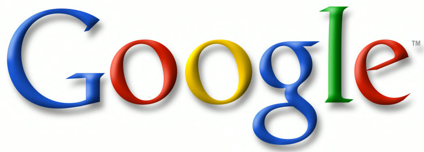

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

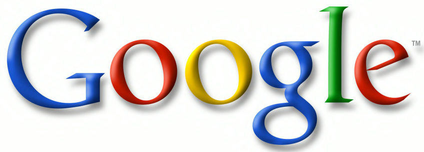
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

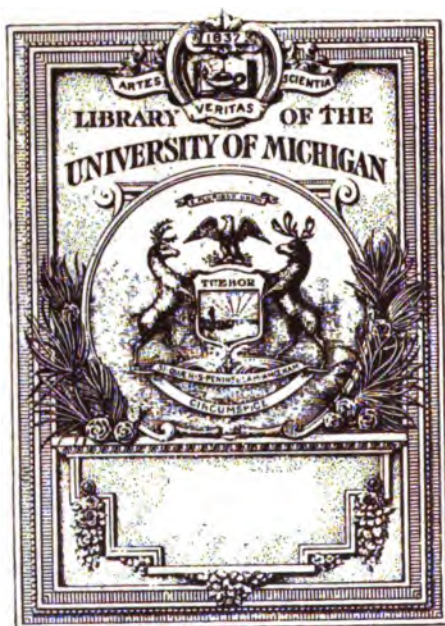
Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

DJ
411
.H5
H5

HISTORIE
DER
STAD EN MEYERYE
VAN
's HERTOGENBOSCH,
ALSMEDE VAN DE VOORNAAMSTE DAADEN DER
HERTOGEN VAN BRABANT;

Tot den jaare 1629.

DOOR

MR. JOHAN HENDRIK VAN HEURN,

Oud Schepen en Raad der Stad 's Hertogenbosch, en Griffier der Leen en Tolkamer aldaar.

TWEEDE DEEL.

Beginnende in het jaar 1555. tot het jaar 1648.

TE UTRECHT,
By J. VAN SCHOONHOVEN EN COMP.
MDCCLXXVI.

INHOUD

der Boeken van het TWEEDE DEEL:

ZESDE BOEK.

ZEVENDE BOEK.

AGTSTE BOEK.

373517

NEGENDE BOEK.

TIENDE BOEK.

ELFDE BOEK.

HISTORIE
DER STAD EN
MEYERYE
VAN
'SHERTOGENBOSCH.
TWEEDE DEEL.
ZESDE BOEK.

Historie van Brabant, en deszelfs Hertogen, van den aanvang der Regeering van FILIP DEN IV. beginnende met het jaar 1555 tot den jaare 1579. wanneer de stad 's Hertogenbosch, zig met den Prins van Parma, in den naam van Koning FILIP verzoende, en de zyde der vereenigde Staaten verliet.

De oude geschiedenissen van Brabant, en haare Vorsten, zyn nu afgehandeld. Niet dan met veel moeite, heb ik my door de duistere tyden der Menapiers, Romeinen, en Franken, die dit land voorheen bewoonden, als mede der eerste Heeren van Brabant gered. Van den tyd der Hertogen van Brabant, en die, uit het huis van Bourgondien, heb ik niets, dan op-

Inleiding tot de volgende Historie.

VI. Boek. Filip IV. 1555.

oppervlakkig zo verre de ſtad, en Meyerye van 's Hertogenboſch aangaan, kunnen handelen, om reden, dat hier ter ſtede, de meeſte bewyzen daartoe ontbraken. Onder de Regeering van Filip, zal ik meerder gelegenheid hebben, om de gebeurteniſſen dier ſtad, open te kunnen leggen. De bewyzen daar van, zyn in het vervolg, (hoe wel in den beginne nog wat ſchaars,) overvloediger, en om die reden zal ik, zo veel de leidraad het veelen kan, my alleen by Brabant, en voor al by de ſtad en Meyerye bepalen. De menigvuldige zaaken, die oorzaak tot de onluſten in de Nederlanden gegeven, en ook groote omwenteling aldaar veroorzaakt hebben: zal ik, als een getrouw geſchiedſchryver, tragten te verhalen, en niets te boek ſtellen, dan het geen ik meene, dat met de waarheid overeen komt. Ten dien einde zal ik aanhalen de geſchriften van zulken, by wien de meeſte trouwe te vinden is. Zonder te letten of die ſchryvers de zyde der Nederlanderen of den Spaanſchen Raad zyn toegedaan; Ik houde my verzekerd, dat de onpartydige Lezer, het niet kwaad duiden zal, dat ik, by het verhaal dier onluſten, dat geene, het welke hier ter ſtede, dies aangaande voorgevallen is, rondborſtig, zo als ik dit gevonden heb, ter neder ſtelle. Wy zullen dan op dien voet voortgaan.

1556. De Hertog van Savoyen tot Landvoogd aangeſteld. Beſtand met Frankryk.

Het eerſte dat Filip, na zyne komſt tot de Regeering deed, was het aanſtellen van eenen Landvoogd over de Nederlanden, waar toe hy, EMMANUEL FILIBERT Hertog van Savoye, benoemde (*a*), ook ſloot hy een beſtand met den Ko-

(*a*) STRADA de bello Belgico *Dec.* I. *Lib.* I. *pag.* 19.

Koning van Frankryk, voor den tyd van vyf jaaren; dit werd van de zyde der Franschen verbroken (*b*), zo als ik op zyn plaats zal verhalen. VI. Boek. Filip IV. 1556.

In het ſtuk van den Godsdienſt, luiſterde Filip alleen, naar het oordeel des Biſſchops van Atrecht. Men is doorgaans van gevoelen, dat deeze hem aanzette, om het berigtſchrift, in het jaar 1550, door Karel den V. gegeven, in het jaar 1555 te vernieuwen. Het Plakaat daar van, werd zonder nader inzien, hier ter ſtede, en in andere Brabantſche plaatſen afgekondigd: alleen te Antwerpen werd zulks wederhouden; de Regeering dier ſtad, zond eenige gezanten ten Hove, om te herinneren, het geen haar, in het jaar 1550 toegezegd ware. Hier door gebeurde het, dat het Plakaat, niet alleen van die ſtad, maar ook van de verdere Hoofdſteden van Brabant, te rug ontboden, en 's Konings laſt op den tienden January van dit jaar ingetrokken werd (*c*). Vernieuwing van het Plakaat tegen de Ketters.

De Schryver, van wien ik dit ontleend heb, meend, dat Filip die toegevendheid gebruikte, om eene zwaare Bede van de landen te vragen, welke zeker, niet ligt ingewilligt zoude worden, in geval hy het volk met zulke ſtrenge Plakaaten plaagde. Wat 'er van zy, Filip beſchreef in de maand Maart deezes jaars, alle de Staaten der Nederlanden te Bruſſel, en vorderde van hun eene Bede, die in den honderſten penning, van alle de onroerende goederen, en in den vyftigſten, Nieuwe Bede.

van

(*b*) Bor I. *Boek bladz.* 11.
(*c*) Idem, ibi quo ſupra. Brandt Hiſtorie der Reformatie IV. *Boek bladz.* 193. *Edit.* 1677.

VI. Boek. Filip IV. 1556. van alle de koopmanschappen en inkomsten bestond. De Staaten van Brabant, hier over raadpleegende waren het niet eens. De Geestlykheid en Edelen stemden, om Filip zesmaal honderd en zestig duizend guldens toe te staan: deeze, zoude op dezelve wyze, als de laatst voorgaande, geheven worden, maar de Steden konden hier toe niet komen. Terwyl men hier mede draalde, vroeg Filip der Staaten toestemming, om vyfmaal honderd duizend guldens, in mindering der gevorderde Bede, op te nemen. Hy verzogt hun, boven dien, eenige Domeinen in Brabant, tot zesmaal honderd duizend guldens toe, te mogen verpanden (*d*). Lang werd hier over geraadpleegd, en het liep tot in de maand February des volgenden jaars aan, eer de Staaten een besluit namen, het welk hier in bestond, „ dat zy, tot de „ opneming van eenig geld, in mindering der „ Bede, niet konden stemmen, voor dat Filip, „ zekere klagten, die zy hem over de regtspleging, en andere zaaken vertoond hadden, afgedaan had." Zy stonden hem egter, het verpanden van eenige zyner Domeinen toe. Het duurde nog tot in de maand July, des volgenden jaars, eer de Staaten, in eene Bede bewilligden. Hoe veel die bedroege, vind ik niet aangetekend: het blykt egter, dat die op twee tienden, en een twintigste penning geheven zoude worden (*e*).

Groote droogte. De droogte was gedurende deeze zomer ongemeen. Het regende niet, van de maand April, af tot

(*d*) Stads Rekening *van St. Remys* 1555 *tot* 1556.
(*e*) Stads Rekening *van St. Remys* 1556 *tot* 1557.

tot in die van Augustus, waar door al het koorn en gras op het veld, de vrugten zelve op de boomen, verdorden, en veel menschen stierven door honger en dorst (*f*). Deeze droogte was oorzaak, van eene geweldige duurte der graanen, waar door veele armen gebrek leden. Nergens was 'er by na koorn te bekomen. Hier ter stede ging de Regeering alle de zolders der Kloosteren en Bugerhuizen nazien, of 'er eenig koorn op ware, doch men vond nergens veel. De Heiligen-Geest-Meester, (dus werd de bestierder van het Armhuis genaamd,) klaagde, dat hy, by gebrek aan koorn, de uitdelingen zoude moeten staken. De Regeering zond eenige gemagtigden naar Amsterdam om koorn te kopen; van daar wilde men niets laten volgen. Hier op verzogt zy den Landvoogd, dat die stad gelast mogt worden, eenig graan herwaards te doen vervoeren, gelyk geschiede, waar door men ten deele voorzien werd. In de maand Maart deezes jaars, zette men op het brood drie tekenen. Het brood van rog, hier te lande gewassen, gold zeven, van vreemden rog, zes, en van bloks rogge, vyf stuivers; doch dit laatste werd enkel, als een aalmoes gerekend, en aan niemand, dan die, welken een teken van de Blok- of Armmeesters hadden, verkogt. In de maand April, gold het brood, agt stuivers, en in Juny werd 'er brood, van rogge, garst, en boonen, onder een gemengd, gebakken, het welk egter op zeven stuivers te staan kwam. Zo groot was de armoede, dat by de uitdeling in

VI. Boek. Filip IV. 1557.

Duurte van graanen.

(*f*) Oudenhoven, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 176. *Edit.* 1670.

VI. Boek. Filip IV. 1557.

in den Heiligen-Geest, of het Armhuis, verscheiden menschen dood gedrongen werden, om welke reden men goed vond, dat de armen met vier tevens daar in gelaten zouden worden, te weten, twee van ieder zyde der poort. Men tekend aan, dat de menigte zo groot ware, dat de menschen, van den eenen kant, twee aan twee geplaatst, tot ver over de Geerlinsche brugge stonden, en van de andere zyde, tot op den hoogen steenweg, en dat het getal der broodhaalders, meer dan dertig duizend beliep (*g*). Veele stierven nog van honger. De prys van een mud rog, was twaalf Karels guldens, en meer, die der garst, tien en een halve, en der boekweit, negen en een halve (*h*).

Pestziekte.

By deeze elende kwam nog een Pestziekte. Men verhaald, dat 'er dikwils vyftig lyken, op eenen dag, ter aarde besteld werden, waarom men genoodzaakt was, groote kuilen tot berging der lyken, op de Kerkhoven te maaken. Volgens de aantekeningen van deezen tyd, stierven vyftien of zestien duizend menschen, in dit jaar, binnen de stad (*i*).

Bestand met Frankryk gebroken.

Het bestand, in het voorgaande jaar met Frankryk gemaakt, het welk nog vier jaaren duuren moest, werd in deezen jaare gebroken. Hier te lande, leide men de schuld daar van op Frankryk, om dat de Koning, de vyanden van Filip in

(*g*) OUDENHOVEN ibi quo supra, *en bladz.* 177. *Edit.* 1670. hoewel dit getal veel te groot is gesteld.

(*h*) IDEM *bladz.* 91. *Edit.* 1649.

(*i*) OUDENHOVEN *bladz.* 177. *Edit.* 1670. BOR, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 25. KRONYK van der Fundatie en begin der stad 's Hertogenbosch *op het jaar* 1557. MSS. Dit komt my mede te groot voor,

in Italien bygesprongen had, op voorwendsel, dat het bestand, alleen maar de Nederlanden betrof (*k*). Filip vergaderde derhalven, zyne benden by Charlemont, en overreedde zyne Gemalinne Maria, om Frankryk den oorlog te verklaren (*l*). De Hertogen van Brunswyk, en Lauwenberg, bragten zestien of zeventien honderd zwarte ruiters, ten dienste van Filip, op de been, die by voorraad binnen 's Hertogenbosch gelegt werden. Men huisveste die by de Burgers met geweld. Dit volk was zo moedwillig, dat de Regeering genoodzaakt werd, hier en daar de straaten met yzere ketenen af te sluiten, en van de Burgery twee honderd mannen des nagts te doen waken. Dit volk, te veld zullende gaan, meende uit de stad te trekken, zonder iet te betalen, waar op de Regeering de poorten deed sluiten, en in zommige huizen schietgeweer brengen, men liet hen niet vertrekken, voor dat zy toonden, dat hunne huiswaarden voldaan waren (*m*).

VI. Boek. Filip VI. 1557.

Het Nederlandsche leger, dat onder den Hertog van Savoyen stond, sloeg het beleg voor *St. Quintin*, en het Fransche toog op, om die plaats te ontzetten. De legers raakten hier op aan elkander, en de Franschen werden geslagen. Omtrent drie duizend dooden werden by de Franschen geteld, en de gesneuvelde Nederlanders telde men op tagtig. Weinig dagen na deezen slag

Slag van St. Quintin.

(*k*) HARRÆUS *Tom.* II. *pag.* 686.
(*l*) IDEM *Tom.* II. *pag.* 691.
(*m*) BOR Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 25 *en* 26. KRONYK van der Fundatie en begin der stad 's Hertogenbosch *op het jaar* 1557. MSS.

VI. Boek. Filip VI. 1558.

slag ging St. Quintin over. Het Nederlandsch leger, nam behalven die plaats, nog verscheiden andere in, waar mede de veldtogt deezes jaars een einde nam (*n*).

Negen jaarige Bede.

Filip beschreef alle de Staaten der Nederlanden, op den zes en twintigsten February, binnen Brussel, en deed hun eene Bede, van agt tonnen schats, jaarlyks, negen jaaren lang vorderen. De Staaten van Brabant, bewilligden zulks voor hun aandeel, in de maand April daar aan volgende (*o*).

Verscheide steden door de Franschen verov erd.

De Hertog van Guise, opende in dit jaar den veldtogt, met het innemen van Calais: Guines, het geen de Engelschen in hadden, volgde; Aan de andere zyde, bemagtigden hy, Diedenhoven, en Arlon, in het Hertogdom Luxemburg, en wat laater, rukte de Heer van Fermes voor Duinkerken, dat, nevens Wynoksbergen, byna zonder slag of stoot, vermeesterd werd.

Slag by Grevelingen.

De Graaf van Egmond, zamelde al het volk dat hy krygen konde by een, om Fermes te keer te gaan. De legers raakten omtrent *Grevelingen* aan elkander, en het Fransche werd geslagen, waar van 'er twee duizend bleeven, en omtrent drie duizend, nevens den Heer van Fermes, gevangen genomen werden. Weinig werd hier te lande geduurende deezen veldtogt meer uitgerigt. De legers lagen, drie maanden lang, digt by elkander, zonder dat zy iet ondernamen. Men handelde egter over de vrede, dan welke, zo men wil, om verscheiden sterfgevallen, die in het ge-

(*n*) HARRÆUS *Tom.* II. *pag.* 692–694.
(*o*) Leven van Willem I. *Deel* I. *bladz.* 112.

geslagt van Filip voorvielen, geenen voortgang had (*p*). *VI. Boek.*

Filip IV. 1558.

Maria Koningin van Engeland, Gemalin van Filip, overleed in de maand November deezes jaars, zonder dat zy immer eenige kinderen gebaard had, en werd door haare zuster *Elisabeth*, die den Hervormden Godsdienst beleed, opgevolgd (*q*). Door dien dood, zag Filip zig van de naam, en waardigheid als *Koning van Engeland*, en dus ook van de hoop, om door dat ryk ondersteund te worden, verstoken. *Dood van Maria Gemalin van Filip.*

Keizer Karel de V., vader van Filip, stierf mede op den een en twintigste van September deezes jaars in Spanje. Men hield in de meeste steden van Nederland zyne uitvaart. Te Brussel geschiedde die, buiten maaten, pragtig, zo dat men wil dat ze op zeventig duizend dukaaten te staan kwame (*r*). Met vry minder kosten, werd dit binnen 's Hertogenbosch verrigt (*s*). *En van Keizer Karel den V.*

1559.

In de maand January des volgenden jaars, kwamen de gezanten van Filip, en des Konings van Frankryk by elkander, om over de vrede te handelen. Het liep nog tot in de maand April, eer men tot het sluiten van een verdrag kwam. De voorwaarden bestonden onder anderen hier in: „ Dat men wederzyds beloofden, den Katolyken „ Godsdienst te zullen handhaven, en de Ketters „ uit te roeyen; ook zoude men het houden ee„ ner algemeene Kerkvergadering helpen bevor„ deren (*t*)." *Vrede met Frankryk.*

Fi-

(*p*) Harræus *Tom.* II. *pag.* 696—700.
(*q*) Idem *pag.* 700 & 701.
(*r*) Annales de l'Empire *Tom.* II. *page* 223.
(*s*) Stads Rekening *van St. Remys* 1558 *tot* 1559.
(*t*) Harræus *Tom.* II. *pag.* 702—704.

VI. Boek. Filip IV. 1559.

Huwlyk van Filip.

Filip trad in dit jaar met *Elisabeth*, dogter van *Hendrik* Koning van Frankryk in huwlyk. Het zelve werd door den Hertog van Alva by volmagt van Filip, voltrokken. De vreugde werd door den ontydigen dood van Hendrik, die, door den Graaf van Montgommeri, in een steekspel, in het regter oog by ongeluk, gekwetst werd, waar aan hy overleed, merklyk gematigd (*u*).

Filip vorderd, eenen honderften en eenen vyftigften penning.

Eer de vrede noch getroffen was, had Filip van de Nederlanden eenen honderften penning, van alle de onroerende goederen, en eenen vyftigsten, van alle koopmanschappen, gelyk ook nog eenen dubbelden impost op alle de wynen, gevorderd; en zulks voor den tyd van vyf jaaren; ook vorderde hy mede, aan zig, de vertiering van het zout te houden, of wel eenen impost daar op te stellen. Aan de Staaten van Brabant droeg hy, afzonderlyk voor, „ dat zy wilden stemmen, „ om op schuldbrieven, ten lasten der Staaten, „ driemaal honderd duizend Karels guldens op „ te nemen. Dit zoude in mindering van het „ geene, zy den Koning toestonden, verstrekken." Ook vorderde hy toestemming van de verpanding der stad Graave, en het Land van Kuik, aan den Prins van Orange, door hem gedaan. De Staaten van Brabant antwoordden eerst, den negentienden April op dien eisch. De Geestlykheid en Edelen verklaarden voor hun gevoelen, „ dat zy „ aan Filip, vyfmaal honderd duizend Karels „ guldens, Bedenswyze te ligten, toestaan zou„ den." Doch de Steden wilden zo ver niet komen.

(*u*) Idem *pag.* 704.

men. De Kanselier verzogt hier op, dat men by voorraad, op den naam der Staaten, tweemaal honderd duizend guldens, in mindering van de aangebodene vyf, opnemen zoude, waar in de Prelaaten, en Edelen bewilligden, doch de Steden bleven weigeragtig. Het schynd egter, uit de stads Rekeningen alhier, dat alle de Nederlanden aan Filip, agt tonnen schats, in negen jaaren te betalen, toestonden. Het aandeel van Brabant bedroeg hier in, tweemaal honderd en zes duizend zes honderd zes en zestig guldens, dertien stuivers, en vier deniers; mits, dat in dien gevalle, zekere andere Bede, van tweemaal honderd en vyftig duizend guldens, in het jaar 1557, voor zes jaaren, toegestaan, ophouden zoude (*v*). In de maand Maart deezes jaars, deed hy aan de Staaten van Brabant nog eene Bede, van vyf en zeventig duizend guldens, tot onderhoud van het Nederlandsche krygsvolk, in plaats van het Spaansche, tot bezetting der grenzen, doch hoewel ik vinde, dat de Geestlykheid en Edelen, voor dit verzoek stemden (*w*), geloof ik egter niet, dat de Steden daar in bewilligden, om dat ik in geene der volgende stads Rekeningen, het aandeel der stad 's Hertogenbosch, voor uitgaaf gebragt, vinde.

VI. Boek. Filip. IV. 1559.

Filip maakt zig gereed om naar Spanje te vertrekken, en neemt affcheid van de Staaten.

Filip had nu eenen geruimen tyd in de Nederlanden doorgebragt: thans was hy voorneemens eene reize naar Spanje te doen. Hy beschreef de Staaten van alle de Nederlanden, nevens de Ridders van het Gulden Vlies, in de maand July, bin-

(*v*) Stads Rekening *van St. Remys* 1558 *tot* 1559.
(*w*) Stads Rekening *van St. Remys* 1559 *tot* 1560.

VI. Boek. Filip IV. 1559.

binnen Gend, daar hy de Staaten van zyn vertrek kennis gaf, en openbaarde hun de reden, welke hem daar toe bewogen. Hy verklaarde, ten zelven tyde, MARGREET HERTOGIN VAN PARMA tot Landvoogdes over de Nederlanden. De aanspraak, die by monde des Bisschops van Atrecht geschiedde, werd met eene ernstige vermaaning, om de Plakaaten tegen de Ketters gemaakt, en vernieuwd, ter uitvoer te brengen, besloten. Hy vroeg de Staaten hun gevoelen op zyne voorstelling, welke hier op antwoordden: „Dat zy verzogten, dat 's Lands grensvestingen „ niet door vreemde krygsknegten, maar door „ zulken die landszaaten waren, bewaard: en „ dat de landen, door eenen Raad, die uit Ne- „ derlanders, en niet uit vreemden bestond, bestierd „ mogten worden." De Staaten klaagden mede over den last, die de landen, door de vreemde krygsknegten geleden hadden. Dit antwoord smaakte Filip geenzins. Zommigen verhalen, dat hy, kwalyk te vrede, de vergadering verliet. Hy beloofde egter, eenigen tyd hier na, aan de Staaten, dat hy het vreemd krygsvolk zoude doen vertrekken, en verklaarde wyders, dat men zyne regtmaatige gevoelens, jegens de Nederlanden, niet anders moest uitleggen, dan zyne genegenheid tot dezelve verdiende: eindlyk na dat hy affcheid van de Staaten genomen had, begaf hy zig naar Zeeland, alwaar hy, den zes en twintigsten Augustus aan boord ging, en binnen weinig dagen, te Laredo in Biskaayen, aanlandde (*x*).

Even

(*x*) HARRÆUS *Tom.* II. *pag.* 705-707.

Even voor het vertrek van Filip naar Spanje, was *Frans van Son*, anders *Sonnius* genaamd, uit Romen herwaards overgekomen. Deeze bragt met zig de bullen van Paus *Paulus den III.* waar by deeze verfcheiden nieuwe Bisdommen in de Nederlanden opregtte. Filip had, eer hy zig naar Spanje begaf, den Biffchop van Atrecht gelaft, de opregting der nieuwe Bisdommen ten einde te brengen, en die Kerkvoogd drong, na het vertrek van Filip, die zaak fterk aan. In de bulle van den Paus, werd voor reden van de opregting der nieuwe Bisdommen gegeven: „ Dat het „ om het toenemen der ketteryen nodig ware, „ dat 'er meerder opzieners over 's Heeren kud- „ de gefteld behoorden te worden (*y*)". Alzo 'er, by die gelegenheid, binnen 's Hertogenbofch, mede eenen Biffchop gefteld werd, zal ik my een weinig breeder over die zaak uitlaten. Tot hier toe, waren in de Nederlanden maar vier Bisdommen, naamlyk van Kameryk, Utrecht, Atrecht, en Doornik, welke alle onder Aarts-Biffchoppen, buiten de Nederlanden gelegen, ftonden. Eenige deelen der Nederlanden hoorden zelfs onder vreemde Biffchoppen, gelyk by voorbeeld, de ftad en Meyerye van 's Hertogenbofch onder het Bisdom van Luik (*z*). Men verdeelde derhalven den Geeftlyken ftaat der Nederlanden, in drie Aarts-Bisdommen, naamlyk MECHELEN, KAMERYK, en UTRECHT. Onder het eerfte, ftonden de Biffchoppen van *Antwerpen*, *Gend*, *Brug-*

VI. Boek. Filip IV. 1560.

Opregting der nieuwe Bisdommen in Nederland.

(*y*) IDEM, *Tom.* III. *pag.* 2.
(*z*) OUDENHOVEN, Befchryving van 's Hertogenbofch *bladz.* 109. *Edit.* 1670.

VI. Boek. Filip IV. 1560. *Brugge*, *Iperen*, *'s Hertogenbosch* en *Roermonde*. Onder het tweede, die van *Atrecht*, *Doornik*, *St. Omer*, en *Namen*. En onder het laatste, die van *Haarlem*, *Deventer*, *Leeuwaarden*, *Groeningen* en *Middelburg*. Filip, en zyne opvolgers, zouden de benoeming van alle die Aarts-Bisschoppen, en Bisschoppen hebben, uitgenomen dat van Kameryk, waar omtrent niets bepaald werd (*a*). Men had aan den Aarts-Bisschop van Mechelen, tot zyn onderhoud, de Abtdye van Affligem; aan den Bisschop van Antwerpen, die van St. Bernard aan de Schelde, en aan die van 's Hertogenbosch, die van Tongerlo, toegevoegd, en dus ook aan de overigen (*b*). Niemand verbeelde zig, dat die Abtdyen hier door vernietigd werden; geenzins, die Aarts-Bisschoppen of Bisschoppen, waren zelf altyd Abten dier Kloosters. De Kloosterlingen, verloren hier door de vrye keuze, om eenen Abt uit den hunnen te verkiezen, waarom zy, zekerlyk met reden, klaagden, dat men de goederen der Abtdyen, tot andere oogmerken, dan dezelve gestigt waren, wegschonk, en dat men dus ook, hen eenen Abt opdrong, waar van zy altyd, de vrye keur hadden. Het schynd my toe, dat de Abtsheeren van Tongerlo, met *Klemens Crabbeels*, derden Bisschop van 's Hertogenbosch, om die reden, naderhand, een verdrag maakten, om hem tot zyn onderhoud, zekere goederen af te staan; mits, dat zy als dan, eenen Abt uit de Kloos-

(*a*) Miræi Donat. Belg. *Lib.* I. *Cap.* 156. *pag.* 472. *in Tom.* I. Oper. diplom.

(*b*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 3.

Kloosterlingen, als voorheen, zouden mogen verkiezen. VI. Boek.

Op verscheiden plaatsen, namen de nieuwe Bisschoppen vast bezit hunner Bisdommen. Het liep egter tot in het volgende jaar aan, eer die van 's Hertogenbosch zynen intrede in die stad deed, om dat het derde Lid der Regeering, het welk uit de Dekenen der gilden bestond, zig daar tegen stelde (*c*). Filip IV. 1561. De nieuwe Bisschoppen nemen bezit.

De hervorming won, hoe langer hoe meerder veld, onder de gemeente, niet tegenstaande de vervolging om het geloof in deezen tyd sterk woedde. De Rederykers, anders Rhetoricynen genaamd, ontzagen zig niet, openlyk in hunne toneelspelen, het volk de gebreken der Roomsche Geestlykheid, en de bitterheid der vervolging, om den Godsdienst voor oogen te stellen. Dit werd greetig gehoord, en hoe euveler dit de Geestlykheid op nam, hoe schuldiger het volk hun rekende (*d*). De Rederykers bevorderen de Hervorming.

De eerste beroertens in de Nederlanden vielen te Doornik voor. De Hervormde vergaderden in de bosschen daar omtrent. Zy zongen zelf binnen die stad des nagts op de markt Psalmen (*e*). Dit waren de eerste beginselen van de opschuddingen, welke naderhand in geheel Nederland, en mede hier ter stede, ontstonden. Beroertens te Doornik.

Hier voor heb ik gemeld, dat Filip, tot het onderhoud van de nieuwe Bisschoppen, de inkomsten der Abten van eenige Abtdyen, hier te lan- 1562. Gezantschap der Brabanders naar Spanje.

(*c*) Oudenhoven, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 116. *Edit.* 1670.
(*d*) Hooft I. *Boek bladz.* 38.
(*e*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 8.

VI. Boek. Filip IV. 1562.

lande, toegevoegd had. Dit was zeer tegen den zin deezer Geestlykheid. De Staaten van Brabant zonden derhalven, in het begin des jaars 1562, een gezantschap naar Spanje. De stad Antwerpen zond 'er ook een, afzonderlyk, dat weinig tyds naar het eerste, op weg ging. Het oogmerk van derzelver was, om den Koning voor te houden, de zwarigheden, die ontstaan zouden, wanneer de inkomsten der Abten, aan de Bisschoppen toegevoegt werden; dit gezantschap bragt zoo veel te weeg, dat Filip besloot voor eerst noch, geenen Bisschop in Antwerpen te stellen (*f*). Hier toe had hy in het jaar 1559 *Philippus Nigri* benoemd: doch na dat deeze in het begin deezes jaars overleden was, werd zynen plaats in het jaar 1570 eerst vervuld (*g*), dus moet men vaststellen, dat de mening van Filip geweest zy, voor eerst geenen anderen Bisschop aldaar te benoemen.

De Bisschop van 's Hertogenbosch doed zyne intrede.

Frans van de Velde, geboortig uit het dorp *Son*, in het Kwartier van Peelland, in de Meyerye gelegen, meerder bekend by den naam van *Sonnius*, naar zyn geboorte plaats, nam op den zestienden November deezes jaars, door *Petrus van Grinsven* Kanunnik te Utrecht, en te 's Hertogenbosch, bezit van zyn Bisdom alhier (*h*). Twee dagen hier na, kwam hy zelf binnen de stad, en werd aldaar, door den Hooftschout, Schepenen, en Raaden ontfangen, en door hun, nevens Mr. *Nikolaas Oudaart* Heer van Ranst, en Rymenart, en Mr. *Nikolaas van* der

(*f*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 12.
(*g*) Histor. Episcop. Antverpiens. *pag.* 56–58.
(*h*) Histor. Episcop Sylvæ Duc. *pag.* 87.

der Steghen, twee Raadsheeren uit den Raad van Brabant, hier toe gemagtigd, in de Hoofdkerk geleid. De Schutters der stad, gelyk ook de Dekenen der gilden, weigerden derwaards te volgen, om dat hy, buiten toestemming van het derde Lid der Regeering daar in gebragt was. Deeze alle, meest de hervorming toegedaan, hadden eenen afkeer, van alle de bediendens der *Inquisitie* (*i*), om welke reden den nieuwen Kerkvoogd weinig gezag, en noch minder agting werd toegedragen (*k*).

VI. Boek. Filip IV. 1563.

De uitvinding van alle deeze nieuwigheden, tegen den Hervormden Godsdienst, werd den Kardinaal van Granvelle toegeschreven, welke om die reden ook met veragting overladen werd, dat daaglyks vermeerderde; Hier om besloot de Landvoogdes, haaren Geheimschryver naar Spanje te zenden, om Filip de oneenigheden hier te lande, en den haat tegen den Kardinaal te vertonen, gevende hem in bedenken, om Granvelle, van het bewind te ontslaan, en hem dus van den algemeenen haat te bevryden. De Geheimschryver kwam, in de maand February des jaars 1564 te rug, en de Kardinaal vertrok kort daar na (*l*).

De Landvoogdes zend haar Geheimschryver naar Spanje.

1564. De Kardinaal vertrekt.

Zyn vertrek bevreedigde de ontruste gemoederen niet: Want, hoewel de Prins van Orange, de Graaven van Egmond, en Hoorn weder in den Raad, dien zy voorheen verlaten hadden, ver-

Egmond naar Spanje gezonden.

(*i*) Oudenhoven *bladz.* 116 *Edit.* 1670. Hist. Episcop. Sylvæ duc. *pag.* 88.

(*k*) Hopperus Recueil & memorial des Troubles des P(...)s Bas *Chap.* V. *page* 30.

(*l*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 25 & 27.

VI. Boek. Filip IV. 1564. verschenen, klaagden zy niettemin, dat de Kardinaals gezinden, den meesten klem der zaaken, nog in handen hadden. Men sloeg derhalven een gezantschap naar Spanje voor, waar toe Egmond benoemd werd. Tegen zyn berigtschrift, dat in den Raad gelezen werd, stelde zig de Prins van Orange. Hy deed by die gelegenheid, eene deftige redevoering, waar in hy, onder anderen, toonde: „ Dat de Staat, op den tegenwoordigen „ voet gebragt, niet langer kon staande blyven; „ Dat alle de zaaken, hier te lande, aan éénen „ Raad, en niet aan drie, verblyven moesten; „ dat de bevelen, der Kerkvergadering van Trente, hier te lande, onmooglyk agtervolgd konden worden. Het ware derhalven beter, dat „ de Koning de strengheid der Plakaaten, tegen „ de Ketters matigde. Hy wilde zig aan den „ Roomschen Godsdienst houden, doch kon egter niet goedkeuren, dat de Vorsten, over de gemoederen der Menschen heerschten, en hun de „ vryheid van geloof benamen." Het berigtschrift werd hier op veranderd, en Egmond vertrok daar mede, in het begin des volgenden jaars, naar Spanje (*m*).

1565. Komt te rug en doed verslag. Het leed tot in de maand May van het volgende jaar, eer Egmond te rug kwam, met antwoord: „ Dat Filip, aan de Landvoogdes overliet, zulke wetten te maaken, als zy met opzigt tot het onderwys der jeugd, het leven der „ Geestlyken, en het straffen der Ketters, goeddagt. Hy wilde de Ingezetenen hier te lande, „ hunne voorregten laten behouden, en vorderde „ niets

(*m*) Idem *pag.* 27. 30 & 31.

„ niets meer, dan dat de Roomschen Godsdienst „ gehanthaafd werd, en de Ingezetenen hunnen „ pligt deden (*n*)." De Prins van Orange nam in dit antwoord weinig genoegen, en het bleek duidlyk, dat hy het regt begreep. Want kort daar na, kwam 'er uit Spanje een nieuw bevel, om de Ketters met den dood te straffen (*o*). Egmond zelfs, hier over misnoegd, verklaarde, dat dit, met de belofte des Konings, hem mondeling gedaan, strydig was (*p*).

VI. Boek. Filip IV. 1565.

De Landvoogdes beschreef eenige Bisschoppen, Godsgeleerden, en Raadsheeren uit de Geregtshoven. Men gaf voor, enkel hen over zaaken, die de Kerkvergadering van Trenten raakten, te zullen horen; en dit werd alleen uitgedagt om het volk te verblinden. In deezen raad werd over het leeren des volks, de zeden verbeteringen der Geestlyken, het onderwys der jeugd, en het veranderen der straffen, tegen de Ketters, gehandeld, met opzigt tot dit laatste, wilde men geene verandering maken, doch omtrent de jeugd, zoude men wel eenigzins zagter handelen, het zy met hun op de galeyen te bannen, of derzelver goederen verbeurd te verklaren (*q*).

Handelingen met eenige Bisschoppen en Raadsheeren.

De Prins van Orange, met de Graaven van Egmond, Hoorn, en Mansfeld, ziende, dat men tot geene verzagting wilde komen, weigerden hier in te stemmen: en zeiden „ dat Filip, volgens „ het

Gevolgen hier van.

(*n*) Idem *pag.* 33.
(*o*) Viglii Vita No. XCI. *pag.* 43.
(*p*) Hopperus Recueil & Memorial des Troubles des Pays Bas 2. *part.* *Chap.* IV. *pag.* 44.
(*q*) Hopperus Recuil & Memorial des troubles *Part.* II. *Chap.* IV. *page* 46 & 47, & *Chap.* V. *pag.* 47. 49. & 50.

VI. Boek. Filip IV. 1565.

„ het berigt, het geene Egmond mede bragt, de „ gedagten van den Raad niet gevraagd had. Dat „ wanneer dit geschiedde, zy niet nalaten zouden „ hun gevoelen, over die zaak te zeggen." De Landvoogdes zond derhalven het besluit der Bisschoppen, en Raadsheeren alléén, aan Filip over (*r*). De Koning antwoordde „ dat de be„ sluiten der Kerkvergadering van Trenten, door „ alle de Kerklyken aangenomen moesten wor„ den (*s*)." Dit geschiedde alléén, in het Aarts-Bisdom van Kameryk. In dat van Utrecht bleef het agter, om dat de Aarts-Bisschop, met de Geestlykheid overhoop lag, en in Mechelen, om de afwezenheid des Aarts-Bisschop, de Kardinaal van Granvelle (*t*). Het antwoord des Konings behelsde verder „ dat zyne gedagten nooit waren „ geweest, de Inquisitie afteschaffen, maar die op „ denzelven voet, als zynen vader te handhavenen. „ En hy had wel gewild, dat men overleid had, „ om eenige verandering in de straffen, tegen de „ Ketters te maken, doch hy wilde, dat men, „ inmiddels, met hen te straffen voortgegaan had. „ Hy had met Egmond, wel over de verande„ ring gesproken; Dit had alléén bestaan, in het „ heimlyk, en niet openlyk ter dood brengen der „ Ketters (*u*). Het gezegde der Bisschoppen, „ was hem zeer na genoegen, met deeze uitzon„ dering, dat hy zo veel verzagting der Plakaa„ ten, als zy voorgedragen hadden, niet wilde

„ toe-

(*r*) Idem, *Chap.* V. *page* 50.
(*s*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 34.
(*t*) Hopperus Recuil & Memoires des troubles, *Part.* II. *Chap.* VI. *page* 55.
(*u*) Idem *page* 56.

„ toelaten; maar hy bleef daar by, dat zynés „ vaders, en zyne Plakaaten, met alle gematigdheid opgesteld waren, en daarom, in allen deelen, nagekomen moesten worden (*k*)." VI. Boek. Filip IV. 1565.

De brieven, welke dit behelsden, werden door de Landvoogdes, in den Raad van Staaten gebragt. De Prins van Orange, de Graaven van Egmond, en Hoorn waren daar over zeer misnoegd; zy hadden zig, te vergeefs, met de verzagting der Plakaaten gevleid, en wilden hun gevoelen over die zaak niet uiten, voor dat de gedagten des geheimen Raads ingenomen waren: Het besluit, van dien Raad was, dat men 's Konings wil, voldoen moest, waar op de gemelde drie Heeren weigerden, tot het invoeren der *Inquisitie*, te stemmen (*l*). Misnoegen onder de Heeren.

Hier op volgde het verbond der Edelen, door meest alle de geschiedschryvers te boek gesteld, en dus genoeg bekend. Men weet ook, dat zo dra het gemeen daar van kennis kreeg, op de vinnigste wyze, met schotschriften, tegen 's Konings Plakaaten uitvoer, en de Landvoogdes, daaglyks, met klagten over de *Inquisitie* lastig viel. De Stadhouders van verscheiden gewesten klaagden, in het begin des jaars 1566, dat zy geenen wil, of middelen by der hand hadden, om de Plakaaten uit te voeren, en de hand aan de *Inquisitie* te lenen, en dat, indien de Koning daar op bleef staan, zy liever hunne ampten neder wilden leggen (*m*). De Edelen verbonden zig hier op onderling, en gaven aan de Landvoog- Verbond der Edelen en gevolg hier van. 1566.

(*k*) Idem *pag.* 75.
(*l*) Idem, *page* 58 & Viglii vita No. XCIII. *pag.* 45.
(*m*) Hopperus *Part.* II. *Chap.* VIII. *page* 61–63.

VI. Boek. Filip IV. 1566.

voogdes, het bekende verzoekschrift over. Ik heb dit alles, maar in het voorbygaan aangeroerd, om den oorsprong der beroertens, en de aaneenschakeling van zaaken, te verhalen.

Aanvang van de openbaare Predikings der Hervormden.

Het misnoegen der Grooten, en Edelen over de *Inquisitie*, en de Plakaaten werd zo rugtbaar, dat de Hervormde, die zig op de bescherming der aanzienlykste verlieten, overal het hoofd opstaken, en openlyk, in dit jaar begonnen te prediken; buiten 's Hertogenbosch geschiede dit door *Kornelis van Dieſt*, op de plaats, *den hoogen Kamp* genaamd, by het dorp Engelen, omtrent drie vierendeel uurs van de stad gelegen. Veele Burgers van 's Hertogenbosch, Gornichem, Bommel, en Heusden, kwamen daar ter preeke, het welke tweemaal, op alle Zon- en andere Feestdagen geschiede. Na de gedaane Predikatien, werd van Diest, door zes of zeven Burgers, met geladen geweer, in eene schuit naar Hedel gebragt, alwaar hy by den Pastoor, zyn intrek nam. Deeze had mede, zederd een jaar herwaards, geweldig tegen den Roomschen Godsdienst uitgevaren, en zyne predikatien, werden daaglyks met genoegen door de Burgers van 's Hertogenbosch gehoord. Dit alles had niet weinig toegebragt, om hun den smaak der Hervormden Godsdienst in te boezemen (*n*).

De Schout tragt dit preedike te beletten: doch te vergeefs.

De Hoogschout hier ter stede, van alles onderrigt, verzogt de Regeering, zy wilde hem, zestig mannen, uit ieder Schuttery, toestaan, om daar mede het prediken te beletten, den predikant

(*n*) Oudenhoven, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 135. *Edit.* 1670.

kant te vangen, of te verjagen; Het derde Lid der Regeering, of de Dekenen der Ambachten, weigerden zulks volſtrekt, en zeiden: „ Dat de „ Hoogſchout, met den Biſſchop, en de Geeſtlykheid, als mede die geene, welke den Biſſchop „ ingehaald hadden zulks doen konden, doch „ dat dit hun werk niet was." Op deeze weigering, ſtelden de twee eerſte leden der Regeering voor: dat een ieder Burger, die onder het prediken gevonden werd, zes guldens verbeuren zoude. Doch het derde Lid had hier geene ooren na. Het prediken in het veld, ging derhalven zynen gang, en een ieder werd onverhinderd toegelaaten, de predikatien te hooren, by welke gelegenheid men mede eenige kinderen, doopte.

VI. Boek. Filip IV. 1566.

Op den tienden Auguſtus deezes jaars, verſtoutte zig de Predikant, nader aan de ſtad, in het gehugt Deuteren, te prediken. Na het eindigen der preeke, geleide de gewapende Burgers hem binnen de ſtad, naar het huis van *Dirk van Tiel*, omtrent de Vugterpoort daar dezelve zynen intrek nam. Op den agttienden daar aan volgende predikten twee predikanten te Deuteren, zy werden, even als de voorige, door gewapende Burgers naar het huis van gemelden van Tiel geleid (*o*).

Men preedikt nader aan de ſtad.

De beeldenſtorm, die in dit jaar in geheel Nederland voorviel, geſchiedde ook hier ter ſtede. Op den twee en twintigſten van Auguſtus, omtrent den avond, kwamen eenige geringe lieden in de Hoofdkerk, en zongen voor het *oxaal* eenen Pſalm, waar na zy de altaaren afbraken, de beelden afwier-

Beeldenſtorm, in 's Hertogenboſch.

(*o*) Oudenhoven ibi quo ſupra.

VI. Boek. Filip IV. 1566.

wierpen, en in ſtukken ſloegen. Dit duurde tot aan den avond, wanneer zy door de Schutters uit de Kerk, gedreven werden (*p*).

Stads voorregten en kleinodien uit de Kerk gehaald.

De Regeering hield, den volgenden dag, de Kerk geſloten, en men deed daar in geene dienſt. Verder deed zy alle de ſtads voorregten, en andere papieren, die in eene yzere kaſt, in de L. V. Kapelle, ten noorden van den toren, ouds her bewaard werden, uit de Kerk halen. De Kanunniken, Autaarmeeſters, en die der L. V. Broederſchap, bragten mede hunne brieven, autaar ſieraadien, en kleinodien uit de Kerk, in eene verzekerde plaats. De Schutters, die gedurende deezen tyd, de deuren der Kerk bezet hielden, gingen wanneer de Kerkſieraadien in veiligheid gebragt werden, naar huis, en lieten de deuren open.

Tweede plundering der Hoofdkerk.

Terſtond drong een menigte gering volk ter Kerk in, ſloeg alle de autaaren, beelden, en metaal werk, aan ſtukken, uitgenomen de metaale Moſes, en David, welke in het Koor ſtonden. Geene der autaaren bleef ongeſchonden, uitgezonderd die van O. L. Vrouwe, die in de Kapel van dezelve, ten noorden van het groote Koor, ſtond. Deeze werd door de zorg, van zekeren L. Vrouwebroeder *Dominicus Byens* genaamd, die dezelve met zes Soldaaten bewaarde, behouden. Hy behoedde dien, tot den twee en twintigſten dier maand, wanneer tuſſchen de Hervormden, en de Regeering, zulke geweldige oneenigheden ontſtonden, dat het niet veel ſcheelde, of zy waren hand gemeen geraakt. Op den volgenden dag, vond hy goed, den autaar te doen

(*p*) OUDENHOVEN ibi quo ſupra, en *bladz.* 136.

doen afnemen, en alle de beelden die tegen de pylaaren van die Kapelle stonden, te doen afwinden, en nevens het metaal werk, dat zig daar in bevond, in zekerheid te brengen. De Kerk werd door de Beeldstormers zodanig beroofd, en geschonden, dat 'er niets, dan het groote orgel, de predikstoel, de Vunt, en het spel *het oordeel* genaamd in hun gehoel bleven (q).

VI. Boek. Filip IV. 1566.

Op den laatsten Augustus, begaven zig de Beeldstormers naar de Kloosters, zelfs naar die, welke rontsom de stad lagen, alles werd aldaar vernield: de poort van het Minderbroeders Klooster, en den muur van deszelfs Kerkhof werd om ver geworpen. De Vrouwen-Kloosters werden door hun opengezet, en den Nonnen werd verlof gegeven, om te gaan werwaards zy wilden: gelyk veele deeden (r).

De Kloosters geplunderd.

De Predikant Kornelis van Diest, waar van ik hier voor gesproken heb, predikte voor de eerste reize, in de Hoofdkerk hier ter stede, op den vier en vyf en twintigsten Augustus deezes jaars. Schamper voer hy tegen de misse uit, en vergeleek die by een aapen- of guichelspel. Waar na hy voor den predikstoel, twee of drie kinderen doopte. Eenigen tyd hier na, predikten verscheidene andere hervormde predikanten, tweemaalen 's week, in de St. Jacobs-, en St. Peters-Kerken, en in St. Kornelis Kapelle. In de St. Anna, nu de Fransche Kerk, werd daaglyks des morgens, en des avonds een gebed gedaan (s).

Eerste predikaatie der Hervormden in stads Kerken.

De

(q) OUDENHOVEN *bladz.* 136.
(r) OUDENHOVEN ibi quo supra.
(s) OUDENHOVEN ibi ubi supra, en *bladz.* 137.

VI. Boek. Filip IV. 1566.

De Landvoogdes, deeze ongeregeldheden willende stuiten, zond een scherp Plakaat tegen de Beeldstormers naar 's Hertogenbosch. Het behelsde: dat „alle de Kerkrovers met de koorde „ zouden gestraft werden, dat 'er de dood na volgde. „ Alle die wilde, kon hun ongestraft dooden: en „ zy zouden vry van den zoen zyn. Strafte de „ Regeering hun niet, en was de burgery, haar „ hier in niet behulpzaam, de stad zou alle haa„ re voorregten en vryheden verliezen." Dit Plakaat werd, op den tweeden September deezes jaars, van de puye voor het Stadhuis, afgekondigd (t).

Plakaat tegen de Beeldstormers.

Het schynd, dat de Roomschgezinden hier door, immers voor eenen tyd, wederom in het bezit der Hoofdkerk geraakt zyn, en dat de Hervormden, de verdere Kerken, of eenigen van dien, behouden hebben; want ik vind, dat de Roomschgezinden, op den elfden September, in de Hoofdkerk een *Sermoen*, en in de L. Vrouwe Kapel, by het Koor, eene *plegtige zingende misse* hielden. Ik helle tot die gedagten te meer over, om dat het my gebleeken is, dat de dienst in de Hoofdkerk, en in de Kloosters gedaan werd, zonder dat 'er van de verdere Kerken gerept word. Hier komt by, dat de Regeering op den twintigste September, met gemeen overleg der drie leden, afkondigen liet, dat die van den ouden, en den nieuwen Godsdienst, wederzyds stil leven, en elkanderen niets misdoen zoude, die zulk niet deed, zoude naar goeddunken des Regters gestraft worden. Het verbreiden van

De Roomsgezinde raken in het bezit der Hoofdkerk.

(t) OUDENHOVEN *Meiery*. 137.

van kwaade tydingen, werd mede verboden, ten waare iemand bewyzen konde, van wien hy die gehoord had (*u*). Het schynt my derhalven klaar, dat men de Hervormden ook iet hebbe willen toegeven, en hun het gebruik van eenige Kerken toestond.

VI. Boek, Filip IV. 1566.

De beroertens binnen de stad waren oorzaak, dat de verandering der Regeering, welke, volgens de oude herkomsten, op den agtsten October, geschieden moest, dit jaar agter bleef. De Schepenen, welke altoos afgaan moesten, waren genoodzaakt nog een jaar in dienst te blyven (*v*). De voorzittende Schepen, die het hoofd der Regeering is, nevens zeven anderen, waren uit de stad geweken. De andere zonden hun boode op boode, met last, om op den eed, aan de stad gedaan, over te komen. Veele der Gezwoorens, en Raaden, nevens de twee Geheimschryvers waren mede gevlugt: zy werden insgelyks herwaards ontboden, om de stad, in deezen nood met goeden raad by te staan; doch weinigen ging dit ter herten. De voorzittende Schepen bleef zelfs, tot het midden des volgenden jaars weg. Ik vinde, dat men hem, op den zevenden Juny van dat jaar eene boode toezond, met ernstig verzoek, om in de stad te komen (*w*).

De verandering der Regeering kan niet geschieden.

Op den negenden October, raakte alles weder in beweging, by gelegenheid dat Mr. *Dirk Noppen*, en Mr. Nicolaas van der Steghen, Raads-Heeren in den Raad van Brabant, binnen de stad kwa-

Nieuwe Oproer.

(*u*) Oudenhoven ibi quo supra.
(*v*) Butkens Tropheez de Brabant *Tom*. II. *Part*. I. *page* 561. *Col*. 1.
(*w*) Stads Rekening van *St. Remys* 1566 *tot* 1567.

VI. Boek. Filip IV. 1566.

kwamen. Het gemeen, gelyk doorgaans, wanneer het ergens voor bedugt is, nam hier uit argwaan op, dat deeze een heimlyke *Inquisitie* wilden invoeren. Hun berigtschrift bestond enkel hier in „ te onderzoeken, hoe sterk ieder van „ de twee partyen ware, en wat elk van hen be- „ geerde." De Regeering voor oproer bedugt, deed den volgenden dag, ter puye afkondigen, „ dat niemand van den eenen, of anderen Gods- „ dienst elkander, iet zoude hebben, te miszeg- „ gen of te misdoen. Niemand ook zoude eeni- „ ge Kerken, of Kloosteren op Lyfstraffe helpen „ vernielen. De Dekenen en Gezworens der „ Gildens, nevens de Schutteryen moesten de „ hand lenen om dit te beletten." Dit bragt de gemoederen nog meer aan het hollen, en het gebod der Regeering werd alomme bespot (*x*).

Het gemeen raakte des avonds om vyf uuren wederom op de been. Zy braken het Bazelaars-Klooster open, om daar alles te vernielen. De Hoogschout, benevens de Regeering, en eenige Schutters spoeden zig gewapend derwaards. Deeze, op het St. Jakobs Kerkhof, digt by dat Klooster gelegen, gekomen, vonden omtrent het zelve eene menigte volk, het welke op het zien van het Geregt, en de Schutters, na een woest geroep van *sla dood*, en het lossen van eenige scheuten, op den Hoogschout en de Regeering, terwyl zy over den rooster, van het Kerkhof naar het Klooster zig wilden begeven, aanviel. De dienaars van den Hoogschout smeet men ter aarde, en ontwapenden hun. De Hoogschout,

(*x*) OUDENHOVEN *blads.* 137.

schout, en de leden der Regeering, waren genoodzaakt de wyk in het Klooster te nemen. Terstond werd dat door de Gemeente berend. De leden der Regeering, zig hier niet veilig ziende, vlooden, door den boomgaard over het water, op den wal der stad, en ontkwamen dus het gevaar. De verdere leden der Regeering, met de Dekenen der Gilden, en de Schutters, tragtten den Hoogschout; en de Regenten, die in het Klooster waren, wel te hulp te komen, doch men stuitte hun, voor den rooster van het Kerkhof. Dit noodzaakte hen door de St. Jacobsstraat aftetrekken. Wanneer zommige Schutters, hun geweldiger wyze met het geweer vervolgden, en beschimpten. Het viel by deeze gelegenheid gelukkig uit, dat niemand het leven verloor; eenige dienaars des Hoogschouts werden slegts gekwetst.

De Gemeente door deeze overwinning opgeblazen, beschadigde het *Bazelaars-Klooster* dermaate, dat 'er niets dan de muuren, en het dak, staan bleef; van hier begaf zy zig naar de markt, welke door haar ingenomen werd. Alhier verbond men zig onderling met eede, om alle de Kloosters, binnen de stad te vernielen, de Monniken, en Nonnen daar uit te jagen: egter zoude men dien nagt, in geene Vrouwen Kloosters breken. Terwyl een gedeelte de Markt bewaarde, viel het ander gedurende den nagt, in de Mans Kloosters, alwaar men even als in het Bazelaars-Klooster te werk ging.

In dien zelfden nagt brak men de Hoofdkerk open. Alles wat 'er breekbaar was, werd vernield. Het Orgel in het L. V. Koor, met alle de zitplaatsen, het houtwerk onder den Orgel de

twee

VI. Boek. Filip IV. 1566. twee metaale lessenaars, in dat Koor, daar de zangers, hunne boeken gewoon waren op te leggen, werden in stukken geslagen. Het middelste uitstek van het Oxaal, voor het groote Koor werd uitgebroken; de stoelen der Kanunniken in het Koor vernield; het Kruis dat op het Oxaal stond, binnen de Kerk verbrand; de doopvunt in drie stukken geslagen (y).

Den volgenden morgen gold het de Vrouwen Kloosters binnen de stad. Alles werd 'er vernield. Hier mede niet vergenoegd, toog deeze hollende Gemeente naar het Karthuizers Klooster te Vugt, en vervolgens naar den Annenberg, den Eykendonk, en Kouwater alle digt by de stad gelegen, daar men gelyke baldadigheden pleegde. Dit alles duurde, tot den vyftienden October, wanneer de Regeering alle de Kloosters met wagten deed bezetten, waar door het voornemen, om dezelve geheel aftebreken, en te vernielen, belet werd (z).

De Regeering beloofd de Ingezetenen te beschermen, als mede de Ambagten: doch onder zekere bepalinge. De Schepenen, Raaden, en Dekenen der Gilden voor meerder onheils bedugt, beloofden op den zestienden October, elkanderen onder eede, de Geestlykheid, en Burgery, voor alle onheilen te beschermen. Ook sloeg men de Gildens gelyken eed voor, dat veele weigerden, ten waare men beloofde „ dat de vernielde Kloosters, niet „ weder opgemaakt noch eenige misse, of dienst „ daar in gedaan zoude werden. Het Sakrament „ zoude niet langs de straaten, met schellen gedra„ gen werden, tot dat by de Staaten van Brabant, „ an-

(y) Oudenhoven *bladz.* 137 *en* 138.
(z) Idem *bladz.* 138 *en* 139.

„ anders verstaan ware. De Kloosters zouden „ gepaald, of toegemetzeld moeten werden, en „ de Geestlykheid, en de Burgery zouden den „ eed van getrouwheid mede moeten doen." Al het welke hun werd toegestaan: Op deze voorwaarden leiden zy den eed af, gelyk de Kanunniken en Beneficiaaten die binnen de stad waren, mede deeden (*a*).

VI. Boek. Filip IV. 1566.

De Hervormde binnen de stad, raakten hierdoor by veelen verdagt, als of zy mede deel aan de beeldenstorm gehad hadden. Zy stelden om die reden eene verantwoording op, welke zy aan Filip overgaven. In deeze beweerden zy met veele redenen hunne onschult, en verzogten daar by, ook vryheid, om hunnen Godsdienst, hier ter stede te mogen oeffenen, met aanbod van geld, ingeval men hun dit toestaan wilde (*b*). Ik heb nergens gevonden, wat hier op gevolgd zy, doch het is denklyk, dat men in dit verzoek niet heeft bewilligt.

Verantwoording en verzoek van de Hervormden.

Op het einde van October, zond de Landvoogdes binnen 's Hertogenbosch *Jan. Schyf*, Heer van St. Achtenroode, Kancelier van Brabant, nevens den Baanderheer *van Merode* Heer van Petershem, om aldaar alles weder in rust te brengen. Zy begeerde, dat de Regeering, hun daar in de behulpzame hand, bieden zoude.

Twee gemagtigden der Landvoogdes komen binnen de stad.

Ten zelven tyde kwam het gerugt, dat de Landvoogdes, den Graaf van Megen gelast had, om tien vaandelen voetknegten te werven, en die binnen de stad in bezetting te leggen. Om deeze re-

De stad neemt vier vaandelen volk aan.

(*a*) Idem *pag*. 139.
(*b*) Idem ibi quo supra.

VI. Boek. Filip IV. 1566.

reden, nam de Regeering vier vaandelen knegten aan, waar over men vier hoplieden ſtelde (c). Deeze kregen des daags eenen gulden, en de gemeene, ieder vyf ſtuivers; ieder Hopmanſchap beſtond uit twee honderd mannen. Dit bekommerde de Hervormden zoodanig, dat zy de Regeering dwongen, alle die Soldaaten, een voor een, den eed van getrouwheid, te doen afleggen, gelyk geſchiedde (d).

De ſtad zend gemagtigden naar Bruſſel.

Op den tweeden November, zond de ſtad twee gemagtigden naar Bruſſel, om nevens eenigen uit de Staaten van Brabant, de Landvoogdes te verzoeken, dat zy de Staaten van alle de Nederlanden, voor de komſt des Konings, hier te lande, wilde doen vergaderen, om eenige verſchoning, wegens de voorgevallene beroertens te doen. Vlaanderen had eenigen tyd geleden, het zelfde verzoek gedaan, en men verſtond, dat Holland ook voorgenomen had, eerſtdaags zulks mede te doen. De gemagtigden der Staaten van Brabant, leverden ten dien einde, op den zeventienden daar aan volgende, aan de Landvoogdes, een verzoekſchrift over, doch zy antwoordde, „ dat Filip niet goed vond, dat men de algemee„ ne Staaten, in zyne afwezenheid deed vergade„ ren. Egter was zy genegen, de Staaten van „ Brabant in vollen getale, Staatswyze zamen te „ roepen." Dit deed zy tegen den dertigſten November deezes jaars.

De Staaten van Brabant beſchreven.

De twee gemagtigde van 's Hertogenboſch, te Bruſſel, gaven hier van de Regeering kennis.

(c) Idem ibi quo ſupra.
(d) Stads Rekening voorſ.

nis. Zy verzogten, dat men hun nog eenige gemagden wilde toevoegen. Waar op eenen uit de Schepenen, en eenen uit de Raaden der ſtad, naar Bruſſel gezonden werden. Op den negenden December, deed de Landvoogdes de Staaten, den volgenden voorſlag, waar by zy verzogt; „ dat de Staaten, haar, eenige bekwaame middelen, aan de hand wilden geven, om de ontſtaane beroertens te ſtillen." De Staaten antwoorden hier op, „ dat zy oordeelden, het beſte middel daar toe te zyn, de oeffening van den Hervormden Godsdienſt, by Plakaat te verbieden, „ en dat men den Koning moeſt tragten te bewegen, al het voorgevallene te vergeten, en „ vergeven." Zy drongen de nuttigheid van dit alles, by geſchrifte aan, en tevens ook de noodzaaklykheid, om in dit geval, de algemeene Staaten te beſchryven.

VI. Boek. Filip IV. 1566.

Voorſlag aan dezelven.

Antwoord der Staaten.

De Landvoogdes, antwoorde hier op eerſt, den dertigſten January, van het volgende jaar. Het behelsde niets anders, dan dat zy haar uiterſte vermogen doen zoude, om Filip in het verzoek der Staaten te doen bewilligen. Zy verzogt mede by deeze gelegenheid aan dezelven, dat zy de jongſt toegeſtaane Bede, nog voor drie jaaren verlengen wilden, waar in de Staaten bewilligden (*e*).

1567. Antwoord der Landvoogdes.

De Graaf van Megen, die, als reeds gemeld, tien vaandelen voetknegten geworven had, kwam daar mede, in de maand February, deezes jaars te Vugt; met voornemen om de ſtad te belegeren. De Hervormden, hier ter ſtede zeer ſterk

De Graaf van Megen legerd zig te Vugt.

(*e*) Stads Rekening voorn.

VI. Boek. Filip IV. 1567.

ſterk in getal, zonden hier op zekeren *Herman de Ruiter*, naar Antwerpen, by den Heere van Brederode, om met hem te overleggen, wat hun te doen ſtond. Deeze zond ANTONI VAN BOMBERGEN, een verſtandig, en kloek Edelman derwaards, die tot Bevelhebber der ſtad aangeſteld werd. Ook nam men nog een vaandel Burgeren aan, dat zonder bezolding, en enkel uit genegenheid diende. Bombergen nam de ſleutelen der ſtad, onder zig, gelyk ook den krygsvoorraad, en het geſchut, en verzekerde zig mede, van den Kanſelier van Brabant, en den Heere van Merode, welke toen nog binnen de ſtad waren, en deed hun, door eenige Burgers van den Hervormden Godsdienſt, bewaren: zyn voornemen was mede, eenige der Regenten, die hem verdagt ſchenen, in verzekering te doen brengen, doch dit mislukte, en de verdagte begaven zig uit de ſtad.

Doch trekt na eenig vertoeven naar Utrecht.

De Graaf van Megen lag omtrent veertien dagen voor de ſtad, wanneer twee Kanunniken van Utrecht, nevens de Geheimſchryver des geheimen Raads *de la Torre*, zig by hem vervoegden, met welken hy, nevens zyne krygsknegten, op last der Landvoogdes, zig naar Utrecht begaf (*f*).

De Kanzelier van Brabant, en de Heer van Merode, die binnen de ſtad bewaard werden, hadden mooglyk voor erger bedugt, door eene geheime verſtandhouding, met de Landvoogdes, het aftrekken van dit krygsvolk te weeg gebragt. Ge-

(*f*) OUDENHOVEN *bladz.* 139 *en* 140. BOR, Beſchryving van 's Hertogenboſch *bladz.* 27.

Gedurende deezen tyd, had de Regeering alhier, orde op het houden der wagten gesteld, welke met veel naauwkeurigheid agtervolgd werd. De poorten, en vesten niet alleen, maar ook de voornaamste straaten waren met schildwagten bezet (*g*). VI. Boek. Filip IV. 1567.

De Landvoogdes, nog by aanhoudenheid verstoord op de stad, deed, by een Plakaat, op den agttienden Maart, deezes jaars, in den naam van den Koning Filip, verklaaren, „ dat alle de Poorters, Burgers, Kooplieden, en Ingezetenen „ der stad, waar dezelven zig in de Nederlanden bevonden, als mede hunne goederen aangehouden zouden werden. Zy schorste alle de „ voorregten, vrydom van Tollen, en anderen, „ die zy in de Nederlanden hadden, gelyk ook „ alle gunsten, vrybrieven, uitstellen van betalingen van hunne schulden, op, en gelastte verder, den Prokureur Generaal van Brabant, de „ stad in het gemeen, en in het byzonder die „ geenen, die hem betekend zouden zyn, in „ regten te vervolgen, zo lange, tot dat de Kanselier van Brabant, en de Heer van Merode, „ uit hunne verzekering ontslagen, en op vrye „ voeten gesteld werden, ten zy daar in anders „ voorzien, of goedgevonden werd (*h*)." Plakaat tegen die van 's Hertogenbosch

Dit Plakaat, werd den eersten April deezes jaars, binnen Antwerpen afgekondigd, en voorts door het geheele Land, uitgenomen te Amsterdam, alwaar de Heer van Brederode zig bevond. De Regeering dier stad, schreef deswegens

(*g*) STADS REKENING *van St. Remys* 1566 *tot* 1567.
(*h*) PLAKAAT van den 18 Maart 1567.

VI. Boek. Filip IV. 1567.

gens eenen brief van ontschuldiging, aan de Landvoogdes (*i*).

Men verzoekt een afschrift van het verdrag, tusschen die van Antwerpen en de Hervormden.

De Regeering zond, den twee en twintigsten Maart, twee gemagtigden uit den haare, naar Antwerpen, om van den Prins van Orange, en den Graaf van Hoogstraaten, een afschrift des verdrags, tusschen Antwerpen, en de Ingezetenen, die den Hervormden Godsdienst aldaar beleden, het welk tot rust dier stad gemaakt was, te verzoeken; om hier ter stede, zig daar naar te schikken. Dit werd aan die gemagtigden gegeven: deeze verzogten mede, aan die Heeren, dat zy, hun behulpzaam wilden zyn, om de gunst des Konings, en der Landvoogdes weder te bekomen, te gelyk werden hen, twee gesloten brieven, des aangaande, voor stads Regeering mede gegeven (*k*). Wat deeze behelsden, heb ik nergens kunnen vinden.

De toevoer van alle goederen naar 's Hertogenbosch afgesneden.

Na de afkondiging van het voorgemelde Plakaat, deed de Landvoogdes, 's Hertogenbosch zodanig aan alle kanten bezetten, dat 'er geene mondbehoeftens, binnen gebragt konden worden. Door deeze bezetting verslapte de moed der Ingezetenen niet: doch, wanneer men verstaan had, dat *Filip van Lannoi* Heer van Beauvois, *Jan van Marnix* Heer van Toulouse, broeder des Heeren van St. Aldegonde, te Oosterweel in het gezigt van Antwerpen, alwaar deeze, ten voordeele der Hervormden, met een hoop volks lag, verslagen had, en dat de Landvoogdes zig wa-

(*i*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 28. Oudenhoven *bladz.* 124. *Edit.* 1670.
(*k*) Stads Rekening *van St. Remys* 1566 *tot* 1567.

wapende, vreesde men voor een slegt einde, te meer, om dat men dugte, dat de Regeering, en het meeste gedeelte der Ingezetenen, die den Roomschen Godsdienst beleden, zig by de Landvoogdes voegen zouden. De Hervormden, en de gemagtigde der Schutteryen kwamen derhalven met de Regeering overeen, „ dat zo wel, die van „ den eenen, als van den anderen Godsdienst, „ eene algemeene vergiffenis verzoeken, en dat „ de Hervormden zig in alle zaaken, als getrouwe „ we onderdaanen des Konings, gedragen zou- „ den. Die geenen, welke de stad verlaten wil- „ den, zouden zig daar uit kunnen begeven, en „ niemand zoude ook eenige beroerte, in de „ stad, mogen verwekken." Van deeze overeenkomst, werden twee eensluidende stukken, eenen voor de Hervormden, en het ander, voor de Roomschen, gemaakt (*l*).

VI. Boek. Filip IV. 1567.

Men zoekt vergiffenis te verwerven.

Met dit verdrag, werden vier gemagtigden naar Brussel gezonden. Deeze begaven zig alvorens naar Antwerpen, by den Prins van Orange, en den Graaf van Hoogstraaten, om derzelver goeden raad, en dienst, daar omtrent te verzoeken, zy kregen ten antwoord, „ dat zy naar „ Brussel ryzen, en met alle nederigheid, hun „ verzoek aan de Landvoogdes zouden voordra- „ gen." Egter dorst niemand, zonder derzelver uitdruklyk bevel, aldaar verschynen; waarom zy zig naar Mechelen begaven, en schreven van daar aan den Heere *Oudaart*, welken zy verzogten, dat hy, uit hunnen naam, de Landvoog-

Gemagtigden naar Brussel gezonden.

(*l*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch, *en* Oudenhoven ibi ubi supra.

VI. Boek. Filip IV. 1567.

voogdes wilde verzoeken, dat zy hun, vryheid om over te komen, wilde geven. Het antwoord behelsde, „ dat haar Hoogheid, de gemagtig„ den binnen Brussel niet toelaten, noch haar „ gehoor verlenen zoude, ten ware de Kanselier, „ en de Heer van Merode, die binnen 's Herto„ genbosch in verzekering gezet waren, ontsla„ gen werden." De gemagtigde vertrokken hier op te post, naar 's Hertogenbosch, daar de Regeering, op hun verslag, met de Schutteryen overeenkwam, die twee Heeren te slaaken, welke hier op naar Brussel, onder het geleide van een goed aantal Schutters, vertrokken. De Regeering had zig by die Heeren, voor hun vertrek, zo goed zy konde, verontschuldigd, met byvoeging, dat hunne verzekering, buiten haar toedoen geschied was. Men had den geslaakten, een afscheids maal gegeven, en met zes aamen wyn beschonken. Hier op vertrokken de stads gemagtigden naar Brussel, en smeekten om eene algemeene vergiffenis, van de Landvoogdes. Zy verzogten tevens, dat het hier voor gemelde Plakaat ingetrokken mogt worden.' De Landvoogdes antwoordde zeer koel hier op, „ dat zy de stad, en der„ zelver Ingezetenen aan de genade, en goeder„ tierenheid des Konings over gaf, om daar in „ zulke bezetting, als hy goed vond, te leggen, „ en dat de stad, dit willende aannemen, de Ko„ ning als dan, eene algemene vergiffenis toestaan „ zoude." De gemagtigden begaven zig derhalven naar huis, om verslag te doen, en kwamen eenigen tyd daar na, weder te Brussel, met verklaaring aan de Landvoogdes, „ dat de „ Regeering, en de Schutteryen, zig in de ge„ nade, goedertierenheid, en gehoorzaamheid

„ des

„ des Konings overgaven: dat zy gewillig, de „ bezetting, die men binnen haare ſtad leggen „ wilde, ontfangen zouden." Hier op werd geantwoord: „ dat zy wel, en zo als het goede on„ derdaanen betaamde, gedaan hadden." Daarna verzogten zy, „ dat men Duitſche bezetting, „ en geen groot getal, binnen de ſtad wilde leg„ gen, en dat de Landvoogdes hun, haar voor„ heen gedaan verzoek, om vergiffenis, nu ver„ leenen wilde." Hierop kwam vooreerſt geen antwoord, waar om zy dit den voorzitter Viglius, den Raadsheer d'Aſſonville en anderen verzogtten. Deeze antwoordden hun enkel, „ dat de „ ſtad, zulk eene bezetting, als de Landvoog„ des haar toezenden wilde, ontfangen moeſt: „ zo dra dit geſchied was, zoude haar Hoogheid „ over haar gedaane verzoek raadplegen." Met dit antwoord, waren ſtads gemagtigde genoodzaakt naar huis te keeren (*m*)."

VI. Boek. Filip IV. 1567.

De Hervormden verlaten de ſtad.

De Hervormden van dit alles onderrigt, betrouwden zig niet langer, in de ſtad. De meeſte, nevens hunne Predikanten, trokken met hunne goederen naar Kleef. De vier vaandelen Soldaaten, voorheen geworven, begaven zig mede ter ſtad uit. De Regeering, en eenige der Schutteryen, gaven aan allen, eene verklaaring, „ dat „ zy de ſtad, alleen ter zaake der jongſt voorge„ vallene onluſten; geenzins om eenigen oproer, „ of ongehoorzaamheid, aldaar gepleegd, verla„ ten hadden. Dat zy zig als goede, en getrou„ we onderzaaten des Konings van Spanje, als „ Hertog van Brabant, gedragen hadden, des-

„ we-

(*m*) Stads Rekening voorz.

VI. Boek. Filip IV. 1567.

„ wegens zoude men hun vry, en onverhinderd „ met hunne goederen laaten vertrekken." Op den eersten May deezes jaars, zond de Landvoogdes, vier vaandelen Duitsche voetknegten, ieder drie honderd en vyftig mannen sterk, onder den Oversten BERNARD VAN SCHOUWBERCH, binnen de stad. Waar by naderhand, nog twee vaandelen, van gelyke sterkte, gevoegd werden (*n*).

Vernietiging van het Plakaat.

Op den negentiende May, zond de Regeering wederom gemagtigden naar Brussel, om de vernietiging van het voorgemelde Plakaat, te verwerven (*o*). Dit gelukte eindlyk op den laatsten deezer maand. De Landvoogdes verklaarde: „ dat „ vermits die van 's Hertogenbosch, de voorge„ melde gemagtigden, op vrye voeten gesteld „ hadden, zy het aanhouden der Burgers, en „ hunne goederen, by het voorzeide Plakaat ge„ boden, ophefte, en te niet deed." Den eersten Juny, kwamen binnen de stad twee gemagtigde, uit den Raad van Brabant, om onderzoek, wegens het voorgevallene, gedurende de laatste beroertens, te doen (*p*).

Brief van de Landvoogdes aan de Nederlanden.

De Landvoogdes, aan wien het vertrek van veelen uit de Nederlanden ter herten ging, en geen middel wist, om dit met geweld te keer te gaan, of het volk tot stilstand te brengen, schreef den derden July aan alle de Nederlandsche Gewesten, het welk zy de gemagtigden, uit den Raad van Brabant, die zig thans in 's Hertogenbosch

(*n*) BOR, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 28 *en* 29. OUDENHOVEN *bladz.* 142 *en* 143. *Edit.* 1670.

(*o*) STADS REKENING voorz.

(*p*) BOR, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 29. OUDENHOVEN *bladz.* 143. *Edit.* 1670.

bosch bevonden, mede zond. Het behelsde: VI. Boek. Filip IV. 1567.
„ Dat de Koning, niet zo ras, dan hy wel gewenscht
„ had, herwaards had kunnen komen. Doch
„ ten allereerste, zou hy zig naar deeze Landen
„ begeven, om de zaaken op eenen vasten voet
„ te brengen, mooglyk zou dit, nog voor het
„ einde des zomers van dit jaar geschieden. Zy
„ wilde hier van, de Ingezetenen kennis geven,
„ om, voor 's Konings voorspoedige reize, te
„ bidden, ten einde, wanneer dezelve hier kwam,
„ zulke orde mogte stellen, als ter eere Gods, en
„ het oude Katholyke Christengeloof, en den
„ geheelen staat van den Landen, behooren zou-
„ de. De Koning zoude daar omtrent, alle goe-
„ dertierenheid, en genade gebruiken, gelyk hy
„ reeds de Landvoogdes verscheiden maalen, ge-
„ schreven had: met byvoeging, dat men hem
„ ongelyk doen zoude, indien men anders daar
„ omtrent dagte, zyne komst was niet, om de
„ steden, en onderdaanen te bederven, maar om
„ die te bewaren, en te helpen. Hy had belast,
„ dit schriftlyk te kennen te geven, alleen, om
„ dat de onderzaaten, zig weder tot hunne hand-
„ werken, en koophandel begeven zouden, en
„ op zyne goedheid, en genade betrouwen. Hier
„ van moest den Burgeren, en Ingezetenen ken-
„ nis gegeven werden, en de Landvoogdes moest
„ byzonder agt nemen, op die, welke zouden
„ willen vertrekken, en hun voorhouden, dat
„ ingeval zy, op de Koninglyke genade niet be-
„ trouwen wilden, dezelve geheel onwaardig wa-
„ ren. Verder werd gelast, dat men ten dien
„ einde, van die, welke vertrokken waren, of nog
„ vertrekken wilde, aantekening houden zoude,
„ op dat de Koning, des te meer genegen zoude

 „ we-

VI. Boek. Filip IV. 1567. „ wezen, om zyne genade te bewyzen', aan „ die, welke de ongehoorzaamheden, zederd een „ jaar herwaards geschied, gepleegd hadden. Om „ deeze reden, werden de Nederlanders gewaarschouwd, en verwittigd, dat het nodig en billyk ware, die verdoolden, op den regten weg „ te brengen, met God te verzoenen, en aan zy„ ne Majesteit, zyne Offisieren, en Wethouders „ alle gehoorzaamheid te betoonen. Eindlyk „ werd geboden, dat alle de geschondene Ker„ ken, gebroken autaaren, beelden, en alle ge„ weide zaaken, die door den beeldenstorm be„ schadigd, of vernield waren, hersteld zouden „ moeten worden (q)." De Hervormde kregen hier van een afschrift, waar tegen zy eene verdediging deden uitgaan, welke hunne grieven en zwaarigheden, daar tegen, inhield (r). Veele waren van gevoelen, dat de Koning zagte middelen, om de Nederlanden des te gemaklyker te overheeren, in het werk moest stellen, vermits de strengheid der Plakaten, den gedempten oproer van nieuws ontsteken zoude. Anderen daar tegen meenden, dat het volk, slegts uit vreeze, en geenzins uit berouw zig stil hield, en dat het zelve zyne voornemens, weder in het werk zoude stellen, als men het eenigen tyd in rust liet. Zy oordeelden derhalven, dat men den weg van strengheid moest blyven houden (s), en men vond goed dien raad te volgen. Hier ter stede werd streng met de Hervormden te werk gegaan;

(q) Oudenhoven *bladz.* 143 *en* 144. *Edit.* 1670.
(r) Idem *bladz.* 145.
(s) Tassis comment. *Lib.* I. §. 9. *pag.* 136. *in Tom.* II. Analect. Belg.

gaan; de Heer van Schouwberch, begon zyn eerste bedryf, met de Burgery haar geweer, en wapenen te ontnemen (*t*). VI. Boek. Filip IV. 1567.

Op den veertienden Augustus, werden verscheide Hervormden, des nagts van hun beddens geligt, en naar de gevangenissen gesleept. Zy hadden zig op het schryven der Hertoginne van Parma betrouwd, en daarom binnen de stad gebleven (*u*). Veelen van hun gevangen.

Omtrent deezen tyd, deed men in de stad, en Meyerye, eene inzameling van liefde giften, tot herstelling der geschondene Kloosters van de Minderbroeders, en Predikheeren (*v*). In de Kerk van het laatstgemelde, schonk de stad een glas agter den hoogen autaar in het Koor, waar op de Heiland aan het kruis, de beelden van de L. Vrouwe, den Euangelist Johannes, en Maria Magdalena, neven drie wapenschilden afgebeeld waren (*w*). Van de herstelling der andere Kloosters, of van eene inzameling van penningen daar toe, heb ik niets gevonden. Mooglyk waren zy in staat, om zulks uit haare middelen, zonder hulp te konnen doen. Inzameling van liefde gaven, tot herstelling der Kloosters.

In Spanje was besloten den HERTOG VAN ALVA, met een leger herwaards te zenden; Het zelve kwam in het begin der maand Augustus te Luxemburg aan (*x*), en op het einde dier maand Alva komt in de Nederlanden.

(*t*) OUDENHOVEN *bladz.* 145. *Edit.* 1670. BOR, Beschryving der stad 's Hertogenbosch *bladz.* 25.

(*u*) OUDENHOVEN *bladz.* 146. *Edit.* 1670. BOR, Beschryving van 's Hertogenbosch ibi quo supra.

(*v*) STADS REKENING *van* ST. REMYS 1566 *tot* 1567.

(*w*) STADS REKENING *van St. Remys* 1567 *tot* 1568.

(*x*) VIGLIUS *ad* HOPPERUM *Epist.* XXXIX. *pag.* 437. *in Tom. I.* Analect. Belg.

VI. Boek. Filip IV. 1567.

maand, deed Alva zyne intrede te Bruſſel (*y*). Op den derden November, kwamen agt vaandelen Spanjaarden binnen 's Hertogenboſch, onder den overſten, *Don Gonſales de Braccamonte*, deeze loſten de Duitſche benden af, die daar op, uit de ſtad trokken (*z*). De Duitſche bezetting, welke van den eerſten May, tot nu toe, binnen 's Hertogenboſch gelegen had, koſtte de ſtad, tien duizend drie en zeventig gulden, veertien ſtuivers, en drie oort, waar onder egter zeven duizend, en zeven honderd guldens begrepen waren, die zy den Heer van Schouwberch, te leen opſchoot, onder belofte, die te rug te zullen geven, zo dra hy betaling van het Hof bekomen zoude (*a*). Van dit geld, kreeg de ſtad, op den zeven en twintigſten Juny des volgenden jaars, agt duizend een honderd guldens te rug. Van Amſterdam werden deeze penningen herwaards gebragt, doch zonder geldſpilling had men die ſom niet bekomen (*b*).

De Landvoogdes vertrekt.

Inmiddels had men uit Spanje tyding bekomen, dat de Landvoogdes van het bewind ontſlagen, en den Hertog van Alva in haare plaats geſteld was. Zy vertrok in het laaſt van December deezes jaars naar Spanje, en werd door de Staaten van Brabant met vyf en twintig duizend guldens begiftigt (*c*).

De

(*y*) BOR, Nederl. Oorlogen IV. *Boek bladz.* 128. *verſ.*
(*z*) OUDENHOVEN *bladz.* 147. *Edit.* 1670. BOR, Beſchryving van 's Hertogenboſch *bladz.* 29.
(*a*) STADS REKENING *van St. Remys* 1566 *tot* 1567.
(*b*) STADS REKENING *van St. Remys* 1567 *tot* 1568.
(*c*) VIGLIUS *ad* HOPPERUM *Epiſt.* XLV. *pag.* 448. *in Tom.* I. Analect. Belg.

VI. Boek. Filip IV. 1568.

De Spaansche bezetting deed de Burgery van 's Hertogenbosch, veel overlast, en kwam de stad maandlyks, op meer dan vyf duizend guldens te staan, dus men besloot eene bezending aan den Hertog van Alva te doen, om eene verandering daar in, te bekomen. De Pensionaris Lokemans, begaf zig op den zestienden van January naar Brussel, en deed van beide deeze bezwaarnissen, verslag aan Alva, hy verzogt mede „ dat de „ Burgery, wederom als voorheen, vrydom van „ Tollen mogt genieten, het welk hun beloofd „ was." Doch hier op kwam voor eerst geen antwoord; Weshalven de Regeering genoodzaakt was, haar gedaan verzoek, in de maand Maart deezes jaars te vernieuwen; met byvoeging: „ dat de drie leden der Regeering, in verwag- „ ting, dat dit hun verzoek ingewilligd zoude „ werden, daarom eenpaarig, tot de Bede, van „ vyf en zestig duizend guldens, drie jaaren lang, „ te beginnen met den twaalfden Juny deezes „ jaars, wanneer de lopende Bede eindigen zoude, „ gestemd hadden." Hier op stelde Alva een order, waar naar de Spaansche Soldaaten, die binnen de stad lagen, zig te gedragen hadden; doch van den vrydom der Tollen, werd weder niet gerept.

Grooten last der Spaansche bezetting.

De Hertog van Alva verzogt de Staaten van Brabant, ten haaren geloove, driemaal honderd duizend guldens, op te nemen, welke penningen tot verdediging des lands, gebruikt zouden worden. De Staaten vergaderden hier over in de maand April. De Geestlykheid en Edelen, stemden in den eisch van Alva, op voorwaarde: dat de Koning, de jaarlyksche renten daar van voldeed, en dat de steden mede daar in bewilligden.

Verzoek van Alva aan de Staaten van Brabant om geld.

De

VI. Boek. Filip IV. 1568.

De gemagtigden der fteden ftemden op het welbehagen der Regeeringen, mede in de geëifchte Bede (*d*).

De Spanjaarden trekken uit 's Hertogenbofch.

De Spaanfche bezetting, verliet eindlyk, op den dertigften April deezes jaars, 's Hertogenbofch (*e*). In haar plaats kwamen vier vaandelen Duitfchers, onder geleide van den GRAAF VAN LODRON, en de ftad werd genoodzaakt dien Graaf, als bevelhebber, maandlyks, een honderd en veertig guldens, te geven (*f*).

De goederen der gevlugten en ingedaagden, aangeflagen.

Het vuur der vervolging om den Godsdienft, begon in dit jaar binnen de ftad, heviger dan voorheen, te branden. Op den vier en twintigften Maart werd aldaar, by klokflag, afgekondigd, „ dat een ieder, welke aan iemand, die „ ter zaake, van de laatfte ontftaane onluften, „ vlugtig was, en daarom ingedaagd werd, iet, „ wegens renten, chynfen, pagten of anderzins „ betalen moeft, zulks binnen agt dagen, by de „ gemagtigden des Konings, welke zig ten hui„ ze van Jonkheer *Jakob Bacx*, Raad en Ont„ fanger der Beden van Brabant onthielden, „ zoude moeten aanbrengen, en de geene, wel„ ke dit naliet, zoude naar bevind van zaaken „ geftraft worden (*g*)."

Vyf en vyftig Burgers gebannen.

Op den zelven dag, zyn by vonniffe van dezelve gemagtigden, en Schepenen der ftad, vyf en vyftig Burgers, welke om den Godsdienft, en de voor-

(*d*) STADS REKENING *van St. Remys* 1567 *tot* 1568.

(*e*) BOR, Befchryving der ftad 's Hertogenbofch *bladz.* 30.

(*f*) STADS REKENINGEN *voorz.*

(*g*) OUDENHOVEN *bladz.* 147. *Edit.* 1670. BOR, Befchryving van 's Hertogenbofch *bladz.* 29 *en* 30.

voorgevallen onlusten, uit Brabant, en het Land van Overmaaze geweken waren, uit dezelve landen gebannen, en hunne goederen ten behoeve des Konings verbeurt verklaard: veertig anderen werden ingedaagt, en vermids zy niet verschenen, werd tegen hun, het eerste *defaut* verzogt, en toegestaan. Zekere *Michiel Rombouts*, een oud en aanzienlyk Burger, was op den veertienden Augustus des voorgaanden jaars, van zyn bedde geligt. Hy had, nevens andere Burgers, tot nu toe gevangen gezeten, en thans werd hy ter pynbanke verwezen (*h*). Het getal der gevangenen vermeerderde daaglyks; de gevangenis boven de gewezene Lovensche, thans de gevangen poort aan de Markt, was te klein, weshalven de Regeering, om die reden, boven de Heilige Kruis, nu de Vugter binnen poort, verscheidene plaatsen, tot gevangenissen deed vervaardigen (*i*).

VI. Boek. Filip IV. 1568.

Alva kwam op den derden July in 's Hertogenbosch, vergezeld met den Heer van Noircarmes, den Raadsheer *Brouxelles*, *Jan de Vargas*, Viglius, en *Lodewyk del Rio*. De stad beschonk hem met zes aamen wyn, en vyf en twintig mudden haver. De anderen, werden naar evenredigheid begiftigd; doch Vargas, en Del Rio weigerden eenige geschenken van de stad aan te nemen. Na een kort verblyf alhier, vertrokken zy naar elders, en Alva begaf zig naar Friesland,

Alva komt binnen de stad.

(*h*) Oudenhoven ibi quo supra. Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 30.
(*i*) Stads Rekening van *St. Remys* 1567 *tot* 1568.

VI. Boek. Filip IV. 1568.

land, om Lodewyk van Naſſauw te keer te gaan (*k*).

Den eerſten July, werden vier Burgers, den hervormden Godsdienſt toegedaan, opgehangen. Vier dagen hier na, werden *Jan Maeſſen*, en *Pieter de Gruyter*, op het ſchavot onthoofd, en de leiken, hunne vrouwen, t'huis gezonden. Op denzelven dag, werden *Joris Koenen*, een wever, en den genoemden Michiel Rombouts, voor het Stadhuis gehangen. Ik vinde by gelegenheid van deeze laatſte te regtſtelling, aangetekend, dat een menigte volks, vooral jongens, toeliepen, om te zien, door de Duitſchers, die de wagt op de Markt hadden, verjaagd, en geſlagen werden. Hier door ontſtond een geweldig gedrang, in het welk, zekeren *Arend Antoniſſe*, verver, dood gedrongen werd. Deezen gaf men na, dat hy, Michiel Rombouts, wanneer dezelve van de gevangen poort gebragt werd, kwalyk toegeſproken, en hem den dood, dien hy als een Ketter wel verdiend had, toegewenſcht zoude hebben. Ik vind verder aangetekend, dat Michiel Rombouts na zyn gebed, en reeds den ladder opklimmende, andermaal bad: dat God een teken zynes onſchulds geven wilde. Rombouts naauwlyks afgeſtoten zynde, ontſtond 'er een geweldig onweêr van wind, hagel en donder, zodanig, dat men de venſters, niet dan met moeite, konde ſluiten. Verſcheiden karren, die op de ſtraat ſtonden, wierden omgeworpen, en een wagen met

Te regtſtelling van verſcheiden Burgers.

(*k*) Stads Rekening *voorz.* Kronyk van de Fundatie en begin der ſtad 's Hertogenboſch *op het jaar* 1568. Mſſ.

met hooi gelaaden, werd door den fellen wind, uit de poort gedreven. Dit was des te merkwaardiger, om dat voor de regtpleging het weeder zeer ſchoon, en aangenaam geweeſt was. Dit onweeder verſpreidde zig maar alleen over de ſtad, en byna een uur in den omtrek van dien (*l*). Op den veertienden Auguſtus, werden nog twee Burgers, om den Hervormden Godsdienſt gehangen, en op den agt en twintigſten daar aan volgende, nog twee: een derde werd onthalsd, en zyn lighaam, onder de armen opgehangen (*m*).

VI. Boek. Filip IV. 1568.

Op den laatſtgemelden dag werden voor het Stadhuis, by klokſlag, honderd negentien Burgers ingedaagd, om, binnen drie weeken, voor den Hertog van Alva, of zyne gemagtigden, te verſchynen, en zig aldaar te verantwoorden, tegen het geene hun te laſte gelegd zoude worden. De naamen deezer ingedaagden, waar onder zig eenigen uit de treffelykſte geſlagten der ſtad bevonden, waren: *Adriaan*, timmerman in den hamer. *Antony Neyts*. *Aart Thyſſe* te Orten. *Antony van Zeelſt*, Verver. *Aart van den Steen*. *Alexander Thesmaker*. *Anna Marcelis*. *Abraham Peter Lenaerſſz*. *Andries Franken*, ſpeldemaker. *Antony Franken* te Orten. *Buyzer*, waard in de kroon. *Barbara Buyſen*. *Blom van Erp*. *Balthazar*, de ſchoenlapper. *Kornelis Gel-*

Honderd en negentien Burgers ingedaagd.

(*l*) Kronyk van der Fundatie en het begin der ſtad 's Hertogenboſch *op het jaar* 1568. MSS. Oudenhoven *bladz.* 147. *Edit.* 1670. Bor Beſchryving van 's Hertogenboſch *bladz.* 30 *en* 31. Hiſtorie der Martelaaren *bladz.* 447. *Edit.* 1659.

(*m*) Oudenhoven *bladz.* 148. *Edit.* 1670. Bor Beſchryving van 's Hertogenboſch *bladz.* 31. Kronyk van der Fundatie en begin der ſtad 's Hertogenboſch *op het jaar* 1568. MSS.

VI. Boek. Filip IV. 1568. *Geldens*, speldemaker. *Christiaan*, beeldsnyder. *Kornelis*, bygenaamd *het schoenlappertje*. *Kornelis van Thorn*. *Kornelis Kornelisse van Beeck*. *De Valen Adriaan*, Verver. *Dionys*, schermmeester. *Dirk den Bult*. *Daniel*, metselaar. *Dirk Ongael*. *Dirk Dirkse*, leertouwer. *Dirk van Nimwegen*. *Daniel de Hertdrager*. *Dirk den Ouden Sprenaert*. *Dirk*, de leidekker. *Eygrom Michiels*. *Frans Florisse*. *Frans de Kordewagenkruyer*. *Gillis Hendriks*, snyder. *Gerard*, de koldermaker. *Gillis Kangieter*, looyer. *Gerrit*, genaamd *lapperken* zonder leer. *Gerrit*, hoedemaker. *Gooyard* in den gulden zalm, snyder. *Gerrit Klaasse*. *Gooyard van Spoordonk*. *Gooyard Strick*. *Gysbert van Nimwegen*. *Gysbert den Dapper*. *Gerard van Thulden*. *Gysbert de Boye*. *Gooyard*, Schoenmaker. *Hansken van Bueren*. *Hendrik de Snyder*. *Hendrik van Thulden*. *Hendrik*, in den olymolen. *Hendrik Schoolwenckel*. *Hans van Herentals*. *Hubert* de Schoenlapper. *Hendrik van Ryn*. *Hendrik Mannekens*. *Hansken van Helvoort*. *Hendrik Lamberts*. *Hendrik Loeckemans*. *Jan in het Vuurstaal*. *Jan Strick*. *Jan* de koldermaker. *Jan Hoedt*. *Jan Sonmans*. *Jan Frederikse*, kuiper. *Jan Herlincx*, Verver. *Jan van Gech*, kramer. *Jan van Heel*, Kordewagenkruyer. *Joost* genaamd kwaade Lys. *Jan Maessen*, speldemaker. *Jenneke Buysen*. *Jan* de Hoefsmid. *Jan de Kort*. *Joost* in het schaapshoofd. *Jan Kloet*, speldemaker. *Jacob Kolen*, in den pantoffel. *Jan Reynen*, speldemaker. *Jan* de leidekker. *Joost*, de lintwerker. *Jan van Achten*. *Jan de Richterhove*. *Jan van Wamel*. *Jacob de Post*, zakkendrager. *Jacob de Ketaer*. *Jacob*

van

van Mynen. Jan van Os alias Bloexken. Joost de Lange, timmerman. *Lambert de Smit. Lambert Beyens. Laurens Jansz. Laurens van St. Truyen. Marten de Schrynwerker. Mathys Slotemaker*, in het gulde slot. *Marten de Lange* Metzelaar. *Paulus Jansz. Paulus van Cleef*, zakkendrager. *Pieter Mathysz. Pieter Dirksz. Pieter Ceris*, kuiper. *Peter Pinxter. Pieter Geerlincx. Pieter* op het Orteneind. *Ruth, Mr. Dirksz., Silverschoon. Sobert Sansz.*, alias, *Muynen. Thomas Boes. Thomas Morie. Tys Petersz*, metselaar. *Willem Rommens. Wouter Kielinck. Willem Ysvoghel. Willem de Leister*, alias *de groote Metselaar. Wouter*, Lindeweever. *Wouter* de Leyendekker. *Willem de Drager. Willem* de Wieldraayer. *Willem Peters*, alias *Musken. Willem Ploecxken.* En *Willem de Hayrwasser* met zynen broeder (*n*). VI. Boek. Filip IV. 1568.

Op den derden September deezes jaars, kwamen vier vaandelen, van den Graave van Megen, binnen de stad, ter versterking der bezetting. ADRIAAN D'OIGNIES Heer van Wilderval, werd tot Bevelhebber der stad aangesteld. De Regeering schonk hem, tot eene wellkomst, drie aamen van den besten wyn, dien zy bekomen konde (*o*). Versterking der bezetting.

Na dat Alva by *Jemmingen* aan de Eems, Lodewyk van Nassauw geslagen had, en met zyn leger naar Maastricht getrokken was, om den Prins Graanen door de stad aan het leger van Alva bezorgd.

(*n*) KRONYK van der Fundatie en begin der stad 's Hertogenbosch op het jaar 1568. MSS. OUDENHOVEN *bladz.* 148 *en* 149. *Edit.* 1670. BOR Beschryving der stad 's Hertogenbosch *bladz.* 31 *en* 32.

(*o*) STADS REKENING *van St. Remys* 1567 *tot* 1568.

VI. Boek. Filip IV. 1568.

Prins van Orange tegen te gaan, werd de stad 's Hertogenbosch op aanschryving van Barlaimont genoodzaakt, vyftig mudden koorn, twee derde in terwe, en een derde in rog, ten dienste van Alva's leger, naar Mechelen te verzorgen. Eenigen tyd hier na, moest de stad, nog agt en vyftig mudden rog, derwaards zenden. Dit alles werd in het volgende jaar, te rug gevoerd, om dat de Prins van Orange naar Frankryk afgetrokken was, en het leger van Alva weder te rug kwam, dus werd de stad genoodzaakt, dit koorn weder, met veel schade te verkopen (*p*).

Dood van den Erfprins Karel en van de Koningin.

In dit jaar overleden *Karel* Erfprins van Spanje, en Isabella van Valois, derde gemalin van Filip. De uitvaart des eerstgemelden, werd op aanschryving des Hertogs van Alva, op den eersten October, en die der laatste, op den elfden December deezes jaars, plegtig hier ter stede volgens 's Lands gewoonte, gehouden (*q*). In het Koor der Hooftkerk, vind ik een zeer oud wapenschild hangen, waar op de wapenen van Spanje, en Frankryk geschilderd zyn. Naar myne gedagten is dit, by gelegenheid van het houden, der uitvaart van Isabella, aldaar geplaatst. Het wapenschild van den Erfprins, heb ik niet gevonden.

1569. Spanjaarden binnen 's Hertogenbosch

In het volgende jaar, was de stad genoodzaakt wederom Spaansche bezetting te ontfangen, welke nevens eenige Duitsche benden, daar in bleven; dit drukte, als voorheen de burgery geweldig, want behalven de *servitie* gelden, welke de stad,

(*p*) Stads Rekening *voorz.* en *van St. Remys* 1568 *tot* 1569.

(*q*) Stads Rekening *van St. Remys* 1568 *tot* 1569.

ſtad, op agt duizend zes honderd zeven en zestig guldens vyftien ſtuivers, en drie deniers te ſtaan kwamen, moeſt zy nog veel geld voor maaltyden, en wyn, ten behoeven der bevelhebbers van dit krygsvolk, betalen (r).

VI. Boek. Filip IV. 1569.

De ſtrenge vervolging om den Godsdienſt, bragt inmiddels veel toe, om een groot gedeelte van 's Lands Ingezetenen van de Regeering te vervreemden: hier kwam by, dat Alva beſloot, eene altoos durende ſchatting in te voeren, ten dien einde raadpleegde hy hier over met eenigen uit den Raad der geldmiddelen, en, voor al, met den voorzitter Viglius. Men vertoonde hem de zwaarigheden, die hier uit ontſtaan zouden. Doch Alva verklaarde, dat 's Vorſten gezag, door het vorderen van gedurige Beden, te veel beſnoeid werd: als mede, dat 's Lands Staaten, nimmer eene Bede, dan na het verkrygen van buitenſpoorige voorregten, wilden toeſtaan. Des had hy voorgenomen, eenen honderſten penning, eens, van alle goederen, geenen uitgezonderd, te vorderen, en eenen tienden penning der roerende, als mede eenen twintigſten der onroerende goederen, zo dikwils als die verkogt werden. De leden des Raads van Staate, van den geheimen Raad, en der geldmiddelen, kundiger van den ſtaat des Lands, en den aart der Nederlanders, dan Alva, raadden hem dit volſtrekt af, en zy ſtaafden hunne gezegdens, met veele voorbeelden, der voorige Nederlandſche Vorſten. Doch Alva bleef onverzettelyk by zyn voornemen (s).

Alva vorderd den tienden penning.

Ten

(r) Stads Rekening voorz.
(s) Viglii Commentarius de decimo denario *pag.* 287 - 289. *in Tom.* I. *Part.* I. Analect. Belg.

VI. Boek. Filip IV. 1569.

Ten dien einde, beschreef hy de Staaten der Ouden, of aangeërfde Nederlanden, tegen den een en twintigsten Maart deezes jaars, binnen Brussel, en deed hun voorstellen, om in de vordering der honderlten, en tiende penningen te stemmen. De Gemagtigden (immers die van Brabant,) werden alle, een voor een, by den Hertog ontboden, en aangemaand, dat zy hier van goed verslag zouden doen, en in hunnen vergaderingen aandringen, om dien voorslag te doen doorgaan (*t*).

Doch het vind geen ingang.

De Geestlykheid, en Edelen, nevens de Regeeringen van Antwerpen, en 's Hertogenbosch, stemden by de eerstgehoudene vergadering der Staaten, in den eisch van Alva. Het tweede, en derde lid der Regeering van Leuven, gelyk ook het derde lid, van Brussel, wilden hier toe, geensins verstaan. De Staaten vergaderden hier over wederom in Juny deezes jaars, doch Leuven, en Brussel, bleven by hun voorig gevoelen volharden. De Kanselier, verzogt op bevel van Alva, dat de Prelaaten en Edelen, hier toe, zonder eenige voorwaarden wilden stemmen. Na verscheidene handelingen, werd in den eisch van Alva bewilligd, mits, dat zulks door de Hoofdsteden mede geschiede. De Gemagtigden van 's Hertogenbosch, eene keer naar huis gedaan hebbende, bragten de toestemming hunner stad ten Hove, onder voorwaarde, dat zy van de Spaansche bezetting ontlast zouden worden. Leuven en Brussel, bleven onverzettelyk by hunne weigering volharden. De Hertog nam, onaangezien dit alles, de toestemming der Prelaaten, Edelen, en

(*t*) Stads Rekening van St. Remys 1568 tot 1569.

en Hoofdsteden, zo als die lagen, voor volkomen aan, en gunde die van Leuven, en Brussel, alleen veertien dagen tyd, om hunne mening te verklaren, en zig by de overige leden te voegen (*u*).

VI. Boek. Filip IV. 1569.

Alva, die geene kans zag, om den tienden penning overal door te dringen, besloot eindlyk in October van dit jaar, in plaats van dien, zig met twee millioenen, 's jaars, over alle de Nederlanden, by afkoop, voor zes jaaren lang, te vrede te houden. Deeze zouden, by wyze van belasting, op verscheiden zaaken geheven worden: ook vorderde hy boven dien, van Brabant, nog de renten van de tienden, en twintigsten penningen, die zederd de toestemming, hier voor gemeld, niet geheven geweest waren, naar maate zy in de laatste Bede, boven eenen tweeden honderdsten penning betaald hadden. Men raadpleegde hier over, tot in de maand Juny des volgenden jaars. De Staaten nog oneenig gebleven zynde, nam de Kanselier, in naam des Konings, voor het aandeel van Brabant, voor den tyd van twee jaaren, vyfmaal honderd twee en veertig duizend guldens jaarlyks, aan, welken in plaats van den tienden, en twintigsten penning, betaald zouden worden, boven den tweeden honderdsten penning, waar voor eenige van de Staaten gestemd hadden (*v*).

Hy wil zig in plaats van dien, met twee millioenen te vreden houden.

De vervolging om den Godsdienst ging hier ter stede inmiddels haaren gang. Een pottebakker van Orten, werd in deezen jaare, om dat hy

Vervolging om den Godsdienst.

(*u*) Stads Rekening *voorsz.*
(*v*) Stads Rekening *van* St. Remys 1569 *tot* 1570.

VI. Boek. Filip IV. 1569. hy den Hervormden Godsdienſt beleed, opgehangen (*w*). Zeker Vrouwsperſoon, die op het Orten eind woonde, werd gegeeſſeld, om dat zy tot nadeel der Hertogin van Parma geſproken had. Ook werd eenen Mennoniet, welke Muntmeeſter te Nieuwmegen geweeſt was, verbrand, na dat zyne tong, eerſt met eenen gloeijenden priem, doorſtoken was (*x*).

1570. Algemeene vergiffenis afgekondigd. Op den zeſtienden July, deed de Hertog van Alva, te Antwerpen, eene algemeene vergiffenis afkondigen, voor alle Ketters, die berouw hadden, en weder tot den ſchoot der Roomſche Kerke wilden wederkeren. Hier van waren egter uitgeſloten de Leeraars, Ouderlingen, en Diakonen der Hervormden, zulke, welke, die Leeraars geherbergd, de wapenen tegen hun vaderland gevoerd, daar toe penningen verzameld, of opgebragt, en die eenig geweld aan de Geeſtlyken, of hunne goederen gepleegd hadden. De Verbondtekenaars, en Inleveraars van het Verzoekſchrift, aan de Landvoogdeſſe gedaan, alle Regenten, Overſten van Plaatſen, en amptenaaren, die zig in den oproer gemengd hadden, ten ware zy, binnen zes maanden (welke tyd naderhand verlengd werd) zelfs, of door gemagtigden voor den Hertog verſchenen. Naauwlyks dorſt iemand zig op deeze Vergiffenis verlaten (*y*). Binnen 's Her-

(*w*) OUDENHOVEN *bladz.* 149. *Edit.* 1670.

(*x*) BOR Beſchryving van 's Hertogenboſch *bladz.* 33. OUDENHOVEN *bladz.* 150 *Edit.* 1670.

(*y*) VIGLIUS *ad* HOPPER. *Epiſt.* 103. *pag.* 567 & 108. *pag.* 573. BOR Nederlandſche Oorlogen V. *Boek bladz.* 231 *en* 232. HARRÆUS *Tom.* III. *pag.* 111.

Hertogenbosch werd dit mede afgekondigd (z), en 'er werd openlyke vreugde over bedreven (a). VI. Boek. Filip IV. 1570.

Filip begaf zig in dit jaar, voor de vierdemaal, in egt, met *Anna* dogter van Keizer Maximiliaan den II., zy was voorheen, aan Karel Erfprins van Spanje, die in het voorleden jaar gestorven was, verloofd geweest (b). De Hertog van Alva, deed op den negen en twintigste July, de Staaten van Brabant, te Antwerpen vergaderd, een verzoek, om aan de bruid, een geschenk te doen. Het zelve, zoude voor het aandeel van dat Landschap, agt en vyftig duizend guldens beloopen, en voor alle de Nederlanden, honderd duizend kroonen. Dit werd door de Staaten van Brabant toegestaan (c). Vierde huwlyk van Filip.

De aanstaande Koningin kwam op den negentiende Augustus, met haare twee broeders, *Aalbrecht*, en *Wencelaus* Aarts Hertogen van Oostenryk, en haare zuster vergezeld, binnen 's Hertogenbosch. Zy werd door de Geestlykheid, en de Regeering der stad, met brandende toortsen ingehaald, en naar de Hoofd-Kerk geleid, alwaar zy, in gezelschap des Hertogs van Alva, zig voor het Sakrament nederknielde. Van daar nam zy haaren intrek in de huizinge van *Wouter Bouwens* (d). De stad beschonk haar met zes aamen wyn en vyftig malderen haver (e). Des anderen De bruid komt in 's Hertogenbosch.

(z) Bor Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 33.
(a) Stads Rekening *van St. Remys* 1569 *tot* 1570.
(b) Strada *Decas* I. *Lib.* 7. *pag.* 354.
(c) Stads Rekening *van* St. Remys 1569 *tot* 1570.
(d) Oudenhoven *bladz.* 88. *Edit.* 1649.
(e) Stads Rekening *voorz.*

VI. Boek. Filip IV. 1570.

ren daags des morgens, ten zeven uuren, hoorde de Prinſes de miſſe in St. Joris-Kapelle, alwaar de Regeering, mede tegenwoordig was, die haar een kiſtje, waar in zes ſtukken, van het allerfynſte lynwaad lagen, vereerde (*f*). Dit geſchenk kwam de ſtad, op vyf honderd drie en tagtig guldens en vyftien ſtuivers te ſtaan. De Regeering verzogt, by deeze gelegenheid, aan de Prinſes, dat zy de ſtad, by den Koning, en den Hertog van Alva, ten goede aanbevelen wilde, om van de groote benaauwdheid, waar in zy als toen was, ontſlagen te werden (*g*): wat hier, op door de Prinſes geantwoord werd, heb ik niet aangetekend gevonden. De Regeering had, zeker, merklyke redenen, tot dit verzoek. Want de bezetting koſte haar niet alleen zeer veel, maar genoot ook onder anderen, vrydom van ſtads impoſten, op de wynen, en bieren, waar van niemand, volgens de toeſtemming der Staaten van Brabant, in de Bede, met bewilliging des Konings, daar van gedaan, vry mogt zyn. Hier by kwam nog, dat de krygsknegten, onder den Graaf van Lodron, van de Burgers veele penningen geleend, en die by hun vertrek, niet weder gegeven hadden. De Spaanſche bezetting, die deezen opvolgde, kwam de ſtad, maandlyks, op vier duizend guldens te ſtaan, behalven het vuur, ligt, zuur, zout, en bewaſſchen, het geene de Burgers, daar zy by gehuisveſt waren, hen verzorgen moeſten. De koophandel, en de handwerken liepen door het vervolgen, en vlugten van veele ingezetenen ge-

(*f*) Oudenhoven ibi quo ſupra.
(*g*) Stads Rekening voorm.

geheel te niet (*h*). Na het eindigen van den Godsdienst vertrok de Prinses naar Breda (*i*). Alva die haar te Nieuwmegen afgehaald had, deed, by gelegenheid dat hy derwaards vertrok, hier ter stede verscheiden gevangene Burgers, ontslaan, en gaf voor, dat zulks door de gunst der aanstaande Koningin geschiedde (*k*).

VI. Boek, Filip IV. 1570. Eenige gevangenen by die gelegenheid losgelaten.

Hier voor heb ik verhaald, dat de Kanselier, in naame des Konings, voor het aandeel van Braband, in de twee millioenen, in plaats van den tienden penning, vyfmaal honderd twee en veertig duizend guldens, jaarlyks, voor den tyd van twee jaaren, aangenomen had. Hy beschreef derhalven de Staaten in de maand July deezes jaars, op het Stadhuis van Antwerpen, om op deeze aanneming te antwoorden, als mede, om de middelen te beramen, hoe men die gelden heffen zouden, derhalven begeerden hy, dat de Staaten, binnen twee, of drie dagen, een einde dier zaak maken zouden, met bedreiging, dat de Hertog van Alva, anderzins, het Plakaat van den tienden en twintigsten penning, zoude doen afkondigen, en de uitvoering van het zelve doen volgen. De Geestlyken, Edelen, en de twee eerste leden der steden Brussel, Antwerpen, en 's Hertogenbosch, stemden hier toe, gelyk ook het eerste lid der stad Leuven; de overige weigerden zulks. De Hertog, kwam hier op zelf in de vergadering, en vorderde, dat de Staaten hier van, eene akte van toestemming maken zouden,

Beschryving der Staaten om in de gevorderde Bede te stemmen.

Zy

(*h*) Oudenhoven, *bladz.* 206. *Edit.* 1670.
(*i*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 33.
(*k*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch ibi quo supra.

VI. Boek. Filip IV. 1570.

Zy antwoordden, dat men dan ook eerst moest voldoen, aan het geen ieder Lid, by het geven zyner toestemming, besproken had, en alvoorens de middelen beramen, om die lasten te heffen (*l*).

Alle de leden der Staaten geven Alva reden, waar om zy tot de Bede gestemd hadden of niet.

Ieder van de Leden der Staaten, gaven hier op, den Hertog, de verdediging van hun gedrag, waarom zy, tot het geven dier Bede, onder zekere voorwaarden, gestemd hadden, of, waarom zy hier toe niet hadden kunnen komen, te kennen. Onnodig ware het, die alle te verhalen: ik zal alleen, die, der stad 's Hertogenbosch ter nederstellen. De Regeering vertoonde den Hertog „ dat de twee eerste leden van haar, zynde

Redenen van het eerste en tweede Lid der Regeering van 's Hertogenbosch.

„ Schepenen, Gezworens, en Raaden, enkel in „ de gevorderde Bede, tot afkoop des tienden en „ twintigsten pennings, gestemd hadden, om geene „ oorzaak te geven, dat die, binnen de stad, met „ geweld ingevorderd werden. Zy hadden dit „ egter, op deeze voorwaarden gedaan, dat Filip „ de Burgeren, en Ingezenen hunner stad, den „ vrydom der Tollen, in alle de Nederlanden, „ zo als zy die voorheen gehad hadden, zoude „ laten genieten, en dat hunne stad, van de sterke bezetting, daar zy nu, zederd drie jaaren „ mede belast was geweest, ontheven zoude wer- „ den, om dat de Burgery de *servitie gelden* niet „ langer betalen konde. Stads exchynsen, wa- „ ren meer dan de helft verminderd, om dat de „ bezetting van dezelven vry was, en deeze vry- „ dom, gaf boven dien oorzaak tot veele sluike- „ ryen. Veele ingezetenen, waaren om de ver- „ vol-

(*l*) Stads Rekening 1570.

„ volging uit de stad vertrokken, en de buiten- VI. Boek.
„ gewoone uitgaaf der stad, beliep omtrent tien- Filip IV.
„ maal meer, dan voorheen. Zy hadden boven 1570.
„ dien gehoopt, dat zulken, welken iet op de goe-
„ deren, der genen, welke de stad verlaaten had-
„ den, te vorderen hadden, daar van betaling,
„ van 's Konings wege, erlangen zouden, om
„ dat alle die goederen, ten zynen behoeven aan-
„ geslagen waren, of wel, hunne gelden, by regts-
„ vordering, op die goederen, bekomen zouden.
„ Zy hadden mede gehoopt, dat de Ingezetenen
„ der stad, die renten, ten laste der Domeinen
„ van Brabant bezaten, voldaan zouden wor-
„ den, de agterstallen van dezelve by betaald,
„ en vervolgens altyd jaarlyks voldoening beko-
„ men zouden, te meer, om dat 'er veele waren,
„ die drie of meerder jaaren renten te vorde-
„ ren hadden."

Het derde Lid der Regeering hier ter stede, Die van de Dekenen der Ambagten, vertoonde „ dat de het derde Lid.
„ Burgeren en Ingezetenen, daaglyks, om stads
„ ten agteren zynde schulden, overal aangehou-
„ den en bekommerd werden, en dat zy daarom
„ hunnen koophandel buiten de stad, niet dan met
„ schade, dryven konden. De zwaare bezetting
„ der Spaanschen, welke de Burgery maandlyks,
„ op meer dan vyf duizend te staan kwam, zou-
„ de haar geheel ten gronde doen gaan, om dat
„ veele Ingezetenen, om die te voldoen, hunnen
„ huisraad, ja zelfs hunne klederen, hadden
„ moeten verkopen. De Burgery zoude haare
„ neringe en koophandel geheel kwyt raken,
„ deels, om dat de vrydom van Tollen, in 's Ko-
„ nings landen, die, zy altyd genoten hadden,

„ hun

VI. Boek. Filip IV. 1570.

„ hun belet werd; deels ook, vermids de groote „ wagt, van 's Konings Tollen, ten deezen tyde „ binnen de stad gelegd was, waar door de vreem- „ de koopluiden afgeschrikt werden, om binnen „ de stad te komen. Nu gingen deeze naar an- „ dere plaatsen, alwaar geene Tollen geheven „ werden, en dus stonden de ambagten, en de „ handwerken der Ingezetenen stil. De Burgery „ raakte hier door in onmagt, en verval. Het „ middel, om eenige Bede op te brengen werd „ haar benomen. Zy verzogten derhalven; de „ Hertog geliefde hun van de sterke bezetting te „ ontlasten, en de stad aan de Burgery te bewa- „ ren geven, op zodanigen last, als de Hertog „ hun zoude gelieven voor te schryven. Hy lie- „ te zig ook welgevallen, hun den vrydom, van „ Tollen, dien zy altyd, tot de jongstleden be- „ roertens, genoten hadden, weder te geven: „ om daar door in staat gesteld te worden, eeni- „ ge winningen te doen, en naar hunne vermo- „ gen, als goede ingezetenen betaamde, aan den „ Koning eenige Bede op te brengen. Niet „ mooglyk ware het hun, iet op te brengen, zo „ lang zy met die sterke bezetting bezwaard ble- „ ven." Men voegde hier by „ dat de belasting „ van den tienden penning, op de koopmanschap- „ pen, niets anders, dan het bederf der stad verhaa- „ sten zoude, zy verzochten daarom, dat men, „ het hun niet ten kwaade duiden wilde, dat zy „ in de geëischte Bede niet konde bewilli- „ gen (*m*)."

Hier

(*m*) Copye Memorie MSS. en originele Acte *van den* 2. *Sept.* 1570. onder my berustende.

Hier op beschreef Alva de Staaten wederom, in de maand September. Hy stelde hun voor; om de vyfmaal honderd en twee en veertig duizend guldens, ten hunnen laste, op te nemen, en daar voor, rentebrieven uit te geven. De Prelaaten, en Edelen stemden het toe, onder deezen mits, dat de Koning, de renten dier opgenomen penningen, betalen zoude (*n*). De twee eerste Leden der Regeering van 's Hertogenbosch, voegden zig by dit gevoelen, doch, alleen voor twee derde gedeeltens, dier gevorderde somme, onder voorwaarde, van herstelling in den vrydom der Tollen, en ontlasting der zwaare bezetting, ook met beding, dat de drie andere Hoofdsteden, dit goedkeuren zouden. Het derde Lid, of de Dekenen der Gilden zeiden manmoedig, „ Wanneer de Koning, de stad in haaren voorigen vrydom van Tollen hersteld had, en de „ bezetting uitgetrokken was, als dan zouden zy „ zig verklaaren, wat zy hem meenden in te willigen. Zo lang dit niet geschiedde, zouden zy „ nergens in stemmen (*o*)." Met dit antwoord, werd een der Regenten, nevens den Pensionaris naar Antwerpen gezonden, alwaar 's Lands Staaten beschreven waren. De Hertog van Alva verklaarde, by monde des Heeren *van Tisnacq* „ dat „ hy de toestemming der Hoofdsteden, Brussel, „ Antwerpen en 's Hertogenbosch, voor een volkomen bewilliging aannam, en, dat hy de Leden, die zulks niet gedaan hadden vervangen „ en

VI. Boek. Filip IV. 1570.

Alva steld de Staaten voor, om de Bede ter Leen op te nemen.

(*n*) Stads Rekening *van St. Remys* 1570 *tot* 1571.

(*o*) Opinie der stad 's Hertogenbosch in de vergadering der Staaten van Brabant *den* 27 *January* 1571 ingebragt MSS. onder my berustende.

VI. Boek. Filip IV. 1570. „ en vervullen zoude. Hy verzogt derhalven; „ dat de Staaten daar van, een verbindende akte „ wilden maken, en die ondertekenen." Dit werd door de aanwezende Leden bewilligd (*p*). Die van 's Hertogenbosch, hebben egter uitstel dier Bede bekomen; want ik vind, dat die stad het laatste van haar aandeel, daar in, eerst in de jaaren 1575, of 1576, betaald hebbe (*q*). Zy was genoodzaakt, veele van haare imposten, verscheiden jaaren lang, te verdubbelen, om dien last op te brengen, zo als uit stads Rekeningen over die jaaren blykt.

Pestziekte in 's Hertogenbosch. In het najaar deezes jaars, heerschte hier ter stede een zwaare Pestziekte, waar door daaglyks dertig en meer menschen ten grave gerukt werden. De Regeering verzogt hierom, aan de Kamer der geldmiddelen, kwytslag van de nog ten agtere zynde Bede (*r*). Ik vinde niet wat hier op gevolgd zy. Denklyk is het, dat zy, mooglyk daarom, uitstel tot het jaar 1575 of 1576, zo als hier voor verhaald is, verkregen hebbe.

Kloekmoedigheid van Herman de Ruiter. Eer het jaar 1570 noch eindigde, bestond Herman de Ruiter, een Ossenkoper, hier ter stede gebooren, doch zederd de vervolging der Hervormden gevlugt, een daad, welke hem eenen onverganglyken naam, in 's Lands geschiedenissen verworven heeft. Hy, hoewel niet van de aanzienlykste Burgers, schynt een Man, van goed be-

(*p*) Stads Rekening *van St. Remys* 1570 *tot* 1571.
(*q*) Stads Rekening *van St. Remys* 1575 *tot* 1576.
(*r*) Copye Requeste der Regeering van's Hertogenbosch aan de Heeren van de Finantie des Konings MSS. onder my berustende.

beleid en dapperheid geweest te zyn, waar door hy, het vertrouwen der Burgery gewonnen had; vermids de Hervormde hier ter stede, wanneer zy door het leger des Graaven van Megen benaauwd werden, hem naar Antwerpen, by den Heer van Brederode om raad zonden, zo als hier voor op het jaar 1567 verhaald is. De Ruyter had een zekere bestelling, des Graaven van den Berg, uit naam des Prinsen van Orange bekomen, om den Hertog van Alva afbreuk te doen; uit dien hoofde maakte hy eenen aanslag, om het Kasteel Loevestein, ten einde der Bommelerwaard gelegen, te verrassen. Herman verkleed in een Minderbroeders gewaad, geraakte binnen het Slot. Terstond verzekerde hy zig van den Kastelein, dien hy doodde. Voorts versterkte hy, in aller yl, het Slot, en met eene bezetting van omtrent vier en twintig mannen, meest gevlugte Burgers uit 's Hertogenbosch, stelde hy zig moedig ter verdediging. Als Alva van dit zonderling voorval, kennis gekregen had, zond hy *Lorenco Perca*, met drie honderd Spanjaarden af, om het Slot te herwinnen, dat daadlyk werd opgeëischt. De Ruiter, die in zyne geringe bezetting, gedurig den moed deed wakkeren, vleide zig met de hoop op ontzet, in welke verwagting men besloot, liever het uiterste te waagen, en eene eerlyken dood te ondergaan, dan door Scherpregters handen te sterven. De Spaansche, na weigerend antwoord bekomen te hebben, beklommen met ladders, de verschansingen, en joegen de belegerden tot binnen de muuren van het Slot. Wel haast werd dit door de Spanjaarden bemagtigd. De Ruiter, week hier op, in een der binnen vertrekken van het zelve, en verweerde zig

VI. Boek. Filip IV. 1570.

VI. Boek. Filip IV. 1571.

deezes jaars, te Brussel vergaderd, raadpleegden, op welken wyze men het onbetaald overschot, vinden zoude. De Afgevaardigde van 's Hertogenbosch, gaven tot staving hunner onmagt te kennen, „ dat de Spaansche bezetting, hen ge„ weldig duur te staan kwam, en dat zy hunne „ Burgery niet hooger, bezwaren konden." Zy drongen mede, doch vrugteloos, by deeze gelegenheid, om ontslag der bezetting aan. Men stelde naderhand de Staaten eenige nieuwe belastingen voor, die men op den Lande zoude kunnen leggen, doch zy, en Alva zelfs, vonden daar in zo veele zwaarigheden, dat die zaak onafgedaan bleef.

De Hertog inmiddels dit talmen der Staaten moede, dreigde, dat hy de agterstallige Bede, by afpanding, op de Staaten verhaalen zoude. Deezen op den vyf en twintigsten Augustus hier over vergaderd, verzogten, dat hy die panding, zo lang geliefde uit te stellen, tot dat zy, over de middelen, om den agterstal der Bede te vinden, onderling geraadpleegd hadden; of wel, dat hy, den agterstal der Bede, tot viermaal honderd vyf en twintig duizend guldens, zynde de hoofdsom der Renten, waar mede zy zig, ter zaake dier Bede belast hadden, overneemen wilde (*v*). Geen van die voorslagen smaakten Alva. Hy verklaarde, in de maand December deezes jaars aan de Staaten „ dat hy, „ (uit hoofde zyner magt) de Staaten belaste, „ eene nieuwe Bede, uit te schryven, en wel „ ter zomme, van tweemaal honderd en tien „ dui-

(*v*) Stads Rekening *voorsz.*

„ duizend guldens jaarlyks, om daar uit de Renten te betaalen, en het overige, in mindering der Bede te doen verstrekken (*w*)." IV. Boek. Filip IV. 1571.

De Staaten waren tegen hunnen wil genoodzaakt, hier in te stemmen, en kwamen in January des volgenden jaars weder by een, om over de verdeling, deezer nieuwe afgeperste Bede, te raadplegen (*x*).

Alva wil den tienden penning weder invoeren.

De tyd van den afkoop des tienden pennings, was met den dertienden Augustus, deezes jaars ten einde geloopen. Alva werd te raade, dien weder in te voeren. Hy hoopte, dat vermids de Regeeringen der steden, zederd twee jaaren veranderd waren, de tegenwoordige Regenten, van de zwaarigheden, die hunne voorzaaten daar in gemaakt hadden, onkundig zouden zyn, en dat hy van den Koning, om dat hy dus deszelfs inkomsten, in de Nederlanden, geweldig vermeerderd had, eene aanzienlyke erkentenis bekomen zoude; Derhalven vertoonde hy den Raad van Staaten: dat het volk onkundig behoorde te zyn, wat het aan den Vorst opbrengen moest. De verzoeken om afslag, ter zaake der overstroomingen, branden, en om andere redenen, hadden de twee millioenen, zyns oordeels, te veel doen verminderen. De menigvuldige raadplegingen, over de finaldeling van dien, waren onverdraaglyk geweest, gelyk dit in Brabant gebleken was; Naar zyne gedagten, ware het dienvolgens beter, een middel uit te vinden, dat eenpaarig, door allen, gedragen werd. Hy bleef daarom op het invoeren des tien-

(*w*) Stads Rekening *van St. Remys* 1571 *tot* 1572.
(*x*) Stads Rekening *voorsz.*

VI. Boek. Filip IV. 1571.

tienden pennings, aanhouden, dien hy zeide, dat de Staaten reeds toegestaan hadden, en voegde hier by, dat de Koning op hem verstoord was, om dat hy in de afkoping van dien penning, bewilligd had. Hy stelde derhalven voor, dat, om den tienden penning, aan het volk smaaklyk te maken, men voor af, de imposten, behoorde af te schaffen, en die in eene belasting, op de huizen en landeryen veranderen moest (y). Hier op antwoorde de Raad van Staaten, dat de imposten moesten blyven, tot dat men een middel gevonden had, waar uit de Staaten voldoen konden, dat geene, het welke zy beloofd hadden, te zullen doen. Voorts gelastte hy de Staaten van Brabant, die eenige imposten, om haar aandeel te betalen, geheven hadden, dat zy, die niet meer heffen zouden. Dit werd hem egter, van zommigen afgeraden, welke verstonden, dat men die imposten hunnen loop moest laaten houden, tot tyd en wyle, dat de betaling, van den tienden penning, eenen aanvang genomen had; om dat het volk, te onvrede zoude zyn, wanneer men die, in tyd van nood weder invoerde. Eenpaarig verklaarde zig de Raad van Staaten tegen het invoeren, des tienden pennings. De Voorzitter Viglius verklaarde: „ Dat ingeval men den tienden penning invoeren „ wilde, men den tweeden honderſten penning, „ welke niet toegestaan was, dan onder voor„ waarde, dat men den tienden zoude mogen af„ kopen, ligtlyk zoude kunnen missen." De Hertog nam dit ten hoogste kwalyk, zeggende:

„ Dat

(y) Viglii Comment. de decimo den. *pag.* 295 & 296. *in Tom. I. Part. I.* Analect. Belg.

„ Dat men hem, die zulk eene taal voerde, kas-
„ tyden moest." Waar op Viglius antwoorde:
„ Het was altyd de Raaden geoorlofd geweest,
„ rondborstig, hun gevoelen te zeggen, en nim-
„ mer waren zy met kastydingen bedreigd; Het
„ ware, ingeval Alva zulks goeddagt, beter, dat
„ de Raaden thuis bleven, om dus de kastyding
„ te ontgaan." Alva zeide hier op wederom:
„ Hy had niet gesproken, om de Raaden der
„ Staaten, maar die der geldmiddelen te kastyden,
„ om dat zy de Raaden niet beter onderrigt had-
„ den." Hy hield staande, dat aan de Staaten voorgedragen was, dat men, na den afkoop van den tienden penning, voor den tyd van tien jaaren, denzelven, zonder eenige voorwaarden, of vermindering, in het vervolg heffen zoude; Geenzins wilde hy gerept hebben, dat het toestaan van den tweeden honderste penning, onder eenige voorwaarden geschied was. Naderhand verklaarde hy aan Viglius alléén, dat hy mede in zyn gevoelen was, doch dat hy niet wilde, dat anderen zulks te weten kwamen, en, om redenen, liefst had, dat men dit voor eerst ontveinsde. Viglius begreep de redenen hier van, in den beginne niet, doch daar na merkte hy, dat Alva hier mede beletten wilde, dat hem iemand tegen sprak, om dus aan de andere te doen blyken, als of Viglius het met hem, in alles eens ware. Het bleek egter by vervolg van tyd, dat Alva's toeleg was, de Staaten eerst den tienden penning te doen toestaan, zonder van den twee honderste te spreken, en dan zig vervolgens, op de voorgaande toestemming der Staaten, te beroepen, om ook deezen te vorderen (z).

(z) Idem pag. 297–300.

VI. Boek. Filip IV. 1571.

Plakaat op het invorderen van den tienden penning.

De Hertog besloot dan, in de maand Juny deezes jaars, tot het invorderen, van den tienden penning; tegen het gevoelen der Raaden, die eenpaarig zeiden, dat zodanigen belasting te heffen, even het zelve ware, als tegen den stroom op te roeyen. In het Plakaat, dat deswegens te voorschyn kwam, werd egter eenige bepaling gebruikt, het zelve werd op den laatsten dag van Juny deezes jaars getekend, en vervolgens alomme afgekondigd (z).

Roekloosheid van eenen gebannen burger, en zyne straffe.

Gerard, genaamd, *Lappentje zonder leer*, in het jaar 1568, om den Hervormden Godsdienst uit 's Hertogenbosch gebannen, ondernam, in den zomer deezes jaars, in een vreemd gewaad gekleed, en te paard gezeten, binnen de stad te ryden, op de Markt gekomen, riep hy, luid keels, *vive les Geux!* Van hier begaf hy zig in eene herberg, alwaar hy goede sier maakte; en vervolgens weder te paard geklommen, reed hy na de St. Jans poort, schoot zyn geweer onder de Spaanschen, die aldaar de wagt hadden af. Fluks geeft hy zyn paard de spooren, en rende voort, ter poorte uit. Niet ver van daar, bleef het paard staan, en niet tegenstaande, alle aangewende moeite, om het zelve voort te krygen, was alles te vergeefsch. De Spanjaarden, liepen terstond met hunne spiessen, op hem aan, stieten hem van het paard, en bragten hem gevangen binnen; weinige dagen, naar dit geval, werd hy met de koorde gestraft (a).

In

(z) IDEM *pag.* 301—303.
(a) KRONYK van der Fundatie en begin der stad 's Hertogenbosch *op het jaar* 1571. MSS. BOR, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 34.

In January 1572 verzogten de Staaten van Brabant, den Hertog van Alva, dat hy den tienden penning, voor eenigen tyd wilde schorssen, vermits zy besloten hadden, gemagtigden naar den Koning in Spanje te zenden, om daar tegen vertogen te doen; ook verzogten zy, dat hy andere, min schaadlyde middelen, wilde eisschen. 's Hertogenbosch vertoonde afzonderlyk, „ hoe hard, „ en ondraaglyk het was, dat men stads inkom- „ sten, mede in den tienden penning aangesla- „ gen, en, dezelve op negen duizend guldens „ geschat had, daar de stad wegens agterstallige „ Bede, meer dan vyf en twintig duizend gul- „ dens, aan de Staaten schuldig bleef, die haar, „ ter zaake van den last der Spaansche bezetting, „ niet mooglyk waren zo spoedig te voldoen." De gemagtigde van 's Hertogenbosch te Brussel kwamen met de Staaten omtrent deezen tyd overeen, om dien agterstal, tegen den penning zestien te verrenten (*b*).

VI. Boek. Filip VI. 1572.

De Staaten van Brabant verzoeken schorssing van den tienden penning.

Het waren niet alleen de Staaten van Brabant, maar alle, zo der ouden, of aangeërfden Nederlanden die zig tegen de heffing des tienden penning stelden, men vertoonde den Hertog, dat veele kooplieden, en winkeliers hunne huizen sluiten, en zig metter woon naar elders begeven zouden, waar door het gemeen, dat van dezelve leven moest, niet langer zoude kunnen bestaan. De Voorzitter Viglius zeide, onder anderen, „ dat men in eene zaak, van dit gewigt, niet te „ schielyk voortvaren moest, en dat het beter „ ware, met de uitvoering van het Plakaat, een „ of

Gelyk ook die van eenige andere gewesten.

(*b*) Stads Rekening van St. Remys 1571 tot 1572.

VI. Boek. Filip IV. 1572.

„ of twee maanden te wagten." Tegen deezen, en anderen, die voor de schorsfing des tienden pennings waren, voer Alva hevig uit (c).

Matiging in het Plakaat.

De Hertog, die mede eindlyk, eenige zwarigheid, in het uitvoeren van het Plakaat begon te zien, deed ter matiging van het zelve, daar in, eenige veranderingen beramen: dit werd in den Raad gebragt, doch het beviel, denzelven niet. Men veranderde het andermaal, maar het zelve, werd, even als het voorige, van de hand geweezen. De Heer van Noircarmes, was ten aanzien der matiging, van gevoelen, dat de handwerken vry verklaard moesten worden; dat men omtrent het koorn, zout, en het geene tot de uitrusting der schepen, en de visschery diende, eenen vaste som bepalen zoude. Dit voorstel, behaagde den Hertog geenzins. Hy zag, dat de meeste der Staaten, tot het gevoelen van Noircarmes neigden, en daarom zogt hy, deezen van meening te doen omslaan, op hoop, dat dan, de andere Leeden, van gedagten veranderen, en hem gretig toevallen zouden. Ten dien einde zogt Alva eerst met drygen, daar na, door zynen zoon Don *Frederik*, met vleiertyen, den Heere van Noircarmes, en anderen te bewegen, om in zyn gevoelen te treden: doch alles was vergeefs. Eenige Leeden, uit den Raad, die nog de zyde van Alva hielden, raaden hem, dat hy in Brussel, daar hy thans was, zelf een begin, met de heffing des tienden pennings, behoorde te maken: dan zouden, mooglyk, anderen steden zyn voorbeeld volgen. Dit smaakte den Hertog. Hierop gelaste

(c) Vidius Comment. de decim. den. pag. 305 & 306.

laste hy de Regeering dier stad, met de invordering te beginnen. Terstond sluiten bakkers, vleeschhouwers, en brouwers hunne huizen, zeggende, niets te koop te hebben (*d*). Alva dit dralen moe, besloot hier op, eenige der voornaamste burgers van Brussel, die zig tegen het heffen des tienden pennings stelden, om hals te brengen. Maar eensklaps veranderd hy van gedagten, veroorzaakt door de tyding, dat de Watergeuzen, de stad Briele, en eenige andere plaatsen in Holland ingenomen hadden, waar door, de invordering van den tienden penning agter bleef (*f*). VI. Boek. Filips IV. 1572.

De Burgery van 's Hertogenbosch, by aanhoudenheid door de Spaansche bezetting geplaagd, besloot eenige Gemagtigden, uit de vleeschhouwers, vischkopers, en bakkers, naar Alva te zenden, met verzoek, dat daar in voorzien mogt worden. Als deeze, hun smeekschrift, den Hertog gegeven hadden, konden zy noch by hem, noch by zynen zoon Don Frederik, eenig antwoord bekomen, zo dat zy na, verloop van twee en dertig dagen, genoodzaakt waren, onverrigter zaake, naar huis te keren (*g*). De Burgery van 's Hertogenbosch, doet eene bezending aan Alva over de bezetting.

In July deezes jaars, werden de Staaten van Brabant, wederom beschreven. De Kanselier deed hun eenen voorslag, om voor hun aandeel, vyfmaal honderd duizend guldens, eens, voor het jaar, dat op den dertienden Augustus aanstaan- Bede in plaats van den tienden penning.

(*d*) Viglii Comment. de decimo denario *pag*. 309—312.
(*e*) Bor Nederlandsche Oorlogen VI. *Boek bladz*. 262.
(*f*) Viglii Comment. de decimo denario *pag*. 315.
(*g*) Stads Rekening *van St. Remys* 1571 *tot* 1572.

VI. Boek. Filip IV. 1572. ſtaande, vervallen zoude, te betalen, en dat zy daar en boven, nevens de Staaten der andere landen, twee millioenen opbrengen zouden: Alva zoude dan, wegens den Koning, genegen zyn, van den tienden, en twintigſten penning, voor altoos, af te zien. De Geeſtlyken, en Edelen ſtemden, onder zekere voorwaarden in dien eiſch, doch de Hertog weigerde dien aan te nemen, ten ware, by de Staaten, in het vervolg, algemeene middelen beraamd werden, om de gevorderde twee millioenen jaarlyks, te heffen. Men beſchreef derhalven de Staaten, tegen den een en twintigſten Auguſtus nader. De Heer van Tisnack, ſloeg hun de afſchaffing des tienden, en des twintigſten pennings voor, mits, dat zy voor het toekomende, twee millioenen jaarlyks opbrengen zouden (*b*). Lang werd hier over by de Staaten geraadpleegd, en het duurde tot in de maand February des volgende jaars, eer men tot een beſluit kwam; dit beſtond hier in, dat de Staaten van Brabant, voor den tyd van een jaar, den Hertog, vyfmaal honderd twee en veertig duizend guldens, het welk het aandeel van Brabant, in de twee millioenen was, toeſtonden, mits, dat de tienden, en twintigſte penningen vernietigd bleven. De Kanſelier ſloeg de Staaten van Brabant, ten zelven tyde voor, om, ten behoeven des Konings, by leening, ten hunnen laſten, tweemaal honderd een en zeventig duizend guldens op te nemen: hier in ſtemden de Staaten, doch weder met vernietiging der tienden, en twintigſte penning, als mede, dat de Ko-

(*b*) Stads Rekening over *ʃ*.

Koning hun, de lening, van tweemaal honderd duizend guldens, in het jaar 1557 gedaan, met tien duizend guldens, voor de renten van dien, te rug geven zoude; mitsgaders dat de stad, en lande van Heusden, het Graafschap Megen, en de Heerlykheid Oyen, volgens de blyde Inkomsten, aan Brabant gehegt zouden blyven. Doch de Kanselier weigerde dit besluit aan te nemen (*i*).

VI. Boek. Filip IV. 1572.

De Gemagtigde der Staaten van Brabant, in het voorleden jaar naar Spanje gezonden, om vertogen tegen het invoeren des tienden pennings te doen, kwamen in dit jaar te rug, en deeden in February van hun wedervaren verslag. Het bestond hier in: „ De Koning was te vreden, „ dat alle de Staaten der Nederlanden, nevens „ zyne Gemagtigden, te zamen, zodanige be- „ kwame middelen, als zy konden uitdenken, „ om in plaats der tiende en twintigste pennin- „ gen, beraamden. Men zoude, gedurende „ dien tyd, met derzelver heffing stil zitten, eg- „ ter met beding, dat de Staaten van alle de Ne- „ derlanden, twee millioenen jaarlyks opbrengen „ zouden. Zy hadden den Koning de onmoog- „ lykheid daar van vertoond; Deeze was egter „ hier op blyven staan, en had hun gezegt, dat „ hy, alle hunne bezwaarnissen, en klagten zoude „ wegnemen. Zy hadden hem opgegeven, op „ wat wyze, alles, naar hunne gedagten, hersteld „ zoude kunnen worden, en verder vryheid ver- „ zogt om weder naar huis te keeren. By hun „ afscheid had de Koning niet willen toelaten, „ zyne

Verslag van de Gemagtigden der Staaten van Brabant naar Spanje gezonden.

(*i*) Stads Rekening *van St. Remys* 1572 *tot* 1573.

VI. Boek. Filip IV. 1572. „ zyne handen te kussen, maar hen in tegendeel „ vriendlyk omhelst (*k*)."

De aaneenschakeling der zaaken heeft my eenigzins verder gebragt, dan het behoorde, waaromme nu genoodzaakt ben, te rug te keren. Na het innemen van den Briel, was het grootste gedeelte der Hollandsche steden, den Prins van Orange toegevallen. Hy had inmiddels een leger op de been gebragt, en was met het zelve by Doesburg over den Ryn getrokken. Waar na hy, zyn leger, in het Over-Kwartier van Gelderland neder sloeg. Roermonde, het geen zyn leger weigerde, te spyzigen, werd door hem stormender hand veroverd. Het krygsvolk, verbitterd tegen de Roomschgezinden, bedreef aldaar, aan Kerken en Kloosteren, veel moedwils. Eenige Geestlyken werden by deeze woede, omgebragt. Van Roermond trok hy naar Leuven; Deeze stad kogt de plondering, met twee en dertig duizend guldens af, en voorzag het leger van mond behoeftens. Twee dagen te vooren, had de Prins zig door list, van Mechelen, Oudenaarde, en Dendermonde, meester gemaakt. Ook vielen hem Diest, Thienen, en Nivelle in handen. Door het vermeesteren van alle die plaatsen, dagt Orange, den Hertog van Alva, van Bergen in Henegouwen, welke stad deeze belegerd hield, aftrekken, ook spande hy, alle zyne vermogens in, om Alva in de vlakte te lokken, doch vergeefs, het bleef enkel by een schutgevaarte, zonder dat 'er een beslissend gevegt voorviel.

De Prins van Orange gevald met een leger in Brabant.

De

(*k*) Copye van het Rapport van Commissarissen naar Spanje. MSS. *onder my berustende.*

De Prins van Orange, die nu geene kans zag om Bergen te ontzetten, trok naar Mechelen; van daar weder over de Maas; en vervolgens over den Ryn, waar na hy zyn leger afdankte, zonder de Soldaaten te kunnen betalen. Bergen was hier op genoodzaakt zig aan Alva over te geven, en de steden in Brabant, gedurende deezen tyd, door den Prins bemagtigd, vielen den Hertog wederom in handen. Mechelen gaf men ten plundering aan het Krygsvolk over. Drie dagen werden alhier met roven, moorden, en vrouwen schenden, doorgebragt. Stads voorregten werden alle verbeurd verklaard, en niet dan in het volgende jaar, werd zy door den Raad der beroertens, in haar oude voorregten herfteld: alleenlyk, werden de Redenrykers de stad uitgezet (*l*). Zulk een lot moest Mechelen ondergaan; het welke door de Spaanschgezinden zelfs gewraakt werd, ook twyffelden veele, of, zodanigen behandeling des Konings wil geweest ware (*m*). Anderen dagten, dat de haat, tegen Alva, en zyne regeering, daar door, hand voor hand toenam, en 's Konings zaak hier te lande veel schade leed (*n*).

VI. Boek. Filip IV. 1572.

Doch werd genoodzaakt te rug te trekken.

In de maand January des jaars 1573 was het water weder in deeze stad, zo hoog geklommen, dat men alle de straaten, uitgenomen de Markt, en een gedeelte der Hinthamerstraat, met schuiten

1573. Hoog water binnen de stad.

(*l*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 135–142. Bor Nederlandsche Oorlogen VI. *Boek bladz.* 290–293 *en* 297–299.
(*m*) Viglii Epistola *ad* Hopper. *Epist.* CLXXXIII. *pag.* 712. *in Tom. I.* Analect. Belg. *Part. II.*
(*n*) Tassis Comment. *Lib. I. pag.* 163. *in Tom. II.* Analect. Belg. *Part. II.*

VI. Boek. Filip IV. 1573.

ten bevaren moest. De Hoofdkerk was egter hier van bevryd (*o*).

Eenige uit Dordrecht, Schoonhoven, Bommel, Buuren, en Gouda, trokken in deezen jaare over de rivieren, in de Polders van den Fynard, Clundert, en den Ruigenhil, om de Walsche bezettingen aldaar te overvallen, doch zy werden zo wel ontfangen, dat zy genoodzaakt waren af te trekken (*p*). Om dit verlies te boeten, vielen zy met zes honderd mannen in Brabant, en verrasten, by nagt, de stad, en vryheid *Os*, in de Meyerye, in het Kwartier van Maasland, alwaar zestig Spaansche Ruiters lagen. De Roomschgezinden aldaar, trokken hier op de noodklok, waar door een menigte opgezetenen by een kwamen, en des Prinsen volk genoodzaakt werd te vertrekken. Het steedje werd door hun in brand gestoken, waar door meer dan zestig huizen in koolen gelegd werden (*q*).

Vrugtelooze onderneming op den Fynard.

Os verrast en verlaten.

Alva komt binnen 's Hertogenbosch.

In de maand November deezes jaars, kwam Alva binnen 's Hertogenbosch. De reden zyner komste, alhier vind ik niet aangetekend. Hy vertrok na omtrent vier en twintig uuren vertoevens, van daar, naar Brussel, en op den tweeden December, naar Spanje (*r*).

1574. Nieuwen eisch aan de Staaten van Brabant.

Hier voor heb ik verhaald, dat de Staaten van Brabant, voor hun aandeel, in de twee millioenen, onder zekere voorwaarden gestemd hadden, om voor den Koning, by leening, ten hunnen

(*o*) Bor Beschryving van 's Hertogenbosch *blads*. 35.
(*p*) Harræus *Tom*. III. *pag*. 163.
(*q*) Idem *pag*. 166.
(*r*) Bor Beschryving van 's Hertogenbosch *blads*. 35.

nen lasten, tweemaal honderd een en zeventig duizend guldens op te nemen, doch dat zulks niet aangenomen was. Derhalven beschreef men de Staaten, op den twintigsten January des jaars 1574, en hield hun voor, om tot hunnen laste, viermaal honderd veertig duizend guldens op te nemen, welken uit den tweeden honderſten penning, by hun voor den tyd van drie, of vier jaaren toegestaan, geloſt zouden worden. Zy zouden nu te zamen de middelen beramen, om hun aandeel, in de twee millioenen, in plaats van den tiende, en twintigste penning te vinden. De Geestlykheid, en Edelen waren van gevoelen, dat men, alvorens hier toe te komen, eerst in geschrift moest stellen, zekere *remonstrantie*, by hun, aan den Hertog van Alva, in het jaar 1572, ter bevestiging der voorregten van Brabant overgegeven, op dat daar op, by den nieuwen Stadhouder, DON LOUIS DE REQUESENS, die in de plaats van Alva gekomen was, gelet zoude werden. Hier na stemden zy, op den zevenden February deezes jaars, in de geëischte lening, mits, die uit zodanige middelen, als de algemeene Staaten zouden goed vinden, of wel uit de eerste toe te staane Bede, betaald zouden worden. Dit werd Requesens toegezonden, waar op de Kanselier, vier of vyfmaal herhaalde, dat de Geestlyken, en Edelen hunne gedagten veranderen zouden, en stemmen, dat de lossing uit den tweeden honderſten penning geschieden moest. Doch de Staaten bleven by hun gevoelen volharden.

VI. Boek. Filip IV. 1574.

In de maand Juny vergaderden de Staaten wederom, en bewilligden, na veele raadplegingen, in agtmaal honderd duizend guldens eens, welke na den dertienden Augustus 1575, uit den hon-

VI. Boek. Filip IV. 1574.

derften penning, by de Staaten zelve in te zamelen, betaald zouden worden. Tweemaal honderd duizend guldens zouden terftond op renten geligt, en deeze, uit de toegeftaane agtmaal honderd duizend guldens geloft worden (s).

Staat des Lands.

Don Louis de Requefens was, zo hier even gemeld is, den Hertog van Alva opgevolgd. In het laaft des voorgaanden jaars was hy te Bruffel aangekomen, en door de Gemagtigden der Staaten van Brabant verwelkomt (t). Hy vond 's Lands zaaken, in de uiterfte verwarring. De fchatkift uitgeput, en de Staaten ongenegen, die weder aan te vullen. Zo groot was de fchaarsheid van het geld, dat 's Lands Amptenaaren eenen ruimen tyd onbetaald moeften blyven; zelfs was men in verlegenheid, om de wedde van den Landvoogd te vinden (u). Van de verbeurd verklaarde goederen, welke men den Koning had opgegeven, dat genoeg, tot het voeren des oorlogs opbrengen zouden (v), kwam, ter zaake van de laften, die 'er op ftonden, weinig in 's Lands fchatkift, Requefens moeft nog daar boven, den oorlog tegen Holland en Zeeland, daar de Prinsgezinden meefter waren, voeren (w).

Algemeene vergiffenis afgekondigd.

De nieuwe Landvoogd deed, op den zesden Juny deezes jaars, eene algemeene vergiffenis, op den naam des Konings afkondigen. Zy behels-

(s) Stads Rekening *van St. Remys* 1573 *tot* 1574.
(t) Harræus *Tom.* III. *pag.* 194.
(u) Viglii *Epift. ad* Hopper. *Epift.* CCXIII. *pag.* 773. *in Tom. I. Part. II.* Analect. Belgii.
(v) Idem *Epift.* CCXXII. *pag* 793.
(w) Bor Nederlandfche Oorlogen VII. *Boek*, *bladz.* 3.

helsde zaaklyk: „ Dat men de wapenen neder „ leggen, en tot de gehoorzaamheid, die men „ den Koning ſchuldig was, weder keeren „ moeſt, om genade te verwerven." Van deeze vergiſſenis, werden honderd en twintig menſchen uitgezonderd, wiens naamen, daar in uitgedrukt waren (*x*). Zy werd hier ter ſtede mede afgekondigd (*y*). Men had, 'er in het algemeen, zulk een ſlegt vertrouwen van, dat dezelve niets uitwerkte (*z*). VI. Boek. Filip IV. 1574.

In December deezes jaars, had de Prins van Orange voor, de ſtad Antwerpen door verraſſing te vermeeſteren, doch deeze aanſlag lekte uit, en Requeſens die hier van kennis kreeg, deed de Poorten een geheele week lang ſluiten, en huiszoeking door de ganſche ſtad, naar de medepligtigen doen. Alle de deelgenooten van den aanſlag, die men betrapte, werden ter dood gebragt (*a*). Vrugteloos aanſlag op Antwerpen.

In het voorbygaan moet ik alhier aanmerken, dat Requeſens, by eene *Ordonnantie* van den zeſtiende Juny 1575, beval, dat het jaar, het geene van ouds, met Paaſchen zyn begin nam, voortaan in de Nederlanden, met den eerſten January, aanvangen zoude. Hy vernietigde dus, den zogenaamden *Styl van den Hove*, die veel duiſterheid, en verwarring in oude, en latere Schryvers, veroorzaakt had (*b*), vermits de Paaſchen, in het eene jaar vroeger, dan in het an- 1575. Het begin des jaars met den eerſten January vaſtgeſteld.

(*x*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 207.
(*y*) Bor, Beſchryving van 's Hertogenboſch *bladz.* 35.
(*z*) Harræus ibi quo ſupra.
(*a*) Idem, *Tom.* III. *pag.* 217 & 218.
(*b*) Bor, Nederlandſche Oorlogen *Boek* VIII. *bladz.* 180.

VI. Boek. Filip IV. 1575. andere invalt. Deeze *Ordonnantie*, werd in dit jaar, mede hier ter ſtede, afgekondigd (*c*).

Verandering in de Regeering der Nederlanden. Kort na dat dit alles voorviel, was 'er eene merklyke verandering in de Regeering der Nederlanden gekomen. De handeling over een bevrediging der Nederlanden in het gemeen, met Holland, en Zeeland, die te Breda in dit jaar aangevangen was, liep in het volgende, vrugtloos af (*d*). De zaaken, ſtonden dus hier te lande in de grootſte verwarring, en wanhopig (*e*), toen de Landvoogd Requeſens, op den zesden Maart des jaars 1576 aan een heete koorts overleed.

1576. Dood van Requeſens. Zyn lighaam werd, na dat het gebalſemd was, in de Kerk, van de Abtdy van Koudenberg, binnen Bruſſel ter aarde beſteld (*f*). Niet lang was hy in het bewind deezer landen geweeſt, of het volk, ziende, dat hy de voetſtappen van Alva volgde, droeg hem weinig agting toe (*g*). Sommige willen, dat Requeſens met tegenſin, de Landvoogdy der Nederlanden, aangenomen had, en uit dien hoofde, de zaak des Konings traag behertigde (*h*). Inmiddels, werd uit Spanje, aan den Raad van Staaten geſchreven: „ Dat zy „ voor

(*c*) Bor, Beſchryving van 's Hertogenboſch, ibi quo ſupra. Kronyk van de Fundatie en begin der ſtad 's Hertogenboſch *op het jaar* 1575.

(*d*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 219—222. & Viglii *Epiſt. ad* Hopperum *Epiſt.* CCLI. *pag.* 844. *in Tom. I.* Analect. Belg.

(*e*) Hooft XI. *Boek bladz.* 443.

(*f*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 228 & 229.

(*g*) Viglii *Epiſt. ad* Hopper. *Epiſt.* CCXXX. *pag.* 804 & 805. *in Tom. I.* Analect. Belg.

(*h*) Idem *Epiſt.* CXCIV. *pag.* 734. *in Tom. I.* Analect. Belg.

„ voor de Nederlanden zorg dragen, en die in „ 's Konings naam beſtieren zouden, tot dat hy, „ eenen anderen Landvoogd herwaards zenden „ zoude (*i*)." VI. Boek. Filip IV. 1576.

Muiterye der Spaanſchen.

De Raad van Staaten, die de maatregels van Requeſens ſcheen te volgen, zette de begonnen belegering van Zierikzee voort. Na het overgaan dier ſtad, vorderde het Spaanſche krygsvolk betaling, van zyne agterſtallige ſoldye, en ſloegen, om dat dezelve niet terſtond volgde, openlyk aan het muiten. De Walſche bezetting naar het overgaan der ſtad daar in gelegd, volgde dit voorbeeld, en de Spanjaarden, die het platte land alom afgeſtroopt hadden, verlieten Zeeland, en begaven zig naar Brabant. De Graaf van Mansfeld, die hen te Willebroek te gemoed kwam, beloofde hun, de agterſtallen, uit het eerſte geld, dat uit Spanje gezonden zoude worden, te voldoen. Doch wel verre van zig hier mede te laaten bevredigen, trokken zy naar Vlaanderen, namen de ſtad Aalſt in, en ſtelden alle de onderhorige dorpen onder brandſchatting (*k*).

Oproer te Bruſſel.

Deeze tyding bragt het gemeen te Bruſſel, aan het hollen. Eenigen van hun, begaven zig naar het Hof, en ſcholden den Raad van Staaten, voor verraders. Deeze verklaarde hier op, de muitelingen voor vyanden des Lands. Inmiddels nam de Spaanſche bezetting uit Aalſt, het Kaſteel Lidekerke, drie uuren van Bruſſel gelegen, in, en ſtroopten tot voor de poorten dier ſtad. Dit deed de begunſtigers des Prinſen van Orange, te Bruſſel

(*i*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 229.
(*k*) Idem *pag.* 230 & 231.

VI. Boek. Filip IV. 1576.

ſel ſterk aandringen, om den Heer van Glimes, die met eene bende van drie honderd ſchutters, op laſt der Staaten van Brabant geworven, om het ſtropen der muitende Spanjaarden te beletten, binnen de ſtad te laaten, gelyk geſchiedde. Terſtond werd het Hof, overweldigt, en de Leeden van den Raad van Staaten gevangen genomen (*l*).

De Raad van Staate in hegtenis genomen.

Inmiddels kwam de tyding, dat de muitelingen, tuſſchen Leuven, en Thienen alles afliepen. Waar op verſcheiden benden, uit de ſteden derwaards trokken, om de muitelingen te keer te gaan, die terſtond te rug deinsden, en de Staatſchen in eene hinderlaage lokten, daar deeze geſlagen, en genoodzaakt werden, naar Leuven de wyk te nemen. Glimes keerde met eenigen, die het ontkomen waren, weder naar Bruſſel, alwaar het volk geweldig tegen hem morde, en niet eer tot ſtilſtand te brengen was, voor dat de Regeering deed afkondigen: „ Dat alle de Spanjaarden, derzelver Vrouwen, en aanhangeren, „ binnen vier en twintig uuren, de ſtad zouden „ hebben te ruimen, of dat zy, by nalatigheid „ van dien, naar welgevallen der Regeering, ge„ ſtraft zouden worden." De Staaten tragten ook *Sanchius Ayala*, bevelhebber van het Kasteel van Antwerpen, te bewegen, om, na gedaane betaling der agterſtallen zyner benden, dat Kaſteel aan hun over te geven; dit gelukte egter niet (*m*).

De Muiters ſlaan de Staatſche benden.

Maaſtricht geplundert.

In Maaſtricht, ſpanden eenige Duitſchers, van het

(*l*) Idem *pag.* 232 & 233.
(*m*) Idem *pag.* 233 & 234.

het regiment van *Overſtyn*, die mede aldaar in bezetting lagen, met de Regeering te ſamen, om de bezetting ter ſtad uit te dryven. Dit was van geen gewenſchten uitſlag. *Francois Montesdocha*, Spaanſche bevelhebber, hier van onderrigt, bedong, vermits hy tegen de Burgery, waar by zig de Duitſche knegten gevoegd hadden, niet aan konde: dat hy zo lang in Wyk mogt vertoeven, tot dat hy, met de zynen, zig veilig op weg begeven kon. Dit werd hem toegeſtaan, doch hy hield zig aldaar zo lang op, tot dat hy, eenige hulpbenden bekomen hebbende, met de Spaanſche weder ter ſtad in drong; alwaar hy een menigte Burgers afmaakte, en daar na de ſtad uit plunderde (*n*).

VI. Boek. Filip IV. 1576.

En Antwerpen.

Antwerpen trof, korten tyd hier na, een vry deerlyker lot. De Staaten, die lang geraadpleegd hadden, op wat wyze, men het Kaſteel dier ſtad, tot onderwerping brengen zoude, beſlooten eenig krygsvolk, derwaards te zenden. Het gelukte dit binnen de ſtad te geraken. Niet lang hier na, werd het met de Spaanſchen, die uit het Kaſteel eenen uitval deden, handgemeen; doch het werd genoodzaakt te deinzen, waar op het zig in de naaſte ſtraaten verſchanſte, terwyl het uit het bovenſte gedeelte der huizen, wakker op de Spaanſchen vuurde; deeze, eene verſterking in het Kaſteel, bekomen hebbende, deden vervolgens eenen uitval, op de Staatſchen, en ſtaken eenige huizen in den brand. Zommige Duitſchers, die zig by de Spaanſchen voegden, bragten te weeg, dat men in weinig tyd, van de ganſche ſtad, meeſter was.

(*n*) Idem *pag.* 235 & 236.

VI. Boek. Filip IV. 1576.

was. Toen werd het vlugten algemeen; de Staatſchen, van alle zyde gedrongen, zogten hun behoud door het water, waar in, nogtans de meeſte verſmoorden, of gevangen genomen werden. Men meend, dat omtrent vyf duizend zo Burgers als Steedelingen, omkwamen, doch van de Spaanſchen ſlegts twee honderd. Het Stadhuis, in het jaar 1560, nieuw en heerlyk opgetimmerd, brandde by deeze gelegenheid, nevens verſcheidene naaſtgelegene Burgerhuizen, af. De Spaanſchen, nu meeſter der ſtad zynde, vielen aan het plunderen, dat drie dagen, aanhield, waar in alle ongeregeldheden gepleegd werden. De Spaanſchen, by deeze gelegenheid, bekwamen geweldige ſchatten, dan, deeze werden, door ſpelen, dobbelen, en drinken, eerlang verteerd (*o*).

Aanſlag op 's Hertogenboſch.

Binnen 's Hertogenboſch lag, in deezen tyd eenig Hoogduitſch krygsvolk, het welk de ſtad en Burgery, ongemeen bezwaarde; Ik vinde aangetekend, dat boven de huisveſting gelden, vuur, en ligt, de ſtad hun in deezen jaare, agttien duizend eenhonderd twee en dertig guldens, genoodzaakt ware te geven (*p*). In dit jaar werd 'er een aanſlag op de ſtad, zo ik vermoede wegens de Staaten geſmeed. Hopman *Koenen*, Droſſaard van Hoogſtraaten, meende dezelve, met zyne aanhangers, zo die daar binnen waren, als anderen, welke hy nog verwagtte, te overrompelen. Dit voornemen, lekte egter uit. Koenen ontkwam het met moeite. Agttien zyner Soldaaten, die in boeren klederen binnen de ſtad gekomen waren,

(*o*) Idem *pag.* 237–239.
(*p*) Stads Rekening *van St. Remys* 1575 *tot* 1576.

ren, werden meeſt gevangen, en onder de galg onthoofd. Eenen werd 'er levendig gevierendeeld, en de ſtukken, aan galgen, buiten de ſtad, opgehangen (q).

VI. Boek. Filip IV. 1576.

Gendſche bevrediging.

Het muiten der Spanjaarden, en het plunderen van veele ſteden, door dezelven, verwekte zulken afkeer voor de Spaanſche regeering, dat de vredehandeling, daar men reeds eenigen tyd te Gend over bezig geweeſt was, merklyk hier door bevorderd werd. De Staaten van Brabant, Vlaanderen, Artois, Henegouwen, Valenchyn, Ryſſel, Douai, Orchiers, Namen, Doornik, Utrecht, en Mechelen, ter eene, de Prins van Orange, en de Staaten van Holland, Zeeland, en derzelver bondgenooten, ter anderen zyde, verbonden zig onderling: „ Om de uitheemſche „ Krygsknegten, met naame de Spaanſchen, ten „ lande uit te dryven; om de algemeene Staaten „ tot het beramen van eene orde op 's Lands „ zaaken, vooral op die van den Godsdienſt, in „ Holland, Zeeland enz. te beſchryven. Buiten „ die Geweſten, en de Plaatſen met hun ge„ voegd, zoude men niets, ten nadeele des „ Roomſchen Godsdienſt ondernemen mogen. „ De uitvoering der Plakaaten, zoude ondertus„ ſchen, tot op de vergadering der algemeene „ Staaten, opgeſchort blyven. Die geenen, wel„ kers goederen, ter gelegenheid der beroerten, „ verbeurd verklaard waren, als mede de Geeſt„ lyken, die in Holland, of Zeeland goederen „ hadden liggen, zouden in het bezit derzelven, „ her-

(q) Bor, Beſchryving van 's Hertogenboſch *bladz.* 36. Kronyk van der Fundatie en het begin der ſtad 's Hertogenboſch *op het jaar* 1576.

VI. Boek. Filip IV. 1576. „ herfteld worden. De Prins van Orange zoude „ Admiraal, en Stadhouder, van Holland, Zee- „ land enz. tot op de nadere fchikking der alge- „ meene Staaten, zyn; met uitzondering egter „ van die Plaatfen, welke als toen, niet onder „ zyn bewind ftonden, tot tyde en wyle, dat zy „ dit verbond omhelft, en van den Prins, in het „ ftuk van den Godsdienft, of in anderen op zig- „ ten *fatisfactie*, of voldoening bekomen zouden „ hebben. Eindlyk de landen of fteden, die het „ met de tegenparty hielden, zouden de voordee- „ len, van dit verbond, niet, dan na dat zy het „ aangenomen hadden, genieten, en zulks fton- „ de hun vry, wanneer zy het goed vonden (*r*). Ik vinde nergens aangetekend, dat de Gendfche bevreediging hier ter ftede, afgekondigt zy. Denklyk zal hier van de oorzaak zyn, om dat de ftad, met de Hoogduitfche bezetting, belaft bleef, waar van zy zig in het volgende jaar eerft ontfloeg. Men maakte nogtans hier eene zekere overeenkomft, wegens den Godsdienft, dan die kwalyk onderhouden werd: zo als ik op zyn plaats verhalen zal.

Don Jan van Oostenryk komt als Landvoogd in de Nederlanden. Indien men alle die veranderingen, in de regeering der Nederlanden, na den dood van Requefens voorgevallen, met een naauwkeurig oog befchouwd, zal men ligtlyk merken, dat de Spanjaarden, al hun gezag, aldaar kwyt geraakt zouden hebben, in geval de Nederlanden langer zonder Landvoogd bleven. Koning Filip voorzag dit mede, en droeg 'er zorg voor. Kort na het overlyden van Requefens, fchreef hy de Staaten van

(*r*) Zie het groot Plakaatboek *Deel I. bladz.* 1.

van Brabant: „ Dat hem het overlyden van dien „ Landvoogd zeer te harte ging. Hy vertrouw„ de, dat de Raad van Staaten, alles verrigten „ zoude, het geene den dienst Gods, en des „ Roomschen Godsdienst vordelyk was. Hy had „ hun het bestier der Nederlanden, op die wyze, „ als aan den overledene Landvoogd overgege„ ven, tot tyd en wyle, hy eenen anderen Land„ voogd herwaards gezonden had, hier toe had „ hy iemand van zynen bloede, bestemd, en in„ middels, duidlyk, den Raad van Staaten, de „ bescherming des Roomschen Godsdienst aanbe„ voolen. Hy vertrouwde derhalven, dat de „ Staaten van Brabant het zelve doen zouden (s)." Men verstond, korten tyd hier na, dat Filip, tot algemeenen Landvoogd, over alle de Nederlanden, zynen natuurlyken broeder Don Jan van Oostenryk, aangesteld had, en dat deeze, op den vierden November deezes jaars te Luxemburg aangekomen was (t). VI. Boek. Filip IV. 1576.

De Prins van Orange, had zo dra geene tyding der aankomst van Don Jan bekomen, of hy schreef den algemeenen Staaten, en ried hun aan, hem geene magt, over hunne benden te geven, ten zy hy alvorens alle de voorregten bezworen had. Hy oordeelde zelfs, dat zy moesten bedingen, twee, of driemaal in het jaar, of, zo dikwils, als zy het goed vonden, te mogen vergaderen: voorts, dat 'er geene wervingen geschieden, noch ergens bezettingen, dan met bewilliging De Prins van Orange waarschouwd de Staaten tegen Don Jan.

(s) Copye missive van Filip Koning van Spanje *van den 24 Maart* 1576. *onder my berustende.*
(t) Harræus *Tom.* III. *pag.* 239.

VI. Boek. Filip IV. 1576.

ging der Staaten gelegd zouden mogen worden, en dat men alle de Kasteelen slegten moest.

Handel der Staaten met Don Jan.

Terstond handelden de Staaten met Don Jan, in hoope, of zy met hem eene vrede treffen konden. Na veele handelingen over, en weder, verklaarde hy „ bereid te zyn om de vreemde benden, uit de Nederlanden, te doen vertrekken, „ mits, dat men van de zyde der Staaten, insgelyks de uitheemschen, afdankte. Hy wenschte ook met zekerheid te weten, of de Spanjaarden te water, of over land vertrekken zouden. En wanneer men, met den Prins van „ Orange, en de Staaten van Holland, en Zeeland in eene vergadering der algemeene Staaten handelen zoude, verzogt hy de bestemde „ plaats, te mogen weten, mits men borgtogt „ voor zyne zekerheid stelde (*u*)." De Staaten begrepen hier uit, dat Don Jan, geenzins van gedagten was, de Spaansche krygsknegten te doen vertrekken, voor en alleer men met de Staaten van Holland, en hunne bondgenooten, het over de zaaken van den Godsdienst, eens ware, en drongen daarom sterk, op het vertrek der Spanjaarden aan; zy bekwamen een verklaring van de Hooge Schoole te Leuven, als mede van verscheidene Nederlandsche Abten, en Geestlyken: „Dat de Gendsche vredehandeling, geen„ zins voor den Roomschen Godsdienst schade„ lyk ware." De Raad van Staaten verklaarde mede: „ Dat de gehoorzaamheid den Koning „ verschuldigd, daar door, geenzins verkort „ werd." Inmiddels was men egter op het voortzet-

(*u*) IDEM *pag.* 245-247.

zetten des oorlogs bedagt. De Staaten gebooden aan alle de Regenten der steden, dat de Kerken, Kapittelen, en Godshuizen, alle haare goude, en zilvere sieraaden, die niet tot den Godedienst gebruikt werden, binnen agt dagen moesten overbrengen om daar van geld te munten. Zy verkregen mede, van de Koninginne van Engeland, veertig duizend Angelotten, of de waarde van dien (*v*). VI. Boek. Filip IV. 1576.

In het begin des jaars *1577* boden de Gemagtigden der Staaten, Don Jan, de stad Leuven, of Mechelen aan, om in eene derzelven de begonne vredehandel voort te zetten. Zy stonden hem mede toe, om aldaar met eenig krygsvolk, tot zyner beveiliging, te verschynen; egter op voorwaarde, dat hy daar toe, Nederlanders verkiezen zoude. Zy booden hem ook, van hunne zyde, vier gyzelaars aan, mits dat die, onder den Bisschop van Luik verbleven. Don Jan nam die voorwaarden aan, en hy verkoos de bende des Heeren van Hierges, om hem te verzellen, als mede vier gyzelaars. De Staaten antwoorden hier op, dat zy Hierges niet noodig hadden, en dat hem de keuze der gyzelaars, niet overgelaten was, maar dat zy anderen zenden zouden. Zy begeerden mede, dat de Spaansche bezettingen, het Kasteel van Antwerpen, en de stad Lier ruimen zouden, en zonden hem ook een afschrift, van de vereeniging, door hun op den negenden January deezes jaars gemaakt, waar by men beloofd had, den Roomschen Godsdienst, en de Gendsche vrede, te zullen voorstaan, behoudens de *1577*.

(*v*) IDEM *pag.* 247.

VI. Boek. Filip IV. 1577.

de behoorlyke gehoorzaamheid aan den Koning; en dat men de Spanjaarden en hunnen aanhang uit den lande verdryven zoude (*w*).

Het eeuwig Edict afgekondigd.

Don Jan was midlerwyl, te Marche en Famine gekomen, daar de gemagtigden der ſtaaten, door hem ontboden, mede verſchenen. Men tekende aldaar op den twaalfde February van dit jaar, het zo genaamde *eeuwig Edict*. Het zelve behelsde: „ De aanneming der Gendſche „ vrede, de belofte van eene vergadering der al- „ gemeene Staaten, en het vertrek der uitheem- „ ſche krygsknegten, binnen zekeren tyd. Nim- „ mer zouden deezen, weder te rug mogen ko- „ men, ten zy by het ontſtaan van een uitheem- „ ſchen oorlog, of by bewilliging der algemeene „ Staaten. Voorts; zouden de wederzydſche „ gevangenen, geſlaakt werden; doch de Graaf „ van Buuren niet eerder, voor dat de Prins zyn „ vader, het beſluit, by de algemeene Staaten „ te beramen, na komen zoude. De Koning, „ zoude door Don Jan, en zyne andere ampte- „ naaren 's Lands Vryheden doen handhavenen. „ De Staaten beloofden hier tegen, by den Room- „ ſchen Godsdienſt, en 's Konings gehoorzaam- „ heid te zullen volharden, en ſtonden, van alle „ verbonden, ten tyde der beroerten, met uit- „ heemſche geſloten, af, en zouden alle „ vreemde krygsknegten afdanken. Wyders, „ zouden zy den Koning, zesmaal honderd dui- „ zend ponden, van veertig grooten ieder, op- „ brengen, en daar en boven, de Hoogduitſche „ krygsknegten voldoen. *Zy* zouden Don Jan „ voor

(*w*) Idem *pag.* 248 & 249.

„ voor Landvoogd ontfangen, zo dra de vreem- VI. Boek.
„ de krygsvolkeren vertrokken waren. 's Konings Filip IV.
„ nazaaten, Don Jan, en zyne opvolgers, de 1577.
„ byzondere Stadhouders, Raaden, en Ampte-
„ naaren, zouden dit verdrag moeten bezwee-
„ ren. Eindlyk nam de Koning, voor zyne
„ rekening, alle de penningen ten tyde der
„ beroertens, door de Staaten geligt, te vol-
„ doen (x)."

De Spaanschen verlaten deeze landen.

Don Jan kwam korten tyd hier na binnen Leuven. Het Kasteel van Antwerpen werd door desche Spanjaarden, aan den Hertog van Aarschot ingeruimd. Zy trokken alle naar Maastricht, van daar naar Luxemburg, en voorts ten lande uit (y).

Intrede van Don Jan te Brussel.

Op den eersten May deezes jaars, deed Don Jan zyne intrede te Brussel, daar hy met veel eerbied en vreugde ontfangen werd. Op den vierden derzelver maand, deed hy als Landvoogd den eed, en bevestigde alle 's Lands voorregten. Hy was beleefd en minzaam tegen een ieder; ontfing alle, die by hem ter gehoor kwamen; en, ingeval 'er iet gedaan, of gezegd werd, dat hem niet geviel, wist hy zulks zorgvuldig te ontveinzen. Zommige beschuldigden hem, dat 'er onder zyne beleefdheid een adder schuilde. Het werd hem ook kwalyk genomen, dat hy *Baptista Tassis*, een Duitscher, die tot zynen Hofmeester, *Gonzaga* en *Escovedo* de eerste een Italiaan, en de tweede een Spanjaard, die tot zynen

(x) Idem *pag.* 249—252. Zie het geheele verbond by Tassis Comment. *Lib.* III. *pag.* 247—256. *in Tom. II.* part. 2. Analect. Belg.

(y) Bor, Nederlandsche Oorlogen X. *Boek blads.* 236. *en* 237.

VI. Boek. Filip IV. 1577.

nen Geheimschryvers, aangesteld waren, niet weg zond (z).

De Staaten houden op het vertrek der Hoogduitsche benden aan.

Het mistrouwen der Staaten, op Don Jan, groeide daaglyks, om dat hy het Hoogduitsch krygsvolk in de Nederlanden blyven liet. Men gaf voor, dat het moeilyk zoude zyn, dit krygsvolk, om dat het veele agterstallen te vorderen had, te verzenden, doch de Staaten bleven des te meer op het vertrekken deezer benden aanhouden. Don Jan begaf zig dan eindlyk naar Mechelen, om daar over te handelen. Van hier gaf hy, in de maand Juny, de Staaten, te kennen: „ Dat het hem leed was, dat het vertrekken der Duitschers, zonder gereed geld, „ niet geschieden konde, hy wist, dat de Staaten daar van, schaars voorzien waren. Ook „ had hy den Koning, om geld daar toe, over „ te zenden, geschreven; hier op had hy tot heden geen antwoord ontfangen. Ingeval het egter den Staaten geviel, wilde hy Escovedo „ naar Spanje zenden, om dit te bevorderen." Deeze laatste voorslag behaagde de Staaten, en Escovedo vertrok naar Spanje (a).

De Staaten werden nu in hunnen ergwaan op Don Jan, volkomen gesterkt, wanneer zy vernamen, dat hy, by gelegenheid eener begroeting, die hy aan de Koningin van Navarre, schoonzuster van Filip, deed, zig van het Kasteel van Namen, en van Charlemont, by verrassing meester gemaakt had. Om den verderen toeleg van Don Jan te stuiten, verzekerden de Staaten zig van het Kasteel van Antwerpen; zy zouden ook den

(z) Harræus *Tom.* III. *pag.* 255.
(a) Idem *pag.* 257 & 258.

den Heer van Champagnei, met eenig volk naar Bergen op Zoom, daar Duitsch krygsvolk inlag. Welke stad terstond vermeesterd werd. Van daar begaf hy zig naar Steenbergen, en Tholen, en deed aldaar de Duitsche knegten uit trekken. Hy vereenigde zig vervolgens, met den Graaf van Hohenloe, en zy trokken te zamen naar 's Hertogenbosch; doch alhier had men meerder moeite, en tyd nodig, eer de Hoogduitsche bezetting die stad ruimde (*b*), zo als uit het vervolg blyken zal. VI. Boek. Filip IV. 1577

De Heer van Champagnie, en de Graaf van Hohenloe ten dien einde in het dorp Vugt, gekomen, zonden iemand binnen de stad, die uit hunnen naam beloofde, met de Hoogduitsche knegten af te rekenen; Deeze hadden hier toe, geene ooren (*c*). Vermits Don Jan, eer hy van Mechelen vertrok, hen had bevoolen, dat zy de stad, ten behoeve des Konings beschermen zouden (*d*). Zy zonden derhalven eenen vaandrager, en eenen schryver aan Don Jan; die hem van den toestand hunner zaaken kennis gaven, en hunnen dienst hem aanboden. Don Jan, gaf hun gehoor, en hy beloofde, de bezetting, binnen korten te zullen betalen, en hen te ontzetten. De afgezondenen kwamen met dit bescheid te rug, waarop de Duitschers weigerden, de stad te ruimen. Deeze merkende, dat men hen met geweld, hier toe dwingen wilden, slooten de stads poorten, en hielden alomme naauwkeurige wagten. Om zig meer-

Champagnei en Hohenloë komen voor 's Hertogenbosch.

De Duitschers weigeren de stad te ruimen, en versterken zig.

(*b*) Idem *pag.* 259—262.
(*c*) Oudenhoven, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 150, *en* 151.
(*d*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 261.

VI. Boek. Filip IV. 1577.

meerder te verzekeren, groeven zy eene graft, van tien voeten wyd, rontsom de Markt; waar agter zy borstweringen van vyf voeten hoog, en zo veele dik maakten, waar in zy alle de steenen der straaten metzelden; op deeze verschansing stelden zy de haakbussen der Gilden, die wel geladen werden, en om niet schielyk overrompeld te werden, hadden zy, de voornaamste straaten der stad opgegraven (e).

Baldadigheid door hun gepleegd.

Op den negenden September stelden zy zig alle in het geweer; doch het schynt, dat zy hunne Offisieren niet betrouwden, om dat ik vinde, dat zy de voornaamsten gevangen namen. De markt, poorten, en straaten nu alle wel bezet zynde, liepen twee honderd van de bezetting, naar het huis van den Rentmeester Bax, in de Postelstraat, en van anderen, op wien zy kwaad vermoeden hadden, alwaar zy de deuren open stieten, en het geweer, met meer andere zaaken daar uit haalden. Zy mishandelden ook alle de Geestlyken en Burgers, van welken zy dagten, dat die hun niet getrouw waren (f). Van hier begaven zy zig naar den Doele, in de St. Jorisstraat, daar zy alle de boogen, pylen, en pylkokers der Burgery uithaalden, op straat smeeten, en verbraaken; ook haalden zy de vaandelen der Burgery, die zy op de vesten der stad stelden. De Schutters, welke deezen smaad niet verduwen konden, raakten hier op, met de Hoogduitschers handgemeen, waar door drie, uit de Burgery gedood, en

(e) OUDENHOVEN *bladz.* 151.
(f) OUDENHOVEN ibi quo supra. BOR, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 37 *en* 38.

en wel drie honderd gekwetst werden (*g*). Het schynt, dat de Staatsche krygsbenden, die te Vugt lagen, eenig onderling verstand met zommige Burgers in de stad gehouden hebben, en dat deeze, hun een teken geven zouden; om dat ik vinde, dat die, welke buiten lagen, geenen rook, van binnen de stad zagen op gaan, waar uit zy vermoedden, dat alle de Burgers, hun toegedaan, om hals geraakt waren. Op den tienden September, kwam een Duitsch Soldaat in de stad, die brieven van Don Jan mede bragt, waar in hy de Duitsche bezetting, van den eed, dien zy den Koning gedaan hadden, ontsloeg, en verder, dat zy 's Lands Staaten, gehoorzamen zouden; doch zy vermeenden, dat die brieven, door den Graaf van Hohenloe verdigt waren (*h*). Wat 'er van zy; ik vind, by een der yverigste Spaansch-gezinde Schryvers, dat zy de gesteltenis der zaaken, hier ter stede, aan Don Jan lieten weten, en dat deeze, hun wederom berigte, dat zy de stad, op de beste wyze als doenlyk was, overgeven zouden, om hier door het leven, van zo veele brave Soldaaten te sparen (*i*). Den volgenden dag kwam 'er binnen de stad, een brief, der algemeene Staaten, aan de Duitschers geschreven, waar in gemeld werd, dat men met hun, over humne betaling handelen wilden. Zy zouden ten dien einde, Gemagtigden naar buiten zenden, men zoude hun daar tegen, gyzelaars geven (*k*). In-

VI. Boek.
Filip IV.
1577.

(*g*) Oudenhoven ibi quo supra.
(*h*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 38.
(*i*) Adr. van Meerbeek Kronyk *bladz.* 474.
(*k*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch, ibi quo supra.

VI. Boek. Filip IV. 1577.

Inmiddels ontstond 'er een gerugt, dat de Soldaaten voorgenomen hadden de Burgerhuizen, even als in Antwerpen geschied was, te plunderen, doch dat dit, door anderen nog belet ware. Den twaalfden zond de Regeering, de Heeren *Jan van der Stegben*, en *Willem Monincx*, benevens den Pensionaris Lokemans, naar den Graaf van Hohenloe: By deezen hadden zig twee Duitsche bevelhebbers gevoegd; zy kreegen tot antwoord, dat men niet met hun, maar met de Soldaaten, die binnen de stad lagen, handelen moest. Dus waren zy genoodzaakt zig wederom stedewaards te begeven, waar na zes bevelhebbers der Duitsche knegten in het leger kwamen, en zeven of agt gyzelaars daar tegen in de stad.

Voorwaarden waar op de Duitsche bezetting zig uit de stad begaf.

De handeling werd, tot op den vyftienden deezer maand, slepende gehouden. Toen kwam men over een: „ Dat de Duitsche bezetting agt „ maanden betaling, te weten zes in geld, en „ twee in laken, ontfangen zouden. De stad, „ zoude twee maanden soldy, by voorraad tellen, „ en daar tegen, dat geene, het geen de bezet„ ting aan de Burgery schuldig was, korten. De „ Staaten, zouden het overige voldoen, en daar „ voor gyzelaars stellen. De bezetting zoude „ afgedankt, en eene behoorlyke afscheids brief, „ en ieder Hopman, voor zyn vaandel, een ge„ schrift, hoe veel hy nog te vorderen had, be„ komen. Zy zouden tot over de Maaze bege„ leid worden, en verder zig uit den lande be„ geven. Eindlyk zouden zy goede orde hou„ den, al hunnen nooddruft, gedurende den „ togt voldoen, en niemand der opgezetenen be„ schadigen." Op deeze voorwaarden, trokken de Duitschers, op den een en twintigsten September

ber uit 's Hertogenbosch, na dat zy aan de door hun ontwapende Burgery, het geweer weder gegeven hadden (*l*).

VI. Boek. Filip IV. 1577.

Daags, voor dat de Duitsche bezetting vertrok, deed de Heer van Champagnei, onder bedreiging, dat de bezetting anderzins de stad niet verlaten zoude, buiten kennis van den Graaf van Hohenloe, door zynen Geheimschryver, en den Pensionaris Lokemans, de Dekenen der Gilden, zeker verbond, of vereeniging, die zy den naam van eene *algemeene*, gaven, tekenen. Hier by werd beloofd, den Roomschen Godsdienst, te onderhouden, en by dien te blyven. Dit streed tegen het derde Lid der Gendsche vrede, waar by bedongen was, dat men terstond, na het vertrek der Spanjaarden, en hunne aanhangeren, wanneer alle zaaken in rust, en zekerheid zouden zyn, in de vergadering der algemeene Staaten, op het oeffenen van den Godsdienst, orde stellen zoude (*m*).

Overeenkomst over den Godsdienst.

De Duitschers vertrokken zynde, kwam de Graaf van Hohenloe binnen de stad, doch de Burgery weigerde, eenige Soldaaten, in te neemen. Dit was ook 's Graaven meening niet. Hy begaf zig met den Graaf van Champagnei, van hier, naar Breda, om aldaar met de Duitschers die aldaar in bezetting lagen, insgelyks te handelen (*n*).

De stad weigerd bezetting in te nemen.

De

(*l*) Bor, Beschryving der stad 's Hertogenbosch *bladz.* 38 *en* 39.

(*m*) Oudenhoven. Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 151 *en* 152. *Edit.* 1670.

(*n*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 39.

VI. Boek. Filip IV. 1577.

De Predikheeren willen eenige goederen verzenden, doch welken aangehouden worden.

De Prior van het Predikheeren Klooster, te Antwerpen, zond in de maand November deezes jaars, twee kisten, waar in de beste sieraaden en brieven, van het Klooster lagen, naar 's Hertogenbosch, om dezelven in het Klooster hunner Orde, aldaar te bewaren, tot dat men die kisten, van hier, naar Nieuwmegen, in het Predikheeren Klooster aldaar, zoude verzenden, om die verder naar Keulen in te schepen, alwaar dezelve in bewaring blyven zouden. De Prior, en Predikheeren hier ter stede, voegden daar eenen derde kist by, waar in insgelyks de sieraaden, en beste papieren hunnes Kloosters lagen. De Schutters, van den Jongen Voetboog, aan welken men gezegd had: dat het voornemen was, dit alles aan Don Jan te zenden, om daar voor volk, tegen den lande te werven, bragten te weeg, dat die kisten, welken men reeds inscheepten, aangehouden werden; en hielden staande, dat dezelve verbeurd waren. De Predikheeren, hier over gebelgd, vervoegden zig deswege by de Gemagtigden, der algemeene Staaten; deeze vonden goed, dat men de twee kisten, weder naar de Predikheeren te Antwerpen zenden, en dat de derde hier blyven zoude; als mede dat het die Geestlyken niet geoorlooft zoude zyn, dezelve buitens lands, te doen vervoeren (o).

Opregting van het Schermers Gild.

Kort na het vertrek der Duitsche bezetting, werd hier ter stede, het Schermers Gild opgeregt. Het bestond meest uit vrywillige Burgers, die zig aanboden, tot bescherming der stad,

(o) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 39 *en* 40.

ſtad, te dienen; het werd denklyk uit dien hoofde, het *Schermers* of *Beſchermers Gild* genaamd. Veele jonge lieden, die gedurende de vervolging, hun vaderland verlaten, en middelerwyl, den Prins van Orange gediend hadden, en dus den oorlog kundig, begaven zig in het zelve. Dit Gild, beſtond dus uit ervaren krygslieden, en in geval alle de Overſten van dat Gild, hun gebruik, van het zelve gemaakt hadden, zy zouden de ſtad, tegen alle onheilen, die haar in het vervolg overgekomen zyn, behoorlyk hebben kunnen verdedigen (*p*). VI. Boek. Filip IV. 1577.

De Prins van Orange, had reeds zo ver de gunſt, der meeſte Staaten, byzonder die van Brabant, weten te winnen, dat zy hem, op den twee en twintigſten October, doch niet zonder tegenſtribbeling van zommigen, tot Ruward hunnes geweſts verkoren. Dit werd by de algemeene Staaten goedgekeurd. Zommige willen egter, dat 's Prinſen vrienden, hem daar door den weg zogten te banen, om tot Hertog van Brabant, verklaard te worden (*q*). De Prins van Orange tot Ruward van Brabant verkoren.

De drie Leden der Regeering alhier, verkoren hem mede, voor zo veel hunne ſtad aanging, tot Ruward. Hy droeg ook terſtond zorg voor het behoud derzelve, en zond Gemagtigden derwaards, met laſt, om op de verbetering der vesting werken, en het verdedigen der ſtad, orde te ſtellen. En daartoe door die van 's Hertogenboſch mede aangeſteld.

Om de onkoſten tot de verbetering der veſting werken te vinden, zette de Regeering op ieder ton De ſtad verſterkt.

(*p*) Oudenhoven *bladz*. 152. *Edit*. 1670.
(*q*) Strada *Decas* I. *Lib*. IX. *pag*. 440 & 441.

VI. Boek. Filip IV. 1577.

ton bier, die by de tappers gesleten werd, twaalf stuivers; die by de burgers gebruikt werd, zes stuivers; en op ieder aam wyn, twee guldens en tien stuivers. *Zy* bedankte verder den Prinse, voor de zorge, dien hy voor de stad droeg, en beloofden, dat zy ten spoedigste, aan de nieuwe vesting werken, zoude doen arbeiden (*r*). Terstond werden twee rondeelen, of blokhuizen, tusschen den Papenhulst, en den Heekel by de Kruisbroeders, opgeworpen, die met gragten omgraven werden (*s*), en de stad kogt mede zeventien stukken geschut, en dertien honderd kogels (*t*).

1578. Het slot te Hedel ingenomen.

Het Slot te Hedel, in den Bommelerwaard gelegen, was nog met vreemde krygslieden bezet. In de maand January des jaars 1578 trokken de Schutters uit 's Hertogenbosch derwaards, en belegerden het zelve, waar na het zig op den vyfden February over gaf (*u*). De algemeene Staaten verzogten, die van 's Hertogenbosch, dat zy de penningen, tot dat beleg nodig, by voorraad opschieten wilden, mits, dat zy die, voor hun aandeel in de lasten, korten zouden. De Regeering nam dit aan, en ik vind, dat de kosten tot dit beleg, op agt duizend zes honderd vyftig guldens, en agt stuivers te staan kwamen (*v*).

De Geestlykheid doed den eed om de Burgers getrouw te zyn.

Thans werd de yver hier ter stede, om zig tegen de Spanjaarden te verdedigen, algemeen. In de

(*r*) Oudenhoven *bladz.* 152 *Edit.* 1670.
(*s*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 40 *en* 41. en Stads Rekening *van St. Remys* 1577 *tot* 1578.
(*t*) Stads Rekening voorz.
(*u*) Oudenhoven ibi quo supra.
(*v*) Stads Rekening voorz.

de maand Mey, deeden alle de Geestlyken den eed, om met de Burgery, in nood, en dood, getrouw te zyn, en op den zeventienden dier maand, deed de Regeering eene orde op de wagt, by haar gemaakt, afkondigen, ook stelde zy mede, vyftien, Hoplieden, tot verzekering der Ingezetenen, aan (*w*). VI. Boek. Filip IV. 1578.

Terwyl dit alles voorviel, was MATHIAS AARTSHERTOG VAN OOSTENRYK, broeder des Keizers, door zommigen, hier te lande, tot algemenen Landvoogd aangenomen. Hy kwam, buiten weten zynes broeders herwaards (*x*); terstond werd Don Jan, door de algemeene Staaten, voor vyand des Lands verklaard. De voorwaarden, op welken Mathias de Landvoogdy aanvaarden zoude, werden hem, door de Staaten, voorgelegt, hy nam dezelven met dankzegging aan, en op den agtienden January deezes jaars, deed hy zyne openbaare intrede te Brussel (*y*). De Aarts Hertog Mathias tot Landvoogd geroepen.

Weinige dagen te voren, was ter vergadering der algemeene Staaten, in overweging genomen, of de Aarts Hertog, nu, volgens de gewoonte der algemeene Landvoogden; en niet als Stadhouder van Brabant aangemerkt, en de Prins van Orange gevolglyk van het bewind daar over behoorde ontslagen te worden? Doch de Staaten besloten deezen, op nieuw, als Stadhouder van Brabant, welken naam men, voor dien van Ruward scheen te verkiezen, aan te stellen, en Mathias De Prins van Orange word Stadhouder van Brabant.

(*w*) OUDENHOVEN *bladz.* 153. BOR, Beschryving der stad 's Hertogenbosch *bladz.* 41.
(*x*) HARRÆUS *Tom.* III. *pag.* 264.
(*y*) IDEM *pag.* 268—272.

VI. Boek. Hoofdst. IV. 1578.

thias mede te verzoeken, hem, tot zynen algemeenen Stedehouder, te benoemen. Waar in de Prins bewilligde, die daar op, na gedane eed, die beide waardigheden, aanvaarde (z).

De Prins van Parma komt in het leger van Don Jan.

Don Jan had inmiddels, de weggezondene Italiaanen, en Spanjaarden weder herwaards ontboden, *Alexander Farnese*, *Prins van Parma*, Zoon der gewezene Landvoogdes, kwam met dezelven, weder te rug, en de Graaf van Mansveld met eenige krygsbenden, uit Bourgondiers, en Duitschers bestaande, kwam insgelyks met sterke schreden, mede naar deeze landen. Al dit volk vergaderde, te Marche en Famine, in het Hertogdom van Luxemburg gelegen, hun getal bestond, omtrent uit agttien duizend mannen. Hier op zakte het leger der Staaten, dat geenen slag wilde wagen, naar Brabant af. Don Jan volgde het op de hielen, en sloeg het zelve by *Gembloers*, welke stad zig kort hier na overgeven moest. De Aarts Hertog Matthias, de Prins van Orange, en de Staaten, trokken op dit gerugt uit Brussel, naar Antwerpen. De steden Thienen, Leuven, Bovignes, Sichen, Diest, Leeuwen, Nivelle en andere plaatsen gaven zig aan den Prins van Parma over (a). Ook zogt Don Jan de stad Maastricht, te vergeefs, op zyne zyde te krygen. Hy belegerde de vesting Filippeville die hem overgegeven werd, gelyk mede de stad Limburg, het slot van Valkenburg, en het steedje Daalhem, in de landen van Overmaaze gelegen (b).

Na

(z) Bor, Nederlandsche Oorlogen XII. *Boek blads.* 8 *en* 10.
(a) Harræus *Tom.* III. *pag.* 272–275.
(b) Idem *pag.* 276 *&* 277.

Na den slag van Gemblours, waren de Staaten reeds te raade geworden aanvallender wyze te oorlogen. Ook werden de handelingen, met de Koningin van Engeland, om geld, en volk te bekomen, voortgezet. De *Hertog van Anjou*, gemeenlyk *van Alençon* genaamd, broeder des Konings van Frankryk, bood mede zyne hulp den Staaten aan: ten dien einde, begaf hy zig naar Bergen in Henegouwen, van waar hy zyne Gemagtigden naar Antwerpen zond, om met de Staaten te handelen. Alhier sloot men een verdrag, het welk behelsde: „ Dat de Hertog van „ Alençon, de Staaten, drie maanden lang, met „ tien duizend voetknegten, en twee duizend „ ruiters, bystaan zoude: en de kryg geëindigd „ zynde, alleenlyk met drie duizend voetknegten, en vyf honderd ruiters. Ingevalle de Staaten van Heer veranderen wilden, zouden zy „ den Hertog van Alençon, voor alle anderen, daar „ toe verkiezen. Tot zyner verzekering, zoude men hem Quesnoi, Landrechies, en Beauvais inruimen, en indien hy Filippeville, „ Binch, of Marienburg innam, zoude hy een „ deezer steden in de plaats van Beauvais mogen „ kiezen (*c*)."

VI. Boek. Filip IV. 1578.

Handeling met Engeland, en den Hertog van Anjou.

Het leger der Staaten lag thans by Rimenant, en Don Jan maakte zig gereed, het zelve aan te tasten. Hier werd van des morgens zeven uuren, tot des avonds omtrent zes uuren, met gelyk verlies aan beide zyden, wakker gevogten, waar na Don Jan, langs dezelven weg, dien hy gekomen was, naar Namen te rug trok. Het Staaten leger nam, op den zevenden van Augustus, Aarschot

Gevegt by Rimenant.

(*c*) Idem *pag.* 281 & 282.

VI. Boek. Filip VI. 1578. ſchot in, het welk zy, na dat het uitgeplunderd was, wederom verliet, de Spaanſche begaven zig kort hier na, met meerder krygsvolks, derwaards, en verbrandden de plaats, die zy vervolgens mede verlieten (*d*).

Eenige plaatſen door Alençon ingenomen. De Hertog *van Boſſu*, die nu het Staatſche leger gebood, trok met het zelve naar Leuven; doch aldaar niets kunnende verrigten, viel hy in Walſch-Brabant, om zig met den Hertog van Alençon, te vereenigen. Deeze hield Binch bebelegerd, dat met verdrag aan hem overging, gelyk ook Maubeuge, Landrechies, en Quesnoi. De twee laatſtgenoemde plaatſen, weigerden egter Franſche bezettingen in te nemen (*e*).

Dood van Don Jan. Inmiddels ſtierf Don Jan, in het begin van October, in zyn leger, het geen digt by Namen lag. Men hield, om redenen, zynen dood eenigen tyd geheim. Zyn lighaam werd, na dat het gebalſemd was, in de Hoofdkerk van Namen met eene byna Koninglyke pragt begraven. Het werd naderhand, naar Spanje vervoerd. ALEXANDER FARNESE PRINS VAN PARMA, die nu het opperbewind over het Spaanſche leger had, werd na hem, door den Koning Filip, tot algemeen Landvoogd benoemd (*f*).

Die van 's Hertogenboſch weigeren Staatſche bezetting in te nemen. Ik heb dit alles, om de aaneenſchakeling der zaaken te houden, verhaald, als mede om aan te tonen, dat, offſchoon 's Hertogenboſch wel verre, van de plaats, daar den oorlog gevoerd werd afgelegen ware; egter, gedurende deezen tyd, geweldig, voor de uitloopen der vyanden bloot lag.

De

(*d*) IDEM *pag.* 282 & 283.
(*e*) IDEM *pag.* 283.
(*f*) IDEM *pag.* 284.

De Prins van Orange, die dit mede begreep, schreef om die zelve reden, terwyl dit alles voorviel, aan den Graaf van Hohenloe, dat hy met de Regeering der stad, zoude handelen, om voor alle ongeval, eenig krygsvolk in te nemen. Twee vaandelen der Hopmannen *Berwouts*, en *Coenen*, beide aan de Burgery bekend, waren aldaar van Venlo aangekomen; hier by wilde men nog eene vaane Ruiters voegen, en Hohenloe beloofde op zyn woord, dat die, door Holland betaald zouden worden. Hier toe, was men geenzins genegen, vermits de Regeering, de Burgery reeds tegen de bezetting opgemaakt had (*g*): zelf ging het wantrouwen zo verre, dat zy, den boode, des Graaven van Hohenloe zo lang, tot dat zy over zynen voorslag geraadpleegd had, naauwkeurig bewaren liet (*h*). Hier by kwam nog, dat de Abt van St. Geertruid, omtrent deezen tyd, aan de Regeering schreef: „ Dat hy verstaan had, „ dat men de stad, met bolwerken had begon„ nen, te versterken. Hy oordeelde zulks on„ noodig te zyn, om dat de bolwerken gestadige „ bezettingen vereischten. Men kon het land, „ rondsom de stad, door middel van sluizen on„ der water zetten, en dus waren 'er geen bol„ werken noodig." De Regeering, die hier aan geloof sloeg, deed het verder opmaken der rondeelen, waar van ik hier voor gemeld heb, staken (*i*). Het zal in het volgende jaar blyken van wat schaadlyke gevolgen, de wygering, van

VI. Boek. Filip IV. 1578.

(*g*) Oudenhoven *bladz.* 153. *Edit.* 1670.
(*h*) Stads Rekening *van St. Remys* 1578 *tot* 1579.
(*i*) Oudenhoven ibi quo supra.

VI. Boek. Filip IV. 1578.

van het innemen van bezetting, voor de stad ware.

De vervolging om den Godsdienst neemt af.

De vervolging om den Godsdienst, hield gedurende de Landvoogdy van Don Jan, byna geheel op; de algemeene Staaten, en die der byzondere gewesten, verboden in April deezes jaars, aan de Geestlykheid, iet te leren, dat naar wederspannigheid smaakte, of strydig met het ontzag, dat men den Aarts Hertog, en den Prins van Orange schuldig ware. Ook wilden zy, dat men zig onthielde, van het storen der gemeene ruste, en des Roomschen Godsdienst, buiten Holland en Zeeland. Zy gebooden verder, dat alle de Amptenaaren, Wethouderen, en Geestlyken, de Gendsche vrede, en de vyandlykheden tegen Don Jan, bezweren zouden (*k*). In verscheiden steden van Holland, was 'er eene merklyke verandering voorgevallen. In de andere Nederlanden, gebruikten de Hervormden meerder vryheid. Te Antwerpen, en te Gend, begon men in Juny deezes jaars, opentlyk te prediken, en het Avondmaal te houden. Men besloot derhalven, vryheid van Godsdienstoeffening te verzoeken. Dit besluit werd, in een Synode, te Dordrecht gehouden, goedgekeurd (*l*). De Hervormden gaven dienvolgens den Aarts Hertog, en den Raad van Staate, een verzoekschrift over, waar by zy, de vrye Godsdienstoeffening verzogten. Eenige dagen hier na, voegden zy 'er een tweede by, in het welk zy plegtig verklaar-

(*k*) Bor, Nederlandsche Oorlogen XII. *Boek bladz.* 24 *en* 25.

(*l*) Idem ibi quo supra *bladz.* 47.

klaarden, niets tegen den Godsdienst, persoonen, of goederen der Roomschgezinden te zullen onderneemen (*m*).

VI. Boek. Filip IV. 1578.

De Aarts Hertog, en de Raad van Staaten, die deeze smeekschriften ontfangen hadden, maakten een ontwerp eener Geloofsvrede, waar mede zy oordeelden, dat alle de Nederlandsche gewesten, genoegen nemen zouden. Het bestond uit dertig Leden, waar van de voornaamste, hier op uit kwamen. „ Dat alle de wederzydsche beledigin„ gen, na de Gendsche bevrediging gebeurd, als „ niet geschied, aangemerkt zouden worden, en „ ieder zoude zyn gevoelen, vry mogen uiten. „ De Roomsche Godsdienst, zoude in Holland, „ en Zeeland, weder hersteld worden, mits dat „ zy, welken dit begeerden, in de groote steden, „ en dorpen, niet minder, dan honderd huisge„ zinnen, sterk zouden moeten zyn, en in de „ kleinen het grootste getal uitmaakten. De on„ roomschen, zoude op die zelve wyze, door „ gansch Nederland, vryheid van Godsdienst „ oeffening, gegeven worden. De Regeeringen „ zouden aan de eene, en andere gezindheid, „ behoorlyke plaatsen, daar de Godsdienst ge„ oeffend konde worden, aanwyzen. Op de „ plaatsen, daar men maar eenen Godsdienst oe„ fende, zoude geen geloofs onderzoek, gedoogd „ worden. Kwame iemand in eene Kerk, van „ een andere Gezindheid, zoude die, geene aan„ stoot mogen geven, maar zig naar de wyze, „ aldaar, moeten schikken. De Hervormden „ buiten Holland, en Zeeland zouden de Zon„ da-

Geloofsvrede door den Aarts Hertog en den Raad van Staate ontworpen.

(*m*) Idem loc quo supra *bladz.* 87—40.

VI. Boek. Filip IV. 1578.

„ dagen, Kersmis, de Apofteldagen, Maria „ Bootfchap, Hemelvaard, en Ligtmis, nevens „ den Sakraments-dag, met het fluiten hunner „ winkels, en het nalaten van werken, en koop-„ handel, vieren moeten. In het begeven van amp-„ ten, zoude men niet naar iemands geloof, maar „ op zyne bekwaamheid zien. Laatftlyk zoude „ men in ieder ftad, nevens de Regeering, jaar-„ lyks, vier lieden van eer, en aanzien kiezen, „ om onderzoek, over alle de overtredingen dee-„ zer Geloofsvrede te doen, op wiens berigt, „ mits het zelve, door drie van hun ondertekend „ ware, de Regeering, zonder eenig regtsgeding, „ uitfpraak, zoude moeten doen (*n*)."

De Geloofsvrede word in 's Hertogeboſch aangenomen.

Dit ontwerp, werd by veelen verworpen, by anderen aangenomen. Hier ter ftede gefchiedde het laatfte. De Hervormden, die zedert eenigen tyd, in huizen, den Godsdienft geoeffend hadden, namen op den zevenden September deezes jaars, bezit der St. Pieters-Kerk, die voormaals, op de plaats, nu *het Plein* genaamd, geftaan heeft, en den volgenden dag, van de St. Jakobs-Kerk, daar zy hunnen Godsdienft verrigtten (*o*). Na dat de Schutters, nevens den *Heere van Hoorn*, Baanderheer van Boxtel, bevelhebber der ftad, deeze Geloofsvrede, ten overftaan van Doctor *Elbert Leoninus*, en nog eene gemagtigde van den Hove, bezworen hadden, werden aan de Hervormden, behalven de twee voorfchreve Kerken, nog de St. Kornelis Kapelle, die voorheen,

(*n*) Meteren Nederlandfche Hiftorie *bladz.* 154 *en* 155. Harræus *Tom.* III. *pag.* 279 & 280.

(*o*) Oudenhoven *bladz.* 153. *Edit.* 1670. Bor, Befchryving van 's Hertogenbofch *bladz.* 41.

heen, op het Vugter einde plagt te ſtaan, midsgaders de St. Anna Kapelle, thans de Walſche Kerk, ingeruimd. Het was hun in alle die Kerken, en Kapellen niet alleen geoorlofd, hunnen Godsdienſt te oeffenen, maar ook hunne dooden te begraven (*p*). De koſten van de bezending der twee gemagtigden van den Hove, die egter maar weinige dagen duurde, kwam de ſtad, op drie honderd en agt guldens, behalven de maaltyd gelden, en geſchenken, te ſtaan (*q*). VI. Boek. Filip IV. 1578.

Niettegenſtaande alle deeze ſchikkingen, die tot eene onderlinge verſtandhouding ingerigt waren, was 'er tuſſchen de Roomſchen, en de Hervormden hier ter ſtede, een mistrouwen. Dit vuur ſmeulde langen tyd, en borſt eindlyk, ten nadeele der Hervormden uit. Op den elfden September deezes jaars, werd de Vugterpoort, door eenige moetwilligen, opengeſlagen. Men leide zulks den Hervormden, en het Schermers Gilde te laſte, en zeide, dat zy door dien weg, eenige bezetting uit Holland, binnen de ſtad, wilden brengen. Zy zuiverden zig egter naderhand van dien aangewreven vlek volkomen. Doch door dit geval, werd de Burgery onderling handgemeen. Eenige der Hervormden, lieten 'er het leven by, en veelen werden gekwetſt (*r*). Het is gemakkelyk te begrypen, dat het onderling mistrouwen, en het ongenoegen hier door aanwakkerde. Waar van kort hier na de blyken volgden. Wantrouwen tusſchen de Roomſchen en Hervormden binnen de ſtad.

Jo.

(*p*) OUDENHOVEN *bladz.* 153 *en* 154. *Edit.* 1670.
(*q*) STADS REKENING van *St. Remys* 1578 *tot* 1579.
(*r*) OUDENHOVEN *bladz.* 153. *Edit.* 1670. BOR, Beſchryving van 's Hertogenboſch *bladz.* 41.

VI. Boek. Filip IV. 1578.

De Gouverneur wil het getal der Hoplieden van de Blokken, vermeerderen, doch word daar in verhinderd.

Jo. Johan van Hoorn, bevelhebber der ſtad, dagt, om op alles goede orde te ſtellen, uit voorzorg, het getal der hoplieden van de Blokken, van, tien op twintig te vermeerderen, en naar het voorbeeld van andere ſteden, daar over vier, of vyf Kollonellen te ſtellen. Zyn voornemen was, zulken te benoemen, daar hy, ſtaat op maaken konde; en om dat niemand der Hoplieden klagen zoude, bedankte hy alle de tien Hoplieden, en ſtelde tien anderen in hunne plaats aan, doch het verkiezen, van nog tien anderen, wilden ſommige Burgers niet gedogen, zo dat de zaak op den vorigen voet blyven moeſt. De Heer van Hoorn, die dit zeer ter harte trok, verzogt van den Prins van Orange zyn ontſlag, het welk hem werd toegeſtaan, en hy magtigde zynen zoon, Jo. *Maximiliaan van Hoorn* Heer van Lokeren, om in deszelfs plaats, hier ter ſtede, te gebieden (*s*).

1579. Utrechtſche vereeniging.

Op den negen en twintigſten January, des volgende jaars, werd binnen Utrecht, de vermaarde Vereeniging, tuſſchen eenige Nederlandſche geweſten, geſloten. Dezelve heeft den grondſlag, tot het gemeene beſt der Vereenigde Nederlanden gelegd. De inhoud van dien is te zeer bekend, om my daar in uit te laten. De ſtad 's Hertogenboſch, ondertekende dezelven niet (*t*), ſchoon zy die, zo als ik hier na verhalen zal, mede aangenomen heeft.

De

(*s*) OUDENHOVEN, *bladz.* 154. *Edit.* 1670.

(*t*) BOR, Nederlandſche Oorlogen XIII. *Boek bladz.* 85—88. *alwaar de geheele inhoud der vereeniging te zien is.*

De Prins van Parma vertoonde zig, op den tweeden Maart deezes jaars voor Antwerpen, en overviel, te Borgerhout, een goed deel Staatsch krygsvolk, welk hy dwong naar de stad te rug te wyken. De Aarts Hertog, en de Prins van Oranje zagen, dit gevegt van de wallen van Antwerpen aan, en gaven van daar, de noodige bevelen (*u*). Doch de Prins van Parma, wendde zyne benden, en trok met dezelven naar Maastricht. Deeze stad berendde hy op den twaalfden Maart, en zy werd, op den negen en twintigsten Juny daar aan volgende, by verrassing bemagtigd (*v*).

VI. Boek. Filip IV. 1579.

Parma belegert Maastricht.

In het voorgaande, en in dit jaar was de staat der geldmiddelen zo slegt, dat de Raad van Staaten goed vond, dat ieder gewest der Nederlanden, renten zoude verkopen, losbaar tegen den penning twaalf of dertien, en dat men de betaling der hoofdsom men in geld, goud, of zilverwerk konde doen. De Hoofdkerk alhier gaf vyf en tagtig marken zilver. Het duurde eenen geruimen tyd, eer zy daar voor eenen rentenbrief ontfing, of 'er zelf renten voor bekwam, vermits de Staaten van Brabant, in het jaar 1600. eerst, haar eenen rente brief, van vier en tagtig guldens dertien stuivers en negen mytten jaarlyks, losbaar tegen den penning zestien gaven, in welk jaar, de renten, zederd deezen tyd vervallen, mede afbetaald werden (*w*).

Schaarsheid van geld.

Ter-

(*u*) Bor, Nederlandsche Oorlogen XIII. *Boek blads.* 92.

(*v*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 291 & 299.

(*w*) Origineele Rentebrief ten laste der Beden van Brabant in het Kwartier van 's Hertogenbosch *van den 9. October* 1600. in de archieven der Kerken.

VI. Boek. Filip IV. 1579.

Terwyl de Prins van Parma met de belegering van Maaſtricht bezig was, ſtaken de Roomſchgezinden hier ter ſtede, weder het hoofd op, en ſpraken ſtouter dan voorheen. De Hervormden, tegen welken men een mistrouwen had opgevat, geraakten met eenigen uit de Regeering en Burgers overhoop, hier onder werd ſterk door de Roomſche Geeſtlykheid heimlyk, geroeid. Een der Minderbroeders verklaarde openlyk, dat „ ingeval de Prins van Parma voor de ſtad „ kwame, hy, Burgers genoeg aan de hand had, „ om de ſtad denzelven over te geven," en zekeren *Gerard Beukelaar*, Prieſter van St. Katharinen Kerſpel, voer heftig tegen de Hervormden uit: zeggende onder anderen „ dat die geenen, „ welken naar de nieuwe Predikanten liepen, om „ hunne duivelarye te horen, eeuwig verdoemd „ zouden zyn. Zy, die zulks toeſtonden, het zy „ hooge of laage Overheden, zouden kwalyk va„ ren." De Regeering hier van onderrigt, ontbood den Prieſter, en beſtrafte hem. Hy ontkende zyne gezegdens niet, maar voegde daar by, „ dat, offchoon hem dit zeggen verboden werd, „ hy zulks geenzins laaten zou, alzo hy niet, „ maar de Geeſt Gods het was, die ſprak." Ook ondertekende hy zelfs hier van, eene verklaring ten overſtaan der Schepenen Jo. *Johan Monincx*, en *Reinier van Everswyn*. De Heer van Lokeren bevelhebber der ſtad, by het tekenen deezer verklaring tegenwoordig, deed hem, om zyne oproerige taal, met toeſtemming van Schepenen, door zyne Helbardiers ter ſtad uitzetten; doch de Hoogſchout Jo. *Jakob van Brecht*, bragt hem met bewilliging van eenige Roomſchgezinden, wederom daar binnen. In deeze ſtand der zaaken

Onderling mistrouwen tusſchen de Burgery te 's Hertogenboſch.

Onruſtige reden van een Pastoor.

Welke daarom uit de ſtad gezet word.

Doch weder inge haald.

ken, vreesde men voor een algemeen bloedbad, dat zeker zoude gebeurd zyn, zo niet eenige der vreedzaamste Burgers 'er tusschen beide gekomen waren, die zulks nog gelukkig weerhielden (*x*).

VI. Boek. Filip IV. 1579.

De gemagtigden naar Keulen doen de oneenigheden aangroeijen.

In het begin der maand Mey, waren reeds eenige gemagtigden van de Keizer, van den Koning van Spanje, en van de algemeene Staaten, te Keulen by een gekomen, om de vredehandeling te bewerken (*y*). Zommige gemagtigden der laatsten, welken door 's Hertogenbosch naar Keulen trokken, stookten mede onder deezen twist. Zy ontboden eenigen der Roomschgezinden by zig, welken zy onderrigtten, wat zy doen, of laten moesten, en bevolen hun, zonderling, de vrede, aan, waar van zy het ontwerp hun overzenden zouden. De Abt van St. Geertruide, die maar omtrent tien dagen te Keulen geweest was, schreef aan stads Regeering „ dat zekerlyk de vrede al„ daar binnen kort getroffen zoude worden, in„ geval zommigen zulks niet met voorwendsels „ (hy oogde denklyk hier mede op de Utrecht„ sche Vereeniging) tegengingen, waarom hy hen „ vermaande, zig daar voor te wagten." Waar door, by de moedwilligen de stoutheid zodanig wies, dat zommigen, die beschonken waren, durfden zeggen: „ Dat de vrede voor handen was, „ en dat zy wel wisten hoe zy, met de zulken, „ wien

(*x*) Kronyk van der Fundatie en begin der stad 's Hertogenbosch *op het jaar* 1579. MSS. Oudenhoven *bladz.* 154 *en* 155. *Edit.* 1670. Bor Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 42 *en* 43.

(*y*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 294.

VI. Boek. Filip IV. 1579.

„ wien dezelve niet aanſtond, handelen zou-„ den (z).”

De verbittering tegen elkander, groeide hoe langer hoe meer aan, en het was voornaamlyk op het Schermers Gild gemunt. Wanneer het zelve de wagt had, hielden de anderen bywagten. Dit mishaagde het Schermers Gild, zodanig, dat zy de Regeering verzogten, hunne wagten, vry te mogen houden, en verſtaan hebbende, dat de Utrechtſche Vereeniging, te Antwerpen afgekondigd was, verzogten, zy mede, dat die hier ter ſtede, insgelyks ter puye van het Stadhuis afgelezen mogt worden. Hier op, als mede op het afſchaffen der bywagten, bekwamen zy toezegging (a).

Het mistrouwen neemt toe.

Op den eerſten July, kwam de tyding hier ter ſtede, dat Maaſtricht door den Prins van Parma ingenomen was. Dit verwekte eene groote verſlagenheid. De Regeering, hierom met de voornaamſte der Hervormden vergaderd, vond goed, dat het Hopmanſchap, van St. Michiel, uit de ſtad zoude trekken, om te Herlair, Hal, en Eſch de bruggen af te werpen, en dus de Spaanſchen den weg naar de ſtad af te ſnyden, of immers moeilyk te maken. Dit Hopmanſchap, hier toe in de wapenen gekomen, werd door de Hervormden belet, uit de ſtad te trekken, om dat zy vreesden, dat dien laſt, hun niet ter goeder trouwe gegeven was, maar dat dit bevel, ſtrekte om eenige poſten te verzekeren tegen de Schotſche benden, die men binnen de ſtad wilde doen komen. By dee-

Verſlagengenheid over het innemen van Maastricht en gevolgen daaa van.

(z) OUDENHOVEN *bladz.* 155. *Edit.* 1670.
(a) OUDENHOVEN ibi quo ſupra.

deeze gelegenheid kwam een menigte volks op de Markt by een, waar by zig omtrent twintig, of dertig van het Schermers Gild voegden, welken voor het huis van hunnen vaandrager, niet ver van het Stadhuis vergaderd waren. De Regeering gebood toen de Hoplieden der Burgery, en voornaamlyk die van het Schermers Gild, dat zy de zaaken, die zy nodig vonden, en terstond verrigt moesten worden, in schrift stellen, en haar overgeven zouden, dergelyk bevel, was nu omtrent veertien dagen geleden den Hoplieden gegeven, doch men had hier op, geen agt genomen; de Hoplieden dan, verzogten, dat de Utrechtsche Vereeniging afgekondigd werd, ten einde men, in tyd van nood, bystand van de nabuuren zoude kunnen bekomen. Zy drongen hier op te meer aan, om dat men hun toegezegd had, dat die afkondiging geschieden zoude, zo dra men zekere tyding had, dat zulks te Antwerpen geschied ware, en dat men nu, daar van gewisse verzekering had bekomen (*b*). Lang werd over dit onderwerp geraadpleegd. De Hervormden zonden op het Stadhuis Mr. *Hendrik in den Hoorn*, genaamd *Agilæus*, Leeraar in de Geneeskunst, en *Aart Hieronimus van Keelst*, om te horen, wat de Regeering besloten had. Het welk hier op uit liep, „ dat men de afkondiging der „ Utrechtsche Vereeniging, tot den volgenden dag „ wederhouden zoude." Mr. Hendrik Agilæus droeg hier op de Hoplieden voor, „ dat de be- „ geer-

VI. Boek. Filip IV. 1579.

(*b*) Oudenhoven *bladz.* 155 *en* 156. *Edit.* 1670. Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 43. Kronyk van der Fundatie en het begin der stad 's Hertogenbosch *op het jaar* 1579. MSS.

VI. Boek. Filip IV. 1579.

„ geerte der gemeente was, hier geenzins mede „ te dralen. De vyand was na by, en mooglyk „ zou 'er den volgenden dag wat anders te doen „ zyn. De Regeering had ook, volgens haare „ belofte, aan het Schermers Gild gedaan, voor „ lange, daar over moeten geraadpleegd hebben." Zulks was van dit gevolg, dat de Hoplieden by de Regeering aanhielden, de vereeniging ten dien dage te doen afkondigen, om dat men voor een oproer vreesde. Eenige der Regenten verschenen derhalven, op de puye van het Stadhuis, en deeden, door eene stads boode uitroepen, „ dat de „ stad, en haare drie leden, de Vereeniging van „ Utrecht aannamen, en dat men de gemeen- „ te hier van kennis gaf, om zig daar naar te „ schikken (*c*). De gemeente, die dit voor spotterny opnam verzogt, „ dat de Vereeniging ter „ puye, van lid tot lid afgelezen zoude worden, „ als mede de brieven, van de hooge Overig- „ heid, die de Unie betroffen, op dat een ieder „ der Ingezetenen mogte weten, wat de Unie in- „ hield, en van de voordeelen derzelver onder- „ rigt worden." De Regeering dan, tot genoegen der gemeente, deed des nademiddags ten drie uuren, de Utrechtsche Vereeniging van de puye afgelezen, doch van de brieven, der hooge Overigheid werd niet gerept (*d*).

Gevegt op de Markt tusschen de Burgers.

De Gemeente hier door taamlyk vergenoegd, vertrok van de Markt. Het Schermers Gild, bleef

(*c*) OUDENHOVEN *bladz.* 156 *en* 157. *Edit.* 1670.

(*d*) IDEM *bladz.* 157. *en* COPYE der Unie van Utrecht, *met de* Publicatie *daar van binnen de stad gedaan*, *op den* 1. *July* 1579. in de Archieven der stad *Invent.* C. No. 109.

bleef eenigen tyd, voor het huis van hunnen Vaandrager ſtaan, die op de Markt, in het huis daar *de Regenboog* uithangt, het derde van de Minderbroeders ſtraat, woonde; terwyl de Hopman, en eenige bevelhebbers naar binnen gegaan waren, om te drinken, ſtond zekere *Herman Collen*, met zyne aanhangeren, by de huizinge, daar *het gulde Lavoir* uithangt, het welk op de hoek der Kolperſtraat, op de Markt ſtaat. Deeze zette, na dat de Utrechtſche Vereeniging afgekondigd was, de zynen aan, om zig naar het Stadhuis te begeven, en de Regeering bekent te maken, dat zy zig na de Utrechtſche Vereeniging niet ſchikken wilden. Herman, die met, eenige van de zynen, veinsde derwaards te gaan, kwam omtrent het Stadhuis, wanneer door iemand van de zynen, zonder voor afgegaan teken van vyandſchap, onder den hoop geſchoten werd, waar door, drie of vier van het Schermers Gild, eer zy eenige tegenweer doen konden, dood bleven. Hier door raakte de Burgery handgemeen, en wel met zulk eene bitterheid, dat binnen een half uur, omtrent veertig van weerkanten gedood, en honderd en twintig gekwetſt werden. De woede ging zo ver, dat de Heer van Lokeren, die zig naar de Markt begeven had, en veele andere gegoede lieden, werks genoeg hadden, om hen te bevredigen (*e*). Zeker Schutter, van den jongen Voetboog, die de wagt, aan een der poorten had, kwam ten deezen tyde, over de Pensmarkt,

VI. Boek. Filip IV. 1579.

(*e*) Kronyk van der Fundatie en begin der ſtad 's Hertogenboſch *op het jaar* 1579. MSS. Oudenhoven *bladz.* 157. *Edit.* 1670. Bor, Beſchryving van 's Hertogenboſch *bladz.* 43 *en* 44.

VI. Boek. Filip IV. 1579.

markt, naar huis gaan. Hier werd hy, door twee, of drie kogels, die uit één geweer kwamen, doorſchoten. Toen wierp hy zig op zyne knien, en bad, met gevouwen handen, „ dat „ men hem, ten minſte zo lang ſparen wilde, „ dat hy zynen Vader, die niet ver van daar „ woonde, nog eens mogt ſpreken." Hier toe gaf hem de woede geenen tyd, en hy werd door een der Burgeren verder afgemaakt. De Hoplieden van het Slot te Hedel, onder het geleide van Jo. Nikolaas van Vladerakken, kwamen juiſt nu met eenige Soldaaten binnen. Deeze voegden zig by het Schermers Gild, en deeden verſcheide ſcheuten op de Burgers. Hier door begon het gevegt wederom met nieuwe hevigheid, het welk meer dan een uur duurde. Een der Hoplieden werd ter aarde geveld: doch om lyfsgenade biddende, werd hy verſchoond (*f*). Eindlyk werd de twiſt met moeite nedergelegd. Doch het onderling vertrouwen, tuſſchen de Burgery, was geheel verdweenen (*g*).

Men verzoekt goedkeuring der afkondiging van de Utrechtſche vereeniging.

Twee dagen na dit voorval; was 'er een gemompel binnen de ſtad, dat de afkondiging der Utrechtſche Vereeniging, van geene waarde, als zynde de Regeering afgeperſt, gehouden werd. Verſcheiden treflyke Burgers, die onzydig waren, verzogten derhalven, dat de Regeering die afkondiging wilde goed keuren. Na lang aanhouden verkregen zy dit, egter op deeze voorwaarde, dat die Vereeniging, geene ſchade, aan de Keulſche

(*f*) Justificatie voor de goede Burgeren der ſtad 's Hertogenboſch B. II. Kronyk van der Fundatie en begin der ſtad 's Hertogenboſch ibi quo ſupra.

(*g*) Oudenhoven *en* Bor ibi quo ſupra.

ſche vrede, die reeds gemaakt was, of nog zoude worden, toebragte (b).

Brieven van de Spanjaarden binnen de ſtad gebragt.

Omtrent deezen tyd kwam een trompetter, met brieven der Spanjaarden, binnen de ſtad, waar door alles in rep en roer, geraakte, ieder meende, dat de Spanjaarden reeds voor de poorten waren. De Heer van Lokeren, ſchreef met voorkennis van ſommigen der Regeering, aan de bevelhebbers van eenige Schotten, die omtrent drie uuren van de ſtad gelegerd waren; dat zy ten ſpoedigſte, vyf of zes vaandelen derwaards zenden zouden. Doch alzo de brieven aan hun, niet ſpoedig afgevaardigd waren, werd zulks door ſommige Burgeren belet. Ten zelven tyde, kwam een Luitenant, van een vaandel knegten, dat in den Briel lag, binnen, om de hulp der zynen aan te bieden. De Heer van Lokeren gaf hem, eenige brieven mede, om twee vaandelen terſtond herwaards te doen komen. Den vierden van July verſcheen het geheele leger, beſtaande uit Engelſche, Schotten, en Franſchen omtrent de ſtad, om voorts naar Bruſſel te trekken. Op den volgenden dag, kwam de Kommiſſaris *Aſſeliers* daar binnen. Hy, ziende het gevaar, daar de ſtad zig in bevond, deed de Burger-Hoplieden aanzeggen „ dat, ingeval zy het begeerde, hy vyf „ of zes vaandelen Schotten, binnen zoude doen „ komen, zelfs zou hy 'er met zyn lyf, borg voor „ blyven, dat zy zig zodanig gedragen zouden, „ dat niemand met regt, over hun zoude klagen." Doch men was te zeer tegen de Schotten ingeno-

(b) Oudenhoven ibi quo ſupra.
(i) Oudenhoven *blads.* 157 *en* 158. *Edit.* 1670.

VI. Boek. Filip IV. 1579. nomen, dus men die aanbieding afwees (*i*). Den vyfden July werd in den Raad voorgebragt „ dat „ men terstond bezetting innemen moest, of an- „ ders, dat men die, welken de stad verlaten „ wilden zulks toestaan zoude." Zo dra dee-ze voorslag rugtbaar werd, verlieten veele de dezelve (*k*).

Veele Hervormden verlaten de stad. De Hervormden zagen ligtlyk, dat zo 'er geene bezetting binnen de stad kwame, zy aldaar niet veilig blyven konden; want ingeval de Roomsch-gezinde, hier de sterkste, zig met de Spanjaarden verzoenden, zouden zy het te kwaad krygen. Eenige van hun namen derhalven voor, uit de stad te wyken. Zo dra de Regeering dit ter ooren kwam, deed zy op den agsten July afkondigen, „ dat „ alzo het eene gedeelte der Burgery, eene be- „ zeting, en het andere gedeelte, geenen inne- „ men wilde, en dat de eersten haar verzogt had, „ dat, vermids hun verzoek geenen ingang, vond, „ zy uit de stad mogten vertrekken; zy derhal- „ ven alle de Burgers tot eendragt vermaanden, „ en verzogten, dat zy alle binnen de stad ver- „ bleven, om den gemeenen vyand te weder- „ staan: wilde egter iemand de stad verlaten, zulks „ stond hem vry, gelyk ook als het hem gelustte „ wederom binnen te komen, die vertrekken wil- „ den, zouden hunne goederen met zig mogen „ nemen." Na deeze afkondiging verlieten veel duizend ingezetenen, zo van den Hervormden, als van den Roomschen Godsdienst, de stad, en namen voor het grootste gedeelte, hunnen wyk, naar de vereenigde Nederlanden. Drie leden der Re-

(*k*) IDEM *bladz.* 158.

Regeering vertrokken; doch de voornaamste, en rykste van de Roomschgezinden bleven daar binnen (*l*). VI. Boek. Filip. IV. 1579.

De Regeering bemerkte, dat veelen der uitgewekenen, weder binnen de stad kwamen, zonder eenigen huisraad of goederen mede te voeren, dat deezen vervolgens onder het gemeen stookten, en dat zy wanneer de nood aan den man kwam, weder vertrokken; deed daarom op den zestienden July deezes jaars bekend maken „ dat de „ mening, in haare afkondiging, op den agtste „ gedaan geweest was, dat die, welke binnen de „ de stad te rug kwamen, aldaar wel zouden ontfangen werden, doch onder deeze voorwaarde: „ dat zy hunne goederen wederom binnen de „ stad te rug bragten, zulken derhalven die zon„ der goederen binnen gekomen waren, hadden de „ stad terstond, te verlaten (*m*)." Afkondiging tegen het weder inkomen van zommigen.

De Graaf van Hohenloe, met een deel volk omtrent de stad gelegen, schreef op den vyf en twintigsten September, aan de Regeering, om haar te bewegen; dat vermits de Prins van Parma, niet ver van haare stad af was, zy eenige Staatsche bezetting innam, om daar mede tegen de vyandelyke listen beschermd te worden. Zy antwoordde hem, „ niet genegen te zyn eenige be„ zetting, noch van de eene, noch van de ande„ re zyde te ontfangen. Zy verhoopte, de stad „ in alle vroomigheid te bewaren, zo als zy tot „ nu toe gedaan had. Het innemen van bezet„ ting De Graaf van Hohenloe schryft aan de Regering.

(*l*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz*. 44 *en* 45. Oudenhoven *bladz*. 158 *Edit*. 1670.

(*m*) Bor, Beschryving der stad 's Hertogenbosch *bladz*. 46 *en* 47.

VI. Boek. Filip IV. 1579.

„ ting zou oorzaak kunnen geven, dat het vertrek der Spanjaarden opgehouden werd. Zy „ had ook gezien, wat agterdeel haare Burgery „ door de roveryen, knevelaryen en in andere „ zaaken overgekomen was. In geval de Graaf, „ niet ophielde, om de Burgery, op eene vyandlyke wyze te handelen, zoude zy moeten doen, „ het geene zy tot haare verdediging en welvaard „ zoude vinden, te behoren (n)."

De stad spyzigd het leger van Parma.

Het leger des Prinsen van Parma kwam te Vugt, niet verre van 's Hertogenbosch zig nederslaan, daar het aan alles gebrek had. Parma verzogt derhalven van de Regeering, dat zy hem, voor gereed geld, levensmiddelen wilde zende, het welke toegestaan werd. Zo dra de Graaf van Hohenloe dit ter ooren kwam, zond hy aan de gemagtigden der Vereenigde Nederlanden den Hopman *Cleerhagen* met eenen brief, waar in hy te kennen gaf: „ Dat hy aan de Regeering eene „ bezetting aangeboden had, als mede wat deeze „ daarop had geantwoord, hy verzogt te mogen „ weten, wat men tot verzekering der stad, ten „ meesten dienste van den Lande behoorde te „ doen: om dat hy meende, dat de Regeering „ heimlyk met den vyand verstand hield." Hy gaf de gemagtigden te kennen: „ Dat men, vermits het hoog water, en het doorsteken der „ twee steenwegen, niet alleen ligtlyk beletten „ kon, dat de vyand zig van de stad meester „ maakte, maar dat men haar daar door zoude „ kunnen dwingen. Men moest die gelegenheid,

„ naar

(n) Bor, Nederlandsche Oorlogen XIV. *Boek blads.* 165.

„ naar zyn gevoelen, niet verwaarloozen, en hy verzogt, dat men hem ſchepen, volk, en krygsvoorraad wilde zenden. Ook meende hy, dat men den Maasdyk, boven Lith, moeſt doorſteken, om het water rondsom de ſtad te doen lopen, waar door men met ſchepen dezelve aan alle zyden zoude kunnen genaken, en dus benaauwen." De gemagtigde antwoorden hier op: „ Dat zy den Graaf van Hohenloe verzogten, om ten laſte der Vereenigde Nederlanden, de ſtad in te ſluiten, en als het mooglyk ware, zig van dezelve te verzekeren." Zy vaardigden naar den Graaf, *Valerius van Dalen* wykmeeſter van Antwerpen, en Mr. Hendrik Agilaus af, om met hem over de wyze, hoe zulks beſt te werk geſteld wogt werden, raad te plegen. En vermits men verſtond, dat de Spaanſchen zig van Heusden, naar Breda, begeven hadden, en dat men van gedagten was, dat zy met hunne ganſchen magt, naar Brabant trokken, zouden zy, nevens den Graaf beſluiten, of het beter ware, dat men de ſtad ongemoeid liet, tot dat de geheele Spaanſche magt zig in Brabant nedergeſlagen had, of wel, dat men die terſtond aantaſtte. Hohenloe keurde beſt de ſtad terſtond te benaauwen, waarom de Staaten van Holland beſloten, hier toe, alle hulp te verlenen. Ten tien einde werden te Gornichem, twaalf kaagſchepen, ieder met eenen metaale valkonette, een buſſchieter, vier roejers, en eenen ſtierman voorzien, uitgeruſt. Men voegde daar vier ligters of vlotſchuiten, met twee opgetimmerde koornſchuiten, die elk eene halve kartouw voeren konden, en agt damlopers, elk met twee mannen bezet, by; ook werden vier galleijen, die by Nieuwmegen gele-

gen

VI. Boek. Filip IV. 1579.

gen hadden, als mede eenige ſchuppen en houwelen die nog te Tiel waren, mede naar het leger gezonden. De Graaf van Hohenloe voer, den derden October, met twee jagten naar Littoyen. Hier deed hy eenen dyk doorſteken, waar door, mitsgaders door zeker gat, in den Empelſchen dyk gemaakt, al het land rondsom de ſtad overſtroomde. De Staaten van Holland verſtonden egter niet, dat men de ſtad belegeren zoude, zonder toeſtemming des Prinſen van Orange, wiens gevoelen met die van Holland, en de Gemagtigde der andere Vereenigde Geweſten was, dat men eenen aanſlag op de ſtad zoude onderneemen, welke egter niet geſchiedde; Die van binnen, hoe wel zy zagen, dat alles, rondsom hunne ſtad onder water ſtond, en of ſchoon zy aan veele zaaken gebrek hadden, bleven nogtans weigeren, om eene bezetting van de eenen, of andere zyde, in te nemen: Dus werd den geheele aanſlag des Graaven van Hohenloe verydeld (*o*).

De ſtad neemt de Keulſche vrede aan; en verzoend zig met Parma.

Parma, die door het vlugten der Hervormden uit de ſtad, zyn voordeel dagt te trekken, ſchreef by deeze gelegenheid aan de Regeering hier ter ſtede, dat hy haar eene gelyke vrede, als aan die van Arthois, en Henegouwen aanbood; ook drong de Abt van St. Geertruy, te Leuven, die als gemagtigde op de Keulſche vrede, was, de Regeering ſterk tot het aannemen dier vrede aan, waar op zy, zonder het gevoelen der Staaten van Brabant, waar van zy een Lid uit-

(*o*) Bor, Nederlandſche Oorlogen XIV. *Boek bladz.* 166 *en* 167.

uitmaakte, in te nemen, die vrede aannam. De Burgeren der ſtad deeden, denklyk kort daar na eene verdediging van hun gedrag, wegens het voorgevallene binnen de ſtad in druk uitgaan; dat nogtans van de uitgewekenen wederlegt werd (*p*). Ik zal my niet uitlaten in het onderzoek, wie van beide in deezen, gelyk gehad hebbe, om dat ik, geenzins van partydigheid, wil beſchuldigd worden. De uitkomſt der zaaken, die men altyd niet voorzien kan, heeft geleerd, dat die van 's Hertogenboſch beſt gedaan zouden hebben, zig aan de zyde der vereenigde Staaten te houden, want van deezen tyd af, werd hunnen koophandel geſtremd; de Meyerye door de krygsknegten, deerlyk ontruſt, en de eigenaars der hoeven, en landen genooten geen voordeel van dezelven. Dit duurde, tot dat de ſtad, door de Vereenigde Geweſten ingenomen, en de Meyerye, by de Munſterſche vrede, aan dezelven overgegeven werd. Toen werden die beide in een overheerd Land veranderd, daar zy anders, hadden zy gewillig by de Staatſche zyde volhard, vry gebleven zouden zyn. De ſtad verzoende zig voorts, met den Prins van Parma, en beloofde, zig onder den Koning van Spanje te zullen begeven; doch bedong uitdruklyk, dat men haar met geene bezetting belaſten, noch dwingen zoude, die, tegen haaren wille in te nemen (*q*). In hoe verre dit nagekomen zy, zal uit het vervolg blyken.

VI. Boek. Filip IV. 1579.

De

(*p*) Bor, Beſchryving van 's Hertogenboſch *bladz.* 47 *en* 48. Oudenhoven *bladz.* 158. *Edit.* 1670.
(*q*) Bor Beſchryving van 's Hertogenboſch *bladz.* 49.

VI. Boek. Filip IV. 1579.

De Hertog *van Terra Nova* verbond zig, op den drie en twintigsten October deezes jaars, wegens Koning Filip, dat hy de stad, alle de voorwaarden, waar op zy zig met den Koning verzoend had, voldoen zoude (*r*), en Filip zelfs, bewilligde op den laatste November deezes jaars, in alle de eischen der verzoening (*s*).

Afkondiging der verzoening, binnen de stad waar van aan de Meyerye, mede kennis gegeven werd.

Op den twintigsten December deezes jaars, werd van de puye van het Stadhuis afgekondigd, „ dat de stad, de Keulsche Vrede aangenomen, „ en zig met den Koning van Spanje verzoend „ had." Mr. *Filip Veusels* Raadsheer in den Raad van Brabant, daar toe door den Prins van Parma gemagtigd, was hier by tegenwoordig. Na dat de aflezing geschied was, leiden de Heeren van Barlaimont Heer van Haultepenne, en *Gerard van Hoorn*, Heer van Boxtel, mitsgaders de Hoogschout, Schepenen, Gezworens, de Raaden, en de Dekenen der zestien Gilden der stad, te samen uitmakende de drie leden der Regeering, den eed van getrouwheid, in handen des Raadsheers Veusels af (*t*). De Regeering gaf, op dien, en den volgenden dag deftige maaltyden, waar op zy allen verschenen (*u*). Zy had op den zestiende December reeds goedgevonden, aan de Schouten der vier Kwartieren in de Meyerye, van de gedaane Verzoening kennis te geven, ten

(*r*) Originele parquemente Brief, *van den inhoud als voorsz.* in de Archieven der stad *Inv.* A. No. 382.

(*s*) Originele parquemente Brief *met het uithangend Zegel van Filip van den inhoud als voorsz.* In de Archieven der stad *Inv.* A. No. 383.

(*t*) OUDENHOVEN *bladz.* 158 *en* 159. *Edit.* 1670.

(*u*) STADS REKENING *van St. Remys* 1579 *tot* 1580.

ten einde zy die Overeenkomst, zo als dezelve binnen de stad, geschied was, insgelyks in alle de dorpen der Meyerye, zouden doen afkondigen (v). VI. Boek. Filip IV. 1579.

(v) OUDENHOVEN *bladz.* 159. *Edit.* 1670.

HISTORIE
DER STAD EN
MEYERYE
VAN
'SHERTOGENBOSCH.
TWEEDE DEEL.
ZEVENDE BOEK.

Hiſtorie van Brabant en deszelfs Hertogen, voornaamlyk van de ſtad en Meyerye van 's Hertogenboſch, van het jaar 1579, *wanneer die ſtad zig met den Prins van Parma, in den naam van Filip Koning van Spanje, verzoende, en de zyde der vereenigde Staaten verliet, tot het overlyden van Filip, in het jaar* 1598.

1580. **Parma begunſtigd de ſtad.**

De Prins van Parma, die de ſtad 's Hertogenboſch in het belangen van Koning Filip overgehaald had, begunſtigde dezelve in allen deelen. Hy verleende op den laatſten February des jaars 1580, vryheid aan dezelve, om eene munt aldaar op te regten, om goud, zilver en ko-

koper geld te ſlaan (*a*). Ook ſchonk hy haar een gedeelte van het geſchut, dat hy te Maastricht veroverd had, het geen te zamen dertig duizend een honderd, zeven en vyftig ponden woeg. Het afhalen van dit, nevens het begeleiden, kwam de ſtad op agt honderd agt en veertig guldens te ſtaan (*b*). VII. Boek. Filip IV. 1580.

Doch zy moet veele koſten ondergaan.

De ſtad nu van de eene zyde begunſtigd, werd aan den anderen kant genoodzaakt, zwaare koſten te dragen, vermits niemand daar buiten dorſt komen, ten zy hy door Ruiters of Soldaaten begeleid werd, welken dikwils door den vyand geſlagen werden. De ſtad had tot die begeleidingen, twee honderd Soldaaten aangenomen, en hoewel die uit 's Konings ſchatkiſt, na menigvuldige aanhoudingen, voldaan werden, kwamen die haar niettemin, duur te ſtaan, vermits dan de eene, dan de andere, die gevangen werd, vry gekogt, en op weg zynde, van koſt, en drank voorzien moeſt worden (*c*).

Vermeerdering der Veſtingwerken.

In deezen jaare vermeerderde men de veſtingwerken der ſtad, en men nam mede in overweging, om de Bazeldonkſche- of St. Antony-Poort, (deeze plagt voorheen, nevens den kleinen Hekel te ſtaan) te ſtoppen, en eenen brug, over de rivier de Aa te leggen, waar door men van Dungen, binnen de ſtad, zouden kunnen

(*a*) OCTROY van den Prins van PARMA waar by aan de ſtad 's Hertogenboſch permiſſie verleend om een munt te erigeren tot het ſlaan van goude, zilvere, en kopere munte, dato *ult. February* 1580. in de Archieven der ſtad *Inv.* A. No. 390.

(*b*) STADS REKENING *van St. Remys* 1579 *tot* 1580. *en van* 1580 *tot* 1581.

(*c*) STADS REKENING *voorſz. en veele volgende.*

VII. Boek. Filip IV. 1580.

nen komen (*d*). Dit voornemen werd egter niet ten deezen tyde, maar eenige jaaren laater, uitgevoerd.

Krygsverrigtingen in deezen jaare.

Vroeg in het voorjaar deezes jaars kwamen de legers te veld. In de maand January nam de Prins van Parma, Mortagne en St. Amand, in. De Staatſche bezetting van Bruſſel daar tegen, verraſte het ſteedje Nivelle (*e*). Mechelen, dat zig, onlangs, met den Koning van Spanje verzoend had, werd op den negenden April, door de Soldaaten uitgeplunderd. Dit, nam een einde door de oneenigheden, tuſſchen de Engelſchen, en de Waalen, over het deelen van den buit. De ſtad werd door de Burgery van Antwerpen bezet, Deeze dreef beide de partyen ter ſtad uit, en ſtelde den Heer *van Famars* tot Bevelhebber daar aan (*f*). De Schans te Empel, anderhalf uur van 's Hertogenboſch, daar de Dieze in de Maaz valt, gelegen, werd op den agt en twintigſten Mey, door de Staatſchen ingenomen. Dan vermits de Waalen, die verlieten, trok de Heer van Haultepenne, met eenige bezetting uit 's Hertogenboſch, derwaards, en nam 'er bezit van (*g*). Op den agtſten Juny vielen Dieſt, Sichene, en Aarſchot, den Staaten in handen (*h*). In de maand Auguſtus kwamen eenige Burgers van Heusden, met een gedeelte hunner bezetting, omtrent 's Hertogenboſch, met voornemen om die ſtad te verraſſen, doch zulks

(*d*) Stads Rekening *van* St. Remys 1579 *tot* 1580.
(*e*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 305.
(*f*) Idem *pag.* 308—310.
(*g*) Stads Rekening *van St. Remys* 1579 *tot* 1580.
(*h*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 312 & 313.

zulks werd tydig ontdekt. Een gedeelte der Burgery deezer ſtad trok naar het dorp Vugt, daar een ſcherpe ſchermutſeling voorviel. Zonder dat ik vinde wie de overhand behield. De Regeering van 's Hertogenboſch, voor dergelyke ondernemingen in het vervolg bedugt, deed verſcheiden huizen, welken te na by de ſtad ſtonden, afbreken, en eenige boomen omhouwen (*i*). VII. Boek. Filip IV. 1580.

Willem van Hoorn Heer van Heeze, en Leende, die in het begin der Nederlandſche onluſten, der Staaten zyde gekoren, doch naderhand zig met den Koning verzoend had, begon in dit jaar wederom, naar der Staaten zyde te neigen. Men kreeg hier de lugt van. Hy werd gegrepen, en op den agtſten November te Quesnoi, als een verrader des Konings, onthalsd (*k*). De Heer van Heeze en Leende onthalsd.

De Prins van Parma, deed in dit jaar eenen ſcherpen ban, tegen den Prins van Orange afkondigen. Deeze werd daar by, vogelvry verklaard, en zyn hoofd, op vyf en twintig duizend goude kroonen geſteld. De Prins van Orange gaf in het laatſt deezes jaars, daar tegen eene verdediging uit, welke verſcheiden maalen gedrukt is (*l*). Ban tegen den Prins van Orange.

1581.

Dit, en het afvallen van veelen, tot de zyde des Konings, bragt te weeg, dat de Staatſchen, alle de Roomſchgezinden, als begunſtigers des Konings aanzagen; waar door de verbittering, zo hoog rees, dat de Roomſche Godsdienſt in Brus- De Roomſche Godsdienſt te Bruſſel en te Antwerpen geſchort.

(*i*) Stads Rekening *voorſz.*
(*k*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 320.
(*l*) Idem *pag.* 307. 321 & 322.

VII. Boek. Filip IV. 1581. Brussel, en Antwerpen in deezen jaare geschort werd. De Roomschgezinden hadden uit vrees eener nieuwe plundering, al te voren met kennisse der Regeering, in de Hoofdkerk van Antwerpen, hunne altaaren doen afnemen (*m*).

Die van 's Hertogenbosch tragten Megen te versterken. Die van 's Hertogenbosch, vreesden dat 'er mooglyk tegen hunne stad, iet ondernomen zoude worden, zonden drie Gemagtigden uit de Regeering naar het steedje Megen, aan de Maaz, om te zien, of dat ten dienste haarer stad, niet versterkt konde worden. De Staatschen kwamen hen hier in voor, en bezetteden het steedje; zo dat de Gemagtigden van 's Hertogenbosch met hunne Soldaaten, ylings, te rug keeren moesten. Egter werd het Kasteel door hen in dit jaar bezet (*n*).

Parma verrast Breda. Het gelukte den Prins van Parma in dit jaar, de stad Breda te verrassen. Op het Slot aldaar, zat de Heer *van Fresin* gevangen. Deeze had eenige Soldaaten weeten te verleiden. Parma, hier van verwittigd, deed eenig volk, in schyn om 's Hertogenbosch, en Eindhoven, die door de Staatschen gedreigd werden, te dekken, by een vergaderen. De Kollonel *de la Guarde* had zig in de Kempen begeven: derwaards werd hy door Haultepenne en *Schenk* gevolgd. Van hier trokken zy des nagts voor Breda: het welk zy terstond beklommen, en zig van die stad meester maakten (*o*). De la Guarde, had het oog op 's Hertogenbosch, waarom hy zig van de Kasteelen

Mislukte aanslagen op 's Hertogenbosch

(*m*) Idem *pag.* 325 & 326.
(*n*) Stads Rekening *van St. Remys* 1580 *tot* 1581.
(*o*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 327.

len Baarle, en Tilburg, meester gemaakt had: doch door het verrassen van Breda, liep den aanslag op 's Hertogenbosch te niet (*p*).

VII. Boek. Filip IV. 1581.

In Augustus namen de Staaten van Brabant andermaal voor, 's Hertogenbosch te verrassen. De voornaamste aanlegger hier van, was *Johan Junius* Ridder, en Burgemeester te Antwerpen, doch het gerugt daar van, raakte te vroeg verspreid, en het te laat komen der Ruiters, was mede oorzaak, dat dit kwalyk uitviel. Eindhoven met het Kasteel, gelyk ook eenige Schansen in de nabuurschap van 's Hertogenbosch, werden egter, nevens de stad Helmond, ingenomen; doch de laatstgemelde plaats moest men weder verlaten, om dat het Kasteel, niet bemagtigd kon worden. Haultepenne, en Mansfeld namen, in het begin van October, Eindhoven, met het Kasteel, na een korte belegering, voor den Koning weder in bezit (*q*).

Schans te Lith.

De Burgery hier ter stede had, zo als hier voor verhaald is, het Kasteel van Megen bezet. Om zig meer en meer van de vaart, op de Maaze te verzekeren, werd in dit, of in het volgende jaar eene sterkte te Lith aangelegd, welke de Burgery der stad bewaarde (*r*).

De stad neemt zeker getal Ruiters aan, ter bescherming der stad, en het platte land.

Die van 's Hertogenbosch, op welken, in dit jaar, verscheiden aanslagen gesmeed waren, dan die alle vrugtloos afliepen, en de ingezetenen der Meyerye, die mede door de wederzydsche krygsbenden veel leeden, waren nu be-

(*p*) Bor Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 50.
(*q*) Idem *bladz.* 50 *en* 51. Harræus *Tom.* III. *pag.* 329.
(*r*) Stads Rekening *van St. Remys* 1580 *tot* 1581.

VII. Boek. Filip IV. 1581. bedagt hier in te voorzien. Na veel overleg met den Prins van Parma, kwam men over een, „ dat de ſtad zeker getal Ruiteren, uit de Burgery te kiezen, aannemen, en dat men *Adolph van Cortenbach* Heer van Helmond, tot bevelhebber der ſtad aanſtellen zoude: onder deeze voorwaarde, dat Cortenbach, alleen over de Ruitery, en het Voetvolk, dat in den voorleden jaare aangenomen, doch geenzins over de Schutteryen, en wyken der ſtad, bevelhebber, zyn zoude. Hy zoude mede moeten beloven, dat hy, noch zyn volk, niets tegen ſtads voorregten zoude ondernemen, maar in tegendeel, die moeten helpen voorſtaan, en beſchermen. Hy zoude met de Regeering onderling verſtand houden, en niets tegen haare gevoelen ondernemen. De betaling der Ruitery, en van het Voetvolk, zoude ten laſten der ſtad blyven. Parma zoude de ſtad, daar van ontlaſten, zo dra hy bevond, dat het zelve niet meer nodig was. De vreemdlingen, die daar onder waren, zouden worden afgedankt, wanneer men zig buiten hun kon behelpen, en in hunne plaats, Burgers en Ingezetenen aannemen. By het werven der Ruiters, zouden de bekwaame Burgers de voorkeur hebben, en het aannemen, en uitzetten van dien, zoude op aanpryzing of afrading der Regeering geſchieden." Dit werd op den agt en twintigſten July beraamd. In het volgende jaar waren deeze Hopmanſchappen reeds voltallig, en deeden allen den eed van getrouwheid aan de Regeering, op zekeren, door haar gemaakten *Artikel* Brief. Op den agtien-
1582. den January des jaars 1582. vond de Regeering goed, dat dit krygsvolk, den eed van gehoorzaam-

zaamheid, en getrouwheid, aan den Heere van Helmond, afleggen zoude, onverminderd den eed, die zy aan de ſtad gedaan hadden (*s*). VII. Boek. Filip IV. 1582.

De HERTOG VAN ANJOU, in het voorgaande jaar tot Heer deezer landen verkoren, kwam op den negentienden February te Antwerpen, alwaar hy tot Hertog van Brabant ingehuldigd werd (*t*). Op het gerugt hier van, deed de Regeering afkondigen: „ Dat niemand, eenigen, die van „ dien Hertog, of andere vyanden binnen de ſtad „ kwamen, te woord mogen ſtaan, of zelfs eeni- „ ge brieven, die van hem kwamen, ontfangen „ zoude; Die zulks deeden, zouden als vyanden „ gehandeld worden." Ook gaf zy daar van, by zekere gelegenheid, aan den Prins van Parma kennis (*u*). Anjou komt in de Nederlanden en word gehuldigd.

De ſtad 's Hertogenboſch was, in deezen tyd, zo diep in ſchulden geraakt, dat verſcheiden renten, die tot ſtads laſte ſtonden, onbetaald moeſten blyven. Dit was oorzaak, dat eenige Rentheffers, te Keulen woonagtig, reeds in het voorleden jaar, zig van de goederen, van ſommige poorters, welken zy daar aantroffen, meeſter gemaakt hadden. De Regeering had reeds den Prins van Parma verzogt, dat hy, by die van Keulen zoude tragten uit te werken, dat men die goederen te rug gaf. Parma had dienvolgens hier over op den elfden van January, aan de Regeering van Keulen, ten voordeele van die van 's Her- Slegten ſtaat der geldmiddelen alhier.

(*s*) COPYE Conditien van den inhoud als voorſz., in de Archieven der ſtad.

(*t*) HARRÆUS *Tom.* III. *pag.* 334.

(*u*) Copye MISSIVE der Regeering aan den Prins van PARMA geſchreven; in de Archieven der ſtad.

VII. Boek. Filip IV. 1582. Hertogenbosch, doch zonder eenen gewenschten uitslag geschreven (*v*), waarom de Regeering eenige tyd daar na, Jo. *Johan de Borggrave* Regent der stad, derwaards zond, om de Regeering van Keulen aan te tonen, dat het bestaan haarer ingezetenen strydig was, tegen de goude Bulle, waar by de Brabanders, het regt verkregen hadden, dat hunne goederen binnen het geheele Duitsche Ryk niet aangehouden, en zy dus niet in regten mogten betrokken worden. Twee Gemagtigden der Renthessers te Keulen kwamen, hierop in 's Hertogenbosch, om een verdrag aan te gaan. Dan vermits men het niet eens konde worden, werden de aangehaalde goederen te Keulen, verkogt, en de stad 's Hertogenbosch was genoodzaakt, de schaade aan de eigenaars te voldoen (*w*). Dit was de eenigste last niet, die de stad in deezen tyd te dragen had; zy vreesde boven dien, voor eene belegering, en hongersnood, om dat de Staatschen, al den voorraad van koorn, en andere eetwaren, uit de Meyerye weghaalden. De Regeering gaf hier van, op den twaalfden Maart, den Prins van Parma, kennis, en vyzelde by die gelegenheid haare trouwe en yver, als mede die van haare Burgery, voor den dienst des Konings, hoog op, en verzogt, dat hy, haar eenige hulpbenden, wilde zenden. Ook klaagde zy mede: „ Dat de Prins, de bezetting „ der stad onbetaald liet, zy had den Heer van „ Haultepenne, tot het innemen van Eindhoven, „ drie

(*v*) Copye Missive van den Prins van Parma, in de Archieven der stad.
(*w*) Stads Rekening *van St. Remys* 1581 *tot* 1582.

„ drie duizend ponden buskruid, en veel kogels „ geleend, waar voor zy, niet tegenstaande zulks „ overlang gelast was, uit den eersten voorraad, „ die naar het leger gebragt zoude worden, geene „ voldoening bekomen, veel minder betaling ontfangen had. Zy verzogt derhalven dat de Prins, „ in allen deezen, geliefde te voorzien (x). Het schynt my toe, dat op deeze voorstellen niets, dan alleen, het betalen der bezetting gevolgd zy, om dat ik vinde, dat alle de verzoeken, door de Regeering, op den twaalfden April vernieuwd werden (y). De Prins van Parma antwoordde: „ Dat zo dra 's Konings benden vereenigd wa„ ren, hy eenig krygsvolk naar de Meyerye zou„ de zenden, om het brandschatten der Staat„ schen te beletten. Wat het buskruid aan den „ Heer van Haultepenne, geleend, betrof, hy „ had de Hoofdlieden des geschuts gelast, „ dit ten spoedigste, aan de stad te rug te zen„ den (z)."

VII. Boek. Filip IV. 1582.

Ten deezen tyde liep een gerugt, dat Heer *Jan van der Lynden* Abt van St. Geertruid te Leuven, Raad van Staate des Konings, briefwisseling met den Hertog van Anjou hield, en een voornemen had 's Hertogenbosch aan hem over te leveren. De Hertog, zoude den Abt eenige handtekeningen op schoon papier gegeven hebben,

De Abt van St. Geertruid verdagt gehouden om de stad aan den Hertog van Anjou te willen overgeven.

(x) Copye Missive der Regeering aan den Prins van Parma *van den* 12. *Maart* 1582, in de Archieven der stad

(y) Copye Missive der Regeering aan den Prins van Parma *van den* 12. *April* 1582. *te vinden als voor.*

(z) Origineelen Brief des Prinse van Parma aan de Regeering geschreven *den* 25. *April* 1582. *te vinden als voor.*

VII. Boek. Filip IV. 1582.

ben, om daar boven, naar zyn goeddunken, de voorwaarden van overgaaf te schryven, welken dan, door eenigen van de stads Regeering, ondertekend zouden worden. Dit gerugt kwam zelfs ter ooren van Parma, en andere voornaame lieden; De Abt, hier over gebelgd, gaf van alles kennis aan stads Regeering: Deeze op den zes en twintigsten July, in merklyken getale, vergaderd, verleende hem een getuigschrift, waarby zy verklaarde, hier van geene de minste kennis te hebben, en bereid te zyn, dit ten allen tyde met eede te bevestigen. Zy voegde hier by, „ dat „ zy dien Prelaat niet genoeg voor zyne zorge tot „ behoud der stad, ten dienste des Konings van „ Spanje konde bedanken (a)."

Inval der Staatschen in de Meyerye.

De Staatsche knegten voornaamlyk de Fransche hulpbenden, vielen omtrent deezen tyd, in de Meyerye, daar zy veel moedwil bedreven, zelfs verstouten zy zig, op den dertienden July in het gehugt, *het Ruet*, de plaats daar thans de Schans Isabelle ligd, te komen, alwaar tusschen hen, en de bezetting der stad, een gevegt voorviel (b).

De Prins van Parma, voor de stad bedugt, schreef den een en twintigsten Augustus aan de Regeering: „ Dat hy voorzag, dat de vyand zig „ in Brabant zoude werpen, des hy haar vermaande, op haare hoede te zyn: Hy had den „ Graaf van Mansfeld gelast, haar in alles de behulpzaame hand te bieden, en op het eerste „ ver-

(a) Copye ATTESTATIE *van den 26. July* 1582 *te vinden als voor.*

(b) STADS REKENING *voorsz.*

„ verzoek, haar daadlyk eenige Hopmanschappen „ te zenden (*c*)." VII. Boek. Filip IV. 1583.

Mansfeld was even te vooren, binnen de stad geweest om den krygsvoorraad, en andere zaaken, tot derzelver bescherming betreklyk, op te nemen (*d*). Deeze schreef mede op den dertigsten Augustus, de Regeering: „ Dat hy door „ Parma gelast was voor de vyandlyke ondernemingen, tegen verscheidene plaatsen zorg te „ dragen, zy zouden derhalven hem doen „ weten, wat haar ontbrak, en waar in hy hen „ ten dienst kon staan (*e*)."

Voorziening op het begeleiden der Burgery en het inbrengen van levensmiddelen.

De stad, schoon niet belegerd, werd egter door de Staatschen dermaate benaauwd, dat niemand zonder door krygsvolk begeleid te worden, zig daar buiten, dorst begeven. De Opgezetenen der Meyerye durfden mede, daar in, geene leeftogt, of brand brengen. Waarom de Regeering, op den eersten September gelastte, „ dat ieder „ Burger, welke door Ruiters, of Soldaaten willen begeleid worden, daar voor, aan ieder Ruiter, daags eenen gulden, en aan ieder Soldaat, „ agt stuivers zoude betalen: doch indien zy des „ nagts uit moesten blyven, men aan ieder Ruiter, eenen gulden en tien stuivers, en aan ieder Soldaat, vyftien stuivers, zouden geven. „ Mits, dat voor het geene, dat ten dienste der „ stad bygeleid werd, niets betaald zoude worden. De Hoplieden welke men daar toe ge- „ bruik-

(*c*) Origineelen Brief des Prinse van Parma, in de Archieven der stad.

(*d*) Stads Rekeningen *voorsz.*

(*e*) Origineelen Brief van den Graaf van Mansfeld, in de Archieven.

VII. Boek. Filip IV. 1582. „ bruikten, zouden in alle reedlykheid voldaan „ worden (*f*)." De Regeering deed mede afkondigen: „ Dat de Opgezetenen, die met koorn, „ eetwaaren, of brand binnen de ſtad kwamen, „ gedurende drie eerſt volgende maanden, „ om hunne ſchulden niet aangehouden zou„ den worden (*g*)." *Zy* vond mede goed, de Kaſteelen van Nieuwland, Keſſel, en nieuw Herlair, met Burgers te bezetten, deels, om dat de levensmiddelen gemaklyker binnen de ſtad gebragt zouden kunnen worden, en deels om de Vrybuiters te beletten, de ſtad van die zyden, te naderen. Van dit alles werd op den dertienden October aan den Prins van Parma, kennis gegeven (*h*).

Zwaaren laſt der Meyerye van de Spaanſchen. Hoewel men alles in het werk ſtelde, om de Staatſche krygsknegten te keer te gaan, had egter de Meyerye, nog veel van de Spaanſche Soldaaten te lyden. De dorpen werden op geweldige ſommen gebrandſchat, en boven dien gedwongen aan hun vleeſch, boter, kaas, vuur, licht en anderen leeftogt te bezorgen; zonder, dat men het beloop van dien, voor hun aandeel, in de buitengewoone Bede, tot onderhoud van het Spaanſch krygsvolk toegeſtaan, liet korten. De Regeering der ſtad, klaagde hier over, gedurende dit jaar, verſcheiden maalen, aan den Prins van Parma, die eindlyk den Graaf van Mansfeld, den Heere van Haultepenne, en den Ridder,

(*f*) Resolutie van ſtads Regeering *van den* 1 *September* 1582.

(*g*) Stads Rekening *voorſz.*

(*h*) Copye Missive in de Archieven.

der, *de Cygoigne*, schreef, dat zy dit, met allen ernst zouden helpen weeren (*i*). VII. Boek. Filip IV. 1582.

De Schotsche bezetting binnen Lier, leverde in dit jaar, de stad aan den Prins van Parma. Zy werd geplunderd, en de Burgery moest geweldige sommen opbrengen (*k*). Het gelukte daar tegen, den Graaf van Hohenloe, het steedje Megen, en eenige andere plaatsen van klein belang, in Brabant, te bemagtigen. Hy liet den Maazdyk, boven en beneden dat steedje doorsnyden; Hier door, werd het omliggend land, onder water gezet (*l*). Na dien tyd, nam men in overweging, om eenige plaatsen in het Kwartier van Maazland, te versterken. De Prins van Parma had de Regeering der stad, hier toe, het steedje Os voorgeslagen, doch zy had liever, dat het dorp Haren, in het Graafschap van Megen bevest werd, doch zulks werd van de hand geweezen (*m*). Lier met verraad door Parma ingenomen.

Tusschen den agtsten en den negenden Januari, des volgenden jaars, werd Eindhoven, door een hoop Franschen, onder den Heere van *Bonnivet*, door beklimming, verrast. Helmond ging, eenigen tyd hier na, mede aan de Staatschen over (*n*). Waar door 's Hertogenbosch geweldig benaauwd werd. De Prins van Parma schreef, op 1583. Eindhoven en Helmond door de Staatschen gewonnen.

(*i*) Copye Missivens *van den* 22. *November* 1582, in de Archieven.

(*k*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 338 & 339.

(*l*) Copye Missive der Regeering aan den Prins van Parma, *van den* 8. *December* 1582. in de Archieven.

(*m*) Copye Missive der Regeering aan denzelven, *van den* 7 *December* 1582. *te vinden als voor.*

(*n*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 344.

VII. Boek. Filip IV. 1583.

op den twaalfden Januari, de Regeering, „ dat „ hy den Graaf van Mansfeld gelast had, met al „ zyn volk, haare stad te naderen, en die met „ al zyn vermogen te ondersteunen (o)." De Regeering bedankte hem voor zyne zorg, en verzogt, „ dat hy zyne benden, zodanig schikken „ wilde, dat de rontsom liggende plaatsen, dier „ steden, alle bezet werden, om den toevoer „ derwaards aftesnyden (p). Op den vier en „ twintigsten daar aan volgende, werd insgelyks „ verzogt, dat hy eenige schepen met kalk, „ yzer, en andere koopwaaren, die voor reke„ ning, van die van 's Hertogenbosch, te Maas„ tricht, Roermonde, en daar omtrent lagen, zo „ lang daar wilde houden, en geenen, hoe ge„ naamd, de Maaz laaten afzakken, tot dat die „ van Gelderland, en Holland, wanneer zy ge„ brek aan die waaren kregen, toestaan zouden, „ dat die schepen veilig naar 's Hertogenbosch „ vertrekken konden. Te meer, vermits Me„ gen, in 's vyands handen was, en dus niets „ langs de Maaz, hier ter stede kon komen. Men voegde hier by, „ dat hy wilde zorg dragen, „ dat de geleverde krygsbehoeftens, aan haar we„ derom gegeven werden, alzo de stad daar aan „ gebrek had. Eindlyk, dat de agterstallen der „ bezetting, bybetaald mogten worden (q)." Hier op antwoorde Parma, den zeven en twintigsten

(o) Missive van den Prins van Parma; in de Archieven.

(p) Copye Missive der Regeering *van den* 18 *January* 1583. *te vinden als voor.*

(q) Copye Missive *van den* 24 *January* 1583 *te vinden als voor.*

tigſten daar aan volgende, „ dat hy den Graaf van „ Mansfeld gelaſt had, de kleine ſterktens ronds- „ om Eindhoven te bemagtigen, om daar door „ den toevoer af te ſnyden; en vervolgens Eind- „ hoven te hernemen (*r*)." VII. Boek. Filip IV. 1583.

Parma had den Graaf van Mansfeld, en den Heer van Haultepenne in het begin van Februari reeds afgezonden, om Eindhoven te belegeren. De eerſte had groote hoop, dat die ſtad zig, binnen korten, overgeven zoude, immers hy ſchreef, op den zevenden Februari, de Regeering hier ter ſtede, „ dat de belegering van kor- „ ten duur zoude zyn (*s*)." Hy bedroog zig egter merklyk, zo als uit het vervolg blyken zal. In den nagt, na den vyf en twintigſten, ten elf uuren, deeden de belegerden eenen uitval; doch zy werden, met agterlating van veertien gevangenen, weder naar binnen gedreven. Deeze verhaalden, dat 'er eene groote ſchaarsheid van alle levensmiddelen, uitgenomen van brood, binnen de veſting was (*t*). Parma wind Eindhoven.

De Maarſchalk, *van Biron* trok alle wagenen en karren, uit Brabant en Vlaanderen, die hy magtig kon worden, by een, om Eindhoven, of te ontzetten, of met levensmiddelen te voorzien. Onderweeg bemagtigde hy wel het huis te Vierſele, doch het was hem niet mooglyk door het leger voor Eindhoven heen te breken: derhalven moeſt hy

(*r*) Missive van den Prins van Parma *te vinden als voor.*

(*s*) Missive van den Graaf van Mansfeld *als voor.*

(*t*) Missive van denzelven *van den 27 Febr.* 1583. *als voor.*

VII. Boek. Filip IV. 1583. hy onvertigter zaake te rug trekken. Hy nam vervolgens het Huis te Wouw by Bergen op Zoom gelegen, in. Eindhoven ging, door honger geparst, den vyf en twintigsten April, by verdrag, aan de Spaanschen over. De bezetting bedong, dat zy met hunne wapenen, vaandelen, en verdere goederen, zoude mogen uittrekken, en zig werwaards zy wilde, begeven: mits dat zy binnen zekeren tyd tegen den Koning niet zoude mogen dienen. Terwyl Biron, het huis te Wouw belegerde, nam Mansfeld, Turnhout, Hoogstraaten, Loenhout, en Viersele in bezit: waar op hy de de stad Diest belegerde, en, binnen twaalf dagen, innam. Eenigen tyd hier na, ging Sichene, mede aan hem over (*u*). De Regeering hier ter stede zond, zes Gemagtigden naar den Graaf van Mansfeld, om hem, wegens het overgaan van Eindhoven geluk te wenschen, als mede om verscheidene zaaken, die den welvaard haarer stad raakten, te beraadslagen (*v*). Jammerlyk werd het platte land door die belegering verwoest, zo dat veele Opgezetenen, huizen, en landeryen verlieten, en zig binnen de vaste steden begaven. De Graaf van Mansfeld verzogt, op den vierden April de Regeering hier ter stede, dat zy geenen van dezelven wilden innemen, of woningen vergunnen (*w*). Deeze kwam zulks na, en deed niet alleen wagten, aan de stads poorten stellen, die de inkomende huislieden te rug zonden, maar ook huiszoeking, binnen de stad

(*u*) HARRÆUS *Tom.* III. *pag.* 349 & 350.
(*v*) STADS REKENING *van St. Remys* 1582 *tot* 1583.
(*w*) MISSIVE van den Graaf van MANSFELD *van den* 4. *April* 1583. in de Archieven.

ſtad doen, om te ontdekken, of 'er zig eenigen bevonden (*x*). Gedurende de belegering van Eindhoven, werd ook het platte land, der Meyerye, elendig door de brandſchattingen der Staatſchen, kaal geſchoren. De Regeering van 's Hertogenboſch zond een Gemagtigde naar den Graave van Mansfeld, met verzoek, „ dat de brandſchattingen, die de Spaanſchen, in het land van Kuik, „ de Baronye van Breda, en de landen van Herentals, Geel, en anderen heften, tot verligting „ van de ſchattingen, die de uitgeteerde Meyerye, aan den Koning genoodzaakt was, op te „ brengen, dienen mogten. Hy wilde ook zorg „ dragen, dat 's Konings krygsvolk, in de Meyerye, behoorlyk betaald werd; en by den Prins „ van Parma aanhouden, dat de vyandlyke ſteden, en ſchanſen, rontsom 's Hertogenboſch, „ zo dra mooglyk hernomen werden. Buiten „ dat, was het byna niet mooglyk, de muitzieke Gemeente, binnen de ſtad, in toom te houden; vermits de ſtad geheel omzingeld, en van „ de vyanden des Konings als belegerd was (*y*)." Zy verzogt ook aan den Prins van Parma, „ dat „ de Graaf van Mansfeld, na het veroveren van „ Eindhoven, gelaſt mogt worden, de ſteden, „ en ſchanſen waar uit zy het meeſte nadeel leed, „ te onder te brengen (*z*)." Wat hier op geandwoord zy, is my niet gebleken. Mansfeld kwam in

(*x*) STADS REKENING *voorſz.*

(*y*) COPYE INSTRUCTIE van *Aard van Breugel* Gemagtigde der ſtad 's Hertogenboſch, *van den* 10 *Maart* 1583. in de Archieven.

(*z*) COPYE MISSIVE der Regeering aan den Prins van PARMA *date den* 31 *Maart* 1583. *beruſtende als voor.*

VII. Boek. Filip IV. 1583.

in de Maand Mei, binnen 's Hertogenbosch, om met de Regeering, over verscheiden zaaken te handelen (*a*), waar van de uitkomst was, dat de Prins van Parma, zyne wapenen, elders heen wendde. Na dat hy het sterke Slot te Westerlo bemagtigd had, trok hy met zyn leger, naar Rosendaal, om den Maarschalk van Biron, slag te leveren. Deeze brak op, en week, over Steenbergen, naar Bergen op Zoom. Parma zette hem agter naar, en onderhaalde de Engelschen, en Schotten, die de agterhoede uitmaakten, welke verslagen werden. Biron, te rug gekeerd zynde, werd het gevegt met ernst herhaald, waar van de nagt een einde maakte. Parma trok toen, met een gedeelte zynes legers, naar Vlaanderen, alwaar hy Duinkerken, en verscheiden andere steden innam. Een gedeelte zyner magt, belegerde Herentals, doch dit beleg werd opgebroken, en die benden, mede naar Vlaanderen gezonden (*b*).

De Staatschen vallen in de Meyerye, en doen aldaar veel schaade.

Het krygsvolk der Staaten deed, in Juli, eenen inval, in de Meyerye. Door wat wegen, het daar in kwam, heb ik nergens gevonden. Alleenlyk blykt het, dat het dorp Vugt, een half uur van 's Hertogenbosch gelegen, gedeeltlyk afgebrand werd, en dat te Boxtel, verscheiden huizen door de vlammen verteerd, en St. Oedenrade geheel, nevens de twee Kerken, door hun, in koolen gelegt werden. Den volgenden dag, trokken zy naar Schyndel, en Vechel, welke dorpen, dien dag mede, vernield werden: Os en Geffen, zouden een gelyk lot ondergaan hebben, indien

zy,

(*a*) Stads Rekening *voorsz.*
(*b*) Harræus *Lib.* 3. *pag.* 350—352.

zy, door het krygsvolk, des Heeren van Haultepenne niet gestuit, en genoodzaakt waren, te Lith over de Maaz te trekken (c). De Regeering der stad, had reeds in de maand Mei, den Graaf van Mansfeld verzogt, dat by de sluizen van Gewande, aan de Maaz, een schans aangelegd mogt worden, om de stroperyen der Staatschen, te beletten: Hier aan, werd nog in deezen jaare begonnen (d). VII. Boek. Filip IV. 1583.

De vestingwerken van Eindhoven geslegt.

De Prins van Parma gelastte mede, de vestingwerken, van het steedje Eindhoven te slegten, ten einde, de Staatschen daar in, niet zouden nestelen, om van daar, de gansche Meyerye onder brandschatting te stellen. De zorge hier over, werd den Ridder de Cicognia, toebetroud, die hier van, den zeventienden Juni de Regeering van 's Hertogenbosch, kennis gaf (e).

In het einde van dit jaar, geraakten in de Meyerye, de bezettingen der huizen, Nieuwland, en Empel, die uit Walsche, en Italiaansche benden bestonden, met de Opgezetenen van het land, meer dan eens, handgemeen, vermits zy elkander in het duister, ontmoetende, hunne onderlinge taal niet verstonden; Dit bewoog de Regeering hier ter stede, den Prins van Parma te verzoeken, de be-

(c) 2 Copye Missiven der Regeering van 's Hertogenbosch aan den Heere van Haultepenne geschreven *van den* 27 *en* 28 *July* 1583. in de Archieven der stad.

(d) Copye Missive der Regeering aan den Graave van Mansfeld *van den* 9 *May* 1585. en Missive van den Hopman *Wynand*, aan de Regeering van 's Bosch *van den* 14 *May*, *te vinden als voor*.

(e) Missive van den Ridder Cicognia *dato* 17 *Juny* 1583 *te vinden als voor*.

VII. Boek. Filip IV. 1583.

bezettingen dier Huizen, tegen inlanders te verwisselen (*f*).

Weiding der ontheiligde plaatsen.

Gedurende dit jaar, kwam binnen 's Hertogenbosch, *Wilhelmus Lindanus* Bisschop van Roermond, dewelke, vermids het openstaan van den Bisschoplyken zetel alhier, alle de Kerken, Kapellen, en Autaren, die door de Hervormden, voorheen gebruikt, of geschonden waren, weder inweidde; Het Vormsel, werd ook door hem, binnen de stad verrigt. De Regeering schonk hem, voor zyne verrigting, twee honderd en vyftig guldens. Zy deed mede in dit jaar, eenen

Nieuwen Altaar ter zaake van het uitdryven der Hervormden gemaakt.

Autaar maken, die jaarlyks, op den eersten Juli, ter zaake, der overwinning, en opgevolgde uitdryving der Hervormden, op den zelven dag in den jaare 1579, voorgevallen, gesteld werd (*g*). Het schynt my toe, dat men die Autaar, op de Markt plaatste, om dat ik vind, dat dezelve, door de nabuuren, die omtrent het Stadhuis woonden, opgeregt werd, die deswegens, van de stad, tot onderstand drie guldens ontfingen (*h*).

Krygsverrigtingen.

Parma had, geduurende den veldtogt deezes jaars, zyne meeste benden, in Vlaanderen gehouden, en aldaar veele plaatsen ingenomen. In Brabant werd, behalven het beleg van Eindhoven, hier voor reeds vermeld, niets verrigt, dan dat de bezetting van Breda, zig, by verrassing, van Steenbergen meester maakte (*i*).

Op

(*f*) Copye Missive der Regeering van 's Hertogenbosch aan den Prinse van Parma, *zonder byvoeging van datum: te vinden als voor.*

(*g*) Stads Rekening *van St. Remys* 1583 *tot* 1584.

(*h*) Stads Rekening *van St. Remys* 1584 *tot* 1585.

(*i*) Strada *Decas* 2. *Lib.* 5. *pag.* 260.

Op den agttienden Januari, des volgenden jaars, zogt de Heer van Aldegonde Burgemeester van Antwerpen, Lier by verrassing in te nemen. Hem was door verspieders berigt, dat binnen die stad, eene kleine bezetting lag, waar op hy, met twee duizend mannen, zo voetvolk als ruitery, uit Antwerpen, nevens eenige hulpbenden, uit Brussel, en Mechelen, des nagts, derwaards trok; niet verre van Lier genaderd zynde, verstond hy, dat eenige ruiters, hem, voor de poorten stonden te wagten, waar op hy, met zyn volk, zig eenigen tyd stil hield, en ettelyke ruiters derwaards zond, doch deeze werden, door de bezetting van Lier geslaagen; waar na Aldegonde, met merklyk verlies, te rug, naar Antwerpen moest keeren (*k*). VII. Boek. Filip IV. 1584.

Gedurende den wintertyd, werd de Meyerye, door het Staatsche krygsvolk, afgelopen. Op nieuwe jaarsdag, werden agt Staatsche Soldaaten, van den Hopman *Bax*, door den bevelhebber van het Huis Nemelaar, te Oisterwyk verrast, terwyl zy, in het huis, van den Vorster aldaar aaten, en met hem Psalmen zongen; waarom zy dien Vorster, mede gevangen namen (*l*). De Heer van Helmond schreef, uit zyn Kasteel, de Regeering hier ter stede, „ dat zy op haare hoe„ de moest zyn, om dat 'er Staatsche knegten, „ tusschen Roermonde, en Venlo lagen, die voor„ ge- De Meyerye door de Staatschen afgeloopen.

(*k*) Harræus *Lib.* 3. *pag.* 358.
(*l*) Brief van den Bevelhebber van den Huize van *Nemelaar* aan den Luitenant van de Compagnie van den Heer van *Helmond*, binnen 's Bosch in bezetting, *dato* 11 *January* 1584. in de Archieven van 's Bosch.

VII. Boek. Filip IV. 1584. „ genomen hadden, in de Meyerye te dringen. „ Hy voegde 'er by, dat hy hier van, ook, den „ Prins van Parma, kennis gegeven had (m)." De Regeering berigte dit mede, aan Parma, en voegde haare voorige klagten, hier by, met verzoek, „ dat hy haar wilde te hulp komen; zy gaf hem tevens te kennen, „ dat het ten hoogsten nodig ware, dat zy ter zaake der Koophandel, een gesprek met die van Holland, en „ Zeeland hielden." De Prins antwoordde haar op het eerste, „ zyn uiterste best te zullen doen, „ om de stroperyen te helpen weren, en op het „ laatste, dat hy zig zulks liet welgevallen, mits „ dat het gesprek, op eene bekwaame plaats, bui- „ ten de stad geschiedde (n)."

Dit gesprek moet van die uitwerking geweest zyn, dat 'er eene overeenkomst, wegens den koophandel, tusschen de Hollanders, en Zeeuwen, en de Regeering alhier, immers voor eenen tyd, gemaakt zy, om dat ik in stads papieren vinde, dat eenige paspoorten, door de Burgers verzogt zyn, om goederen te scheep naar Rotterdam te zenden, hoewel ik van de overeenkomst zelve, niets ontdekt heb.

Hohenloe tragt 's Hertogenbosch te verrassen doch te vergeefs. De Graaf van Hohenloe had, gedurende den winter voorgenomen, 's Hertogenbosch, by verrassing, door middel van verstandhouding, met eenige van binnen, die men zeide, dat twee of drie honderd sterk waren, in te nemen. Drie Soldaa-

(m) Brief van den Heer van Helmond *van den* 5. *January* 1584. *als voor*.

(n) Missive van den Prinse van Parma *dato* 27. *January* 1584, *als voor*.

daaten der bezetting van Bergen op Zoom, die tot de Spaanschen overgelopen waren, gaven 'er aan *Odoardo Lansavegio*, die te Leur in de Baronye van Breda lag, kennis van. Deeze berigte zulks, de Regeering van 's Hertogenbosch (*o*), alwaar terstond afgekondigt werd, „ dat alle de „ geenen, die zig binnen de stad, gedurende drie „ jaaren herwaards, ter neder gezet hadden, van „ daar zouden hebben te vertrekken;" Zy deed verder, alom huiszoeking, om de schuldigen te ontdekken (*p*). Ik vinde niet, dat 'er eenige gevonden zyn.

VII. Boek. Filip III. 1584.

Op den vyf en twintigsten Juli des nagts, sloeg het onweer in den toren der Hoofdkerk hier ter stede, waar door dezelve geheel afbrande. De Graaf van Mansfeld schreef de Regeering, „ dat hy haar eenige klokken, die te Batenburg „ waren; welke hy eerst voornemens was ge„ weest, naar Luxemburg te doen vervoeren, „ schonk, om dezelven in haaren nieuw te maken „ toren te doen hangen, ook verzogt hy, dat de „ Regeering goed vinden mogt, dat deeze gift, „ in het missaal des hoogen Autaars, in die Kerk „ aangetekend werd, en dat, na de herstelling „ der Kerk, de Priesters, met uitdrukking zynes „ naams, voor hem, en zyne ziele, zouden moe„ ten bidden (*q*)." De Regeering bedankte hem voor die gift, en voegde daar by, „ dat zy met „ het Kapittel der Hoofdkerk, over zyn verzoek „ ge-

De toren der Hoofdkerk van 's Hertogenbosch afgebrand.

(*o*) Brief van Odoardo Lansavegio *dato* 6 *January* 1586; *als voor*.

(*p*) Stads Rekening *van St. Remys* 1583 *tot* 1584.

(*q*) Brief van den Graaf van Mansfeld *dato* 24 *Aug.* 1584. *als voor*.

VII. Boek. „ gesproken had, en dat het zelve had aange-
Filip IV. „ nomen, zyne begeerte te bewilligen (*r*)."
1584. Terwyl Parma, in deezen veldtogt Antwerpen, benaauwde, hadden de Staatschen de bezetting uit Herentals geligt, en naar die stad gezonden, waar op dit steedje terstond, door Parma bezet werd (*s*). Eenigen tyd daar na, trok zyn leger naar Willebroek, daar het de twee Blokhuizen, en voords alle de schansen, die van de Brusselsche vaart tot aan Vilvoorden lagen, veroverde. Die stad, werd insgelyks belegerd, en ging op den vierden van September aan hem over (*t*). Na dat Gend op den zeventienden dier maand, mede door hem bemagtigd was, bragt hy al zyne magt te zamen, om Antwerpen verder te benaauwen. Hier toe deed hy twee schipbruggen, over de Schelde, eenen boven, en eenen beneden de stad, leggen. Hier op werd de Heer van Teligni naar Zeeland, gezonden, om hulp te verzoeken, doch hy geraakte in de handen der Spaanschen. In November bood Parma, den Wethouderen van Antwerpen, de vrede aan, doch dezelve werd afgeslagen, waarom hy, op den elfden van December zyne aanbieding, nogmaals herhaalde; toen werd by de Regeering dier stad geëischt; dat Parma, eer men tot eene onderhandeling kwam, den Hervormden Godsdienst, in alles moest handhavenen, waar in die Prins, niet konde bewilligen, en dus werd de onderhandeling afgebroken. In het einde deezes jaars, werden de Staatsche knegten, die eenigen

Krygsverrigtingen in Brabant.

(*r*) Brief der Regeering aan den Graaf van Mansfeld *data* 16 *Sept.* 1584. *als voor.*
(*s*) Harræus *Lib.* 3. *pag.* 366.
(*t*) Idem *pag.* 367 & 368.

gen toevoer, binnen Brussel wilden brengen, door de Spaansche geslagen (*u*). VII. Boek. Filip IV. 1585.

In het begin des jaars 1585, ondernam Hohenloe, 's Hertogenbosch, by verrassing, in te nemen. De aanslag was wel beleid, doch werd kwalyk uitgevoerd, en liep vrugtloos af. De Graaf had onder voorwendsel, om Antwerpen te ontzetten, of wel, om die stad, van de zyde der Schelde voor aanval te bevryden, veel krygsvolk byeen vergaderd, doch zyn toeleg was op 's Hertogenbosch gemund. Van dien aanslag, gaf hy kennis, aan den Hopman *Juliaan Cleerhaagen*, van Brussel, die, in huwlyk eene vrouwe van 's Hertogenbosch, uit het geslagt *van Erp* had, en zeer wel de gelegenheid dier stad, wist (*v*). Hohenloe trok dan, tusschen den agttienden, en den negentienden Januari, des nagts, met omtrent vier duizend mannen te voet, en etlyke te paard derwaards; digt by de stad genadert, bleef hy voor de Vugterpoort liggen, terwyl Cleerhaagen, in stilte, met omtrent zestig mannen, over de Hameye, voor de poort, wist te geraken. Deeze werden in de twee wagthuizen, voor de brugge der poort verborgen. Het overige volk onthield zig, in de huizen, voor de poort, die langs den weg stonden. Toen nu, des morgens de poort, opengedaan, en de valbrugge nedergelaaten werd, overvielen de Staatschen terstond de wagt, waar van, zy eenigen dood sloegen, en de poort overmeesterden, waar door zy ter stad in-

Aanslag van den Graaf van Hohenloe op 's Hertogenbosch die vrugtloos afloopt.

(*u*) Idem *pag.* 368—371.
(*v*) Bor Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 51. *en* Oudenhoven Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 209. *Edit.* 1670.

VII. Boek. Filip. IV. 1585.

indrongen. Cleerhaagen beval zynen Serjant, *Kloot* genaamd, en eenige manschap, de bewaring der poort, aan, en belastte hem, daar niet van daan te gaan, ten ware door last van den Oversten *Tselsteyn*. De Serjant begaf zig straks, met eenigen op de poort, om te beletten, dat de schotbalken nedergelaten werden; Hier vond hy den poortier, een oud man, reeds mede bezig: Deezen werd terstond onmenschlyk mishandeld, en zodanig geslagen, dat hy reeds voor dood geagt werd; egter kroop hy in een duister gat, daar zy hem zo schielyk niet volgen konden. Ondertusschen kwamen, omtrent twee, of drie duizend mannen, zo te voet, als te paard, binnen de stad, zonder grooten tegenstand te ontmoeten, en bezetten den Vugterdyk, (deeze is een straat, die van de Vugterpoort, naar de binnenpoort, of anders de heilige Kruispoort loopt,) terwyl een deel hunner, regts, en lings, de wallen, tot omtrent de St. Janspoort ter eener, en het Kruisbroeders Klooster ter anderen zyde, opliepen, met voornemen, om zig van de Kruispoort meester te maken; om dat zy dan een vaste plaats, ter verdediging, binnen de stad zouden hebben, (want de Vugterdyk, is een voorstad, met naggten, muuren, en poorten aan de stad gehegt) doch dit werd verzuimd, vermits die geenen, dien zulks belast was, noch niet binnen waren. Toen drong men, door de Kruispoort, tot aan de Postel- en St. Joris-straaten; Hier werden zy door eenig krygsvolk, tot aan de Binnenpoort, te rug gedreven. By dit voegden zig een deel Burgeren, zommige half gekleed. Inmiddels had men de straat, met verscheiden brouwers wagens versperd, waar agter de Burgery, wakker op den vyand

vuur

vuur gaf. Aan den eenen kant, werden de Staatſchen VII. Boek.
op de wallen, by den hoek van de St. Janspoort, Filip IV.
door de Burgery, mede geſtuit, gelyk ook 1585.
aan de andere zyde, omtrent het Kruisbroeders Klooſter.

Haultepenne, die thans in de ſtad was, begaf zig, hoewel onpaslyk, zo dra hy onraad vernam, te voet, derwaards, alleen gewapend, met zyn zyd geweer. Naderhand kreeg hy een paard, waar mede hy dan hier, dan daar, reed. De Graaf van Hohenloe, en de Heer van Yſelſteyn aan de andere zyde, moedigde hun volk aan. Zy begaven zig naar buiten, om hunne overige benden, die noch niet binnen waren, tot den intogt te verhaaſten, die, welken de poort bewaren zouden, trokken mede ſtedewaards in. Thans kwam de ſchier doode Poortier, uit zyn hol te voorſchyn, en liet de ſchotbalken vallen. Eenige derzelven, waren reets neder, en een van dezen, viel op een paard, het welk, het opengebleven gat, geheel ſtopte. Waar door men noch binnen, noch buiten komen konde. Hier door werden de beſpringeren te rug gedreven, tot aan de poort. De Heer van Helmond, ſtads bevelhebber, muntte hier, door zyn beleid, in het aanvoeren der Burgerye, byzonder uit. De Staatſchen, van alle kanten te rug gejaagd en uit de poort niet kunnende geraken, ſprongen, voor het grootſte gedeelte, over de wallen, in de graft, waar in veele verdronken. De overigen, die in de ſtad waren, werden dood geſlagen, of gevangen genomen. *Juſtinus van Naſſauw* Admiraal van Holland, die mede hier tegenwoordig was, ontkwam het gevaar, en Cleerhagen, die alle moeite aangewend had, om zyn volk in orde te houden, verbeeldde zig, dat de Graaf

VII. Boek. Filip IV. 1585. Graaf van Hohenloe, zelve, de poort had doen sluiten, om het uitvlugten te beletten; Eindlyk zag hy, dat het verward werk was, waarom hy mede, om zyn behoud begon te denken. Hy sprong van den kruistoren, in het water, en werd met behulp van een Schots Soldaat, ter naauwer nood gered. Van de Staatschen werden ruim drie honderd gemist, die verslagen, of verdronken waren, onder welken, *Ferdinand Truches*, broeder van *Gebhard* Keurvorst van Keulen, geteld werd: Weinigen werden gevangen genomen. De Burgery bekwam eene menigte schoone paarden, rondassen, snaphaanen, en ander geweer. Het gevegt duurde, tot over elf uuren, voor den middag, eer de Staatsche knegten uit de stad geheel verdreven waren. Van de Burgery waren 'er omtrent zestig, zo gedood, als gekwetst (*w*). De Regeering gaf terstond, van het gebeurde, omstandig berigt, aan den Prinse van Parma, die haar met den gelukkigen uitslag der zaake, geluk wenschte (*x*). Veele dooden werden naderhand opgevist; en alle de gevangenen ter dood gebragt: Ook liet de Regeering afkondigen; dat niemand eenige van dien, op lyfstraf, zoude hebben te verbergen. Het gebeurde, zo als het zig toegedragen had, werd in eene plaat afgebeeld (*y*), en

(*w*) OUDENHOVEN en BOR ibi quo supra, & *pag. seq.* En Relaas der mislukte overrompeling der stad 's Hertogenbosch op den 19. *January* 1585. voorgevallen, door de Regeering dier stad aan den Prins van Parma gezonden. In de Archieven.

(*x*) BRIEF des Prinsen van Parma van den 22. *January* 1585, geregistreerd in zeker *Register* van brieven in de Archieven.

(*y*) STADS REKENING *van St. Remys* 1584 *tot* 1585.

en ter gedagtenis van dit voorval, jaarlyks, op den negentienden January, eene plegtige omgang gehouden (z). VII. Boek. Filip. IV. 1585.

Brussel dat lang te vergeefs op ontzet, uit Frankryk hoopte, was thans genoodzaakt, zig met den Prins van Parma te verdragen. De overeenkomst daar van, werd op den tienden Mei, deezes jaars gemaakt (a). Brussel geeft zig aan Parma over.

LAURENS METZIUS, tweede Bisschop van 's Hertogenbosch, den vyf en twintigsten November, van het jaar 1577, om de beroertens uitgeweken, had zig eerst te Kalkar, in het Land van Cleef; en vervolgens naar Namen begeven, alwaar hy den agttienden September 1580, overleed, waar door de Bisschoplyke zetel, tot het einde des voorgaanden jaars, ledig stond: wanneer de Koning van Spanje, CLEMENS CRABBEELS, tot Bisschop aanstelde, die op den vyfden April deezes jaars, van zyne waardigheid bezit nam. Op den twaalfden Mei, en den volgenden dag, werd hy door de Regeering deftig ter maaltyd onthaald (b). Aanstelling van eenen nieuwen Bisschop in 's Hertogenbosch.

Parma, die in dit jaar, alle de sterke huizen, rondom Mechelen gelegen, ingenomen had, noodzaakte dus die stad, zig op den negentienden July, met den Koning te verzoenen. De Roomschgezinde kregen vryheid, om 'er binnen te blyven; de andere, om hunne goederen te verkopen, en werwaards zy wilden te vertrekken, een gedeelte der bezetting, ging, na dat zy een maand fol- Mechelen door Parma ingenomen.

(z) STADS REKENING *van St. Remys* 1586 *tot* 1587.
(a) HARRÆUS *Lib.* 3. *pag.* 375.
(b) HISTORIA Episcop. Sylvæ Duc. *pag.* 96 & 97. en STADS REKENING *van* ST. REMYS 1584 *tot* 1585.

VII. Boek. Filip IV. 1585. soldy, van Parma ontfangen had, in dienst des Konings van Spanje over; dit deed de Wethouderschap van Antwerpen welker stad thans nog belegerd was, besluiten, zig insgelyks met Parma te verdragen, dit geschiedde op den zestienden Augustus. Ten opzigte van den Godsdienst, werd hier ook bestemd, dat men, den Roomschen oeffenen, of de stad ruimen moest; egter zoude binnen vier jaaren, geen geloofsonderzoek gedaan werde (c).

Vreugde daar over in 's Hertogenbosch. Die van 's Hertogenbosch, wenschte, de Regeering van Antwerpen deswegens, op den twintigsten September deezes jaars geluk (d). Zy zonden ook eenige Gemagtigden aan den Prins van Parma, om hem, uit hoofde zyner overwinningen, in deezen jaare behaald, te begroeten. By deeze gelegenheid verzogten zy den Prins, „ dat hy zyn leger in de plaatsen, rondsom haa„ re stad, wilde nederslaan, op dat zy van de „ Staatschen, die de stad, nu zederd zes jaaren „ lang, als belegerd gehouden hadden, ontsla„ gen werden: Hy liete het zig ook welgevallen, „ de stad, en Meyerye in zyne bescherming te „ neemen, ten einde de opgezetenen een maal, „ van de ondraaglyke brandschattingen, die zo„ danig drukten, dat zy hun vee, en koorn, tot „ eenen zeer geringen prys moesten verkopen, „ om het noodige geld by elkander te brengen, „ mogten verlost worden; Het ware anderzins te „ vrezen, dat de opgezetenen hunne huizen, en „ lan-

(c) HARRÆUS *Lib.* 3. *pag.* 381–383.

(d) BRIEF deswegens, aan de stad Antwerpen geschreven; geregistreerd in zeker Register der Brieven, *beginnende met het jaar* 1580. in de Archieven der stad.

„ landen zouden moeten verlaaten; en dit zou „ de Meyerye, in een groote woesteny doen veranderen: de Prins van Parma had hun wel vergund, om onder paspoorte met Holland, en „ Zeeland koophandel te dryven; dan zulks was „ door den Kanselier van Brabant belet, zy verzogten derhalven, dat de Prinse hier in gelieſde te voorzien." Parma, die de Gemagtigden voor hunne gelukwensching bedankte, antwoorde op hun verzoek: „ Dat de grootste en gewigtigste steden, in meerder gevaar dan de overigen „ waren; hy zoude daarom altyd zyn best doen, „ om 's Hertogenbosch te beschermen. Indien de „ Burgery gewapend, en de stad van eene bekwame bezetting voorzien was; zoude zulks zo „ goed, als schansen tegen de vyanden zyn. Wat „ den koophandel met die van Holland aanginge; „ diesaangaande, zou hy, met alle naauwkeurigheid, onderzoek doen (*e*)." Wegens het overgaan van Antwerpen, werd hier ter stede, zo met het branden van pektonnen, als anderzins, veel vreugde bedreven (*f*). VII. Boek Filip IV. 1585.

Omtrent den twintigsten van November, deed *Karel* Graaf van Mansfeld, aan het hoofd van omtrent vier duizend mannen, meest oude, en best geoefende Soldaaten, in allen haast, uit het land van Ravestein overgescheept, eenen inval in den Bommelerwaard. Men meende, dat zulks geschiedde, om 's Hertogenbosch eenig genoegen te Inval der Spaanschen in de Bommelerwaard.

(*e*) Copye van het COMPLIMENT door de Gemagtigden van 's Hertogenbosch aan den Prinse van Parma gedaan, en aantekening van het antwoord daar op gegeven, in de Archieven der stad.

(*f*) STADS REKENING *van St. Remys* 1584 *tot* 1585.

VII. Boek. Filip IV. 1585. te geven, op de klagten, aan den Prinse van Parma meermaalen gedaan, naamlyk, dat eenige rontsom liggende steden, en sterktens, door de Staatsche bezet, mogten bemagtigd worden (g). De Graaf gaf 'er den drie en twintigsten November, aan de Regeering deezer stad, kennis van, en berigte „ zonder den minsten tegenstand den Bom„ melerwaard ingerukt te zyn, en alle de Inwo„ ners in hunne huizen gevonden te hebben: doch „ verstaan hebbende, dat de vyand voornemens „ was, hem van daar te jagen, verzogt hy, dat „ de Regeering geliefde zorge te dragen, van het „ krygsvolk, dat in het dorp Dungen, by 's Her„ togenbosch, lag, ten spoedigste, zo by dage, „ als des nagts, met schuiten, en plyten, naar de „ Kerk van Empel (welke aan deeze zyde der „ Maaz tegen over het dorp Driel ligd) over te „ doen brengen: men zoude hem ook, twee stuk„ ken geschut, die ten minste vyf ponden schoten, „ benevens eenige kogels, en verder toebehoren, „ den volgende dag toe zenden." Verder melde hy, „ dat zyn voornemen was, eene doorsnyding, „ van de nieuwe schans te Empel, tot in de Dieze „ te doen maken, om het koorn, en andere koop„ waaren, van daar te gemaklyker herwaards te „ vervoeren (h)." Hier op liet de Regeering, ten zel-

(g) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 52. dan of dit de rede zy, kan ik niet vast zeggen. Zeker is het, dat de Graaf van Mansfeld, zig op den 18 en 19 November, binnen 's Hertogenbosch bevond, en met stads Regeering of hunne Gemagtigden een gesprek gehouden hebbe. Dit blykt uit Stads Rekening *van St. Remys* 1585 *tot* 1586.

(h) Brief des Graaven van Mansfeld, *van den* 23 *November* 1585. in de Archieven der stad 's Bosch.

zelven dage, afkondigen: „ Een ieder, die eenige schuiten, of plyten had, zoude zig daar mede, aan den Boom, om 's Konings krygsvolk, van den Dungen, naar Empel over te brengen, laaten vinden, op verbeurte van de schuiten, of plyten, en voorts op lyfstraf (*i*)." Inmiddels had de Graaf van Hohenloe, eenige vaartuigen, op de Maaze gebragt; en om de Spaanschen, het water op het lyf te jagen, ook deed hy hier en daar, eenige dyken doorgraven. Dit bragt hen, die met moeite de hoogtens bereikt hadden, eenige dagen, door gebrek van levensmiddelen, in de grootste benaauwdheid. Een felle opgekomen vorst, noodzaakte Hohenloe met zyne Vloot af te trekken. Kort hier na, begon het te doojen, toen kwamen die van 's Hertogenbosch, den Graaf van Mansfeld, en zyne benden te hulp, en voorzagen hun van al het nodige. Voorts leidden zy hen naar de stad, alwaar zy, door de Burgery, met medelyden ontmoet, geherbergd, en eenige dagen, door een goed onthaal verkwikt werden. Veelen egter, door het ongemak, in deezen togt geleden, schooten 'er het leven by in; anderen waren of vingers, of teenen door de felle koude afgevrozen (*k*). Dus liep deeze onderneming wederom te niet. De kostte door de stad, hier aan besteed, werd op zes honderd twee en dertig guldens, en tien stuivers begroot (*l*). Mansfeld hield zig, eenige dagen, met zyn volk, binnen de stad op; voorts vertrok hy naar Herpen, in

VII. Boek. Filip IV. 1585.

(*i*) Publicatie, *van den* 23 *November* 1585. *als voor.*
(*k*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 52 *en* 53.
(*l*) Stads Rekening *van St. Remys* 1585 *tot* 1586.

VII. Boek. Filip IV. 1585.

in het land van Ravestein (*m*). Parma, die het behoud van zyn volk, meest aan de Boschenaaren te danken had, deed hier op eene plegtige bezending aan de Regeering; hy beschonk haar, (volgens het verhaal van zommigen) met eenen vergulden kop, en de arme Gemeente, met tagtig ossen. De Roomschgezinden, aan 's Konings zyde, hielden deeze verlossing, voor een wonderwerk, zy zeiden: „ Dat die door hunne ernstige gebeden verworven was, te meer, om dat dit volk, uit den bloem van 's Konings krygsknegten in de Nederlanden, bestond (*n*)."

Verraad binnen 's Hertogenbosch ontdekt.

In het laatst deezes jaars, werd hier ter stede, een verraad, naamlyk, om de stad, den Graave van Hohenloe over te leveren, ontdekt. Mansfeld gaf 'er op den twintigsten December, het eerste de Regeering, kennis van, het welk behelsde: „ Dat zekere boode die van Ravestein, naar 's Hertogenbosch gewoonlyk ging, brieven aan eenige Burgers over bragt, en dat 'er omtrent dertig, in dit verraad gemengd waren: des raadde hy, de stads poorten met zonnen ondergang te sluiten, en die, laater, dan naar gewoonte te doen openen; verder, goede wagt, en toezigt te houden (*o*)." De Regeering beantwoordde den brief heuslyk: „ Zy verzekerde hem, dat zy goede toezigt op alles, zoude houden, en alle vreemdlingen, doen vertrekken, zy verzogt voorts, dat hy zyne Soldaaten, die binnen de stad kwamen, zeker teken me-

(*m*) Stads Rekening *voorz.*
(*n*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *blads.* 53.
(*o*) Brief van den Graaf van Mansfeld *van den* 20 *December* 1585. in de Archieven der stad.

" mede wilde geven, om dezelve dus te onder- VII. Boek.
" kennen (*p*)." Nergens is my gebleken, wat Filip IV.
hier op gevolgd zy, doch ik gisse, dat die aan- 1585.
slag, door de genomene maatregelen, en voorzorgen, te niet gelopen is.

Met den aanvang des jaars 1586, of wel in den winter, had de Graaf van Mansfeld, onder het geschut der stad Venlo, eenen Schans gestigt, hier mede hoopte hy, ingevalle de Maaz toevroor, die stad te bemagtigen, en gaf'er, op den twaalfden January deezes jaars, de Regeering, hier ter stede, kennis van. Hy verzogt van haar hier toe ter leen, twee stukken geschut, en beloofde, dezelven, terstond, na het innemen van Venlo, te rug te zenden, benevens een stuk geschut uit Venlo zelfs, ter gedagtenis, dat die stad, door hem verrast ware (*q*). Doch deeze onderneming, liep op niet, even als die der Staatschen, welken, gedurende den winter, over het ys, uit de Langstraat eenen inval in de Meyerye wilden doen. De Graaf van Mansfeld, had, om dit te keren, alle de Regenten der dorpen, in de Meyerye, gelast, om, zo lang de vorst aanhield, alle de Opgezetenen, in de wapenen te houden; de grenzen langs de Langstraat te bezetten; het ys, daar het noodig ware, te breken; verspieders, voornaamlyk, naar den kant van Geertruidenberg, uit te zenden, en hem spoedig, van het geene daar omtrent omging, kennis te geven

1586. Mansfeld tragt Venlo te bemagtigen, gedurenden den Vorst, doch te vergeefs.

Vrugtloos voornemen der Staatschen om de Meyerye te plunderen.

(*p*) Brief der Regeering aan den Graaf van Mansfeld geschreven, *den* 21 *December* 1585. *als voor*.

(*q*) Brief van den Graaf van Mansfeld, *van den* 12 *Jan.* 1586. *als voor*.

VII. Boek. Filip IV. 1586.

ven (r), op dat hy de Meyerye, met zyne ruitery, tydig, zoude kunnen bystaan. De Heer van Helmond bevelhebber van 's Hertogenbosch, verwittigde de Regeering hier van, om de stad, voor alle overrompeling te bevryden (s). *Odoardo Lansavegio* bevelhebber te Breda, berigte mede, aan die van 's Hertogenbosch, in deezen tyd " dat de Staatschen veel volks te Geertruiden-" berg, en daar omstreeks vergaderden. Het zel-" ve had verscheidene stormladders by zig, en de " spraak ging, dat het op 's Hertogenbosch ge-" munt ware (t)." De Regeering der stad, schreef insgelyks in deeze maand, aan Mansfeld " dat zy verstaan had, dat de Staatschen, een " vliegend leger op de grenzen der Meyerye, by " een zouden trekken, om eenige dorpen aldaar, " uit te plunderen. Zy verzogt derhalven, dat " hy wilde zorg dragen, dat er eenig volk by " de hand gehouden werd, om dit voornemen " te beletten (u)." Hier op hield men aan alle kanten naauwkeurig de wagt, en gebruikte zulke voorzorgen, dat de Staatschen hun oogmerk niet bereiken konden. De Staatschen, dus voorgekomen, vergenoegden zig alleen, met brandbrieven, aan Boxtel, en eenige dorpen daar omtrent, uittescbryven, doch aan deezen werd niet voldaan;

(r) Copye authenticq der Publicatie des Graaven van Mansfeld, *van den* 19 *Jan.* 1586. *als voor.*

(s) Brief van den Heere van Helmond *van den* 20 *Jan.* 1586. *als voor.*

(t) Brief van Odoardo Lansavegio, *van den* 4 *Febr.* 1586. *als voor.*

(u) Brief der Regeering van 's Bosch aan den Graaf van Mansfeld, *van den* 14 *Febr.* 1586. *als voor.*

daan; de schrik was egter, onder de Opgezetenen zo groot, dat zy met hun vee, en beste goederen hooger op vlugtten (v). De Regeering hier ter stede, voor verraad bevreesd, deed op den zeventienden Maart, uit 's Konings naam, ter puye aflezen „ dat een iegelyk, die van eenig " voornemen des vyands tegen haare stad, kennisse had, en zulks, in het geheim, aan de Regeering overbragt, van stads wege, met eene " jaarlyksе lyfrente, van honderd Karels guldens, " ten laste der stad, of wel, met zes honderd " guldens eens, beschonken zoude worden. Ook " zou de aanbrenger, schoon medepligtig, aller " straffen vry wezen (w)."

VII. Boek. Filip IV. 1586.

De stad Graave, door Mansfeld eene geruimen tyd belegerd, stond eerlang overtegaan. Om dit voor te komen, trok de Graaf van Hohenloe derwaards, die na een scherp gevegt met de Spaanschen, de Schansen te Littoyen, en de Huizen Batenburg, en Empel innam: waar na hy de dyken doorstak, en het land onder water zette. Door dit middel bragt hy krygsvolk, en levensmiddelen, in de stad (x). Mansfeld had wel voorzien, wat 'er geschieden zoude, waarom hy reeds op den zevenden, en tienden April, by de Regeering van 's Hertogenbosch, om eenen scheepstimmerman, eenige plyten, en schuiten, benevens scheepsvolk en buskruit, aangehouden had:

Graave door de Spaanschen belegerd.

(v) Brief van Michiël van der Starre, gebiedende op het Kasteel van Boxtel aan de Regeering van 's Bosch, *van den 26 Febr.* 1586. *als voor.*

(w) Publicatie *van den 17 Maart* 1586. *als voor.*

(x) Harræus *Tom.* III. *pag.* 390.

VII. Boek. Filip IV. 1586.

had: Hy voegde 'er by, dat het behoud der Schansen, te Lith, en te Gewande hier van afhing (y). Daags na het gevegt, gaf hy van zyne overwinning, de Regeering kennis; ook zond hy eenige gekwetsten, en gevangene Staatschen herwaards, met verzoek, dat die behoorlyk verzorgd zouden worden (z). De Staatschen wenden zig vervolgens naar den kant van 's Hertogenbosch. Mansfeld in mening, dat Hohenloe, het oog op die stad had, onderrigtte hier van terstond de Regeering (a). Doch de Staatschen namen alleen, de Schansen, te Gewande, en te Engelen in (b); waar door de stad, in de scheepvaart zeer belemmerd werd.

Parma komt in het leger voor de Graave en neemt die stad in.

Parma ziende, dat hy Graave, door haar den toevoer aftesneiden, niet dwingen kon, kwam, op den twaalfden Mey, van Brussel, in het leger aldaar, en deed de stad, uit vier en twintig stukken, van de overzyde der Maaze, zodanig beuken, dat de bezetting genoodzaakt was, verscheiden werken te verlaaten (c). Die van 's Hertogenbosch zonden den voorzittende Schepen, en drie Regenten der stad, nevens den Pensionaris, op den agttienden Mei derwaards, om den Prinse van Parma te begroeten, en hem in het kwartier hunner stad te verwelkomen (d). Graave werd Parma op den zevenden Juny overgegeven.

Kort

(y) Brieven van den Graaf van Mansfeld, *als voor*.
(z) Brief des Graaven van Mansfeld *van den* 17 *April* 1586. *als voor*.
(a) Brief van denzelven *dato* 30 *April* 1586. *als voor*.
(b) Brief van denzelven *dato* 7 *Mey* 1586. *als voor*.
(c) Harræus ibi quo supra.
(d) Stads Rekening *van St. Remys* 1585 *tot* 1586.

Kort daar na, nam hy het ſteedje Megen, en het Kaſteel Batenburg mede in bezit (*e*). VII. Boek. Filip IV. 1586.

Het koorn was in deezen jaare, in ganſch Braband, uitermaate ſchaars, zo dat het, uit andere landen, derwaards moeſt aangebragt worden. In de maand van Mei, werd een ſterk Spaanſch geleide, dat eenen grooten voorraad van graanen, uit Luikerland, het Kleefſche, en Gulickſche, naar Antwerpen voerde, door den Bevelhebber van Bergen op Zoom *Willougby*, geſlagen, en het koorn geroofd (*f*). De Regeering hier ter ſtede zond, op den een en twintigſten dier maand, eenige Gemagtigden naar Parma, die zig thans te Gemert bevond; aldaar vertoonden zy hem het gebrek van graanen, dat geen koorn, uit haare ſtad, naar zyn leger, of elders heen, vervoerd kon worden (*g*). De Bevelhebber van het Huis te Megen, ſchreef mede aan de ſtad: „ Dat vermids „ al het land daar omtrent verdorven was, zy „ hem, bier, brood, en andere levensmiddelen „ geliefden toetezenden: anders, ware het te „ vreezen, dat hy, met zyne bezetting, en alle de Ingezetenen, van honger, en armoede „ vergingen (*h*).” Schaarsheid van koorn.

Terwyl Parma de ſtad Nuis belegerde, wilden de Staatſchen eenen inval in de Meyerye ondernemen. De Bevelhebber van Breda, gaf 'er de Regeering hier ter ſtede, op den zeventienden July Stropery der Staatſchen in de Meyerye.

(*e*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 390 & 391.
(*f*) Idem *pag.* 390.
(*g*) Stads Rekening *voorſz.*
(*h*) Brief van Johan de Groot Bevelhebber van Megen *van den 2 July* 1586. *als voor.*

VII. Boek. Filip IV. 1586.

July kennis van (*i*), en Parma magtigde dezelve, om alle de dorpen aan te ſchryven, op hunne hoede te zyn, en zig te wapenen, tot byſtand der ruitery, welke in die kwartieren lag (*k*). De Bevelhebber van het Huis te Boxtel, ſchreef op den agttienden July, aan die van 's Hertogenboſch: „ Dat te Heusden en by Geertruidenberg, " veel volk verzameld was: het gerugt liep al- " om, dat het 's Hertogenboſch gelden zoude, " en dat Hopman Cleerhaagen, de Staatſchen " ſterk, daartoe aandrong (*l*)." Parma berigtte mede de Regeering: „ Dat hy van goeder hand " verſtaan had, dat de Staatſchen het oog, op " een der Brabantſche ſteden hadden, en open- " lyk voorgaven, dat zy goed verſtand met ſom- " migen van binnen hielden: Hy vermaande haar " derhalven, goede wagt te houden (*m*). De Staatſchen vergenoegden zig alleen, met de dorpen *Tilburg*, *Goirle*, *Hilvarenbeek*, en *Riel*, in de Meyerye gelegen, uitteplunderen, en al het vee naar Holland te dryven; doch zy brandden geene huizen af (*n*).

Stapelregt van Oſſen aan die van 's Hertogenboſch gegeven.

De Prins van Parma had, kort na dat 's Hertogenboſch zig met den Koning verzoende, die ſtad, het regt *van den ſtapel van Oſſen*, en *ander Vee*

(*i*) Brief van Odoardo Lanſavegio, *als voor*.

(*k*) Brief van den Prins van Parma, *van den* 14 *July* 1586. *als voor*.

(*l*) Brief van Michiel van der Starre Bevelhebber op het Huis Boxtel *van den* 18 *July* 1586. *als voor*.

(*m*) Brief van den Prins van Parma *van den* 28 *July* 1586. *als voor*.

(*n*) Brief van Odoardo Lanſavegio *van den* 16 *Aug*. 1586. *als voor*.

Vee verleend, het welk voorheen aan Lier behoorde, welke ſtad, na dat dezelve wederom onder Spanje gebragt was, verzogt dat zy haar oud Stapelregt, met uitſluiting van alle andere ſteden, mogten blyven behouden. Doch de Regeering alhier, ſtelde alle middelen in het werk, om zig in haar verkregen regt te handhavenen. Na veel geſchils hier over, bewilligde egter de Prins van Parma op den agt en twintigſten September 1585, aan de ſtad 's Hertogenboſch, by voorraad, een gelyk Stapelregt, van Oſſen, en Beeſten, even als die van Lier hadden (*o*), waar van de Regeering, op den drie en twintigſten January 1586. eenen Voorregtbrief, in 's Konings naam getekend, ontſing. By deezen werd de ſtad, in aanmerking haarer trouw, en gedaane dienſten, geoorloofd eene vrye Beeſtemarkt te houden, en alle kooplieden, en verkopers van Oſſen, en Beeſten zouden gehouden zyn, de hunne in 's Hertogenboſch of te Lier, zo als hun beſt goed dagt, te verſtapelen (*p*). Dit werd hier ter ſtede op den tweeden Auguſtus, ter puye van het Stadhuis afgekondigd (*q*); en op den zevenden Maart des volgenden jaars, verleende Filips de ſtad, den Stapel, van Oſſen, en Beeſten. midsgaders eene week-

VII. Boek. Filip IV. 1586.

1587.

(*o*) Proviſioneele Concessie van den Prins van Parma aan die van 's Hertogenboſch vergunt van gelyke Stapel van oſſen als die van Lier hadden *van den* 28 *Sept.* 1585. *als voor.*

(*p*) Opene Brieven van Executoirien van Filip Koning van Spanje, wegens den Stapel, en vrye Beeſtenmarkt *van den* 23 *Jan.* 1586. *als voor.*

(*q*) Publicatie *als voor.*

VII. Boek. Filip IV. 1587.

weeklykse Beestenmarkt, onwederroeplyk, en ten eeuwigen dage (*r*).

Parma neemt het Slot van Wouw in.

De Hertog van Parma (want dus zal ik hem in vervolg noemen, alzo zyn Vader op den twaalfden December des voorigen jaars overleed, en hy denzelven als Hertog opvolgde) had gedurende den winter zyn leger voltallig gemaakt. Op den zeventienden January deezes jaars, nam hy het Slot te Wouw, by Bergen op Zoom gelegen, in bezit. De Bevelhebber *Marchand* genaamd, had het zelve aan hem, voor omtrent twintig duizend guldens verkogt (*s*).

Duurte van levensmiddelen.

De ongemeene schaarsheid van levensmiddelen, noodzaakte Parma, voor eerst, niets verder te ondernemen (*t*).

De Regeering hier ter stede kogt, of leende van ieder, die eenig koorn had, zo veel als zy bekomen konde, en leide daar van eenen voorraad op, het welk in de maand Mey weder verkogt, en aan de nooddruftigen tot veertig Karels guldens, het Bossche mud, gegeven werd (*u*). De andere levensmiddelen waren ook geweldig duur. Het pond kalfsvleesch kwam, op negen, het Ossen, op vyf, het spek, op zes, en de boter op agt stuivers te staan. Te Brussel werd in de Vasten deezes jaars, een kabbeljauw, voor twee en

(*r*) Opene Brieven van Octroy van Koning Filip, waar by de Weekmarkt, en Stapel van ossen, aan die van 's Bosch gegeven word, *als voor*.

(*s*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 397.

(*t*) Idem *pag.* 401.

(*u*) Resolutie van de drie leden der stad 's Bosch *van den* 27 *Mey* 1587. *In de Archieven der stad.*

en twintig guldens, en een oester, voor vyf stuivers verkogt (v). VII. Boek. Filip IV. 1587.

Parma, veinzende met zyn leger, door de Veluwe, in Holland te dringen, kwam in de maand Juny daar mede, voor Sluis in Vlaanderen, welke stad door hem berend, en vervolgens belegerd werd (w). De Staatschen, voor die plaats bedugt, zonden den Graaf van Hohenloe Brabant in, om Parma, van Sluis aftetrekken (x). Op den negentienden Juny schreef de Ridder de Cigogna, zulks de Regeering van 's Hertogenbosch. Hy beval haar, op haare hoede te zyn, en beloofde tevens, met zyn volk te veld te zullen trekken, om de Staatschen te verjaagen (y). Op den vier en twintigsten Juny toogen de Staatschen door de Langstraat, voor het Kasteel Loon op Zant, in de Meyerye, en beschooten het zelve, uit vyf stukken geschut (z). De Bevelhebber van het Huis Nieuw-Herlaar, berigte mede de Regeering hier ter stede, „ dat 'er een deel volk, " tot hulp der Meyerye, te Eindhoven, Helmond, en daar om streeks lag; doch hy begreep niet, waarom, het zelve daar zo lang vertoefde: des raade hy aan, het zelve te schryven, dat het zynen weg spoedig vervorderen " moest

Parma belegerd Sluis.

De Staatschen vallen in Brabant.

Het Slot te Loon op Zant word door hen belagerd.

(v) HARRÆUS *Tom.* III. *pag.* 401.
(w) IDEM ibi quo supra *& pag.* 402.
(x) BOR, Beschryving der stad 's Hertogenbosch *bladz.* 53 *en* 54.
(y) BRIEF van den Ridder de Cigogna *van den* 19 *Juny* 1587. In de Archieven der stad.
(z) BRIEF van Odoardo Lansavegio *van den* 24 *Juny* 1587. *als voor.*

VII. Boek. Filip IV. 1587.

" moest (a)." Den volgenden dag, kwam hy binnen de stad, en verzogt „ dat men hem toe-" stond, met eenige Soldaaten, door de stad heen " te trekken; en, ingevalle van nood, daar bin-" nen ontfangen te worden." De Regeering hier over geraadpleegd hebbende, stond hem den doortogt toe, doch niet meer dan met twintig Soldaaten tevens. " In geval van nood, zou hy " met al zyn volk binnen mogen blyven, mits; " dat het zelve, buiten kosten, en lasten der Bur-" gery onderhouden werd, wanneer het gevaar " voor by was, zoude hy terstond, met zyn volk, " daar wederom moeten uittrekken, zodra de " Regeering hem daar toe aanmaande. Eindlyk " verzogt zy hem, vermits hy verklaarde, op het " Slot Herlaar, genoegzaamen voorraad van le-" vensmiddelen te hebben, dien binnen de stad " te bergen, om dezelve dus, voor den vyand, " te beveiligen (b)."

En bemagtigd.

Het Kasteel te Loon op Zant, ging kort hier na, aan de Staatschen over (c). Vervolgens veinsde Graaf van Hohenloe 's Hertogenbosch te zullen aangrypen. Doch plunderde en brandde eerst verscheidene dorpen af: daarna belegerde hy de Schans te Engelen, en leide eenen schipbrug over de Maaze. Parma had dit naauwlyks verstaan, of hy

(a) Brief van M. Bontenos van der Sterre gebiedende op het Huis nieuw Herlair, *van den 24 Juny 1587. als voor.*

(b) Brief der Regeering van 's Bosch aan den Bevelhebber van Nieuw Herlair *van den 26 Juny 1587. als voor.*

(c) Brief van den Graaf van Mansfeld aan de Regeering van 's Bosch *van den 6 Augustus 1587. als voor.*

hy zond den Heere van Haultepenne, met twee en veertig vaandelen voetknegten en vyf en twintig vaanen ruiters, af, die zig eerst te Boxtel legerden, en van hier naar Vlymen trokken. Toen vielen zy op het leger van Hohenloe, om hem het beleg, der Schans te Engelen, te doen opslaan, doch te vergeefs. Haultepenne werd afgeslagen, en zelfs zodanig gewond, dat hy op den veertienden July binnen 's Hertogenbosch overleed. Hohenloe bemagtigde, daar op de Schans, en deed dezelve slegten. Op dezelve plaats, daar het gevegt voorgevallen was, hebben de Staatschen, eenigen tyd daar na, eene sterke Schans gelegt, die door de Boschenaaren den naam van *Crevecœur* (dat is Harte leed) gegeven werd (*d*), om dat, door dezelve, zo ik gisse, hunne vaart, naar de Maaze, gestremd werd. Deezen naam heeft die Schans, tot den huidigen dag, behouden.

VII. Boek. Filip IV. 1587.

Stigting der Schans Crevecœur.

Na deezen voordeeligen uitslag der zaaken, was Hohenloe bedagt, om 's Hertogenbosch, te belegeren. Ten dien einde verwagtte hy veel volk, uit de vereenigde Nederlanden, dat hem egter niet gezonden werd, het welk zyn voorneemen vereidelde; en hoe schoon hem de kans toescheen, om 's Hertogenbosch, alwaar thans de de levensmiddelen schaars waren, te veroveren, of wel den Hertog van Parma van Sluis af te trekken (*e*): gelukte hem geene van die beide. Hy moest 's Hertogenbosch verlaaten, en Sluis ging

(*d*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 402 & 403. Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 54 *en* 55.
(*e*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 55.

VII. Boek. Filip IV. 1587.

ging aan Parma op den vierden Augustus, over (*f*).

De Graaf van Mansfeld, met een deel volks te Tilburg gelegerd, was voornemens 't Kasteel van Loon op Zant te hernemen. Hy verzogt ten dien einde, van de Regeering hier ter stede, by eenen brief, den zesden Augustus getekend, drie quintaalen buskruit, eenige lonten, en kogels, ter leen, met belofte, van alles, in korten tyd, uit de stad Graave weder te geven (*g*).

Het Slot van Loon op Zant herovert.

Het Kasteel, moet na weinig dagen, ingenomen zyn geweest; om dat ik vinde, dat de Bevelhebber door Mansfeld, daar in gesteld, by de stads Regeering, op den dertienden daar aan volgende, om eenig lood, schuppen, bylen, tonnen, en ander gereedschap, aanzoek deed (*h*).

Schielyke daling van het koorn.

Het schoon gewas, dat veel koorn, in den oogst van dit jaar, in 's Konings Nederlanden uitleverde, deed den prys van het zelve, merklyk daalen. Een Rasiere koorn, die in de maand Mei, te Brussel op twintig guldens te staan kwam, was nu voor dertien of veertien stuivers te bekomen (*i*).

Verzoek van die van 's Hertogenbosch aan Parma gedaan rakende de bezettinge der omliggende plaatsen.

De Regeering hier ter stede verzogt, in deezen jaare aan den Hertog van Parma: „ Dat hy het „ Huis te Loon, de Schans te Engelen, (die zo „ het schynt weder opgemaakt was) en eenige „ andere Kasteelen, rondsom de stad gelegen, „ met

(*f*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 404.

(*g*) Brief des Graave van Mansfeld *van den* 6 *Aug.* 1587. in de Archieven der stad 's Bosch.

(*h*) Brief van den Hopman *Riusky* Bevelhebber van het Kasteel van Loon op Zant *van den* 13 *Aug.* 1587. *als voor.*

(*i*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 405.

„ met zulke krygsknegten, die door de stad, en „ Meyerye werden betaald, wilde doen bezetten." De reden die zy hier toe had, was deeze: „Dat de krygslieden, waar uit die bezettingen „ thans bestond, door wanbetaaling hunne soldy „ niet genoten, en dus evenwel ten lasten der „ Meyerye bleven. De stad, en Meyerye, moesten om dezelven te vrede te stellen, hun telkens, geld, en andere zaaken, toezenden: En „ hadden dienvolgens, eenen dubbelden last te „ dragen." De Hertog verklaarde hier op: „Dat „ hy deswegens, den Ridder de Cycognia zoude schryven, ten einde de stad, haar verzoek „ te doen erlangen." Voorts, gaf de Regeering mede te kennen: „Dat die van Heusden, „ van de Schans te Hedel, en anderen, gedurig „ in de Meyerye vielen, daar zy voornaamlyk in „ den oogst, alles verdorven waar door de Opgezetenen zeer verarmt werden. Zy verzogt „ derhalven, dat de Hertog, deezen geliefde te „ beteugelen, en, ware het mooglyk, die plaatsen innemen." Op dit verzoek antwoordde de Hertog: „Dat de goede wil daar toe, altyd by „ hem was geweest, en hy zou zulks tragten uit „ te werken, zo dra de gelegenheid zig opdeed." Laatstlyk verzogt zy: „Dat de Hertog, alle de „ Opgezetenen van de Meyerye wilde gelasten, „ zo veel koorn binnen de stad, voor eenen vasten, „ en maatigen prys te brengen, als de noodzaaklykheid zoude vereisschen." Hier op werd geantwoord: „Dat het hard zoude zyn, de Landslieden te verpligten, hunne graanen, voor minder geld te geven, dan zy die konden verkopen. Evenwel; hy zou de Opgezetenen bevelen, zo veel koorn in de stad ter Markt te

VII. Boek. Filip IV. 1587.

En om die van Heusden, Hedel en andere te beteugelen.

VII. Boek. Filip IV. 1587.

„ brengen, als 'er voor de Burgery en de bezet-
„ ting nodig ware (*k*)."

De Kouwenstynsche dyk, by Antwerpen gelegen, was ter bescherming dier stad, ten tyde van haare belegering, door de Staatschen doorgestoken, deeze was tot heden, niet weder digt gemaakt; Parma tragtte dien thans te herstellen. Ten dien einde deed hy de Staaten van Brabant vergaderen, en stelde hun voor, dat die kosten uit zekere belasting, die men op de Bieren in geheel Brabant, voor den tyd van een jaar, zoude leggen, te vinden waren. De Geestlykheid, en Edelen, mitsgaders, de twee Leden der stad Brussel, en de drie van Antwerpen, bewilligden in deezen voorslag: Doch Leuven, en 's Hertogenbosch waren, geenzins te bewegen. De Hertog nam egter de toestemming van het gedeelte der Staaten, voor volkomen aan. De Gemagtigden van 's Hertogenbosch verklaarden plegtig, ter dagvaart: „ Dat die belasting, voor zo veel dezelve
„ hun Kwartier aanginge, geene plaats konde
„ hebben, zy was ook als strydig, tegen de Keul-
„ sche Vrede, van geene waarde. By deeze was
„ beloofd: de stad, geene lasten tegen wil en
„ dank op te leggen. Boven dien was de toe-
„ stemming der Geestlykheid, en Edelen op dee-
„ ze voorwaarden gegeven; dat de Hoofdsteden,
„ mede stemmen zouden: en dit was niet ge-
„ volgd. Merklyke sommen ook, moesten 'er
„ tot hermaaking der Dyken langs de Maaze door
„ hun

Belasting over het opmaken van den Kouwenstynschen dyk.

(*k*) REQUESTE aan den Hertog van Parma door die van 's Hertogenbosch gepresenteert en het APPOINTEMENT door denzelven ondertekent *van den* 7 *September* 1587. *als voor.*

" hun Kwartier alléén, werden voldaan, maar in VII. Boek.
" deezen gevalle, zouden die dyken, mede ten Filip IV.
" lasten van geheel Brabant, hersteld moeten wor- 1587.
" den (*l*)." Alle deeze redenen mogten niets helpen. Parma schreef den agt en twintigsten September de Regeering hier ter stede: „ Dat zy
" de opene brieven des Konings, rakende de be-
" lasting op de bieren, binnen hunne stad, zou-
" den doen afkondigen (*m*)." Zulks werd egter niet nagekomen. Dit bewoog de Afgezondenen der Staaten van Brabant, den zeven en twintigsten November, aan *Jakob Bax* Rentmeester in het Kwartier van 's Hertogenbosch, te schryven:
" Dat hy terstond, die belasting, op de Bieren,
" zoude doen heffen, of, dat anders, alle kos-
" ten, en schaden, dieswegens, ten zynen laste,
" zouden komen; ten ware die van 's Hertogen-
" bosch, binnen agt dagen een bescheed van vry-
" dom verwierven (*n*)." De Regeering schreef op den vierden December deezes jaars, aan de Gemagtigde Staaten, en verzogten: „ Dat de
" belasting op de Bieren, zo lange mogt blyven
" geschort, tot dat zy daar over, den Hertog van
" Parma geschreven had (*o*)," terstond deed men hier

(*l*) Brief van den Pensionaris Lookemans te Brussel aan de Regeering van 's Hertogenbosch geschreven *den* 19 *September* 1587. *als voor.*

(*m*) Brief van Parma aan die van 's Hertogenbosch *van den* 28 *Septemb.* 1587. *als voor.*

(*n*) Brief der Gedeputeerde Staaten van Brabant *data als boven*, *geregistreert in zeker* Register van Brieven *beginnende met het jaar* 1580. *als voor.*

(*o*) Brief der stad 's Hertogenbosch aan de Gedeputeerde Staaten van Brabant *date als boven*, *geregistreert als voor.*

VII. Boek. Filip IV. 1587.

hier op een wydluftig vertoog aan den Hertog, om dien last te ontgaan (*p*). Dit baatte egter niets. De Rentmeester Bax, ging met de verpagting van den last op de Bieren voort (*q*). Het is ligt op te maken, hoe hard men hier in, de stad 's Hertogenbosch, tegen haare Voorregten, als een Hoofdstad van Brabant, en, byzonder, tegen de verzoening, met den Koning aangegaan, behandelde. In de brieven, die op naam des Konings, ter heffing van deezen last waren uitgegeven, werd de zaak hier mede bewimpeld. „ Tot „ het geven eener Bede, werd byzonder, de toe„ stemming der Hoofdsteden vereischt; Maar „ deeze belasting strekte niet, tot zyn byzonder „ voordeel, maar, tot algemeen nut van den „ Lande, en der Ingezetenen. En dit kon niet, „ om het tegenzeggen, van een gedeelte van het „ derde Lid der Staaten, dat kwalyk van zyne „ meninge onderrigt was, verzuimd worden (*r*)."

Verzoek van die van 's Hertogenbosch aan Parma om eenige plaatsen te bemagtigen.

Toen de muitery, onder de bezettingen van verscheiden Staatsche steden, tot daadlykheden uitgeborsten was, gaf de Regeering van 's Hertogenbosch, daar van, terstond, aan den Hertog van Parma kennis, en verzogt, „ dat hy die ge„ legenheid wilde by de hand neemen, om eenigen „ van dien, voornaamlyk Heusden, Woudrichem, „ en de schansen te Hemert, en Doveren, aan „ de

(*p*) REMONSTRANTIE der stad 's Hertogenbosch aan den Hertog van Parma, om de belasting der Bieren te ontgaan, *geregistreert als voor.*

(*q*) STADS REKENING *van St. Remys* 1589 *tot* 1590.

(*r*) Copye authenticq van het OCTROY tot belasting op de Bieren tot herstelling van den Kouwenstynsen dyk, *berustende als voor.*

„ de zyde van den Koning van Spanje over te „ brengen (*s*)." Het gelukte den Hertog, in het volgende jaar, Geertruidenberg, te bemagtigen. VII. Boek. Filip IV. 1588.

In het begin deezes jaars, vond de Koning van Spanje goed, den Tol zo te water, als te land, die, voor den oorlog binnen Heusden gevorderd was, binnen 's Hertogenbosch, te verplaatsen. Hy stelde aldaar *Gerard Splinter van Voorn* tot Ontfanger van dien Tol aan, en gelastte hem, dat 'er ook een Comptoir * ter onderzoeking, op de Schans te Engelen gehouden zoude worden. De Hertog van Parma gaf zulks, de Regeering hier ter stede te kennen (*t*). Den Heusdensche Tol binnen 's Hertogenbosch gevorderd. * *ter recherche.*

In de maand Mei gebeurde in deeze stad een geval, het welk, zo het zelve niet tydig gestuit ware, een geheel bloedbad had kunnen veroorzaaken. De Schuttery van den Ouden Voetboog trok, des avonds op de wagt, om, die van den Jongen Voetboek, af te losschen. Terwyl zulks geschiedde, kwam de Hoogschout, met eenige Dienaars, om zekeren Burger, uit de gelederen des Ouden Voetboogs, te halen, en denzelven naar de gevangen poort te voeren. Alle de Burgers, die op de Markt waren, hielden de zyde van hunnen medeburger, en verdreven den Hoogschout en zyne Dienaars: Hier by kwamen, eenige andere Burgers, uit de huizen en straaten, waar van zommigen, de zyde des Hoogschouts, en andere die der Burgerye kozen. De Hoplieden, Oproer gestuit.

(*s*) Brief der Regeering van 's Hertogenbosch aan den Hertog van Parma *van den* 11 *February* 1588. *als voor.*

(*t*) Brief van den Hertog van Parma *van den* 11 *April* 1588. *als voor.*

VII. Boek. Filip IV. 1588.

den, en andere Offisieren, voor oproer bedugt, wisten beide de partyen te stillen, en de zaak liep dus, zonder verder ongeval, gelukkig, af. De Burger, daar de Hoogschout het op gemunt had, maakte zig inmiddels onder het gedrang t'zoek. Toen eischte de Hoogschout van de Schutterye, dat zy hem den ontvlugten Burger over leveren zouden, het welk zy verklaarde haar ondoenlyk te zyn; En vermits de Hoogschout by zynen eisch volhardde, gaven alle de Schutteryen te samen, de Regeering schriftlyk te kennen: „ Wy trek-„ ken (zeiden zy) ter liefde des Konings, en „ onzer stad, zonder eenige bezoldinge te genie-„ ten, op de wagten, ons verzoek derhalven is, „ dat de Regeering, te wege brenge, dat de „ Hoogschout, zodanige zaaken niet meer onder-„ neme, doch ingeval hy iet ten laste, van eene „ der Burgers hebbe, hy gehouden zy, hem on-„ gemoeid te laten, terwyl wy op de wagt trek-„ ken: Insgelyks, dat de Hoogschout, van zy-„ nen eisch, dat de ontvlugte Burger, door de „ Schutterye zoude moeten overgeleverd worden, „ af zie (*u*)." De Regeering maakte dit geval, den Hertog van Parma bekend, en deed denzelven een gelyk verzoek, als de Offisieren aan de Regeering, gedaan hadden, Parma antwoordde: „ Dat hy den Hoogschout gelast had, dien Bur-„ ger, te vatten: zeker was het, dat de Burger-„ wagt, niet besprongen, maar in haare agting „ gehouden moest worden, dit geval, had men „ dus alleen, aan een verkeerd begrip, toe te „ schry-

(*u*) Copye REQUESTE der Offisieren der Schutteryen aan stads Regeering gepresenteert, *als voor*.

„ schryven, hy hoopte verder, dat zulks nimmer VII. Boek.
„ meer voorvallen zoude. De Burger was nu Filip IV.
„ ontsnapt; en hy zou derhalven de zaak voor 1588.
„ tegenwoordig laten berusten (*v*)."

Parma, verdrietig over den ongelukkigen uitslag Parma belegerd Bergen op Zoom.
der Spaansche Vloot, op Engeland, ondernam de belegering van Bergen op den Zoom. Deeze was genoegzaam de eenigste stad in Brabant, die de zyde der Staaten hield. Hy veinsde dan, Heusden te belegeren, doch zond *Octaaf van Mansfeld*, in het Zeeuwsche Eiland Tolen, om de stad van dien naam te bemagtigen, het welk nochtans mislukte; waarna hy zig voor de stad Bergen op Zoom nedersloeg. Twee Engelschen lieten zig, zo het scheen bewegen, om Parma de Noordschans te leveren, en hem den weg te wyzen. De Bevelhebber van Bergen op Zoom bestierde deezen handel, die met zyne kennis, om Parma te misleiden, ondernomen was. De Hertog, egter, liet zig met de gewaande Verraders niet in, dan onder beding, dat zy, zig geketend, met eenige manschap, in de Schanse zouden doen leiden. De gidsen, met omtrent veertig mannen binnen geraakt zynde, liet de bezetting, de schotbalken der poorten vallen. Die van buiten klommen terstond tegen de borstweeringen op, doch werden zodanig ontfangen, dat zy, met verlies, te rug moesten trekken. Het mislukken deezer onderneming, en de aanstaande wintertyd, deeden Parma besluiten, het beleg van Bergen op Doch verlaat de stad weder.
Zoom, op te breken. Hy verliet dan, op den twaalf-

(*v*) Brief van den Hertog van Parma *van den* 27 *Mey* 1588. *als voor.*

VII. Boek. Filip IV. 1588. twaalfden November de stad, en vertrok naar Brussel (*w*).

Gedurende deeze onderneemingen, tragten de Staatschen de Meyerye aftebranden, waarvan de Bevelhebber van Breda, dien van 's Hertogenbosch, kennis gaf (*x*). Ik vinde egter niet, dat zulks te werk gesteld zy.

Parma word ziek. Heusden belegerd. Eene onpasselykheid, die Parma in het begin des volgenden jaars, overviel, deed hem besluiten, eene reize naar Spa te doen, om aldaar de wateren te gebruiken. Inmiddels ondernam de Graaf van Mansfeld de belegering van Heusden: met voornemen om die stad uit te hongeren. Ten dien einde bragt hy veel volk in de Bommelerwaard, daar hy de Kasteelen Hedel, en Brakel innam (*y*). Parma had, voor zyn vertrek naar Spa, aan de Regeering hier ter stede geschreven: „ Dat vermits hy veel geld noodig had, om zy„ ne Soldaaten te voldoen, verzogt, dat de „ stad hem, veertig duizend guldens opschieten „ wilde, met belofte, die, zo dra hy konde, te „ rug te geven (*z*)." De Regeering zond twee Gemagtigden nevens den Pensionaris naar Breda, alwaar Parma zig toen bevond, om de stad van dien last, te bevryden. Doch deeze konden niets verwerven. Parma antwoordde ernstlyk: „ Dat „ die van 's Hertogenbosch altyd geweldig op haare „ genegenheid, voor den Koning, geroemd had„ den;

(*w*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 417 & 418.

(*x*) Brief van Odoardo Lansavegio *van den* 4 *Sept.* 1588. *als voor.*

(*y*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 423 & 424.

(*z*) Brief des Hertogs van Parma *van den* 11 *April* 1589. *als voor.*

„ den; Billyk was het nu, dat de ſtad, zulks, „ niet met woorden, maar met de daad betoonde. „ De Regeering moeſt koorn koopen, om brood „ te bakken, en anderen voorraad te zamen bren- „ gen, op dat 's Konings leger voor Heusden, „ geen gebrek leede; Hy, om de ſtad dienſt „ te doen, zoude zelf met het leger, zig voor „ Heusden hebben begeven, dan, om zekere „ andere bezigheden, had zulks niet kunnen ge- „ ſchieden: Doch hy had ten dien einde den „ Graaf van Mansfeld, laſt gegeven. Deeze „ zoude het beleg bevorderen, mits, dat die „ van 's Hertogenboſch, het geene men nu van „ hun vorderde gaven (*a*)." De Regeering, was derhalven genoodzaakt, om alle die koſten te vinden, vyf guldens op ieder aam Wyn, voor den tyd van een jaar, en twaalf en een halve ſtuiver, op ieder aam Bier, voor een half jaar, buiten gewoon, te leggen. Het Kapittel van St. Jan ſtond mede toe, dat zy, en hunne bediendens, voor den tyd van drie maanden, daarin betaalen zouden. De Regeering bedong egter, dat deeze inwilliging, niet ten nadeele van ſtads voorregten, by vervolg zoude getrokken worden (*b*). De Penſionaris, *Willem van Reys*, die zig, nevens de twee Gemagtigden, nog te Breda, by den Hertog ophield, ſchreef op den twintigſten April, aan

(*a*) Brief der Gemagtigden van 's Hertogenboſch by den Hertog van Parma *van den* 20 *April* 1589. *als voor.*

(*b*) Acte van Concessie des *Kapittels van St. Jan* ter betaling van de nieuwe belaſtinge op de Wynen en Bieren, en Consent van *non prejuditie* der Regeering van 's Hertogenboſch *van den* 28 *April* 1589. *als voor.*

VII. Boek. Filip IV. 1589. aan de Regeering: „ Dat 'er hoope was, van de „ betaaling, der geëischte veertig duizend guldens, ontslaagen te worden, indien de stad, „ voor den tyd van eene maand, daaglyks, tien „ duizend ponden brood voor het krygsvolk, en „ in geld, vyf duizend guldens leverde (*c*)."

De stad bewilligde in deeze aanbieding, en leverde daaglyks het gevorderde brood. Doch Mansfeld klaagde, den zes, en negen en twintigsten April by de Regeering hier ter stede: „ Dat „ als dezelve hem geen meerder brood zond, „ zyn leger door honger zoude vergaan. Het „ reeds gezondene was slegt, en niet te eten: des „ raade hy haar, de gedaane beloften, beter na „ te komen (*d*)."

Die van Geertruidenberg omtrent Os door de Staatschen geslaagen. Eenigen der Staatsche bezetting, die Geertruidenberg, den Hertog van Parma verkogt hadden, lagen in de maand Mei deezes jaars, by Os, in het Kwartier van Maazland, daar zy door de Staatschen verrast, geslagen, en veele van hen gevangen genomen werden (*e*). MAURITS, Prins van Orange, die omtrent deezen tyd by Hemert lag, scheen eenen aanslag op 's Hertogenbosch voor te hebben; immers de Bevelhebber der Engeler-Schans schreef zulks aan stads Regeering (*f*).

De

(*c*) BRIEF des Pensionaris W. van Reys *van den* 20 *April* 1589. *als voor.*

(*d*) TWEE BRIEVEN des Graave van Mansfeld, *dato als boven, te vinden als voor.*

(*e*) HARRÆUS *Tom.* III. *pag.* 424.

(*f*) BRIEF van Vittorio Furry *van den* 13 *April* 1589. *als voor.*

De Graaf van Mansfeld, die nog met de belegering van Heusden bezig was, kreeg in het laatst van September, bevel van Parma, zig met zyn leger, tusschen Nieuwmegen, en Arnhem neder te slaan. De Hertog gelaste mede aan de stad 's Hertogenbosch, dat zy de nodige karren, byeen zoude brengen, om de levensmiddelen, en krygsbehoeftens te vervoeren (*g*). VII. Boek. Filip IV. 1589.

De stad was in deezen tyd, in de betaaling der Los- en Lyfrenten, die ten haaren lasten liepen, zodanig ten agteren, dat haare Burgers en derzelver goederen, by na overal, voor stads schulden aangehouden werden. De Kerkmeesters der Hoofdkerk, met de herbouwing van den toren, in het jaar 1584 afgebrand, bezig, verzogten, om die reden, vrygeleide, voor het hout, de kalk, leyen, en andere bouwstoffen, die zy noodig hadden (*h*). De lasten der stad, en der Meyerye naamen hand over hand toe, zo dat de Opgezetenen, van geheele Dorpen, met vrouwen, en kinderen, hunne huizen, en goederen genoodzaakt waren te verlaten, dus men bedugt was: dat de gansche Meyerye eerlang in eene woestyne zoude veranderen, want men wilde, de lasten der verlaten goederen, weder op andere leggen. Deeze, dan nog meer bezwaard, stonden insgelyks verlaten te worden. De lasten der Meyerye, beliepen maandlyks, by de negentig duizend Karels guldens; eene som, waarlyk, oneindig boven haar Slegte staat der geldmiddelen.

(*g*) Brief des Hertogs van Parma, geschreven uit Spaa, *den* 17 *September* 1589. *als voor*.

(*h*) Brief van vrygelyde voor Kerkmeesteren van St. Jans Kerk, *van den* 16 *January* 1589. in de Archieven der Kerken.

VII. Boek. Filip IV. 1589.

haar vermogen. De Ingezetenen van 's Hertogenbosch, wier grootste rykdom in het platte land bestond, deelden dus mede in den nood der Meyerye. Zy bekwamen niet alleen, niets van hunne landeryen, maar moesten, boven dien, nog geld toegeven, om die landen, waar van zy renten, of erfpagten bezaten, te laten bebouwen, vermits die anderzins, met heide bewassen, en dus, in het geheel onnut, zouden worden.

1590. Vertoog dies wegens aan Hertog van Parma gedaan.

De Regeering deed, dieswegens in het begin des volgende jaars, een breedvoerig vertoog, aan den Hertog van Parma. Dit behelsde zaaklyk: „ Hoe dat haar, door den Hertog van Terra Nova, uit naam des Konings van Spanje, en naderhand by den Koning zelve, met zyn Prinslyk woord bevestigd, beloofd ware, dat de stad en het Kwartier van 's Hertogenbosch, ten aanzien der getrouwe diensten, aan den Koning bewezen, van alle buitengewoone lasten, en schattingen, bevryd, of, ten minsten daar in verligt, zouden worden: zy bevond nu het tegendeel; veele elenden, en zwarigheden waren hun overgekomen, en dus niet in staat, om de renten, die op de Beden gevestigd waren, te kunnen betalen, vermits de lasten, op de vaste goederen gelegd, zoo hoog liepen, als de inkomsten zelve. Dus genoot de Koning het gansche inkomen dier goederen: Egter kwam, door de geweldige afpandingen, niet het vierde der opgebragte penningen in 's Konings kasse, inzonderheid, vermits die tot zaaken, daar hy weinig, of geen nut van had, besteed werden. De Hertog van Parma had, eenigen tyd geleden, aan zekeren *Anthony Fresne*,

„ eenen

" eenen Vrybrief verleend, om geene goederen, VII. Boek.
" of koopwaaren uit deeze Landen, zonder zyn Filip IV.
" paspoort te vervoeren. Men had zulks binnen 1590.
" 's Hertogenbosch, zonder den brief te vertonen,
" in het werk willen stellen. Het volk was hier
" door verbitterd, en wel dermaate, dat de Re-
" geering, Fresne had moeten ontzetten, en be-
" waren, zy bad derhalven, ootmoedig, dat die
" geweldige lasten mogten worden verminderd,
" en anderen in deszelfs plaats, gesteld wer-
" den (*i*)."

Dit verzoek werd verscheide maalen herhaald. De stad schreef ook aan den Voorzitter des geheimen Raads *Pamele*, aan den Baron *Chassy*, *Richardot*, en d'*Assonville*, leden derzelven, om hunnen voorspraak te verwerven. Dit bragt te weeg, dat Mr. *Paulus Mechelmans*, naar de Meyerye gezonden werd, om daar omtrent, onderzoek te doen. Hy bevond, dat de Schouten, en anderen, die eenig bewind in handen hadden, de arme Ingezetenen der Meyerye, dan om deeze, dan om geene redenen, geld afknevelden, Parma gelastte hem, alle de bewyzen daarvan, aan den Fiskaal van Brabant over te geven, om dezelven in regten te betrekken. Veele werden gevangen gezet (*k*). Doch de Ingezetenen kregen egter niets van hun geld te rug, en het leed nog eeni-

ge

(*i*) Copye der REMONSTRANTIE door de stad en Meyerye van 's Hertogenbosch aan den Hertog van Parma gedaan, in de Archieven der stad.

(*k*) Verscheidene BRIEVEN de Remonstrantie de contributien rakende, *geregistreerd in zeker boek waar in verscheidene brieven en derzelver antwoorden zyn geschreven*, *beginnende Ao.* 1580. in de Archieven der stad.

VII. Boek. ge jaaren, eer de zaak der Licenten op de uitgaande goederen, afgedaan werd.

Filip IV. 1590.

Maurits Prins van Orange, nam den vierden Maart deezes jaars de ſtad Breda, door middel van een Turfſchip, in. Hier door onderging de Meyerye wederom eenen nieuwen laſt, alzo de Staatſchen, te Ooſterhout gelegerd, daar uit, geweldige brandſchattingen, ophaalden. De Graaf van Mansfeld joeg hen egter te rug, en nam de Stad Sevenbergen, met het Kaſteel in: Doch hy keerde, na het vergeefs belegeren van zekere Schans, in Brabant te rug (*l*).

Breda ingenomen door de Staatſchen.

De Hertog van Parma, van Spa wedergekeerd, begaf zig in het laatſt van den Zomer, naar Frankryk, ter onderſteuning der *Ligeurs* of Verbondlingen, waar door de Staatſchen lugt kregen (*m*). *Zy* vertoonden zig reeds in de maand Mei, in de Meyerye. Eenige van hun volk trok te Lith over de Maaze, en legerden zig in de heide omtrent Os. Die van 's Hertogenboſch, onzeker wat zy ondernemen zouden, gaven hier van terſtond den Bevelhebber, van het Kaſteel te Heeswyk kennis, die hun daar voor dankte, en beloofde, ingevalle hy aangetaſt werd, als een man van eer zig te zullen kwyten (*n*).

Parma trekt naar Frankryk.

Prins Maurits bemagtigde in de maanden, September, en October het Huis te Hemert, gelyk ook de Schanſen Elshout, Crevecœur, en het Huis te Hedel, alle digt by 's Hertogenboſch gele-

(*l*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 432 & 433.
(*m*) Idem *pag.* 434.
(*n*) Brief van Barthold van Floru Bevelhebber op het Kaſteel van Heeswyk, *van den* 10 *Mey* 1590. *te vinden als voor.*

legen, en rondsom Breda, nam hy Steenbergen, en de Schansen Rosendaal, en ter Heide weg (o). VII. Boek. Filip IV. 1590.

De Regeering hier ter stede, mooglyk bedugt, dat de Staatschen iet tegen haare stad zouden aanvangen, verzogten den Hertog van Parma, de Huislieden uit de Meyerye te mogen ontbieden, om de stads graften te helpen diepen. Na dat dit toegestaan was, ontboodeh zy uit de gansche Meyerye, eene meenigte gravers tot dat werk (p). 's Hertogenbosch versterkt.

Terwyl de Hertog van Parma, naar Frankryk ter ondersteuning der Roomschgezinden vertrokken was, werd alhier, op aanschryving van den geheimen Raad te Brussel, eene plegtigen omgang, met het dragen van het Sakrament des Autaars gedaan, ter afbidding van 's Hemels zegen, en voorspoed, over 's Konings wapenen (q). Aanschryving tot het doen van eenen omgang, om den voorspoed van 's Konings wapenen in Frankryk.

Parma, op het laatst deezes jaars uit Frankryk, te Brussel gekomen, gaf van zyne herkomste den tienden December de Regeering hier ter stede kennis, en prees by deeze gelegenheid, de trouwe, en standvastigheid der stad, jegens den Koning, ten hoogsten; Hy maande haar aan, daar in te volharden, met belofte, dat de Koning haar nimmer zoude verlaaten (r). Mansfeld schreef ook aan dezelve, in het einde deezes jaars: Parma komt weerom te Brussel.

„ Dat

(o) Harræus *Tom.* III. *pag.* 439.

(p) Copye Brieven aan de Quartierschouten van de vier Kwartieren der Meyerye geschreven tot het zenden van eenige Huislieden om de stads graften te verdiepen, *alle van den* 29 *Aug.* 1590. *als voor.*

(q) Brief des geheimen Raads *van den* 22 *Aug.* 1590. *als voor.*

(r) Brief des Hertogs van Parma, *van den* 10 *December* 1590. *als voor.*

VII. Boek. Filip IV. 1590.

„ Dat hy zeven duizend voetknegten, en twaalf „ honderd mannen te paard gereed had, om, de „ Schansen, die de Staatschen, in deezen zomer, „ rondsom 's Hertogenbosch bemagtigd hadden, „ te herneemen." Hy voegde hier by: „ Dat de „ bezettingen, dezelven zeer kwalyk verdeedigd, „ en ontydig overgegeven hadden (s)." Het leed egter lang eer de Spaanschen, eenigen wederom in hunne magt kregen. De Regeering, inmiddels verwelkomde den Hertog van Parma, schriftlyk,

1591. waar op hy haar, den veertienden January des volgenden jaars antwoorde: „ Dat hy met ver„ maak verstond, dat zy met Mansfeld, zodani„ ge middelen beraamd had, dat de stad door „ den vyand niet ligtlyk zoude kunnen verrast „ worden, zy zoude in zulke maatregelen vol„ harden, en zig, door de vryheid van koop„ handel, die de vyand haar verleende, niet ten „ afval des Konings laaten verlokken. Hy wilde „ zorg dragen, dat het geschut, en de krygsbe„ hoeftens, die zy den Koning geleend had, „ haar te rug gegeven werd, en zo veel volk als „ zy ter bescherming noodig hadde, herwaards „ zenden (t)."

Verbetering der vestingwerken van 's Hertogenbosch.

De Regeering voor eenige onderneming der Staatschen bevreesd, versterkte haare stad, in dit en in het volgende jaar merklyk. Alle de huizen buiten de Vugterpoort, tot aan het gehugt, *het Reut*, werden afgebroken, de erven der-

(s) Brief des Graaven van Mansfeld, *van den* 11 *Decemb.* 1590. *als voor.*

(t) Brief des Hertogs van Parma, *dato* 14 *Jan.* 1591. *als voor.*

derzelven verlaagd (*u*), en de vestingwerken verbeterd, waar toe eene schatting, op ieder huis, gelegd werd (*v*), zy schreef mede, op den zeventienden February deezes jaars, aan den Hertog van Parma: „ Dat haar ter ooren gekomen " was, dat de vyand groote toebereidselen maak- " te, en in Delft eene meenigte geschut vervaar- " digd werd, om eene voornaame vesting, te be- " legeren; de spraak ging, dat het op Geertrui- " denberg, of 's Hertogenbosch gemunt was. " Meer dan eens had zy vrugtloos verzogt, om " haar geschut, en krygsbehoeftens, die zy den " Koning geleend had, te rug te hebben. Dit " alles zoude nu, in het verdedigen haarer stad, " te passe komen, zy verzogt derhalven ernstig: " In geval haar eigen geschut niet voorhanden " ware, men haar als dan ander, van gelyke " waarde zond: De Hertog voorzage ook haar " Kwartier, met eenig krygsvolk, om op den " vyand een wakend oog te houden (*w*)." Ik vinde niet wat hier op geantwoord zy; de uitkomst der zaaken leerde egter, dat het thans op 's Hertogenbosch, niet gemunt ware.

VII. Boek. Filip IV. 1591.

Parma meende in de Lente deezes jaars, Breda te winnen, daar toe had hy reeds eenige Burgers dier stad, omgekogt; doch de aanslag liep te niet. Beter gelukte de onderneming der bezetting van Breda, die in deezen zomer, het Kasteel

Krygsbedryven in Brabant.

(*u*) Stads Rekening *van St. Remys* 1590 *tot* 1591.
(*v*) Stads Rekening *van* St. Remys 1591 *tot* 1592.
(*w*) Brief der Regeering van 's Hertogenbosch aan den Hertog van Parma *dato als boven*, *geregistreerd in zeker* Register van Brieven der stad *beginnende met den jaare* 1580. *als voor.*

VII. Boek. Filip IV. 1591.

teel Turnhout innam. De Staatschen bemagtigden ook, op den vierden Mei deezes jaars het Slot te Westerlo, welks bezetting naderhand, de Brabanders lastig viel (*x*).

DeBurgery van 's Hertogenbosch in den eed genomen.

Na dat Nieuwmegen, op den een en twintigsten October door Prins Maurits ingenomen was, waar toe het gemeen, en een gedeelte der Burgery, de Regeering genoodzaakt had, was men hier ter stede voor een gelyk voorval bedugt; te meer, om dat 'er geene bezetting in de stad lag, en dezelve alleen door de Burgery, bewaard werd; Derhalven werd goedgevonden, allen de Burgers, hoofd voor hoofd, den eed van getrouwheid afteneemen, gelyk op den twee en drie en twintigsten October, geschiedde (*y*).

Verzoek om de licenten ten voordeele van de stad te verkrygen.

De Regeering alhier verzogt, omtrent deezen tyd, aan den Hertog van Parma: „ Dat hy ten haaren behoeve, de gelden, die op de inkomende, en uitgaande goederen, binnen de stad „ werden geheven, aan de stad wilde laaten ver- „ blyven; zy zoude daar mede, de schade, „ die zy door den uitgaaf van veele penningen, „ zo ten dienste van 's Konings krygsvolk, als „ tot het bevestigen van de stad, die nu een ui- „ terste grensvesting tegen de Vereenigde Neder- „ landen geworden was, vergoeden: en ook haa- „ re krygsvoorraad-huizen daar door, mede voor- „ zien: zy had uit dezelven voorheen, zo mild- „ lyk, geschut, en oorlogsbehoeftens voor 's Her- „ togs leger geleend; Men zoude die gelden, „ ook ter opbouwing haarer verbrandde Hoofd- „ kerk,

(*x*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 443 & 444.
(*y*) Stads Rekening *van St. Remys* 1591 *tot* 1592.

„ kerk, gebruiken, waar toe zo veel te meer re- „ denen waren, om dat de Geestlykheid en de „ Burgery, hoe grooten yver zy ook voor het „ welzyn haarer stad, en Kerk hadden, zodanig „ uitgeput waren, dat zy, met geene mooglyk- „ heid iet konden geven." Verder verzogt men: „ Dat de Opgezetenen der Meyerye, die, om „ de groote lasten te ontgaan, hunne huizen, en „ landeryen, hadden verlaten, en op onzydige „ plaatsen, of wel, op den grond der Vereenig- „ de Nederlanden geweken waren, ongemoeid, „ weder hunne verlaten huizen, mogten betrek- „ ken, en hunne landen bebouwen, mids dat zy „ den eed van getrouwheid, in handen van de „ Offisieren der gemelde plaatsen, afleggen zou- „ den." Parma sloeg het eerste verzoek af, doch stond aan de stad, zes duizend ponden buskruit, en kogels naar evenredigheid, toe, die hy binnen Luik zoude doen leveren, om van daar herwaards, vervoerd te worden. Hy vergaf verder de uitgewekene Opgezetenen der Meyerye, hun bedryf, en vergunde dezelven, hunne verlatene goederen te aanvaarden; mits zy zig Katholyk, en als goede onderdaanen des Konings gedroegen (z).

VII. Boek. Filip IV. 1591.

Midsgaders, dat gevlugte ingezetenen der Meyerye hunne huizen weder mogen betrekken.

In de maand Juny des volgenden jaars gelaste de Geheimen Raad te Brussel, alle Engelsche lakenen, karzaayen, stammetten, en baayen, ten „ langste binnen zes dagen, na afkondiging van „ dit

1592. Plakaat om alle Engelsche lakenen en stoffen na te zien.

(z) Requeste, en daar op staande Apostille des Hertogs van Parma *van den inhoude als boven, geregistreerd in zeker* Register van Brieven en andere zaaken de stad 's Bosch raakende *beginnende met het jaar* 1580. *als voor te vinden.*

VII. Boek. Filip IV. 1592.

„ dit Plakaat, te brengen op zekere plaatsen, by „ de Wethouderen te noemen, om aldaar, in te„ genwoordigheid van de Rentmeesters der Do„ meinen, in elk Kwartier, door de Lakenwevers „ Gilden, bezien te worden, of dezelven ook be„ dorven waren, en ingeval dezelven werden „ goedgekeurd, die met stads Zegel te bestempe„ len; doch zo die Lakenen, en andere stoffen, „ door de Gilden werden afgekeurd, dan die „ stukken te bezegelen, zo als men gewoon was „ te doen, met lakenen die niet opregt gemaakt „ waren. De lakenen, en andere stoffen, die bin„ nen de gemelde zes dagen niet waren overge„ bragt, zouden, ten behoeve des Konings, ver„ beurd zyn (*a*)." De reden van dit bevel was, volgens het gemelde Plakaat, dat de Engelschen binnen deeze Landen, eene menigte bedorven, en vervalste lakenen, en andere stoffen ingebragt hadden.

Het Kasteel te Westerlo door de Spaanschen ingenomen.

Terwyl de Prins van Orange Steenwyk belegerde, nam Mondragon, Bevelhebber van het Kasteel te Antwerpen, met drie duizend mannen, het Slot te Westerlo in bezit; gelyk ook, eenigen tyd daar na, het Huis te Turnhout, midsgaders de Sterkte te *Bergyk*, in de Meyerye gelegen, die de Staatschen in het voorleden jaar gestigt hadden (*b*).

De Hertog van Parma sterft.

Parma, die zig gereed maakte, om met een leger, wederom naar Frankryk te trekken, had, alvorens hy zig uit Brussel begaf, vermits eene

(*a*) PLAKAAT des Geheimen Raads te Brussel *van den* 3 *Juny* 1592. *als voor.*

(*b*) HARRÆUS *Tom.* III. *pag.* 463.

eene kwynende ziekte hem bybleef; zynen uitersten wille aldaar gemaakt. Tot Atrecht gekomen, verergerde zyne kwaal dermaate, dat hy op den derden December overleed. Zyne ingewanden werden, in de Abdye van St. Vaast te Atrecht begraven, en zyn' lighaam naar Italien gevoerd. Kort voor zynen dood, was uit Spanje, in de Nederlanden *Don Pedro Henriques d'Azevedo, Graaf van Fuentes* gekomen, met last, om een wakend oog op de Nederlandsche zaaken te houden, en, in geval die verlopen waren, te herstellen. De Landvoogdy, werd, by voorraad, aan den ouden Graaf, *Pieter Ernst van Mansfeld* opgedragen, en zynen zoon *Karel van Mansfeld* werd met het leger, naar Frankryk gezonden (*c*).

VII. Boek. Filip IV. 1592.

De Graaf van Fuentes komt in de Nederlanden.

Fuentes gaf van zyne komst, en de reden zyner zending, op den twaalfden December, aan de Regeering van 's Hertogenbosch kennis. Waar by hy voegde : „ Dat de mening des Konings „ ware, zyne Landen, de rust, en verligting te „ geven, die zy zo hoog noodig hadden (*d*)." De Regeering beantwoorde deezen brief, in de maand January des volgenden jaars, en verklaarde „ zeer verheugd te zyn, dat des Konings „ voornemen ware, zyne landen, de rust te be„ zorgen: zy verlangde by aanhoudenheid, naar „ de uitkomst van dien, en beval zig, de stad, „ en

Hy geeft van zyne komst aldaar aan die van 's Bosch kennis.

1593.

(*c*) IDEM *pag.* 465—467.
(*d*) BRIEF des Graave van Fuentes *van dato als boven, geregistreerd in het* Register der Brieven *beginnende met den jaare* 1580. *te vinden als voor.*

VII. Boek. Filip IV. 1593.

„ en haare Burgery, in zyne gunst (*e*).” Met de verandering der regeering in 's Konings Nederlanden, werd ook in het beleid der zaaken, verandering gemaakt. Toen de Hertog van Alva, het bewind in handen had, werden alle gevangenen, zonder eenige genade veroordeeld. Naderhand werden zy op losgeld gesteld, waardoor de Soldaaten, zig des te ligter, in 's vyands land waagden, en over al, de Ingezetenen ten platten lande plunderden. Om dit voortekomen, kwam men overeen: „ Dat de Landen, die het „ naast aan de grenzen gelegen waren, brand- „ schatting zouden geven.” Uit deeze, betaalde de Vereenigde Nederlanden thans een groot gedeelte hunner krygsmagt. Mansfeld hier over t'onvrede, bragt te weeg, dat op den vyfden January deezes jaars, een order gegeven werd, waar by men goed vond „ de vrywaringen af te „ schaffen, en de gevangenen, niet meer op los- „ geld te stellen, maar, zonder genade, ter dood „ te brengen.” De Staaten der Vereenigde Nederlanden, gaven op den zeven en twintigste February, een dergelyk bevel, om met de gevangenen, op dezelve wyze te handelen, als Mansfeld gebooden had, ten waare die Graaf, zyn bevel, voor den eersten April herriep. Het Plakaat van Mansfeld, raakte allengskens hier door in onbruik, en men ging wederzyds, tot de voorige gewoonte over, met brandschattingen te vorderen, van zulke landen, die zig niet konden bescher-

Mansfeld schaft de vrywaringen en het lossen der gevangenen af.

Plakaat van de Vereenigde Staaten hier tegen.

(*e*) Copye Brief der Regeering van 's Hertogenbosch aan den Graaf van Fuentes *van den* . . . *Januari* 1593. *als voor*.

schermen; en met de gevangenen werd naar krygsgebruik, gehandeld (*p*). VII. Boek. Filip IV. 1593.

Terwyl Maurits Prins van Orange, in de lente deezes jaars Geertruidenberg belegerde, tragtte Mansfeld hem dit beleg te doen opslaan: ten dien einde, bragt hy zyn leger in het gezigt der belegeraars; waar door de wederzydsche benden, veel maalen aan elkanderen geraakten, doch de stad was met geene mooglykheid te ontzetten, en zy ging, op den vyf en twintigsten Juny, aan de Staatschen over (*q*). Mansfeld tragt, te vergeefs, de belegering van Geertruidenberg te doen opslaan.

Mansfeld, trok op den negen en twintigsten derzelver maand, met zyn leger voor de Schans Crevecœur, en legerde zig te Bokhoven. De Prins van Orange, voor het verlies dier Schanse bedugt, had, eenigen tyd te vooren, Jo. *Floris van Brederode* Heer van Cloetingen, met een hoop volk tot versterking der bezetting, derwaards gezonden, en hem gelast, eenige verschansingen, aan de Hedikhuizensche Maaz optewerpen. Maurits door Brederode, van de komst van Mansfeld onderrigt; begaf zig binnen de Schans, alwaar hy al het volk aan den arbeid stelde, waar door de vestingwerken zodanig vorderden, dat Mansfeld, alle zyne behaalde voordeelen verlaten moest. De Prins deed ook, uit Crevecœur, sterk op het leger van Mansfeld vuuren. De Staatschen hadden eenen dam, in de rivier de Dieze gelegd, waar door het water over het land liep: dus was Mansfeld genoodzaakt, met zyn leger naar Engelen, en Vlymen te wyken; Doch ziende, dat hy aldaar, niet Hy belegerd Crevecœur. Doch te vergeefs.

(*p*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 475 & 476.
(*q*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 476 & 477.

VII. Boek. Filip IV. 1593.

Hy tragt vrugtloos bezetting, in 's Hertogenbosch te brengen.

niet veel konde uitvoeren, tragtte hy eenige bezetting, binnen 's Hertogenbosch, voor welks verlies hy bedugt was, te brengen. De Burgery, die zulks zeer mishaagde, stelde alle moogly ke middelen in het werk, om dit te beletten; zy ontwapende de Geestlyken, en eenige anderen, daar zy kwaad vermoeden op had (*r*). Mansfeld kwam toen zelfs in de stad (*s*), alwaar de Burgery van geene bezetting wilde hooren, des vergenoegde hy zig, de stad, met krygs en mondbehoeftens te voorzien, en legerde zig voorts te *Orten*. Doch die van 's Hertogenbosch gedoogden niet, dat hy aldaar eenige verschansingen deed maaken (*t*). Waar op hy zig naar *Os*, en *Berchem* begaf, en van daar naar Brussel. Inmiddels had hy een gedeelte zynes legers, onder het beleid van den *Graaf van 's Herenberg* naar Friesland gezonden (*u*).

Mansfeld nu te Brussel gekomen, schreef van daar op den veertienden July de Regeering, hier ter stede: „ Dat hy, digt by de stad, *de Markgraaf van Varambon*, met eenig krygsvolk, „ tot verzekering derzelve, en der landlieden „ daar om streeks gelaten had, om met te meer „ gerustheid den oogst in te zamelen (*v*)."

Varambon schreef insgelyks aan de Regeering, het geene Mansfeld reeds berigt had, met aanbieding

(*r*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 477 & 478. *en* Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 55 *en* 56.

(*s*) Stads Rekening *van* St. Remys 1592 *tot* 1593.

(*t*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 56.

(*u*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 478.

(*v*) Brief des Graave van Mansfeld, *dato als boven*, *te vinden als voor.*

ding van zynen dienst in allen gevallen (*w*). De Regeering antwoordde den laatsten: „ Zy had „ verstaan, dat de vyand met al zyne magt, by „ Crevecœur lag, voorzien van zestig stukken „ geschut: in den voorigen nagt had zy de gele- „ genheid, omstreeks de Kerk te Orten doen be- „ zigtigen, en twyfelde niet, of het voornemen „ van den vyand was, de verschansingen der stad, „ aan die zyde aangevangen, te veroveren. *Zy* „ verzogt derhalven, dat hy, omtrent duizend „ mannen, van zyn volk, naar de Kerk van „ Orten zond, om zig daar te verschansen, tot „ dat de nieuwe vestingwerken haarer stad vol- „ tooid zouden zyn (*x*)." Mansfeld zond ter- stond de geëischte manschap, onder het geleide van den Kolonel *Stanley*, derwaards (*y*). De Regeering den negentienden July, weder verga- derd, besloot: „ Dat Stanley, met zyn volk, by „ voorraad, zig te Orten versterken zoude, tot „ dat de nieuwe vestingwerken, van 's Herto- „ genbosch, in staat van tegenweer zouden ge- „ bragt zyn, en vermits, geen bekwamer plaats, „ ter beveiliging der stad, aan dien kant gevon- „ den werd, dan de Kerk, en het Kerkhof, ver- „ meenden zy: dat hy zig aldaar, zoude kun- „ nen verschansen; doch die verschansingen, moe- „ sten naderhand wederom geslegt worden. De „ levensmiddelen, voor de Soldaaten, zouden „ uit

VII. Boek. Filip IV. 1593.

(*w*) Copye Brief van den Marquis de Varambon, *van den* 16 *Juli* 1593. *als voor.*

(*x*) Copye des Briefs der Regeering aan den Marquis van Varambon, *van den* 17 *Juli* 1593. *als voor.*

(*y*) Copye Brief van den Marquis van Varambon, *van en* 18 *Juli* 1593. *als voor.*

VII. Boek. Filip IV. 1593.

„ uit het leger, buiten ſtads koſten, moeten aan„ gebragt worden, zy zoude, dezelven, ſtro, „ ſchansgravers, takkeboſſchen, en twee ſtukjes „ geſchut geven. De Bevelhebber aldaar, zoude „ goede toezigt, op zyn volk moeten houden (z)." Verder verzogt de Regeering aan Mansfeld: „Dat hy „ zyne zorgen wilde aanwenden, ter wegneming „ van den dam, in de Dieze by Crevecœur, ge„ lyk ook het ſlegten der Kerk van Orten, ne„ vens alle hoogtens, rondsom de ſtad." Hier op werd geantwoord: „ Dat zo dra 's vyands „ ſchepen van Crevecœur vertrokken waren, hy „ den dam zoude tragten te doen doorſteken. „ Wat de ſlegting der Kerk, en het Kerkhof te „ Orten, en andere hoogtens aanging, hier toe „ zou hy mede zyn beſt doen (a)." Hier op ſchreef Mansfeld aan den krygsbouwmeeſter *Paciotte*, zulks, terſtond werkſtellig te maken (b). Deeze was van gevoelen, dat daar ter plaatſe, eene Schans moeſt gelegd worden, waar in Mansfeld, reeds bewilligd had: Egter bleef op de kragtige vertoogen, door de Regeering daar tegen gedaan, de uitvoering daar van achterwege. Doch de Graaf gelaſte, dat men daadlyk, met het afbreken der Kerk, en het ſlegten der hoogtens zoude voortgaan (c).

In

(z) Copye der RESOLUTIE van de drie Leden van ſtads Regeering *van den* 19 *Julí* 1593. *als voor*

(a) Copye BRIEF des Graave van Mansfeld, *van den* 17 *Aug*. 1593. *als voor*.

(b) Copye BRIEF des Graave van Mansfeld aan den Ingenieur Paciotte, *van den* 17 *Aug*. 1593. *als voor*.

(c) Copye BRIEF des Graave van Mansfeld aan de Regeering, *van den* 10 *September* 1593. *als voor*.

In het laatst deezes jaars, ondstond 'er een merklyk geschil, tusschen de Regeering, en de vier Kwartieren der Meyerye, over de betaling der onkosten van de nieuw gemaakte vestingwerken, der stad, en de gedaane slegting. De Regeering had op den negenden September des jaars 1387. van Hertoginne Johanna, het voorregt verkregen „ als zy het goedvond, de huislieden „ uit de Meyerye te mogen ontbieden, om te „ sterken, te graven, en te vesten: met bevel aan „ de Schouten, en Ambagteren, om ten verzoeke der stad, haar daar in behulpzaam te zyn, „ en de onwilligen, daar toe te dwingen (*d*)." Uit dien hoofde, had de Regeering eenige huislieden ontboden; Deezen hadden daar toe terstond bewilligd; doch nu vorderde de stad de betaaling daar van, waar in, de vier Kwartieren, niet vermeenden gehouden te zyn. De Regeering egter hield daarentegen staande, dat de Meyerye, die arbeidslieden moest voldoen. Terstond leverden de vier Kwartieren, een verzoekschrift, deswegens over, aan de * Gemagtigde Staaten van Brabant, die het zelve, in de maand December, aan de stads Regeering zonden, om haar belang daar tegen, intebrengen (*e*). De zaak, egter, werd slepende gehouden, tot den veertienden September des volgenden jaars, wanneer de Aarts-Hertog *Ernst*, de stad, tot haar eigen behoef, het voordeel van alle de inkomende,

VII. Boek. Filip IV. 1593.

Onkosten over de kosten van de vestingwerken.

* *Gedeputeerden.*

(*d*) OUDENHOVEN, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 23. *Edit.* 1670.

(*e*) BELANG der stad 's Bosch tegens het Requeft door de Meyerye aan de Gedeputeerde Staaten van Brabant gepresenteerd *van den* . . . *December* 1593. *als voor.*

VII. Boek. Filip IV. 1593. de, en uitgaande regten der Meyerye; midsgaders die, welken te Turnhout, en in de Langstraat, te Bezoyen, en Megen geheven werden, overgaf, om daar uit de onkosten der nieuwgemaakte vestingwerken, te betaalen (*f*).

De Aarts-Hertog Ernst word Land-voogd. 1594. De Koning van Spanje had, in het laatst deezes jaars, Ernst Aarts Hertog van Oostenryk, Broeder van den Keizer, tot Landvoogd over de Nederlanden, aangesteld. Hy kwam, in het begin van het volgende jaar, te Luxemburg aan, en deed, op den dertigsten January, zyne plegtige intrede te Brussel (*g*).

Aanslag op 's Hertogenbosch. De krygsverrigtingen in dit jaar werden van der Staaten zyde, met eenen aanslag op 's Hertogenbosch begonnen. Maurits Prinse van Orange, had omtrent vier duizend mannen, uit de bezettingen van verscheidene steden, gelast, op den zeven en twintigsten February, te Gornichem by een te komen, om, op den volgenden avond, ten negen uuren, te Vugt by 's Hertogenbosch, zig te laten vinden; Aldaar gekomen, vertoefden zy, tot de maan onder ging. Hopman Cleerhagen begaf zig, met drie anderen, in stilte naar de Vugterpoort: Van daar bragt hy tyding terug, dat niemand zig in het wagthuis, voor die poort bevond. Toen werd de aanslag, op de volgende wyze ondernoomen: „ Tagtig mannen zou„ den zig, in het wagthuis omtrent de poort be„ geven, en aldaar, tot dat de hameie opengemaakt was, verblyven; wanneer twintig hun„ ner

(*f*) Copye Brief des Aarts Hertog Ernst, *datò* 14 *September* 1594. *als voor*.

(*g*) Harræus *Tom*. III. *pag*. 483.

" ner, den Serjant, met zyn by hebbend volk, VII. Boek.
" doodslaan, en de overige zestig, zig terstond, Filip IV.
" van de poort meester maaken zouden, zo dit 1594.
" mislukte, zouden zy de poort, met petarden
" doen open springen; alsdan zou de Prins, met
" het gansche leger volgen, en in de stad vallen."
Midlerwyl viel 'er een digte sneeuw, het geen hun oogmerk begunstigde. By hunne komst aan het wagthuis, trapte een hunner, op eenen lossen steen, welke daar op in het water plofte. Een der Schildwagten binnen de stad, die dit hoorde, begon te roepen; doch geen antwoord krygende, gaf hy zulks, aan de wagt, te kennen, eenigen van dien, klommen terstond op den wal, en deden zes of zeven schooten, op het volk, dat zy waanden te zien. Een der Hoplieden begaf zig voorts naar den Prins, en verhaalde, wat 'er voorgevallen was. Terstond gaf Maurits bevel, dat al het volk te rug zoude keeren, gelyk geschiedde, en de Prins trok, met zyne geheele bende, naar Heusden. By deezen aanslag had Maurits niets gewonnen, dan, dat hy de gelegenheid der stad, naauwkeuriger leerde kennen. Van de zynen werd niemand gekwetst; vermits het land, rondsom 's Hertogenbosch, onder water stond, had het voetvolk meest moeten waden. Voor hunne geledene ongemakken, werden zy te Heusden met goede vuuren verkwikt. Aldaar werd het krygsvolk wederom te scheep gebragt, en een ieder naar zyne plaats, te rug gezonden (*b*).

Op

(*b*) Bor, Beschryving der stad 's Hertogenbosch *bladz.* 56–58.

VII. Boek. Filip IV. 1594.

Plakaat van den Koning van Spanje, rakende de paspoorten.

Op den zes en twintigsten Augustus deezes jaars, werd wegens den Koning van Spanje, gelast: „ Dat al de geenen, welke zig naar eenige „ plaatsen der Vereenigde Nederlanden, wilden „ begeven, met eene vrygeleide, onder 's Ko„ nings Zegel, en by den Algemeenen Land„ voogd, en den Geheimschryver des Raads van „ Staaten ondertekend, zoude moeten voorzien „ zyn, waar voor een ieder, die daar in vermeld „ was, tien guldens zoude moeten voldoen, zon„ der welken, het den Bevelhebberen der steden, „ of de Hoplieden niet vry zoude staan, in het „ vervolg eenige vrygeleide te geven. Die eeni„ ge verbodene koopwaaren, welken onder zul„ ke, die men goedgevonden had te mogen ver„ voeren, niet begrepen waren, naar der Staatschen „ plaatsen wilde doen brengen, zoude insgelyks „ gehouden zyn, op verbeurte dier goederen van „ den Landvoogd, en den Raad der geldmid„ delen, opene vrygelei brieven te verzoe„ ken (*i*)." De Regeering van 's Hertogenbosch, hier over bezwaard, weigerde den Hoogschout, over de afkondiging van dit Plakaat te doen staan, en gaf haare bezwaarnissen, daar tegen, den Raad van Brabant schriftlyk over. Dezelven bestonden hier in: „ De Regeering kende best de lieden „ hunner stad, derzelver gedrag, en nering: ge„ volglyk kon zy het bekwaamste oordelen, of „ haare Burgeren mooglyk, eenig verstand, met „ de vyanden hielden. Dit was vooral hier ter „ stede noodig, alzo dezelve een grensvesting „ was,

(*i*) Copye Authenticq van voorsz. *Plakaat, te vinden als voor.*

" was, waarop de Staatſchen gedurig loerden. VII. Boek.
" De Hertog van Parma, had om die reden, zulks Filip IV.
" op den tweeden Maart 1586, haar aanbevoo- 1594.
" len. Verſcheidene Burgeren waren alhier, die
" zig naar Holland, moeſten begeven, om het af-
" branden hunner huizen voor te komen, of hun
" weggevoerd vee op te zoeken: voor deezen zoude
" derhalven, het vragen van Paspoorten, te Bruſ-
" ſel te langwylig, en te koſtbaar vallen. Zy,
" vermeende dienvolgens, dat vermits uit 's Her-
" togenboſch, nooit eenige verbodene goederen,
" naar de Vereenigde Nederlanden werden ver-
" voerd, maar alleen zulken, die op de lyſt ſton-
" den, dit in haare ſtad, onnodig was; behalven,
" dat het geven der Vrybrieven van zulke ver-
" voeringen, op den een en dertigſten Maart
" 1588, door den Hertog van Parma aan haar
" vergund was (*k*)." Hier op volgde, dat het Plakaat, op den twee en twintigſten November, weder ingetrokken werd, en alles op den ouden voet bleef.

Het welk weder ingetrokken word.

Een muitery, onder de Italiaanſche benden was oorzaak, dat men in dit najaar, weinig of niets kon uitvoeren. De Muiters misnoegd, dat de Spanjaarden betaald, en zy voor by gegaan waren, maakten zig van het ſteedje Sichene in Brabant meeſter, het welk zy verſterkten, en daaruit al het platte Land tot voor Bruſſel toe, afliepen, en onder brandſchatting ſtelden. Prins Maurits, en de Staatſchen, ſtookten het vuur deezer mui-

Muitery onder de Italiaanſche benden.

(*k*) Copye Remonstrantie der Regeering van 's Hertogenboſch, *van den* 3 *November* 1594. *geregiſtreerd in zeker* Regiſter der Brieven *beginnende met het jaar* 1586.

VII. Boek. Filip IV. 1594. muitery aan, en flooten zelve, een bestand, met de Muitelingen. De Aarts Hertog zond eerlang, een leger van Spanjaarden op hen af (*l*), dat hun tot in de Meyerye van 's Hertogenbosch dreef, alwaar zy alles plunderden, en onder brandschatting stelden. De Regeering van deeze stad, zond hun, honderd zeven en dertig potten wyn, op dat zy uit de Meyerye zouden vertrekken (*m*): en Maurits overreedde hen, om zig in dienst des Konings van Frankryk te begeven. Eindlyk legerden zy zig onder het geschut van Breda, daar zy tegen de Spaanschen, tot in het voorjaar, des volgenden jaars, wanneer zy zig weder met de Spanjaarden verzoenden, beschermd werden (*n*).

Versterking van 's Hertogenbosch. De Regeering hier ter stede, voor de aanvallen der vyanden bedugt, gaf bevel, alle de boomen buiten de Hintmerpoort, tot aan de Kapel te Hinthem, gelyk ook, tot op zekere plaatsen by Vugt, en Deuteren, mitsgaders op het Reut, aftehouwen (*o*); hier toe werden de huislieden, uit de dorpen, der Baronye van Breda geprest, waar over deezen hunne klagten ten Hove inleverden. De Aarts-Hertog, gelastte hierop de Regeering alhier, dezelven daar niet mede te bemoeilyken (*p*). Ten gelyken einde, had zy de huislieden van Zevenbergen ontboden, dan, deeze werden op het verzoek, des Hertogs van Aren-

(*l*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 490.
(*m*) Stads Rekening *van Allerheiligen* 1594 *tot* 1595.
(*n*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 491.
(*o*) Stads Rekening *van Allerheiligen* 1593 *tot* 1594.
(*p*) Brief des Aarts Hertogs Ernst, *van den* 15 *November* 1594. *te vinden als voor.*

Arenberg, Heer dier plaats, daar van bevreid (q).

VII. Boek. Filip IV. 1595.

De Aarts-Hertog Ernst overleed, te Brussel, op den twintigsten February, des volgenden jaars. Zyn gebalsemd lighaam werd in de Kapel van Caudenberg bygezet, tot dat het zelve naderhand, door den Aarts-Hertog Aalbrecht deszelfs broeder, in de Hoofdkerk te Brussel, onder eene pragtige Tombe begraven werd (r). Voor zyn overlyden had hy den Graave van Fuentes, in tegenwoordigheid des Raads van Staaten, by voorraad, tot zynen opvolger benoemd; waar van deeze, daags na het afsterven des Aarts-Hertogs, de Regeering alhier, kennis gaf (s).

Dood van den Aarts-Hertog Ernst.

De stad 's Hertogenbosch werd in dit jaar, in eene behoorlyken staat van tegenweer gebragt; waar toe alle de landlieden, des lands van Heusden ontboden waren. De Gemagtigden der brandschattingen van der Staaten zyde, over het Kwartier van 's Hertogenbosch, schreeven de Regeering: „ Dat zy last hadden, de geheele Meye„ rye, en inzonderheid, de pagters der Hoeven, „ en goederen der Geestlykheid, en de Ingeze„ tenen der Stad, met zeker getal karren, en „ schansgravers aan de vestingwerken van Heus„ den insgelyks te doen arbeiden: zy gaven met „ me-

Die van het Land van Heusden gedwongen 's Hertogenbosch te helpen versterken.

(q) Brief des Hertogs van Arenberg, *van den* 10 *December* 1594. en Copye antwoord *op den rug van dien gesteld, te vinden als voor.*

(r) Harræus *Tom.* III. *pag.* 497.

(s) Copye Brief des Graave van Fuentes, *van den* 21 *Febr.* 1595 *in het* Register van Brieven en andere zaaken de stad 's Bosch rakende, *beginnende met het jaar* 1580. *te vinden als voor.*

VII. Boek. Filip IV. 1595.

" medelyden bewogen, hier van kennis, ten einde, die van Heusden niet verder deswegens bemoeilykt werden (*t*)."

Doch moeten te rugter gezonden worden.

Dit bragt zo veel te weeg, dat men de opgezetenen van Heusden, naar huis liet trekken; egter had men van wederzyde, eene brandschatting, op het platte land, tot het maaken der vestingwerken gelegd, waar in die van Heusden meer, dan de Meyerye betaalden. De Staatschen vermeenden dus, dat de Meyerye, hun, dieswegens nog zo veel schuldig bleef, als de Heusdensche, over betaald hadden. Hier over kwam men, in de maand Maart, tot een onderling vergelyk (*u*).

Watersnood, waar door veele dyken doorbreken.

In dezelve maand, waren de wateren in de Maaz, en de Waal, tot zo eene merklyke hoogte gestegen, dat hier door, de dyken der Betuwe, Bommelerwaard, het Land van Altena, en van andere oorden bezweeken (*v*). De Graaf van Fuentes, mooglyk voorziende, dat de Ingezetenen der Vereenigde Nederlanden, veele zaaken, ter herstelling der dyken nodig zouden hebben, die men in deezen tyd, uit Brabant moest ontbieden, verbood den dertienden April deezes jaars, den uitvoer, van alle timmerhout, zinkrys, steenen tot dykaadje, en metzelwerk nodig, en op den een en twintigsten daar aan volgende, den uitvoer van brandhout, steenkoolen en straatsteenen: Hier van gaf hy op den laastgemelden dag,

Verbod van uitvoer van dingen tot herstelling der dyken nodig.

(*t*) Brief der Gecommitteerden tot de contributien en confiscabele goederen van Brabant in het Kwartier van 's Bosch, *van den* 8 *Febr.* 1595. *als voor.*

(*u*) Brief van denzelven, *van den* 1 *Maart* 1595. *als voor.*

(*v*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *blads.* 58.

dag, de Regeering alhier kennis; en gelaste mede zyne bevelen, dienaangaande, te doen naarkomen (*w*).

VII. Boek. Filip IV. 1595.

Ik heb hier voor, op het jaar 1593, verhaald, dat de Staatschen eenen dam in de Dieze, omtrent Crevecœur gelegd hadden, en dat de Stad 's Hertogenbosch, den Graaf van Mansfeld verzogt had, denzelven, te doen doorsteken: Dit was tot heden niet gedaan, en dus bleven niet alleen, veele landen onder water, maar ook de vaart uit de Stad, naar de Maaze gestremd. De Stad vermeende nu gelegenheid te zullen vinden, om de Rivier van dien dam te bevreiden, deed de vrywaringen, aan alle de werklieden, die aan de dyken, in het Land van Altena, Bommeler- en Thielerwaarden, en andere plaatsen arbeidden, opzeggen, tot tyde en wyle, dat de dam by Crevecœur, weggenomen zoude zyn. De Staaten der Vereenigde Nederlanden, zeiden daar tegen, de vrywaringen, aan alle de Inwoners der Stad, en derzelver vrydom op, als mede, aan alle de hoeven, welke aan die, van 's Hertogenbosch toebehoorden, waar die ook gelegen mogten zyn; met last, om die goederen, door het krygsvolk te doen vernielen, en zy bevalen tevens, dat men de dykers, met Soldaaten zoude bystaan: Hier door werd de Regeering genoodzaakt, aan de werklieden der dyken, wederom vrywaring te verleenen (*x*), waar door haar oogmerk, in het weg-

Die van 's Hertogenbosch zeggen de vrywaringen aan de Staatsche dykers op.

En de Staaten Generaal aan die van de stad en vrydom.

(*w*) Brief des Graave van Fuentes aan de Regeering van 's Hertogenbosch, *van den* 21 *April* 1595. *als voor te vinden*.

(*x*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 58 *en* 59.

VII. Boek. Filip IV. 1595.

wegneemen van den dam, in de Dieze niet bereikt werd. Ik vind, dat de Regeering, naderhand nog daar over, aan den Koning van Spanje, geklaagt heeft (y). Want zy hield by Mondragon aan, om Crevecœur te herwinnen, die zulks niet alleen na liet, maar naar Gelderland trok, om Grol, het geene Prins Maurits belegerde, te ontzetten (z).

Wanschepsel in 's Hertogenbosch geboren.

Op den negenden Augustus, kwam binnen 's Hertogenbosch, in zeker straatje, genaamd *agter het Vuurstaal*, in de Hinthemerstraat uitkomende, een Wanschepsel ter waereld. Het zelve had twee menschen hoofden, en twee halsen, die zig by eene borst vereenigden; benevens twee armen en twee beenen; uit het midden van den rug, kwam nog eenen arm, daar alleenlyk twee vingers, met nagels aan waren, voorts had het van agteren eenen vleeschen staart. Het Wanschepzel leefde omtrent een vierdedeel van een uur, wanneer het, gedoopt zynde, door de Vroedvrouw gesmoord werd. Men bragt het naderhand, in St. Anna-Kapelle, nu de Fransche Kerk, alwaar het door verscheiden bezigtigd (a), en daar na op last der Schepenen begraaven werd (b).

In

(y) REMONSTRANTIE der stad 's Hertogenbosch aan den Koning van Spanje gedaan over verscheidene pointen, *van den* 9 *Sept.* 1595. *in zeker* Register van Brieven en andere zaaken, *beginnende met den jaare* 1580. *te vinden als voor.*

(z) BOR Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 59.

(a) BESCHRYVING van zeker wanschepsel binnen 's Hertogenbosch geboren, *gedaan door* Mr. JACOB DONK Secretaris *aldaar*, in de Archieven van 's Bosch.

(b) APPOINTEMENT van Schepenen van 's Hertogenbosch tot het begraven van een Kind met twee hoofden, *van den* 11 *Aug.* 1595. *als voor.*

VII. Boek. Filip IV. 1595.

In deezen tyd werden, in de Meyerye, veelen met Toverye beschuldigd, gevangen. In gevalle dezelven, in het water geworpen, niet naar den grond zonken, werden zy voor schuldig aan Tovery gehouden, en indien zy zulks niet bekenden, veroordeeld om levend verbrand te worden.

Verscheidene menschen om Toverye ter dood gebragt.

De Regeering hier ter stede, over deeze nieuwe Regtspleging, met reden, gestoord, schreef deswegens den Kanselier, en den Raad van Brabant: „ Dat deeze Regtspleging, te voorbaarig, „ en buiten alle wyze van handel was, zo om de „ onzekerheid, en ongewoonheid der waterproeve, als dat dezelve, naar bygeloof smaakte. Zulks „ strekte om den onnozelen te veroordeelen, en dit „ was, volgens alle regten, verboden. Zy was „ derhalven, volgens haaren eed, en gemoed, „ en volgens het advys van den Bisschop van 's „ Hertogenbosch, genoodzaakt, deeze zaak, „ voortedragen, met verzoek, dat aan haar, ten „ dienste van het regt, te kennen gegeven werde, „ wat zy, in de gezegde nieuwe wyze van water- „ beproeving, zoude moeten doen; verder, dat, „ by een Plakaat, zo voor de Stad, als het platte „ Land, daar in voorzien mogt worden, zoda- „ nig, dat de Offisieren en Regters, met een ge- „ rust geweten daar in te werk konden gaan; en, „ dat hangende de raadpleging hier over, de Offi- „ sieren en Schepenen der dorpen, in de Meyerye „ mogten gelast werden, van alle verdere gevan- „ geneming, en water beproefneming zig te ont- „ houden (c)." De Kanselier, en Raad van Brabant

Waar tegen de Regeering van 's Hertogenbosch zig verzet.

(c) Brief der Regeering van 's Hertogenbosch aan den Kan-

VII. Boek. Filip IV. 1595. bant antwoordden hier op: „ Dat, hoe zeer het „ hunne ernstige mening ware, dat, aan de Toverye „ schuldigen, behoorden gestraft, te worden, zy „ niet verstonden, dat iemand ter dier zaake, dan „ na een voorgaand onderzoek, en op genoegzaa- „ me bewyzen, die in regten voor wettig erkend „ en van ouds hier te lande gebruikt, waren, „ zouden gevat, en gepynigd werden. En ver- „ mits de waterbeproeving, alhier niet van ouds „ gebruiklyk was, ja by Geestlyke, en Wareld- „ lyke Regters wedersproken werd, als bygeloo- „ vig, en ten eenemaal onzeker, en bedrieglyk; „ zy niet konden goedkeuren, dat eenige Offisie- „ ren of Regters, die wetten in het werk stelden. „ Zy waren derhalven van mening, by een alge- „ meen Plakaat, daar in te voorzien (*d*)." Ik heb geen vervolg hier op gevonden; ook, niet, dat het evengemelde Plakaat, aan die van 's Hertogenbosch toegezonden zy.

Lier door de Staatsche verrast en verlaten. Het gelukte den Bevelhebber van Breda, *Heraugiere*, op den veertienden October, de stad Lier te verrassen. De ongebondenheid zyner Soldaaten, die Kerken en huizen plonderden, gaf oorzaak, dat zy van de Spaanschen, overvallen, en genoodzaakt werden, de plaats wederom te verlaten; Heraugiere verloor hier zyn leven, door een sprong, van den wal in de graft, daar hy in verdronk (*e*).

De

Kanselier en Raade van Brabant *van den* 10 *Octob.* 1595, *geregistreerd in zeker* Register van Brieven en andere zaaken *beginnende met het jaar* 1580. *als voor.*

(*d*) Copye Brief des Kanselier en Raaden van Brabant *van den* 24 *Octob.* 1595. *te vinden als voor.*

(*e*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 509 & 510.

De Rentmeester van het regt, op de uitgaande goederen, binnen 's Hertogenbosch, vorderde ten deezen tyde dat regt, van de handwerken, die uit de stad, naar Holland, Zeeland, en andere Staatschen plaatsen uit de Meyerye, door de Stad uitgevoerd werden. Hem waren daar toe zekere bevelen van den Hove gezonden. De Regeering viel deswege den Raad der geldmiddelen te Brussel, klagtig; en gaf aldaar te kennen: „ Dat de kooplieden, die Stads handwerken plagten in te koopen, nu de Stad schuwden, waardoor de Burgery groot nadeel leed; vermits de meeste Ingezetenen van de handwerken bestonden. De Stad mogt ook, volgens de Vrede van Keulen, met geene nieuwe lasten bezwaard worden. Zy verhoopte derhalven, dat die last, op de handwerken der Stad gelegd, mogt ingetrokken worden (*f*)." Zulks was van dit gevolg, dat de Gemagtigden van den Raad der geldmiddelen, den Rentmeester *Fierlands* gelastten: „ Geen uitgaande regten, van handwerken naar de Staatsche plaatsen gaande, of van die, welken van het platte Land door de Stad vervoerd werden, te heffen (*g*)."

VII. Boek. Filip IV. 1595.

Klagten van die van 's Hertogenbosch over het vorderen van Licenten van handwerken.

Herstelling daar van.

In het laatst van December waren eenige Ruiters uit Nieuwmegen getrokken, welken na dat zy de voorsteden van Roermond geplunderd hadden,

Eenige Staatsche Ruiters slaan de Ruiters van 's Hertogenbosch te St. Oedenrode.

(*f*) Brief der Regeering van 's Hertogenbosch aan den Thesaurier Generaal en Commissarissen van Finantie *van den* 23 *Nov.* 1595. *geregistreerd in zeker* Register van Brieven en andere zaaken, *beginnende met den jaare* 1580. *als voor.*

(*g*) Brief van den Thesaurier en Commissarissen der Finantie aan den Rentmeester Fierlands *van den* 13 *Decemb.* 1595. *geregistreerd als voor.*

VII. Boek. Filip IV. 1595. den, in de Meyerye vielen. Niet verre van St. Oedenroode, ontmoetten zy den *Heere van Cocquelle*, Bevelhebber van 's Hertogenbosch, nevens den *Procureur Generaal* des Koning, die naar Brussel reisden. Deeze werden begeleid door een vaane Ruiteren, en honderd mannen te voet. Terstond werd men handgemeen. Veele voetknegten der laatsten werden ter neder gemaakt, en hunnen Hopman gevangen genomen. Cocquelle vlugtte op een Slot aldaar, het welk terstond door de Staatschen berend, en ingenomen werd, waardoor zy eenige Ruiteren gevangen namen en alle de paarden, en pakkadie van Cocquelle, buit maakten. Doch deeze, nevens den Prokureur Generaal, op eenen toren van het slot geweken dien zy, zonder grof geschut, niet konden bemagtigen, trokken zy af, en begaven zig naar Heusden (*b*).

Den Aarts-HertogAalbrecht tot Landvoogd aangesteld. Filip had den KARDINAAL, AALBRECHT, AARTS HERTOG VAN OOSTENRYK, jongsten Broeder van den Landvoogd Ernst, de Landvoogdy opgedragen. Hy kwam op den negen en twintigsten January des jaars 1596 te Luxemburg aan. Op den elfden February deed hy te Brussel zyne intrede. Met hem kwam uit Spanje Filip Willem, oudsten zoon van wylen den Prins van Orange, die lang gevangen gezeten had, en nu geslaakt was (*i*).

1596.

Inval der Staatschen inBrabant. Terwyl de Kardinaal Aarts-Hertog Calais belegerde, liepen de Staatsche knegten geheel Brabant,

(*b*) BOR, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 59 *en* 60.
(*i*) HARRÆUS *Tom.* III. *pag.* 510. 512 & 513.

bant, alwaar zig weinig, of geen krygsvolk in bevond, af; zy stroopten rondsom de steden Antwerpen, Brussel, en Mechelen tot Namen toe; van waar zy met buit beladen, te rug keerden (*k*). De Kardinaal, die zyne overwinningen in Frankryk geëindigd, en Hulst in Vlaanderen bemagtigd had, kwam te Antwerpen, alwaar hy op den vier en twintigsten Augustus, met veel luister ontfangen werd. Van daar begaf hy zig, naar Brussel (*l*). De Regeering van 's Hertogenbosch zond in de maand October, Mr. *Willem van Reys*, hunnen Pensionaris derwaards, om den Kardinaal uit naam van haare Stad te begroeten, en wegens zyne aankomst, geluk te wenschen. Zyn dagloon werd, om de ongewoone duurte van levensmiddelen, te Brussel, met een vierde verhoogd (*m*).

VII. Boek. Filip IV. 1596.

Aalbrecht komt te Brussel in rug.

De schaarsheid van geld was ten deezen tyde, aan het Hof van Spanje, en, gevolglyk, ook te Brussel zo groot, dat de Aarts-Hertog geweldige sommen, ter Leen, had moeten opneemen, welker te ruggeving, by hem; thans onmooglyk was, waar door veele kooplieden, genoodzaakt waren, met betaalen op te houden: Anderen weigerden den Aarts-Hertog meer te geven, ten zy hy, met de kooplieden, een verdrag aan ging (*n*), en met goedkeuring van Filip, hun eenige tollen, tot waarborg, in handen stelde (*o*).

Schaarsheid van geld in Spanje.

Om-

(*k*) IDEM *pag.* 516.
(*l*) IDEM *pag.* 520.
(*m*) STADS REKENING *van Allerheiligen* 1596 *tot* 1597.
(*n*) HARRÆUS *Tom.* III. *pag.* 522.
(*o*) GROTII Histor. *Lib.* 5. *pag.* 259 & 260.

VII. Boek. Filip IV. 1596. Omtrent het einde deezes jaars, deed de Kardinaal, vier duizend mannen te voet, en omtrent vyf honderd te paard, naar *Turnhout* trekken, met voorneemen, om de Opgezetenen aldaar, van de Staatsche brandschattingen te bevryden, en ook, om gedurende het besloten water, eenen inval in de Vereenigde Nederlanden te doen (*p*); Doch vermits de winter te zagt was, om zulks te onderneemen; waren zy genoodzaakt aldaar te blyven, waar door alle de eetwaren, daar omstreeks, door hun verteerd werden. Het gebrek van geld waar door zy niets, of weinig betaalden, was mede oorzaak, dat geene waaren hun aangevoerd werden. Prins Maurits, hier van niet onbewust, zamelde met der haast, een leger van vyf duizend voetknegten, en agt honderd paarden by een, waar mede hy, op den drie en twintigsten January des volgenden jaars, omtrent middernagt te Ravels, niet ver van Turnhout, aan kwam.

Aalbrecht verzameld een leger by Turnhout.

Slag by Turnhout.

1597. De Koningschen, die hunne pakkaadje, reeds vooraf, naar Herenthals, gezonden hadden, braken, met het aankomen van den morgen derwaards op: Maurits volgde hen met zyne Ruitery, en het kwam, op de Thielsche heide tot een scherp gevegt, waar in de Staatschen de overwinning behaalden. Men wil, dat 'er meer, dan twee duizend, op het slagveld bleven, waar onder de Graaf van *Varax* geteld werd. Het Kasteel te Turnhout gaf zig den volgenden dag, aan den Overwinnaar over. Dertig vaandelen, die in den slag veroverd waren, werden naar 's Haage gebragt,

(*p*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 523.

bragt, en aldaar ter gedagtenisse deezer behaalde zegen, opgehangen (*q*).

In de maand Mei deezes jaars, had de Heer van *Merwe* voorgenomen de Ruiterye van 's Hertogenbosch, in eene hinderlaage te lokken. Dit viel egter door zeker misverstand, kwalyk uit, waar door een gedeelte der bezetting van Breda, agter bleef. *Louis Laurents* die in Geertruidenberg lag, en niet beter wist, of de Bredasche Ruitery, zoude mede, op de bestemde plaats zig laaten vinden, zond zyne meeste Ruiters, by die van den Heere van Merwe; deezen trokken gezamentlyk naar Boxtel, en van daar verder naar 's Hertogenbosch. De Bezetting, dier Stad onderrigt: dat het getal der bespringeren gering was, en geen Voetvolk by zig had, leiden daar om eenige knegten, in eene hinderlage; voorts deeden zy weinige Ruiters, op den Heere van Merwe aantrekken, waar op deeze, terstond aanviel. De anderen weken allengskens te rug, en lokten dus hunne vyanden, in die hinderlaage, waar door veelen sneuvelden, en de overigen zogten in de vlugt hun behoud. Van Merwe werd gekwetst, en gevangen binnen 's Hertogenbosch gebragt. De Ruitery van Grobbendonk, die hem gevangen had, en die meest uit de Staatsche bezetting bestond, welke voor eenige jaaren, Geertruidenberg aan de Spaanschen verkogt had, en daarom van de Staaten der Vereenigde Nederlanden vogelvry verklaard waren, dreigden, dat zy van Merwe niet zou los laaten, voor dat de Staaten hun van dit von-

Den Heere van Merwe door die van 's Hertogenbosch verslagen.

(*q*) Idem *pag.* 524.

VII. Boek. Filip IV. 1597.

Muiterye onder het Spaansch krygsvolk, die in de Meyerye vallen.

vonnis ontheften (r). Wat hier op gevolgd is, heb ik nergens gevonden.

's Konings krygsvolk binnen Gelder, floeg, in de maand Augustus aan het muiten, het welk eerlang, door de bezettingen van andere steden, gevolgd werd (s). De Meyerye leed van de eersten veel overlast; zy vorderde van het Kwartier van Peelland, maandlyks duizend guldens. De Gemagtigden van het zelve, hier om vergaderd, vonden goed, den Kardinaal Aarts-Hertog daar van kennis te geven. Zy schreven mede ten dien einde, aan de Regeering van 's Hertogenbosch, om hun daar in de behulpzame hand te bieden (t). De Regeering dier Stad gaf van het geval, den Raad van Staaten, en den Raadsheer, d'Assonville kennis, de laatste antwoordde: „ Dat het „ den Raad van Staaten leed was: Gaarne zou„ den zy tragten zulks te keeren, indien het in „ hunnen magt ware: doch vermits de Muitelin„ gen, nergens na luisterden, wilde de Aarts„ Hertog weeten, of 'er eenig middel ware, om „ hen uit de Meyerye te verdryven (u)." De troost, die men dus kreeg, was weinig.

Eenige Ieren, in twee Hopmanschappen verdeeld, namen de stad Helmond in bezit. De Ingezetenen aldaar, waren genoodzaakt, hun kost en

(r) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 60.

(s) Harræus *Tom.* III. *pag.* 529.

(t) Brief der Gemagtigden des Kwartiers van Peelland aan de Regeering van 's Hertogenbosch *van den* 5 *Novemb.* 1597. in de Archieven der stad.

(u) Brief van den Heer Assonville *van den* 14 *Novemb.* 1597. *als voor.*

en drank te geven, waar mede zy zig kwalyk vergenoegden. Hunne paarden tot zeventig sterk, moest dat steedje ook onderhouden. De Wethouderschap van Helmond, berigte deswegens de Regeering van 's Hertogenbosch, en gaf daar by, haaren deernis waardigen staat, te kennen; met verzoek: „Dat, indien 'er geen middel was, „ om van die Muiters ontslagen te worden, zy „ geliefde te weeg te brengen, dat de onkosten „ der Iersche bezetting, ten minste, over het ge- „ heele Kwartier mogten omgeslagen worden (v)." Op deeze klagte vinde ik niet, dat iet volgde. De Muiters bleven in de Meyerye, tot het volgende jaar, gelyk als uit het vervolg blyken zal.

VII. Boek. Filip IV. 1597.

Gedurende alle deeze ongelegenheden, rees de prys der graanen, tot eene geweldige hoogte, de Regeering van 's Hertogenbosch, ten voordeele haarer Stad, kogt, uit voorzorg, voor vier duizend vyf honderd en tagtig gulden aan koorn (w). Filip Prins van Orange, leende haar tagtig mudden rogge, dien hy den Rentmeester, der Baronye van Kranendonk, aan haar gelaste te leveren (x). Hier uit blykt, dat de Koning van Spanje, hem reeds in het bezit zyner goederen, in Brabant gelegen, gesteld had.

Duurte van de graane

Op het einde deezes jaars vernam men, dat Filip, Koning van Spanje, zyne oudste dogter Isabella Clara Eugenia aan den Aarts-Hertog

Tyding van de overdragt der Nederlanden aan Isabella Clara Eugenia, dogter van Filip.

(v) Brief van de Burgemeester van *Helmond* aan de stad 's-Hertogenbosch *van den* 12 *December* 1597. *als voor.*

(w) Stads Rekening *van Allerheiligen* 1597 *tot* 1598.

(x) Brief des Prinsen van Orange geschreven te Brussel *den* 16 *December* 1597. als voor.

VII. Boek. Filip IV. 1597. tog Aalbrecht verloofd had. Hy zoude Bourgondien, en de Nederlanden, tot eene bruidschat ontfangen. De Staaten van 's Konings Nederlanden verzogten hem, in de lasten van den oorlog, mede te dragen, om dat die landen, uitgeput waren, en zelf door zyne eigene Soldaaten, die door wanbetaaling aan het muiten geslagen waren, afgelopen werden (y).

1598. Een verrader in 's Hertogenbosch ondekt. In het begin des volgende jaars, geraakte in 's Hertogenbosch, zekere *Mathyz Stooters*, in hegtenis. Op de pynbank gebragt, bekende hy: „ Dat hy by zig een paspoort, van Maurits Prinse van Orange, en meer als eens, met denzelven gesproken had; ook stelde, en bekende hy by geschrift, dat al het geene, binnen 's Hertogenbosch, zo omtrent het bevestigen dier Stad voorviel, als ook, wat volk van oorloge, daar binnen kwam, of uitging, hem bekend was." Hier om werd hy, by vonnisse van Schepenen veroordeeld, om gevierendeeld te worden, en dat, aan ieder poort der Stad, een vierendeel aan een halve galg, opgehangen, en zyn Hoofd, boven de Hinthemer poort, op eene penne, gesteld zoude worden (z). Dit vonnis werd den dertiende Maart, deezes jaars uitgevoerd (a).

De muitende Soldaaten houden verblegt huis in de Meyerye. Ik heb hier voor verhaald, hoe het Kwartier van Peelland, jammerlyk, door de muitende Soldaaten, uit Gelder geplaagd werd: aldaar verbleeven zy den geheelen winter, zonder dat men hen

(y) Harræus *Tom.* III. *pag.* 534.
(z) Proces des Hoogschouts, van *Brecht*, contra Mathyz *Stoters*, in de Archiv. der stad.
(a) Stads Rekening *van Allerheiligen* 1597 *tot* 1598.

hen verdryven kon. In de maand Februari, deezes jaars, viel *Francisco de Padilla* Spaansch Hopman, die in bezetting te Weert lag, (en, zo ik gisse, mede een muiter) met omtrent twee honderd mannen, in het zelve Kwartier, welke de meeste dorpen aldaar brandschatte, en sommigen, als *Aarle Rixtel*, *Beek*, en *Nunen*, boven dien, nog uitplunderde (*b*). VII. Boek. Filip. IV. 1598.

Hy schreef ook Brandschattingen, over de Bommeler- en Thielerwaarden, het Land van Heusden, en Altena uit. De Opgezetenen aldaar, klaagden deswegen den Algemeenen Staaten der Vereenigde Nederlanden. Deeze, schreven aan de Regeering van 's Hertogenbosch: „ Dat, in„ gevalle zy ten Hove niet te weeg bragt, dat „ die stroperyen ophielden, zy goedgevonden „ hadden, het dubbeld van het geene die Mui„ ters, hunne Opgezetenen hadden afgeperst, der „ Meyerye aftevorderen (*c*)." Gelyk ook in Thieler- en Bommelerwaard. Brief van de Staaten hier over aan die van 's Hertogenbosch.

Dit bragt de ongelukkige Meyerye in eene droevige omstandigheid. Ik vinde egter, dat men de Muiters, met eenig geld, te vrede stelde (*d*); dan of de Stad 's Hertogenbosch zulks verworven had, weet ik niet.

De Aarts-Hertog Aalbrecht, vertrok in de maand September deezes jaars naar Spanje, om met Isabella, dogter van Filip in huwlyk te treden. Hier van gaf hy de Regeering alhier, kennis, en voegde Aalbrecht trekt naar Spanje.

(*b*) Brief van Marcus van Gerwen geschreven aan den Pensionaris Reys, te 's Hertogenbosch, *van den* 8 *Febr.* 1598. in de Archieven.

(*c*) Brief van de Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden aan de stad 's Bosch, *van den* 10 *Maart* 1598. in de Archieven.

(*d*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 546.

VII. Boek. Filip IV. 1598.

de daar by: dat hy, gedurende zyn afwezen, tot Landvoogd over de Nederlanden, den Kardinaal *Andreas van Oostenryk*, aangesteld had (*e*). Hy had reeds, eenige tyd te vooren, de Heerschappy, over de Nederlanden, in den naame zyner Gemalinne, aanvaard, en de plegtige hulde daar van, mede in haaren naam, te Brussel, op den vyftienden Augustus deezes jaars ontfangen; waartoe wegens deeze Stad *Aart van Breugel* voorzittend Schepen, en *Gysbert van der Steegen*, Schepen, nevens den Pensionaris *Willem van Reys*, benoemd waren (*f*).

Na zig al vooren in naam zyner Gemalinne te doen huldigen.

Het water, dat gedurende den laatsten winter geweldig geklommen was, had eene merklyke schade, aan de muuren, en vestingwerken alhier veroorzaakt. Den geheelen zomer werd, om alles wederom in staat te stellen, besteed; het geen ik vinde, dat de Stad op vier duizend agt honderd drie en vyftig guldens en zeventien stuivers, te staan kwam (*g*).

Schade door het hooge water aan de stadswerken.

De Kanselier, en de Raad haarer Hoogheid in Brabant, gaven op den dertienden October deezes jaars, de Regeering alhier kennis; dat Filip Koning van Spanje, op den dertienden September deezes jaars, overleden was. Zy gelasten haar, zyne uitvaart, op dezelve wyze, als die voor zynen vader geschied was, te houden (*h*).

Dit

(*e*) Brief des Aarts Hertogs Aalbrecht aan de Regeering van 's Hertogenbosch, *van den* 13 *Septemb.* 1598. in de Archieven.

(*f*) Stads Rekening *van Allerheiligen* 1597 *tot* 1598.

(*g*) Stads Rekening *voorz.*

(*h*) Brief des Kanseliers en Raaden haarer Hoogheid in Brabant, *van den* 13 *October* 1598. in de Archieven der stad.

Dit werd nagekomen. Men plaatste het wapenschild van Filip, in het Koor der Hoofdkerk, boven den hoogen Autaar, het is heden nog te zien. Van zynen aart, huwlyken, en kinderen, zal ik niets melden; om dat dit alles by de meestend, bekend is.

VII. Boek. Filip IV. 1598.

HISTORIE
DER STAD EN
MEYERYE
VAN
'SHERTOGENBOSCH.
TWEEDE DEEL.
AGTSTE BOEK.

Historie van Brabant en deszelfs Hertogen; voornaamlyk van de Stad en Meyerye van 's Hertogenbosch, van het jaar 1598, *tot het sluiten des twaalfjaarigen Bestands, tusschen de Aarts-Hertogen, en de Vereenigde Nederlanden in het jaar* 1609.

1599. Verbod van den handel der Vereenigde Nederlanden in Spanje en in de Spaansche Nederlanden.

De nieuwe Koning van Spanje had, onlangs den Ingezetenen, der Vereenigde Nederlanden, allen handel, op zyne Ryken verboden. De Kardinaal *Andreas*, deed in het begin deezes jaars, in naam der Infante Isabella, een gelyk verbod, in de Spaansche Nederlanden, afkondigen. Hy vernietigde tevens daar by, alle de vrygeleide brieven, die voorheen verleend waren. De Algemeene Staaten der Vereenigde Ne-

derlanden verboden, korten tyd hier na, by een Plakaat allen toevoer naar Spanje, niet alleen aan hunne eigene Ingezetenen, maar ook aan alle andere Volkeren, en dreigden, daar by, alle de koopwaaren, de schepen, of wagens, waar mede die vervoerd werden, als vyandlyk goed, naar zig te zullen neemen (a). Geweldig veel nadeel deed zulks aan 's Hertogenbosch, om dat de handwerken, waar van de meeste Burgers bestonden, onder vrygeleide, naar Holland, en Zeeland tot nog toe, gevoerd waren. VIII. Boek Isabella, 1599.

Op den vierden Mei, stak *La Barlotta*, tusschen Kessel, en Maren met een leger, over de Maaz, in den Bommelerwaard, en de Kardinaal Andreas kwam, den elfden daar aan volgende, in 's Hertogenbosch, om by der hand te zyn. Prins Maurits was, ten zelven einde, op den vyfden Mei binnen Bommel gekomen. Inmiddels hadden de Spaanschen Crevecœur belegerd, en na eenen kleinen tegenstand ingenomen, waar na de Admirant, by die Schans, eene brug over de Maaz deed leggen, over welke, de Spaanschen, in den Bommelerwaard trokken, en Bommel belegerden; Doch Andreas, die de stad, niet zo spoedig kon bemagtigen, oordeelde raadzamer, het beleg op te breken (b). De Regeering hier ter Stede daar van onderrigt, verzogt den Admirant: met de belegering te volharden; vermits de behoudenis haarer Stad, daar mede gepaard ging. Dit baatte niets; Het beleg werd, den derden Juni, opgebroken, en de Admirant le-

De Spaanschen vallen in den Bommelerwaard, en nemen Crevecœur.

(a) Harræus Tom. III. pag. 554 & 555.
(b) Idem Tom. III. pag. 557 & 558.

VIII. Boek. Isabella. 1599.

legerde zig te Rossem (c). Veel volk was 'er voor Bommel gesneuveld, van waar daaglyks, veele wagens, met dooden en gekwetsten, binnen 's Hertogenbosch gebragt werden (d).

Stigting der Schans Andries.

De Admirant gelyk ik verhaald heb, had te Rossem post gevat. Alhier stigtte hy de Schans Andries, welke de Maaz, en de Waal bestreikt, en dus bekwaam is, om den weg te water, en te land af te snyden. Zekere krygsbouwmeester *Hans Hanker* genaamd, die van de zyde der Staaten, tot de Spaanschen overgelopen was, had die Schans, met kiel-spittingen, op de plaats afgestoken. Terwyl hy bezig was, met dit den Kardinaal te vertonen, werd zyn linke been, door een kogel, uit het leger van Prins Maurits, dat aan de overzyde der Waal, in den Thielerwaard lag, weggenomen. Het bewind over dit werk, werd vervolgens, aan *Don Louis de Velasco*, opgedragen. Inmiddels vertrok de Kardinaal naar 's Hertogenbosch, zyn leger sloeg, zig langs den dyk neder, doch de Ruitery, werd aan de overzyde der Maaze, op den Brabantschen grond geplaatst. Te Lith, Littoyen, en in het Graafschap Megen, en tusschen Alem, en Maren, werden schipbruggen, over die rivier geslagen, waar door de Ruitery, en het Voetvolk by elkander konden komen; In de Schans, werd na dat die volmaakt was, ter eere des Apostels *Andreas*, eene Kerk gestigt, dien de Kardinaal zelf inwydde. De Spaanschen gaven voor, door middel dier Schans, een groot gedeelte van Holland, het Stigt van Utrecht,

(c) OUDENHOVEN *bladz.* 210 *en* 211. *Edit.* 1670.
(d) BOR, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 64.

trecht, en der voornaamste deelen van Gelderland, onder brandschatting te stellen. Zy noemden dezelve daarom den Bril van Holland (*e*). De Kardinaal vergrootte, in dit jaar mede de Schans Crevecœur, en gelaste die van 's Hertogenbosch, geene penningen, van den Ontfanger der gelden, tot hunne vestingwerken bestemd, te vorderen, voor dat de vestingwerken van Crevecœur, voltooid zouden zyn (*f*).

VIII. Boek Isabella. 1599.

De Schans Crevecœur vergroot.

De Aarts-Hertog Aalbrecht die uit Italien naar Spanje gereist, en zyn huwlyk met Isabella, te Valence voltrokken had, kwam met eenen grooten stoet, den vyfden September, te Brussel. Onvergelyklyk was de pragt zyner inhaling, aldaar (*g*). Van hier berigten de Aarts-Hertogen, aan de Regeering van 's Hertogenbosch, en denklyk aan de overige Stenden, en Steden van Brabant, dat zy voornemens waren, zig, op den vier en twintigsten November deezes jaars, binnen Leuven als Hertog en Hertogin van Brabant, te doen inhuldigen (*h*). Ik twyfele geensins, of het zal veelen aangenaam zyn, te weten, op wat wyze, de huldiging der Hertogen, en Hertoginnen van Brabant,

Aalbrecht en Isabella komen in de Nederlanden, en worden gehuldigt.

(*e*) Bor, Beschryving der stad 's Hertogenbosch *bladz.* 65—67.

(*f*) Brief van den Kardinaal Andreas aan die van 's Hertogenbosch geschreven *den 17 Augustus* 1599. in de Archieven.

(*g*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 565 & 568. Brief van den Pensionaris van 's Hertogenbosch Reys, uit Brussel *van den 6 April* 1599. in de Archieven.

(*h*) Brief der Aarts Hertogen aan de Regeering van 's Hertogenbosch geschreven *den 14 November* 1599. in de Archieven.

VIII. Boek
Aalbrecht en Isabella.
1599.

Beschryving dier inhuldiging.

bant, geschiede. Weshalven ik deeze, hier ter plaatze wat omstandiger beschryven zal.

Daags voor den bestemden dag, kwamen de Aarts-Hertogen binnen Leuven. De Hertog van Aarschot ging hun aan het hoofd, van een aanzienlyk getal Edelen, een uur van de Stad te gemoed, en sprak hun uit aller naame aan. De Geestlykheid, Regeering, Burgery, en de Leden der Hooge School, begaven zig naar het Klooster *ter Bank* genaamd, buiten de Stad gelegen, daar zy de Aarts-Hertogen in de Kapelle aantroffen. De Meyer of Hoogschout der Stad, gaf hun een staf over, en de Burgemeester bood hun de sleutelen der Stad aan. De Pensionaris deed hier op eene deftige aanspraak, die vriendlyk beantwoord werd. De gansche stoet toog vervolgens, Stedewaards. Vooraf gingen de Kloosterlingen, en Kanunniken, en vervolgens de Hooge School. Hun volgde een Hopmanschap te paart, van Grobbendonk, Bevelhebber van 's Hertogenbosch, en daar na de Lyfwagt van hunne Hoogheden. Deezen werden door een menigte Hovelingen, en Edellieden gevolgd: Voorts kwam de Regeering, en de Raad der Stad; vervolgens eenige Hofbediendens, de Hertog van Aarschot, Filip Willem Prins van Orange, de Hertog van Aumale Gezant des Konings van Spanje, de Nuncius van den Paus: Agter deezen, drie Wapenkoningen, met de Wapenrokken van Bourgondien, Brabant, en Artois gekleed. Toen de Meyer van Leuven: Vervolgens de eerste Wapenkoning in zyne kleding: Na hem de Graaf van Solre bloeds hoofds; Deeze droeg een uitgetogen zwaard; Hier op volgden hunne Hoogheden, onder een

ver-

verhemelte, dat door zes Raaden der Stad, gedragen werd. Hen volgden een menigte adelyke Vrouwen. Eindlyk werd de stoet, door het gevolg hunner Hoogheden, met hunne pakkadien besloten. By hun aankomen in de Stad, werd het geschut gelost, en in de straaten waren verscheide eere poorten gesteld. De Aarts-Hertogen begaven zig, terstond naar de Hoofdkerk, alwaar zy van de paarden stapten, en door de Burgemeesters naar binnen geleid werden, terwyl de Proost, en de Deken hen tot in het Koor vergezelden. Na den Godsdienst, die door den Aarts-Bisschop van Mechelen verrigt werd, leiden de Aarts-Hertogen, in handen van den Proost, den eed af: „ Dat zy de Kerk van St. Pieter te „ Leuven, en alle de overige Kerken in Brabant, „ getrouw zouden zyn, en alle derzelver geregtigheden, voorregten, gewoontens, en goederen, zo als hunne voorzaaten gedaan hadden, „ beschermen zouden." Hier op begaven zy zig naar het huis, dat tot hun verblyf, gereed gemaakt was. Op den volgenden dag, tot het doen der hulde geschikt, werden zy, door de Staaten van Brabant, afgehaald, en naar het Koor der Hoofdkerk, op de volgende wyze geleid. Voor af gingen de Gemagtigden der steden Tienen, Leeuwen, Nivelle, en Lier (*). Hier na volgden de Gemagtigden der vier Hoofdsteden van Brabant, en wegens 's Hertogenbosch *Aarnout van Breugel* Raad, en *Willem van Reys* Pensionaris. De Ge-

VIII. Boek

Aalbrecht en Isabella. 1599.

(*) Schoon die steden, geen Leden der Staaten uitmaakten, werden zy egter by dergelyke gelegenheden beschreven. Die der stad Diest kwamen te laat, en woonden dus die plegtigheid niet by.

VIII. Boek Aalbrecht en Isabella. 1599.

Gemagtigden der Hoofdsteden Antwerpen, Brussel en Leuven volgden hen. Deeze vier steden maakten den derden Staat, van Brabant uit. Na deezen kwamen de Heeren van *Aiseau*, en *Eversbergen*: De Baronnen van *Bassigny*, *Grimbergen*, en *Wesemaale*. De Graaf van *Arenberg*: de Markgraaf van *Bergen op Zoom*: Filip Wilhem Prinse van Orange, Baron van *Breda*: De Hertogen van *Croy*, en *Aarschot*: Deezen verbeelden te zamen de Ridderschap, of den tweeden Staat des Lands. Eindlyk de Prelaaten van *St. Geertruid*, *Everbode*, *Deligem*, *Tongerlo*, *Heliſſem*, *Grimbergen*, *Villers*, en *Vlierbeck*: De Bisschoppen van 's Hertogenbosch, en Antwerpen: en de Aarts Bisschop van Mechelen; Deezen verbeelden te zamen, den eersten Staat. Hier op volgden de Wapenkoningen, en na hun, de Aarts Hertogen, welken in een open rytuig zaten, zynde Isabella, ter regte zyde haares Gemaals geplaatst. In het Koor der Kerk gekomen, voegden zig de Gemagtigden Staaten ter regte, en de Hovelingen, en het verder gevolg ter linke zyde des Autaars. De Godsdienst werd aldaar, door den Prelaat *van Park*, als Erf-Kapellaan der Hertogen van Brabant, verrigt. *Jacob Bajus* Leerraar in de Godgeleerdheid, en Hoog Leeraar te Leuven, deed by deeze gelegenheid eene plegtige redenvoering. Uit de Kerk gekomen, begaf zig de gansche stoet naar het Raadhuis. Voor het zelve, was een ruim gestoelte, met goud laken bekleed, gesteld; waar op hunne Hoogheden zig plaatsten. Toen deed de Kanselier van Brabant, eene redenvoering, waar in hy, de Aarts Hertogen geluk wenschte, en met weinig woorden, den inhoud der voorregten,

van

van het Hertogdom Brabant, vermelde; ook gaf hy de Staaten te kennen, dat de Aarts Hertogen genegen waren, die allen na te komen: Hy verhaalde hun mede, den korten inhoud der Blyde Inkomste, en den gewoonlyken eed, daar op te doen, en maande de Staaten aan, de Aarts Hertogen, daar op te huldigen. Vervolgens deed hy de Blyde Inkomste door hunne Hoogheden getekend, luid op lezen; welke, eerst door de Aarts Hertogin, vervolgens door den Aarts Hertog, bezworen werd. Waar na de Gemagtigden der Staaten, van Brabant, den eed van trouwe, en onderdanigheid afleiden. De Pensionaris *Maas* deed hier op, aan de Aarts Hertogen een redenvoering, die minzaam beantwoord werd, en hier mede nam die plegtigheid een einde. Hunne Hoogheden begaven zig den agt en twintigsten November naar Brussel (*i*), alwaar zy, gelyk mede te Antwerpen, voor het einde deezes jaars ingehuldigd werden (*k*). Hier ter Stede geschiede zulks niet. Stads onvermoge was 'er denklyk de oorzaak van, of wel, om dat zy te naar aan de grenzen der Vereenigde Gewesten, gelegen, het dus voor de Aarts Hertogen te gevaarlyk was, zig aldaar te wagen. De eerste reden heeft egter meer schyn, om dat, uit eene brief van den Pensionaris van Reys, aan de Regeering alhier geschreven, blykt, dat hy te Brussel reeds verklaard had, dat de Stad niet in staat was, ten tyde der huldiging, eenige andere kosten te doen, dan de Aarts

VIII. Boek
Aalbrecht en Isabella.
1599.

(*i*) Bochii Historica narratio profectionis & inaugurationis Alberti & Isabellæ *pag* 137. *& seq.*

(*k*) Bor, Nederlandsche Oorlogen XXXVI. *Boek blads.* 52 *en* 53.

VIII. Boek Aalbrecht en Isabella. 1599.

Aarts Hertogen, te gemoed te gaan, het geschut te lossen, en de Schutteryen in de wapenen te doen komen (*l*).

Stroperye der Spaansche benden in de Meyerye.

Het stropen der Spaansche krygsknegten, en van anderen, in soldye des Konings van Spanje, had genoegzaam deezen geheelen zomer geduurd. In de maand September, kwam een hoop voetvolk, en ruiters, naar het dorp Gemert, het welk zy uitplunderden. Voorts togen zy door *Deurne*, en *Bakel* naar het steedje Hamond, in Luikerland, dat door hun ingenomen, en geplunderd werd; Van daar begaven zy zig, naar de Meyerysche dorpen *Geldrop*, *Dommelen*, en *Valkenswaard*, alwaar zy behalven den vryen kost, veel geld, den Ingezetenen afpersten. In de maand December, kwamen zy met verscheide wagens, in de dorpen *Aarle Rixtel*, en *Beek*, daar zy alles wegnamen (*m*); en offschoon men, tegen dergelyke knevelaryen, veele verzoekschriften inleverde, kreeg men egter niets, dan goede beloften. De Meyerye werd dus, behalven de gewoonlyke lasten, dien zy de Aarts Hertogen, en de brandschattingen, dien zy de Staaten der Vereenigde Gewesten betaalde, door de Soldaaten van die geene, welken haar natuurlyker wyze beschermen moesten, uitgeplunderd.

Strenge winter.

De winter was in deezen jaare zeer streng, en alle

(*l*) Brief des Pensionaris van Reys, *van den* 16 *Septemb.* 1599. in de Archieven der stad.

(*m*) Drie Brieven des Stadhouders van Peelland aan de Regeering van 's Hertogenbosch *van den* 17 *en* 19 *September en* 20 *December* 1599. en Brief van A. s'Graets geschreven te Oirschot *den* 20 *December* 1599. in de Archieven der stad.

alle de ftroomen, fterk bevroren (*n*). Gedurende dezelven, bereiden zig de Staaten der Vereenigde Geweften, en de Aarts Hertogen tot den Veldtogt des volgenden jaars. Ieder van hun wendde zyne uiterfte pogingen aan, om dien, vroegtydig te openen, en elkander daar in voor te komen, zo als uit het vervolg blyken zal.

VIII. Boek Aalbrecht en Isabella. 1599.

1600.

Gevegt tusfchen Breaute en Lekkerbeetje op de Vugter Heide.

In het begin des jaars 1600, viel 'er, op de Vugter Heide, niet verre van 's Hertogenbofch, tusfchen een Franfch Edelman, *Karel van Breaute*, die in dienft der Vereenigde Nederlanden was, en *Gerard Abrahams* anders *Lekkerbeetje* genaamd, een zonderling gevegt voor. De laatfte was een der geenen, die Geertruidenberg, aan de Spaanfchen verkogt hadden, en daarom door de Algemeene Staaten Vogelvry verklaard waren. Nadien tyd, had hy onder de Spanjaarden, als partyganger gediend; doch thans was hy Luitenant te paard. De oorzaak van het gevegt, beftond hier in. Breaute, Edelman uit het land van Caux in Normandiën, een dapper krygsheld, diende de Staaten der Vereenigde Nederlanden als Ritmeefter (*o*). Deffelfs Luitenant had het ongeluk, met twintig Franfchen, uit zyn Hopmanfchap, door de Ruiteren des Heeren van Grobbendonk, opgeligt, en vervolgens naar 's Hertogenbofch gebragt te worden. Van hier fchreef de Luitenant, aan Breaute, dat deeze hem geld geliefde te bezorgen, om zig vry te kopen; waar op Breaute antwoorde, dat hy zeer ver-

(*n*) Bor, Nederlandfche Oorlogen *Boek* XXXVI. *bladz.* 53.

(*o*) Bor, Nederlandfche Oorlogen XXXVII. *Boek bladz.* 4.

VIII. Boek Aalbrecht en Isabella. 1600.

verwonderd was, dat twintig meesters, zig, van veertig schurken, hadden laten vangen. Deeze brief werd, volgens gewoonte in oorlogstyden, door den Bevelhebber gelezen, eer men die den krygsgevangenen overgaf. De inhoud kwam by die gelegenheid ter ooren van Lekkerbeetje, welke dezelve zo eerrovend vond, dat hy aan Breaute schreef, dat die zelve schurken, goede Soldaaten waren, en wel met zulke meesters, met een gelyk getal zouden durven stryden: Hy sloeg hem derhalven, op dien voet een gevegt voor. Breaute, gaf hier van kennis, aan Prins Maurits, die hem zulks afraade, met byvoeging, dat het onbetaamlyk ware, dat iemand van adelyken huize, als hy, met Soldaaten, en verraders, (waar door hy, Gerard Abrahams, en desselfs broeder Antony, verstond), zig in een gevegt inliet (*p*). Dit baatte egter niet, Breaute nam de uitdaging aan. Het getal werd met twee en twintig Ruiters van wederzyde; de plaats by Vugt, en de tyd, op den vyfden Februari bepaald. Dit getal blykt uit het Grafschrift van Lekkerbeetje, en de zynen (*q*). Hoewel een ander Schryver (*r*) verhaald, dat 'er niet meer dan twintig, van ieder zyde waren. Het eerstgemelde getal, word mede, door het getuigenis der lyfknegten van Breaute bevestigd (*s*). Breaute begeerde, dat de Heer van Grobbendonk, Bevelhebber van 's Hertogenbosch,

(*p*) Bor ibi quo supra.

(*q*) Historia Episcopatus Sylva Ducensis *pag.* 20 & 21.

(*r*) Histoire de l'Archiduc Albert *page* 331 & 332.

(*s*) Depositie over de omstandigheden des gevegts van Breaute *van den* 11 *February* 1600. by Van Dalen krygsraads besoignes *bladz.* 59.

VIII. Boek
Aalbrecht en Isabella. 1600.

bosch, de Nederlanders gebieden zoude, doch de Aarts Hertog wilde dit niet gedogen. Lekkerbeetje had inmiddels aan Breaute, door een Trompetter kennis gegeven, dat zyn volk by eede beloofd had, niemand te zullen verschonen, na dien dit gevegt, meer om de zaak hunnes Heers, en des Roomschen Godsdiensts, dan hun eigen eer te verdedigen, geschieden zoude. Hy, en alle de zynen biegten, eer zy uit de Stad trokken. De Predikheeren hier ter stede, maande die krygslieden aan, zig vroomlyk te gedragen (*t*). Het is aanmerklyk, dat de Raad van het gewisse te Brussel goedvond, dat Aalbrecht daar in toestemde (*u*). Breaute trok dan met de zynen, uit Geertruidenberg. Tusschen den vierden en vyfden Februari, sliep hy te Loon op Zand, alwaar hy als Roomsgezind, den volgenden morgen biegte, en de misse hoorde (*v*); Vervolgens reed hy, van daar, naar Vugt. Ter deezer plaatze, had Grobbendonk, Spaanschen wyn, brood, en kaas, voor hem, en de zynen gezonden, waar van zyn volk wel, maar hy niets nuttigde. Van daar begaf zig Breaute ter bestemder oord (*w*). Kundigen hebben my onderrigt, dat die was, ter plaatse, daar voorheen de Vugtse Molen stond, naamlyk, tusschen het buiten Geregt der stad, en de Vugtsche Akkers.

Lek-

(*t*) Histoire de l'Archiduc Albert *page* 330 & 331.
(*u*) Histoire de l'Archiduc Albert *page* 330.
(*v*) Depositie over de omstandigheden der gevegts voorsz. by Van Dalen ibi quo supra.
(*w*) Bor, Nederlandsche Oorlogen *Boek* XXXVII. *bladz.* 4. Oudenhoven, Beschryving der Meyerye van 's Hertogenbosch *bladz.* 77. *Edit.* 1670.

VIII. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1609.

Lekkerbeetje trok met zyn volk uit 's Hertogenbosch naar de Heide. Daar gekomen, telden de wederzydsche Trompetters, elk, des anders volk (*x*). Lekkerbeetje deed vervolgens, aan Breaute zeggen, dat hy naderen zoude. Doch deeze antwoorde, dat hy op eene bekwaame plaats stond, dat het hem, niet eers genoeg zoude zyn, zynen vyand in de poorten, te gaan aantasten, maar dat hy zelf naderen zoude; hy wilde halver weg komen. Lekkerbeetje toog hier op aan, en de Trompetters voegden zig vervolgens by een, om den aanval te blazen (*y*). Hier op begon het gevegt, omtrent een uur na den middag. Ieder koos zynen man uit, waar op hy, het gemunt had. Breaute schoot Lekkerbeetje, in het begin van den stryd, dood. Zyn broeder Antony Abrahams Korporaal der bende, en twee anderen sneuvelden insgelyks (*z*). Hier door bekwam hy een merklyk voordeel, om dat de geenen, die zyne vyanden aanvoeren moesten, reeds van kant waren: Een vyfde werd mede zodanig gewond, dat hy binnen weinig dagen overleed. Dit was al het verlies aan de eene zyde. Dat van Breaute was vry grooter. Zyne dapperheid kon niet beletten, dat hy met schande geslagen werd. Veertien van zyn volk bleven, op de plaats dood. Van de agt overigen stierven 'er drie, aan hunne bekomene wonden. Breaute, die zyn paard verloren had, beklom een ander, en na dit een derde.

(*x*) Oudenhoven ibi quo supra. Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 69.

(*y*) Depositie van de omstandigheden voorsz. by Van Dalen ibi quo supra.

(*z*) Oudenhoven en Bor ibi quo supra.

de. Eindlyk werd hy genoodzaakt, te voet te vegten, het welk hy, een tyd lang manmoedig uithield. Doch van de zynen verlaaten, moest hy, met vier van zyn volk, als krygsgevangen, op toezegging egter van goed kwartier, zig overgeven (*a*). Men gelastte hem op het paard zynes trompetters te gaan zitten, en hy werd naar 's Hertogenbosch gevoerd. Inmiddels zag hy, dat de Heer van Grobbendonk, eenig volk in gereedheid, daar omtrent had doen houden, moogelyk om Lekkerbeetje, en de zynen, indien deezen het te kwaad gekregen hadden, te hulp te komen. Men wil, dat Grobbendonk, de neerlaag van Breaute, vernomen hebbende, zyn volk aanzette, om Breaute om te brengen. In de *Galgstraat* (1), deed men hem afzitten, daar hy, tegen het gegeven woord, in koelen bloede afgemaakt werd (*b*). Dus word de zaak van alle de Nederlandsche Historieschrievers geboekt. Die der Spaansche zyde, verhaalen, dat of schoon Breaute, eene goede somme, voor zyn leven aangeboden had, zulks by de anderen geweigerd was, en dat hy daar op dood geschoten ware (*c*).

VIII. Boek
Aalbrecht en Isabella.
1600.

Een

(*a*) OUDENHOVEN *bladz.* 78. *Edit.* 1670. BOR, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 70.

(1) *De Galgstraat* is door het maken des staatwegs van 's Hertogenbosch op Boxtel, buiten gebruik geraakt. Zy pleeg te lopen van het eind der muuren des straatwegs, buiten de Schans Isabella naar de Vugter Heide. Zy diende voor den weg naar Helvoirt; Na het maken des straatwegs is de weg naar Helvoirt, van het eerste Tolhuis door de akkers op de Vugter Heide gebragt.

(*b*) BOR, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 70.

(*c*) ANGELUS GALLUCCIUS de bello Belgico *Lib.* XII. *pag* 557 & 558. Edit. Norinberg.

VIII. Boek Een ander verhaald, dat hy lyfsgenade verkree-
Aalbrecht gen en naar 's Hertogenbosch gebragt, door de
en overige Ruiteren, van Grobbendonk, die hunne
Isabella. makkers te gemoed gingen, om hun geluk te
1600. wenschen, gedood werd (*d*). Wat hier van zy, de lyfknegten van Breaute, hebben weinige dagen daar na, door last van Prins Maurits, en den Fiskaal der Generaliteit gehoord, onder Eede verklaard: „ Dat, nadat men een kanonschoot had „ horen afgaan, de overwinnaars, Breaute te paard „ hadden doen zitten, en naar de Stad ryden. Zy „ waren hier op hunnen meester gevolgd, en had- „ den een deel volk te voet, omtrent dertig of „ veertig mannen sterk, tegengekomen. By dee- „ zen, bevond zig de *Kornet* van Grobbendonk, „ die te paard was, en een zwarten mantel om „ had. Deeze had Breaute gevraagd, of hy al- „ dus genaamd ware, welke dit met ja beant- „ woordde. Waar op de Kornet gezegd had; „ *Handen neder, sla dood! sla dood!* Hy had „ hier op zelf zyn rapier getrokken, en Breaute „ daar mede geslagen; welke hier op zeide: *Myn* „ *Heer, sla my niet als een lafhartigen dood,* „ *maar geef my wapenen, op dat ik my verweren* „ *kan. Ik heb geensins den naam, van eenen laf-* „ *hartigen te zyn.* De Kornet en andere ruiters, „ die mede in het gevegt geweest waren, zouden „ op Breaute aangevallen zyn, en hem, nevens „ zyne vier gevangene medemakkers afgemaakt „ hebben. Het voetvolk, dat uit de Stad geko- „ men was, gelyk ook die Breaute gevangen ge- „ nomen hadden, waren hier aan, niet schuldig,

„ ten

(*d*) Historia Episcopat. Sylvæ duc. *pag.* 20.

„ ten tyde des gevegts, waren 'er meer, dan vyf „ honderd menschen van alle kanten daar by te- „ genwoordig geweest, die het aan zagen. Zy „ hadden het ombrengen van Breaute, en de zy- „ nen mede aanschouwd. De boeren daar om- „ streeks, hadden hun gezegd, dat het de Kor- „ net van Grobbendonk geweest was, die hun- „ nen meester gelast had, dood te slaan. Zy, „ hadden hun ook geraden te vlugten, om dat „ men hen andersins mede dooden zouden. Zy „ hadden zig daar om, door de slooten, en de „ sneeuw, op de vlugt begeven (e)." *Jakob de Visé* Luitenant van Breaute verklaarde : „ Dat „ de Heer van Grobbendonk gewoonlyk eenen „ zwarten mantel droeg, doch zyn Kornet, een „ mantel van taneije kleur. De Kornet sprak ook „ de Fransche taal niet. Hy geloofde om die re- „ de, dat het niet de Kornet, maar de Heer „ van Grobbendonk zelf, geweest was, die ge- „ last had Breaute van kant te helpen (f). Dit laatste schynt waaragtig te zyn, om dat, hoewel de lyfknegten van Breaute, juist niet verklaard hebben, dat de Kornet van Grobbendonk, Breaute in de Fransche taal aansprak, zy egter duidlyk verhalen, wat hy gezegd, en wat Breaute daar op geantwoord had. Dit zouden zy denklyk zo niet verstaan hebben, ingeval dit spreken in het Nederduitsch geschied ware ; men kan ook niet vermoeden, dat zy de Nederlandschsche taale volkomen kundig waren, om dat die verklaring, in de Fransche taal gegeven is, daar

VIII. Boek Aalbrecht en Isabella. 1600.

(e) Depositie van de omstandigheden voorsz. by Van Dalen ibi quo supra.

(f) Depositie van *Jacques de Visé* Luitenant der Compagnie van den Heer van Breaute by Van Dalen *bladz.* 65.

VIII. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1600.

daar men anderfins, de gewoonte hier te lande heeft, om alle de verklaringen in 's Lands taale, ingevalle de getuigen die magtig zyn, te doen afleggen. Dus raakte Breaute aan zyn einde. Men wil dat zyne drift, de reden zyner neerlaag ware; vermits hy zyn volk, niet eerder famen voegde, daar de anderen, fchoon hunne bevelhebbers, reeds in het begin van het gevegt gebleven waren, zig telkens, als oude en ervaarne Soldaaten, zo veel hen mooglyk ware by een voegden (*g*). Na het gevegt, werden de harnaffen, en het geweer, op de heide liggende, weggenoomen, waarom de Regeering hier ter Stede, twee dagen daar na deed afkondigen; dat die, welke eenige wapenen daar van onder zig hadden, dezelven zouden hebben over te geven (*h*).

Het lighaam van Breaute, waar in men dertig wonden telden, werd naar Dordrecht gevoerd, alwaar het uitgefchilderd, vervolgens naar Frankryk gebragt (*i*), en aldaar eerlyk begraven werd (*k*). Zyne weduwe, die fchoon, en maar ruim twintig jaaren oud was, begaf zig in een Klooster (*l*). Zyne dood verbitterde zyne vrienden dermaate, dat een van hun, *Hocquincourt* genaamd, zig herwaards begaf, en den Heere van Grob-

(*g*) Bor, Nederlandfche Oorlogen *Boek* XXXVII. *bladz.* 4. en Befchryving van 's Hertogenbofch *bladz.* 69.

(*h*) Stads Rekening *van St. Remys* 1599 *tot* 1600. Thans zyn op de Oudheids of Rariteits Kamer alhier de Maliehemden, en de Piftoolen, zo van Breaute als van Lekkerbeetje nog te zien.

(*i*) Oudenhoven ibi quo fupra.

(*k*) Bor, Nederlandfche Oorlogen *Boek* XXXVII. *bladz.* 4.

(*l*) Thuanus *Lib.* CXXIV. *pag.* 900.

Grobbendonk tot een tweegevegt uitdaagde, waar in de Aarts Hertog geensins bewilligde. De Overwinnaars, ten getale van agttien, waar onder vyf gekwetsten, werden, door de geheele Burgery van 's Hertogenbosch; met de grootste toejuigingen ontfangen (*m*). De lighaamen van Gerard Abrahams, zynes broeders Antony, en der overige gesneuvelden, werden met een plegtige statie in de Kerk der Predikheeren, hier ter Stede begraven, en met een grafschrift versierd (*n*). Eenige tyd hier na, kwam zeker Fransch Edelman, uit het huis van *Mongommery* herwaards. Deeze zond den Heer van Grobbendonk eene uitdaging toe; waar op hy antwoorde: Dat hy bedagt geweest was, om met Hocquincourt te vegten, doch dat de Aarts Hertog hem dit verboden had, Hy zoude derhalven voortaan, geen uitdagen meer aannemen (*o*).

VIII. Boek Aalbrecht en Isabella. 1600.

De Spaansche bezetting, binnen de Schans St. Andries, begon in de maand Februari deezes jaars, openlyk te muiten. Eenige van hun hadden, in twintig, andere in meer maanden, geene soldye ontfangen, waarom zy hunne Bevelhebbers gevangen namen, die op den zestienden Februari, nevens hunne Vrouwen, naar 's Hertogenbosch gezonden werden. Die van Crevecœur, volgden hun voorbeeld (*p*). De eerste schreef de Regeering alhier: Zy was by gebrek van betaling, tot deezen stap gekomen, en verzogt levens-

De Soldaten van St. Andries en Crevecœur slaan aan het muiten.

(*m*) Angelus Galluccius ibi quo supra.
(*n*) Historia Episcopat. Sylvæ Ducensi *pag.* 20 & 21.
(*o*) Bor, Nederlandsche Oorlogen *Boek* XXXVII. *bladz.* 5.
(*p*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 574. Bor ibi quo supra.

VIII. Boek Aalbrecht en Isabella. 1600.

vensmiddelen voor gereed geld (q). De Regeering geliefde mede de dorpen, in de Meyerye, hunne elenden voor oogen te stellen, en te vermanen, eenig geld hun toe te zenden; of dat zy anders, gelyk de Wolf hun kost zou zoeken, daar zy dien vinden kon. De Regeering geliefde hun ook twaalf honderd guldens te leenen, zy zouden die, uit de betaling der dorpen te rug geven (r). Verder verzogt de bezetting, dat de Regeering de Landlieden aanmaande, binnen vier en twintig uuren, by hen te komen, om over de betaling te handelen. Na verloop van dien tyd, zou zy de dorpen aan brand steken (s)." Hier op werden haar eenige levensmiddelen toegezonden: doch de leening van twaalf honderd guldens, werd van de hand gewezen.

De muitende Soldaaten te Hamont stellen een gedeelte der Meyerye onder brandschatting.

Ten zelven dage schreef die Bezetting, aan de Regenten van Dungen, Michiels Gestel, Boxtel, Heeswyk, en meer anderen. In geval zy binnen twaalf uuren, binnen de Schans, niet kwamen, en ieder duizend guldens medebragten, zy, den rooden haan, in die dorpen doen kraayen, en geen huis zoude staande blyven (t). Wat hier op gevolgd is, kan ik niet melden; immers ik vind nergens, dat haar dreigen, uitgevoerd is.

Terwyl dat gedeelte der Meyerye, het welk rondsom 's Hertogenbosch ligd, zo deerlyk geplaagd werd, leed het hooge gedeelte geen minder

(q) Brief der Offisieren en Soldaaten te St. Andries *van den* 16 *Februari* 1600. in de Archieven der stad.

(r) Brief der Republiek binnen St. Andries *van den* 22 *February* 1600. in de Archieven voorsz.

(s) Brief van dezelve *van den* 28 *Februari* 1600. in de Archieven voorsz.

(t) Vier Brieven der voorschreve Dorpen. In de Archieven voorsz.

der overlaſt, van het muitend krygsvolk, dat binnen Hamont in bezetting lag. Het zelve ſchreef in dit jaar mede eene aanzienlyke brandſchatting, over het Kwartier van Peelland, uit, met bedreiging, dat indien die, niet behoorlyk betaald werd, zy de dorpen in brand zouden ſteken, en zo handelen, dat zy na honderd jaaren, daar aan, nog gedenken zouden. De brandſchatting over dat Kwartier bedroeg, volgens de lyſt, in den brief vervat, daaglyks, zes honderd vier en zeventig guldens, en vyf ſtuivers (*u*).

VIII. Boek. Aalbrecht en Iſabella, 1600.

Raadpleging om het muiten te ſtillen.

De Aarts Hertogen beraadſlaagden inmiddels, hoe de muitery, die daaglyks onder hunne Soldaaten toenam, te beteugelen. Den Admirant, wiens gevoelen was, dat men dezelve, voorbeeldig moeſt ſtraffen, werd ten dien einden, drie ſtukken geſchut, nevens twee duizend Bourgondiſche, en een gelyk getal Duitſche, en Waalſche Soldaaten toevertrouwd. Doch dit volk, daar toe ondbode, weigerde uit te trekken, om tegen hunne makkers te vegten; derhalven moeſt men op andere middelen bedagt zyn. Met de Muitelingen te Hamont, kwam men overeen, dat zy zig naar Dieſt begeven, en dat daaglyks ieder Ruiter agt en twintig, en ieder Voetknegt, tien ſtuivers, tot dat hunne agterſtallen voldaan waren, betaald zouden worden. Twee duizend mannen te voet, en duizend Ruiters trokken hier op binnen Dieſt. Dan alzo het beloofde geld niet ſtipt betaald werd, werden niet alleen, alle de Dorpen daar omſtreeks onder brandſchatting, geſteld, maar zelf het ganſche

(*u*) Kopie der lyſt van de Brandſchatting, door de muitende Soldaaten van Hamont over het Kwartier van Peelland uitgeſchreven. In de Archieven voorſz.

VIII. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1600.

sche land, tot in Henegouwen toe, afgeloopen; ook dwongen de Muiters, dat men hun, het gevorderde, tot eenen penning toe, betaalde, niet tegenstaande de Graaf van *Belgiosa*, die Aalbrecht hun gezonden had, dit op allerhande wyzen tragtte af te raaden. Hun getal groeide daaglyks aan; zy begaven zig wederom naar Hamont, daar zy een hoofd verkoozen, het welk zy *Electo* noemden (v).

De Schanssen Crevecœur en St. Andries door de Staatschen ingenómen.

De Vereenigde Staaten, haalden uit deeze Muitery hun voordeel. Prins Maurits trok omtrent den twintigsten Maart, eenig krygsvolk by een, het welk van Dordrecht, naar Crevecœur de Maaz op gevoerd werd. Drie dagen daar na bemagtigde hy die Schans. Het vyandlyk krygsvolk dat ter versterking der bezetting gezonden was, kwam een weinig te laat; en vermits men voor het zelven, in 's Hertogenbosch, bevreesd was, werden aldaar de poorten gesloten. In het te rug keeren, naar Helmond, werd het door eenige Ruitery, van Bergen op Zoom geslagen (w). Van Crevecœur begaf zig Maurits, voor de Schans Andries, waar van hy alle de toegangen bezette, ook deed hy omtrent het dorp Lith, den Maazdyk doorsteken, waar door rondsom Osch, Geffen, Nieuwland, en tot voor 's Hertogenbosch, al het land onder liep. Te Littooien werd de dyk mede doorgegraven, en op de hoogste plaatsen, van den Maazdyk, over de Schans Andries, deed Maurits beukeryen maken,

(v) Harræus *Tom.* III. *pag.* 574 & 575.
(w) Bor, Nederlandsche Oorlogen *Boek* XXXVII. *blads.* 5 en 6.

ken, die met twaalf stukken geschut, voorzien werden. Het leger van Aalbrecht, onder Velasco, en la Barlotta, naderde wel om om de Schans te ontzetten, doch het kon wegens het water, niets uitvoeren; en was genoodzaakt af te trekken. Die van 's Hertogenbosch, waren om de bezetting te hulp te komen, met eenige platgebodemde schuiten, tot Maren toe gevorderd, doch werden te rug gejaagd. Thans was het in de Schans, tot het uiterste, voornaamlyk door gebrek van geneesmiddelen gekomen. Waarom Prins Maurits, terstond de Schipbrug over de Maaz, van Alem, tot den Rossemschen dyk deed leggen, waar door hy de vesting zo sterk naderde, en benauwde, dat de bezetting genoodzaakt werd, de Schans aan hem over te geven, op voorwaarde, dat de Prins aan dezelve, honderd vyf en twintig duizend guldens betaalen zoude. Die van hun onder de Staaten dienst namen, werden onder een Regiment, in elf vaandelen verdeeld (*x*).

VIII. Boek
Aalbrecht en Isabella.
1600.

Dit alles bragt 's Hertogenbosch thans in de uiterste verlegenheid: weshalven men den Aarts-Hertog, om oorlogsbehoeftens, en geld, verzogt, als mede, dat alle de hoogtens, en gebouwen rondsom de Stad, die de vestingwerken nadeelig konden zyn, geslegt mogten werden. Deeze brief werd onderschept, en Maurits overhandigd, die daar uit den staat der Stad gewaar word (*y*). De Regeering verzogt naderhand, aan Velasco, om ze-

Verlegenheid in 's Hertogenbosch.

(*x*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 576 & 577.
(*y*) Bor, Nederlandsche Oorlogen XXXVII. *Boek blad.* 9 *en* 10.

VIII. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1600.

zeven duizend kanon kogels, vyf en dertig duizend ponden buskruid, en vyftien duizend ponden, voor het klein geweer, drie heelen, en zes halve kartouwen (z). Hy antwoordde, dat hy dien aangaande, den Aarts Hertog geschreven had: De kogels zouden tot Luik gebragt werden, en hy had vryheid bekomen, om het geschut te bezorgen (a). By de vrees voor den vyand, kwam nog een gegrond vermoede, dat 'er verraad binnen de Stad, schuilde. De Aarts Hertogen hadden, daar van, reeds in de maand April, deezes jaars, de Regeering kennis gegeven, zonder te melden, wie daar aan handdaadig waren (b). In het einde deezes jaars schreef Grobbendonk, aan den voorzittenden Schepen der Stad, dat hy eenen brief van de Aarts Hertogen ontfangen had, dat zekere *Filip Rottergater*, die zig beroemde een vrygeleide van Maurits te zullen verkrygen, in de Schans Andries geweest was, en eenen aanslag gemaakt had, om eenen kruidtoren, binnen 's Hertogenbosch te doen springen: Des raadde hy de Regeering, om het kruid uit dien toren, in een veiliger plaats te brengen (c). Hier mede schynt deeze zaak een einde genomen te hebben.

De Staaten der Aarts Hertogen vergaderen om de lasten te vinden.

De Aarts Hertogen hadden, in dit jaar, de Staaten hunner Landen, doen beschryven, om de middelen, tot voortzetting van den oorlog te vin-

(z) Copie Brief aan Don Louis de Velasco *van den* 12 *Mei* 1600. in de Archieven.

(a) Brief van Don Louis de Velasco, in de Archieven.

(b) Brief der Aarts Hertogen *van den* 19 *April* 1600. in Archieven.

(c) Brief van den Heer van Grobbendonk aan den President van Gestel *van den* 10 *December* 1600. in de Archieven.

vinden. De Staaten bewilligden by voorraad, op zekere voorwaarden, den Aarts Hertogen eenigen onderstand, zo tot bevordering des oorlogs, als tot hunne Hofhouding, te geven (*d*). Onder deeze werd de betaling, van tien duizend mannen voetvolk, en drie duizend te paard voor een jaar, ten hunnen lasten genoomen. Dit kwam de Staaten op drie tonnen gouds maandlyks te staan. Het aandeel van Brabant was daar in, zeventig duizend guldens; Doch de grootste zwarigheid, bestond hier in, op welk eene wyze men dat geld vinden zoude, byzonder om de kragtigste vertoogen van verschooning, door die van 's Hertogenbosch gedaan (*e*). De Stad, dien men, eene belasting op de schoorsteenen voorstelden, doch nergens in bewilligde, bood eindlyk aan, om by uitkoop, daar voor, vier duizend guldens te betalen, en dit werd, na lange overwegingen, aangenomen (*f*). De groote nood om geld, kan daar uit afgenomen worden, om dat de Staaten van Brabant de Stad aanschreven, dit geld, in betaling van de agterstallen, te voldoen (*g*).

VIII. Boek
Aalbrecht en Isabella.
1600.

Door het innemen, van St. Andries, en Crevecœur was 's Hertogenbosch zodanig ingesloten, dat men vreesde, dat allen toevoer, daar door afge-

Voorzorg in 's Hertogenbosch.

(*d*) Bor, Nederlandsche Oorlogen *Boek* XXXVII. *bladz.* 59.

(*e*) Brief van A. van Breugel en W. van Reys Gemagtigden te Brussel *van den* 28 *September* 1600. in de Archieven.

(*f*) Brief van dezelven *van den* 1 *October* 1600. in de Archieven.

(*g*) Brief van de Staaten van Brabant *van den* 30 *September* 1600. in de Archieven.

VIII. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1600.

gesneden zoude worden. De Regeering deed een aftekening der Stad, der Schansen, Stroomen, en omliggende Dorpen maken, en zond die, hunne Gemagtigden te Brussel over, om de insluiting door den vyand, en den overlast van het water aan te toonen, en gelaste de eigenaaren der erven, buiten de Vugterpoort, hunne wallen, en graften, waar mede die van den weg afgeheimd waren, te slegten, en die allen, met tuinen afte-scheiden; niemand zoude ook aan Stads wallen hebben te graven (*b*).

1601. De Aarts Hertogen gelasten dat alle misdadigers uitgenomen de grove ter gallyen gedoemd moeten worden.

Gedurende den wintertyd werd wederzyds weinig of niets uitgevoerd (*i*). In de maand Maart des volgenden jaars werd de Kanselier, en de Raad van Brabant gelast, alle de misdadigen, onder hun regtsgebied, wiens kragten zulks toelieten, uitgenomen die, welke zig aan grove misdaaden schuldig gemaakt hadden, ter Galleye te doemen, en vervolgens dezelven naar Gent te doen vervoeren. Hier van werd de Regeering alhier kennis gegeven, met byvoeging, om dit terstond, aan alle de Offisieren, onder hun regtsgebied bekend te maken (*k*).

Belegering van 's Hertogenbosch.

Terwyl Aalbrecht in dit jaar Ostende belegerde, schoon genoomen de Staaten der Vereenigde Gewesten, dit beleg slepende hielden, ook weinig vrees, voor het verlies dier vesting hadden, besloten zy egter, door het belegeren, van de eene of andere stad, den vyand daar van af te trek-

(*b*) Stads Rekening *van St. Remys* 1600 *tot* 1601.
(*i*) Meteren XXIII. *Boek bladz.* 462.
(*k*) Brief des Kanselliers en Raad van Brabant *van den* 20 *Maart* 1601. in de Archieven.

trekken. Men wierp dan het oog op 's Hertogenbosch, waar binnen maar twee vaandelen voetvolk, en een kornet van vyftig paarden lagen (*l*). Ten dien einde verscheen Maurits, met drie en zeventig vaandelen voetvolk, en drie en dertig kornetten ruiters, op den eersten November voor die Stad. Hy nam alle de plaatsen, waar door men die naderen kon, in bezit (*m*). Terstond begroef hy zyn leger, dermaate, dat de omtrek wel agt uuren bedroeg (*n*). De Heer van Grobbendonk deed, buiten de Vugterpoort, eenige buitenwerken opwerpen (*o*), en bewoog de Burgery, om de Stad loflyk te verdigen, belovende hun binnen korten, ontzet, en vergoeding van schade. De yver der Geestlykheid, die de Burgery tot weerstand aanmaande, ging zo ver, dat niet alleen zommige van hun, de aarde aan de wallen bragten, maar eenige namen zelf de wapenen in de hand (*p*). Den Hoogschout, en de Regeering werd de zorg voor den brand toebetrouwd; zy hadden uit de Burgery twee vaandelen voetknegten geligt (*q*), en gelast, dat het koorn niet hooger in prys verkogt werd, dan het nu gold (*r*). Inmiddels kwamen twee honderd en zestig mannen, uit de Graave binnen de Stad, en

(*l*) Meteren XXIII. *Boek bladz.* 470. Harræus *Tom.* III. *pag.* 595.

(*m*) Oudenhoven, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 211 *en* 212. *Edit.* 1670.

(*n*) Meteren ibi quo supra.

(*o*) Harræus ibi quo supra.

(*p*) Meteren ibi quo supra.

(*q*) Oudenhoven en Meteren ibi quo supra.

(*r*) Harræus *Tom.* III. *pag.* 596.

VIII. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1601.

en korten tyd daarna, nog negen honderd, waar van 'er egter zeventig gevangen werden. Dus de bezetting zestien honderd mannen sterk was (s). Op den dertienden November begon Maurits de Stad, met gloeiende kogels te beschieten; Deeze deeden door de voorzorg der Stedelingen, weinig schade (t). Aan de Vugterpoort werd de keten, aan stukken geschoten; waar na Grobbendonk de brug voor die poort, in brand deed steken (u). Voor de Hinthamerpoort, werd eene gallerye gemaakt, die de Stad in groot gevaar bragt (v), en voor de Vugterpoort, was men reeds met de laaste nadering, in gereedheid, waar door men ras meester der Stad zoude geweest zyn; doch op den twaalfden November, begon het zo sterk te vriezen, dat men de naderingen, niet genoegzaam kon voortzetten: Dit gaf derhalven geene geringe bedenking, om het beleg op te breeken, te meer, indien de vorst aanhield (w).

Middelen tot ontzet aangewend.

Ondertusschen had de Aarts Hertog, den Graaf van den Berg gezonden, om eenig volk omtrent Diest te vergaderen: hier mede dagt men het Leger, voor 's Hertogenbosch, te bespringen, Breda te belegeren, of eenen inval in Holland, te doen (x). Van dit alles werd Grobbendonk kennis gegeeven, en de Graaf van den Berg schreef me-

(s) OUDENHOVEN ibi quo supra.
(t) HARRÆUS en OUDENHOVEN ibi quo supra.
(u) BOCHII narratio Histor. appendix de liberatione Sylvæ Ducis *pag.* 490.
(v) OUDENHOVEN ibi quo supra.
(w) OUDENHOVEN ibi quo supra. BOR, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 108.
(x) METEREN ibi quo supra.

VIII. Boek Aalbrecht en Isabella. 1601.

mede aan de Regeering, dat hy te Dieſt aangekomen was (y).

Verdere krygsverrigtingen tegen de Stad.

Prins Maurits, die op den dertienden November de tyding, van de voorbereidſelen, tot ontzet der Stad, ontfing, gelaſte den Heer van *Stakenbroek*, de bruggen alomme aftebreken, om het naderen, des Graaven van den Berg te beletten (z). Ook deed hy het leger, aan de zyde van Vugt, ſterker maaken. In den avond van dien dag, kwamen tuſſchen de agt, en negen honderd mannen, binnen de Stad, die genoodzaakt waren tot hun middel toe, door het water te gaan. Op den zeſtienden, deeden de belegerden eenen uitval, op den weg naar Deuteren, en maakten eenige eetwaaren, twee ſtukken geſchut, twee tonnen buskruit, en dertig tonnen bier, tot buit, die zy binnen bragten. Den zeventienden vroor het ongemeen ſterk, waar door de naderingen tot de Stad, traag voortgingen. Den volgenden dag, was de vorſt zo toegenomen, dat men met geene wagens naar Crevecœur kon komen, het welk den toevoer, tot het Leger van Maurits geweldig moeilyk maakte. Op dien dag, geſchiedde 'er eene uitval, uit de Vugterpoort, waar by egter niets gewonnen werd. Het Ys nu zo ſterk zynde, dat men daar over lopen kon, deed Maurits, op den twintigſten November eenen aanval, op de Vugterpoort. De halve maan voor dezelve was zo hard, en glad, dat maar vier of vyf mannen te gelyk, daar op konden komen,

(y) Brief van Aalbrecht *van den* 11 *Novemb.* 1600. en twee Brieven van den Graaf van den Berg *van den* 9 *Novemb.* 1600. in de Archieven.

(z) Bor, Beſchryving van 's Hertogenboſch ibi quo ſupra.

VIII. Boek men, die terstond weder verdreven werden. Den
Aalbrecht drie en twintigsten, deeden de Belegerden weder
en eenen uitval door de Vugterpoort, doch zy wer-
Isabella. den met verlies te rug gedreven.
1601. Terwyl de vorst aanhield, en de rivieren door
Het beleg opgebroken. ysgang onbruikbaar werden, besloot de Prins het beleg op te breken. Dit ging met veel moeilykheid gepaard, meer dan veertig wagens, waar onder veelen met kogels geladen, werden door de kwaade wegen verbroken: Om die reden, moest men alle de kordewagens, palissaaden, deelen, balken, horden, schuppen, spaaden, en ander houtwerk verbranden. De Belegerden dit ziende, deeden eenen uitval over het Ys, zoch zonder vrugt. Op den zeven en twintigsten, deed Maurits eene mein, onder de halve maan, voor de Vugterpoort springen, waar na hy de Stad verlied. De Soldaaten verbranden mede alle hunne hutten, waar door de Kerk te Orten in brand raakte. Dus werd de Belegering, die zes en twintig dagen geduurd had, opgebroken. Veele oordeelden, dat men die te laat in het jaar ondernomen had, en dat, als dezelve terstond, na het veroveren van Rynberk, geschied ware, Aalbrecht het beleg voor Ostende zoude hebben moeten opbreken, of 's Hertogenbosch laaten verloren gaan (*a*). Iemand van 's Prinsen volk, liet te Vugt, denklyk op Heer Heims huizinge, thans het huis te Maurik, het welk de Prins, gedurende het beleg betrokken had, deeze volgende vaarsen na:

Non

(*a*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 109—119.

Non Ducis obsessa servavit mœnia Sylvæ,
Alberti gladius, frigida sed glacies (*b*).

VIII. Boek Aalbrecht en Isabella. 1601.

Dat is:

Toen Maurits zyne kling had op den Bosch gewet,
Heeft haar niet Aalbrechts staal, maar 't kil-koud ys ontzet.

Van de andere zyde werden die dus veranderd:

Tam Ducis obsessa servavit Mœnia Sylvæ:
Alberti gladius frigida quam glacies (*c*).

Dat is:

Zo Aalbrechts staal, als 't Ys, heeft deeze Stad ontzet.
Toen Maurits, zyne kling had op den Bosch gewet.

De Stad was door dit beleg zeer beschadigd. In het volgende jaar werd de schade door gezwooren Metselaars, Timmerlieden, en Paalmeesters, op drie en dertig duizend zes honderd negen en zestig guldens, en die der molens op de wallen, op vier duizend vier honderd en veertig guldens geschat (*d*).

Op

(*b*) Idem *bladz.* 119.
(*c*) Idem ibi quo supra.
(*d*) Taxatie der schade door het beleg van den jaare 1601. in de Archieven.

VIII. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1601.

Op den zeven en twintigsten November deezes jaars werd wegens het opbreken der Belegering eene plegtige dankzegging gehouden. Alle de Burgers, behalven die de wagt hadden, begaven zig naar de Hoofdkerk, en hielden na het doen der Misse, eene plegtige omgang langs de vesten der Stad, waar na zy vervolgens zig weder in de Kerk begaven om het *Te Deum*, te hooren zingen (*e*). De Regeering ontfing brieven van gelukwensching, zo van Aalbrecht, als van de Steden Brussel, en Antwerpen (*f*). Zy deed de Belegering aftekenen, om die in plaat te doen snyden (*g*). Hoe veelen van wederzyde gesneuveld zyn, vind ik niet aangetekend. Alleen moet ik twee ongelukken vermelden, die hier voorvielen. Het eerste gebeurde omtrent de Hinthamer poort, daar twaalf gravers, door het instorten van eene tegenmyn, levendig begraven werden. Het tweede bestond hier in; De Heer van Grobbendonk, nevens *Francois Bardoel* Schepen der Stad, gingen over de wallen; Een der Schildwagten vroeg hun het woord, doch verstaan hebbende wie zy waren, wilde hy hun, de gewoone krygseer, met het presenteeren van zyn geweer aandoen, waar op de snaphaan losging, en Grobbendonk in de dye gekwetst, en Bardoel op twee

Vreugde over het opbreken van het beleg.

(*e*) Stads Rekening *van* St. Remys 1601 *tot* 1602. en Publicatie in de Archieven.

(*f*) Brief van *Aalbrecht* van den 13 Decemb. 1601. van de Regeering van *Brussel* van den 19 Decemb. en van die van *Antwerpen* van den 15 Decemb. 1601. alle in de Archieven.

(*g*) Stads Rekening *voorsz.*

VIII. Boek
Aalbrecht en Isabella. 1601.

twee plaatsen doorschoten werd (*b*). De Burgery bragt, eenigen tyd na het opbreken der Belegering, veele kogels, die zy binnen de Stad vond, aan de Regeering, die volgens belofte, voor ieder, drie stuivers betaalde. Ik vinde, dat 'er zeventien honderd vyf en zeventig opgebragt werden, die men nevens een menigte yzer werk, balken, en planken, in de kelders onder het Stadhuis bergde (*i*). De Regeering had, gedurende het Beleg, veel geld moeten opneemen, en tot aflossing van dien, de belasting op de Bieren, en Wynen merklyk verhoogd (*k*).

1602. Maurits trekt in Brabant.

In het volgende jaar, zette Prins Maurits zyn leger, by Mook, over de Maaz, en sloeg zig vervolgens te St. Truiden, in het land van Luik neder. Dat van Aalbrecht lag te Tienen, onder den Admirant van Arragon. Maurits tragtte deezen, vergeefs tot eenen veldslag uit te lokken, derhalven trok hy af, nam zynen weg over Heeze, en veroverde het Kasteel van Helmond. Hier na sloeg hy het beleg voor Graave, welke Stad, hem op den negentienden September, overgegeven werd (*l*).

Muitery onder Aalbrechts krygsvolk.

De wanbetaling van het krygsvolk, bragt het zelve, in dit jaar aan het muiten. De Staaten van Brabant hadden Aalbrecht, in het begin deezes jaars, zestig duizend guldens, ter maand, toegestaan. De Kanselier berigte reeds in de maand Maart, dat hy nog veertien duizend guldens

(*b*) HARRÆUS *Tom.* III. *pag.* 596.
(*i*) STADS REKENING *van St. Remys* 1601 *tot* 1602, *en van* 1602 *tot* 1603.
(*k*) STADS REKENING *van St. Remys* 1602 *tot* 1603.
(*l*) METEREN *Boek* XXIV. *blads.* 481 482-484.

VIII. Boek Aalbrecht en Isabella. 1602.

dens te kort kwam, en verzogt de Staaten, daar in te voorzien (*m*). Hier op volgde niets, zo als uit een brief des Kanseliers aan de Staaten, in de maand van September geschreven, blykt (*n*). De Muitery was nu dermaaten toegenomen, dat een hoop Ruiters van hun, het Kasteel Hoogstraaten bezette, alwaar haast, zulk een menigte zamen vloeide, dat Aalbrecht geraden werd, hun vyandlyk aan te tasten; zyn voornemen was, hen, terwyl Maurits, met de belegering van de Graave zig ophield, te kastyden (*p*). De tyding der overgaaf dier Stad belette egter zyn voornemen. Niet lang daar na, deed hy, een scherp Bevel, tegen hen uitgaan, het welk hy de Regeering alhier, om dat eenigen, uit de Bezetting, zig by de Muiters gevoegd hadden, gelaste af te kondigen (*q*). De Muitelingen wederleiden dit Plakaat, en deeden de wederlegging daar van alom verbreiden, in het zelve schroomden zy niet, Aalbrecht zyne prachtige Hofhouding, te verwyten, terwyl hy het leger gebrek liet lyden. Het Plakaat was dus zonder vrugt (*r*).

1603. De Ruitery der Staaten door die van 's Hertogenbosch geslagen.

In het begin des volgenden jaars, werden geene aanmerklyke krygsbedryven, in Brabant verrigt. In de maand April, trokken eenige Staatsche Ruiters, in de Brabantsche Kempen, daar zy

(*m*) Copie van een Brief des Kanseliers *Damant* aan de Stad 's Hertogenbosch ontfangen den 11 Maart 1602. in de Archieven.

(*n*) Copie van een Brief des Kanseliers aan de Staaten van den 11 September 1602. in de Archieven.

(*p*) Haræus *Tom.* III. *pag.* 604 & 605.

(*q*) Brief des Aarts Hertogs Aalbrecht, van den 18 September 1602. in de Archieven der Stad.

(*r*) Meteren *Boek* XXIV. *blads.* 485—487.

zy de landlieden geweldig plaagden. Grobbendonk Bevelhebber hier ter Stede, lokte hen, omtrent het dorp Gemert, in eene hinderlaage, alwaar dertig, van het Staaten volk, en twee, uit 's Hertogenbosch sneuvelden, egter werden veele gevangenen, en paarden binnen de Stad gebragt. Grobbendonk ongemeen met deeze overwinning verheugd, deed de wapenen der Offisieren, en de trompetten, met het wapenschild van Prins Maurits, in eene kamer zyner huizinge ophangen, waar in hy vervolgens eene pragtige maaltyd gaf (*s*). Die van 's Hertogenbosch hadden, op den derden Mei de stoutheid, op den dyk, omtrent Hardinxfeld, eenige landlieden op te ligten, en dezelven binnen hunne Stad te voeren (*t*).

VIII. Boek Aalbrecht en Isabella. 1603.

In de maand Juni dreef de Burgery alhier, het Regiment van den Baanderheer van *Hachincourt*, uit de Stad. Ik agte het der moeite waardig, dit geval, het geen niet beschreven is, in het breede te verhalen. By gelegenheid der Belegering der Stad, voor twee jaaren gedaan, waren hier verscheide krygsknegten binnen gekomen. Na dien tyd, was het Regiment van Hachincourt, nevens de Ruiters van Grobbendonk alhier in bezetting gebleven (*u*). De Burgery was hier over geweldig gestoord, te meer, om dat zy vermoede, dat dit Volk, gemeenschap met de Muitelingen, te Hoogstraaten hield. Deeze hadden het Kasteel van Boxtel ingenomen, den toevoer naar de Stad af-

De Burgery van 's Hertogenbosch doed het Regiment van Hachincourt uit haare Stad trekken.

(*s*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 210.
(*t*) Idem *bladz.* 121.
(*u*) Idem *bladz.* 120.

VIII. Boek Aalbrecht en Isabella. 1603.

afgescheden, en eenige huizen, en pagthoeven afgebrand (v), waar by kwam, dat dit Regiment zederd eenigen tyd geene soldy bekomen had. Zy drong derhalven sterk aan, dat het zoude uittrekken, het welk op den twintigsten Juni deezes jaars geschiede (w).

De Regeering ontschuldigd zig daar over.

De Regeering ontschuldigde zig hier over, by Aalbrecht zo goed als haar mooglyk was, en leide de schuld daar van op het derde Lid. De Aarts Hertog antwoorde haar, dat dewyl men vreesde, dat dit Volk, eenig verstand met de Muitelingen van Hoogstraaten hield, en dat men het derde Lid anders geen genoegen geven kon, hy zig verheugde, dat de zaak dus vreedzaam afgelopen was. De Regeering had egter beter gedaan, hem, alvorens kennis te geven, om welke reden men verlangde, zig van dat Volk te ontdoen (x). De Hoplieden der Burgery verzogten de Regeering, iemand naar het Hof te zenden, om hunne Hoogheden genoegen te geven (y). Het schynt, dat zulks uit de Burgery geschied zy, om dat ik vinde, dat 'er toen briefjes, van den volgenden inhoud, door de Stad gestrooid werden,

Weet

(v) IDEM *bladz.* 121.

(w) ACTE van Abolitie der Aarts Hertogen over het uittrekken van het Regiment van Hachincourt van den 29 Septemb. 1603. in de Archieven der stad Inventaris C. No. 158.

(x) BRIEF van den Aarts Hertog aan de Regeering over het vertrek van het Regiment van Hachincourt geschreven *den* 30 *Juni* 1603. in de Archieven, Inventaris C. No. 157.

(y) RESOLUTIE by de Hoplieden der Burgery genomen *den* 4 *Juli* 1603. in de Archieven der Stad.

Weet goede Burgers, en houd voor zeker, dat de Aarts Hertog op weg is, om binnen Ulieder Stede, te brengen, twee duizend Soldaaten, en dat, om Uliedeh Gedeputeerden zyn Hoogheid beloofd, en hem sterk gemaakt hebben, dezelven binnen Ulieder Stede te brengen, daar om ziet wel toe, en gedenkt wat Uliede daar aan gelegen is (z).

VIII Boek Aalbrecht en Isabella. 1603.

Verscheide briefjes gestrooid.

Het schynt ook, dat de Heer van Grobbendonk, over het uittrekken van dat Regiment, eenig misnoegen getoond hebbe, want ik vinde, dat door de Stad, andere briefjes van deezen inhoud, zyn verspreid.

Ach Lieve Borgers sta by, of wy zyn met goed, en bloed verloren. De Heer van Grobbendonk heeft gesworen, dat hy ons vergelden zal, dat wy de Waalen uit de Stad gezet hebben, maar laat ons dat niet genoeg zyn, wy zyn over de drie honderd sterk, die gesworen hebben, dat wy hem vergelden zullen, dat hy met zyne Ruiteren besloten had, ons van boven neer dood te snyten, laat ons malkanderen bystaan, en hem ter Stad uit helpen, met zyn Volk, of wy zyn in der eeuwigheid verloren (a).

De Muiters, die het Kasteel van Boxtel ingenomen hadden, bleven daar eenigen tyd liggen, en bedreeven allerlei moedwil. De Regeering hier ter

Brief van die van 's Hertogenbosch aan de Staaten der Vereenigde Nederlanden over de Muiters.

(z) Briefje van den inhoud voorsz. in de Archieven der Stad.

(a) Vyf Briefjes van den inhoud voorsz. in de Archieven.

VIII. Boek ter Stede schreef de Staaten, der Vereenigde Nederlanden, „ dat de Muiters het land rondsom „ haare Stad vernielden. Het was te dugten, dat „ de Opgezetenen geene brandschattingen, aan „ de Vereenigde Nederlanden zouden kunnen „ opbrengen, zy verzogt derhalven, dat de Staaten door hun gezag wilden uitwerken, dat de „ Muiters van daar vertrokken." De Staaten draalden eenigen tyd eer zy hier op antwoorden. Eindlyk schreven zy, „ dat de Vyand, van het „ begin des Oorlogs, niets anders getragt had, „ dan alle landen te verwoesten, hy gaf zyne „ Soldaaten hier toe aanleiding; zy hadden geen „ gezag over de Muiters, maar wilden die van „ 's Hertogenbosch, zig by hun voegen, zy zouden hen zo beschermen, dat niemand hun zoude deeren (*b*)."

Aalbrecht en Isabella. 1603.

Antwoord.

Maurits ontzet het Kasteel van Hoogstraaten.

De Staaten der Vereenigde Nederlanden, hadden inmiddels tyding bekomen, dat de Spaanschen naar Hoogstraaten togen, zy stelden derhalven alles in het werk om de Muiters te helpen. Ten dien einde zamelde Maurits een Leger by een, waar mede hy, dat Kasteel ontzette. Het Leger des Aarts Hertogs trok, in zulk eene orde af, dat de Prins zwaarigheid maakte, het zelve aan te tasten (*c*). Maurits, die hier mede voordeel wilde doen, besloot 's Hertogenbosch te belegeren. Ten dien einde bragt hy zyn Leger te Vugt, alwaar hy zig verschanste. De Aarts Hertog volgde hem, en legerde zig te Michiels Gestel, te Dun-

Beleg van 's Hertogenbosch.

(*b*) Bor. Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 121 *en* 122.

(*c*) Meteren *Boek* XXV. *bladz.* 501.

Dungen, en te Schyndel. Hy nam het gehugt Hintham in, alwaar hy zig, en op het Klooster den Eikendonk verschanste (*d*). Hoewel het dus Maurits onmooglyk ware, de Stad te omsingelen, gaf hy egter den moed niet op. Hem was bekend, dat de Stad van bezetting ontbloot was, en dat de Burgery die niet wilde inneemen; Dus hoopte hy, dat indien de Stad, zig niet overgaf zy zig onzydig verklaren, en zig dus by Aalbrecht gehaat zoude maken. De rede, der Burgery, voor het niet ontfangen van Krygsvolk was, dat zy vreesde, dat het door wanbetaling, aan het muiten geslagen, de agterstallen van haar afpersfen zoude (*e*).

VIII. Boek Aalbrecht en Isabella. 1603.

De Muitelingen van Hoogstraaten lagen nog te Boxtel. Hier onderschepten zy eenen brief van den Bisschop van 's Hertogenbosch aan *Richardot*, waar in hy ernstig, om ontzet aanhield, als mede eenen van Grobbendonk, aan denzelven, waar in hy voorgaf, de plaats nog lang te kunnen houden, en de Belegeraars veel afbreuks te doen (*f*). De Muitelingen werden naderhand, naar Cromvoirt en naar Vlymen verlegd (*g*).

Onderschepte brieven.

Maurits onderrigt, dat de Spaanschen, den Eikendonk bemagtigd hadden, maakte zig van den grooten Pettelaar, (eene hoeve, van het Fraterhuis hier ter Stede, een half vierendeel uur gaans, van de Stad af) meester. Hy verschanste zig aldaar,

Maurits verschanst zig op den Pettelaar.

(*d*) OUDENHOVEN Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz*. 214. *Edit*. 1670.

(*e*) HARRÆUS *Tom*. III. *pag*. 615.

(*f*) BOR Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz*. 129. *en* 130.

(*g*) IDEM *bladz*. 130.

VIII. Boek
Aalbrecht en Isabella. 1603.

daar, als mede op de hoogtens te Deuteren, om met de Muitelingen gemeenschap te houden. Tegen de Stad opende hy geene loopgraaven, om dat hem bewust was, dat de Burgery, daar door aangezet zouden worden, bezetting in te nemen (b).

De Graaf van den Berg schryft aan de Muitelingen.

De Kwartiermeester der Muitelingen, die met eenige Ruiters, naar den kant der Stad reed, vond op den weg, eenen brief, op een stok steken. Deeze was van den Graaf van den Berg, en hield in, „ dat hy verstaan had, dat de Muitelingen genegen waren, zig onder de gehoorzaamheid des Konings van Spanje, te begeven, hy stond hun derhalven toe, eenige Gemagtigden by hem te zenden, om over de voorwaarden van verzoening, te handelen." De Muitelingen antwoorden hier op, „ zy waren genegen, zig wederom in dienst der Aarts Hertogen te begeven, mits men hen, zo als voorheen, met de Muitelingen geschied was, handelde, zy verzogten hier op, een spoedig antwoord, om dat zy anders voornemens waren, te genieten, en te ontfangen, het geene zy, by de Aarts Hertogen verdiend hadden, of by dien eisch te sterven." Deeze brief werd op het zelve stokje gestoken, van waar hy afgehaald werd; doch hier op volgde niets. De Vereenigde Staaten gaven hun, by gebrek van voorraad, twaalf honderd agt en veertig schepels haver (i).

De Spaanschen versterken zig op het Reut, doch worden van daar verdreven.

De Spaanschen bewust, dat het Staaten leger, den meesten toevoer van het huis te Hemert, over

(b) Idem *bladz.* 130 *en* 131.
(i) Idem *bladz.* 131 *en* 132.

over Vlymen bekwam, verschansten zig met ter haast op het Reut (alwaar voorheen een buurt gestaan had) het welke Maurits terstond vermeesterde. De Spaanschen vlugten terstond hier op naar de Stad, doch vonden de poorten aldaar gesloten. In het wederkeeren viel Maurits hen zodanig op het lyf, dat zy vier honderd mannen verloren, behalven twee honderd, die gevangen genomen werden. Onder de eersten, was de Markgraaf *de la Bella*, broeder van den Prins *d'Avellino*, die naakt uitgeschud, doch herkend, naar 's Hertogenbosch gevoerd werd, ook deed men de verschansing op het Reut, niet tegenstaande het sterk schieten uit de Stad, in beter staat van tegenweer brengen (*k*). Alhier deed Maurits twaalf der gevangenen by loting ophangen, waar van hy egter eenen, het leven schonk. De rede hier van was, om dat twaalf zieke Soldaaten, in een schip, voor Oostende aan den grond geraakt, den Spaanschen in handen gevallen, en opgehangen waren, welke wreedheid door Maurits by deeze gelegenheid gewroken werd (*l*).

VIII. Boek. Aalbrecht en Isabella, 1603.

Op den vierden October, kwam Aalbrecht in het Leger, voor 's Hertogenbosch, met twee duizend nieuw geworvene manschap, en tweemaal honderd duizend kroonen, ter betaling van het krygsvolk, aan (*m*).

Aalbrecht komt in het leger voor 's Hertogenbosch.

De Heer van Grobbendonk, de Hoogschout, Schepenen, Gezworens, Raaden, en twee Dekenen uit ieder Gilde, nevens de Geheimschryvers

(*k*) IDEM *bladz.* 133 *en* 134.
(*l*) OUDENHOVEN, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 215. *Edit.* 1670.
(*m*) BOR, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 139.

VIII. Boek Aalbrecht en Isabella. 1603.

vers der Stad, begaven zig, op den zevenden daar aan volgende, buiten de Hinthamerpoort, alwaar ten einde des straatwegs, de Stads sleutelen, in eene groenen fluweelen beurs, hem werden aangeboden. De Pensionaris van Reys, deed uit naam der Regeering, de volgende aanspraak, die men hem daar na, schriftlyk overgaf.

Myn Heere, en doorlugtigste Vorst.

De drie Leden Uwer Hoogheids Stad's Hertogenbosch, komen alhier met alle ootmoet, om Uwe Do: Ho: wegens deszelfs aankomst te verwelkomen, en met alle onderdanigheid te bedanken, voor de groote zorg, die haar gelieft heeft te dragen, tot bescherming, enwelvaren deezer benaauwde Stad, om die zelfs te komen ontlasten, van het zwaar beleg, het welk de Vyand haar wederom is aandoende. Tot welker einde, de drie Leden deezer, Uwer Do: Ho: Stad, aan haar zyn aanbiedende, alle behoorlyke gehoorzaamheid, en mooglyken bystand, te vrede ook zynde, dat ingeval de buiten wegen, die over lange zyn gemaakt, en gebruikt, daar toe by Uwe Do: Ho: niet bekwaam genoeg, en werden bevonden, dezelve Uwe Hoogheid in dien gevalle tot vordering van zyne krygsbedryven tegen de Rebellen, nader gebiede, over het heen en weder trekken van zyn volk van Oorloge en krygsbehoefte, door deze Stad, naar zyn goeddunke, en geliefte. Ten welken einde van wegens deeze Stad dit geschrifte Uwe Ho: werd overgeleverd. Op vast vertrouwen, het welk de voorschreven drie Leden op Uwe Ho: zyn hebbende, dat haare gedagten niet is, by dien, of andere middelen, deeze Stad met bezetting te be-

belasten, ende dat Uwe Ho: gediend zy. In gevalle van meer of andere voorgaande toezeggingen het zelve in Prinselyke woorden te verklaren. Van Uwe Do: Ho: vorstelyke Hoogheid ootmoedigste en onderdaanigste Dienaaren, en Vasallen. De drie Leden representerende de voorschreve Stad van 's Hertogenbossche (n).

VIII. Boek Aalbrecht en Isabella. 1603.

Wat hier op by den Aarts Hertog geantwoord werd, vind ik nergens, noch ook, of hy beloofd hebbe, geen krygsvolk binnen de Stad te leggen. OUDENHOVEN (o) verhaald, dat de Burgery, toen Aalbrecht eenigen tyd hier na, bezetting binnen de Stad bragt, riep, dat zulks tegen de gedaane belofte was. Dan, of dit oogde op de belofte van Parma, in den jaare 1579, of die van Aalbrecht zelve, kan uit deezen Schryver, niet opgemaakt werden.

De Aarts Hertog werd vervolgens ingehaald. Hy reed onder een groen karmosyn verhemelte, ryklyk met goud versierd (p), dat door vier voornaame Heeren gedragen werd. Van Stads wege werd hy, met twee amen wyn beschonken (q).

De Aarts Hertog kwam naderhand van tyd tot tyd binnen de Stad, en deed alhier, veele plyten, schanskorven, horden, en rys gereed maken, om het

Aalbrecht, tragt het Schansje te Deuteren te vergeefs weg te nemen.

(n) COPIE AUTHENTICQ van het Compliment door de drie Leden der Stad aan Aalbrecht gedaan *op den* 7 *October* 1603. in de Archieven *Inventaris* C. No. 159.

(o) Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 217. *Edit.* 1670.

(p) STADS REKENING *van St. Remys* 1602 *tot* 1603.

(q) STADS REKENING *van St. Remys* 1603 *tot* 1604.

VIII. Boek. Aalbrecht en Izabella. 1603.

het Schansje te Deuteren, in te nemen. Ten dien einde, liet hy op den dertienden October, des avonds laat, veel krygsvolk in de Stad komen, en des nagts in haast eene beukery, op zeker veld, buiten de St. Janspoort opwerpen, en daar op zes stukken planten, en veele plyten met krygsvolk, tusschen de Stad, en Deuteren leggen. Den volgenden morgen, deed hy een valsch krygsgeschrei, naar den kant van Herlair maken, om de Staatschen derwaards te lokken. Doch die der Schans te Deuteren, maakten vuurtekenen, waar op Maurits derwaards spoedde. De beukery van Aalbrecht, begon met het aanbreken van den dag te schieten, waar door de Schans gansch verpletterd werd; doch Maurits deed terstond drie veldstukken aanvoeren, waar mede hy op het volk in de plyten losbrandde. Dit joeg hun zulk een schrik aan, dat zy, in verwarring geraakt, alles verlieten. Eenigen tyd hierna, haalden zy egter het geschut weg. Het Staaten volk bekwam een menigte balken, horden, en schanskorven, waar mede zy, de Schans te Deuteren, wederom in staat stelden (r).

Hy legd by die gelegenheid bezetting in de Stad.

Vier dagen hier na, veinsde de Aarts Hertog, met grooter magt op de Schans te Deuteren, aan te vallen; waarom hy des nagts, vyf duizend mannen voetvolk, door de Hinthamerpoort, ter Stede deed intrekken. Deezen op de Markt gekomen, bleven aldaar, om, volgens hun zeggen, den dag af te wagten. Den volgenden morgen, ver-

(r) Oudenhoven, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 216 *en* 217. *Edit.* 1670. Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 140. Harræus *Tom.* III. *pag.* 617.

vertoonden zy een bevel van Aalbrecht, om binnen de Stad in bezetting te blyven. De Burgery hier over geweldig gestoord, riep, dat dit, tegen de voorwaarde, waar op de Stad in het jaar 1579, zig met den Koning van Spanje verzoend had, streed. Aalbrecht egter liet drie duizend mannen, aldaar in bezetting blyven, en voorzag de Stad, van krygsvoorraad (*t*). VIII. Boek Aalbrecht en Isabella. 1603.

Jan Richardot Ridder, Voorzitter des Geheimen Raads, en Lid van den Raad van Staaten, beneevens Maas Griffier der Staaten van Brabant, droegen wegens Aalbrecht de Regeering voor, „ dat hy begreep, hoe veel hem aan de Stad gelegen, en hy uit liefde voor haare behoudenis, „ met zyn Leger derwaards gekomen was. Om „ dit kragtdaadiger te verrigten, was hy genoodzaakt, krygsvolk daar in te leggen, zonder „ welk zy niet zeker kon zyn. Daar binnen zoude men twee duizend, en in de Schansen, en „ buitenwerken, duizend, plaatsen. Zy gaven hier „ van de Regeering kennis, om te weten, welken landaart zy liefst had, en hoe men die het „ gevoeglykste, het zy by de Burgery, of in „ hutten langs de wallen huisvesten kon. Dit „ volk, zoude in goeden krygstugt, zonder last „ der Ingezetenen leven, en op zyn tyd betaald „ worden. Men wilde hun zelf een maand soldy „ op hand geven. Boven dien zoude Aalbrecht „ zorg dragen, dat de schulden, van het Regiment van Hachincourt, betaald werden. Ook „ zoude 'er merklyke voorraad van graanen, en „ krygsbehoeftens binnen de Stad gebragt wor„ den. Redenen daar van aan de Regeering gegeven.

(*t*) Harræus Tom. III. pag. 618.

VIII. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1603.

„ den. Indien de Vyand niet vertrok, zoude „ men de Stad, met meerder magt helpen. Aalbrecht verzogt de beste middelen te weten, om „ den handel binnen de Stad voort te zetten. Hy „ zoude geld ter herstelling der vestingwerken „ bezorgen. De renten der Burgers, zouden met „ te rug stelling der overigen, op de Komptoiren „ der Aarts Hertogen betaald worden. In het „ kort, zyn Ho: zoude alles doen, wat eenigsins „ ter behouding der Stad, in zyn vermogen was, „ des hoopte hy, dat de Regeering, en de Burgery, zig ook naar zyn oogmerk, schikken „ zouden, vermits dit tot haar eige zekerheid „ strekte. Hy wilde ook geensins, zo een getrouwe Stad, tot groot nadeel van geheel Brabant, tot schade des Roomschen Godsdienst, „ en tot schande der geheele Waereld, verloren „ doen gaan (t)."

Vertoog daar tegen gedaan afgeslagen.

De Regeering deed daar tegen een vertoog, waar by zy aanhield, dat Aalbrecht het krygsvolk uit de Stad zoude neemen. Hy deed hier op antwoorden, „ dat hem de veiligheid der Stad „ ter herte ging. Deeze offschoon van de Vyanden verlaten, was egter zo naar by hunne grenzen gelegen, dat zy met de bewaaring der Burgery, tegen de aanslagen die zy telkens, daar „ op, konden maken, niet verzekerd was. Gaerne zoude hy de bezetting verminderen, doch „ behoorde, als Vorst des Lands, eerst te weten, hoe veel bezetting men in een grensvesting

„ no-

(t) Kort Verhaal van het geen de Heeren *Richardot* en *Maas* aan de Regeering *den* 19 *October* 1603. hebben voorgedragen in de Archieven *Inventaris* C. No. 161.

„ nodig had, en vermeende, dat men hem hier
„ mede moest laten geworden. Hy zoude zorg
„ draagen, dat eene stipte krygstugt, binnen de
„ Stad gehouden, en de Bezetting wel betaald
„ werd : De Burgery zoude geenen penning,
„ daar toe, behoeven te geven. Hy verzekerde
„ op zyn Vorstlyk woord, dat hy niet meer ge-
„ denken zoude, aan het geene, de Burgery hem
„ zelf, door het doen uittrekken, van het Regi-
„ ment van Hachincourt aangedaan had, hoewel
„ hier van het gevolg geweest was, dat de
„ Staatschen dit jaar voor de Stad gekomen wa-
„ ren (u)."

VIII. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1603.

De Regeering deed eenige dagen daar na, een tweede vertoog, doch het had geenen beteren uitslag dan het voorige, met deeze uitzondering egter, dat Aalbrecht goed vond, dat de Geestlykheid mede, eenigen der Bezetting moest innemen, egter met verschooning der Vrouwen Kloosteren, en die der Biddende Ordens. Van Stads wege, zou geenen brand, voor de wagthuizen gegeven worden; De Bezetting zoude alle Stads lasten moeten betaalen, zonder eenigen vrydom te mogen eisschen (v).

Nadere vertoogen en gevolg van dien.

Hier tegen dorst de Regeering naauwlyks iet inbrengen, om van de Bezetting vry te raaken; egter vertoonde zy op den eersten November, aan

(u) Antwoord op de Doleantie door de Regeering aan zyn Hoogheid gedaan *den* 22 *October* 1603. in de Archieven Inventaris C. No. 162.

(v) Antwoord van zyn Hoogheid op de Remonstrantie der Regeering *van den* 24 *October* 1603. in de Archieven Inventaris C. No. 164.

VIII. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1603.

aan Aalbrecht, dat hoewel de Bezetting niet ſterker, dan drie duizend mannen zoude zyn, veele gehuwden daar onder waren; wier getal, met de vrouwen, en kinderen, op vyf duizend vyf honderd en negentien zielen beliep. Deezen konden onmooglyk onder het dak geholpen worden, om dat 'er te weinig huizen, daar toe, binnen de Stad waren, en dat het derde gedeelte der Burgery 'er geene bedden toe hadden. *Zy* verzogt daarom, dat de Bezetting met vrouwen en kinderen zodanig verminderd mogt worden, dat alles niet meer, dan drie duizend bedroeg. Hier op volgde niet anders, dan dat de Regeering niet meer, dan aan drie duizend een honderd zielen, huisveſting behoefde te geven; dan indien men Barakken timmerde, kon men de Burgery, van een gedeelte der Bezetting ontlaſten (*w*). Hier tegen vertoonde de Regeering, dat zy, met geene mooglykheid, die Bezetting onder het dak kon helpen, te meer, om dat geene bouwſtoffen te bekomen waren, om Barakken te timmeren. Eindlyk deed Aalbrecht een gedeelte der Bezetting uittrekken, en verklaarde, dat de Regeering, met het huisveſten van twee duizend en vyf honderd mannen, volſtaan kon, en dat de Burgers die geene bedden hadden, een ſtroozak, lakens, en dekens geven zouden (*x*). Op den vierden van November, werd wegens den Aarts Hertog afgekondigd, dat

(*w*) Request der Regeering aan Aalbrecht gedaan en Apostille daar op geſteld *van den* 1 *November* 1603. in de Archieven Inventaris C. No. 166.

(*x*) Requeste der Regeering aan Aalbrecht en Appointement *van den* 2 *November* 1603. in de Archieven Inventaris C. No. 167.

VIII. Boek
Aalbrecht en Isabella. 1603.

dat de Soldaaten, van de Burgers, by welken zy gehuisvest waren, niets dan licht, vuur, zout, zuur, oly, en de ligging voor twee menschen zouden mogen vragen, ook zouden zy, met eenen strozak, lakens, en dekens, en verschooning, in de veertien dagen zig moeten vergenoegen (*y*). Op den vyfden November, gaf Aalbrecht eene schriftlyke last aan de Regeering, houdende verscheide zaaken, die hy wilde, dat in het vervolg nagekomen zouden worden. Dezelve behelsde: De Regeering zoude zorg dragen, dat het Regt gehandhaafd werd; Grobbendonk, zoude Bevelhebber der Stad blyven, en de Regeering hem alle agting toedragen, en gemeenzaam met hem, in alle zaaken, die den welvaard der Stad raakten, te werk gaan. De Bevelhebber zoude zig met, het bestier der burglyke, en lyfstraflyke zaaken niet bemoeien, maar die geheel der Regeering overlaten; Dan in geval van verraad, zoude de Bevelhebber daar tusschen mogen komen, ten einde de Regeering, met die zaak, buiten zyne kennisse, (indien hy binnen de Stad was,) niet voort zoude vaaren: en vermits thans, krygsvolk genoeg binnen de Stad was, zou de Burgery, zo lang het den Bevelhebber goed vond, van togt, en wagt verschoond worden. De Bezetting zoude door de Burgery, op bevel der Regeering gehuisvest worden, en de Soldaaten zig met eene kamer, en een bed voor getrouwden, of voor twee ongetrouwden, moeten behelpen; De Bevel-

(*y*) PUBLICATIE wegens den Aarts. Hertog AALBRECHT te 's Hertogenbosch gedaan *den* 4 *November* 1603. in de Archieven Inventaris C. No. 165.

VIII. Boek
Aalbrecht
en
Isabella.
1603.

velhebber zoude het gezag, en bestier, alleen, over de Bezetting oeffenen, en bevelen, hoe de wagten, zo binnen de Stad, als in de Schansen gesteld zouden werden. Het lyfstrafiyke, en het verdere regtsbestier, over de Bezetting, de kennisneming, van den veroverden buit, op de Vyanden, zoude door den Auditeur, die onder het gezag des Bevelhebbers stond, geschieden. De Hoogduitsche Bezetting, waar omtrent eene byzondere schikking gemaakt werd, was hier van uitgezonderd, de soldy zou regelmatig, voldaan werden. De Regeering zoude de sleutelen der poorten, die voorheen op het Stadhuis bewaard werden, aan den Bevelhebber moeten overgeven: en vermits het Regiment van Hachincourt, by zyn vertrek veel schuldig gebleven was, zou de Regeering, den staat dier schulden doen opmaken, en aan Aalbrecht vertoonen, welke schulden door den Aarts Hertog zouden voldaan werden (z). Hier uit is te zien, op wat wyze, de Bevelhebber binnen de Stad aangesteld werd, en wat regt deezen gegeven werd; waar omtrent, zedert myn weeten, geene verandering; gemaakt is.

De sleutelen der poorten aan den Bevelhebber overgegeven.

Dit alles werd op den agtsten daar aan volgende, in tegenwoordigheid van den Bevelhebber Grobbendonk, en den Hoogschout, de Regeering voorgelezen. Hoe zeer het de laaste tegen de borst stiet, dat een Stad, die mede een lid, van 's Lands Staaten uitmaakte, haare sleutelen moest af-

(z) Orde van den Aarts Hertog Aalbrecht om by de Regeering en het Guarnisoen van 's Hertogenbosch te werden geobserveerd *van den* 5 *November* 1603. in de Archieven Inventaris C. No. 169.

VIII. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1603.

afstaan, blykt hier uit, dat zy die, door eenen *Notaris*, en eene Stads Boode (hier ter stede *Groenroede* genaamd) ten zelven dage, aan den Heere van Grobbendonk, onder een behoorlyke lyst, ter hand deed stellen (*a*).

Overeenkomst tusschen den Bevelhebber en de Regeering over eenige zaaken.

Verder kwam Grobbendonk, op den zeventienden deezer maand, met de Regeering overeen, dat de Soldaaten, die de burgerneering deden, even als de Burgery, Soldaaten moesten huisvesten: Dezelven zouden niet, dan met kennis der Regeering verwisseld worden; die met de pest besmet waren, zouden in het Stads Gasthuis niet mogen gebragt worden, en het brood der Soldaaten, die daar in lagen, zoude ten behoeven van het Gasthuis blyven. Ieder Soldaat zoude maandlyks, aan het Gasthuis drie stuivers betalen. Ingeval van brand, zou de Burgery alléén, zig met het blussen bemoeien; doch in grooten nood zou de Bezetting haar behulpzaam zyn. De Stad zoude vuur, en ligt aan de poorten geven. Alle de handwerken der Burgery, zouden vry naar Holland, Zeeland, en elders als voorheen vervoerd mogen werden. Geene Ingezetenen, die voor de laaste Belegering, uit de Stad geweken waren, en daar weder in wilden komen, zouden zonder schriftlyk verlof des Bevelhebbers, Hoogschouts, en Schepenenen, wederom toegelaten worden. Het hout ter bevestiging der Stad, en Schansen nodig, zoude door de Meyerye, by smaldeeling over de dorpen gele-

(*a*) Inventaris van de sleutelen der Stad door den Notaris *Bermans* en een Groenroede, overgegeven in den jaare 1603. in de Archieven.

VIII. Boek Aalbrecht en Isabella. 1603.

leverd worden, echter zo, dat men agt zoude nemen, welke plaatsen het meest door de Staatschen geleden hadden (c).

Het beleg van 's Hertogenbosch opgebroken.

De aaneenschakeling van zaaken, heeft my van het verder gevolg, der Belegering afgeleid, naar welken wy weder te rug keeren. Na dat de Aarts Hertog Bezetting binnen de Stad gelegd had, waren beide de Legers stil, en pasten op elkander, wie het eerste opbreken zoude. Maurits meende, dat de Aarts Hertog, die nu zyn oogmerk volvoerd had, terstond vertrekken zoude, vond zig egter te leur gesteld, en vermits hy niets meer met vrugt kon doen, besloot hy het Beleg op te breken. Eerst deed hy de zwaarste pakkadien, naar Hemert voeren, om van daar, naar Holland overgescheept te worden. Vervolgens verliet hy, alle de buitenwerken, naar den kant van Nieuw Herlair, en de zyde van Aalbrechts Leger, waar uit het volk naar den Pettelaar trok, en te Vugt by een kwam. Hier werden de bruggen, over den Dommel afgebroken, en de wagten op den Vugterdyk naar de Stad, ingetrokken. Na dat, al het geschut, en Legerbehoeftens, op de Vugterheide, aangekomen was, trok Maurits met zyn Leger in slagorde derwaards, alwaar het zo lang bleef liggen, tot dat de wagten, van het Reut, en Deuteren, mede afgetogen waren. Hier na trok hy langzaam voor. Tegen den middag, vond hy de Muitelingen in slagorde staan, die hem wagtten. Des avonds bereikte hy, den Kuik-

schen

(c) Acte van verscheide beraamingen tusschen den Gouverneur en de Regeering van 's Hertogenbosch van den 17 November 1603. in de Archieven.

VIII. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1603.

schen hoek, zonder dat hy iemand van Aalbrechts volk vernam, dan alleen veertig, of vyftig Ruiters, die zyn Leger van verre volgden. Niet tegenstaande het geweldig koud was, bleef nogthans het Leger, den ganschen nagt, en den volgenden dag op de heide liggen; waar na het de winterkwartieren betrok. De Aarts Hertog brak mede des nagts, tusschen den zesden, en zevenden November, zyn Leger op, en kwam den volgenden morgen daar mede, te Helmond (*d*). Dus werd de Stad van die twee Legers verlaten, doch met eene Bezetting voorzien, welken de Burgery, in het eerst, niet onder het dak wilden helpen, zo dat zy meest zig zelf huisvesting verschaften, en in groote plaatsen by elkander lagen (*e*). Zo vind ik, dat de St. Jakobs Kerk, de grootste naast de Hoofd Kerk, tot den dertienden November vol lag (*f*), wanneer de schikkingen, die ik hier voor gemeld heb, eerst plaats grepen.

De Stad Graave aan de Muitelingen van Hoogstraaten ingeruimd.

De Muitelingen van Hoogstraaten, werden in het laast deezes jaars, door Maurits, in de Stad Graave gelegd, mits zy, de Burgery aldaar, geenen overlast deeden. Het verdrag, over de verdeeling van den buit, met hun gemaakt, werd nu bevestigd. Zy verbonden zig met eede, den Duitschen Bodem, zo min, als die der Vereenigde Nederlanden te zullen beschadigen: en zo lang zy zig, met de Aarts Hertogen niet verzoenden, zou-

(*d*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 142 *en* 143. Oudenhoven, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 217. *Edit.* 1670.

(*e*) Bor *bladz.* 143.

(*f*) Stads Rekening *van St. Remys* 1603 *tot* 1604.

VIII. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1603.

zouden zy, de Staaten der Vereenigde Nederlanden getrouw dienen, mits dat hun leger afgezonderd, en van stormen en graven verschoond bleef. Verzoend, zouden zy, de Stad Graave ruimen, en zig weder naar Hoogstraaten, dat zy nu de Staaten overgaven, begeven. Dit verdrag werd in het leger te Vugt, op den eersten November gesloten (*g*).

1604. Zy doen eenen inval in Brabant, en verzoenen zig met den Aarts Hertog.

In den aanvang des volgenden jaars, werd Eindhoven in de Meyerye, en Erkelens in het Over-Kwartier van Gelderland, als mede den Duitschen bodem deerlyk door de Muitelingen geplunderd (*h*). Naderhand vertrokken zy naar Brabant, daar zy uit het land van Luik, en des Aarts Hertogs landen, zwaare brandschattingen eischten. In de maand Mei, verzoenden zy zig egter met Aalbrecht, die hun, ten onderpande van het geen hy beloofd had, de Stad Roermonde te bewaren gaf. Hier op ruimden zy de Stad Graave, en gaven die de Vereenigde Staaten te rug. Deezen daar tegen stelden hun, de Sloten Hoogstraaten, en Kerpen in handen, welken zy den Aarts Hertog overgaven (*i*).

Nieuwe Bezetting naar 's Hertogenbosch gezonden doch geweigerd in te laten.

Op den twintigsten Juli, kwamen eenige benden, onlangs in Italien geworven, voor 's Hertogenbosch, met last van Aalbrecht, om aldaar te blyven, als mede, dat de Bezetting, die toen in de Stad lag, uittrekken, en zig naar Vlaanderen begeven zoude. De Burgery weigerde dit volk in te nemen: Het trok derhalven naar Berli-

(*g*) Meteren XXV. *Boek blads.* 502.
(*h*) Idem *blads.* 507 *en* 508.
(*i*) Idem *blads.* 510. Harræus *Tom.* III. *pag.* 622 & 623.

licum, om aldaar, den verderen last, der Aarts Hertogen af te wagten: Dit maakte de Bevelhebbers van Crevecœur, Hemert, Heusden, en Woudrichem oplettend, vermits zy meenden, dat de Vyand eenen aanslag, op hunne plaatsen smeedde, te meer, om dat het grootste deel dier Bezettingen, naar het Leger in Vlaanderen, getrokken was. Zy schreven derhalven, de Staaten, om meerder krygsvolk, dat hun toegezonden werd, en de Italiaansche Benden kregen last, naar Vlaanderen te trekken (*k*).

VIII. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1604.

Buitengewoone Bede.

De Aarts Hertogen, hadden de Staaten van Brabant in de maand Juni beschreven, zy verzogten hun, derzelver aandeel, in driemaal honderd duizend guldens eens, tot betaaling der oorlogslasten geëischt, op te brengen, met byvoeging, dat zy wenschten, dat die Bede, binnen drie maanden voldaan zoude worden (*l*). De Geestlykheid, en Edelen stemden, om Brabantsch aandeel, in tweemaal honderd duizend guldens te betaalen, mits, dat dit Land, van alle verdere belastingen vry bleef, en dat die Bede, by wyze van een Haardstede geld gevonden werd; ook moest het derde Lid daar in toestemmen (*m*). Dit werd met dankzegging aangenomen (*n*). Of de andere Hoofdsteden daar toe kwamen, heb ik niet gevonden. Hier ter Stede, had zulks vry wat werk in, eer dit zyn beslag kreeg. De twee eerste

(*k*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 143.

(*l*) Copie Propositie *van den* 3 *Juni* 1604. in de Archieven.

(*m*) Copie der Opinie van Prelaaten en Edelen *van den* 5 *Juni* 1604. in de Archieven.

(*n*) Copie Acceptatie der Aarts Hertogen *van den* 7 *Juni* 1604. in de Archieven.

VIII. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1604.

ste Leden der Regeering stemden, om de Aarts Hertogen voor te slaan, by uitkoop van het Haardstede geld, voor Stads aandeel, twee duizend guldens te geven, by al zulke middelen te vinden, als by de drie Leden der Regeering beraamd zouden werden (o). Doch het derde Lid wilde, nergens in bewilligen, des de Stad genoodzaakt was te verklaren: in de geëischte Bede, niet te kunnen stemmen (p). De Aarts Hertogen schreven de Regeering, dat zy met vier duizend guldens, eens, by uitkoop voor het Haardstede geld, genoegen zouden neemen, waar in de twee eerste Leden stemden (q). Het duurde nogtans, tot in de maand November, eer het derde Lid hier toe kwam, dat nog met veele moeilykheden gepaard ging (r). Hun draalen was niet zonder rede. De Stad was zodanig ten agteren geraakt, in de betaaling der lyf, en losrenten, die ten haaren lasten stonden, dat de Regeering genoodzaakt werd, zig met de meeste Rentheffers, over de agterstallen te verdragen, dus was het haar by naar niet te vergen, eene nieuwe Bede op te brengen. Om hier van een bewys te geven, diend; dat de Regeering doorgaans, die agterstallen voor de helft inkogt, en dat daar toe, in drie jaaren tyd, twintig duizend zeven honderd een en zestig guldens, elf stuivers, en tien penningen, besteed werden (s). Men kan derhal-

(o) Conclusie Boek op den 28 *Juni* 1604.
(p) Conclusie Boek op den 1 *Juli* 1604.
(q) Conclusie Boek op den 11 *September* 1604.
(r) Conclusie Boek op den 15 *November* 1604.
(s) Stads Rekening van *St. Remys* 1604 tot 1605. en twee volgende.

VIII. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1605.

halven, hier uit opmaaken, dat Stads schulden, eens zo hoog beliepen. Boven dien woedde de Pest hier ter Stede, die veele menschen ten grave sleepte, waar tegen, alle mooglyke maatregels genomen werden (*t*).

De Regeering verzoekt vermindering van Bezetting.

Dit alles noodzaakte de Regeering, in het begin des volgenden jaars, vermindering van Bezetting te verzoeken. Zy was het egter daar over, onder haar niet eens. De twee eerste Leden oordeelden, dat men slegts om vermindering van Bezetting, moest aanhouden, en dat ingeval van verwisseling, Landsaaten, en geene vreemden, in haare Stad mogten gelegd werden (*u*). De meeste Overlieden der Gilden verstonden, dat men om ontlasting der geheele Bezetting, en dat alles, op den ouden staat gebragt werd, aanhouden moest. Lang werd hier over geraadpleegd. Eindlyk besloot het derde Lid, met meerderheid van stemmen te verzoeken, dat de Bezetting op duizend, of twaalf honderd mannen, gebragt mogt werden (*v*). Dit werd dan werkstellig gemaakt. Alle de moeitens door Stads Gemagtigden te Brussel, daar toe aangewend, waren vrugteloos. Aalbrecht deed, een Regiment Waalen, uit de Stad, en een ander, mede Waalen daar weder binnen trekken (*w*).

Buitengewoone Bede.

Den dertienden September, verzogten de Aarts Hertogen, de Staaten van Brabant, om de buiten-

(*t*) Conclusie Boek *op den* 23 *Augustus* 1604. *en* 14 *Januari* 1605.

(*u*) Conclusie Boek *op den* 28 *Februari* 1605.

(*v*) Conclusie Boek *op den* 18 *Maart* 1605.

(*w*) Brief van de Gemagtigden der Stad Brussel *van den* 12 *Augustus* 1609. in de Archieven.

VIII. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1605.

tegengewoone Bede van zestig duizend guldens maandlyks, tot onderstand der Bezettingen binnen dat land, te verlengen. Hier over waren de Leeden der Regeering het gansch niet eens. De twee eersten verklaarden zig, schoorvoetende, tot die inwilliging. Zy zeiden onder anderen, „ dat „ hunne Stad, nu reeds zeven en twintig jaaren, „ door den Vyand omringd; en door zwaare Be- „ zetting belast was. De Burgery was uitgeput, „ om dat de handwerken, en nering geheel stil „ stonden, en de Rentgelders in de Meyerye, „ niets betaalden. Van haare goederen in de „ Vereenigde Nederlanden geleegen, was niets „ te bekomen. Haare landen rondsom de Stad, „ werden onder water, door het sluiten der Dieze „ by Crevecœur gehouden. De landen in de „ Meyerye, bragten, om de brandschattingen, „ en andere lasten, die door de Regenten der „ Dorpen, daar op gelegd werden, weinig of „ niets op. Dit laaste streed egter, tegen de „ de duidlyke wille der Aarts Hertogen. Men „ moest derhalven die landen, als aan anderen „ vervallen, aanmerken. Hier kwam by, dat „ de Stad, door de twee laaste Belegeringen zo „ beschadigd was, dat de vesten, en poorten by- „ na open, en de Kerken, Kloosteren, en hui- „ zen onopgetimmerd lagen, zonder dat zy des- „ wegens, eenigen onderstand, van den Hove, „ schoon dit hun toegezegd was, genoten had; „ egter troosten zy zig, in de hoop van betere „ tyden, en voorspoed, en stemden derhalven „ in de gevorderde Bede, voor den tyd van een „ jaar, mits die binnen de Stad, op de Wynen, „ vreemde Bieren, Mede, Terwe, en andere „ gemeene middelen, als voorheen, gevonden „ werd."

„ werd." Het derde Lid floeg het inwilligen der Bede plat af (*x*). Of Stads aandeel daar in betaald zy, kan ik niet melden, vermits om Stads armoedigen ftaat, de Beden jaarlyks niet afbetaald zyn; egter werd nu en dan, in mindering der Beden, eenig geld in rekening gebragt.

VIII. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1605.

Krygsverrigtingen in Brabant.

De Lente verliep voor een gedeelte zonder dat iet ondernomen werd. Aalbrecht fineedde eenen aanflag, om Bergen op Zoom met Schepen in te nemen; Deeze nogtans mislukte, het krygsvolk kwam dien zelven avond, na dat het des morgens uitgetogen was, te Antwerpen te rug (*y*). In het midden van Mei, toog Maurits te veld, met voornemen, om Antwerpen te belegeren. Hy wilde de Schelde over het land, om de Stad doen lopen, en zig van den Vlaamfchen oever meefter maken, om dus de Stad met weinig volk in te fluiten. Terwyl het krygsvolk ingefcheept werd, ontftond 'er een gerugt, dat het Antwerpen gelde zoude, waar op zommigen, de Stad verlieten, daar Spinola eenige bezetting, inbragt, en drie duizend mannen, in het Land van Waas zond, om op Maurits, een wakend oog te houden. Deeze met een Leger, van Bergen op Zoom opgetrokken, had Graaf *Ernst van Nassauw* gelaft, te gelyk met de Vloot, en tagtig vaandelen voetvolk, naar Antwerpen te zeilen, om den dyk, aan den Vlaamfchen oever, in te nemen. Doch de Graaf, fchoon ftoutmoedig voorby de vyandlyke Schanfen, de *Perel* en *Oordam* gekomen, werd naar den Brabantfchen kant der

(*x*) Conclusie Boek *op den* 5 *November* 1605.
(*y*) Meteren XXVI *Boek bladz.* 529.

VIII. Boek
Aalbrecht
en
Isabella.
1605.

der rivier gedreven. Hy waagde nogtans, vier honderd mannen, op de Vlaamschen zyde, aan land te zetten; doch deezen werden geslagen, en gevangen genomen. Graaf Ernst, aan den Brabantschen kant te rug gekeerd, gaf Maurits kennis van den mislukten aanslag, die niet hervat kon worden, om dat Aalbrechts benden te zeer op haare hoede waren. Maurits nam kort hier na, het Kasteel te Wouw, by Bergen op Zoom, na eene belegering van vyf dagen in, en Spinola; deed, te Antwerpen, eene brug over de Schelde leggen, om het Staaten volk, werwaards dit zig wenden wilde, by te kunnen komen (z). Inmiddels ondernam de Aarts Hertog weder eenen aanslag, op Bergen op Zoom. Ten dien einde trok men des nagts, by laag water, over het verdronken land, en geraakte door de haven der Stad, alwaar twee werken ingenomen werden: Doch het openspringen, der waterpoort mislukte. De dag brak inmiddels aan, en het water was zodanig gewassen, dat het volk te rug moest trekken. Die onderneming werd egter binnen een maand daar na hervat, en de Stad, aan vyf zyden te gelyk aangetast. Aan de Steenbergse poort, had men de valbrug, en twee poorten doen springen; De laaste Stadwaards aan, die de Burgery met balken, en wagens bezette, stuitte den aanslag. Tegen het aanbreken van den dag, trok het volk van Aalbrecht niet zonder verlies af (a). In de maand Augustus, ondernam Grobben-

(z) Idem XXVI. *Boek bladz.* 533. Harræus *Tom.* III. *pag.* 627 & 628.
(a) Meteren XXVI. *Boek bladz.* 538 *en* 539.

bendonk, mede eenen aanslag op de Graave, met zestien honderd mannen, zyn voornemen was, daar van twee honderd, door middel van Schepen, op de bolwerken te brengen; Ten dien einde had hy eene brug, van vaten gereed gemaakt, om over de graften te leggen: doch na by de Stad gekoomen, werd zyne aanslag ontdekt, en hy genoodzaakt, zonder iet verrigt te hebben, te rug te keeren (*b*). In de maand December, werd de vaane Ruitery van Grobbendonk, honderd en vyftig mannen sterk, die hem van 's Hertogenbosch, naar Brussel begeleid had, in het wederkomen, door twaalf vaanen Staatsche Ruiters aangetast, en op de vlugt gedreven. Hier by verloor hy vyftig Ruiters aan gevangenen, en omtrent honderd en twintig paarden, zo die genomen werden, als die in de moerassen bleven steeken (*c*). VIII. Boek Aalbrecht en Isabella. 1605.

In de maand Januari des volgenden jaars, deed Aalbrecht omtrent drie duizend mannen, in den omtrek van 's Hertogenbosch by een brengen, om daar mede eenen inval, over het Ys in de Vereenigde Nederlanden te doen. De Staatschen, hier van berigt, zouden eenig volk, en krygsbehoeftens naar Gornichem, onder het bestier des Graaven Ernst van Nassauw, en Maurits maakte zig mede gereed, om te veld te trekken. Kort hier na begon het te dooijen, waar om het wederzydsche krygsvolk, in hunne bezettingen te rug trok (*d*). 1606. Voorneemen om over het Ys, eenen inval in de Vereenigde Nederlanden te doen.

De

(*b*) Idem *Boek* XXVII. *bladz.* 538 *en* 539. Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 143 *en* 144.
(*c*) Meteren *Boek* XXVII. *bladz.* 540. Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 144.
(*d*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 144.

VIII. Boek Aalbrecht en Isabella. 1606.

De renten der hoofdsommen, ten lasten der Beden van Brabant, waren nu verscheiden jaaren, onbetaald gebleven. De rede daar van was, dat de Steden, en plaatsen, die mede haar aandeel in die Beden moesten op brengen, niet by betaalden. Deeze agterstallen beliepen thans zeer veel. De Aarts Hertogen stelden de Staaten van Brabant voor, om eene jaarlyksche vermeerdering der Beden te doen, waar uit men de renten by betalen zoude. Ten dien einde zoude men eene herstelling, dat is een verandering, in het aandeel, dat ieder betalen moest, maaken. Eenigen der Geestlyken, en Edelen, benevens de Hoofdsteden neigden hier wel toe, doch de Regeering hier ter Stede verklaarde, zig naar de Orde in den jaare 1451 daar op gemaakt, te zullen gedragen, zonder daar van eenigsins af te gaan (*e*).

Agterheid in de betaling der oude renten op de Beden.

Den zestienden September deezes jaars, verzogt Aalbrecht de Staaten van Brabant, dat de buiten gewoone Bede, nog voor een jaar verlengd mogt werden, als mede, om de gemeene middelen der Steden Brussel, en Antwerpen, tot kwyting van vyfmaal honderd duizend guldens, die tot onderhoud van het Leger voor Rynberk geligt waren, te verbinden. Dit werd by de Staaten toegestaan. Die van 's Hertogenbosch, herhaalden by deeze gelegenheid hunne bezwaarnissen, die zy, in den voorleden jaare, opengelegd hadden, in verwagting, dat de Staaten gunstig op zekeren brief, der Regeering, waar in zy, om verligting van Bezetting aangehouden had, berigten zouden (*f*).

Heffing eener buitengewoone Bede voor een jaar.

De

(*e*) Conclusie Boek *op den 6 Juni* 1606.
(*f*) Conclusie Boek *op den* 14 *October* 1606.

De Aarts Hertogen gelastten in dit jaar de Regeering: dat zy de Gewoontens, of Landregten, zo als de Stad die gebruikte, zoude overzenden. Hier toe magtigde zy twee Schepenen, drie Gezworens, en twee Raaden, om de Voorregten, en Willekeuren, door de Hertogen verleend, en de Gewoontens, en Herkomsten, die de Stad gebruikte, naar te gaan, mitsgaders uit de oude Regifters, verklaringen, en getuigenissen, by wyze van *turbe* over veele jaaren, daar op gegeven, naar te zien, hoedanig alles in dien opzigte agtervolgd ware, en daar van schriftlyk hunne bevinding over te geeven (*g*). Dit geschied zynde, vond men goed, alles, den Raad van Brabant over te zenden (*h*). Dit is de oorsprong van de Kostuimen, der Stad 's Hertogenbosch geweest. Op deezen heeft men zig, tot heden toe, als een Landwet beroepen, en zederd dien tyd, zig daar naar, altyd gedragen.

VIII. Boek Aalbrecht en Isabella 1606.

Aanschryving der Aarts Hertogen, dat die van 's Hertogenbosch hunne Landregten moeten overzenden.

De Aarts Hertogen hadden in deezen jaare, van de Staaten van Brabant, een Bede van viermaal honderd duizend guldens gevorderd, waar in de Geestlykheid, en Edelen, voor de helft gestemd hadden, mits die uit het Schoorsteengeld geld, en uit eene belasting op de Bieren, en het Zout gevonden werd, en dat de Hoofdsteden daar in, mede bewilligden. In deeze Bede stemde de Stad traaglyk, wegens haaren behoeftigen staat, op Voorwaarde; dat zy, met vier duizend guldens daar

Nieuwe Bede.

(*g*) Conclusie Boek *op den* 30 *October* 1606. Oudenhoven, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 60 *en* 61. *Edit.* 1670. en Voorrede der Kostuimen van 's Hertogenbosch.

(*h*) Conclusie Boek *op den* 22 *December* 1606. Oudenhoven ibi quo supra. en Voorrede der Kostuimen voorsz.

VIII. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1606.

daar in te betaalen zoude kunnen volstaan, zo als in het jaar 1604 geschied was (*i*).

Muitery onder het krygsvolk van Aalbrecht.

Na dat Spinola de krygsverrigtingen in dit jaar besloten had, begonden zyne benden te muiten, en begaven zig naar Eindhoven, dat zy verschansten. Aalbrecht dagt op aanraaden van Spinola, zig met hun te bevreedigen, doch hier na wilden zy in den beginne niet luisteren, eindlyk lieten zy zig tot een Verdrag overhaalen, mits men hun, de Stad Diest inruimde; derwaards begaven zy zig, ten getale van duizend Ruiteren, en twaalf honderd Voetknegten, en voerden met zig eenen Hopman, die als Gyzelaar wegens Aalbrecht zig derwaards begaf (*k*). In het volgende jaar eischten zy hunne agterstallige Soldyen, welken de Aarts Hertog hun beloofde voor half October van dat jaar, te voldoen, gelyk geschiede: waar op zy onder andere Regimenten geplaatst werden. Aalbrecht egter, ontsloeg hen, kort hier na, uit zynen dienst, en banden hen, uit zyne landen, en die des Konings van Spanje, op lyfstraffe. Veelen die hier aan niet gehoorzaamden werden opgehangen: Anderen die zig, in de landen, die zy geplunderd hadden begaven, kwamen mede ongelukkig aan hun einde. De minsten ontvlooden het in de Vereenigde Nederlanden (*l*).

Opregting van een Wynkelder voor de Bezetting binnen de Stad.

De Bezetting hier ter Stede, die alle Stads lasten, nevens de Burgery dragen moest, had zederd eenigen tyd, den Wyn uit de kelder van het Kapittel, alwaar die, voor minder prys te be-

(*i*) CONCLUSIE BOEK *op den* 2 *Januari* 1607.
(*k*) HARRÆUS *Tom.* III. *pag.* 646.
(*l*) IDEM *pag.* 656 & 657.

bekomen was, weeten te halen. Om zulks te verhoeden vond de Regeering goed, eenen Wynkelder voor de Bezetting op te regten, uit welken aan niemand dan aan haar, eenigen Wyn, geleverd mogt werden. Tot aanleg van dien, werd uit Stads middelen, vier duizend vier honderd negen en veertig guldens verschoten. De verkogte Wyn, werd naderhand, met verhoging van Stads Exchyns, ten voordeele der Stad ontfangen (*m*). VIII. Boek Aalbrecht en Isabella, 1606.

Hier voor heb ik verhaald, hoe hard het de Regeering, en de Burgery viel, dat men eene Bezetting binnen de Stad gelegd had, waar tegen veele vertoogen ten Hove vrugteloos gedaan waren. Aldaar oordeelde men nu, dat vermits de Stad eene grensvesting was, of het niet best ware, eene Schans, aan de Stad vast, te maaken, om binnen dezelve, een behoorlyk getal krygsknegten, tot bewaring der Stad te leggen. Hier door, zoude de Burgery, van alle inkwartiering vry zyn. Dit zoude maar, zo lang de oorlog duurde, stand grypen (*n*). Lang werd hier over by de Regeering geraadpleegd. De twee eerste Leden, die hier van alleen kennis hadden, besloten, by Grobbendonk te onderstaan; of Aalbrecht, door het woord *Retrenchement*: Eene Schans, of alléén, eene verschansing, die tegen Stads wallen zoude zyn, en door dezelve beheerscht kon worden, verstond. Deeze antwoorde, dat de meening van Aalbrecht was, dat het een Schans, zo tot berging der Bezetting, als tot 1607. Voorslag om een Schans tot berging van de bezetting der Stad te maken.

(*m*) Stads Rekening van *St. Remys* 1605 *tot* 1606.
(*n*) Conclusie Boek *op den* 14 *Februari* 1607.

VIII. Boek Aalbrecht en Isabella. *1607.*

tot beveiliging der Stad, en geenfins tot kwelling der Burgery wezen zoude. De zaak werd dan voor het derde Lid gebragt. Dit ſtemde, dat het geene Schans, of Kaſteel hoe genaamd, zoude dulden. Maar te verzoeken; dat de Bezetting op twaalf, of vyftien honderd mannen te voet, en twee honderd te paard werde verminderd, en dat die in Huizen, of Barakken zoude gelegd, zonder by de Burgery gehuisveſt te worden (*o*). De twee eerſte Leden, ſtelden, eenigen tyd daar na, zo het ſchynd, met voorkennis des Heeren van Grobbendonk, het derde Lid voor, of het zelve, in het maaken van een Sterkte, onder deeze voorwaarden, niet zoude willen ſtemmen. Het zoude een Sterkte wezen, niet gelyk een Kaſteel, maar alleen tot berging der Bezetting dienen, om na eene beſtendige Vrede, met de Stad vereenigd, en door de Burgery bewoond te worden. Het maaken van dien, zoude buiten laſt der Stad geſchieden. De Bevelhebber der Stad, zoude het gezag daar over hebben, en de Bezetting daar in, zoude uit Nederlanders beſtaan, en de oorlogsbehoeftens daar in nodig, buiten koſten der Stad, voldaan worden. Binnen de zelve, zoude geen Burgernering geſchieden, en daar in goede krygstugt gehouden worden: geene Soldaaten zouden by de Burgers gelegd worden. Indien dit alles niet aangenomen werd, zoude men daar toe, niet ſtemmen. Het derde Lid bleef egter by zyne gedagten (*p*), en van die zaak werd niet meer gerept.

Na

(*o*) Conclusie Boek *op den* 25 *Februari* 1607.
(*p*) Conclusie Boek *op den* 3 *Maart* 1607.

Na dat de wapenschorsing, voor agt maanden, tusschen de Aarts Hertogen, en de Staaten der Vereenigde Nederlanden gesloten was, waar van de Regeering kennis kreeg; besloot Aalbrecht, eenige Bezetting uit de Stad te ligten. Hy verzogt dit de Burgery bekend te maaken, op dat de geene, die iets van de Bezetting te vorderen had, zulks goeds tyds zoude kunnen doen. De Regeering verzogt hier op om meerder ontlasting, en herinnerde Aalbrecht, dat de Burgery, in den voorleden jaare, wanneer hy met zyn leger naar den Ryn trok, en 'er naauwlyks agt honderd mannen binnen de Stad waren, zig getrouwlyk gedragen had (q). Dit had ten gevolge, dat Aalbrecht nog vyf vaandelen Voetknegten, uit de Stad deed trekken, mits de Regeering, en de vier Schutteryen, den volgenden eed afleiden. „ Zy zouden beloven, by den „ Roomschen Godsdienst, en in de gehoorzaamheid der Aarts Hertogen, als Hertogen van „ Brabant te volharden, Vriendschap, en Vrede met de Bezetting te houden, zonder dien „ eenige moeielykheid aan te doen, en met de„ zelve, zo het nodig was, de Stad helpen be„ schermen." De twee eerste Leden der Regeering besloten dien eed te doen (r). Den volgende dag verscheen de Heer van Grobbendonk in de Vergadering, der drie Leden, wanneer zy alle den Eed afleiden. Hy nam aan, daar van den Aarts Hertog, en den Markgraaf Spinola ken-

VIII. Boek Aalbrecht en Isabella. 1607.

Besluit om eenige Bezetting uit de Stad te ligten.

(q) Conclusie Boek op den 5 Mei 1607.
(r) Conclusie Boek op den 15 November 1607.

VIII. Boek Aalbrecht en Isabella. 1607.

kennis te geven. De Schutteryen leiden des anderen daags mede dien eed af (s).

De buitengewoone Bede nog voor een jaar verlengd.

De Aarts Hertogen verzogten, in deezen jaare, de Staaten van Brabant, om de buitengewoone Bede, voor een jaar te verlengen, en die tot driemaal honderd en vyftig duizend guldens, aan eenige Antwerpsche Kooplieden, voor het geld, dat zy aan de Muitelingen te Dieſt gegeven hadden, te verbinden. De Regeering hier ter Stede verklaarde, dat hoewel de Stad, door haare geledene rampen, gedurende den Oorlog onmagtig was, zy egter, om hunne Overheden te gemoed te komen, daar toe ſtemde, mits de gemeene middelen binnen haare Stad, niet hooger, dan in de anderen geheven werden. Dat verder Stads aandeel, niet tot betaaling der Antwerpſche Kooplieden, maar tot nut der Bezetting gebruikt zoude werden, om dat zy vreesde, dat die by wanbetaling aan het muiten zoude ſlaan, gelyk zy reeds gedreigd had (t).

Vermeerdering der Bede toegeſtaan.

Hier voor heb ik verhaald, dat men tot betaling der agterſtallige Renten op de Bede, eene herſtelling voorgeſlagen had, die door de Regeering van 's Hertogenboſch was afgeſlagen. Thans ſloeg men voor, om de Bede zo te vermeerderen, dat de agterſtallen met ter tyd daar uit betaald zouden kunnen worden. In de vergadering der Staaten van Brabant was, een nieuwe belaſting op de Bieren, en een vermeerdering der

(s) CONCLUSIE BOEK *op den* 16 *November* 1607.
(t) OPINIE der drie Leden op de continuatie der extraordinaire Bede. In het CONCLUSIE BOEK *op den* 27 *October* 1607.

der Bede voor de helft, en voor een vierde voorgeslagen, om daar uit de agterstallen van een jaar te vinden. Hier ter Stede merkte men 'er op aan, „ dat dit zoude strekken, om de betaling der Renten, die ieder Kwartier van Brabant op zig zelf deed, onder een te mengen; waar door de agterstallen, van het eene Kwartier, op het andere geschreven zouden worden. Men kon 'er gevolglyk niet toe stemmen, maar vermeende, dat ieder Kwartier, zyn aandeel, in de vermeerdering, by belasting op de Bieren, behoorde te betaalen, zonder dat het Kwartier van 's Hertogenbosch, daar mede belast kon worden, om dat de Stad, haar vollen aandeel, in de Bede, om de afpanding te ontgaan, uit eene belasting op de Bieren had moeten vinden. De Meyerye was tot voldoening van haar aandeel, door afpanding gedwongen, waar toe de Regenten, de dorpen, met ligting van renten hadden moeten belasten, zo dat van haar Kwartier niets gevergd kon werden. Om egter de agterstallige Rentieren genoegen te geven, stemde men in eene vermeerdering van twee gewoonlyke Bede, die de Stad nu betaalde, een agste van dien, en zulks alleen voor den tyd van een jaar, en onder voorwaarde, dat die penningen alleen tot voldoening der agterstallige renten, die ten lasten van hun Kwartier stonden, besteed zouden werden. Ieder Hoofdstad, kleine Steden, en Dorpen zouden haar aandeel in de Bede, met de vermeerdering, tot betaling der Rentheffers by dubbelde Bede, of andere gevoeglyke middelen, moeten opbrengen, zonder haar met de agterstallen, der

VIII. Boek
Aalbrecht en Isabella.
1607.

 „ an-

VIII. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1607.

„ andere Kwartieren te belaſten (*u*).” De toeſtemming van vermeerdering op de Bede is naderhand verſcheiden maalen vernieuwd; en hoewel thans, de agterſtallige renten, al over honderd, en meer jaaren zyn by betaald, word egter de vermeerderde Bede nog jaarlyks ten Komtoire der Bede door de Stad, en Meyerye voldaan, zo als uit de Rekeningen der Bede blykt.

Krygsverrigtingen in Brabant.

De Krygsverrigtingen in Brabant, waren in dit jaar zeer gering. De Bezetting van 's Hertogenbosch, nam in de maand Januari een klein Schansje, in den Bommelerwaard gelegen, in. Dit werd door een Soldaat veraaden. De Bezetting van het zelve werd meeſt doodgeſlagen, en de Hopman *Houltuin* die daar in gebood, gevangen. Hy overleed kort hier na, aan zyne wonden, en de Schans werd verbrand (*v*). Waar die Schans lag, of hoe die genaamd werd, heb ik niet ontdekt. Ook werd de Bevelhebber van de Graave, die de Maaz, naar de Schans Voorne, afvoer, gevangen, en in 's Hertogenboſch gebragt, alwaar hy lang bleef zitten, om dat men, te zwaaren losgeld voor hem, vorderde (*w*).

1608. Filip Willem Prins van Orange trekt door 's Hertogenboſch naar Holland.

Onder het handelen, over een Beſtand, in den Haage, in het jaar 1608, werd Filip Willem Prins van Orange, door de Aarts Hertogen naar Holland gezonden; zy verbeelden zig, de Vrede, of het Beſtand, hier mede, naar hun genoegen door te dringen (*x*). Hy kwam ten dien einde hier ter Stede aan, en vertoefde aldaar eenen dag. De Regeering beſchonk hem met een aam wyn,

(*u*) Concluſie Boek *op den 6 November* 1607.
(*v*) Meteren *Boek* XXVIII. *bladz.* 569.
(*w*) Idem *Boek* XXVIII. *bladz.* 572.
(*x*) Idem *Boek* XXX. *bladz.* 613.

wyn, en een hoed haver: Ook werd hy op Stads koften onthaald, en naar de Schans Crevecœur gebragt (y), welke toen in de magt der Vereenigde Geweften was.

VIII. Boek Aalbrecht en Ifabella. 1608.

De Staaten van Brabant, door Kafteelen en Bezettingen als overheerd, wenden hunne uiterfte pogingen aan, om de Vrede te bevorderen. Zy verklaarden, hoe nodig die hun was. In hunne vertoogen aan Aalbrecht, klaagden zy geweldig wegens den overlaft der Bezettingen, en het onbetaald laaten, van het krygsvolk (z). Die van 's Hertogenbofch, bedongen ter gelegenheid van het toeftaan en de vermeerdering der Bede in deezen jaare, dat uit de gemeene middelen, hunnes Kwartiers, het hooi, en havergeld der Ruiteren hunner Bezetting, betaald zoude werden; zy verzogten tevens, dat alle de Jaar- en Week-Markten, aan de Dorpen in de Meyerye, ten tyde van den Oorlog verleend, ingetrokken mogten werden (a). Dit laafte is niet ingewilligd, zo als uit de voorwaarden van de overgaaf der Stad, van den jaare 1629. blykt.

Vertoog door de Staaten van Brabant tot bevordering der Vrede.

1609.

Wanneer in het jaar 1609, over het Beftand te Antwerpen gehandeld werd, zond de Regeering hier ter Stede, den Bifschop *Gysbert Mafius*, den Prooft van Grobbendonk, en den Schepen van Brecht derwaards, om eenige zaaken, die het belang der Stad raakten, te bevorderen (b).

Twaalfjaarig beftand gefloten.

Na

(y) Stads Rekening *van St. Remys* 1608 *tot* 1609.

(z) Meteren *Boek* XXX. *bladz.* 613.

(a) Consent ter betaling der vermeerderde Bede voor den tyd van een jaar. In het Conclusie Boek *op dato den* 8 *November* 1608.

(b) Stads Rekening *van St. Remys* 1608 *tot* 1609.

VIII. Boek Aalbrecht en Isabella. 1609.

Na het sluiten van het zelve, gaf de Pensionaris van Broekhoven hier van, de Regeering kennis. De Raad van Brabant berigte ook aan de Regeering, op wat wyze dit afgekondigd moest werden (*c*). Dit geschiede op den vyfden met ongemeene plegtigheid (*d*). De Puye van het Stadhuis was met groen laken bekleed. Voor de afkondiging stonden op dezelve verscheide Trompetters die lustig bliesen, dit geschiedde mede na de afkondiging, waar op al het grof geschut langs de wallen, en schansen geloost werd, het welk de Burgery met het handgeweer beantwoorde. Des avonds brande men piktonnen, door de geheele Stad, en de Regeering gaf, op de Gaffelkamer eene maaltyd (*e*). Den gansche dag door, werden alle de klokken met verpoozingen geluid, en op den volgenden dag, werd eene plegtige Omgang, door de Geestlykheid deswegens gehouden, waar by de Bevelhebber, en de Regeering der Stad tegenwoordig waren, waar na het *Te Deum* in de Hoofdkerk, gezongen werd (*f*).

(*c*) Conclusie Boek *op den* 28 *April* 1609.
(*d*) Conclusie Boek *op den* 30 *April* 1609.
(*e*) Stads Rekening voorsz.
(*f*) Conclusie Boek *op den* 30 *April* 1609.

HISTORIE DER STAD EN MEYERYE VAN 'SHERTOGENBOSCH.

TWEEDE DEEL.

NEGENDE BOEK.

Historie van Brabant en deszelfs Hertogen, doch voornaamlyk van de Stad en Meyerye van 's Hertogenbosch, van het jaar 1609, wanneer het twaalfjaarig Bestand, tusschen de Aarts Hertogen, en de Vereenigde Nederlanden getroffen werd; tot het einde van het zelve Bestand, in het jaar 1621.

Door het sluiten van het Bestand, genoten de Stad, en Meyerye van 's Hertogenbosch eene ruste, die veele Inwoners niet gekend, of geheugd hadden. De Ingezetenen der Stad waren binnen dezelve, zederd het jaar 1579 als opgesloten geweest. De Regeering had wel eenig krygsvolk, tot beveiliging haarer Ingezetenen, aangenomen, doch zulks kwam die, welken buiten

Gevolgen van het Bestand.

IX. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1609. ten de Stad reisden, duur te staan, zo, dat een ieder, die niet noodwendig reizen moest, thuis bleef. De Koophandel, was voor het grootste gedeelte gestremd geweest, waar door de handwerken, het voornaamste bestaan der Burgery, genoegzaam stil stonden. De gegoede lieden, wiens inkomsten, voor een groot gedeelte uit Landgoederen, Koornpagten, Renten, of Chynsen in de Meyerye bestonden, bekwamen genoegzaam niets, om dat het platte land, onder brandschatting stond; en men de gewoonlyke lasten, boven dien betaalen moest: het werd ook door het krygsvolk bedorven, welke rampen de landlieden mede gevoelden. Door het sluiten van dit Bestand, kreegen de Stad, en Meyerye eenige verligting; dit was egter niet in staat, om die ongelukkige Landstreek, tot haaren voorigen bloei te brengen. De Stad bleef met de Bezetting, welke de Regeering hoopte, dat 'er thans uitgeligt zoude werden, belast. Hier over onstonden tusschen Aalbrecht, en de Burgery, groote bewegingen, die ik nu verhalen moet.

Beweegingen over het uittrekken der Bezetting. Aalbrecht, en Isabella hadden de Staaten van Brabant, tegen den tweeden Mei deezes jaars beschreven. De Regeering hier van verwittigd, oordeelde, dat by deeze gelegenheid veele zaaken, die de uitvoering van het Bestand raakten, verhandeld zouden werden, en gevolglyk, dat men eene andere wyze, met opzigt tot de Bezetting, houden moest. De twee eerste Leden der Regeering vonden daarom goed, twee Gemagtigden, nevens den Pensionaris Broekhoven, derwaards te zenden, om het belang hunner Stad, waar te neemen. Het derde Lid weigerde zig te

ui-

uiten, zonder alvorens, daar over raad te plegen (*a*). Het verklaarde egter den volgenden dag, dat 'er twee Gemagtigden, eenen uit het eerste, of tweede Lid, en eenen uit het derde Lid, gezonden moesten worden (*b*): en op den volgenden dag, werd een berigtschrift voortgebragt, waar na die Gemagtigden zig zouden gedragen. De twee eerste Leden verklaarden toen, niemand te zullen benoemen, voor dat men het, in alles eens ware. Thans was hier toe, geene mooglykheid, waarom de twee eerste Leden verklaarden, nader over alles te zullen raadplegen (*c*). Dit alles werd, eenigsins veranderd, ter Vergadering ingeleverd. Het derde Lid berigte toen, dat zy daar over, eerst met de Gezwoorens, en Gildebroeders moest spreken, en dan hun gevoelen uiten zoude (*d*). Op den tienden Mei, bepaalden de Gilden, dat men in het berigtschrift stellen moest, dat de Stad zonder Bezetting gelaaten, en door de Burgery als voor heen, bewaard moest werden (*e*). Zy voegden daar by, dat men niet verstond, eenige Gemagtigden, ten lasten der Stad te zenden, voor dat de twee eerste Leden, daar in mede stemden. Deeze antwoorden hier op, dat men de Aarts Hertogen verzoeken moest, de geheele Bezetting uit de Stad te doen trekken, en indien, dit geene ingang vond, dat als dan, eene matige Bezetting, die alleen uit Inboorlingen bestond, zonder dat die, ten laste der Stad komen zoude, daar in ge-

IX. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1609.

(*a*) Conclusie Boek *op den* 28 *April* 1609.
(*b*) Conclusie Boek *op den* 29 *April* 1609.
(*c*) Conclusie Boek *op den* 30 *April* 1609.
(*d*) Conclusie Boek *op den* 8 *Mei* 1609.
(*e*) Conclusie Boek *op den* 10 *Mei* 1609.

IX. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1609.

gelegd mogt worden. Hier over wilde het derde Lid eerst raadplegen (*f*). Waar na zy, by hunne gevoelen volharden, en eischte nog daar boven, dat men de Fouriers af dankte (*g*). De zaak bleef dus onafgedaan, steeken.

Twee Gemagtigden der Aarts Hertogen komen binnen de Stad.

In de maand Juli deezes jaars, kwamen binnen de Stad twee Gemagtigden der Aarts Hertogen; met naame Filip Maas Griffier, en *Melchior van der Cruyce*, Ridder, Thesaurier Generaal der Staaten van Brabant. Deeze verscheenen op den drie en twintigsten Juli benevens Grobbendonk Bevelhebber der Stad, in de Vergadering der Regeering, en verklaarden aldaar, dat de Aarts Hertogen van gedagten waren, dat de Bezetting, als nog binnen de Stad, doch buiten derzelver kosten, blyven, en zig van huisvesting, zonder last der Ingezetenen, voorzien moest. Na raadpleging hier over, verzogten de twee eerste Leden der Regeering, de Gemagtigden, dat zy hun voorstel schriftlyk wilden overgeven, zy zouden dan eenigen benoemen, om met hun daar over te handelen, en vervolgens besluiten, zo als de Regeering oordeelde, ten meesten dienste der Aarts Hertogen, en ten nutte der Stad, te behoren. Het derde Lid was hier toe, geensins te bewegen, offschoon de Gemagtigden verklaarden, dat de Aarts Hertogen, de Regeering, geen verlof, tot het verblyf der Bezetting, verzogten, maar alleen hun gevoelen daar omtrent te kennen gaaven. Ten laatsten nam het den voorslag der Gemagtigden, en de gedagten van het eerste Lid over,

Die verklaren dat de Bezetting in de Stad zal blyven.

Waar tegen het derde Lid zig verzet.

(*f*) Conclusie Boek *op den* 12 *Mei* 1609.
(*g*) Conclusie Boek *op den* 13 *Mei* 1609.

over, om daar op, by de Gildens raad te plegen (*b*). De volgende dag, verklaarden de Gildens, met eenpaarigheid van ſtemmen, dat zy, tegen het behouden van eenige Bezetting ſtemden, ook zouden zy geene Gemagtigden benoemen (*i*). Het derde Lid ten tweeden maale verzogt, met de Gezworens der Gilden te ſpreken, bleef nochtans by zyn gevoelen volharden (*k*). Den volgenden dag verſcheen het in de vergadering, om de Gemagtigden der Aarts Hertogen te hooren. Deeze loſten zo veel het hen doenlyk was, alle zwaarigheden op, en verzogten, dat het zig, by de twee andere Leden wilde voegen; Terſtond beſloot het, de vergadering te verlaaten, en door den Penſionaris te doen verklaaren, dat het in deeze zaak, niets anders wiſt te doen, dan by by zyn voorig gevoelen, te volharden. Het gaf vervolgens de redenen daar van ſchriftlyk over. Deeze beſtonden hier in: „ De „ Burgery was ſterk genoeg, om de Stad te bewaaren, zo als zy voorheen gedaan had. Door „ de Bezetting was meer, dan eens, onruſt ontſtaan. By de Keulſche Vrede was beloofd, „ dat men de Stad, met geene Bezetting bezwaaren zoude. Dit ſtreed tegen de Blyde Inkomſten, en de Voorregten in het gemeen. Het „ derde Lid had nooit, tot het inneemen der Bezetting geſtemd, en kon thans zulks niet doen. „ Het zoude de Stad, by den Roomſchen Godsdienſt, en voor de Aarts Hertogen beſchermen,

IX. Boek. Aalbrecht en Iſabella. 1609.

En de vergadering verlaat.

(*b*) Conclusie Boek *op den* 23 *Juli* 1609.
(*i*) Conclusie Boek *op den* 24 *Juli* 1609. *mane.*
(*k*) Conclusie Boek *dato uts: ante prandium & post prandium hora quinta.*

IX. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1609.

„ men, en die daar tegen waren, doen, vertrekken. De Aarts Hertog, had in het jaar „ 1603 beloofd, de Bezetting, zo dra het ge„ vaar eener belegering over was, te doen uit„ trekken: Men had daar voor, wegens het Be„ ſtand niets te dugten. Het verzogt behalven, „ het uittrekken der Bezetting, de te ruggeving „ van Stads ſleutelen aan de Regeering, en dat „ deeze, gelyk voorheen, het woord zoude gee„ ven; Het bood verder de vernieuwing van den „ den Eed van getrouwigheid, voor de bewaring „ des Roomſchen Godsdienſt, en voor den dienſt „ der Aarts Hertogen, aan (*l*).

De Gemagtigden verzoeken de twee eerſte Leden om raad.

De Gemagtigden der Aarts Hertogen, nevens de Bevelhebber, en de Hoogſchout, verſchenen den volgenden dag in de Vergadering, alwaar zy verzogten, dat de twee eerſte Leden hen wilden behulpzaam zyn, en raaden, wat te doen, dat de goede meening der Aarts Hertogen, uitgevoerd werd. Na raadpleeging antwoorden deeze, dat zy, gaerne de Stad van de Bezetting ontlaſt gezien hadden, dan, na dat zy begrepen hadden, dat dit de meening der Aarts Hertogen niet was, zy zig daar in lydlyk gedroegen, in vertrouwen, dat by de eerſte gelegenheid, de Bezetting uit de Stad trekken zoude: zy oordeelden, om alle verwarring voor te komen, het beſte te zyn, de Soldaaten in die huizen, waar in dezelve waren, te laten verblyven, mits voor ieder Soldaat, maandlyks vyf en dertig ſtuivers betaald, en een getrouwde voor twee gerekend werde. Men zoude inmiddels, ten koſten der Aarts Hertogen, of van

(*l*) Concluſie Boek *op den* 25 *Juli* 1609.

IX. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1609.

van het gemeene land van Brabant, Barakken kunnen maaken, om de Bezetting, die op maandgeld, niet ingenomen zoude worden, te huisvesten (*m*). Na dat dit alles nader overwogen was, besloot men, den Griffier Maas, den Schepen *van Grinsven*, en den Pensionaris van Reys, naar Brussel te zenden, om het welbehagen des Aarts Hertogs hier op te verstaan (*n*). Deezen keerden met eenen brief van den Aarts Hertog te rug, waar in gemeld werd, dat de Ruitery van Grobbendonk, zig ten hunnen koste, van huisvesting voorzien zoude. Het volk van Hachincourt, en het Vaandel Duitschers, zoude by de Burgers gelegd worden, mits men, voor hun, maandlyks, eenen vasten penning betaalde, zo als men best overeen zoude komen; doch zo de Burgery weigerde, de Bezetting, op dien voet inteneemen, gelasten zy de Regeering, door haar gezag, die in huis te brengen (*o*).

Een der Gemagtigden, en twee uit de Regeering vertrekken naar Brussel.

De twee eerste Leden deden hier op afkondigen: „ Dat niet tegenstaande alle aangewende „ moeiten, en vertoogen, de Aarts Hertogen ongenegen waren, de Bezetting te doen uittrekken, of dat zy zonder last der Burgery zoude „ blyven. Zy gelasten derhalven een ieder, de „ Soldaaten, op de briefjes der Fouriers, in te „ neemen. De nalaatigen zouden vyftig guldens „ verbeuren, en de Soldaaten ten hunnen dubbelden koste, elders gehuisvest worden (*p*).". De zaak bleef hier vooreerst by berusten.

Een

(*m*) Conclusie Boek *op den* 26 *Juli* 1609.
(*n*) Conclusie Boek *op den* 28 *Juli* 1609.
(*o*) Conclusie Boek *op den* 11 *en* 12 *Augustus* 1609.
(*p*) Conclusie Boek *op den* 12 *Augustus* 1609.

IX. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1609.

Eerlang ontstonden 'er nieuwe onlusten. Aalbrecht wilde in de maand October, deezes jaars, meerder krygsvolk binnen de Stad doen komen, het welke de Burgers weigerden in te neemen, onder voorwendsel, dat dit buiten last des Aarts Hertogs was. De twee eerste Leden der Regeering vertoonden de Dekenen, of het derde Lid, de brieven van Aalbrecht, en las hun den Eed, door de Regeering, en de Schutteryen, in het jaar 1607 afgelegd, voor. Het verklaarde hier op Gemagtigden naar Brussel te willen zenden, om het verval der Stad den Aarts Hertog te vertonen. De twee eerste Leden antwoorden, dat men eerst de Soldaaten moest huisvesten: waar op het antwoorde, eerst met de Gezwoorens der Gildens, te moeten raad pleegen (*q*).

Nieuwe onlusten ter zaake van het verwisselen van een gedeelte der Bezetting.

Twee dagen hier na, benoemde de Regeering zes Gemagtigden, om zig naar Brussel te begeven, en twee om den Bevelhebber der Stad te verzoeken, om vooreerst met het huisvesten der Bezetting niet voort te gaan (*r*).

Gemagtigde naar Brussel.

Kort hier na berigte de Aarts Hertog aan den Bevelhebber, en de Regeering, dat hy voornemens was, de Bezetting, met zes Vaandelen voetvolk te versterken. Die brief baarde eene geweldige verslagenheid by de Regeering, en wel dermaate, dat men, in de besluiten van dien dag stelde, *dat de Vergadering, met beklaging, en droefheid scheidde, nemende haar troost, en hulp tot God Almagtig.* Men besloot de afschriften van dien brief, de Gemagtigden te Brussel te zenden,

Aalbrecht vermeerderd de Bezetting.

(*q*) Conclusie Boek *op den* 10 *October* 1609.
(*r*) Conclusie Boek *op den* 12 *October* 1609.

den, om de Burgery van lasten, en schaden te bevryden (*s*). IX. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1609.

De Gemagtigden kwamen eerlang van Brussel te rug. Zy waren door Aalbrecht te rug gezonden, met eenen brief aan de Regeering, die in hield, „ dat hy hun bevolen had, naar huis te „ keeren. Op bekomen kennis, dat eenige Bur- „ gers, zig zo ver vergeten hadden, dat zy de „ behoorlyke agting verlooren, was hy genood- „ zaakt, de Bezetting met zes vaandelen te ver- „ sterken. Hy begeerde, dat die, ten minsten „ koste, en schade der Gemeente, gehuisvest „ zouden worden. Zyne meeninge was, eenige „ Gemagtigden naar de Stad te zenden, om over „ het geene aldaar voorgevallen was, onderzoek „ te doen, en op het stuk der Bezetting, de ze- „ kerheid der Stad, en de rust der Ingezetenen „ agt te geven." De Regeering vond hier op goed, zekere middelen door de Gemagtigden te doen beraamen, om aan Aalbrecht genoegen te geven (*t*). Dit had egter geenen voortgang, om dat de Gemagtigden van Aalbrecht, kort daar na, zig hier ter Stede bevonden. Het schynt, dat de Regeering vermoedde, dat het de Aarts Hertog euvel opneemen zoude, dat zy van nieuws vertoogen deed. Waarom zy haare Gemagtigden ontsloeg (*u*). De Gemagtigden komen te rug.

De Gemagtigden van Aalbrecht, gaven op den zeven en twintigsten November, eenen brief, door hem, aan de Regeering geschreven over. Deeze hield in: „ Dat hy den Thesaurier zyner „ Fi- Brief van Aalbrecht aan de Regeering.

(*s*) Conclusie Boek *op den* 8 *November* 1609.
(*t*) Conclusie Boek *op den* 20 *November* 1609.
(*u*) Condlusie Boek *op den* 26 *November* 1609.

IX. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1609.

„ Finantien *Robbiano*, en van der Cruyce Thesaurier der Staaten van Brabant, herwaards gezonden had. Zyne meninge was, dat de Regeering deezen hooren, en in alles, wat zy uit zynen naam voordroegen, geloof zoude geven. „ Hy twyfelde niet, of men zoude hun, alle „ mooglyke hulp in het uitvoeren hunnes last, „ doen geworden." Men besloot hier op, dat eenige Gemagtigden der Regeering, met die van Aalbrecht, in onderhandeling zouden treden (*v*).

Men besluit een vertoog aan Aalbrecht te doen, en inhoud van het zelve.

De Gemagtigden der Regeering besloten een vertoog aan Aalbrecht over te geven, waar van de inhoud hier op uitkwam. „ Men zoude de „ Aarts Hertogen op het ootmoedigste verzoe„ ken, dat zy de Stad, met een redelyk getal, „ geborene Nederlansche Soldaaten, geliefden te „ bezetten, en het bevel daar over, den Heere „ van Grobbendonk geven, doch zonder kosten, „ en lasten der Ingezetenen. Zy zouden in de „ Barakken die 'er waren, of nog gebouwd zou„ den worden, hunnen intrek moeten neemen, of „ wel, ten hunnen eigen lasten daar toe, huizen „ huuren : En dit alles onverminderd de Keul„ sche Vrede, en de bekragtiging, daar van ge„ daan, om het daar by beloofde te genieten, „ wanneer door middel eener bestendige Vrede, „ of anderfins, 's Lands zaaken, in eene zeker„ der en geruster staat gebragt waren (*w*)." Dit werd door twee Schepenen, en den Pensionaris, de Gemagtigden van Aalbrecht, overgeleverd.

Dee-

(*v*) Conclusie Boek *op den* 27 *November* 1609.
(*w*) Conclusie Boek *op den* 28 *November* 1609.

Deeze verklaarden, dat de Aarts Hertogen daar mede geen genoegen naamen: Men moest eenig ander middel, by voorbeeld, een Schans te maaken, voorslaan, waar door men de Stad, met eene geringe Bezetting, die de Aarts Hertogen niet zo kostbaar, noch de Inwoners zo lastig zoude vallen, kon bewaaren. De Gemagtigden der Regeering naamen aan, hier over nader te spreken (*x*). Kort hier na, verschenen de Gemagtigden van Aalbrecht, in de vergadering van Schepenen, en zeiden, dat het bekwaamste middel, om de Stad te beveiligen, en de Bezetting buiten last der Burgery te doen zyn, was, eene verschansing te maaken. Schepenen vroegen, of dit eene Schans, die aan de Stad gehegt, of eene verschansing, binnen of buiten, dezelve zoude zyn. Waar op geantwoord werd, dat de meening des Aarts Hertog was, eene verschansing, binnen de Stad, op het Hinthamer eind te doen maaken, dezelve zoude niet vast aan de Stad, maar daar van afgescheiden zyn. De voorzittende Schepen, vroeg, andermaal, of hy dit aan de Regeering mogt bekend maaken, het welk met *ja* beantwoord werd (*y*).

IX. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1609.

Antwoord derGemagtigden van Aalbrecht daar op.

Op den tweeden December, kwamen in de vergadering van Schepenen, Mr. *Karel de Bourgeois* Raadsheer, en Mr. *Jan Fourdyn* Geheimschryver des Raads van Brabant, nevens Filip van Brecht Hoog en Laagschout der Stad, die eenen brief, der Aarts Hertogen, met uithangende Zegelen vertoonden, inhoudende een bevel, om

Twee Gemagtigden van den Hove vertonen hunnen last, om het gedrag van zekere Lieden te onderzoeken.

(*x*) Conclusie Boek *op den* 29 *November* 1609.
(*y*) Conclusie Boek *op den* 2 *December* 1609.

IX. Boek. Aalbrecht en Isabella, 1609.

om zekere buitenspoorigheeden, door de Burgery, in de maand October deezes jaars gepleegd, te onderzoeken. Zy voegden hier by, dat zy van Schepenen, alle hulp, en bystand, tot het volbrengen van hunnen last, verzogten, gelyk ook, dat zy twee uit de Schepenen magtigden, om over dat onderzoek, te staan. Schepenen besloten, dat twee hunner, beurtlings, daar toe gemagtigd zouden worden (z). Den volgenden dag bewilligden zy, in den voorslag der Gemagtigden, om, als Regters over die buitenspoorigheden te zitten (a). Waar op verscheide Burgers ter zaake hunner onwilligheid, in het huisvesten der Bezetting, in hegtenis geraakten.

De Gemagtigden van Aalbrecht verschynen in de Vergadering der Regeering.

De twee eerste Leden der Regeering, inmiddels verlegen, wat omtrent den voorslag der Gemagtigden van Aalbrecht te doen, vergaderden daar over tweemaalen, nogtans was men het onderling niet eens; Het is aanmerklyk, dat ik in het Register der besluiten aangetekend vind, hoe ieder Regent, over die zaak gestemd had. Men besloot eindlyk de Gemagtigden te vragen, of zy den volgenden dag in de Vergadering geliefden te verschynen, om hunnen Last te verstaan (b). Na een lang gesprek, verklaarden de Gemagtigden, dat in den Raad der Aarts Hertogen vast gesteld was, eene Schans binnen de Stad te maaken. De twee eerste Leden antwoordden, daar op, nader te moeten raadplegen, het welk zy aan-

(z) Conclusie Boek *op den* 9 *December* 1609. *na den middag.*
(a) Conclusie Boek *op den* 3 *December* 1609.
(b) Conclusie Boek *op den* 4 *en* 5 *December* 1609.

aannaamen dien namiddag te doen (*c*). Men kon egter toen tot geen besluit komen. Eenige Afgezondenen der twee eerste Leden, vertoonde de Gemagtigden van Aalbrecht, in het breede, de zwarigheden, die het maaken eener Schans naar zig zoude slepen. Na eene lang gesprek hier over, verklaarden de Laasten, dat zy op den volgenden dag den last der Aarts Hertogen zouden openen, egter twyffelden zy, of de Stad, daar by eenig voordeel te wagten had, en of naderhand deszelfs Inwoonders eenige gunsten bedingen konden: Het zoude hun naderhand niet mooglyk zyn, buiten den last der Aarts Hertogen te treden. De Afgezondenen der Regeering andwoorden; dat de drie Leden, vyftien Gemagtigden benoemd hadden, om eenige middelen te beraamen, waar mede men hoopte den Aarts Hertogen genoegen te geeven. Zy verzogten verder, dat hunne gedagten eerst voor de drie Leden der Regeering gebragt mogten werden; het welke door de Gemagtigden der Aarts Hertogen, volstrekt geweigerd werd, om dat zy voor zeker hielden, dat de Aarts Hertogen daar mede geen genoegen zouden neemen; zy mogten egter wel lyden, dat zulks geschiede, en waren om het gewigt der zaake, de twee eerste Leden onder het oog te brengen, bereid, den volgenden dag op het Stadhuis te verschynen. (*d*). Hier

IX. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1609.

(*c*) Conclusie Boek *op den 6 December* 1609. *voor den middag.*

(*d*) Conclusie Boek *op den 6 December* 1609. *na den middag.*

IX. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1609.

Hier gekomen verklaarden zy den last der Aarts Hertogen, om eene Schans, binnen 's Hertogenbosch te doen maaken, waar toe zy van de Regeering alle hulp, en bystand, verzogten. Zy gaaven verder in bedenken, of het niet beter ware, zig naar de meening der Aarts Hertogen te gedraagen, dan dat de Aarts Hertogen, die gewigtige redenen hadden, om tegen de Burgers, die onwillig geweest waren, de Bezetting te huisvesten, hun ongenoegen te toonen, en met de onderzoeking van dien, voort te vaaren; De Regeering moest ook, voor die, welken reeds in hegtenis zaten, vergiffenis vragen, waar over zy aannaamen te schryven.

Zy verklaren dat de Aarts Hertogen voornemens zyn een Schans binnen de Stad te doen maaken.

Het antwoord der Regeering daar op.

Na dat de twee eerste Leden der Regeering, daar over geraadpleegd hadden, deeden zy, door den Pensionaris antwoorden, dat vermits men over die zaak, eerst met het derde Lid moest spreken, zy zig, voor als nog, daar op niet konden uiten, en alzo een der Gemagtigden, zig naar den Haage begeven moest, zouden zy, aan den anderen verslag doen; dus verzogten zy, dat het berigt, aan de Aarts Hertogen, voor dien tyd, niet afgezonden mogt werden: zy bedankten verder de Gemagtigden, voor hun aanbod, om by den Aarts Hertog, het staken van het onderzoek, tegen de Burgery te verwerven, en verzogten den Gemagtigden, die zig, naar den Haage zoude begeven, dat hy aldaar, by de Staaten der Vereenigde Nederlanden, wilde aanhouden, dat haare Burgery den voorigen vrydom der Tollen, in dat land, mogt genieten (*e*). Het eerste Lid der

(*e*) Conclusie Boek *op den 7 December* 1609.

der Regeering besloot, den volgenden dag, te verzoeken, dat de Stad door Nederlandsche Soldaaten bewaard, en de Burgery, den eed van getrouwheid, afgenomen mogt worden; Indien de Aarts Hertogen, daar mede niet vergenoegd waren, agtte het, als getrouwe onderdaanen, zig aan de mening hunner Hoogheden, om eene Schans te doen opwerpen, te vrede te moeten houden (*f*). Het tweede Lid verklaarde, by meerderheid van stemmen, dat alvorens zig te uiten, de gedagten van de vyftien Gemagtigden der Regeering, eerst, voor dezelve gebragt moest werden (*g*). De geheele Regeering vergaderde toen over dien Voorstel, en men besloot, dat de Dekenen met hunne Gezworens, over het gevoelen der vyftien Gemagtigden raad zouden plegen (*h*); Deezen antwoorden dat zy, alvorens zig te uiten, het besluit der twee eerste Leden in geschrift wilden hebben (*i*). Deeze hierom by elkanderen gekomen, verklaarden, van het zelve gevoelen te zyn, als door de Gemagtigden op den agt en twintigsten November was geuit (*k*), en gaven ieder Deken hier van, een afschrift, om daar over, met Gezworens te spreken, en binnen een uur verslag te doen. Op den bestemden tyd, antwoorden de Dekenen, dat vermits maar twee Ambagten, voor het gevoelen der Gemagtigden gestemd, en dat sommige verzogt hadden, dat eenige van het eerste Lid, in hunne vergadering mog-

IX. Boek.
Aalbrecht en Isabella.
1609.

(*f*) Conclusie Boek *op den* 8 *December* 1609.
(*g*) Conclusie Boek *op den* 9 *December* 1609.
(*h*) Conclusie Boek *op den* 11 *December* 1609.
(*i*) Conclusie Boek *op den* 12 *December* 1609.
(*k*) Conclusie Boek *op den* 13 *December* 1609.

IX. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1609.

mogten komen, hun toegelaaten werd, de Gildens, in den grooten *Refter* des Minderbroeders Klooster, by een te roepen. De voorzittende Schepen, vier Gemagtigden, uit de twee eerste Leden, nevens een der Pensionarissen, begaven zig derwaards. Na een lang gesprek besloot men, dat de Gildens hier over onderling raadplegen, en hunne gedagten zeggen zouden (*l*). Tien der zestien Ambagten stemden voor het gevoelen der vyftien Gemagtigden. Hier van, deed men den Gemagtigden van Aalbrecht, verslag, die aannamen, hier van de Aarts Hertogen kennis te zullen geven. Den volgenden dag, *begaf zig* de Pensionaris by de Gemagtigden, wien hy zeide, dat de twee laaste Leden, het maaken eener Schans hadden afgeslagen, en dat maar weinigen in het eerste Lid waren, die daar in, doch met eene bepaling, gestemd hadden, en dat dit geen volkomen toestemming was; en ten einde, de Gemagtigden, de meening der Regeering wel bevatten zouden, hy best gedagt had, dit te herhalen (*m*).

Gemagtigden naar Aalbrecht gezonden om het maken eener Schans af te weeren.

De Regeering, die hier over nog verscheiden maalen vergaderde, besloot eindlyk, door vyf Gemagtigden, Aalbrecht te verzoeken, van het maaken eener Schans, bevryd te zyn, en de Stad, met Nederlandsche Soldaaten te doen bewaren, zonder nadeel, aan de Keulsche Vrede toe te brengen: De Stad zoude daar van, als 's Lands zaaken, op eenen vasten voet geschikt waren, de vrugten genieten, en wel in aanmerking, dat zy, en haare Ingezetenen, om derzelver aankleving, aan

(*l*) Conclusie Boek *op den* 14 *December* 1609.
(*m*) Conclusie Boek *op den* 16 *December* 1609.

aan haare natuurlyke Heeren, zo veele vervolgingen van haare wederpartyders geleden had: De Regeering dagt daar in te volharden, en nam aan, dit, by vernieuwing van eede te beloven; ook had men den Bisschop van 's Hertogenbosch, Gysbrecht Masius, bewogen, zig met de Gemagtigden naar Aalbrecht te begeven, om door deszelfs medewerking, de zaak tot een gewenscht einde te helpen brengen (*n*).

IX. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1609.

In het einde deezes, of in het begin des volgenden jaars, zond Aalbrecht, eenen Krygsbouwmeester naar 's Hertogenbosch, die eene nette aftekening van de gelegenheid der Stad, en vooral van het Hinthamer eind vervaardigde, waar mede hy zig naar Brussel begaf.

Een Krygsbouwmeester maakt een tekening der Stad.

Inmiddels gaf de Regeering hier van, hunne Gemagtigden te Brussel kennis. Zy voegde 'er by; Dat de goede Burgery, daar over niet alleen verslagen, maar ook zeer misnoegd was, ook nooit verwagt had, op die wyze, voor hunne getrouwe, en langduurige diensten, aan hunne Heeren bewezen, beloond te werden, voor al niet, gedurende het Bestand. Zy vertrouwde derhalven, dat de Gemagtigden, alle mooglyke moeiten aanwenden zouden, om het maaken der Schans te verhoeden: zy zouden des noods, de Staaten van Brabant, het gewigt, en gevolg dier zaak voordraagen, en hun de zwaarigheid, om eene Hoofdstad van Brabant, dus te behandelen, vertoonen, en dezelven tragten te bewegen, om dit hun verzoek, te ondersteunen (*o*). De Gemagtig-

1610. Vertoog der Regeering tegen het maken der Schans.

(*n*) Conclusie Boek *op den* 21 *December* 1609.

(*o*) Minute Brief *van den* 9 *Januari* 1610. in de Archieven der Stad.

IX. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1610.

tigden volvoerden dien last, de Staaten van Brabant antwoorden, dat zy in alles, bereid waren, de Stad 's Hertogenbosch dienst te doen: doch vreesden, dat Aalbrecht het euvel zoude opnemen, dat zy Staatswyze, hem daar over, onderhielden; Ieder Lid van hun, zoude gaerne al zyn vermogen inspannen, om de Stad te helpen (p). Het schynt dat alle deeze verzoeken, Aalbrecht bewogen hebben, van zyn voornemen, af te zien, om dat de Gemagtigden berigten, dat eenige voornaame Lieden, hun verzekerd hadden, dat ingeval de Regeering, de Aarts Hertogen verzogt, dat de Burgery, ter *belooning* van haare langduurige diensten, van het houden der wagten, bevryd mogt worden, zy niet twyfelden, of zouden in hun verzoek slagen (q). De Regeering vond goed, dit verzoek te doen, en voegde daar by, eene aanbieding van den eed, tot behoudenis der Stad, en Roomschen Godsdienst, als mede, tot verzekering der Aarts Hertogen (r). Dit vond ingang, en Aalbrecht liet zig bewegen, om van zyn voornemen af te zien. Hy schreef de Regeering, „ dat hy overwogen „ had, het geene Grobbendonk, en de Stads „ Gemagtigden, hem hadden voorgedraagen: „ Hoewel het aanbod der Regeering, van zes „ duizend guldens, tot het timmeren van Barakken, niet veel helpen kon, nam hy nogtans, „ in aanmerking, dat Stads Gemagtigden, hem „ ge-

Aalbrecht ziet van zyn voornemen af.

(p) Brief der Staaten van Brabant *van den* 5 *Februari* 1610. in de Archieven der Stad.

(q) Brief der Kommissarissen te Brussel *van den* 6 *Februari* 1610. in de Archieven der Stad.

(r) Conclusie Boek *op den* 11 *Februari* 1610.

„ gezegd hadden, dat zy tot vordering van dat „ werk, geene zwaarigheid zouden maaken, hy „ evenwel zorg zoude draagen, dat dit tot ſtand „ raakte: Hy ſtemde het verzoek toe, dat de „ Burgery niet meer, ter wagt zoude trekken, in „ tyden van noodzaaklykheid, zouden zy dit egter „ moeten doen, ook den aangeboden eed „ afleggen: Hy had verſtaan, dat in het derde „ Lid der Regeering, door het groot getal Dekenen, „ en Gezworens, zig veele verwarringen „ opdeden: Dit had hem bewogen een Reglement „ te doen opſtellen, waar naar men zig „ gedragen zoude (*s*)." De aangebode eed werd kort hier na door de ganſche Regeering, en de Offiſieren der vier Schutteryen, afgelegd (*t*).

IX. Boek. Aalbrecht en Iſabella. 1610.

Reglement waarby een verandering in het derde Lid der Regeering gemaakt word.

Het Reglement, waar van in Aalbrechts brief gewaagd werd, behelsde een vermindering in het getal van de Dekenen, en Gezworens der Gilden. „ De Dekenen zouden, met de twee andere „ Leden der Regeering te raade komen, „ op zulke plaatſen, als men hun gelaſten zoude. „ Zy zouden zonder laſt der Regeering, „ om wat rede het was, niet mogen vergaderen. „ De Regeering was niet gehouden, de Dekenen „ te doen roepen, dan om zaaken der Bede, „ of laſten van de Stad, die meer dan duizend „ guldens eens bedroegen. Wanneer de Dekenen, „ hunne Gezworens hadden doen roepen, „ zouden zy, alvorens derzelver gedagten te „ vraagen, de hunne vooraf moeten zeggen,

„ om

(*s*) Brief des Aarts Hertogs Aalbrecht *van den* 28 *Maart* 1610. in het Conclusie Boek *op den* 14 *April* 1610.

(*t*) Conclusie Boek *op den* 14 *April* 1610.

IX. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1610.

„ om als dan, door de Gezworens, by meerderheid van stemmen, een gevoelen op te maaken, en dit, voor de twee eerste Leden in geschrift te brengen, zonder daar in andere zaaken te stellen, dan die hun voorgehouden waren, hadden zy iet anders voor te dragen, moest dit in de vergadering der twee eerste Leden geschieden. Geene verzoekschriften, zouden in de vergadering der drie Leden gelezen, maar in handen der Regeering gesteld worden. De Dekenen hier over by een geroepen, zouden daar op, zonder op den Raad der Gezworens agt te geven, moeten stemmen, het zy de gevoelens der twee eerste Leden, overeen kwamen, of niet (*u*)."

Geweldige kosten door de Stad in dit jaar gedaan.

De zwaare kosten, zo door het timmeren der Barakken, door het vryhouden van Aalbrechts Gemagtigden, ten tyde van hun verblyf alhier, door Stads Gemagtigden, die maanden lang te Brussel verbleeven waren, en door het vernieuwen, van een groot gedeelte der muuren, veroorzaakt, hadden Stads geldmiddelen geweldig verzwakt. Het slot der Rekening over dit jaar, beliep ten nadeele der Stad, over de vyftien duizend guldens, niet tegenstaande de Rekening van het voorig jaar, een voordeelig slot had uitgeleverd, en dat men in dit jaar, twaalf duizend guldens opgenomen had, welke in deeze Rekening, voor ontfang gebragt waren (*v*).

De

(*u*) Reglement des Aarts Hertogs Aalbrechts *van den* 28 *Maart* 1610. in de Archieven der Stad Inventaris C. No. 196.

(*v*) Stads Rekening *van St. Remys* 1609 *tot* 1610.

De Raad van Brabant zond in de maand Januari deezes jaars een Plakaat der Aarts Hertogen over, waar in verbooden werd, „ het leeren, en prediken van eenige geloofſtukken, „ tegen de Roomſche Leere ſtrydig, als mede „ aan de Ingezetenen, het hooren van dergelyke „ leeringen, op ſtraf van ballingſchap, en willekeurige boeten. Allen, die van buiten in kwamen, werden gelaſt, zig ſtil, en zedig te houden, zonder over den Godsdienſt te twiſten, „ in de Kerken, moeſten zy zig, als de Ingezetenen der Spaanſche Nederlanden gedragen. „ Ontmoeten zy op ſtraat eenen Omgang, „ moeſten zy die, op de wyze der Roomſchgezinden, vereeren, of ter zyde wyken, zonder „ door tekenen, of woorden eenige ergerniſſe te „ geven." De Regeering deed dit Plakaat, hier ter Stede afkondigen (*w*).

IX. Boek. Aalbrecht en Iſabella. 1610.

Plakaat ter weering van Onroomſchen en hoe zig vreemdelingen in het ſtuk van Godsdienſt gedragen moeten.

Men had in deezen jaare, ten Hove aangebragt, dat zig hier ter Stede, omtrent twee duizend Hervormden onthielden, die naar de naaſtgelegen Gelderſche, en Hollandſche Dorpen te Kerk gingen. De Regeering, die voor het nadeel der Stad vreesde, verzogt het Kapittel der Hoofdkerk, de Predikheeren, Minderbroeders, den Plebaan, en de Paſtoren der Kerſpel Kerken, getuigenis deezes aangaande te geeven, die daar op verklaarden, dat hun niet bewuſt was, dat zig eenige Hervormde binnen de Stad onthielden, en dat alle de Inwoners zuivere Roomſchge-

Gerugt, dat zig Hervormde binnen de Stad ophouden.

(*w*) BRIEF van den Raad van Brabant *van den* 23 *January* 1610. en PLAKAAT der Aarts Hertogen *van den* 31 *December* 1609 in de Archieven der Stad.

IX. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1610.

gezinde waren (*x*). Of deeze gerugten, eenigen ingang by het Hof te Brussel vonden, vind ik niet aangetekend: Het schynt egter, dat de Aarts Hertogen eenig vermoeden hadden, dat 'er Hervormden binnen de Stad waren, of dat zy zig daar heimlyk indringen zouden, vermits zy, aan den Hoogschout, en de Wethoederen hier ter Stede schreven, dat zy verstaan hadden, dat zederd het sluiten des Bestands, verscheiden Ambagtsgezellen, en Meisjes, die uit andere plaatsen, buiten hun gebied kwamen, zig in Brabant neder gezet hadden. De Inwoners werden niet alleen hier mede belast, maar het was te vreezen, dat 'er dus vreemde, en ongeoorloofde Godsdiensten, ingevoerd zouden werden. Zy gelasten daarom de Wethouderen, geene vreemde lieden, uit eenige plaatsen, hun niet onderhoorig, binnen de Stad te ontfangen, dan na een scherp onderzoek (*y*).

Geen Ambagtsgezellen of Kinderen binnen de Stad te laten komen dan na onderzoek.

De Bezetting betrekt de Barakken.

Op het laast deezes jaars, verscheen in de vergadering van Schepenen, de Gemagtigde van Aalbrecht, Melchior van der Cruyce, de welke verklaarde, dat de Burgery thans geheel, van de Bezetting uit hunne huizen, ontlast kon werden; Aan de zeven Hoplieden, zoude ieder vyf en zeventig guldens, en den Sergeant Major, honderd daalers, om met de Regeering, goede vriendschap, en eendragtige raadslagen te houden, jaarlyks

(*x*) Verklaring van het Kapittel, van den Plebaan en van de Pastoren Minderbroeders en Predikheeren *van den* 20 *Januari* 1610. in de Archieven der Stad.

(*y*) Brief der Aarts Hertogen aan den Hoogschout en Wethouderen van 's Hertogenbosch *van den* 21 *Januari* 1610. in de Archieven der Stad.

lyks toegelegd worden. De Gereformeerde Hoplieden, dat zyn zulke, wien zederd het Bestand minder loon was toegelegd, zouden; maar vyf en twintig guldens bekomen, en de Vaandragers in de Barakken gelegd worden (z). De Regeering aarzelde in den beginne, de betaaling, van het Huisvestings geld, aan de Offisieren toe te staan: doch naar eenigen tyd, stemden zy egter daar in, op de voorwaarden, waar by de laaste buitengewoone Bede toegestaan was, ter haarer tyd te mogen verzoeken, van die Huisvestings gelden geheel vry gesteld te worden (a).

IX. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1611.

De Aarts Hertogen vorderden in het begin des volgenden jaars, de gewoone Bede, voor de tyd van een jaar, als mede, nog een buiten gewoon onderstand geld, van honderd en vyftig duizend guldens, voor den Huize van Nassauw, in een meerdere som van drie maal honderd duizend guldens, die aan dat Huis betaald moest worden. Dit was by het sluiten van het Bestand beloofd (b). De Geestlykheid, en Edelen, andwoorden hier op, dat de Aarts Hertogen, onlangs zekeren impost, op de Kaarten, en Dobbelsteenen, zonder de Staaten te kennen, geheven hadden; strydig tegen de blyde Inkomsten en Voorregten des Lands: zy hadden de schorsing van het Plakaat, deswegens gemaakt, niet gedaan, schoon hun die aangetoond was. Zy wilden egter

Gewoone en buitengewoone Bede.

(z) Conclusie Boek *op den* 13 *October* 1610.
(a) Conclusie Boek *op den* 26 *October* 1610.
(b) Besoignes met de Staaten van Brabant over de jaaren 1610 en 1611, in de Archieven der Stad. Propositie des Kanseliers van Brabant *van den* 9 *Maart* 1610. in de Besoignes met de Staaten voorsz.

IX. Boek. ter wel toestemmen, dat die last, voor drie jaaren geheven werd, mits de Aarts Hertogen verklaarden, dat dit, by vervolg, niet ten nadeele van het regt der Staaten, getrokken zoude worden. Wat de eisch voor het Huis van Nassauw betrof, vermeenden zy, dat dit, Brabant niet meer, dan de andere landen, die onder de Aarts Hertogen stonden, aanging. Zy boden derhalven, voor Brabants aandeel, een vierde daar in (*c*). Hier op gaven de Aarts Hertogen de Staaten genoegen, en verleende hun opene brieven, waar by verklaard werd, dat de Staaten stemden, om de *belasting op de Speelkaarten*, en Dobbelsteenen, voor drie jaaren te heffen, als mede, dat de afkondiging van het voorig Plakaat, nimmer ten nadeele van 's Lands voorregten zoude strekken (*d*). Zy namen ook de inwilliging der twee eerste Staaten, met opzigt tot den Huize van Nassauw, aan, deeze werd aan de Hoofdsteden, om haare meninge daar op te zeggen, gezonden (*e*). De Regeering van 's Hertogenbosch verschoonde zig hier van, om dat dit geld in plaats der Brandschatting gegeven zoude werden, dat anders alleen, door het platte Land betaald werd (*f*). Haare Gemagtigden te Brussel wenden, hoewel te vergeefs, by de andere Leden, alle pogingen aan, om dien last te ontgaan.

Aalbrecht en Isabella. 1611.

(*c*) Besoignes met de Staaten over de jaaren voorsz.

(*d*) Copie Acte van nonprejuditie van de Aarts Hertogen in de Besoignes met de Staaten voorsz.

(*e*) Acceptatie der Aarts Hertogen *van den* 6 *April* 1610, in de Besoignes voorsz.

(*f*) Opinie der Stad 's Hertogenbosch in het Conclusie Boek *op den* 9 *Augustus* 1611.

gaan. De Geestlykheid, Edelen, en de drie andere Hoofdsteden verklaarden, wel te mogen lyden, dat 's Hertogenbosch van die betaaling vry bleef, mits, dat deszelfs aandeel, niet ten haaren lasten kwam (*g*); En zeiden, in het geven hunner toestemming, door de Aarts Hertogen vervangen te zyn, gelyk 's Hertogenbosch mede was; egter waren zy te vrede, dat het aandeel dier Stad, op de Meyerye, die nu van het geven van Brandschatting, verligt was, gebragt werd (*h*). Eindlyk was de Stad verpligt, haar aandeel daar in, tot duizend guldens te voldoen (*i*). Als mede een dergelyke som, in eenen nieuwen onderstand, de Aarts Hertogen toegestaan, om rede, dat de Brandschattingen alleen, door Brabant, en Vlaanderen betaald waren (*k*), schoon de Regeering daar in niet bewilligd, maar gezegt had, dat zy dit, zoude aanzien (*l*).

IX. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1611.

De rivier de Dieze, die door de Stad loopt; was thans zo verland, dat dezelve met het minste laage water droog liep. De Regeering gelaste hierom de Inwooners, ieder voor zyn erf, den loop dier Rivier, op zekere bepaalde diepte te doen

De Dieze en de Haven gediept.

(*g*) Brief van J. van Breugel en C. van Broekhoven Gemagtigden van 's Hertogenbosch te Brussel *van den* 14 *October* 1611. in de Archieven der Stad.

(*h*) Brief van denzelven *van den* 23 *October* 1611. als voor.

(*i*) Stads Rekening *van St. Remys* 1611 *tot* 1612.

(*k*) Consent der Staaten van Brabant *van den* 27 *October* 1611. in de Besoignes met de Staaten, en Stads Rekening *van St. Remys* 1612 *tot* 1613. *Hoofdstuk* XVI. van Uitgaaf.

(*l*) Besoignes met de Staaten *van den* 28 *Januari* 1612.

IX. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1611.

doen brengen. De aarde zoude ten koste der Stad weggehaald worden (*m*), en dezelve zoude een derde, in het verdiepen der haven draagen, om dat dit, ten nutte der geheele Burgery diende (*n*). Dit alles kwam, op drie duizend negen honderd guldens en tien stuivers te staan (*o*). Het welk, nevens het bouwen der Barakken, Stads middelen zodanig te rug zette, dat niet tegenstaande men in dit jaar, voor veertien duizend guldens aan lyfrenten verkogt had (*p*), de Stad egter, nog twaalf duizend zeven honderd zeven en dertig guldens negen stuivers en agt penningen, by slot van Rekening schuldig bleef (*q*).

1612. Voorslag om eenige vaarten door Brabant te maaken.

In het begin van het volgende jaar, leverde zekere *Paulo Francesqui*, een verzoekschrift de Staaten van Brabant over, waar in hy voorstelde, om den Koophandel te doen bloeien, eenige vaarten door dat land te graven. De eerste vaart, zoude uit de Maaz, omtrent Maastricht, door de Rivier den Demer, en zo voorts in de Schelde getrokken worden. De tweede, van Leuven in de eerste vaart, zonder de Stad Mechelen te raken. De derde, van 's Hertogenbosch, door Eindhoven, tot Hasselt, mede in de eerste vaart. De vierde van Brussel, tot Bergen in Henegouwen; de kosten der Eerste vaart, begroote hy, op zevenmaal honderd twintig duizend guldens (*r*). De Staa-

(*m*) Conclusie Boek *op den* 14 *Mei* 1611.
(*n*) Conclusie Boek *op den* 16 *Mei* 1611.
(*o*) Stads Rekening *van St. Remys* 1610 *tot* 1611.
(*p*) Stads Rekening *voorsz. Hoofdstuk* VII. VIII. en IX. van Ontfang.
(*q*) Het slot der Stads Rekening *van St. Remys* 1610 *tot* 1611.
(*r*) Besoignes met de Staaten *van den* 9 *Februari* 1612.

Staaten zonden zyn verzoek, aan de vier Hoofdsteden, om zig daar op te uiten (*s*). De Regeering alhier verzogt, van het opbrengen der penningen, tot die vaarten nodig, bevryd te zyn, doch dat men geliefde te weeg te brengen, dat den dam, die by de Schans Crevecœur lag, geruimd mogt worden, om de landen, rontsom de Stad gelegen, van het water te ontlasten, en de Rivier de Dieze vaarbaar te maaken, zo als die voor den Oorlog geweest was. Zy vermeende, dat dit, ten tyde van het Bestand behoorde te geschieden (*t*). Zederd dien tyd, tot het jaar 1619, is 'er niet meer van die vaarten gerept. Het was van vry wat meer aanbelang voor 's Hertogenbosch, dat de Dieze vaarbaar gemaakt werd, om dat de handwerken, en gewassen, die de Stad, en de Meyerye uitleverden, daar door meest naar Holland vervoerd werden.

IX. Boek. Aalbrecht en Isabella, 1619.

Ten tyde van het eerste beleg der Stad in het jaar 1601, waren eenige huizen afgebroken, en derzelver erven, tot vermeerdering der vestingwerken ingenomen, ook was de Stad door het geweldig schieten ter dier tyd, zeer beschadigd. De Aarts Hertogen hadden reeds toegezegt, dat die schade, uit de gemeene middelen voldaan zoude werden, waar op de Regeering van tyd tot tyd aanmaningen gedaan had, en by het toestaan eener Bede in het jaar 1606, had zy geweldig geklaagd, dat men haare Burgery die schade, welke zy, om de gemeene zaak geleden had, niet voldeed, doch dit alles was zonder vrugt geweest.

Vergoeding der afgebroken huizen tot het maaken der vestingwerken.

(*s*) Besoignes voorsz. *op den* 12 *April* 1612.
(*t*) Conclusie Boek *op den* 18 *Mei* 1612.

IX. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1612.

weest. Na het sluiten des Bestands, vernieuwde de Regeering haare klagten, tot dat eindlyk, in dit jaar, de Aarts Hertogen beloofden, dat zy, het geene, aan de waardering, der afgebroken huizen, nog onbetaald was, voldoen zouden, ingeval de Regeering van haaren eisch, wegens het beschadigen der Kerken, Kloosteren, en Huizen, gedurende het beleg veroorzaakt, wilde afzien. Deeze om de Burgery, wegens het afneemen hunner huizen, en erven, aan geld te helpen, was genoodzaakt, dit aanbod, hoewel ongaarne aan te nemen. Zy verklaarde niet te min, in haar geheel te blyven, om de schaade door het schieten aan de Gebouwen gedaan, van het gemeene Land van Brabant te verzoeken (*u*). Aalbrecht vorderde hier op eene verklaring, dat de Regeering, van haaren eisch tot vergoeding der schade aan de Gebouwen, afzag, waar in zy genoodzaakt was te bewilligen (*v*). De rede die Aalbrecht hier toe had, was, om dat hy vreesde, dat de Staaten het euvel opneemen zouden, dat hy hun hier door, een last op den hals haalde (*w*).

1613. Moeite door de Regeering aangewend om de Dieze te doen openen.

Op het voorgaande jaar heb ik verhaald, dat Regeering alhier verzogt had, de Rivier de Dieze vaarbaar te maaken. De Stad werd door den dam in de Dieze by Crevecœur gelegd, niet alleen de gemeenschap met de Maaz, afgesneden, maar vermits het water, zig niet ontlasten kon, moesten alle de landen rontsom de Stad onder wa-

(*u*) Conclusie Boek *op den 4 Januari* 1613.
(*v*) Conclusie Boek *op den 16 Februari* 1613.
(*w*) Brief van J. van Breugel Stads Gemagtigden te Brussel *van den 18 Februari* 1613. in de Archieven der Stad.

water blyven. Verscheide Polders, die in de Dieze zig ontlasten, konden geenen sluisgang hebben, en dus werden alle die landen daar in gelegen, overstroomd, en door den tyd bedorven. Men had in het voorige jaar reeds twee Gemagtigden naar den Haage gezonden, om daar over te handelen. Deezen was te kennen gegeeven, dat het wegneemen van den dam niet geschieden kon, doch men mogt wel lyden, dat 'er een opening, ter zyde der Schans Crevecœur gemaakt werd (*x*). Na veel handelens werd 'er toegestaan, dat die opening aan de Empelsche zyde der Schans geschiede, mits men zeventien Rynlandsche roeden van de graften der Schans af bleeve, om tusschen de graft, en de vaart een Conterscharp te kunnen aanleggen. De Staaten der Vereenigde Nederlanden, stelden eenen Krygsbouwmeester aan, om de aanwyzing daar van te doen (*y*). De Regeering, die gaerne om het voordeel, dat de Burgery hier door bekomen zoude, een weinig in de kosten daar toe nodig, wilde draagen, magtigde tot dat werk zes Leden uit derzelve, met den Pensionaris, en den Griffier (*z*); doch de aanbesteding dier vaart liep zo hoog, dat de Regeering oordeelde, dat dit de Stad, en de Meyerye te veel bezwaren zoude: zy verzogt derhalven de Aarts-Hertogen, dit, ten lasten van geheel Brabant te brengen, en by weigering van dien, alles nader te overwe-

IX. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1613.

(*x*) Brief van G. van Delft en G. van Zomeren Gemagtigden naar den Haage *van den* 14 *Mei* 1612. in de Archieven der Stad.

(*y*) Brief van denzelven *van den* 29 *Mei* 1612. in de Archieven der Stad.

(*z*) Conclusie Boek *op den* 24 *September* 1612.

XI. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1613.

wegen (*a*). Ten zelven einde, vervoegde men zig daar over by de Staaten, deeze verklaarden, dat haaren wil goed was, doch dat de middelen daar toe ontbraken; Een gelyk verzoek had men by de Aarts Hertogen gedaan, weshalven men moest afwagten, wat deeze daar op, zouden goedvinden (*b*). De Meyerye, die een gedeelte dier kosten draagen moest, en op wiens aandeel, *parate executie* verleend was, had zig by den Raad van Brabant vervoegd, en schorsing daar van verworven. Dit alles, en de kosten, die te zwaar voor de Stad alleen, zouden vallen, deed de Regeering besluiten, het voorgenomen werk, nog eenigen tyd te staaken (*c*). Hier by kwam, dat het Kwartier van Kempeland, het welk reeds, vyftien honderd guldens, in mindering van hun aandeel, voldaan had, dat geld, te rug vorderde, waar toe de Regeering niet bewilligde, om rede, dat zy meer, aan onkosten verschoten had, dan het aandeel der Meyerye beliep (*d*). Na veele handelingen hier over, werd die zaak slepende gehouden. Inmiddels werd de Regeering verbooden, niet eerder met de Gemagtigden der Staaten te handelen, ten zy alles nader by de Aarts Hertogen onderzogt ware (*e*). Tot myne verwondering vind ik hier van niets, dan alleen dat in het volgende jaar eenige Gemagtigden naar Cre-

(*a*) CONCLUSIE BOEK *op den* 19 *April* 1613.
(*b*) CONCLUSIE BOEK *op den* 1 *Juni* 1613.
(*c*) CONCLUSIE BOEK *op den* 17 *Mei* 1613.
(*d*) CONCLUSIE BOEK *op den* 10 *Januari* 1614.
(*e*) APPOINTEMENT op de Requeste der Regeering aan de Aarts Hertogen overgegeeven *van den* 30 *Juli* 1614. in het CONCLUSIE BOEK *op den* 18 *Augustus* 1614.

Crevecœur, en Heusden gezonden zyn (*f*). IX. Boek. Het is egter zeker, dat die Vaart geopent is, om dat ik vind, dat de Regeering in het jaar 1616 last gaf, verscheide zandplaaten, in de Dieze omtrent den Bosschen Sloot te doen wegneemen (*g*), en dit zoude onnodig geweest zyn, indien men door de Dieze vaaren, kon.

Aalbrecht en Isabella. 1613.

's Hertogenbosch was thans, een Grensvesting der Spaansche Nederlanden, tegen de Vereenigde Gewesten geworden, des oordeelde men het dienstig, die Stad, zo veel mooglyk te versterken. De Staaten van Brabant, hadden daar toe vyf en twintig duizend guldens jaarlyks, voor den tyd van drie jaaren ingewilligd, en de Aarts Hertogen hadden te weeg gebragt, dat de Stad, en Meyerye, ieder zes duizend gulden jaarlyks hier toe gaven (*h*). Naar maate dit geld inkwam, werden 'er verscheide werken aangelegd, waar onder zes bolwerken aan Stads muuren.

1614. Vermeerdering van vestingwerken der Stad.

De Aarts Hertog had zekeren *Alexander Bonaventura*, als opperste Zoetelaar, zo over het leger, als over de Steden daar Bezetting in lag aangesteld; uit dien hoofde vermeende deeze bevoegd te zyn, hier ter Stede eenen Wyn, en Bierkelder, ten behoeven der Bezetting op te rigten. De Regeering, die zulks vrugtloos had tragten te weeren, klaagde deswegens aan Aalbrecht: 1615.
„ Dat zy, de imposten der Stad, by koop ver-
„ kregen had, om die te minderen en te vermeer-
„ deren. Hy had om die rede, in het jaar 1603
„ goed-

Opregting van een Wyn en Bierkelder voor de Bezetting.

(*f*) Conclusie Boek *op den* 11 *en* 16 *September* 1615.
(*g*) Conclusie Boek *op den* 5 *Juni* 1619.
(*h*) Stads Rekening *van St. Remys* 1617 *tot* 1618.

IX. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1615.

„ goedgevonden, dat de Bezetting alle Stads lasten, even als de Burgery betaalen moest. Die Wyn, en Bierkelder kon oorzaak tot veele sluikeryen geeven, en tot vernietiging van Stads imposten strekken: waar uit volgde, dat men niet in staat zoude zyn, de Beden, en andere Stads schulden te voldoen. Zy verzogt derhalven, dat Aalbrecht geliefde te verklaren, dat haare Stad, niet onder den last, die Bonaventura verkregen had, begrepen waare." Zy verzogt mede, aan den Thesaurier, en die der geldmiddelen te Brussel, dat zy hunnen dienst, ten nutte der Stad, by den Aarts Hertog geliefden aan te wenden: Dit had ten gevolge, dat Aalbrecht op den twaalfden Maart deezes jaars verklaarde, dat de last, dien hy aan Bonaventura gegeven had, zig over 's Hertogenbosch niet uitstrekte (*i*). Het schynt my toe, dat de Aarts Hertog, des te gemaklyker hier toe te beweegen was, om dat hy onlangs, eene verlenging, van vermeerdering der Bede verzogt had, waar op hy de toestemming der Staaten niet verkregen had: en hy dus hier door de gunst der Regeering heeft getragt, te winnen; want ik vinde, dat deeze, tot die verlenging, wel gestemd, doch goedgevonden had, het besluit daar van niet te doen opmaaken, ten zy Aalbrecht, haar verzoek omtrent den Wyn en Bierkelder had toegestemd (*k*).

Die egter weder afgeschaft word.

De

(*i*) Brief der Regeering aan Aalbrecht *van den* 27 *Februari*. Brief aan den Thesaurier en Hoofden der Financien *van den* 28 *Februari*. Antwoord van den Aarts Hertog *van den* 12 *Maart* 1615. alle in het Conclusie Boek *op den* 18 *Maart* 1615.

(*k*) Conclusie Boek *op den* 26 *en* 27 *Juli* 1615.

De Gevels der meeste huizen in deeze Stad, waren van ouds, (gelyk 'er thans nog verschei-den overig zyn), van hout gemaakt, waarom de Regeering in dit jaar, zo tot voorkoming van brand, als tot sieraad der Stad goed vond, dat ieder Burger, (behalven de Geestlyke, en Kloosters) die eenen steene Gevel voor zyne huizinge zoude maaken, van Stads wege met een derde der steenen, daar toe noodig, beschonken zoude werden. Deeze gift werd in geld voldaan, gerekend na den prys der steenen. Veele Burgers, hier door aangemoedigd, veranderden in het eerste jaar zestien gevels (*l*). Een groot getal waarlyk, wanneer men den vervallen staat der Burgerye, van dezen tyd, beschouwd.

IX. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1615.

Van Stads wege werd een derde der steenen tot het zetten van nieuwe gevels gegeven.

In de Dorpen Engelen, en Vlymen, omtrent een uur gaans van de Stad, werd thans (als onder Holland gelegen,) de Hervormde Leere openlyk gepredikt. Dit geschiede mede in de Schans Crevecœur, die in de magt der Vereenigde Gewesten was. De Predikanten dier plaatsen, deelden aan de armen, zonder te letten van waar zy kwamen, merklyke liefde gaaven uit. Dit lokte veele arme Inwooners der Stad, derwaards, terwyl anderen uit nieuwsgierigheid mede gingen. Men liet zulks, eenigen tyd met oogluiking toe, tot dat zeker Burger van deeze Stad, op zyn sterfbed, den Priester beleed, dat hy, op die plaatsen, met zyne huisvrouw, meermaal geweest was, en de Hervormde Leeraars met genoegen gehoord had. Dit werd door dien Geestlyke, de Re-

Verbod, om naar Engelen of Vlymen ter preek te gaan.

(*l*) Stads Rekening *van St. Remys* 1615 *tot* 1616. *Kapittel* van Uitgaaf aan nieuwe steene gevels.

IX. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1615.

Regeering aangebragt, die terstond, hier op het gaan, naar die plaatsen, op Zon- en Feestdagen deed verbieden (*m*).

Herstelling der Dyken onder Orten.

In het jaar 1593 waren de dyken onder Orten op bevel des Graaven van Mansfeld geslegt. Na het sluiten van het Bestand hadden de Dykgraaf, en Heemraaden van de Polder *de Eigen* getragt, die te doen herstellen, en meenden de kosten, daar toe nodig, ten lasten der Stad te herhaalen. De Regeering alhier verzogt aan Aalbrecht, dat de dyken, niet op hunne oude plaatsen, maar zo veel te rug mogten gelegd werden, dat de Stad buiten bereik van het geschut, dat men daar op kon stellen, bleef: als mede dat de Gedykslaagdens, den nieuwen dyk, gelyk zy den geslegten gedaan hadden, zouden moeten onderhouden. Hier op antwoorde de Aarts Hertog; dat de Dyken ten kosten der Ingelanden, ter plaatse, daar hun dit, door een Krygsbouwmeester aangewezen werd, zouden gelegd werden, en dat de nieuwen, door de Gedykslaagdens, van den ouden Dyk, onderhouden zouden werden (*n*).

1616. Pestziekte in de Meyerye, en binnen de Stad.

In het Kwartier van Peelland, en voor al in het Dorp Vechel, en daar om streeks, had zig in den zomer des voorleden jaars, een Pestziekte geopenbaard: om deeze rede had de Regeering, eenige lieden aan de Poorten gesteld, die zorg zouden draagen, dat niemand, uit de besmette plaatsen, binnen de Stad kwame, ook verbood zy alle

(*m*) CONCLUSIE BOEK *op den* 17 *November* 1615.

(*n*) APOSTILLE des Aarts Hertogs Aalbrecht *van den* 18 *April* 1616. op de Requeste der Regeering in de Archieven der Stad.

alle gemeenſchap met dezelven (*o*). Niet tegen- IX. Boek.
ſtaande dit, drong die plaag, hier ter ſtede in. Aalbrecht
Men ondekte dezelve eerſt, in een huis, agter en
de Kraan, by de Viſchmarkt: De Regeering Iſabella.
ſtelde, om de beſmettene te helpen, eenen Ge- 1616.
neesheer, Heelarts, en eene Vroedvrouwe aan, en gelaſtte de Regenten van het zieken Gaſthuis, zig van bekwaame lieden te voorzien, om de bezogten ter hulp te komen (*p*). Den Geneesheer zoude vyf honderd guldens jaarlyks, zo lang de Peſt duurde, betaald werden, en na dien tyd, de helft (*q*). De ziekte ſchynt in het volgende jaar opgehouden te hebben, om dat ik vind, dat de Geneesheer toen maar de helft ontfing (*r*).

Het buſchkruid was tot hier toe, op verſchei- 1617.
den plaatſen, onder anderen op de Ortenbinnen Het kruid-
poort bewaard. De brand, die in het voorleden huis ge-
jaar, omtrent die Poort ontſtond, deed de Re- timmerd.
geering te raade worden, om op eene afgelegen plaats een Kruidhuis te timmeren (*s*). Waar toe men de Weide van het Geertruiden Klooſter uitkoos. De twee eerſte Leden, om de noodige koſten hier toe te vinden, ſtemden, Stads impoſten op de Wynen, en Bieren, te verhogen, doch het derde Lid wilde die penningen uit de middelen der veſtingswerken vinden (*t*). Aalbrecht, hier van, door Grobbendonk onderregt, maande de

(*o*) Stads Rekening *van St. Remys* 1615 *tot* 1616.
(*p*) Conclusie Boek *op den* 23 *December* 1616.
(*q*) Stads Rekening van *St. Remys* 1616 *tot* 1617.
(*r*) Stads Rekening *van St. Remys* 1617 *tot* 1618.
(*s*) Conclusie Boek *op den* 28 *Mei* 1616.
(*t*) Conclusie Boek *op den* 10 *en* 11 *Februari* 1617.

IX. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1617.

de Regeering aan, om spoedig hier toe de middelen te beramen, waar mede nochtans eenigen tyd gedraald werd (*u*). Eindlyk besloot de Regeering, dat de Stad twaalf duizend guldens hier toe zoude geeven, mits zy, in het vervolg niet meer hier over, bemoeilykt werd (*v*). De grond werd in dit, en in het volgende jaar gehoogd, en alles was in het jaar 1621 ten einde gebragt (*w*). De kosten beliepen, een en twintig duizend zeven honderd agt en negentig guldens, en zes stuivers, waar van de Aarts Hertogen drie duizend guldens aan de Stad schonken (*x*). Dit Kruidhuis is tot heden toe in wezen. Het staat by de Ortenpoort. Voorheen was het met eene graft omgraven, die in het jaar 1769 gedempt werd. Voor dien tyd, was onder de brug voor de poort, eene blaauwe steen te zien, waar in deeze tydregel uitgehouwen was.

D*or*MI V*t* eX*per*gI*s* C*ar*I*s*.

Dat is:

Slaapt om te ontwaken.

Eed aan den Koning van Spanje door de Staaten van Brabant gedaan.

De Aarts Hertogen schreven in de maand April deezes jaars, aan de Staaten van Brabant, dat *Don Garcias de Parejas* Ridder der Ordre van St.

(*u*) Conclusie Boek *op den* 11 *Augustus* 1617.
(*v*) Conclusie Boek *op den* 30 *Augustus* 1617.
(*w*) Stads Rekening *van St. Remys* 1619 *tot* 1620. *en van* 1620 *tot* 1621.
(*x*) Stads Rekening *van St. Remys* 1617 *tot* 1618. en volgende tot die *van St. Remys* 1621 *tot* 1622. *ingesloten*.

St Jakob, door den Koning van Spanje, herwaards gezonden was, om van hun, den eed van getrouwheid, zo als ten tyde, dat de Nederlanden aan den gemelden Koning te rug keerden, beloofd was, af te neemen. Parejas vorderde derhalven, dat de Staaten, op den agtienden dier maand vergaderen om dien eed af te leggen. Zy hadden den Baron *van Hoboken*, daar by gevoegd, om te zien, of alles behoorlyk verrigt werd (*y*). Jo. *Hendrik van Gestel*, voorzittend Schepen, en Mr. *Johan van Thulden*, Raad, en Pensionaris van 's Hertogenbosch, leiden als Gemagtigden, in naame dier Stad, den eed af (*z*).

IX. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1617.

De Staaten van Brabant hadden, in het jaar 1614, voor den tyd van drie jaaren, jaarlyks, vyf en twintig duizend guldens, tot versterking van 's Hertogenbosch ingewilligd. Die tyd was thans verstreken, waarom Aalbrecht daar van, verlenging, voor den tyd van drie jaaren verzogt. De Geestlykheid en de Edelen, stemden nog voor een jaar (*a*), doch de Steden Leuven, Brussel, en Antwerpen, sloegen dit in den begin-

Nieuwe Bede tot de Vestingwerken van 's Hertogenbosch.

(*y*) Brief der Aarts Hertogen *van den* 12 *April* 1617. in de Besoignes met de Staaten *van September* 1615 *tot April* 1617.

(*z*) Rapport van Jo. Hendrik van Gestel en Mr. Johan van Thulden Gemagtigden te Brussel in de Besoignes met de Staaten voorsz.

(*a*) Consent van de Prelaaten en Edelen van Braban*van den* 22 *September* 1617. in de Besoignes met de Staaten *van Juni* 1617 *tot December* 1618.

IX. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1618.

ginne plat af (*b*). Waar om de Aarts Hertog in het jaar 1618, de Staaten een tweeden voorslag deed, waar in hy, op het voltoojen der vestingwerken van 's Hertogenbosch, sterk aandrong: De Regeering dier Stad, verzogt den Pensionaris der Staaten *Schotte*, en den Griffier Maas, die zig thans te Oedenrode, in de Meyerye bevonden, herwaards te komen, om de Vestingwerken te beschouwen, en aan de Staaten van de noodzaaklykheid der voltoojing van dien, verslag te doen. Terwyl zy alles bezigtigden, toonde hun de Regeering by den kleine Hekel een meenigte steenen, en kalk, die door haar, op goed vertrouwen gekogt was, om daar omtrent een bolwerk te maken (*c*). Het schynt, dat na het verslag dier Heeren, volgde, dat de gemelde Steden, nog in dit jaar, vyf en twintig duizend guldens ééns, inwilligden (*d*). De Regeering had inmiddels, op voorstel van Grobbendonk goedgevonden, agt duizend guldens van Stads wege, daar toe opteneemen (*e*).

1619. Samenkomst van eenige Remonstrantsche Predikanten te Waalwyk en voorval tusschen hen en den Bisschop van 's Hertogenbosch.

Na het houden der Dordrechtsche Kerkvergadering, werden de Remonstransche Leeraars, de Vereenigde Gewesten ontzegd, en veele van hun wer-

(*b*) Opinien der Steden Leuven, Brussel en Antwerpen *van den* 6 *en* 20 *November* 1617 *en* 11 *January* 1618. in de Besoignes met de Staaten voorsz.

(*c*) Verbaal van het gebesoigneerde met den Pensionaris *Schotte* en Griffier *Maas* binnen 's Hertogenbosch in de Besoignes voorsz.

(*d*) Nader Opinie der Steden Brussel, Antwerpen en Leuven *van den* 2 *en* 13 *October* 1618 in de Besoignes voorsz.

(*e*) Conclusie Boek *op den* 17 *November* 1617.

werden naar Waalwyk gebragt. De Heer aldaar deed, niet tegenstaande het Gemeen, hier over zeer te onvreeden was, zyn best, om de Remonstranten ter welvaard, dier plaats, te behouden. Inmiddels kwam de Bisschop van 's Hertogenbosch, in de maand Juli deezes jaars aldaar, om den staat eenes vrouwen Kloosters op te neemen; Toen zette de Heer van Waalwyk de Remonstranten aan, om den Bisschop te begroeten, en hem te verzoeken, of zy zig aldaar mogten nederzetten: Hier toe werden *Episcopius*, en *Niellius* gemagtigd, die beleefd van hem ontfangen, en zelf verzogt werden, by hem in 's Hertogenbosch te komen, ook nodigde hy hen ter tafel, in het Klooster, dat nogtans heuslyk geweigerd werd. De Bisschop verzogt hier op den Heer van Waalwyk, dat hy hem, met Episcopius nodigen wilde, en deezen verzoeken, zulke Leeraars als hem goeddagt, mede te brengen. De Remonstranten reeds berigt, dat zy buiten toestemming des Bisschops, niet te Waalwyk zouden mogen blyven, baden Episcopius, en Niellius, daar te gaan, het welk zy, hoe wel uit vreeze voor hunne vyanden, schoorvoetende deeden. Hier vonden zy, behalven den Bisschop, twee Jesuiten, twee Predikheeren, en een Kanunnik Graduaat der Hoofdkerk hier ter Stede: By hunne aankomst, reikte de Bisschop hun de hand toe, en zeide: *Zyt welkom myne Broeders. Ik noem u aldus, hoewel wy verschillen omtrent zekere leden van den Godsdienst, egter zoeken wy onze Zaligheid, beiden door Kristus. Uwe onderdrukkingen smerten my. De Hertog van Alba heeft, door zyne strenge Plakaaten, en wreede vervolgingen, den Roomschen Godsdienst, en on-*

IX. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1619.

ze zaaken, veel nadeel toegebragt. Het is te verwonderen, dat de Staaten der Vereenigde Nederlanden zig verbeelden, dat het volgen van zulk een voorbeeld, dat onzen ondergang aldaar veroorzaakt heeft, hun voordeelig zal zyn. Onder de maaltyd, werd over de besluiten der Dordrechsche Kerkvergadering, gesproken, waar in de Jesuiten, en de Bisschop, met de Predikheeren over het gevoelen der Remonstranten, geweldig verschilden. De laaste stookten den Priester van Waalwyk op, om tegen de Remonstranten te prediken, het welke hy driftig volvoerde, noemende hen, halve Pelagiaanen, geslepener, en gevaarlyker Ketters, dan de Kalvinisten. Het gemeen werd hier door, zeer verbitterd, en de Heer van Waalwyk, die dit uitvaren te vergeefs, den Priester verboden had, klaagde hier over by den Bisschop; deeze ontbood den Priester, en bestrafte, hem, wegens zyn oproerig prediken, en dreigde, dat indien hy, op die wyze voortvoer, hy, hem naar zyne Abdye zoude zenden: gelastende verder, dat op den volgenden Zondag, een Augustiner Monnik, den dienst te Waalwyk, verrigten zoude. Deeze maande de Inwooners aan, de Remonstranten met gematigheid te handelen, en zeide, dat zy deugzaam, en ervaren, doch streng behandeld waren; Zy waren wel in eene dwaalleer geboren, maar dat die Leer, waarom zy leden, was Katolyk: De Inwoners moesten tonen, dat de Roomschgezinde Leer beter, dan die der Hervormden ware; Dit konden zy best doen, met de verdrukten lief te hebben. De Roomsche Priesters werden, in de Vereenigde Nederlanden vervolgd, en de Leeraars der Hervormden, boezemden hunne toehoorders, den

haat tegen hen in. Zy zouden derhalven toonen, dat zy meer deugden, dan die geweldige Ketters bezaten. Kristus had gelaſt, dat men zyn vyanden lief moeſt hebben, en goed doen, die ons haatten. Hier in beſtond meer deugd, dan in het beminnen der Roomſchgezinden, en alle andere Godsdienſten te haaten. Hier door zoude hunne waare Leer, by de Ketters zelf geliefd worden. De Prieſter van Waalwyk werd kort hier na herſteld, en de Remonſtranten verkregen van den Biſſchop, nog drie maanden, aldaar te mogen blyven. Zy vergaderden tweemaal daags, om hunne zaaken te regelen. Korten tyd hier na, gelaſten de Staaten der Vereenigde Nederlanden, de Bevelhebbers der Steden Heusden, en Geertruidenberg, te beletten, dat de Ingezetenen geene gemeenſchap met de Remonſtranten hielden; zy, dus geſtadig met Soldaten omringd, agtten zig derhalven, te Waalwyk niet langer veilig, en vertrokken naar elders (*f*).

IX. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1619.

In dit jaar, ſloeg een Krygsbouwmeeſter de Staaten van Brabant voor, om eene vaart, van de Maaz, in de Schelde te maaken. Hy begroote de koſten daar van, op zes tonnen gouts, en nam aan, in twee jaaren tyd daar mede in gereedheid te zyn. De Edelen, en eenige anderen der Staaten, neigden hier toe, doch het werk had geenen voortgang. De Gemagtigden van 's Hertogenboſch te Bruſſel, gaven hier van de Regeering kennis, met byvoeging dat zy zig hier tegen zou-

Voorſlag om een vaart uit de Maaz in de Schelde te maaken.

(*f*) Histoire Abregée de la Reformation des Pais bas Tom. II. *Livre* XLVII. *page* 201-208.

IX. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1619.

zouden stellen, om dat hun bewust was, dat dit met Stads belangen streed (g).

Uitvaart van den Keizer Matthias hier ter Stede gehouden.

Matthias Roomsch Keizer, Broeder van Aalbrecht, overleed in deezen jaare te Weenen. Aalbrecht verwittigde den Bisschop alhier, dat hy voornemens was, op den twintigsten April, des Keizers uitvaart te Brussel te houden, en gelaste hem, die, ten zelven dage hier ter Stede, en in alle de plaatsen zynes Bisdoms te laaten doen (h). Ik verwondere my, dat noch in de Registers der Stad, noch in de Rekeningen, of elders hier van iet, gevonden werd. Het is egter ontwyfelbaar, dat die uitvaard is gehouden, om dat Matthias, een Broeder des Hertogs van Brabant was, en dat Aalbrecht dit uitdruklyk bevolen had.

Moeilykheid wegens het Plakaat op de Munte.

De Aarts Hertogen hadden zederd eenige jaaren herwaards twee Plakaaten, op de herstelling der Munte gemaakt, en daar by, het gout, en zilver geld in hunne Nederlanden, op zekeren vasten prys gesteld. De Stad 's Hertogenbosch, aan de uiterste grenzen gelegen, tegen zulke landen, daar het geld, hooger uitgegeeven kon werden, werd hier door merklyk bezwaard. Het was te vermoeden, dat de Kooplieden, die Stad, om het verlies op het geld, schuwen, en de Nering aldaar, verlopen zoude. Van tyd tot tyd hadden Stads Gemagtigden te Brussel, te vergeefs ten

(g) Brief van Jo. P. van Gestel en J. van Thulden Gemagtigden der Stad te Brussel *van den* 3 *Mei* 1619. in de Archieven der Stad.

(h) Brief des Aarts Hertogs Aalbrecht aan den Bisschop van 's Hertogenbosch *van den* 14 *April* 1619. onder Copie autenticq in de Archieven der Stad.

ten Hove verzogt, dat die Plakaaten in de Stad, en Meyerye geen plaats mogten hebben: Eindlyk deed de Burgery den Aarts Hertogen een verzoek, waar in zy de voorgemelde redenen te kennen gaf, met byvoeging, dat het geld in de Meyerye, te Weert, Venlo, Roermonde, en Maastricht, hooger ging, en dat men zig aldaar, aan het Plakaat niet kreunde. Haare Stad was van die plaatſen als omſingeld. Dus was hier een geheel verval te dugten. Zy verzogt derhalven, dat het geld in 's Hertogenboſch, tot vyf ten honderd, hooger, uitgegeven mogt worden. Dit verzoek werd afgeſlagen (*i*), waar van de rede was, dat die van Ryſſel, Doornik, Arthois, en Henegouwen, die Plakaaten bezworen hadden, met beding, dat niemand hier van verſchoond zoude werden, ook verſtond men mede, dat die van de Meyerye, hier toe gedwongen zoude werden (*k*).

IX. Boek. Aalbrecht en Iſabella. 1619.

Van geen beter uitſlag was het verzoek der Staaten van Brabant, aan de Aarts Hertogen des wegens gedaan, waar in zy hun, het nadeel, dat het gemeene Land, door die Plakaaten lyden zoude, aantoonden, ook klaagden zy, dat de buitengewoone Vonniſſen, zonder gedaante eenes gegeeven gedings, ſtrydig waren tegen alle de blyde Inkomſten der Hertogen, en die van Aalbrecht zelfs.

(*i*) Request der Burgery van 's Hertogenboſch aan de Aarts Hertogen met het Appointement *van den* 12 *Novemb.* 1619. in de Archieven der Stad.

(*k*) Brief van Jo. H. van Geſtel en J. van Thulden Gemagtigden te Bruſſel *van den* 18 *November* 1619. in de Archieven der Stad.

IX. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1619.

zelfs (*l*). Doch de Aarts Hertogen verklaarden, dat het Plakaat op de Munt, met goed overleg, ten voordeele van den Lande gemaakt was; ontstonden 'er in tyd en wyle, eenige ongemakken uit, dan moesten de Staaten daar van opening, en de middelen, ter verhindering van dezelven, opgeeven. Het behandelen der zaaken, zonder geding, streed niet tegen de blyde Inkomsten; om dat, met opzigt tot de Munte, zulks altoos zo verstaan was (*m*). De Schepenen hier ter Stede, die nu geenen uitweg wisten, leiden den eed, op die Plakaaten af: Zy deeden egter, in hunne besluiten aantekenen. „ Dat, hoewel het „ doen van eed, op het Plakaat der Munte, tot „ het uiterste verval der handwerken, binnen de „ Stad strekte, zy egter bereid waren, de Pla- „ kaaten der Aarts Hertogen, te gehoorzaamen, „ en by wyze van proeve, dien eed af te leggen, „ onder voorwaarde: dat die der Meyerye, „ Weert, Roermond, en andere plaatsen, den „ gemelden eed, mede zouden afleggen. By „ gebreke van dien, zoude het afleggen van hun- „ nen eed, als niet gedaan, aangemerkt wor- „ den (*n*)." Eindlyk lieten de Dekenen der Gilden zig hier toe, na veel moeite, en lang beraad, mede beweegen (*o*).

De

(*l*) Remonstrance des trois Etats de Brabant, touchant le dernier Placart de la Monoie *faite le* 29 *Octob.* 1619. in de Archieven der Stad.

(*m*) Resolution de Leur Altesses sur la Requete des Etats de Brabant *du* 12 *Novembre* 1619. in de Archieven der Stad.

(*n*) Conclusie Boek *op den* 14 *December* 1619.

(*o*) Conclusie Boek *op den* 15 *December* 1619.

De Regeering maakte dit alles, de Hoofden, en Gemagtigden der Geldmiddelen te Brussel bekend. Deeze antwoorden, dat zy last gegeven hadden, om op alles, daar de Regeering zwaarigheid in maakte, te voorzien, zy konden gerust wezen, dat alle haare nabuuren, zig naar de Plakaaten op het stuk der Munte gemaakt, mede zouden moeten schikken (*p*). IX. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1619.

In het volgende jaar vertoonde de Regeering de Aarts Hertogen, den grond der elende, en rampen, waar in zy zig door het gehoorzamen aan die Plakaaten, gedompeld zag. De ondervinding had haar doen zien, dat dit, de ondergang der Stad, en de verryking der rontsomliggende Steden, in de Vereenigde Nederlanden, naar zig zoude sleepen: zy bad derhalven, dat hier tegen een behoorlyk middel, mogt uitgedagt worden; Dit zoude kunnen geschieden, indien de Munt, vyf, of zes ten honderd, binnen de Stad hooger werd gesteld, dan het Plakaat vermelde. Hier op verklaarden de Aarts Hertogen, genegen te zyn, de Stad te helpen, zy zouden daar toe, eenige Gemagtigden benoemen, mits dat de Plakaaten, inmiddels stand zouden grypen (*q*). Nergens vind ik duidlyk gemeld, wat hier op gevolgd zy; des ik gisse, dat men by oogluiking gedoogd hebbe, dat de Munt, hier ter Stede, en in de Meyerye, vier ten honderd, hoo- 1620.

(*p*) Brief der Hoofden en Gecommitteerden tot de Finantien te Brussel *van den* 23 *December* 1619. in de Archieven der Stad.

(*q*) Requeste du Magistrat de *Boisleduc* a Leur Altesses & Appointement *du* 16 *Juillet* 1620. in de Besoignes met de Staaten *van* 1619. *tot Januari* 1621.

IX. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1620.

hooger, dan in de andere Spaansche Nederlanden zoude gaan. De rede die my hier toe beweegd, is, om dat de Heer van Grobbendonk de Regeering bekend maakte, dat men de Munte hier ter Stede, vier ten honderd, hooger zoude laaten gaan, het welk dezelve prys, als in Holland was; mits dat de Regeering, daar omtrent, niets meer verzogt, om dat men vreesde, dat men als dan, zig naar het Plakaat zoude moeten schikken (r). Ook hadden die van Antwerpen, ter gelegenheid van het toestaan eener buitengewoone Bede, geklaagd, dat de Munt in 's Hertogenbosch, vier ten honderd hooger, dan in de overige Aarts Hertoglyke landen ging, en dat het Hollandsch, en Zeeuwsch geld, daar ook gangbaar ware (s).

Verzoek om buitengewoonen onderstand.

De Aarts Hertogen vorderden, in deezen jaare van de Staaten van Brabant, een buitengewoonen onderstand, van tweemaal honderd en vyftig duizend guldens. De Geestlykheid, en Edelen stemden, de helft hier in, toeteestaan, en die te vinden uit vyftien stuivers, op ieder Haardstede, en Ploeg in Brabant. De Aarts Hertogen deeden hier op, nader aanzoek by de gemelde twee eerste Leden van Staat, doch, deeze wilden niet hooger, dan tot honderd en vyftig duizend guldens komen, het welk aangenomen werd, en den eisch daar van, de Hoofdsteden toegezonden.

's Her-

(r) Brief des Heeren van Grobbendok aan de Regeering *van den* 25 *Juni* 1620. in de Archieven der Stad.

(s) Consent der Hoofdmannen, Poorteryen, en Wykmeesters tot het heffen der extraordinaire Bede *van den* 26 *Mei* 1620. in de Besoignes met de Staaten *van* 1619 *tot Januari* 1621.

's Hertogenbosch wilde wel, eenen buitengewoonen onderstand toestaan, doch het zelve moest niet uit het Haardstede geld, gevonden werden, om dat in die Stad zig veele armen bevonden, die drie, en meer, en veele ryken, die minder Haardsteden in hunne huizen hadden: Boven dien, waren in die Stad, naar maate van haare groote, meerder Geestlyke Gestigten, dan in andere Steden, die veele huizen hadden, zo dat men die het brood zoude onttrekken. De Bezetting huurde mede veele huizen, of woonde in Barakken, waar van geen Haardstede geld te vorderen was: Wat de Meyerye aanging, het Haardstede en Ploeggeld, zoude haar bezwaaren, om dat hier de hoeven kleiner, en de grond schraalder, dan in de andere Kwartieren van Brabant waren; veele Opgezetenen woonden aldaar in hutten, en huurden de landen; Deeze zouden derhalven, zo veel aan Haardstede, en Ploeggeld, als de groote pagthoeven in Brabant moeten betaalen. Zy vermeende dus, zig van dit onderstandgeld te moeten ontslaan, te meer, om dat de Stad, en Meyerye, tot het aanleggen van Schansen, en Vestingwerken van andere Steden, had moeten betaalen, en dat haar Kwartier, tot vermeerdering der Vestingwerken van 's Hertogenbosch, veel had moeten geeven: De Stad had ook, uit haare eigen middelen, onlangs een Kruidhuis gestigt, waar toe zy veel gegeeven had; De Regeering wilde egter, om haare yver te toonen, tot honderd en vyftig duizend guldens komen, mits men haar smaldeel, daar in, zo liet vinden, als zy goeddagt (*t*). Alle deeze redenen hielpen niets,

IX. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1620.

(*t*) Conclusie Boek *op den* 4 *September* 1620.

IX. Boek. Aalbrecht en Isabella. 1620.

niets, de Aarts Hertogen begrepen het anders, en de meerderheid der Staaten neigde hier mede toe. Men was derhalven genoodzaakt, lysten van de Haardsteden binnen de Stad te maaken, en dezelve werden den Staaten overgezonden, waar by gemeld werd, dat de Regeering, die geensins goedkeurde, maar by haar voorige gedagten volhardde (*u*). De Aarts Hertogen namen hier mede geen genoegen, des verzogten zy, dat die van Antwerpen, en Brussel, welken met 's Hertogenbosch, eene lyn trokken, wilden te weeg brengen, dat die Steden hunne toestemming, tot het heffen van het *Haaardstede* en Ploeggeld gaven. Dit gelukte: doch de twee eerste Leden der Regeering alhier, gaaven te kennen, dat volgens deeze wyze, de Stad boven haar aandeel, in eene gelyke Bede, nu agt honderd een en dertig guldens, en de Meyerye drie duizend vier honderd vyf en zestig guldens meer, zoude moeten betaalen (*v*). De Regeering stemde eindlyk tot die somme, mits die by evenredige smaldeeling, over ieder Stad, en Dorp, volgens de gewoone wyze opgebragt zoude werden; En vermits de onderstand, tot het maaken der Vestingwerken aan andere Steden, bestemd was, en dat 's Hertogenbosch, boven haar aandeel, in de gewoone lasten, zes duizend guldens jaarlyks, tot vermeerdering van haare Vestingwerken opgebragt had, verzogt de Regeering, dat de Aarts Hertogen, de Stad met vier duizend guldens, op zulken wyze als de Regeering goed vond te heffen, gelief-

(*u*) CONCLUSIE BOEK *op den* 15 *Januari* 1621.
(*v*) CONCLUSIE BOEK *op den* 20 *Februari* 1621.

liefden te laaten volstaan (*w*). Deeze voorslag vond mede geenen ingang. De Stad moest de volle somme voldoen, en derhalven raadschaffen om die op de bekwaamste wyze te vinden. De Regeering besloot dan, het aandeel der Geestlykheid by leening op te neemen, om naderhand by dezelve voldaan te worden. Het aandeel der huizen, onder het Vrydom, zoude mede opgenoomen, en het overige uit Stads geldmiddelen betaald werden; Zy gelaste Stads Rentmeesters, alle de Pagters, die nog iet schuldig waren, ter voldoening te noodzaaken (*x*) Stads aandeel werd in het jaar 1621 voldaan (*y*).

IX. Boek, Aalbrecht en Isabell.. 1620.

Het Bestand stond in het begin des jaars 1621 ten einde te loopen, des besloot de Regeering, de Stad by tyds met koorn, en zout te voorzien, en vond goed, hier toe, vier en twintig duizend guldens op te neemen. In het begin des volgenden jaars, magtigde de Regeering, zes uit den haare, nevens de Rentmeesters, om dien inkoop te doen (*z*), waar van zy, rekening deeden, en het graan, werd op de zolders van het Stadhuis gelegt (*a*).

De Regeering voorziet zig van Rog, Tarwe, en Zout.

1621.

Grobbendonk Bevelhebber van 's Hertogenbosch, had een heimlyk verstand, met *Jakob Mom*, geweze Amptman van Maaz en Waal, gehouden. Deeze had aangenomen, de Stad Thiel, den Aarts Hertogen, met behulp van eenige anderen, over te leveren. Even voor het eindi-

Aanslag, op Thiel ontdekt.

(*w*) Conclusie Boek *op den* 26 *April* 1621.
(*x*) Conclusie Boek *op den* 19 *April* 1621.
(*y*) Stads Rekening *van St. Remys* 1620 *tot* 1621.
(*z*) Conclusie Boek *op den* 4 *Januari* 1621.
(*a*) Conclusie Boek *op den* 18 *Juni* 1621.

IX. Boek. digen van het Bestand, werd dit ontdekt, en door de schuldigen met hun leeven, en verbeurd verklaaring hunner goederen geboed (*b*).

Aalbrecht en Isabella. 1621.

Aalbrecht overleed den dertienden Juli te Brussel, in den ouderdom van een en zestig jaaren en agt maanden. Zyn lighaam werd, na dat het vier dagen in de Hoofd Kerk ten toon gelegen had, in de Kapelle van het Sacrament der Mirakelen in Minderbroeders gewaat, gelyk hy begeerd had, geplaatst. Het bleef daar, tot den elfden Maart des volgenden jaars, vervolgens bragt men het naar de Hof Kapelle, en den volgenden dag (*c*) werd het, voor de trappen van het hooge Autaar, in de Hoofd Kerk, onder eenen witten marmeren steen, zonder eenig opschrift plegtig ter aarde besteld. Op de loode kist werd een koper plaatje gehegt, waar in zynen naam, afkomst, en sterfdag gemeld stond (*d*).

Dood van Aalbrecht.

Gedaante en Zeden.

Hy word beschreven, klein, doch wel gemaakt van lighaam, gaande altoos regt, en staatig, hoog blond van hair, dat volgens de gewoonte zynes tyds, kort was, en had een dikken spitsen baard. Zyn voorhoofd was hoog, en breet, was deftig en ernstig van wezen, en had, gelyk alle, van zyn geslagt, eenen dikke onderlip: Sprak weinig, maar verstandig. Zyn hofhouding was pragtig, doch geschikt. Hy was zig volkomen meester, en sprak nooit dan met ernst, en zynde den Godsdienst

zeer

(*b*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *blads.* 146 *en* 147.

(*c*) Delices des Pais Bas *Tom.* I. *page.* 49. Histoire de l'Archiduc Albert *Liv.* V. *page* 362.

(*d*) Van Gestel Historia Archiepiscop. Mechlin. in Decanatu Bruxellensi *pag.* 16.

zeer toegedaan, ging hy alle dagen ter Misse, zelfs wanneer hy te velde was. Men wil, dat hy het gebruik, van het Verhemelte, dat men boven den Priester, wanneer hy, met het Hoogwaardige langs straat gaat, draagd, uitgevonden, en dat hy ook, aanleiding tot het volgen der Priesters, in dat geval gegeven hebbe. Vele Kerken, die in de Nederlandsche oorlogen verwoest waren (*e*), en de Kloosters der Jesuiten en Kapucynen hier ter Stede, zyn wel door zyn toedoen, doch niet op zyne kosten gestigt, en verbeterd geworden: De Stads kast, en de liefdegaaven der Burgery, verschaften hier toe het nodige. Nochtans heeft hy verscheiden goede wetten gemaakt, waar van de *Albertine Ordonnantie*, eene is, welke, op verzoek van Schepenen der Stad, voortgebragt werd, gelyk dit, uit de voorrede van die blykt. Ook maakte hy eene wet, tot beter bestiering der Regtsplegingen, het *Eeuwig Edict* genaamd.

IX. Boek. Isabella. 1621.

Isabella leide, twee dagen na het overlyden haares Gemaals, alle haare versierselen af, en deed het gewaad der Klarissen aan, waar in zy, haar geheele leeven bleef volharden, met bevel, dat men haar, daar in begraven zoude (*f*).

Isabella neemd na zynen dood het gewaad der Klarissen aan.

De Aarts Hertogin gaf weinig dagen, na het overlyden van Aalbrecht, hier van de Regeering van 's Hertogenbosch kennis, waar op door deeze, terstond orde, om de uitvaart van Aalbrecht te houden, gemaakt, en alles op den twaalfden Sep-

Zy geeft van dit sterfgeval de Regeering kennis

(*e*) Histoire de L'Archiduc Albert *Livre* V. *page* 356–361.

(*f*) Miraei rerum Belg. Chron. *ad Annum* 1621. *pag.* 476.

IX. Boek. Isabella. 1621.

September ter uitvoer gebragt werd. Offchoon van oude tyden af, het eene gewoonte, was, dat de uitvaarten der Hertogen van Brabant, in alle de Hoofdsteden van dat Landschap, op eene plegtige wyze geschieden, nogtans is my niet bewust; dat een dier uitvaarten, hier ter Stede gehouden, gedrukt zy. Het zal dus den Leezer niet onaangenaam zyn, dat ik eene schets, der uitvaart van Aalbrecht, hier laat volgen. Ik zal my, aan de eige woorden, van de oorspronklyke *Ordonnantie* die in Stads komme berust, houden.

Beschryving der uitvaart van Aalbrecht.

Alle de klokken luiden agt dagen voor het doen der uitvaart, en agt dagen daar na, driemaal des daags, telkens met verandering van klokken.

Ten dage der uitvaart, toen men van het Stadhuis ging, luidden alle de klokken, tot dat de gansche Statie in de Kerk was.

Vooraf gingen drie Hopmanschappen en Soldaaten, met hunne Bevelhebbers. De Studenten der Paters Jesuiten volgden twee aan twee bloods hoofds, lezende hun Roosenhoedeke. Voor hen ging *Fatum*, of het Noodlot, in een zwart kleed, met gulde starren. Het had een rad in de hand, en zat op een Kameel Pardel (1). Voor het zelve waren deeze tyd regels:

Re-

(1) De Kameel Pardel word doorgaans tot het geslagt der Kameelen gebragt, schoon het een hert is met hoornen, zonder takken. Het is een der vreemste dieren op den aardbodem, en van veelen, voor een dier der inbeeldingen gehouden. Het is van groote als een Hertenbok, doch heeft een ongemeene langen hals. De voorpooten zyn merklyk langer, dan de agterpooten, het aast op plantgewassen. Zie WATSON dierlyke Wereld verbeterd door NOZEMAN *bladz.* 109 *en* 110.

RegItVr FatIs MortaLe genVs IX. Boek.
Et stabILe sIbI sponDere neqVIt. Isabella.
1621.

Dat is:

Het menschlyk geslagt word door het noodlot bestierd, en kan zig niets standvastigs belooven.

Hier op volgde de wagen des zegenpraalende doods, waar in de dood voor aan, met een Zyssen drygende, stond. Onder zyne voeten lagen Koningen, Prinsen, en andere soorten van menschen. Voor hem zaten drie Prinsen, die te saam een snel, en droef liedeken zongen. Boven het hoofd des doods hong dit opschrift.

Mors sceptra ligonibus æquat.

Dat is:

De dood maakt de Rykstaven met de Spaden gelyk.

Rontsom den Tabernakel des Doods stond deeze tyd regel.

SeVera nobIs fata rapVerVnt DVCeM.

Dat is:

De harde noodlotten hebben ons den Hertog ontrukt.

Agter den wagen dit veers.

GaVDebIt VIta MeLIorI ALbertVs In astrIs.

Dat

IX. Boek.

Dat is:

Isabella. 1621.

Albrecht zal een beter leven in den Hemel hebben.

Op eenige tusschen wydte, volgden twee Jongens in een vreemd kleed, geheel met pluimen van verscheide kleuren, zy droegen een tafereel met dit opschrift:

STA VIATOR ET LEGE

Hæc pompa, non est Corporis, sed Spiritus;
Virtus ad Astra quem levavit previum,
Corpus sequitur, sed prius terram petit.
Id præter unum hic lacrymis dignum est nihil
Sed orba damnum Sylva deplorat suum.

Dat is:

Sta stil reiziger, en lees: Deeze lykstaatie is niet eenes lighaams maar van een geest, den welken de deugd vooraf naar de sterren verheven heeft. Het lighaam volgd, doch het zoekt eerst de aarde. Behalven dit, is'er niets hier, traanen waardig. Doch 's Hertogenbosch bedroefd, betreurd nu haar schade.

Voorts volgden 'er zommige der voornaamste deugden des Aarts Hertogs, als:

VROOMHEID. Een jongeling met een schoon blinkend harnas, helmet, en schild, in de eene hand een speer en in de andere een duif, met een eike kroon. Hy werd op een Reinoceros gevoerd.

MILD-

MILDHEID, op een schoon paard gezeten, stortende uit hoorens van overvloed, kroonen, schepters, geld, en goude ketenen. IX. Boek. Isabella. 1621.

GOEDERTIERENHEID, door een zegenpraalenden wagen gevoerd. Zy had een menigte wapenen onder de voeten. Met haare linke arm rustte zy op een afgehouwen stam van een boom, waar aan Romeinsche boeijen hingen; tekenen van strafheid. In de linke hand, had zy een olyftak. Zy had een manierlyk kleed aan, als een Godinne: en de VOORZIGTIGHEID met haare gemeene tekenen versierde mede deezen wagen.

INGETOGENHEID in het wit gekleed, zat op een Eenhoorn. Zy had in de regte hand een lely, en in de linke hand een kool. Haar hoofd was met een' witten doorschynenden doek versierd.

REGTVAARDIGHEID, zat hoog verheven in een zegenpralenden wagen, van de gedaante als een zeeschulp, houdende een schaal, en een zwaard. Zy was gekleed in het purper, met goud *geëmailleerd*. De oogen waren met een doek gebonden. Op elke speek van ieder rad stond eene letter, die deeze woorden uitmaakten. Op die van het regte rad

Æqua provebo.

Dat is:

Ik voere het regtvaardige voort.

IX. Boek. Isabella 1621.

En op die van het linke rad

Perversa tero.

Dat is:

Ik vernietige het verkeerde.

Vier zeemannen trokken deezen wagen die door *Cupido* gemend werd.

GODSDIENST, gelyk een Romeinsche maagd der Godinne Vesta, met een Autaar, en geduurig vuur. Zy werd op een' zeer grooten Kemel gevoerd.

De Aarts Hertog door deeze deugden als tot in den Hemel verheven, werd hier door vertoond onsterflyk te zyn, op de volgende wyze. Een groote Elefant droeg zyne marmere graftombe waar op deeze vaarse stonden.

Non jacet hic Princeps, virtus tutatur Alumnum
Exuvias hic posuit, cetera Olympus habet.

Dat is:

De Vorst ligd hier niet in. De Deugd beschut haaren voedsterling. Het uitgetogene heeft hy hier nedergelegd. De Hemel heeft het overige.

Nevens de Tombe, op den Elefant, stond de Deugd, als de Godinne Pallas gewapend, welke den Aarts Hertog van den dood, die ter zyde vald, ontweldigd. Boven uit de Tombe vloog een dubbelde arend, die om zyn hals de

de Aarts Hertoglyke wapenen met dit tydvaars droeg. IX. Boek. Isabella. 1621.

Non M*orta*L*e pet*I*t* DI*gn*V*s* I*o*VI*s* *a*L*it* *San*gVI*s*.

Dat is:

Het bloed dat Jupiter waardig is, zoekt geenſins het ſterflyke, maar haaſt zig naar boven.

Voor de Tombe, tuſſchen de ooren des Elefants, ſtond *de Faam*, als een kind van agt jaaren, te trompetten. Zy was met pluimen, van veelerlei kleuren gekleed. In de vaan, die aan de trompet hing, was aan de eene zyde het wapenſchild, met den naam des Aarts Hertogs

ALBERTUS AUSTRICUS.

Dat is:

Aalbrecht van Ooſtenryk.

Aan de andere zyde deeze Letterkeering.

CREVIT SUB ASTRA LAUS.

Dat is:

Zyn lof is onder de ſtarren gegroeid.

Voor dit alles ging een jongen, die op een hoogen ſtok, waar aan een bordeken gehegt was, deeze woorden droeg.

VIRTUTE CUJUS MONARCHA BELGII AD ASTRA SIC LÆVATUR.

IX. Boek. Isabella. 1621.

Dat is:

Door welker deugd de Vorst der Nederlanden dus naar de starren opgeheven word.

Deeze Elefant met zyn versierselen was vyftien voeten hoog.

Hier na verscheen de Maagd van 's Hertogenbosch, geheel in den rouw, die zig over den dood des Aarts Hertogs bedroefde. Zy zat onder een eikenboom, met het wapenschild der Stad in de hand. Rontsom haar was alles in den rouw. Op de zes Bolwerken der Stad, stonden zes gekroonde deugden, verbeeldende die der Burgery met haare banieren, waar op de Schuts Heeren van ieder Bolwerk geschilderd waren. In de poort stond de Euangelist Johannes verbeeld. Boven de poort was dit opschrift:

ETIAM HÆC MIHI CREDITA VIRGO.

Dat is:

Deeze Maagd is my mede toevertrouwd.

En een weinig hooger, deeze vaarsen.

NIL OBSUNT ACONITA, AUT VIS CADENTIS AHENI.
CATTIE URBEM HANC FRUSTRA MARTE VEL ARTE PETIS.

Dat is:

O Batavier, noch de vergiften, noch de kragt van het vallende metaal hinderen niets. Gy zoekt deeze Stad te vergeefs door geweld of listen te bemagtigen.

Voor

Voor de voeten der Maagd ſtond de EENDRAGT, door twee kinderen verbeeld, die zo na aan elkanderen van onderen gevoegd waren, dat het maar een lighaam ſcheen. De armen waren onder elkanderen gevlogten. Agter de Maagd was de berg *Parnaſſus*, waar in vyf ſpeellieden, die een treurlied ſpeelden; boven den berg het gevleugelde paard *Pegaſus* dat over de huizen ſcheen te willen vliegen. Rontsom den voet van den berg ſtonden deeze tyd vaarſen. IX. Boek. Iſabella. 1621.

ParnaſsVs faVtore DoLet ſpoLIatVr & Ipſe
AonIæ NyMphæ non nIsI trIſte ſonant.

Dat is:

Parnaſſus beklaagd zynen begunſtiger. Ja zelf hy word geplunderd. De Aoniſche Zanggodinnen zingen niets, dan droevig.

En verder de drie volgende tyd regels.

DVCIs, *beVs! fVnebre fatVM.*

Dat is:

Helaas! De noodlottige lykſtatie des Hertogs.

Fata o ſeVera! fertIs beV, noſtrVM DeCVs.

Dat is:

O droevige noodlotten draagt gy haaſt ons fieraat weg.

tVne ergo DVX Magne IaCes.

IX. Boek. Isabella. 1621.

Dat is:

Groote Hertog ligt gy dan ter neder.

Dit werktuig was twintig voeten hoog, en werd op bedekte raderen door paarden getrokken.

Hier na volgden de Heeren van het Kapittel van St. Jan, met de verdere Geestlyken, die in de Processie gewoon waren te gaan, met hunne kruissen, zonder vaanen. In de Kerk bleven deeze gedurende den dienst in het L. V. Koor, en in de gangen rontsom het Koor, behalven de Kanunniken, die in het Koor kwamen.

Toen volgde het *wapenschild des Aarts* Hertogs door twee lieden gedragen, die ieder in eene hand een toorts droegen. Daar na, die de *representatien* en *funeralien* droegen, als: het *Emblema* des Aarts Hertogs. Den Bannier van Brabant. Den standaart. De handschoenen. Het wapenschild van Hongarien. Dat van Portugal. Dat van Keizer Maximiliaan. Dat van Spanje. Den Timber. Het wapenschild des Aarts Hertogs. Den wapenrok. Het Paard van staat, bekleed met zwart fluweel, met een roode satyne kruis daar over, waar op vier schilden, de vier kwartieren des Aarts Hertogs. Dit paard werd door twee geleid. De Ridderorde van het Gulde Vlies. Den schepter. Het zwaard. Den Aarts Hertoglyken hoed. De representatie

MORS SCEPTRA LIGONIBUS ÆQUAT.

Dat is:

De dood maakt de Rykstaven met de Spaden gelyk.

Hier

Hier na kwam de Bisschop in het *Pontificaal* *ad requiem* tusschen den Diaken, en Subdiaken, met zyne Kapellaanen, en Acoliten. IX. Boek. Isabella. 1631.

Daar na de Kist bedekt met een zwart fluweelen kleed, en een wit zyden kruis daar over, met de vier Kwartieren daar op. Deeze werd door de vier oudste Luitenanten der Schutteryen zonder baar op hunne schouderen gedragen. Neven, en agter de kist, gingen twaalf Jonkers, in den rouw gekleed, die ieder een geele wastoors in de hand hadden, waar aan het wapenschild des Aarts Hertogs hing.

Daar na volgde de rouw; als eerstlyk de Heer Baron van Grobbendonk Bevelhebber der Stad, tusschen Jan Hermans Deken des Kapittels van St. Jan, en Jo. Francis van Gestel *Prothonotaris*, Aartspriester, *Offisiaal* en Kanunik *Gradraat* der Hoofd Kerk, vervolgens Jo. Filip van Brecht Heere van Haagoort, Hoog en Laagschout, met Jo. Hendrik van Gestel, voorzittend Schepen, en daar na de Schepenen, Gezworens, en Raaden. De Griffier en Geheimschryvers der Stad, agter hen de Dekenen en Gezwoorens der Gilden. De vier Schutteryen, en eindlyk de Hoplieden, en Offisieren der Wyken, waarmede de Lykstatie besloten werd.

Het Koor der Hoofd Kerk benevens het Oxaal waren met zwart laken behangen. Tegen het Oxaal hing het wapenschild des Aarts Hertogs, met de Kwartieren van Vader en Moeders zyde, met dit tyd vaars.

SILV*a* *t*IbI *atras* AL*berte has apparat aras*
Non poterat MerItIs *æq*V*a* D*aptare t*VI*s*.

IX. Boek. Isabella. 1621.

Dat is:

's Hertogenbosch maakt u Aalbrecht deeze naare Autaaren, zy kon volgens uwe verdiensten geen betere bereiden.

En dit vaars

Pacis amans Princeps postquam Pax aurea terras
Deserit ad superos, hanc quoque prosequitur.

Dat is:

De vredelievende Vorst, gaat naar den Hemel, na dat de gulde Vrede de aarde heeft verlaten.

De Hooge Autaar was op het heerlykst versierd, op de wyze, als men dit, by het doen der Zielmissen gewoon was.

De puye van het Stadhuis was met zwart laken bekleed, voor dezelve was het wapenschild des Aarts Hertogs en de vier Kwartieren, zo van Vaders als Moeders zyde gehangen, waar onder dit vaars.

SILV*a* *t*I*b*I *tr*I*stes* A*Lberte* I*nsta*V*rat honores*
*Hos t*I*b*I *te* DI*gn*I *p*I*gnora* M*ort*I*s habe.*

Dat is:

's Hertogenbosch doet u Aalbrecht deeze droevige eer aan. Ontfang deeze panden des doods die u waardig zyn.

De zaal van het Stadhuis, waar in de kist voor de

de uitvaart ſtond, was met zwart laken behangen, en de vloer daar mede beſpreid. IX. Boek. Iſabella. 1621.

De ganſche ſtoet ging van het Stadhuis, over de Pensmarkt, om het Gewandhuis, door de gevangen Poort, Hinthamer en Torenſtraat, in de Kerk. Na dat de Lykdienſt verrigt was, ging dezelve door de zuider deur uit, door de lange, en korte Kerkſtraaten, over de Markt naar het Stadhuis. Daar gekomen, deed de Penſionaris Mr. Jan van Thulden, na een verhaal der goede regeering des Aarts Hertogs, en de weldaaden, aan den Lande, en de Stad bewezen, eene dankzegging aan den Bevelhebber, Biſſchop, de Geeſtlykheid, en Regeering der Stad, voor den yver, en bevelen tot het doen der uitvaart, bewezen.

Het wapenſchild des Aarts Hertogs, nevens de *Funeralien*, die naar de Kerk gedragen waren, werden in het hooge Koor der Hoofd Kerk, agter den Hoogen Autaar, met deeze tydregelen opgehangen.

*A*L*berto* *A*V*ſtr*I*a*C*o.* *Patr*I *Patr*I*æ*
DIC*at* *Conſe*C*rat* SILV*a* DVCI*s*.
1621.

Dat is:

Aan Aalbrecht van Ooſtenryk, Vader des Vaderlands, heeft 's Hertogenboſch dit toegewyd.

Dit wapenſchild is thans, terwyl ik dit ſchryve nog in wezen. Het is ten zuiden, van dat van Filip zynen Schoonvader, geplaatſt.

In de volgende week werd de uitvaart, in alle de andere Kerſpel Kerken, Mans en Vrouwen Klooſteren, binnen de Stad, met zingende Miſ-

IX. Boek. Isabella. 1621.

ſen, ter ruſte voor de ziele des Aarts Hertogs gevierd (*g*). Deeze plegtige uitvaart werd, door de Stad bekoſtigd, zy kwam op drie duizend drie en tagtig guldens, twee ſtuivers en vier penningen te ſtaan. De tyd- en andere vaarſen, waren door de Paters Jeſuiten opgeſteld, die daar voor van Stads wege, met honderd gulden beſchonken werden (*h*).

(*g*) Ordonnantie manier en directie van de uitvaart van den Aarts Hertog Aalbrecht binnen 's Hertogenboſch gehouden, in de Archieven der Stad Inventaris C. No. 245.

(*h*) Stads Rekening *van St. Remys* 1620 *tot* 1621.

HIS-

HISTORIE
DER STAD EN
MEYERYE
VAN
'S HERTOGENBOSCH.
TWEEDE DEEL.
TIENDE BOEK.

Historie van Brabant en deszelfs Hertogen, voornaamlyk van de Stad en Meyerye van 's Hertogenbosch, sederd het eindigen des twaalfjaarig Bestand, in het jaar 1621, *tot het veroveren van 's Hertogenbosch, door de wapenen der Vereenigde Nederlanden in het jaar* 1629.

Het twaalfjaarig Bestand, was, met den negenden Maart deezes jaars ten einde geloopen. Veele dagen na dien tyd, werden door de wederzydsche krygsvolkeren, geene vyandlykheden gepleegd, en men deed de reizigers hunnen weg vervorderen, dus het scheen, dat het Bestand nog in wezen was (*a*). De Regeering van 's Her-

Einde van het Bestand, en voorzorgen in 's Hertogenbosch genoomen.

(*a*) Vervolg der Hollandsche Kronyk van Goudhoeven *blads.* 361.

X. Boek. Isabella. 1621. 's Hertogenbosch deed, om dat de Stad een grensvesting was, afkondigen; dat geene vreemden, op de wallen, en vestingwerken, zouden hebben te komen, en nadien zy bedugt was, dat de Vereenigde Nederlanden eenen aanslag op de Stad, in den zin hadden, zond zy eenige boden uit, om te verneemen, werwaards 's vyands Soldaaten trokken (*b*). De Aarts Hertogin had de Staaten van Brabant beschreven, waarom die van 's Hertogenbosch, voor hunne Gemagtigden bedugt, van de Staaten der Vereenigde Gewesten vrygeleide verzogten, die hun verleend werden (*c*).

1622. Schaade door het hoog water aan Stads muuren. Door het hooge water, en eene Ysgang waren de muuren deezer Stad in den jaare 1622 geweldig beschadigd, en wel der maaten, dat daar door verscheide groote vakken, in de graften nedergeploft waren. De Regeering gaf terstond hier van de Aarts Hertoginne kennis, en verzogt, dat dit ten spoedigste hersteld mogt werden. Isabella bewilligde in dit verzoek, dan alzo de penningen, der laast ingewilligde Bede, tot andere eindens geschikt waren, wist zy geen beter middel, dan dat de Stad, en Meyerye, die hier in het meeste belang hadden, zulks zelfs bekostigden; zy zond tot dien einde de brieven, deswegens aan de Meyerye geschreven, aan de Regeering, om die, aan de Regenten der Meyerye, over te zenden (*d*). De Regeering stond tot herstelling der muuren, zes duizend guldens toe, en zond

(*b*) Stads Rekening *van St. Remys* 1620 *tot* 1621.

(*c*) Conclusie Boek *op den* 26 *October en* 19 *November* 1621.

(*d*) Copie Brief der Aarts Hertogin Isabella *van den* 3 *Maart* 1622. in de Archieven der Stad.

zond de brieven der Aarts Hertogin, aan de Kwartierschouten over, met byvoeging, dat zy oordeelde, dat de Meyerye hier toe, twaalf duizend guldens moest geeven; ook verzogt zy de Staaten van Brabant, dat die daar toe, dertig of veertig duizend guldens, geliefden toete-staan (*e*). Zy bedong ook, by het stemmen in eene buitengewoone Bede, dat aan haar, daar uit, drie duizend guldens maandlyks, ten zelven einde gegeeven mogt worden (*f*). Drie duizend guldens eens, werden haar uit die Bede toegestaan, en men gaf haar hoop, dat wanneer de laaste ingewilligde Bede ingekomen was, men daar uit, een goed gedeelte zoude kunnen vorderen (*g*). Wegens de Meyerye kwam niets in. De Regeerders derzelver, hadden dit ten Hove van hunnen hals weeten te schuiven. De Aarts Hertogin schreef aan de Regeering, dat vermits de Steden verpligt waren, haare wallen, en muuren te onderhouden, gelyk de andere Hoofdsteden ook deeden, zy de Stad gelaste, zulks ten eersten werkstellig te maaken, en daar toe de toegestaane zes duizend guldens te gebruiken (*h*). Het verder gevolg daar van, is my niet gebleken.

X. Boek. Isabella. 1622.

Terstond na het einde van het Bestand, had men van wederzyde de Geestlyke Goederen, en anderen, die de tegenpartyen toebehoorden, in beslag genoomen, en verbeurd verklaard. Of

De verbeurd verklaringen in de landen die de brandschatting betaalen opgeheven.

(*e*) Conclusie Boek *op den 9 Maart* 1622.
(*f*) Conclusie Boek *op den 9 Mei* 1622.
(*g*) Brief van den Pensionaris van Thulden uit Brussel *van den 24 October* 1622. in de Archieven der Stad.
(*h*) Brief der Aarts Hertogin Isabella *van den 7 September* 1622. in de Archieven der Stad.

X. Boek. Isabella. 1622. de Geestlykheid in Brabant, en Vlaanderen; die veele goederen in de Vereenigde Nederlanden bezaten, gelegenheid gegeeven hebbe; dat de goederen van die, welken brandschatting betaalden, niet verbeurd verklaard zouden worden; weet ik niet. Zeker is het, dat eenen *Brouwers*, Schout te Broechem, in het voorgaande jaar, naar den Haage gezonden was, om te bewerken, dat de goederen van die, welke in de landen woonden, die brandschattingen betaalden, niet verbeurd verklaard, mogten worden. Hy slaagde in zyne onderhandeling zo wel, dat de Raad van Staaten der Vereenigde Nederlanden verklaarde, dat indien men van den anderen kant verstond, dat geene goederen van die, welke in de landen, die brandschatting betaalden, woonden, verbeurd verklaard werden, zy van haaren kant, zulks mede zoude doen, mits men zig hier op, binnen drie weeken, verklaarde; zy zoude zo lang de Verbeurdverklaring schorssen, indien dit van de andere zyde mede geschiede (*i*). De Aarts Hertogin draalde lang, eer zy tot een besluit kwam; Des de Staaten der Vereenigde Nederlanden dreigden, met de Verbeurdverklaring voor te gaan, en de schorsing op te heffen. De Staaten van Brabant, die thans over eene Bede raadpleegden, verzogten de Aarts Hertogin, dat zy zig hier over verklaren wilde, om dat de toestemming in de Bede daar van afhing: waar op de Kancelier antwoorde, dat de Aarts Hertogin, in den

(*i*) Resolutie des Raads van Staaten *van den* 17 *December* 1621. In de Besoignes met de Staaten *van den* 5 *December* 1620 *tot den* 7 *Januari* 1621.

den voorslag des Raads van Staaten, genoegen nam, mits het regtsgebied, dat ieder op die landen had, daar door niet gekrenkt werd (*k*).

X. Boek. Isabella. 1622.

Het krygsvolk der Aarts Hertogin had meer, dan gewoone brandschattingen, in Overyssel gevorderd. De Vereenigde Nederlanden besslooten daarom, in Brabant, en Vlaanderen drie dubbelde brandschattingen te doen uitschryven; Deezen moesten terstond voldaan, of de voornaamste Inwoners der nalatige plaatsen, gevangen genoomen worden (*l*). Dit werd terstond uitgevoerd, en de elende, hier door veroorzaakt, was onbeschryflyk. De Inwoners van het platte land van Brabant gaaven de Aarts Hertogin, in het begin deezes jaars, een smeekschrift over, waar in zy bitter klaagden: „ Ingeval, (zeiden zy) in deeze „ brandschattingen niet voorzien werd, zy hunne huizen en goederen zouden moeten verlaa„ ten." De Aarts Hertogin vond derhalven noodzaaklyk, dat de agttien duizend guldens, buitengewoone brandschattingen, in Overyssel uitgeschreven, by voorraad niet ingevorderd zouden werden, om inmiddels, met die der Vereenigde Nederlanden, deeze zaak te schikken (*m*). De Kwartierschout van Peelland, wegens het platte land, naar den Haage gezonden, bragt eene over-

De Vereenigde Nederlanden vorderen drie dubbelde brandschatting.

(*k*) Brief van J. van Breugel Gemagtigden der Stad te Brussel *van den* 6 *Juni* 1622. in de Archieven der Stad.

(*l*) Resolutie des Raads van Staaten *van den* 5 *January* 1622. In de Besoignes met de Staaten *van den* 5 *December* 1620. *tot den* 7 *Januari* 1623.

(*m*) Request der Inwoners van Brabant, en Apostille daar op gesteld *van den* 26 *Januari* 1622. In de Besoignes met de Staaten voorsz.

X. Boek. Isabella. 1622.

overeenkomst te weeg, dat de gevangenen van het land van Overyssel, ter zaake van de buitengewoone brandschattingen losgelaten zouden werden; en dat het daar op betaalde, in mindering der gewoone, zoude verstrekken; mits zulke van de zyde der Vereenigde Nederlanden, mede geschiedde: Dit werd by de Aarts Hertogin goedgekeurd, en hier van gaf zy alomme kennis (*n*).

Moedwil der Spaansche Soldaaten in Brabant.

Dit was het eenigste ongeval niet, dat het platte land van Brabant in deezen jaare overkwam, grooter onheilen trof dit Land, die ik thans zal verhaalen. De *Baron van Aanholt* was aldaar met verscheide vreemde krygsknegten aangekomen, die door slegte betaaling, aan het muiten sloegen. Het Kwartier van Antwerpen werd door hen yslyk verwoest, de Kerken beroofd, de huizen afgebrand, paarden en beesten weggevoerd, terwyl de voornaamste Inwooners der dorpen, die hun geen geld genoeg gaven, gekneveld, aan de staarten der paarden gebonden werden, om hen dus te volgen. Zy begaven zig vervolgens naar Huisschen, en verkoren aldaar, eenen *Electo*, of hoofd. Van daar daar schreven zy brandbrieven, aan de vier Kwartieren der Meyerye, dreigende moord, en brand, ingeval hun de gevorderde penningen niet voldaan werden. De Aarts Bisschop van Mechelen, de Baanderheer van Wezemaale, nevens de Hoofdsteden van Brabant, klaagden daar over, aan de Aarts Hertogin, aan den Spaanschen Gezant, en aan den Markgraaf Spi-

(*n*) Brieven wegens de Aarts Hertogin Isabella aan het platte Land gezonden *van den 9 April* 1622. In de Besoignes met de Staaten voorsz.

Spinola. Hun werd geantwoord, dat men gedagt had, dat die vreemde knegten in het Land gekomen waren; om iets goeds uit te werken, doch zy zouden dezelven doen vertrekken, en alle mooglyke middelen aanwenden, om het Land te verligten (o). Wat hier op gevolgd zy, heb ik nergens gevonden. X. Boek. Isabella. 1622.

De krygsverrigtingen gedurende dit jaar, in Brabant voorgevallen, waren in het gemeen niet voordeelig voor de Aarts Hertogin, en zeer verderflyk voor het platte land. De Veldtogt werd in de maand Mei geopend. Fredrik Hendrik, Broeder van Maurits, Prins van Orange, trok met een leger in Brabant, naar den Demer. Het huis Rustenburg werd ingenomen, verscheide Dorpen verbrand, en wel vier honderd boeren, die brandschattingen weigerden, of niet konden betaalen, gevangen genoomen (p). Hy stroopte alles, tot voor de poorten van Leuven, en Brussel af. Te Mechelen, daar de schrik ongemeen was, stelde men zig niet anders voor, dan overrompeld, en uitgeplunderd te worden: en vermits daar geen krygsvolk binnen was, werden Geestlyke en Wareldlyke, dag en nagt in de wapenen gehouden, waar door de Gemagtigde van 'sHertogenbosch, die naar Brussel ging, genoodzaakt was, eenigen tyd aldaar, te vertoeven (q). Verschei- Krygsverrigtingen in Brabant.

(o) Twee Brieven van den Pensionaris van Thulden Gemagtigde te Brussel *van den* 21 *October*, *en* 2 *December* 1622. in de Archieven der Stad.

(p) Vervolg op de Hollandsche Kronyk van Goudhoeven *bladz.* 362.

(q) Brief van J. van Breugel Gemagtigde van 's Hertogenbosch naar Brussel *van den* 20 *Mei* 1622. in de Archieven der Stad.

X. Boek. Isabella. 1622.

ſcheiden Geeſtlyke, en andere voornaame Heeren, waren gevlugt, daar zy beſt konden. Men rekende, dat behalven het weggenomen Vee, over de drie tonnen ſchats, aan brantſchattingen geligt werden (*r*). Fredrik Hendrik trok van hier, dwars door Brabant te rug (*s*).

Steenbergen ingenomen en Bergen op Zoom door de Spaanſchen belegerd.

De Markgraaf Spinola, die het oog op Bergen op Zoom geworpen had, deed door Don Velaſco, en *Inigo de Borgia* Bevelhebber van Antwerpen, het Steedje Steenbergen berennen, dat zig in korten tyd overgaf. Vervolgens kwam hy met het leger voor Bergen op Zoom, welke Stad hy met ter haaſt dagt te bemagtigen, doch bedroog zig merklyk, want hy was genoodzaakt, op den tweeden October dat beleg, op te breeken (*t*).

Aanſlag op 's Hertogenboſch.

Gedurende die belegering, had Prins Maurits eenen aanſlag op 's Hertogenboſch geſmeed, ten dien einde kwam hy, met eenig volk te Vlymen, en door Vugt, tot in het Dorp Dungen. Hy had het op die zyde der Stad gemunt, daar thans het Bazelaars Bolwerk ligd. De aanſlag liep egter door twee zonderlinge toevallen tot niet. Het

Die vrugtloos afloopt.

eerſte was, dat twee Predikheeren, die op het land waren, dit krygsvolk ontdekten, hoewel het met lange rokken vermomd was, en langwerpige doozen in de handen droeg, om het geweer, en de lonten te bedekken. Zy gaaven, hier

(*r*) Brief van J. van Breugel Gemagtigde van 's Hertogenboſch te Bruſſel *van den* 23 *Mei* 1622. in de Archieven der Stad.

(*s*) Vervolg op de Hollandſche Kronyk van Goudhoeven *bladz.* 363.

(*t*) Vervolg op dezelve *bladz.* 363 *en* 364.

hier van terstond kennis aan Grobbendonk, die hier op alle de posten deed bezetten, en op alles naauwkeuriger toezigt neemen. Het tweede was, dat zekere Hopman *Dirk de Buschschieter* genaamd, laat in den avond, met eenen aanzienlyken buit, na by de Stad kwam, en voor de Hinthamer poort de trommel deed roeren, om binnen gelaaten te worden: Als dit verrigt was, deed de Bevelhebber drie stukken geschut tot een vreugde teken lossen. Hier door werd de Prins in de meening gebragt, dat zyn aanslag ondekt was, des stelde hy dien niet te werk, maar trok over den Helvoortsen Dyk te rug. Hopman de Buschschieter, dit merkende, vervaardigde met bewilliging van Grobbendonk, een stuk geschut, en zo dra hy zekeren *Bragaard* vaandrager, in het gezigt kreeg, gaf hy vuur. Vier of vyf van 's Prinsen volk, die in eene rei gingen werden hier door geveld. Maurits dit ziende, zeide; dat dit door niemand, dan door Buschschieter kon geschied zyn (*u*). Naderhand, werd op de hoogtens van de Pettelaar, waar over de Prins den aanslag dagt te doen, eene Schans, en agter het Bazelaars Klooster, een bolwerk *het houte*, thans *het Bazelaars* Bolwerk genaamd, aangelegd; zo als ik op zyn plaats verhalen zal.

X. Boek. Isabella. 1622.

De Bezetting van 's Hertogenbosch werd in het laast deezes jaars, met zeven Hopmanschappen voetvolk vermeerderd; doch vermits alle de Barakken vol waren, was de Regeering genoodzaakt dit volk, in de huizen der Burgers te ber-

Vermeerdering der Bezetting van 's Hertogenbosch.

(*u*) OUDENHOVEN, Beschryving van 's Hertogenbosch *blads.* 217. *Edit.* 1670.

X. Boek. Isabella. 1622. bergen. De groote zwaarigheid, was niet alleen; om hen van bedden te voorzien, maar voornaamlyk om het Huisvestinggeld te betaalen. De Regeering vertoonde door den Pensionaris, die zig thans te Brussel bevond, dat volgens de belofte van Aalbrecht, de Bezetting zonder last, of kosten der Burgery gehuisvest zoude werden, en verzogt derhalven, dat de Aarts Hertogin, daar in geliefde te voorzien. Deeze schreef hier op aan de Regeering, dat zy den Raad der Geldmiddelen gelast had, zekere somme, maandlyks, voor huisvesting te doen betaalen, en de Soldaaten van bedden, en dekens te voorzien, doch nadien dit, eene merklyke somme zoude bedragen, verzogt zy, dat de Stad duizend guldens eens, daar toe wilde opschieten (v). De Regeering antwoordde: De Stad had reeds verscheiden kosten, by het inkomen van dat krygsvolk, en verder tot nu toe, deswegens moeten draagen: zy verzogt derhalven, dat de Aarts Hertogin, haar van het opbrengen dier somme, geliefde te verschoonen (w). Het schynt my toe, dat hier mede genoegen genomen werd, vermits ik geen verder gevolg daar van vinde.

Vrugtlooze aanslag op Antwerpen. Omtrent deeze tyd, had Prins Maurits eenen aanslag op Antwerpen voor, doch door storm, en onweer geraakten de Schepen, waar mede men het krygsvolk overvoerde, in groot gevaar, zelfs dat de ruiters het op de paarden niet konden hou-

(v) Brief der Aarts Hertogin Isabella *van den* 13 *December* 1622. in de Archieven der Stad.

(w) Conclusie Boek *op den* 30 *December* 1622.

houden (*x*). Hier door werd deeze aanslag verydeld,

X. Boek
Isabella,
1622.

Die van 's Hertogenbosch, schoon met de Vereenigde Gewesten in oorlog, dreven egter met dezelven koophandel, gelyk zy mede opwaards langs de Maaze deeden. De in en uitvarende goederen moesten egter te Crevecœur, welke Schans, thans in de magt der Vereenigde Nederlanden was, eenige regten betaalen. In dit jaar bezwaarden de Staaten van Holland, of wel de Vereenigde Staaten, alle de goederen, die naar 's Hertogenbosch gevoerd werden, of daar vandaan kwamen, een derde, en meer dan zulke, die naar, of van de andere Steden, welke onder de Spaansche Nederlanden behoorden, gevoerd werden; Ook liet men niet toe, de Schepen voor by Crevecœur, in de Dieze te vaaren, maar men verstond, dat de goederen aldaar, in andere Schepen overgeladen moesten worden. De Regeering deed deswegens, een vertoog aan den Raad van Staaten te Brussel, en toonde aan, dat niet alleen de Burgery, maar ook de Bezetting haare levensmiddelen, des te duurder, moesten betaalen, ook verzogt zy, dat hier in, ten spoedigsten voorzien mogt worden (*y*). Hier op werd besloten, de Staaten der Vereenigde Nederlanden, te doen aanzeggen, dat ingeval, binnen zes weeken, hier in, geene verandering gemaakt werd, men van de zyde der Aarts Hertoginne gelyken last, op de goederen, die uit de

Klagten over de zwaare in en uitgaande Regten door die van Holland gevorderd.

(*x*) OUDENHOVEN Beschryving van 's Hertogenbosch *Bladz.* 217. *Edit.* 1670.
(*y*) COPIE REQUESTE in de Archieven der Stad.

IX. Boek. Isabella. 1622.

de Vereenigde Nederlanden ingevoerd werden, leggen zoude (z). Hier mede werd niets gevorderd. Men merkte aan, dat vermits de Aarts Hertogin, die van 's Hertogenbosch, vrydom van uitgaande Regten der goederen, die naar de Vereenigde Nederlanden, of de Maaze opwaards gevoerd werden, geschonken had, zy dus meer, dan andere Steden bevoordeeld waren; dat derhalven de Vereenigde Nederlanden bevoegd waren, van die goederen, meerdere uitgaande Regten te vorderen (a). De Vereenigde Staaten vonden naderhand goed, geene goederen voor by de Schans Crevecœur, naar 's Hertogenbosch te vervoeren, waar door de Koophandel, in deeze Stad geheel stil stond. De Regeering was zelf genoodzaakt, zes honderd guldens, voor vragt, en onkosten van zes honderd mudden kalk, die voor Stads rekening gekogt, en tot Crevecœur gebragt waren, doch niet verder mogten komen, aan de Aanneemers te voldoen (b). Het liep nog tot in het jaar 1625, eer deeze zaak geschikt werd. Toen kwam men eindlyk over een, dat die van 's Hertogenbosch, geene meerdere in- of uitgaande regten, aan de Vereenigde Nederlanden, dan de andere Steden der Spaansche Nederlanden, betaalen zouden (c).

De

(z) Brief des Pensionaris *van Thulden* Gemagtigde der Stad te Brussel *van den* 28 *November* 1622. in de Archieven der Stad.

(a) Brief van denzelven *van den* 16 *December* 1622, in de Archieven der Stad.

(b) Stads Rekening *van St. Remys* 1623 *tot* 1624.

(c) Stads Rekening *van St. Remys* 1624 *tot* 1625.

De laastgedaane, doch kwalyk geslaagde aanslag van Prins Maurits, op 's Hertogenbosch, had de gemoederen aldaar zodanig met vrees vervuld, dat men na dien tyd, gedurende den Veldtogt deezes jaars, telkens boden naar, en omtrent het leger der Vereenigde Nederlanden uitzond. De Regeering nevens de Hopmannen, en Luitenants der Burgery waren gestadig by een, om de berigten, die zy daar van ontfingen te overweegen, en de noodige maatregelen te stellen. Men gebood, dat niemand, na zonnen ondergang, op Stads wallen zoude gaan. De Regeering vermeerderde het Krygsvoorraads huis, met een groot getal spiessen, musketten, bandeliers, en furketstokken. De angst vermeerderde niet weinig, na dat men kennis bekwam, dat het leger der Vereenigde Nederlanden, verscheide verschansingen, te Empel aangelegd, en die had doen bezetten; men doorzogt alle verdagte huizen, en deed de vreemdelingen, waar op men de minste agterdogt had, ter Stede uitgaan (*d*).

X. Boek. Isabella. 1622.

Vreeze voor een aanslag op de Stad.

De vermeerdering der Bezetting in den voorleden jaare gedaan, was oorzaak, dat de Regeering genoodzaakt werd, verscheiden nieuwe Barakken te doen maaken. De optimmering van die, kwam de Stad, op elf duizend vier honderd vyf en veertig guldens dertien stuivers en twee penningen te staan. De Aarts Hertogin, had aan de Burgery, het huisvestinggeld der ingekomen Krygsknegten, tot den tyd, dat deeze de Barakken betrokken, voldaan (*e*).

1623. Verscheide nieuwe Barakken binnen de Stad getimmerd.

De

(*d*) Stads Rekening van *St. Remys* 1621 *tot* 1622.
(*e*) Stads Rekening *van St. Remys* 1622 *tot* 1623.

X. Boek. Isabella. 1623.

Buitengewoone Bede.

De Aarts Hertogin had in het laatst deezes jaars, van de Staaten van Brabant, een buitengewoon onderstand, van tweemaal honderd vyftig duizend guldens eens, verzogt. De Regeering van 's Hertogenbosch stemde wel, voor het inwilligen van dien; egter onder deeze voorwaardens, „ dat de „ Aarts Hertoginne, op haar ootmoedig smeek„ schrift, wegens het maaken, van de hoognodige „ Vestingwerken der Stad, en op het afdoen, „ van de in- en uitgaande regten, die aan de „ Schans Crevecœur, geheven werden, agt ge„ liefde te geven: dat ook die last, niet uit het „ Schoorsteen- en Ploeggeld zoude gevonden „ worden, maar op den voet, als de ingewillig„ de buitengewoone onderstand, des jaars 1605 „ geheven was (*i*)." Zy verklaarde naderhand, tot drie reizen toe, hier by te volharden (*k*). Ik vinde egter, dat de Stad genoodzaakt werd, deeze Bede, by wyze van Schoorsteengeld, uit haare middelen, by uitkoop, te betaalen, even als in het jaar 1620 geschied was (*l*). Wat nadeel hier by de Stad, en Meyerye hadden, heb ik, breedvoerig, op het gemelde jaar vertoond.

Nieuwe vermeerdering der Bezetting.

Op den negentienden April deezes jaars, deed de Aarts Hertoginne, de Bezetting van 's Hertogenbosch nogmaals vermeerderen, doch met hoe veel volk, heb ik niet aangetekend gevonden. Zy schreef dan op den twee en twintigsten daar aan volgende, aan de Regeering: „ Dat zy verstaan had, dat de Vereenigde Ge„ wes-

(*i*) Conclusie Boek *op den* 4 *Januari* 1623.
(*k*) Conclusie Boek *op den* 10 *Maart* 21 *April en* 22 *Mai* 1623.
(*l*) Stads Rekening *van St. Remys* 1623 *tot* 1624.

X. Boek. Isabella. 1623.

„ westen voornemens waren, in deezen jaare, „ iet tegen de Stad te onderneemen, zy was „ daarom genoodzaakt meerder krygsvolk daar „ binnen te zenden, en twyfelde niet, of de Re„ geering zoude daar in genoegen neemen: zy „ had den Bevelhebber gelast, zoo veel krygs„ volks, als doenlyk was, in de Barakken te „ huisvesten, en zy zoude maandlyks zes hon„ derd guldens voor de geenen, die by de Bur„ gery zouden inwoonen, laaten voldoen (*m*)."

De vrouwen en kinderen mogen, zonder pas, door het platte Land ryzen.

In deezen jaare werd zekere *Waachmans*, met voorkennis des Koning van Spanje, wegens de Spaansche Nederlanden naar 's Gravenhaage gezonden, om te wege te brengen, dat de Vrouwen, en Kinderen, ongemoeit, zonder vrygeleibrieven, over het platte Land mogten ryzen. Hy slaagde hier in, zo wel, dat de Algemeene Staaten der Vereenigde Nederlanden, zyn verzoek toestonden, mits, dat zulks over en weder stand greep. Men bepaalde den ouderdom der kinderen, aan welken zulks geoorlofd zoude zyn, op twaalf jaaren. Hier van gaf hy de Regeering van 's Hertogenbosch kennis, en zond haar eenige gedrukte Plakaaten der Algemeene Staaten, op deeze zaak gemaakt, toe (*n*).

Baldaadigheid van eenige Soldaten binnen 's Hertogenbosch.

Een gedeelte der Bezetting van 's Hertogenbosch had, in zeven weeken, geene betaaling ontfangen, weshalven het tot verscheidene moedwilligheden, tegen de Burgery oversloeg. De Re-

(*m*) Brief der Aarts Hertoginne Isabella *van den* 22 *April* 1623. in de Archieven der Stad.

(*n*) Brief van . . . . Waachmans aan de Regeering der Stad 's Bosch geschreven, *van den* 25 *Juli* 1623. in de Archieven der Stad.

X. Boek. Isabella. 1623.

Regeering, voor verdere ongemakken bedugt, vervoegde zig, met een smeekschrift, by de Aarts Hertogin, daar zy verzogt, „ dat men geliefde zorg „ te draagen, dat de Bezetting, op den bepaal- „ den tyd telkens betaald werd." Hier op antwoordde Isabella: „ Dat zy last gegeeven had, „ om de verschulde agterstallen, te doen betaa- „ len, en dat zy zorg zoude draagen, dat der- „ gelyke ongeregeldheden, niet meer voorvallen „ zouden (o)."

Aanleg van het Houten Bolwerk en de Pettelaar Schans.

De vrugtlooze aanslag van Prins Maurits, in het voorleden jaar op 's Hertogenbosch gedaan, gaf oorzaak, dat men, in deezen Zomer, agter het Klooster der Guilhelmieten, of Bazelaars, een Bolwerk maakte, als mede, dat op de hoogte van den Pettelaar, eene Schans gelegd werd. De Pettelaar, ten minste dat gedeelte, waar op de Schans gelegd werd, was een Hoeve, die aan het Fraterhuis binnen 's Hertogenbosch, behoorde, welke, wegens de Domeinen van Brabant overgenomen werd. Men gaf deswege eene jaarlyksche rente van twee honderd vyftig guldens, aan het Fraterhuis, ten laste der Domeinen (p). De Schans waar van ik spreek, was een regelmaatige vyfhoek, zonder eenige buitenwerken, en enkel met een graft, en eenen bedekten weg omgeven. Zy lag op een streek hoog land; de uiterste wal der Schans, Steewaards aan, was honderd en negentig Rynlandsche roeden, van den hoek des Hou-

(o) Brief der Aarts Hertoginne Isabella, *van den* 17. *Sept.* 1623. in de Archieven der Stad.

(p) Register der Verbanden en alle andere Actens ter Leen en Tolkamer gepasseerd, *beginnende met den* 23. *Maart* 1623. *bladz.* 32.

Houten Bolwerks af, gelegen. Dit werk werd met zo veel yver voortgezet, dat in de maand September deezes jaars, daar in bezetting gelegd werd. Immers komt het my zo voor, om dat ik in Stads Rekening, die met den eersten October deezes jaars uitloopt, vinde, dat de Stads Imposten, over die Schans, voor de halve maand September alleen, daar in, voor ontfangst gebragt worden, en in de volgende, voor een geheel jaar, zy werd *de Schans van St. Michiel* genaamd. Voorts werden in dit jaar, de Vestingwerken der Schans Isabella, merklyk vermeerderd, en de wallen verzwaard (*q*). X. Boek. Isabella. 1623.

De duurte der graanen en de vreeze voor een Beleg, deed de Regeering van 's Hertogenbosch, in het begin des jaars 1624, besluiten, de gansche Burgery te waarschuwen, dat ieder zig van graanen, voor een half jaar lang, zoude hebben te voorzien (*r*). 1624. Ieder moet zig van koorn voorzien.

De krygsverrigtingen in Brabant waren in dit gansche jaar van weinig belang, alleen deed de Markgraaf Spinola, in de maand Augustus Breda belegeren, en bleef voor die Stad, meer dan negen maanden leggen, eer hy dezelve bemagtigde: Ondertusschen loerde Prins Maurits op de Stad Antwerpen, en zond omtrent drie duizend mannen, uit Bergen op Zoom, derwaards, om het Kasteel te beklimmen; dit volk werd, vermits het des nagts sterk blikzemde, ontdekt, en afgewezen. De Prins hier over verdrietig, brak met Krygsverrigtingen.

zyn

(*q*) Stads Rekening *van St. Remys* 1622 *tot* 1623.
(*r*) Stads Rekening *van St. Remys* 1623 *tot* 1624.

X. Boek. Isabella. 1624. zyn volk op, en vertrok naar 's Graavenhaage (s).

Geweldige zwaare Bede in Brabant. Het Hertogdom van Brabant, dat gedurende zes maanden in dit jaar, eene Bede van vyftig duizend guldens maandlyks opbrengen moest (t), en naauwlyks middelen wist uit te denken, om die te vinden, had voorgeslagen, eenen algemeenen last, op alle soorten van Wynen, Bieren, Vleesch, en Koorn te leggen. Hier toe was de Regeering van 's Hertogenbosch in het eerst niet toe te beweegen (u), doch eindlyk kwam men over een, dat de Stad, voor haar aandeel in die Bede, uit haare middelen, vyf duizend vier honderd vyftien guldens vyftien stuivers, behalven haar aandeel, in de gewone en vermeerde Beden zoude betaalen (v).

1625. Zes honderd karren voor het leger voor Breda. Terwyl Spinola met de belegering van Breda voortging, gebeurde het, dat de Kerk van het Dorp Ginneke, die vol met haver, meel, en andere graanen geladen was, geheel afbrandde. De Aarts Hertogin vorderde op den tienden April 1625, van de Staaten van Brabant, zes honderd karren, om met de zelven, uit de Stad Lier, het meel, en haver, naar het leger voor Breda te brengen (w), het welk door de Staaten op den agttien-

(s) Vervolg op de Hollandsche Kronyk van GOUDHOEVEN, *bladz.* 367.

(t) CONCLUSIE BOEK *op den* 25 *October* 1623.

(u) CONCLUSIE BOEK *op den* 24 *November* 1623. *en* 12 *Jan.* 1624.

(v) STADS REKENING *van St. Remys* 1625 *tot* 1625.

(w) BRIEF des Kanseliers PECQUIUS aan de Staaten van Brabant; *van den* 10 *April* 1625. in het Register der Besoignes met de Staaten, *van* 27 *Juli* 1624 *tot* 1 *Juli* 1627.

tienden daar aan volgende, werd toegestaan, mits dat de prys, van de huur derzelven, nevens die, van vier honderd karren, voorheen geleverd, op rente gelegt, en uit den toetestaanen onderstand betaald zouden werden (*x*). De Aarts Hertogin, bedankte de Staaten deswege, en keurde derzelver voorslag goed (*y*).

X. Boek. Isabella. 1625.

Isabella had, op den tienden April, van de Staaten van Brabant eene buitengewoone Bede, van vyftig, of ten minsten vyf en veertig duizend guldens maandlyks, voor den tyd van een jaar verzogt, om daar mede het krygsvolk te voldoen, als ook, om de belegering van Breda voort te zetten (*z*). De Geestlykheid, en Edelen stemden, om te bewilligen in dat geene, het welk de lopende Imposten over geheel Brabant, voor een half jaar, opbrengen zouden, en vermits in deezen nood, waar in het Land zig nu bevond, die lasten zo veel te zwaarder zoude zyn, bedongen zy, „ dat niemand, van wat staat hy mogte „ wezen, of hoe zeer ook bevoorregt, daar in, „ vry gelaaten zoude worden (*a*)." De Aarts Hertogin verklaarde hier op: „ Dat alhoewel zy „ verhoopt had, dat de Staaten, in aanmerking „ van

Buitengewoone Bede.

(*x*) Consent der Staaten tot het leveren van zes honderd karren *van den* 16 *en* 18 *April* 1625. in de Besoignes met de Staaten *voorsz.*

(*y*) Brief der Aarts Hertogin, aan de Staaten; *van den* 22 *April* 1625. in de Besoignes met de Staaten *voorsz.*

(*z*) Verzoek van den Kanselier Pecquius aan de Staaten van Brabant, *gedaan den* 10 *April* 1625. in de Besoignes met de Staaten.

(*a*) Advis der twee Eerste Staaten wegens de verzogte Bede; *van den* 17 *April* 1625. in de Besoignes *voorsz.*

X. Boek. Isabella. 1625.

„ van den hoogdringenden nood, vry meerder „ toegestaan zouden hebben, zy egter de twee „ eerste Staaten, voor het ingewilligde bedankte, „ in hoope, dat dezelve in het vervolg, haar „ weeder bystaan zouden (*b*)." Ik vinde wel, dat de drie Hoofdsteden, behalven 's Hertogenbosch, mede haare toestemming gaven; doch aanmerklyk is het, dat ik nergens het gevoelen dier Stad, vinde. Het eenige, dat ik daar van ondekt heb, is, dat in Stads Rekening, vóor uitkoop van den Impost op het Vleesch, vier honderd, en op de Rogge zes honderd guldens, aan den Ontfanger der Beden, van Stads wege is betaald geworden (*c*), zonder, dat 'er van den uitkoop der overige lasten, iet gemeld word: Dit doet my denken, dat de Stad, mooglyk, om haaren behoeftigen staat, hier van, zal bevreid geweest zyn.

Vermeerdering van de Vestingwerken der Stad.

Terwyl dit alles gebeurde, beval Spinola, verscheide groote Vestingwerken, ter vermeerdering der sterkte van 's Hertogenbosch te maaken, en deeze moesten binnen twee maanden na het bevel voltooit zyn. Vóor dat de Staaten, hier op volkomen besloten hadden, gelaste Spinola, dat de Stad, en Meyerye ten dien einde by voorraad, zes duizend guldens zouden opschieten: dit bewoog den Raad van Staaten, nog twaalf duizend guldens, uit de kasse der Vestingwerken te geeven, waar van men aan de Staaten kennis gaf (*d*).

Wat

(*b*) Acceptatie der Aarts Hertogin; *van den* 21 *April* 1625. in de Besoignes *voorsz.*

(*c*) Stads Rekening *van St. Remys* 1625 *tot* 1626.

(*d*) Brief van J. van Kinschot, aan den Griffier der Staaten, Maas, *van den* 30 *Maart* 1625. In de Archieven der Stad.

Wat Vestingwerken hier voor gemaakt zyn, kan ik, met geene zekerheid melden: moogIyk, een hoornwerk voor de Hinthamerpoort, en eenige losse aarde werken, voor de andere Poorten.

X. Boek. Isabella. 1625.

Terwyl Spinola Breda nog ingesloten hield, verboden de Staaten der Vereenigde Nederlanden, aan alle Opgezetenen der Meyerye, op verbeurte van de vrywaaringen, lyf, goed, afbrandinge hunner plaatsen, geenen toevoer, naar het Spaansche leger, voor Breda te brengen. Grobbendonk Bevelhebber van 's Hertogenbosch, ge lastte daar en tegen verscheide Dorpen, in het Kwartier van Oosterwyk, dat het naaste aan de Baronye van Breda grenst, met wagens en karren allerlei lyftogt naar het Leger te voeren, en de Opgezetenen dier plaatzen, waren genootzaakt, die bevelen te gehoorzamen. De Bevelhebber van Heusden, van dit alles onderrigt, deed terstond verscheiden Regenten, uit de Dorpen, welken karren geleverd hadden, ligten, en in eene naauwe gevangenis sluiten, waar in eenigen van ongemak stierven, terwyl de overigen genoodzaakt waren zig vry te koopen, het geen hun te zamen, op drie en twintig duizend agt honderd drie en twintig guldens, te staan kwam. De Regeerders en Opgezetenen dier Dorpen, vervoegden zig, by de Staaten van Brabant, daar zy dit alles te kennen gaaven. Met verzoek, „ dat, „ vermits zy verstaan hadden, dat de Staaten, „ aan de Aarts Hertogin, eenen buitengewoonen „ onderstand, ter voortzetting der Belegering van „ Breda toegestaan hadden, hunne uitgeschoten „ penningen, daar uit, voldaan mogten worden." Hier op werd goedgevonden, „ dat men ter ge-

Verbod, aan de Meyerye, om geenen Toevoer aan het Leger voor Breda te doen.

„ le-

X. Boek. Isabella. 1625.

„ legener tyd daar op letten zoude (*e*)." Of daar op eenige voldoening gevolgd zy, heb ik nergens gevonden.

Voorslag om de rivier de Aa vaarbaar te maaken.

De Schaarsheid, en duurte van brandstoffen hier ter Stede, was oorzaak, dat men in dit jaar in bedenking nam, om de rivier de Aa, die uit de Peel, naar 's Hertogenbosch haaren loop heeft, vaarbaar te maaken, om door dit middel de Peelturf, en het brandhout, uit de Meyerye gemaklyker, en met minder kosten binnen de Stad te brengen. Ten dien einde, waren eenige Gemagtigden benoemd, om die rivier van den Stipdonkschen Watermolen te Lierop gelegen, tot aan de Stad toe, te bezigtigen (*f*). In het volgende jaar kwam men met die van Helmond, Aarle, Rixtel, en andere plaatsen overeen, om de Sluizen te verwyden, of eenige nieuwe te maaken (*g*). In de jaaren 1627. en 1628. had men reets die Sluizen, in behoorlyken staat gesteld, en de rivier op eenige plaatsen verdiept, waar toe de Stad vryheid, van den Koning van Spanje verkregen had (*h*). Door de opgevolgde Belegering der Stad, in den jaare 1629, is deeze zaak, die in zig zelfs zeer nuttig was, blyven steken, en

(*e*) Copye Requeste van verscheidene Dorpen des Kwartiers van Oosterwyk, aan de Staaten van Brabant gepresenteerd: met het Appointement daar op gesteld, *van den* 16 *December* 1625. in het Register van de Besoignes met de Staaten, *van Juli* 1624. *tot Juli* 1627. in de Archieven der Stad.

(*f*) Stads Rekening *van St. Remys* 1624 *tot* 1625.

(*g*) Stads Rekening *van St. Remys* 1625 *tot* 1626.

(*h*) Stads Rekeningen *van St. Remys* 1626 *tot* 1627; *en van* 1627 *tot* 1628.

en ik vind niet, dat hier van meer van gerept is. X. Boek. Isabella, 1625.

De Prins van Orange had zig, gedurende het beleg van Breda, in de Langstraat nedergeslagen, en te Kapel, of daar omtrent, eene Schans doen aanleggen. De Regeering van 's Hertogenbosch, bedugt, dat, ingeval de Prins, Breda niet kon ontzetten, hy iet op haare Stad onderneemen zoude, gebruikte alle mooglyke voorzorg, om niet verrast te worden: ten dien einde zond zy daaglyks eenigen uit, die in, en om het Leger, in de Langstraat zworven, en tyding bragten, wat aldaar omging: ook werd het getal der Ingezetenen, zo Geestlyken als Waereldlyke, opgenoomen, en naauwkeurig aangetekend, hoe veel voorraad van graanen, een ieder in huis had. Inmiddels trok de Prins met zyn Leger, van Vlymen, naar Boxtel, waar door de vrees voor eene belegering nog grooter werd. De Regeering vergaderde, des nagts, by gedeeltens, op het Stadhuis, waar by de Hoplieden der Burgery zig mede bevonden, om op alles een wakend oog te houden, en naar gelegenheid van zaaken hunne beveelen te geeven. Voorzorg binnen 's Hertogenbosch.

In deeze zorglyke tyd, ondekte zig wederom eene Pestziekte in de Stad, die veele Inwoners ten grave rukte. De Predikheeren muntten in deezen tyd byzonder uit, met de Burgery by te staan, en ik vinde, dat veelen hunner, door die ziekte stierven. De Regeering gaf aan het Klooster tot een erkentenis van dien dienst, twee honderd vyf en zeventig guldens (*i*). Pest binnen de Stad.

De

(*i*) Stads Rekening van *St. Remys* 1624 *tot* 1625.

X. Boek. Isabella. 1625.

Krygsverrigtingen.

De krygsverrigtingen in Brabant, waren, gedurende dit jaar, behalven het inneemen van Breda door Spinola, niet opmerklyk. In 's Hertogenbosch was men, wegens de verovering van Breda niet weinig verbleid, te meer, daar de Staatsche Partygangers te vooren, daaglyks in de Meyerye, zonder eenigen tegenstand vielen, en alles, dat van geene vrywaringen voorzien was, wegnaamen, daar zy nu zig zo veilig niet dorsten waagen, als zynde tusschen twee Vestingen, die beide in handen der Spaanschen, en sterk bezet waren, ingesloten. Men regtte derhalven over het hernemen van Breda, hier ter Stede vreugde tekenen aan, zo door het afschieten van al het grof geschut, als het branden van pektonnen (*k*). De Regeering van Breda gaf, aan die van 's Hertogenbosch daar van kennis, waar op deeze, die van Breda, geluk wenschte (*l*). Vyf Soldaaten der Bezetting van 's Hertogenbosch waagden zig, over de Lek, in het Stigt van Utrecht, te begeven, alwaar zy in een Dorp, *het Gooy* genaamd, eenige Huislieden meenden te ligten, doch, vermits eenige Soldaaten, dezelven te hulp kwamen, waren zy genoodzaakt, hunnen gemaakten buit te verlaaten; twee hunner werden ter neder geschoten, en drie gevangen genoomen, welken nevens de twee dooden, opgehangen werden (*m*).

1626. Belasting der Domeinen.

De groote Schatten uit Spanje in de Nederlanden onlangs gebragt, waren geenzins toereikende tot

(*k*) Stads Rekening, *voorsz.*
(*l*) Copye Brieven der Regeering van 's Hertogenbosch aan die van Breda, *van den* 25 *Juni* 1625. in de Archieven der Stad.
(*m*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *blads.* 148.

tot voortzetting van den oorlog, des de Aarts Hertogin genoodzaakt was, eene buitengewoone Bede te vorderen, voor het eerste half jaar van 1626, die haar ook toegestaan werd (*n*). Doch deeze was noch niet in staat, om alles goed te maaken; derhalven sloeg de Aarts Hertogin, de Staaten van Brabant, den twintigsten Maart deezes jaars, voor, om de Domeinen van dat Hertogdom, met twee tonnen schats te belasten (*o*): Zy verhoogde eenigen tyd daar na, haaren eisch tot zeven of agt tonnen gouds, daar en boven. De twee eerste Leden stemden hier in, mits dat de Hoofdsteden volgden (*p*), gelyk geschiedde, en de drie Leden der Staaten bewilligden, op den eersten Augustus, in deeze Bede, op voorwaarden: „ Eerstlyk; dat, wanneer in het vervolg, „ eenige der beleende Heerlykheden of goede„ren, gelost zouden worden, dit nimmer, ten „ behoeven van eenige byzonderen, maar alleen „ ten voordele des Hertogs geschieden zoude, en „ dat dezelven, niet wederom, dan met toestem„ming der Staaten, beleend zouden mogen wor„den. Ten tweeden, dat die Beleening in het „ openbaar geschieden, en het beleenende goed, aan „ den meestbiedenden gelaaten zouden wor„den (*q*)."

X. Boek. Isabella. 1626.

De

(*n*) Conclusie Boek *op den* 23 *November* 1625.

(*o*) Propositie aan de Staaten gedaan, *den* 20 *Maart* 1626. in het Register der Besoignes met de Staaten, *van Juli* 1624. *tot Juli* 1627. in de Archieven der Stad.

(*p*) Consent ter belasting der Domeinen van Brabant, door de twee eerste Staaten gedaan, 27 *Mei* 1626. *als voor*.

(*q*) Consent der drie Staaten van Brabant ter beleening van verscheiden Domeinen in Brabant, in het Conclusie Boek *op den* 17 *Juli* 1626.

X. Boek. Isabella. 1626.

De Regeering van 's Hertogenbosch voegde nog by haare toestemming: „ Dat de Beleening „ zonder eenigzins de rentheffers, ten lasten der „ Domeinen van Brabant te benadeelen, geschieden zoude, en dat deeze, voor de renten, by „ gebrek van betalinge, zo wel de beleende Heerlykheden, en andere goederen, als de verdere „ Domeinen zouden mogen aanspreken." Zy bedong mede: „ Dat de Dorpen Rosmalen, en „ Vugt onder die te doene Beleeninge niet gesteld „ zouden worden." De Aarts Hertogin beloofde „ zig aan de voorwaarden, door de Staaten „ besproken, te zullen gedraagen, en geene Domeinen in de Stad, of Meyerye gelegen, te „ zullen verpanden, dan alleen eenige hooge „ Heerlykheden, en in het byzonder, de Dorpen Vugt, en Rosmalen, daar uit, te zullen „ laaten (*r*)." De Gemagtigden tot de zaak der Beleeningen, deeden egter bekend maaken, dat de gemelde twee Dorpen mede beleend zouden worden. De Regeering der Stad toonde omstandig aan: „ Hoe in den jaare 1360, door „ Wenselaus van Bohemen, als Hertog van Brabant, aan de Stad 's Hertogenbosch beloofd „ was, dat hy, en zyne nakomelingen, geene „ Dorpen of Vryheden, in de Meyerye van 's „ Hertogenbosch gelegen, verzetten, of van de „ Stad vervreemden zoude. Zy had verstaan, „ dat de meening was, de Dorpen Rosmalen en „ Vugt, mede te verpanden: Dit zoude te hard „ val-

(*r*) Consent der Stad 's Bosch tot het beleenen der Domeinen van Brabant; en Acte van Acceptatie der Aarts Hertogin, geregistreert in het Conclusie Boek *op den* 3 *Juli* 1626.

„ vallen, niet alleen ter zaake van de belofte van „ Wenselaus, maar voornaamlyk, om dat die, in „ het jaar 1510, met Stads penningen, uit de „ gedaane Beleening, waar in zy, in het jaar 1505, „ door Filips den Schoonen waren geraakt, ge- „ lost waren, om die reden verklaarde zy, in „ het Beleenen dier plaatsen geene toestemming te „ kunnen geeven; zy verzogt derhalven, dat die „ twee Dorpen ten minsten buiten de Beleeninge „ mogten gehouden werden." De Gemagtigden verklaarden toen, dat zy Rosmalen en Vugt, daar onder begrepen Cromvoirt niet beleenen zouden (*s*). Deeze belofte is tot nog toe, nagekomen, vermits die Dorpen tot heden, niet beleend zyn geworden.

X. Boek. Isabella. 1626.

Bekommering de Stad over het graaven van de Eugeniaansche Graft.

Men had omtrent deezen tyd, eene vaart, tusschen den Ryn, en de Maaze, beginnen te graaven, om door dit middel, met Schepen van de eene rivier, in de andere te komen. Die vaart begon by Rynberk uit den Ryn, en liep om de Stad Gelder, tot by Venlo, in de Maaze. Het voorneemen was, om door dit middel de Hollanders, van den Koophandel, die tusschen hen, en Duitschland, langs den Ryn, gedreven werd, te ontzetten. Zy werd de Nieuwe Ryn, of de *Eugeniaansche Graft* genaamd (*t*). Uit de beschouwing der Landkaarten des Overkwartiers van Gelderland, is duidlyk te zien, dat zy een gedeelte van het zelve, de Landen van Overmaaze, en

(*s*) Request der Regeering van 's Hertogenbosch, en Apostille daar op van de Gecommitteerden tot de Beleening, geregistreert in het Conclusie Boek *op den 5 Augustus* 1626.

(*t*) Delices des Pais-Bas, *Tom.* I. *page* 347.

X. Boek. Isabella. 1626.

en het Land van Gulik, voor de stroperyen, der Vereenigde Staaten dekte. De Regeering van 's Hertogenbosch was bedugt, dat door die graft, al, of ten minsten een groot gedeelte van het Rynwater, in de Maaze gebragt zoude worden, en dat gevolglyk die rivier, door het zelve, sterk zwellen, en de aangelegen Landen overstroomen zoude, waar door het geheele Kwartier van Maasland, en een gedeelte van Peelland, en Oosterwyk, en alle de Landeryen, onder het vrydom der Stad gelegen, genoegzaam altyd onder water zouden staan. Zy vond derhalven goed, die zaak, de Staaten van Brabant te kennen te geeven, en te verzoeken: „ Dat zy, daar het behoorde, dit „ nadeel geliefden te vertoonen, ten einde, by „ verdere doorgraving, daar in zo met het maa- „ ken van Sassen, als Dyken, voorzorg gehou- „ den werd, en dat de Landeryen onder het Vry- „ dom, en in de Meyerye voor overstroomingen, „ bewaard mogten worden (u)." De Gemagtigden der Stad, thans te Brussel, deeden alles, om het oogmerk der Regeering in deezen opzigte te bereiken (v). Ik vinde niet dat hier op iet gevolgd zy. Denklyk heeft de Regeering deeze zaak onvervolgd gelaaten, om reden, dat dit werk is blyven steeken.

De

(u) Requeste der Regeering van 's Hertogenbosch aan de Staaten van Brabant overgegeven in het Regifter van de Besoignes met de Staaten, van *Juli* 1624 *tot Juli* 1627.

(v) Brief van J. van Breugel en J. van Thulden, Gekommitteerden der Stad 's Hertogenbosch te Brussel, aan de Regeering *van den* 25 *September* 1626. in de Archieven.

De Stad was in deezen jaare, nog min of meer met de Pest besmet. Immers ik vinde, dat het Kapucynen-Klooster daar mede bezogt was, de Paters moesten zig, om die reden, daar binnen houden, en de Regeering was genoodzaakt, vermits zy, om geene aalmoezen konden gaan vragen, hun met spys, en drank te voorzien (*w*). Pest in de Stad.

Wanneer het leger der Vereenigde Nederlanden zig van Oldenzeel, in Overyssel, meester had gemaakt, en het zelve te scheep naar Dordrecht afzaktte, was men hier ter Stede bedugt, dat de vyand zig herwaards wende zoude. De Regeering zond, eer het Leger nog scheep gegaan was, eenigen heimlyk derwaards, om te verneemen, waar naar toe men meende, dat het zelve trekken zoude: zy hadden zelfs verspieders binnen Dordrecht, die haar berigtten, dat het Leger zig naar Vlaanderen, begeven zoude (*x*). Vreeze voor den Vyand.

In dit jaar kwamen die van Brabant, met de Vereenigde Staaten overeen, dat die van Breda, en Bergen op Zoom, alle nodige Levensmiddelen, van het platte land, in die Steden, vry zouden mogen brengen; en wederom, dat de Opgezetenen uit dezelven, het nodige zouden mogen haalen, zonder daar in, eenigzins gestoord te worden. De Gemagtigden van 's Hertogenbosch bragten te weeg, dat men, van de Brabantsche zyde, hier in niet stemde, dan op voorwaarden, dat het Kwartier van 's Hertogenbosch, daar in mede begrepen werd (*y*). De Aarts Hertogin stond Overeenkomst wegens het haalen van provisien in sommige Steden.

(*w*) Stads Rekening *van St. Remys* 1625 *tot* 1626.
(*x*) Stads Rekening *voorsz.*
(*y*) Brief van J. van Breugel en J. van Thulden, Gemagtigden der Stad 's Hertogenbosch, te Brussel, *van den* 25 *September* 1626, in de Archieven.

X. Boek. Isabella. 1626. ftond derhalven, in het gemeen toe: „ Dat het „ den geenen, die goederen in die landen, die „ brandfchattingen betaalden, bezaten, geoorloofd „ zoude zyn, hunne gewaffen, zo onder zig, „ als aan de Inwoners der aangrenzende Dorpen „ te verkopen. Ook zouden zy die, te water, „ of over land, in de nabuurige Steden, zo der „ Vereenigde, als van haare Nederlanden, mo„ gen doen vervoeren, en hunnen nooddruft „ daaruit, naar huis wederom mede te rug bren„ gen (z)."

1627. Buitengewoone Bede tot ontzet van Grol. De Vereenigde Nederlanden deden in het volgende jaar, de Stad *Grol*, *in het Graaffchap Zutphen*, belegeren (*a*). Weshalven de *Aarts Hertogin* in de maand Auguftus, tot ontzet dier Stad, van het Hertogdom Brabant, eenen buitengewoonen onderftand, van tweemaal honderd duizend guldens, vorderde. De Geeftlyken, en Edelen ftemden hier in; doch 's Hertogenbofch, verklaarde: „ Dat, hoewel zy zig tegenwoordig, „ in zodanigen ftaat bevond, dat zy eerder „ onderftand nodig had, dan dat zy geeven „ konde, zy egter tot de voldoening der ge„ eifchte fomme ftemde, mits, dat die over ge„ heel Brabant, half, op den voet der gewoone „ Beden, en half, op dien, der lopende Impoften „ geheven zoude worden (*b*)." Ik weet niet, of

(*z*) Permissie der Aarts Hertogin Ifabella tot het vervoeren der gewaffen naar de Steden zo onder haar gebied, als onder die der Vereenigde Nederlanden, in het Regifter der Befoignes met de Staaten, *als voor*.

(*a*) Vervolg der Hollandfche Kronyk van Goudhoeven *bladz*. 369.

(*b*) Consent der Stad 's Hertogenbofch, *van den* 11 *Auguftus* 1627. in het Conclusie Boek *op dato voorfz*.

of men zig, naar dit gevoelen, geschikt hebbe. Immers dit is zeker, dat de Stad, uit haare eigen middelen, hier toe, in mindering, aan den Ontfanger der Beden, agttien honderd gulden betaald heeft (c). De verdere verantwoording dier penningen, heb ik nergens gevonden. Dit alles had de gewenschte uitwerking niet, want Grol werd door den Prins van Orange ingenoomen, waarom die van 's Hertogenbosch niet zonder reden vreesden, dat het nu haare Stad gelden zoude, zy zonden Verspieders, naar het Leger der Vereenigde Staaten, om te ontdekken, werwaards het zig, na het inneemen van Grol, wenden zoude (d).

X. Boek. Isabella. 1627.

De ondervinding had geleerd, dat, by hoog water, de wallen en vestingwerken der Stad van binnen genoegzaam ongenaakbaar waren, vermits de straaten, veel te laag liggende, dikwerf onder water stonden. De Regeering vond, derhalven, op het voorstel van Grobbendonk goed, de voornaamste straaten, met zand te doen hoogen, het welk van Gestel, op den hoogen Pettelaar, een uur gaans van de Stad, met plyten gehaald, en, vervolgens, op karren geladen, binnen gebragt werd. Drie jaaren was men hier mede bezig geweest; De Regeering die oordeede, dit alles ten nutte, en verbetering der Stad gedaan te hebben, vorderde deswegens betaaling ten Hove (e). Ofschoon ik geen vervolg hier van gemeld vind, schynt het

Verhooging der straaten binnen de Stad.

(c) Stads Rekening *van St. Remys* 1627 *tot* 1628.
(d) Stads Rekening, *voorn.*
(e) Brief van H. van Gestel en J. van Thulden, Stads Gemagtigden te Brussel, *van den* 9 *Augustus* 1627.

X. Boek. Isabella. 1627.

het my egter toe, dat zulks geschied zy, om reden, dat ik in Stads Rekeningen, geene betaalingen, ter zaake van het ophoogen der straaten, vinde.

Pest in de Stad.

De Pest verhefte dermaate weeder binnen deeze Stad, dat men genoodzaakt was, eenige straaten, ter verhoeding van den voortgang dier besmetting, met planke heiningen afteschutten, en de Regeering nam, in dit jaar, eenen derden Pestmeester aan, vermits, de voorige twee, aan de besmetlyke ziekte, overleden waren (*f*). By dit kwam nog de zwaare Bede, die in deezen tyd jaarlyks gevorderd werd, zy bestond in het geene de lopende imposten, jaarlyks, by verpagting opbragten, dat omtrent veertig, of vyf en veertig duizend guldens, ter maand, bedroeg. Die van 's Hertogenbosch, gelyk meermaalen, wilden thans weederom, niet dulden, dat van wegen de Staaten, binnen hunne Stad, eenige gemeene middelen verpagt, en betaald werden, dan by uitkoop, zo voor den Impost van het Koorn, en Vleesch, zynde twee duizend guldens, boven haar aandeel in de groote, kleine, en vermeerderde Beden, het geen vry wat hooger beliep (*g*).

Een Molen over het Kruidhuis brand af.

In het laatst deezes jaars gebeurde in Stad een geval, het welke in dien het zelve niet gelukkig gestuit ware, de gansche Stad zoude verwoest hebbe; Op de Stads wal, tegen over het Kruidhuis, stond een Windmolen, welke door een blik-

(*f*) Stads Rekening *van St. Remys* 1626 *tot* 1627.
(*g*) Stads Rekening *voorsz.*

blikfemstraal onder het maalen getroffen, in vollen vlam raakte, en tot den grond, afbrandde. De schrik der Ingezetenen was buitengemeen, niemand, durfde zig waagen, om den brand te blusschen: Wanneer men de gelegenheid aanmerkt, was zulks niet zonder reden, want die Molen stond omtrent tagtig voeten van het Kruidhuis, en dit was in deezen tyd, met een buitengewone menigte buspoeders voorzien. De Aarts Hertogin gelastte aan de eigenaars, den Molen niet weer op te timmeren, en gaf hier van aan de Regeering bevel, om daar op naauwkeurig agt te neemen (*b*). X. Boek. Isabella, 1627.

Van de zyde der Aarts Hertogin had men zedert eenigen tyd niet willen toelaten, dat de Dykgraaf en Hoogheemraaden, van den Lande van Heusden, op hunne dyken, tot het verrigten hunner bedieningen, kwamen, het welk by de Raaden van Staaten der Vereenigde Nederlanden euvel opgenoomen werd: Deeze oordeelden, dat vermits zy, van hunnen kant, vrygeleibrieven, aan de Heemraaden der Aarts Hertoogin gaaven, men zulks den Heemraaden van Heusden, niet behoorden te weigeren. Zy gelastten derhalven, den Offisier der brandschattingen over de Meyerye van 's Hertogenbosch, de Regeering dier Stad, mitsgaders de Dykgraaven, Heemraaden, en Poldermeesters van alle de Polders, rondsom de Stad gelegen, aanteschryven „ dat, ingevalle binnen een maand, aan den Dykgraaf en Heemraaden van Heusden, geene vrygeleibrieven toe- Vrygeleibrieven voor de wederzydsche Heemraaden.

„ ge-

(*b*) Brief der Aarts Hertogin Isabella van den 7 Januari 1628. in de Archieven.

IX. Boek. Isabella. 1627. „ gestaan werden, hy daadlyk hun de vrygelei„ brieven zoude op zeggen (i)." De Regeering, met deeze zaak verlegen, gaf haaren Gemagtigden, te Brussel, last, om te bewerken, dat de vrygeleibrieven, aan die van Heusden gegeven zouden werden, het duurde egter tot het einde van November, eer men dit ten Hove te weeg kon brengen (k).

Krygsverrigtingen. De krygsverrigtingen in Brabant, en vooral rondsom 's Hertogenbosch, waren gedurende dit jaar zeer gering. Het eenige dat ik daar van gevonden heb, is dat op den negentienden Januari, na dat het eenige dagen te voren, zo gevroren had, dat de Maaze, en de Waal met Ys bezet waren, vier Hopmanschappen Ruiters en zes vaandelen Voetknegten, midsgaders nog eenig ander krygsvolk, uit 's Hertogenbosch trokken, met voorneemen om eenen inval in de Vereenigde Nederlanden te doen: doch het weer begon tegen den avond te ontlaten, en zy waren dus genoodzaakt onverrigter zaake, te rug te keren (l).

1628. Buitengewoone Bede. In de maand April des jaars 1628. werd nogmaals de zwaare buitengewone Bede, van Brabant gevorderd. Men stond aan de Aarts Hertogin een en veertig duizend guldens, maandlyks toe. Die van 's Hertogenbosch, verzogten, by hunne gegevene toestemming, dat de eisch der Kom-

(i) Brief van G. Hamel, Officier van de Contributien over de Meyerye, *van den* 10 *October* 1627. in de Archieven.

(k) Brief van J. van Gestel, en J. van Thulden, Gedeputeerden van 's Hertogenbosch te Brussel, *van den* 3 *December* 1627. in de Archieven.

(l) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 149.

Kommiezen van de uitgaande regten te Antwerpen afgedaan mogt worden. Deeze eisch bestond hier in „ dat de goederen die van Antwerpen naar „ 's Hertogenbosch, of Breda en het platte land „ gevoerd werden, voor de lading, eerst moesten „ aangegeven werden, en voorts Passen geligt, „ waarin de hoedanigheid, de meenigte, en het „ gewigte van dien, stonden uitgedrukt, en deeze „ Passen altyd by die goederen te houden." Dit kwam met 's Lands Vryheid, en Voorregten geenzins overeen, zo om de beletzelen en moeilykheden, welke daar door aan Kooplieden, die met hunne goederen in Brabant bleven, veroorzaakt werden, als door de onkosten, die zy deswege genoodzaakt waren te maaken. Door zulke Passen, werden de goederen, die de Ingezetenen toebehoorden, onder de oogen hunner vyanden, die altyd tusschen Antwerpen, en 's Hertogenbosch op den weg zworven, gebragt, welke dezelven, als dan, voor goeden prys verklaarden. Die van 's Hertogenbosch verzogten mede „ dat, „ de buitensporigheden, der Bedienden van den „ grooten Brabantschen zwygenden Land-Tol, „ hersteld mogten worden. Deeze dwongen, „ door eene ongehoorde nieuwigheid, de Voerlieden, die Ingezetenen van Brabant waren, „ hunne goederen, en die van vrye lieden, van „ Keulen, Aken, Luik, en andere onzydige „ plaatsen, om van dezelven, hier ter Stede, den „ Land-Tol te betaalen; daar nogtans de Brabanders, van alle oude tyden, en volgens de „ oude Reglementen op den Tol, vry waren: en „ eindlyk verzogten zy, dat het de Burgers mogte geöorloofd zyn, van de Staaten der Vereenigde Nederlanden vrygeleibrieven, te verzoe-

X. Boek. Isabella. 1628.

„ ken,

X. Boek. Isabella. 1628.

„ ken, om binnen Brabant, en de verdere Ne-
„ derlanden, onder het gebied der Aarts Herto-
„ gin te reizen, alzo de Stad, derwyze door de
„ Steden, en Schansen der Vyanden besloten
„ lag, dat niemand zig daar buiten begeeven
„ kon, of hy werd terstond opgeligt en gevan-
„ gen (m)."

Buitengewoon onderstand.

Behalven de hier voorgemelde toegestaane Bede, verzogt de Aarts Hertogin van de Staaten in deezen jaare, nog een buitengewoon onderstand, tot het opmaaken, der Vestingwerken van Sandvlied, een Dorp, tusschen Antwerpen, en Bergen op Zoom gelegen. De twee eerste Leden van Staat, en de drie eerste Hoofdsteden, stemden, om honderd en vyftig duizend guldens te geeven. Die van 's Hertogenbosch wilden egter niet hooger, dan tot honderd duizend komen, zy gaaven voor reden, de ondraaglyke schaade, hunner Ingezetenen, door het onder water zetten, van agt duizend bunderen Lands, rontsom hunne Stad toegebragt, waar door het inkomen der Landgoederen, merklyk verminderd was (n). De Stads Gemagtigden te Brussel, schreven aan de Regeering, „ dat alle de overige Leden der
„ Staaten, tot honderd en vyftig duizend gul-
„ dens gestemd hadden, en dat zy derhalven
„ verzogten, dat zy mede hier toe geliefde te be-
„ slui-

(m) Consent der Stad 's Hertogenbosch, tot de buitengewoone Bede; *van den* 9 *Mai* 1628. In het Conclusie Boek, *date als voor*.

(n) Consent der Stad 's Hertogenbosch om 100000. gls. te betaalen tot het Fortificeren van Sandvlied; *van den* 28, 29, *en* 30 *Juli* 1628. In het Conclusie Boek *of den* 29 *Juli* 1628.

„ sluiten." De Regeering, hoewel ongaarne voegde zig hier op by de andere Leden der Staaten (o).

De Aarts Hertogin deed, eenigen tyd daar na, de Staaten voordraagen, dat aan de middelen, die haar, tot het heffen der buitengewoone Bede gegeeven waren, ruim vyf en veertig duizend gulden te kort kwamen; en verzogt om die reden, dat het laatst toegestaan buitengewoon onderstand, nog met vyftig duizend guldens mogt verhoogd werden. De twee eerste Staaten hadden reeds hier voor gestemd, en de Regeering deezer Stad gaf hier mede ook haare stem toe (p).

X. Boek. Isabella. 1628.

Volmaking van de buitengewoone Bede.

Alle deeze buitengewoone Beden, en onderstandgelden, konden het Hof te Brussel, niet in staat stellen, om de gewoone onkosten te voldoen. Men liet de Bezetting in 's Hertogenbosch onbetaald. Waar over de Gemagtigden te Brussel, klagtig vielen. Hier op werd geantwoord „ dat men aan de Bezettingen van verschei„ den andere plaatsen, vry meerder ten agte„ ren was (q)." De Regeering had, by het geeven haarer toestemming, om honderd en vyftig guldens, tot het opmaaken der Vestingwerken, van Santvlied gegeeven, reeds aangemerkt „ dat „ haare Ingezetenen, door de groote, en armoe„ dige

De Regeering van 's Hertogenbosch klaagt over wanbetaaling der Bezetting.

(o) Acte van Accus der drie Leden der Regeering van 's Hertogenbosch, *van den* 6 *Octob.* 1628. In het Conclusie Boek *op dato voorsz.*

(p) Acte van vermeerdering van het extraordinair Subsidie, *van den* 6 *en* 7 *Novemb.* 1628. in het Conclusie Boek *op den* 6 *November* 1628.

(q) Brief van P. van Gestel en J. van de Velde, Gemagtigden te Brussel, *van den* 3 *December* 1628. in de Archieven.

X. Boek. Isabella. 1628. „ dige Bezetting, die men binnen de Stad hield; „ zeer gedrukt werden, en dat, doordien dezel- „ ve, volgens belofte, maandlyks niet voldaan „ werd, het te dugten was, dat zy eindlyk aan „ het muiten zoude slaan, tot groot nadeel der „ Aarts Hertogin, en haarer Stad." Zy verzogt derhalven, „ dat haare Ingezetenen van alle over- „ last, mogten bevryd worden (*r*)." Doch klaagde de Regeering aan den eenen kant, over wanbetaaling der Bezetting; de Aarts Hertogin was aan den anderen kant t'onvrede, dat de Regee- ring de Bezetting, geene Stroozakken, noch De- kens wilde geeven. Zy gaf zulks, by eenen brief, te kennen, met byvoeging „ dat zy den Heere „ van Grobbendonk, gemagtigd had, om hier „ over, met de Regeering te handelen: zy twy- „ felde geenzins, of dezelve zoude hier toe, ten „ dienste des Konings, voor al in deezen hoog- „ dringende nood, en schaarsheid van geld, wel „ willen komen (*s*)." Ik heb nergens gevonden wat hier op, by de Regeering, besloten werd. Ze- ker is het egter, dat het nog tot in Maart, des volgenden jaars, aanliep, eer men eenige betaaling aan de Bezetting deed; het groot gebrek aan geld, bleikt hier uit; dat de Thesaurier der Staaten ge- noodzaakt was, te Antwerpen penningen op te neemen, waar uit men de agterstallige leeningen, der Bezetting van 's Hertogenbosch, voor een groot gedeelte beloofde te voldoen (*t*). Ik stelle vast,

(*r*) Acte van Acces, *hier voor aangehaald.*

(*s*) Brief der Aarts Hertogin Isabella, *van den* 5 *Octob.* 1628. in de Archieven.

(*t*) Brief van G. Loef van der Sloot, en J. van de Velde, Stads Gedeputeerden te Brussel, *van den* 12 *Maart* 1629. in de Archieven.

vaſt, dat hier op eenige betaaling gevolgd zy; want het is denklyk, dat de Bezetting, zonder eenige betaaling zig niet lang zoude hebben ſtil gehouden. Ook vinde ik niet, dat zy aan het muiten geſlagen is, of eenige buitenſpoorigheden gepleegd heeft; egter is my voorgekomen, dat men in deezen tyd verſcheiden Schotſchriften door de Stad ſtrooide, en aanplakte. Doch, of die tegen het Hof, wegens de wanbetaaling der Soldaaten, of tegen de Regeering ingerigt waren, blyft, by mangel van aantekening, onzeker. De laatſte deed deswege alle mooglyke naſpooring; en om de handdaadigen te ontdekken, deed men de papieren van verſcheiden Burgers, daar men het oog op had, uit hunne huizen haalen, en op het Stadhuis brengen (*u*). X. Boek. Iſabella. 1628.

De graften der Stad, waren zodanig vervuild, dat de Regeering, daar aan, zederd eenige jaaren herwaards, merklyke onkoſten had moeten doen. Zy ſtelde thans twee Baggeraars aan, die ieder drie honderd guldens jaarlyks, zouden genieten, om de graften te diepen, en ſchoon te maaken (*v*). Uitbaggeraars van Stads graften aangeſteld.

Gedurende deezen jaare vielen 'er, in Brabant, geene merkwaardige krygsverrigtingen voor. Alleenlyk verſterkte men van wederzyde, de Grensveſtingen. Van den kant der Staaten van de Vereenigde Nederlanden, ſtigtte men drie Schanſen, tuſſchen Bergen op Zoom, en Steenbergen (*w*). Krygsverrigtingen.

Het

(*u*) Stads Rekening *van St. Remys* 1627 *tot* 1628.

(*v*) Stads Rekening *van St. Remys* 1625 *tot* 1626, *en twee volgende.*

(*w*) Vervolg op de Hollandſche Chronyk van Goudhoeven *bladz.* 370.

X. Boek. Isabella. 1629.

Het volgende jaar was merkwaardiger. De veldtogt werd met de Belegering, en de bemagtiging der Stad 's Hertogenbosch, door de wapenen der Vereenigde Nederlanden geopend, en genoegzaam gesloten. Dit Beleg is voor een der merkwaardigsten, die gedurende de Nederlandsche oorlogen voorgevallen zyn, te houden; het zy, men op de sterkte der plaats, en der Bezetting; op den grooten voorraad van mond- en krygsbehoeftens, daar de Stad mede voorzien was, op de nabyheid der vyandlyke legers; of op de moeilyke werken, die men om de Stad maaken moest, om het leger te versterken, en de stroomen af te leiden, agt geve. Het zal dus den Leezer niet onaangenaam kunnen zyn, dat ik Hem daar van, een omstandig en naauwkeurig verhaal doe.

Voorneemen des Prinsen om den vyand een aanmerklyke afbreuk te doen.

De Prins van Orange, wien de slegten staat der geldmiddelen in de Spaansche Nederlanden, en ook hoe die van den Koning van Spanje zelfs, welken door het wegneemen der Zilvere Vloot besnoeid waren, bekend was, waar by kwam, het afwezen van den Markgraaf Spinola, die zig in Spanje bevond, en dat het Keizerlyk leger met den Deenschen oorlog bezig gehouden werd, gelyk mede, dat de Fransche Koning zelfs, met een groot Heir ter hulpe van de Stad Casal in Italien opgetrokken was, het welk een vredebreuk tusschen Spanje, en Frankryk konde verwekken, en dat'er dus, aan die zyde een groot voordeel voor de Vereenigde Nederlanden te wagten viel: stelde den Staaten der Vereenigde Gewesten voor, om aanvallender wyze te oorlogen, en den vyand, een zwaaren slag toe te brengen. Fredrik Hendrik drong dan, in het begin deezes jaars op vermeerdering van het krygsvolk, aan. Hy deed ook de Staaten van

Gel-

Gelderland, Holland, en Utrecht verzoeken, om boven hun aandeel, dat zy in de algemeene lasten droegen; nog, voor eenige maanden, twaalf duizend mannen aanteneemen, en te onderhouden. Dit werd ingewilligd. Voorts verzuimde hy niets, wat tot eenen vroegen veldtogt vereischt werd, te bezorgen. De Spaanschen merkten, uit dit alles wel, dat 'er iet op weg was, doch wisten niet te raden, waar de Prins het op gemunt had. Eenigen meenden, dat hy het oog op Antwerpen; anderen, op Breda, wederom anderen, op Maastricht, en sommigen, op Hulst, of Lingen, had. De minsten hadden gedagten op de Belegering van 's Hertogenbosch, de Bisschop der laatste Stad alléén, stelde vast, dat het haar gelden zoude. Al in de maand Januari, bewoog hem dit naar Brussel reizen. Ten Hove verscheenen, gaf hy de Aarts Hertogin te kennen, „ dat hy in „ het zekere verstaan had, dat de Prins, met het „ Leger der Vereenigde Staaten, voor 's Herto- „ genbosch zoude komen, en dat hy derhalven „ vermeende, ten uitersten nodig te zyn, dat de „ Stad van mond- en krygsbehoeftens voorzien „ werd." Van daar werd hy naar den Kardinaal van Toledo gezonden, by wien hy het zelfde verhaalde. Deeze gaf hem ten andwoord „ dat „ hy beter ondertigt was, en den Prins te wys „ kende, om de Belegering van 's Hertogen- „ bosch te onderneemen." De Bisschop bedugt, dat men waanen zou, dat hy zig met zaaken, buiten zyne bediening bemoeide, vergenoegde zig, zyn gezegde met bewyzen te staaven, al het welke hy eenige voorname Heeren, ten Hove te kennen gaf, met verzoek, dat zy zulks, de Aarts Hertogin wilden voorstellen. Dit geschiedde, en

De Bisschop van 's Hertogenbosch geeft het oogmerk van den Prins, de Aarts Hertogin te kennen.

X. Boek. Isabella. 1629.

de Aarts Hertogin ondervroeg vervolgens den Bisschop, over het geene hy oordeelde, dat tot behoud der Stad, gedaan moest worden, waar op hy antwoorde, „ dat men tot voorraad van „ levensmiddelen, voor de arme Burgery, die de „ magt niet had, zig daar van te voorzien, vyf- „ tig duizend guldens besteden moest; dan, wat „ aanging den voorraad van kruit, en andere „ oorlogsbehoeftens, het hem niet voegde, daar „ van te spreken; hy wist ook niet beter, of de „ Stad, was daar van genoegzaam voorzien." De Aarts Hertoginne hernam „ dat zy last zoude „ geeven, dat hem de vyftig duizend guldens „ ter hand gesteld werden, waar van hy de ver- „ antwoording zoude doen (*x*)."

De Heer van Grobbendonk kan het niet gelooven.

Grobbendonk bevelhebber der Stad, of schoon door een Burger, die met een vrye reisbrief uit Holland, herwaards reisde, van 's Prinsen voorneemen onderrigt, konde zulks mede niet gelooven. Hy kende den Prins te wys, dan dat hy dit onderneemen zoude (*y*). Doch de tyd leerde het tegendeel.

De Staaten noemen Gemagtigden by den Prins in het Leger.

Toen alles, wat de Prins vermeende noodig te zyn, vaardig was, benoemden de Algemeene Staaten, eenige Gemagtigden, die zig, van hunnent wegen, in het Leger zouden begeeven, om den Prins, met hunnen raad, ten dienste van den Lande, te dienen.

Het

(*x*) Memoires de Fred. Henri, Prince d'Orange, *pag.* 52 en Bor, Beschryving der stad 's Hertogenbosch *blads.* 183, 184 *en* 185.

(*y*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *blads.* 185.

Het Staaten Leger trok omtrent Arnhem by een, werwaards zig de Prins, op den vier en twintigsten April begaf. Van hier trok het Leger, door de Betuwe, tot Nymegen. De Kollonel *Pinsen*, bleef met twee en twintig vaandelen voetvolks by Schenkenschans liggen, doch hy kwam naderhand, daar mede voor 's Hertogenbosch. Al het volk, bleef dien nagt, op de Mokerheide, onder den blooten Hemel. Den volgenden dag trok het Leger, over eene brug, by de Graave, over de Maaze, en des nagts kwam het te Velp, in het Land van Ravestein. De Heere van Stakenbroek werd, met veertig Kornetten paarden voorafgezonden, om de toegangen der Stad te bezetten. Hier bekwam de Prins tyding, dat de Bevelhebber der Stad, de Dorpen daar omstreeks, gelast had, eene menigte rys, binnen te brengen: als mede, dat hy met eenige kooplieden in Holland, overeengenomen was, om ten spoedigste veele levensmiddelen derwaards te zenden. Hy deed derhalven den Bevelhebber van Crevecœur terstond gelasten, om de Schepen, daar die in geladen waren, aantehouden (*z*).

X. Boek. Isabella. 1629.

Het Leger trekt omtrent Arnhem by een.

Inmiddels kreeg men tyding, dat 's Hertogenbosch met vier Hopmanschappen Ruiters, en agttien vaandelen voetvolk, zo Waalen, als Duitschers, bezet was, waar van een gedeelte, in de omliggende Schansen gelegd werd: de sterkte dier Bezetting werd thans, op drie duizend mannen geschat (*a*), waar by naderhand nog eenige manschap

Sterkte der bezetting.

(*z*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 187. Aitzema, zaaken van Staat en Oorlog II. *Deel*, *bladz.* 816. *Edit. in Quarto.*

(*a*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 188. Aitzema ibi quo supra.

X. Boek. Isabella. 1629.

ſchap kwam, zo als ik op zyn plaats verhaalen zal.

De Stad word berend.

Op den dertigſten April, kwam het gansche Leger omtrent veertig duizend mannen ſterk, voor 's Hertogenboſch. De Prins nam zyn Kwartier met honderd vier en dertig vaandelen te Vugt, en koos voor zyn verblyf Heer-Heims-Huizinge, of Maurik; *Ernſt Kaſimir Graav van Naſſauw*, lag met vyftig vaandelen te Hintham; en *Willem Graaf van Naſſauw* Bevelhebber van Heusden, leegerde zig met twee en dertig vaandelen te Orten; de *Heer van Brederode* ſloeg zig, met zes en twintig vaandelen op den Eikendonk, en zo voorts naar den Dungen neder. Deeze laatſte beſloot den Pettelaar. De Kollonel Pinſen, die by Schenkenſchans gelaaten was, kwam den elfden Mai, mede in het Leger, en nam zyn Kwartier te Deuteren (*b*). Alle de levensmiddelen, en krygsbehoeftens, als ſchuppen, ſpaden, bylen, deelen, en balken, werden met ſchepen naar Crevecœur gevoerd. Aldaar ſloeg men eene Schipbrug over de Maaze. Tuſſchen die Veſting, en de Schans Andries, lagen elf Samareuſen met rys gelaaden, om tot de belegering te dienen (*c*).

De Kwartieren verſterkt.

Van den eerſten Mai was men bezig, om de Kwartieren af te ſteken, en op den derden dier maand, kwamen in het Leger, vyftien honderd Huislieden uit Gelderland, om te arbeiden. De Kommis *de Jonge*, kwam ook, met eenige penningen, ter betaaling der Schansgraavers (*d*).

Toen

(*b*) Bor *bladz.* 188 *en* 189. Oudenhoven, Beſchryving van 's Hertogenboſch *bladz.* 218 *Edit.* 1670. Aitzema ibi quo ſupra.

(*c*) Bor *bladz.* 188. Oudenhoven ibi quo ſupra.

(*d*) Bor *bladz.* 189.

Toen begon men het Leger te omgraaven, de omtrek der werken was groot, deels, om de laage landen, die men daar toe niet konde gebruiken, en deels om de Schansen, die rondsom de Stad lagen, dus men agt uuren noodig had, om die rond te gaan. Egter werd het gehele Leger, uitgenomen aan den kant van Deureren, daar het land nog onder water ſtond, in tien of twaalf dagen besloten. Alle de verschansingen, waren met dubbelde borſtweringen gemaakt. Op den grond waren zy zeſtien, op de kruin zes voeten dik, en rondsom met een menigte Redouten, Schansen, en andere werken, zo ter verzekering des Legers, als ter afweering des vyands, geſterkt. Om dat het Bossche-Veld ten dien tyde, nog diep onder water ſtond, maakte men eenen rysweg daar door heen, welke met eene borſtweering, die van de Vugterheide begon, en langs den Bosschen Sloot, tot Engelen toe ſtrekte, geſterkt, en met verscheidene Redouten voorzien werd. By de brug naar Vlymen, maakte men, tegen den hogen weg, eene zeer ſterke Schans. De rysweg werd door Hollandsche dykers vervaardigd, en droeg, om die reden, den naam van *den Hollandschen Dyk.* De rivier de Dommel werd, tusschen Vugt, en Oud-Herlair, met eenen dam, die dwars, tot over de oevers heen, twee honderd roeden lang was, geſtopt, gelyk ook de Aa. Het water dier rivieren werd om het Leger geleid, waar door het zelve tegen de aanvallen van buiten verſterkt, en de Stad het water onttrokken werd (*e*).

Tus-

(*e*) OUDENHOVEN *blads.* 218 *Edit.* 1670. Memoir. de Fred. Henri. *page* 65. 72 & 73.

X. Boek. Isabella. 1629.

Eenig volk komt binnen de Stad.

Tusschen den derden en vierden Maj, eer de rysweg naar Engelen gemaakt was, kwam eenig volk, uit Breda, voor by Deuteren, door de St. Jans-poort, binnen de Stad, het was genoodzaakt geweest, diep door het water te gaan, het zelve had de *Sauvegarde*, die te Vlymen lag, met zig genomen. By hunne te rugkomst, verklaarden zy, dat dit volk, omtrent vyf honderd sterk geweest was. Een ander verhaald, dat men het by tellinge, agt honderd vier en dertig sterk bevond (*f*). Zekerer bewyzen verhaalen, dat het omtrent duizend bedroeg, en dat daar mede, de Hopman *Kevelaar*, met een ordre van zestig duizend kroonen voor de Bezetting binnen kwam. Men was genoodzaakt, deeze Soldaten by de Burgers te leggen, onder belofte van vyf en veertig stuivers maandlyks voor ieder bedde te betaalen (*g*). Men vermeerderde, zederd dien tyd, het Kwartier te Deuteren, met eenige werken, om het verder inkomen van krygsvolk te beletten (*h*).

De Hollandschen Dyk ver zwaard.

Het water nu een weinig gezakt zynde, verbreedde, en verzwaarde men, niet alleen den Hollandschen Dyk, maar ook alle de andere werken. Men veranderde, voorts de Redouten, die in den beginne, op dien Dyk van hout gemaakt waren, in aarde wallen. Op veele plaatsen, maakte men dubbelde Linien, tegen de Belegerden aan, die met verscheiden werken gesterkt wer-

(*f*) Bor *bladz*. 189.
(*g*) Diarium obsidionis urbis Sylvæducensis 1629. MSS. *berustende onder den Heere* Martini, Pensionaris van 's Hertogenbosch.
(*h*) Bor ibi quo supra. Aitzema ibi quo supra.

werden. Dit alles koſtte ongelooflyke ſommen. Men verzekerd, dat 'er weinig brieven, naar den Haage, aan de Staaten, geſchreven werden, welke niet, dan verzoek om geld inhielden. Egter werd wel zorg gedraagen, dat de geldkas, nooit ledig was (*i*). X. Boek. Isabella. 1629.

De Bevelhebber, der Stad deed, van zynen kant, met alle naarſtigheid, de zwakſte plaatſen, zo binnen de Stad, als aan de buitenwerken voorzien. De Belegeraars waren ten uiterſten verwonderd, dat de Belegerden het maaken hunner werken, en naderingen niet beletteden, het geen zy vermeenden, dat door ſchieten, ligtlyk had kunnen geſchieden (*k*). Men vermoedde dat de reden hier van deeze was, dat Grobbendonk, in den beginne, en zelf nog, wanneer het Staaten Leger reeds voor de Stad kwam, dagt, dat de Prins van Orange voor had, Breda, en niet 's Hertogenboſch, aan te taſten; daarom zou hy de Veſting niet naar behoren, met volk, geſchut, en buspoeder voorzien (*l*), en gevolglyk geene uitvallen ondernomen, om zyn volk, en geen ſchooten gedaan hebben, om het buspoeder te ſparen, men wil zelfs, dat hy, kort voor het Beleg nog etlyke duizend ponden kruit van Luik had kunnen bekoomen, doch dat hy, uit

Verrigtingen van den Bevelhebber en de Regeering.

(*i*) Bor *bladz.* 191.
(*k*) Bor ibi quo ſupra.
(*l*) Het korte en voornaamſte in de Belegering van 's Hertogenboſch voorgevallen, *te vinden agter* den oorſpronk van die Stad, *geſchreeven door* S. Pelgromius. Heinsii, Rerum ad Silvam Ducis geſtarum Hiſtoria *Lib.* I. *pag.* 28.

X. Boek. Isabella. 1629. uit zuinigheid, dit na liet (*m*). Een ander schryft, dat men meende, dat hy zelfs eenigen tyd te voren, nog eenig kruit, uit de Stad, naar Breda, verzonden had (*n*). Een derde tekend aan, dat hy, den Graaf van den Berg, om buspulver geschreven had, doch dat deeze hem antwoordde, zulks niet te kunnen zenden (*o*). De Bevelhebber, Hoogschout en Regeering vonden op den laatsten April goed, agt Hopmanschappen Burgeren, der Blokken, dat zyn, van de geringste soorten, die niet onder de vier Schutteryen beschreven waren, te ligten. Men beval ook de Burgery, de wagten op de Markt, volgens gewoonte, aan de St. Janspoort, aan den Boom, aan de Ortenpoort, aan het Buspoederhuis, en St. Geertruide, met de Bolwerken ter wederzyde van den Boom, te houden. De overige posten werden door de Bezetting bewaard. Ook zond men nog drie Hopmanschappen Soldaaten naar de Schans Isabella (*p*). Den eersten Mai ging de Regeering, alle de winkels, daar eet- en drinkwaaren verkogt werden, bezigtigen, welke alle op eenen vasten prys gesteld werden. Ook haalde men binnen de Stad, zo veel hoornvee, als het doenlyk was, welk gewardeerd werd, om naderhand, aan de Huislieden den prys daar van te betaalen.

(*m*) Het korte en voornaamste in de Belegering van den Bosch voorgevallen *voorsz.*

(*n*) Heinsii, Historia ibi quo supra.

(*o*) Diarium obsidionis Sylvæducis 1629. *supra memoratum.*

(*p*) Diarium obsidionis Sylvæ ducis 1629. *supra memoratum.*

len. Alle de huizen, die, onder het vrydom, op den Vugtschen Straatweg, en op de Galgstraat stonden werden in brand gestoken, om de Belegeraars te beter te kunnen ondekken, de Soldaaten der Bezetting kreegen een maand Soldy voor uit, en daaglyks, van toen af, *amunitie*-brood, en kaas. Het brood voor de Burgery, en anderen, die niet gewoon waren het *amunitie*-brood te eten, werd op agt stuivers, de twaalf ponden gesteld. De Burgery begon ten deezen dage de Stadsmuur, van den Boom af, tot aan de Schilderstraat toe, met eene aarde borstwering, te voorzien, en verhoogde buiten de Hinthamerpoort, het Hoornwerk, en maakte nog eenige nieuwe werken aldaar (*q*). De Bevelhebber deed ook, met toelaating des Prinsen van Orange, veele onnutte monden, zo vrouwen, als kinderen, Begynen, dienstmaagden, en omtrent vyf honderd zieken, en oude Soldaaten, ter Stad uittrekken. Vier kinderen van Grobbendonk gingen mede daar uit, waar voor de Prins, behoorlyk deed zorg draagen. Doch als de Ruiterye der Bezetting, mede by die gelegenheid, meende buiten te geraaken, werden zy, met geweld, te rug gedreven (*r*). Den volgenden dag, of den tweeden Mei, ging de Burgery met het maaken der borstwering, tegen den voorgemelden muur voort. De Bisschop, en de Bevelhebber der Stad kwamen zelfs op het werk, en moedigden de Burgers aan. Men maakte ook twee Beu-

X. Boek. Isabella. 1629.

(*q*) Diarium obsidionis Sylvæ ducis 1629.
(*r*) Heinsii, Historia *Lib.* I. *pag.* 31. Het korte en voornaamste in de Belegering van 's Hertogenbosch voorgevallen. MSS.

X. Boek. Isabella. 1629.

Beukeryen, omtrent de Ortenpoort, om dat de Belegeraars zig te Orten, sterk verschansten. Deeze waren zo spoedig gereed, dat op dien zelven avond, ten vyf uuren, het geschut daar van, reeds begon te spelen. Den derden Mei vond de Regeering goed, Stads voorraad van koorn, het welk op de zolders van het Arm- of Geesthuis, en van de Pynappelsche poort lag, in de Jesuiten- en Minderbroeders-Kloosteren, die meer in het midden der Stad stonden, te verplaatsen. Het buspoeder werd uit het *amunitie-* of Kruidhuis en uit den Pulvertoren gehaald, en in verscheiden kelders der huizen, op de Markt geborgen. Men deed ook alle huizen, op Deuteren en op den Pettelaar afbranden, en alle de boomen aldaar werden afgehouwen. Buiten de Vugterpoort, werd de halve maan voor de *traverse* opgemaakt, en in het Isabella-Bolwerk, vier Beukeryen aangelegd, om op de werken van Orten te schieten. De Regeering gelastte alle de Rosmolens, te herstellen, om zig daar van, wanneer de Windmolens niet konden maalen, te bedienen. Die van de Groote- of Isabella Schans, wien het bekend was waar de Prins van Orange zyn Kwartier had, schooten op deezen dag, wanneer zyn Hoogheid over tafel zat, op Heims-Huis, of Maurik, zodanig, dat de spys bedorven, en de Prins genoodzaakt werd, voor een tyd, dat Kwartier te verlaaten, en zig in het Dorp Vugt te begeeven. Den zesden Mei deed men binnen de Stad, eene plegtigen Omgang, onder het luiden der groote Klok. Den negenden kwam de Bevelhebber op het Stadhuis, en maakte nevens de Regeering eene bepaaling, op den prys van het spek, en de kaas, en men deed eene tweede af-

kon-

kondiging daar van, waar by het hooger verkopen dier eetwaaren, dan den gestelden prys, op zwaare boeten, verboden werd (*s*). Niet tegenstaande dit bevel, verborgen de Varkenslagters het spek. De Regeering gelaste den tienden Mei, dat de Slagters zulks zouden hebben te verkoopen, doch aan ieder niet meer, dan daaglyks, ten hoogsten drie ponden. De boter was ongemeen duur, en kostte tien en twaalf stuivers het pond: de beste een gulden. De Regeering vond hier om goed, dat alle Honig-verkopers, en Mee-Brouwers, geen Honig meer verzieden, en de Koekenbakkers, die niet meer zouden gebruiken, op de verbeurte van honderd dalers, ten einde het gemeen, en de Soldaaten, den Honig met brood zouden kunnen eeten (*t*). Den tienden of den elfden Mei, staaken de Belegerden, onder het geleide van Hopman Dirk Busschieter, den Koedyk door. De Belegeraars, die zulks tragten te beletten, kwamen met negen en vyftig mannen hier op af, doch zy werden met verlies van twee mannen te rug gedreven. Dus liep de polder, waar in de paarden der Belegeraars weidden onder (*u*). Op den elfden gebood de Regeering de Ververs, dat zy, om den brand te spaaren, van toen af, niet meer zouden hebben te verven. By opneeming bevond men, dat 'er binnen de

X. Boek. Isabella. 1629.

(*s*) Diarium obsidionis Sylvæ Ducis. 1629.

(*t*) Diarium obsidionis Sylvæ Ducis 1629. en Journaal van het geene binnen 's Hertogenbosch gedurende de Belegering is voorgevallen, *agter den* oorspronk van die Stad, *door* S. Pelgromius *beschreven*. Bor *bladz.* 191.

(*u*) Diarium obsidionis Sylvæ Ducis. 1629. en Journaal, *hier boven aangehaald.*

X. Boek. Isabella. 1629.

de Stad, eenen genoegzame voorraad van azyn was, waarom gelast werd; geen azyn meer te brouwen; om het mout, voor de Bierbrouwers te bewaaren (*v*). Eenige dagen daar na gelaste de Regeering het getal van alle de Inwoners der Stad, de Bezetting uitgenomen, op te schryven; midsgaders ook te doen aantekenen; hoe veele levensmiddelen de Burgery thans nog had. By eene naauwkeurige opneeming werd het getal der zielen; by na op elf duizend, drie honderd, zo Geestlyke, als Waereldlyke geteld; en men rekende, dat'er in de Kloosters; en by de Burgers omtrent agt duizend mudden rogge, taamlyk veel tarwe; garst; mout; en haver was; als mede omtrent honderd en zestig hoeden raapzaad, en zeer veel boekweit; doch erweten; en boonen vond men weinig. De Stad had boven dien, nog in voorraad, drie duizend mudden rogge; en een goede menigte tarwe. Ook was 'er overvloedig koorn; voor den bakker van het *amunitie*-brood. Men vond over de twee duizend tonnen buspoeder, ieder ton, tot honderd en twintig of dertig ponden gerekend, zonder het geene, dat onder de Burgers, en Kooplieden beruste. Scherp was 'er overvloedig naar gelang van het buspoeder gerekend, eenige Brouweryen werden mede gelast, den Buistel, voor de paarden der Ruitery te leveren. De Buistel der overigen, moest voor het hoornvee der Kloosters, Godshuizen, en Burgery bewaard worden (*w*).

Verlegenheid over dit Beleg te Brussel.

Tot hier toe heb ik verhaald, hoe de Prins van Orange de Stad ingesloten, en omgraaven had;

(*v*) Diarium obsidionis Sylvæ Ducis 1629.
(*w*) Diarium obsidionis Sylvæ Ducis 1629.

had, en welke voorzorgen, de Bevelhebber en Regeering van binnen naamen. Het zal derhalven nu de tyd zyn, om van de naderingen, aanvallen, en het verdedigen der vestingwerken, te melden. Alvorens dit te beginnen zal ik kortlyk, den indruk die dit Beleg, op de gemoederen van het Hof te Brussel gaf, verhaalen. X. Boek. Isabella. 1629.

De tyding hier van bragt alles in rep en roeren. De Aarts Hertogin zond terstond, boode op boode naar Spanje, om den Koning te vraagen, hoe zy zig in dit geval zoude dragen, zo als uit eenige onderschepte brieven gebleken is: Zy liet alle Krygsoversten vergaderen, denklyk om derzelver gedagten, over het ontzetten der Stad, inteneemen, en gelastte, geld aan te schaffen, om krygsvolk op de been te brengen; want Grobbendonk, had berigt, dat het nodig was, zig met het ontzet te verhaasten. Graaf Hendrik van den Berg, werd tot Veldheer van 's Konings Leger, het geen omtrent zeven duizend Ruiters, en vier of vyf en twintig duizend Soldaaten, sterk was, aangesteld, dit Leger, werd met alle noodwendigheden, voorzien. Het zoude zig by de krygsmagt des Keizers, die, in groote menigte, onder het bevel van *Ernst*, *Graave van Montecuculi*, afkwam, voegen, en de Stad tragten te ontzetten, of wel eenige Bezetting daar binnen werpen (*x*), doch geene van beide deeze voornemens gelukten.

Tot

(*x*) OUDENHOVEN, Beschryving van 's Hertogenbosch, *bladz*. 138. *en* 139. *Edit*. 1649. *en* 219. *Edit*. 1670. Kort verhaal van het voornaamste in de Belegering van 's Hertogenbosch voorgevallen, *agter* PELGROMIUS. Memoires de Fred. Henri, *page* 70. & 71.

X. Boek. Isabella. 1629.

Tot den twintigsten Mei hadden de Belegeraars op de Stad niet geschoten, maar zig enkel met hun Leger te verschansen bezig gehouden (y). Na dien tyd begon men de aanvallen. Uit het Hoofdkwartier te Vugt, maakte men het begin met de Schans Isabella aan te tasten, hier mede vorderde men dermaate, dat men, op den laatsten dier maand, tot op honderd en vyftig schreeden na, aan de buitenwerken genaderd was. Ook begon men de naderingen naar de Schans St. Antoni, anders *de kleine Schans* genaamd. Met deezen, ging men, vermits het Land, aan die zyde, nog onder water stond, langzaamer voort. Tusschen de beide naderingen der Schansen, werd eene Beukery, van zes stukken geschut, gemaakt, om het verder voortzetten der loopgraaven te begunstigen. Den eersten Juni deeden de Belegerden eenen uitval, uit de groote, of Isabella-Schans, met twee honderd mannen, op de Beukery der Franschen, doch zy konden de Belegeraars uit de werken niet slaan, en waren genoodzaakt te rug te keeren, by welke gelegenheid veele hunner dooden mede gevoerd werden (z). Den derden Juni begon men de Stad, en de beide Vugter-Schansen uit zes halve Kartouwen te beschieten, waar mede in twee dagen, tagtig scheuten gedaan werden. De Belegeraars bleven hen niet schuldig, en schooten op hunne beurt mede, sterk op de aanvallers. Den dertienden werd de punt van het Hoornwerk, voor de groote Schans inge-

Aanvallen der Belegeraars op de Schans Isabella en St. Antoni.

(y) JOURNAAL van het geen in de Belegering van 's Hertogenbosch is voorgevallen, *agter* PELGROMIUS.

(z) BOR, Beschryving van 's Hertogenbosch, *bladz.* 194. *en* 195. AITZEMA *bladz.* 821.

genoomen. Uit een Overlooper had men verstaan, dat dit werk ondermynd was, waarom de Belegeraars het Hoornwerk, voor by liepen, om op den bedekten weg der Schans zelfs, te komen: daar deed men een tegenwal maaken, om, onder bedekking van dien, over de graft te komen (*a*). Voorts wierp men eenige granaaten, uit Mortieren, in de twee Schansen. Dit was van een goede uitwerking, want in de groote Schans, scheen 'er een gevallen te zyn, ter plaatse, daar eenige Musketten, of Granaaten lagen, vermids men een groot geschry, en tevens verscheidene scheuten hoorde, en ook eenen zwaaren damp zag opgaan (*b*).

X. Boek. Isabella. 1629.

Den vyftienden Juni, als men de graften der kleine Schans dagt te vullen, deeden de Belegerden eenen uitval, en haalden het ingebragte rys, uit de gragten binnen (*b**). Naar eenige uitvallen, uit de groote Schans bemagtigde men op den elfden Juli het Hoornwerk, en op den agttienden dier maand, de Schans zelf, welke, na het doen springen eener myn, door de Belegerden verlaaten werd. Den negentienden, verlieten zy mede de kleine Schans, en begaaven zig naar de Stad (*c*). De Prins deed terstond, op de veroverde Schansen, geschut planten, om de werken aan

(*a*) Bor *bladz.* 195, 196. *en* 197.
(*b*) Bor *bladz.* 198.
(*b**) Journaal van het geene in de Belegering van 's Hertogenbosch is voorgevallen. Bor ibi quo supra. Diarium obsidionis Sylvæ Ducis 1629. MsT.
(*c*) Bor *bladz.* 205 *en* 212. Diarium obsidionis Sylvæ Ducis 1629.

X. Boek. Isabella. 1629.

aan de Vugterpoort te beschieten: dat nog dien zelven dag begonnen werd (*d*).

De Prins in gevaar.

Fredrik Hendrik ging, gedurende de Belegering der Schansen, zelfs by nagt, de wagten bezoeken, en kwam dikwerf in de loopgraaven, waar door hy zig, in merklyk gevaar stelde. De Algemeene Staaten waarschouwden hem, op den tweeden Juli schriftlyk; waar op Hy antwoordde: „ Dat hy de Staaten, voor hunne genegen„ heid, bedankte, dan dat hy alles op anderen „ niet kon laaten aankomen, hy stelde zig ook „ zo zeer niet in gevaar, dan men wel dagt; " doch omtrent agt dagen daar na, wanneer hy in de loopgraaven, nevens eene Vestingbouwmeester stond, geraakte hy in een merklyk gevaar, door een Musketkogel, die geen handbreed van zyn voorhoofd af, voor by vloog (*e*). Wy zullen, den Prins eenigen tyd in zyn Kwartier laaten, om te zien, wat aan de andere zyde der Stad, door de Belegeraars, ondernoomen werd.

Aanvallen uit het Kwartier van Brederode op de Schans, den Pettelaar.

Hier voor is verhaald, dat Brederode, zig omtrent den Eikendonk nedergeslagen had, en van daar, tot aan Dungen strekte; By het begin van het Beleg had men reeds gemerkt, dat het Hoofdkwartier te Vugt, te ver van Brederode, en deeze, weeder te ver van Prins Ernst Kasimir, die te Hintham lag, afgescheiden was, dus de vyand, gemaklyk, door het Dorp Dungen, tusschen die twee Kwartieren heen konde dringen, en dat, indien hy, op een dier posten aanviel, men

el-

(*d*) Diarium obsidionis Sylvæ Ducis 1629. MSS.
(*e*) Bor *bladz.* 204—206.

elkander, om de afgelegenheid, niet zonder moeite, te hulp kon komen. Brederode werd daarom gelast, dat hy, zekere plaats, omtrent Dungen gelegen, verschansen zoude; door deeze verschansing hegte men het Kwartier, van Fredrik Hendrik, als mede dat van Prins Ernst Kasimir, door eene linie, aan elkander (*f*).

X. Boek. Isabella. 1629.

Opening der loopgraaven aldaar.

Des nagts, tusschen den zes, en zeven en twintigsten Mei, werden de loopgraaven voor de Schans den Pettelaar, en wel op de duinen, daar de Belegerden voorheen, eene dagwagt hielden, geopend (*g*). Tusschen den dertigsten en een en dertigsten dier maand, vorderde de Belegeraars, met hunne naderingen sterk, by welke gelegenheid één der Belegerden gedood, en één gekwetst werd. In den volgenden nagt, naderden zy insgelyks sterk, onder een geweldig vuur uit grof geschut, zonder egter eenige schade te doen. Den volgenden nagt dagt men een klein werkje te overrompelen, doch zy werden, met verlies van veel volk, afgewezen. Zedert dien tyd, tot den vier en twintigsten derzelver maand, schynt men niet veel gevorderd te zyn, vermits ik daar van, niets aangetekend vinde, dan alleen, dat de Beleggers eenige dagen lang, niets deeden, dan hunne Beukeryen, te verhoogen, en verzwaaren (*h*). Den elfden van Juli begon men eene omwalling, naar de Stads kant toe gerigt, van 's Prinsen Kwartier af, tot dat van Brederode, en van daar, voor by het Klooster den Eikendonk,

(*f*) Heinsii Rerum ad Sylvam Ducis gestarum Historia *Lib.* I. *pag.* 33 & 34.
(*g*) Diarium Obsidionis Sylvæ Ducis 1629. MS.
(*h*) Diarium Obsidionis Sylvæ Ducis 1629. MS.

X. Boek. Isabella. 1629. donk, tot aan het Kwartier van Graaf Ernst tot Hintham toe, te maaken (*i*). Uit de grondtekening der Belegering is te zien, dat in deeze omwalling verscheiden redouten waren, gelyk ook dat 'er, omtrent den Pettelaar, eene Schans met vier Bolwerken, *de Schans van Brederode*, genaamd, aangelegd was. Ik gisse dat deeze verschansingen, die ook, van het Kwartier des Kollonels Pinsen af, naar het Hoofdkwartier te Vugt, heen, gemaakt werden, voornaamlyk ten oogmerk hadden, de uitvallen der Belegerden te stuiten, en te gelyk, om dat de Kwartieren, meerder gemeenschap met elkander zouden hebben. Brederode zettede zyne naderingen wakker voort; Doch een moeras, tusschen de plaats daar hy nu was, en de Pettelaar-Schans, maakte zulks, zeer moeilyk (*k*). In eene uitval, tusschen den twee en drie en twintigsten Juli, uit de Schans, den Pettelaar, gedaan, werd den eersten Krygsbouwmeester der Belegeraars gevangen genoomen, en vervolgens binnen de Stad gebragt. Men vond by hem veele papieren, waar uit de Belegerden verscheide geheimen ontdekten. Den zes en twintigsten deezer maand, was Brederode zo digt tot de Schans, den Pettelaar, genaderd, dat de Belegerden veele goederen, uit de Schans in de Stad deden brengen. Denzelven dag deed men eenen uitval naar den Eikendonk, waar door veele kruiwagens, planken, en ander hout, weg genoo-

(*i*) Het voornaamste in de jongste Belegering van 's Hertogenbosch voorgevallen, *te vinden agter* PELGROMIUS.

(*k*) HEINSII Rerum ad Sylvam Ducis gestarum Historia *Lib.* I. *pag.* 62.

noomen werden (*l*). Ik heb, zederd deezen tyd niet gevonden, wat voor aanvallen, of verweeringen aan den kant van den Pettelaar gedaan zyn. Zeker is het, dat die Schans niet veroverd, maar op den zelven dag, wanneer de Stad overging, mede overgegeven is (*m*). De aanval aan deezen kant was ook meer gerigt, om de Belegerden werk te verschaffen, en de Bezetting te verspreiden, dan op hoop, om daar door, de Stad te zullen winnen (*n*). X. Boek. Isabella. 1629.

Heviger was de aanval op de werken voor de Hinthamer-poort, uit het Kwartier van Ernst Kasimir van Nassauw, Stadhouder van Friesland. De loopgraaven werden aldaar den elfden Mei geopend (*o*): Op den twee en twintigsten, had men reets eene Beukery vaardig (*p*), waar uit men eerst den negen en twintigsten, op de Stad schoot (*q*). Het schynd, dat dit schieten de Belegerden geweldig verveelde, vermits zy, den volgenden dag, onder Stads vesten, eene myngang maakten, ten einde, aan de Hinthamer-poort, op de wagt te kunnen trekken (*r*). Op den tweeden Aanvallen op de Hinthamer poort.

(*l*) Diarium Obsidionis Urbis Sylvæ Ducensis Ao. 1629. Mss.
(*m*) Heinsii Rerum ad Sylvam Ducis gestarum Historia *Lib.* II. *pag.* 135.
(*n*) Idem *Lib.* I. *pag.* 40.
(*o*) Diarium Obsidionis Urbis Sylvæ Ducis 1629. Mss.
(*p*) Journaal van het geene binnen 's Hertogenbosch, gedurende de Belegering, is voorgevallen, *agter* Pelgromius.
(*q*) Diarium Obsidionis Urbis Sylvæ Ducis 1629. Mss.
(*r*) Journaal van het geene binnen 's Hertogenbosch, gedurende de Belegering, is voorgevallen, *agter* Pelgromius.

X. Boek. Isabella. 1629. den Juni, maakte men de naderingen van zeeker Dykje, (denklyk den Koedyk,) naar de laagte; Doch de Belegerden bedorven, door hun geschut, alle de gemaakte werken, die wederom spoedig hersteld werden, ook maakte men aldaar twee onderscheiden naderingen, de eene, om de werken voor de poort, aan te tasten, de andere, om tusschen de Hinthamer- en Orten-poorten, eene muurbreuk te weeg te brengen. De Belegerden, om deezen aanval tegen te gaan, maakten op den wal, tegen over de Schilderstraat, een Katte (*s*). Des nagts, tusschen den dertienden en veertienden, deeden de Belegerden eenen uitval, door de Hinthamer-poort, en naamen eenige werken, door het werpen van granaaten, in: gelyk ook, op den zeventienden, waar in veele der Belegeraars gedood werden (*t*). Tusschen den zeventienden en agttienden, werd een Krygsbouwmeester der Belegeraars, die de diepte van het moeras, tusschen de Hinthamer- en Orten-poorten pylde, gevangen. Deeze, na dat hy verklaard had, dat de Belegeraars aldaar een houte gallerye wilden maaken, werd door de Soldaaten, in koelen bloede doodgeslagen. Hier van gaf Grobbendonk de Regeering kennis, die daar op gelaste, dat men, van de Schilderstraat, naar het Kruithuis toe, den wal versterken zoude, om in den voet van dien, een *fauce bray* of benedenwal, te kunnen vinden, en dat men het bovenste van Stads muuren aldaar afbreeken zoude. Den tweeden Juli deed de Bevel-

(*s*) Diarium Obsidionis Sylvæ Ducis 1629. MSS.

(*t*) Journaal van het geene binnen 's Hertogenbosch, gedurende de Belegering, is voorgevallen, *agter* Pelgromius.

velhebber eene Beukery op den wal, omtrent *Casterons*-molen maaken, om de Beukeryen der Belegeraars op den Koedyk te kunnen beschieten (*u*). Den agtsten deeden de Belegerden eenen gelukkigen uitval, door de Hinthamer-poort, waar in veele der Belegeraars bleeven (*v*). Den veertienden tekenden de Krygsbouwmeesters, eene nieuwe affnyding binnen de Stad af, welke by de Schilderstraat begon, en dwars door de tuinen van het Zusteren-van-Orten-Klooster, van den Bisschop, het Armhuis, het Predikheeren-Klooster, en van het groot Gasthuis, tot aan de Tolbrugstraat toe, liep (*w*), deeze affnyding werd door de Jesuiten, Predikheeren, en andere Kloosterlingen vervaardigd, dezelve was op den tweeden Augustus geheel opgemaakt (*x*). De reden, waarom deeze affnyding gemaakt werd, was, om dat de Belegeraars, uit de loopgraaven voor de Hinthamer-poort, regts af, naar de Orten-poort toe, door het moeras heen, eene *Gallerye*, naar Stads muuren, tusschen die twee poorten gelegen, gemaakt hadden. Dit werk was met dubbelde ryen Schanskorven, met aarde gevuld, voorzien. De mening was, om eene breuk in de muuren, die aan deeze zyde der Stad, met geene buitenwerken voorzien waren, te maaken. Dit was een nieuwe uitvinding, die men nimmer te voren gezien had

X. Boek. Isabella. 1629.

(*u*) DIARIUM Obsidionis Sylvæ Ducis MSS.
(*v*) JOURNAAL van het geen in 's Hertogenbosch, gedurende de Belegering is voorgevallen, *agter* PELGROMIUS.
(*w*) DIARIUM Obsidionis Sylvæ Ducis MSS.
(*x*) JOURNAAL van het geene binnen 's Hertogenbosch gedurende de Belegering is voorgevallen, *agter* PELGROMIUS.

X. Boek. Isabella. 1629.

had (y). Voor de Hinthamer-poort vorderden de Belegeraars der maate, dat de Belegerden, op den zesden Augustus, genoodzaakt waren, zeker Werkje, buiten het Hoornwerk, te verlaten. Op den agttienden, bestormde men het Hoornwerk zelfs, tot twee reizen toe, in tegenwoordigheid des Prinsen van Orange. Doch de Belegerden sloegen, telkens, de aanvallers, met veel verlies, daar weder uit. By deeze gelegenheid verbrandden de Belegerden veele Schanskorven en rys, die daaromtrent by een gebragt waren (z). Op den twintigsten werd het Hoornwerk, met gelyken uitslag, als van te vooren bestormd: De Belegerden waren egter genoodzaakt, den volgenden dag, het halve Bolwerk, aan de waterzyde van het Hoornwerk, te verlaaten. Den zes en twintigsten werden veele bomben, in de Hinthamerstraat gesmeeten, die veele huizen beschadigden, en den volgenden dag vielen 'er verscheiden in het Predikheeren-Klooster (z*). In het begin van September schoot men, van voor de Hinthamer-poort, tot in de Hoofd-Kerk, en wel met zulk een geweld, dat het Orgel in het L. V. Koor geheel in stukken geraakte: ook werden toen veele huizen vernield (a). Voorts vinde ik, dat aan de zyde van de Hinthamer-poort, geene meerdere voorderingen werden gedaan, hier was men

(y) Heinsii Rerum ad Sylvam Ducis gestarum Historia, *Lib.* II. *pag.* 102 & 103.

(z) Diarium Obsidionis Sylvæ Ducis 1629. MSS.

(z*) Diarium Obsidionis Urbis Sylvæ Ducis 1629. MSS.

(a) Journaal van het geene binnen 's Hertogenbosch gedurende de Belegering is voorgevallen, *agter* Pelgromius.

men alleen bezig, om, zo lang het Beleg duurde, een menigte Bomben en Kogels, in de Stad te schieten (*b*). X. Boek Isabella. 1629.

De aanvallen op de Orten- en St. Jans-poorten, werden zo sterk niet voortgezet, dan die voor de Vugter- en Hinthamer-poorten. Aan deeze zyde ondernam men niets, voor dat de twee Schansen Isabella, en Antoni ingenoomen waren (*c*). Op den drie en twintigsten Juli, begon men eerst, uit het Kwartier van de Kolonel Pinsen, op de werken, voor de St. Jans-poort, te schieten; doch alleen met kogels van twaalf ponden (*d*). Tot den agt en twintigsten dier maand, was men niet verder, dan tot op den Donk, een hoogte, daar eertyds het Klooster der Guilhelmieten, *den Bazeldonk* genaamd, gestaan had, genaderd. 's Nagts daar aan volgende, deeden de Belegerden eenen uitval, tot in de loopgraaven, daar zy byna alles vernielden, en met veele gereedschappen weder naar de Stad trokken (*e*). By eene meeting op de Kaart der Belegering, is my gebleeken, dat de Donk omtrent vier honderd Rynlandsche roeden, van de uiterste toenmaalige werken der Stad, aflag. Op den elfden Augustus was men zo ver gevorderd, dat men den post, den verloren Schildwagt der Belegerden, buiten St. Jans-poort innam, en de Belegerden, met verlies naar binnen dreef, doch kort daar na, vielen dezelven wederom uit; en ver-

Aanvallen op de Orten- en St. Jans-poorten.

(*b*) Diarium Obsidionis Urbis Sylvæ Ducis MSS.
(*c*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch, *blads.* 819.
(*d*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch, *blads.* 808.
(*e*) Diarium Obsidionis Sylvæ Ducis 1629. MSS.

II. Boek. Isabella. 1629.

verjoegen, op hun beurt, de Belegeraars, met verlies; en hernamen den verloren post (*f*). Van den verderen voortgang des aanvals, op de St. Jans-poort, heb ik niets wezentlyks meer aangetekend gevonden; en van den aanval op de Orten-poort niets, dan alleen dat men sterk op de Stad schoot, die in deezen, niet schuldig bleef. Uit de Kaarten der Belegering blykt, dat de Beleggers, voor de St. Jans-poort, tot op vyftig Rynlandsche roeden, van de uiterste werken der Stad, en voor de Orten-poort, tot op vyf en dertig dergelyke roeden van de Stads graft, voor het Bolwerk, ten oosten van den boom, genaderd zyn geweest.

De Graaf van den Berg tragt het Beleg van 's Hertogenbosch op te slaan.

Ik heb hier mede, alle de aanvallen, die op de Stad gedaan zyn, uitgenoomen die van de Vugterpoort, afgehandeld, en dus zoude ik, volgens het geene ik voor gemeld heb, deezen aanval alhier moeten verhalen: Doch vermits de Graaf van den Berg, omtrent deezen tyd, de Stad tragtte te ontzetten, zal ik, eerst, het geene door hem uitgeregt werd, opgeeven.

Op den zestienden Juni, bekwam de Prins van Orange de tyding, dat de Keizerlyke troepen, die zig by den Graaf van den Berg zouden voegen, in het Land van Mark aangekomen waren. Twee dagen daar na, kreeg hy, de weete, dat de Graaf, met zyn Leger te Turnhout gekomen was, en op den vyf en twintigsten kwam 'er een boode, met berigt, dat dezelve, uit de Langestraat opgebroken, en naar Vlymen op weg was. Het geheele Leger rondsom de Stad, benevens de

(*f*) Diarium Obsidionis Urbis Sylvæ Ducis 1629. MS.

de Prins, kwamen derhalven in de wapenen, en bleef 'er den ganschen nagt in. Den agt en twintigsten vertoonde de Graaf zig te Kromvoirt; Hy had te vooren het Kasteel van Boxtel ingenomen en bezet, en deed de brug te Boxtel herstellen, (het geen ik geloove, dat de *Halse* brug zal zyn geweest, die op last van Fredrik Hendrik afgebroken was) als mede de brug te *Heeswyk*. De Graaf, geene gelegenheid ziende, om het Leger, met voordeel, aan te tasten, dorst niets ondernemen. Hy vertoonde zig egter by de Schans, *de drie Zusters*, van waar hy zig, na verlies van eenige manschap, van daan begaf (*g*). Op den tweeden Juli, kwam hy voor het Kwartier te Vugt. Van hier trok hy, na dat eenige Kanonschooten op hem gedaan waren, te rug. Hy wendde zig wederom naar de drie Zusteren Schans, en na dat hy hier, insgelyks afgewezen was, besprong hy het Kwartier te Vugt, alwaar hy vermeende door te zullen breeken. Hier ontstond, tusschen een gedeelte der Staatsche Ruiters, en die der Spaanschen, eene hevige Schermutseling, waar in verscheiden bleven. Op die zelve tyd, viel hy op het Kwartier van Brederode aan, alwaar hy mede afgewezen werd; Waar na hy den Dam, daar de Dommel mede gestopt was, dagt te doorgraaven, doch de Opgezetenen, die men tot leidslieden genomen had, verdwaalden. De Graaf hield zig vervolgens eenige dagen stil. Op den zevenden, zond hy zeven duizend mannen naar Vlymen, zonder dat deeze iet uitvoerden, en den

X. Boek. Isabella. 1629.

(*g*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch, *blads.* 198, 201 *en* 202.

X. Boek. Isabella. 1629. den volgenden dag, betrok hy een legerplaats op de Heide, tusschen Vugt, en Boxtel (*h*). Hier bleef hy, tot den zeventienden, wanneer hy zig op weg, naar *Vechel* en *Erp* begaf, laatende het Kasteel van Boxtel bezet. Eer hy aftrok schreef

Doch kan niets uitvoeren. hy aan Grobbendonk: „ Dat het hem niet doenlyk was, de Staatschen in hunne werken te „ overweldigen, derhalven vond hy het geraden „ op te breeken, en zig by het Keizerlyke Leger „ te voegen, hy hoopte zo een merklyk stuk te „ onderneemen, dat de vyand genoodzaakt zoude zyn, de Stad te verlaten." Deeze brief kwam niet te regt, maar viel in handen van den Prins, die dezelven aan de Algemeene Staaten zond, te gelyk met zyn gevoelen, wat men tegen het voorneemen van den vyand, zoude kunnen te werk stellen (*i*).

En valt in de Veluwe. De Graaf trok verder, by Mook, over de Maaze, en by Westervoort, beneden Ysseloord, over den Yssel. Hy kwam dus in de Veluwe (*k*). Hier verspreide hy zyn Leger, en nam Amersfoort in (*l*). De Bevelhebber *Tertulliaan van Dorp*, werd wegens het overgeven dier Stad, met ballingschap gestraft (*m*). Het Huis ter Eem werd insgelyks veroverd (*n*). In Hattem, op welke Stad, de *Graaf van Salazar* het oog had, was men op zyn hoede, zo dat hier niets, het welk eenig merklyk nadeel deed, ondernomen werd

(*h*) Idem, *bladz.* 202—205.
(*i*) Idem, *bladz.* 209—211.
(*k*) Idem, *bladz.* 214.
(*l*) Idem, *bladz.* 253.
(*m*) Idem, *bladz.* 368—370.
(*n*) Idem, *bladz.* 259.

werd (*o*), Harderwyk gaf den Graaf van den Berg, zulk een rustig antwoord, dat hy op deeze Stad, insgelyks, niets durfde bestaan (*p*). Midlerwyl had het inneemen van Amersfoort de naaste Steden met schrik vervuld. Te Utrecht maakte men buiten de Stad verscheide werken, en de Burgers uit sommige Steden, werden op de grenzen gelegd (*q*).

X. Boek. Isabella. 1629.

In deezen stand der zaaken, werd Wezel door den *Heere van Dieden*, by verrassing, ingenoomen. Dit deed den toestand van alles geheel veranderen; want de Graaf van den Berg vond zig gedrongen de Veluwe te verlaaten (*r*). Deswege werden in alle Kerken der Vereenigde Nederlanden, openbaare dankzeggingen aan den Hemel gedaan, en voorts in de Steden vreugde bedreven. De Prins van Orange, deed van 's gelyken, in het Leger voor 's Hertogenbosch, op den drie en twintigsten Augustus, eene algemene dankzegging, waar op des avonds de vreugd, in het Leger gevierd werd. Het eerste teken daar van, werd uit het Jagt des Prinsen, dat voor Crevecœur lag, gedaan, waar na men uit die Schans, met agttien stukken geschut vuur gaf, gelyk mede door het geheele Leger. De Piekeniers, en de Ruiters jongens liepen, met bosschen van gepekt stroo, aan spiessen, en stokken, die zy brandende om hoog staaken, waar door het geheele Leger in vlam scheen te staan. Uit het grof geschut werd met scherp op

Wezel ingenomen.

Dankzegging en vreugde daar over in het Leger.

(*o*) Idem, *bladz.* 279 *tot* 287 *ingesloten.*
(*p*) Idem, *bladz.* 275.
(*q*) Oudenhoven, Beschryving van 's Hertogenbosch, *bladz.* 221 *en* 222. *Edit.* 1670.
(*r*) Idem, *bladz.* 222 *en* 223.

X. Boek. Isabella. 1629.

op de Stad geschoten, en men wierp 'er eenige granaten in (s). De Belegerden verklaarden naderhand, dat zulks zo geweldig toeging, even als of het gehageld en gedonderd had (t). Den volgenden dag, werden eenige van de in Wezel veroverde Vaandels, in het Leger ten toon gesteld, zo dat men die van Stads wallen zien kon (u).

Aanvallen op de Vugter-poort.

Hier voor heb ik verhaald, hoe de beide Schansen, Isabella en Antoni, door de Belegeraars ingenoomen waren; thans trede ik tot het verhaal, van het geene, door den Prins verder verrigt werd, tot dat de Stad, *zig aan zyne wapenen onderwierp*.

Na dat de twee Schansen buiten de Vugterpoort veroverd waren, deed de Prins terstond de naderingen vorderen, om de werken, die voor de Vugter-poort lagen, te bemagtigen. Men maakte ten dien einde twee redouten, en op de Schansen, Beukeryen (v). Ondertusschen begonnen de levensmiddelen binnen de Stad schaars te worden; de oude haring werd voor vyf; het pond rundvleesch voor negen en tien; en een bos wortelen, voor zes en negen stuivers verkogt. De Belegerden schoten den vier en twintigsten sterk op de Belegeraars, en men telde, dat zy, ten dien dage, zo aan de Vugter- als aan de Hinthamer-

(s) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *blads.* 302 *en* 303.

(t) Diarium Obsidionis Sylvæ Ducis 1629. MSS.

(u) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *blads.* 303.

(v) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *blads.* 213.

mer-poorten, drie honderd scheuten deeden (*w*). Den zes en twintigsten, ondernaamen de Staatschen eenen aanval, op het eerste werk voor de Vugter-poort, doch zy werden manmoedig afgeslagen. De Belegerden waren egter genoodzaakt, den volgenden nagt, dat werk te verlaaten (*x*). X. Boek. Isabella. 1629.

Den zeven en twintigsten zond de Regeering eenen brief aan de Aarts Hertogin, eenen aan de Staaten, en eenen aan den Kanselier van Brabant, waar in zy haaren nood te kennen gaf, met verzoek, dat men met het ontzet verhaasten wilde, doch de Bode, die dezelven bestellen zouden, kon met geen mooglykheid doorkomen, maar was genoodzaakt, te rug te keeren (*y*). Grobbendonk had ter zelver tyd, eenen brief aan den Graaf van den Berg, om ontzet, geschreven: Deeze viel in handen der Staatschen (*z*). Brieven uit de Stad geschreven.

De Raad van Staate der Vereenigde Nederlanden maakte, omtrent deezen tyd, een orde op het leggen der posten, om spoedig tyding, uit het Leger voor 's Hertogenbosch, te bekomen, en ook derwaards hunne bevelen te zenden. De zaaken werden zo geschikt, dat men, in agt uuren tyd, brieven van daar, in den Haage, bekomen, en ook derwaards zenden kon (*a*). Order op de Posten tusschen het Leger en den Haage.

Den dertigsten Juli bragten de Belegeraars twee stukken geschut op het verlaaten eerste werk, het Voortgang der aanvallen.

wel-

(*w*) Journaal van het geene binnen 's Hertogenbosch gedurende de Belegering is voorgevallen, *agter* Pelgromius.

(*x*) Diarium Obsidionis Sylvæ Ducis 1629. MSS.

(*y*) Diarium, *supra dictum*.

(*z*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 219.

(*a*) Idem *bladz.* 226.

X. Boek. Isabella. 1629. welk de Belegerden dien namiddag, weêrloos schooten. Den tweeden Augustus deeden de Beleggers twee byzondere aanvallen, op het tweede werk, voor de Vugter-poort. Telkens werden zy afgeslagen, zo als ook op den vierden, met gelyken uitslag geschiedde (*b*). De bomben, die, by deeze gelegenheid, in de Stad geworpen werden, vielen tot op de Molenbrug, de Ingezetenen waren dus genoodzaakt hunne huizen op het Vugtereind te verlaaten, en dieper Stedewaards in te vlugten (*c*). Op denzelven dag werd, door de Belegerden, een Engelschman gevangen, welke hun verhaalde, dat de Belegeraars ten elf uuren, een myn, buiten de Vugter-poort, onder het tweede werk, zouden doen springen. De Stads Myngravers, die zig dit te nutte maakten, ondekten denzelven, de Belegeraars, hier van onbewust, deeden hun best, om de Belegerden op de myn te lokken, doch toen dit mislukte, beklommen zy het werk. De Belegerden deeden hier op hunne myn springen, die ook de andere mede aanstak, waar door de aanvallers zeventien of agttien mannen verlooren. Hier door werd zulk eene zwaaren walbreuk gemaakt, dat omtrent agttien mannen, nevens elkanderen, daar door konden gaan, waar na de Belegerden zig terstond in den walbreuk stelden, terwyl de Belegeraars het werk beklommen. Dapper werd hier gevogten, doch de aanvallers waren eindlyk genoodzaakt aftetrekken. Onder de dooden, die zestig of

(*b*) Diarium Obsidionis Sylvæ Ducis 1629. MSS.
(*c*) Journal van het geene binnen 's Hertogenbosch gedurende de Belegering is voorgevallen, *agter* Pelgromius.

of zeventig bedroegen, was een Fransch Hopman van deftigen huize, deeze gekwetst bood te vergeefs tien duizend Ryksdalers voor zyn leeven. De Belegerden, stopten terstond den walbreuk met de doode lighamen, die zy op elkander stapelden, en verder met rys en aarde (*d*). Naderhand werd in dit werk eene andere Myn gemaakt. Den zesden deed men op het zelve weder eenen aanval, doch deeze werd afgeslaagen (*e*). Tot driemaal toe waren de Aanvallers binnen het werk ingedrongen, en telkens werden zy wederom daar uit gejaagt. De Belegerden stopten geduurig het gat, dat de Myn gemaakt had, en behielden het werk (*f*), doch wanneer de Belegeraars daar in, eenigen tyd hier na, eenen andere Myn aangelegd hadden, moesten de Belegerden dat werk, tusschen den zevenden en agtsten Augustus verlaaten, en de Beleggers maakten daar eene Beukery, van agt stukken op, om de Stads muuren te beschieten. Toen vond men, dat de grond van dit werk, uit groote boomen, in elkanderen gevlogten, te zamen gesteld, en dat het derhalven, ten uiterste, ongemaklyk ware, daar in Mynen te maaken (*g*).

X. Boek. Isabella. 1629.

Op dien zelven dag, liep een Hopman van het Regiment van Grobbendonk, tot de Staatschen over. Daags te vooren, had hy verscheiden werken der Stad afgemeeten, en bezien. Den volgenden dag, gelaste de Regeering, alle de boomen,

Een Overlooper komt uit de Stad.

(*d*) Diarium Obsidionis Urbis Sylvæ Ducis 1629. MSS.
(*e*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 236.
(*f*) Diarium Obsidionis Urbis Sylvæ Ducis 1629. MSS.

X. Boek. Isabella. 1629. men, en heggen in de Stad, te doen afhouwen, om tot Schansbossen en Schanskorven te dienen. Grobbendonk stelde, mede ten zelven dage voor, om eene affnyding binnen de Stad te maaken, te beginnen van den Jongen Schuts Boomgaard, voor by de Vugter-binnen-poort, tot op den wal ter zyde van het Kruisbroeders-Klooster: doch de Regeering bragt te weeg, dat dit by voorraad, geschorst werd, waar in de Burgery genoegen nam. Eenigen tyd hier na, deed Grobbendonk, de Regeering, en de Burgery wederom vergaaderen. Hy hield hun voor „ dat de gemelde Hopman overgeloopen „ was, en aan den vyand, de gelegenheid van „ alle de werken *denklyk geopenbaard zoude* „ hebben. Het was, gevolglyk, ten uitersten no- „ dig, dat men eenige Gemagtigden, uit de Geest- „ lykheid, Krygsraad, en uit de Burgery, be- „ noemde, om te zien, wat men tot het behoud „ der Stad diende te maaken, of aftebreeken." De Burgery wilde daar toe niet verstaan, des begeerde hy, dat zy hem, schriftlyk overgeeven zou, dat zy weigerde in het afgraaven van den Vugter Dyk te stemmen; doch zy was hier in, mede onwillig, weshalven Grobbendonk uit vreeze voor eenig oproer, het verder aandringen dier zaak staakte (*h*).

Onderschepte brieven uit de Stad. Den tienden Augustus, zond de *Bevelhebber* aan de Aarts Hertogin eenen brief, in cyffers geschreven, gelyk de Bisschop, de Abt van Bern, en de Regeering ook deeden, in dezelven stelden zy

(*g*) Bor ibi quo supra.

(*h*) Diarium obsidionis Sylvæ ducis MSS., en Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch, *bladz.* 236 *en* 237.

zy den beklaaglyken en hoogsten nood, waar in de Stad was, Isabella voor oogen. Die brieven waren rondsom met pek, en in een wasschen kleed bewaard. De boode, die dezelven bestellen zoude, viel in handen der Staatschen, by wien die brieven, op last des Prinse van Orange ontcyfferd werden (*i*). X. Boek. Isabella. 1629.

Den twaalfden schoten de Belegeraars zo geweldig op de Stad, dat een der bomben op dien dag, door het dak, en het gewelf der Kruisbroeders-Kerk viel, waar door alles in het Koor, tot de glazen toe, vernield werd: Een oude Kruisbroeder werd zodanig verbryzeld, dat men naauwlyks de stukken by een konde raapen, en één zwaar gewond. Een andere bombe vernielde een huis, digt by dat Klooster, en een derde viel in den tuin van het zelve. Men bevond by uitgraaving, dat deeze bombe een honderd en vyftig ponden zwaar was. Op de twee volgende dagen, werden verscheide huizen op den Vugter-Dyk, en zelfs aan de andere zyde der Binnen-poort, vernield. Op den drie en twintigsten vielen de bomben, en kogels zelfs tot op de Markt; Dit veroorzaakte zodanig eene schrik, dat de Kruisbroeders hun Klooster verlieten, en by de Minderbroeders gingen woonen, en dienst doen (*k*). Ondertusschen naderde de Prins van Orange, met de werken de Vugterpoort, want tusschen den dertigsten en een en dertigsten Augustus, werd de Gallery, aan de westzyde van het Bolwerk, ten Geweldig schieten op de Stad.

(*i*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 238. 239 *en* 240.

(*k*) Diarium obsidionis urbis Sylvæ Ducis. MSS. *en* Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 334.

X. Boek. Isabella. 1629.

ten oosten der Vugterpoort, overgebragt, en, op den eersten September, begon men de Stadsmuuren, die omtrent twaalf voeten dik waren, te breken, om 'er een Myn in te maaken.

Eindhoven ingenomen.

Den zelven dag, des avonds, trok de Heer van Stakenbroek, en de Hertog van Bouillon, met tien Kornetten paarden, drie stukken geschut, en eenige honderd Soldaaten, naar *Eindhoven*, welke Stad benevens het Kasteel aldaar, op den tweeden, by verdrag veroverd werd. Twee honderd mannen, die daar binnen lagen, vlugtten in een moeras, en werden, ten deele verslagen, en honderd en zestig, gevangen, binnen het Leger gebragt (*l*). In Eindhoven werden, zestig mannen tot bezetting gelegd (*m*). Op den eersten September, ontbood Grobbendonk den Hoogschout, en eenige der Regeering by zig, om de Burgerye te berigten, dat de affnyding, omtrent de Vugter-Binnen-poort, waar van hier voor gemeld is, zonder eenige huizen aftebreken, geschieden zoude, alléén, om het overige der Stad te bewaaren, ingeval de Belegeraars, by storm, het Bolwerk by de Vugter-poort bemagtigden. De Burgers, die op den Vugterdyk woonden, waren hier over zeer te onvreeden, en weigerden zelfs te luisteren, na de reede, die men hun deswegens voorhield. Op den tweeden deezer maand, werd 'er een algemeene omgang rondsom het Gewandhuis gehouden, om van den Hemel ontzet te verwer-

(*l*) Het voornaamste in de jongste Belegering *voorsz.*

(*m*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *blads.* 337.

(*n*) Diarium obsidionis Urbis Sylvæ Ducis 1629. MS.

werven (n). In de Myn, onder het voorgemelde Bolwerk waren des nagts, tusschen den tweeden en derden September, twee *Mineurs* gebleven, en de overige hadden weinig lust, om dat werk voort te zetten, ten ware men een Blinde, aan het einde der Gallery maakte, doch twee Engelsche Soldaaten, die in hun vaderland in Koolmynen gearbeid hadden, ondernaamen het werk, en bragten het gelukkig ten einde. Deeze Myn werd egter by de Belegerden, door de Myngravers uit de Stad ontdekt, die hunne vyanden onder den grond ontmoeten, waar door een onderaardsch gevegt ontstond (*o*). Op den vierden deezer, was 'er een Myn, onder de halve maan, voor de Vugterpoort in gereedheid, die men ten zelven dage springen deed. Zy veroorzaakte egter meer schaade aan de Beleggers, dan aan de Belegerden. Op denzelven dag, werd ook de halve maan bestormd; doch de Aanvallers, met verlies, te rug gedreven (*p*). Men had eene andere Myn, onder de halve maan, op den negenden, vaardig gemaakt. Deeze deed men 's nagts, ten een uur springen. Hier op bestormden de Belegeraars de halve maan, en naamen die in. De Prins belastte, dat de afsnyding, die de Belegerden, daar in gemaakt hadden, omver geworpen, en dat daar in, een Logement gemaakt zoude worden, om twee honderd mannen te bergen. De Belegerden ontdekten, dien dag, eene an-

X. Boek. Isabella. 1629.

Myn onder een der Bolwerken.

(*o*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch, *bladz.* 338. *en* 339.
(*p*) Diarium obsidionis Urbis Sylvæ ducis 1629. MSS.

X. Boek. Isabella. 1629. anderen Myn, die de Belegeraars onder het Bolwerk gemaakt hadden (q).

Den elfden September 's morgens, ſprong, in het Bolwerk aan de Vugterpoort, een Myn, die eene walbreuk te wege bragt, waar door men gemaklyk het Bolwerk beklimmen kon. Men viel hier op, door het grof geſchut uit alle de beukeryen begunſtigd, aan, waar door de Belegerden genoodzaakt waren, zig in eene affnyding, die in het zelve Bolwerk gemaakt was, te bergen. Kort hier na trokken de Belegeraars te rug, binnen de Galleryen. De Belegerden kwamen hier op, wederom in het Bolwerk, waar in zy eene borſtweering maakten, die egter terſtond overhoop geſchoten werd. Dit veroorzaakte zulk een verſlagenheid onder de Burgery, dat zy riepen, „ dat men de Stad overgeeven moeſt." Zeker Hopman, by gelegenheid van het opzoeken eeniger dooden op het Bolwerk, zeide het zelve, Hier op verklaarde de *Heer van Aubremont*, zwager van Grobbendonk, „ dat ingevalle de Prins „ van Orange gezind was, redelyke voorwaarden „ toe te ſtaan, men dan twee Hoplieden in de „ Stad zoude zenden, en dat 'er van de Belegerden insgelyks twee in het Leger komen zouden." Dit geſchiedde. De Belegerden verzogten vyftien dagen tyd, ten einde, iemand naar de Aarts-Hertogin te zenden, om te verſtaan, of zy, binnen dien tyd, de Stad zoude kunnen ontzetten. Dit werd plat afgeſlagen, dus keerden zy wederom Stedewaards, met belofte, om dien nademiddag

Verzoek om zig te verdragen.

(q) Bor, Beſchryving van 's Hertogenboſch *bladz.* 340.

dag weder te komen. Zy lieten egter weeten, dat zy den volgenden morgen met de Gemagtigden uit de Geestlykheid, Burgery, en het Krygsvolk, te rug zouden keeren, gelyk zy deeden. Wegens de Geestlykheid kwamen de Abt van Bern, en de Deken van het Kapittel der Hoofdkerk: de Hoplieden *Bousbeec* en *Appelman* van wege het Krygsvolk: wegens de Regeering de Pensionaris *van de Velde*, met een der Scheepenen, en twee uit de Raaden: benevens drie Burgers wegens de Gilden. Deeze Gemagtigden vorderde, „ vrye oefening van den Roomschen Godsdienst, „ in alle de Kerken, Kloosteren en Kapellen der „ Stad, gelyk die thans geoeffend werd. De „ Geestlykheid zoude haare inkomsten, en kle„ deren behouden. Niemand zoude in de Ker„ ken mogen komen, dan met behoorlyken eer„ bied voor den Godsdienst. De Stad zoude haar „ oude Voorregten, behouden. Niemand zoude „ in de Regeering mogen gesteld worden, dan „ die binnen de Stad gebooren, of aldaar ge„ doopt was. De Stad, zoude als een Hoofd„ stad van Brabant, in de Regeering der Veree„ nigde Nederlanden, met de andere Steden een „ gelyk regt genieten, en om dat zy, van het „ Hertogdom Brabant kwam, in alle Vergade„ ringen, zitting, stem, de eerste plaats, en, „ verder, in alles een volkomen magt hebben, zo „ als zy voor den Oorlog gehad had; Men zoude „ de Stad niet meerder bezwaaren, dan de andere „ Brabantsche Steden, die onder de Algemeene „ Staaten der Vereenigde Nederlanden stonden. „ De Raad van Brabant in 's Graavenhaage zou„ de binnen 's Hertogenbosch zyn verblyf hou-

X. Boek. Isabella. 1629.

 „ den

X. Boek. Isabella. 1629.

„ den, of men zoude eenen anderen Raad, in „ deszelfs plaats, aldaar, opregten. Zeven jaa- „ ren tyd moest men vergunnen, aan de geenen, „ die uit de Stad vertrekken wilden, om hunne „ goederen te verkoopen; Eindlyk, het krygs- „ volk zoude met de hoogste eere uittrekken." Over dit alles werd den ganschen dag van wederzyde gehandeld. Van der Staaten zyde, werd de vrye oeffening van den Roomschen Godsdienst, afgeslagen: „ Alle Geestlyken moesten uit de „ Stad trekken, en aan hun zoude een redelyk „ onderhoud, uit hunne goederen, toegestaan „ werden. De Burgery zou vryheid van gewis- „ se, genieten. Alle Voorregten zouden onge- „ kreukt gehandhaafd, worden, ook in de Re- „ geering, mids dat de Algemeene Staaten mede „ eenigen zoude mogen *naturalizeren*, en in de „ Regeering brengen. De Stad zoude niet meer- „ der bezwaard werden, dan de andere Bondge- „ nooten. De geene die vertrekken wilden, zou- „ den zulks binnen twee jaaren moeten doen." Verder werd by alle artikelen, die tot den voorrang, en onafhanklykheid der Stad betrekking hadden, gevoegd; by sommigen, *indien zulks niet stryd tegen de Utrechtsche Vereeniging*; by anderen, *zoo dit niet stryd, tegen den staat en de Regeering van het Land*, of *van de algemeene middelen*. Dit waren de Voorwaarden, die de Gemagtigden der Staaten, en des Prinsen, aan die van de Stad, des avonds ten tien uuren, overgaaven, met byvoeging, dat zy den dertienden September, des voormiddags, daarop, hun antwoord moesten geeven. De reden, dat men hier mede zo spoedig voortging, was, dat men ver-

vermoedde, dat die van de Stad, hoop tot ontzet hadden, en met het draalen der handelingen, tyd zogten te winnen (*r*). X. Boek. Isabella. 1629.

Ten bestemden dage, den dertienden September, kwam men eindlyk overeen, dat de Stad, aan de Algemeene Staaten overgegeeven zoude worden, op de voorwaarden, die, met kennisse en goedvinden van de geheele vergadering, (welke den twaalfden des avonds in het Leger gekomen was,) werden ingewilligd. Deeze voorwaarden waren veel in getal, en naar het oordeel van hun Hoog Mog. niet dan eerlyk, voor het Gemenebest der Vereenigde Nederlanden. Het krygsvolk zoude den zeventienden uittrekken, op de zelve voorwaarden, als aan die van Breda, in het jaar 1625. toegestaan waren. De Geestlykheid zoude het geöorloofd zyn, nog eenigen tyd daarna, in de Stad te verblyven, mits, dat de openbaare Roomschen Godsdienst, en alle opentlyke plegtigheden, van deezen tyd af, zouden ophouden. Alle deeze beraamde voorwaarden werden, op den voordemiddag van den veertienden September getekend (*s*). Dezelve zullen onder de Bylaagen te zien zyn. De Prins nodigde de Gemagtigden der Stad, dien middag ter maaltyd, en deed dezelven met zyne Koetsen des avonds naar de Stad brengen (*t*). Onder de gemeenzaame gesprekken, by deeze gelegenheid voorgevallen,

(*r*) Bor, Beschryving der stad 's Hertogenbosch *bladz.* 341. 342. 343 *en* 344. Memoires de Fred. Henri *pag.* 112 & 113.

(*s*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 843.

(*t*) Het voornaamste in de Belegering van 's Bosch *voorsz.*

X. Boek. Isabella. 1629.

len, zeide *Ophovius* Bisschop van 's Hertogenbosch „ dat de Stad by gebrek van buskruid zig „ had moeten overgeeven." En de Kommis der krygsbehoeftens, verklaarde „ dat als hy twaalf „ scheuten, voor de zes stukken die de Prins, de „ Bezetting by den uittogt terstond, en nog eeni- „ ge scheuten, voor de Soldaaten uitgegeeven „ had, zyn Rekening van het buskruit, genoeg- „ zaam gesloten zoude zyn (*u*)."

Misnoegen op den Bevelhebber en de President der Stad.

De Burgery was gedurende de Belegering gansch misnoegd op Grobbendonk, zynen zwager, den Heer van Aubremont, en Hendrik van Gestel, voorzittenden Schepen der Stad, zy zeide rond uit: „ Men belastte ons op zwaare straffe, onze „ huizen met levensmiddelen te voorzien, en nu „ is 'er geen genoegzaamen voorraad van bus- „ kruit. Wy hebben zo veele jaaren agter den „ anderen, geld tot het verbeteren der Vesting- „ werken op moeten brengen, en nu zitten wy „ 'er toe, en hebben eenen ryken Bevelhebber „ en voorzittend Schepen, die ons wel uitgezo- „ gen hebben (*v*)." Zeker is het dat Grobbendonk van ongemeene zuinigheid beschuldigd word (*w*). Het blykt, uit de Stads Rekeningen van dien tyd toen hy Bevelhebber geweest is, dat de Stad hem, en zyne Gemalinne, telkens geschenken gedaan heeft. Zelfs nog in het vinnigste der Belegering; wanneer de Stad duizenden had

(*u*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 346.

(*v*) Journaal van het geene in de Belegering van 's Hertogenbosch is voorgevallen, *agter* Pelgromius.

(*w*) Heinsii, Rerum ad Sylvam Ducis gestarum historia *Lib.* I. *pag.* 28.

J. Everts, Del. naar het orgin. Schildery. C. F. Fritzschius, sculp.

ANTONY SCHETS, Baron van Grobbendonck,
Heere van Durbuy, Tilburg, Goirle etc. etc.
Ridder der Orde van S.t Jakob.
Gouverneur der Stad en Meyerye van 's Hertogenbosch,
wegens den Koning van Spanje zedert het jaar 1601 tot 1629.

had moeten opneemen, beſchonk de Regeering hem met vier honderd guldens, ter zaake dat hem eenen zoon geboren was (*x*). Zulk eene milddaadigheid was niet zonder reden; Vermits hy te Bruſſel veele zaaken, ten nutte der Stad, door zynen broeder, den Heere van Wezemaale, die onder 's Lands Edelen beſchreven was, en veel vermogen had, wiſt uittevoeren. Die dienſten, heb ik in Stads Rekeningen gezien, zyn hem altyd, ryklyk vergolden. Zyne Gemalinne bekwam, daar en boven, voor gedane dienſten nog merklyke ſommen. Men kan hem egter den roem niet weigeren, dat hy een dapper, voorzigtig, en kundig krygsheld ware. De verdediging van 's Hertogenbosch alleen, is daar van een aanzienlyk bewys, en ofſchoon hy, buiten dit, niets verrigt had, moet egter zynen naam, door deeze Belegering onder de voornaamſte Bevelhebberen geſteld werden.

X. Boek. Iſabella. 1629.

Voorbereidſelen tot het ontruimen der Stad.

Voor den dag van de uittogt der Bezetting, deed de Prins van Orange, zo veel volk als uit de bezettingen der nabuurige Steden gemiſt konde worden, in het Leger komen, en plaatſte dit voor een korten tyd, op de noodzaakelykſte poſten. Ook verdubbelde hy alle de wagten; tot tyd en wylen, de Bezetting uitgetrokken zoude zyn. De Prins zond mede twaalf honderd wagenen binnen de Stad, om de pakkadien der Offiſieren, en Soldaaten, volgens de overeenkomſte, weg te brengen; benevens een bekwaam getal paarden, om de zes ſtukken geſchut, die den Bevelhebber toegeſtaan waren, te vervoeren.

Wan-

(*x*) Diarium obſidionis Sylvæ Ducis 1629. MSS.

X. Boek. Isabella. 1629.

Wanneer men de tyding van de verovering deezer Stad in de Vereenigde Nederlanden, en de vastgestelde dag, waar op de Bezetting zoude uittrekken bekwam, lokte dit zulk een groot getal nieuwsgierigen in het Leger, dat de kwartieren, met geene mooglykheid dezelven bergen konden, zy kwamen in zulk een getal om de loopgraaven, en galleryen te bezien, dat de wagten hun zulks, schoon zy hier toe last hadden, niet beletten konden. De herbergen binnen Gorinchem, Bommel, Heusden, en andere plaatsen waren opgepropt (y).

Menigte van menschen komen om de Stad, en de werken te bezien.

Uittogt der Bezetting.

Den zeventienden September, vroeg in den morgen, begon de uittogt. De Prins van Orange had gelast, dat men een goed gedeelte voetvolks by de omwallingen van het Leger, om alle ongelukken in het uittrekken voortekomen, stellen zoude. De ruitery plaatste zig, ten zelven einde, buiten het Leger op de Heide. De Hopman van 's Prinsen Lyfwagt had last, om met zes Kollonels Kopmanschappen, en zes van de Walsche knegten, die de wagt in de loopgraven hadden, door den walbreuk, binnen de Stad te trekken, op den zelfden tyd, wanneer de Bezetting daar uit zoude komen. Dit geschiede om alle ongeregeldheden binnen de Stad, aan de Geestlykheid, en Burgery voor te komen. Men had eene groote tent, op een hooge beukery, daar de Bezetting voorby kwam, gespannen, waar in de Koningin van Bohemen, de Prinsesse van Orange, en een menigte Juffers waren geplaatst. De Prins

(y) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch, *blads.* 355. Memoires de Fred. Henri *page* 113 & 114.

Prins was van den Koning van Bohemen, van den Prinſe van Deenemarken nevens in de veertig, zo Hertogen, Baronnen, Ridderen, en Edelen, waar van 'er veele uit Vrankryk, Engeland, en van elders, gekomen waren, vergezeld. Hier onder vind ik de Hertogen van Wirtenberg, en Holſtyn genoemd (z).

X. Boek. Isabella. 1629.

Eerſt kwam een Hopmanſchap Ruitery, omtrent vyftig of zeſtig mannen ſterk uit de Stad, Hier op volgden eenige manſchap te voet, byna van een gelyk getal, als de Ruitery. Het Hopmanſchap des Prinſen plaatſte zig vooraan, om de Bezetting den weg, welken zy neemen moeſten, te wyzen. Hier na kwam een meenigte wagenen, met pakkadie, zieken, gekwetſten, vrouwen en kinderen beladen. Tuſſchen de wagenen gingen eenige Soldaaten, en de Geeſtlyke mansperſoonen der Stad. De Gemalin van den Bevelhebber Grobbendonk, zat in eene Koetswagen, benevens de Vrouw van Aubremont, zuſter van Grobbendonk, met een Voedſter en eene jonggeboorne. Den Prins groette dezelven, en hield met dat gezelſchap een vriendlyk geſprek. Het Lot haar thans overgekomen, had weinig invloed, op haare bedaardheid, die zy, in al haar houding vertoonde, zommigen hebben egter gemeld, dat wanneer zy door de legerplaats gevoerd werd, en de menigte aanſchouwers zag, haar eenige zugten ontglipt waren. Agter de Gemalin van den Bevelhebber, volgde het Voetvolk,

(z) Bor, Beſchryving van 's Hertogenboſch, *bladz.* 356. Heinsii rerum ad Sylvam Ducis geſtarum Hiſtoria *Lib.* II. *pag.* 133 & 134. Memoires de Fred. Henri, *page* 114.

X. Boek. Isabella. 1629. volk, in drie hoopen verdeeld, met vliegende vaandelen, en ſlaande trommels, het getal der zelven beſtond, uit omtrent vyftien honderd Soldaaten, Grobbendonk had zig tuſſchen den eerſten en tweeden hoop geplaatſt, gezeeten op een wit paard, met een ernſtig gelaat, waar op alle oogen geveſtigd waren. By den Prins gekomen, hield hy met denzelven een geſprek, waar in zyne Hoogheid, zyn gedrag geduurende de Belegering, gehouden, prees, waar op Grobbendonk ſcherſende antwoorde:

Qu'il étoit déniché.

Dat is:

Dat hy verneſteld was.

Waar na hy zyn paard de ſpooren gaf, en vertrok. Agter het Voetvolk, volgden drie Hopmanſchappen Ruitery, met roode Cherpen, de Helmetten op het hoofd, en piſtoolen in de hand. De zes ſtukken geſchut, en mortieren waren reeds naar buiten gebragt; doch zy konden, om den ſlegten weg, niet vervoerd werden, waarom men die, den volgenden dag, te rug bragt, en te ſcheep naar Antwerpen voerde. De Bezetting trok naar Dieſt, begeleid door twee Hoplieden, van het Staaten Leger. Twee Hoplieden der Bezetting, bleven in het Leger, tot dat de geleende wagens, te rug gekomen zouden zyn. In alles telde men, dat de uitgetrokken Bezetting, zo Ruiters, als Soldaaten, ruim twee duizend mannen ſterk was, behalven de zieken, en gekweſten, die omtrent agt honderd uitmaakten.

Eeni-

Eenige Burgers der Stad verklaarden, dat 'er geduurende de Belegering, omtrent twaalf honderd mannen, zo Officieren, als Soldaaten, vermist, en omtrent zo veel gekwetst waren (*a*). Hoe veel 'er van der Staatsche zyde gebleven zyn, heb ik nergens gevonden. Onder de Franschen die 'er het leven lieten, vind ik *Filip de Nouches Heere van Tabariere*, dogters zoon van den beroemden *Philip Mornay de Plessis* gemeld (*a**). Op den zelven dag, wanneer de Bezetting uittrok, wierd de Schans den Pettelaar mede ingeruimd (*b*). Hoe veel de Stad, door het schieten beschadigd was, kan men, genoegzaam, uit het verhaal der Belegering opmaken, en zal, in het vervolg, nog aangetekend worden, in de beschryving der Geestlyke en Waereldlyke Gebouwen der Stad, en elders.

X. Boek. Isabella. 1629.

De Stad had, gedurende de Belegering, zekerlyk veele penningen moeten opneemen; doch het is aanmerklyk, dat hier omtrent zig, zo eene onzekerheid opdoet, die my byna onmooglyk is te ontwarren: ik vinde in de aantekeningen, van een der toenmalige Regenten van de Stad; (wie hy was, staat niet gemeld,) „ dat de Regeering „ uit eene kist, waar mede de Scholaster des „ Kapittels van St. Oedenrode, in het Zusteren- „ van-Orten-Klooster gevlugt was, zeventi d ui „ zend guldens, had doen ligten." Deeze somme

Onderzoek omtrent de schulden der Stad gedurende de Belegering gemaakt.

(*a*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 356 *en* 357. Heinsii Rerum ad Sylvam Ducis gestarum Historia *Lib.* II. *pag.* 134 & 135. Memoires de Fred. Henri. *page* 114 & 115.

(*a**) Dallæus de usu Patrum in dedicatione *pag.* 1. *verf.*

(*b*) Heinsii Historia *Lib.* II. *pag.* 135. *in fine.*

X. Boek. Isabella. 1629.

me komt my, naar maate der inkomsten van dat Kapittel, veel te groot voor. Ook vind ik aangetekend „ dat Stads Regeering, op den derden „ Augustus, van dit jaar, negentig rente brieven, „ ten laste der Stad verzegelde, en dat op den „ zesden September, by de Regeering werd toe„ gestaan, om vyf en dertig duizend guldens, „ ten laste der Stad opteneemen (c)." In Stads Rekening van St. Remys 1628., tot den zesden September 1629. worden, in het dertiende Hoofdstuk, van opgenomen penningen, maar negen duizend zes honderd drie en veertig guldens, dertien stuivers, en drie oort in ontfangst gebragt (d), en in de volgende Rekening niets. Hier komt by, dat ik, in zekere *Ordonnantie*, der Algemeene Staaten, op het doen der Rekeningen van de Stad, den zevenden November 1657. gemaakt, gemeld vinde, „ dat de Rekening van „ Baafmis 1628 tot 1629. vermist was, en dat „ alle de leden, hoofd voor hoofd, onder eeden „ verklaard hebben, die niet te weeten:" en dat 'er egter tegenwoordig in Stads Archieven een Rekening is, van Baafmis 1628, tot den zesden September 1629, waar van ik hier voor gemeld heb. Het eenige dat ik in deeze zaak, by gissing, opmaake, is, dat 'er nog een tweede of her-Rekening, over het jaar, van Baafmis 1628 tot 1629, zal gedaan zyn, welke ik vermoede, die geene te zyn, die vermist is, waar uit men, ingevalle zy voorhanden was, mooglyk, omtrent veele

(c) Diarium obsidionis Urbis Sylvæ Ducis 1629. MSS.
(d) Stads Rekening *van St. Remys* 1628 *tot Septemb.* 1629.

veele zaaken ligt bekomen zoude. De rede, die my, tot deeze gedagten doed overhellen, is deeze: dat, by het ſlot der Rekening van Baafmis 1628, tot den zesden September 1629, blykt, dat de Stad, den Rentmeeſteren, negen duizend, zes honderd en agt gulden, en drie oort ſchuldig bleef, dit nadeelig Slot, moeſt dan in volgende Rekening, volgens alle ſtyl, voor uitgaafgebragt zyn geweeſt, het geen ik egter niet bevonden heb: in tegendeel heb ik gezien, dat in de Rekening van Baafmis 1629 tot 1630. voor ontfang word gebragt, dertig duizend negen en zeventig guldens en tien ſtuivers, zynde het ſlot der Rekening van *Marten van Horenbeek*, op den tweeden October 1630. opgenomen. Het is mede aanmerklyk, dat Stads Beſluiten met het jaar 1628. eindigen, en dat men niets, van het jaar 1629. vind. Het komt my des te wonderlyker in deeze voor, dat daar de Stads Beſluiten, of zogenaamde *Concluſie-boeken*, met den een en twintigſten November 1628 eindigen, het zelve boekdeel, waar in dit einde gevonden word, omtrent maar voor een tiende deel beſchreven is, zo dat hier geen boekdeel vervoerd kan zyn, denklyk plege men, ten dien tyde, de Beſluiten der Stad, eerſt op een enkel papier te ſchryven, en na herleezing, en goedkeuring, te boek te brengen. Ik giſſe derhalven, dat men, alwillens, de Beſluiten der Stad, geduurende de Belegering genoomen, verduiſterd hebbe, om die, voor den Overwinnaar te verbergen. Doch ik geve dit maar, als bedenklykheden, en niet als waarheden, op.

X. Boek. 1629.

X. Boek. 1629.

De Stad word met Staaten krygsvolk bezet.

Na den uittogt der Bezetting, werden in de Stad, behalven 's Prinsen Lyfwagt, en de Waalen, die door den walbreuk, binnen trokken, nog eenige Hopmanschappen gelegd, om voor Bezetting te dienen. De Burgery, die redelyk wel gemoed was, verklaarde „ geen gebrek aan levensmiddelen geleden te hebben: dat haaren voorraad „ zelf nog eenen geruimen tyd konde strekken, „ behalven boter, en kaas." Ook getuigde zy: „ Dat de Spaansche Bezetting, door de gedurige „ wagten, uit vreeze, van verrast te worden, „ zeer afgemat ware: dat de Jesuiten, onder de „ Geestlykheid, zig het yverigste getoond hadden, om de Bezetting aantespooren, de Stad „ tot den laatsten man te verdedigen. Hun was „ geantwoord, dat zy, in zo een geval, voor „ aan moesten trekken, en de eersten zyn (*e*)." Men zoude mooglyk dit laatste, als een verdigtsel ter beschimping der Jesuiten gemaakt, kunnen aanmerken. Het is my egter gebleken, dat 'er onwilligheid onder de Bezetting geweest is. Ik vind dat Grobbendonk, op den laatsten Augustus, van de Regeering den bystand der Burgery, tot het bezetten der wagten verzogt, om reden, dat de Duitsche Soldaaten, den voorigen nagt, niet hadden willen schieten. Hy verzogt mede, den derden September, dat de Burgery, de werken voor de St. Jans, en Orten-Poorten, wilde bezetten, om de Soldaaten van daar, naar de Vugter-Poort te doen trek-

(*e*) Het voornaamste in de jongste Belegering van 's Hertogenbosch voorgevallen, *agter* PELGROMIUS.

trekken (*f*). Dankl yk heeft de Geestlykheid, de onwilligen hunnen pligt voorgehouden, en van het afgematte ruwe krygsvolk, een hoonend antwoord bekomen. X. Boek. 1629.

(*f*) Diarium Obsidionis Urbis Sylvæ Ducis 1629. MSS.

HISTORIE DER STAD EN MEYERYE VAN 'SHERTOGENBOSCH.

TWEEDE DEEL.

ELFDE BOEK.

Historie der Stad, en Meyerye van 's Hertogenbosch, na het veroveren dier Stad door wapenen der Vereenigde Nederlanden, in het jaar 1629, tot het sluiten der Vrede van Munster, in het jaar 1648; waar by de Meyerye, aan de Vereenigde Staaten, door den Koning van Spanje overgegeeven werd.

Inleiding tot de volgende Historie der Stad en Meyerye.

Tot hier toe heb ik de Geschiedenissen van Brabant, en voornaamlyk die der Stad, en Meyerye van 's Hertogenbosch, als een gedeelte van het zelve land, verhaald. Thans is het tyd, dat ik Brabant verlaate, en my alleen by de gebeurtenissen der Stad, en Meyerye, als daar van afgezonderd, en by het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden gevoegd, bepaale. Het is waar, de Aarts-Hertogin, en de Koning van Spanje speelden, tot het sluiten der Munstersche Vrede,

in het jaar 1648, in de Meyerye den meester; XI. Boek. 1629.
Egter is dit een aanmerkenswaardig tydstip voor de Stad 's Hertogenbosch, om dat zy daar in, zulk een verandering onderging, die zy nimmer, voorheen, had ondervonden. Want van een stemmende Stad, en een vierde Lid der Staaten van Brabant, werd zy zederd, als een Aanhangsel, van het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden aangemerkt. Hoewel de Algemeene Staaten, de Stad, alle haare oude voorregten lieten behouden, kreeg zy thans niet het minste deel in 's Lands bestier, zelfs had zy nevens de Meyerye, niets over de geldmiddelen, die haar, door de Algemeene Staaten, opgelegd werden, te zeggen. De Regeering der Stad heeft egter, het volkomen bewind over Stads geldmiddelen, het begeeven der Ampten, en het Burgerlyk Bestier, binnen dezelve, behouden. De Stad en Meyerye, zyn zederd op deeze wyze bestierd. Ik zal derhalven haare Geschiedenis weeder hervatten, en het overige van Brabant verlaaten.

Eerste Leerreden der Hervormden na de overgaaf der Stad.

Den negentienden September, hield men voor de eerstemaal, den Godsdienst der Hervormden, binnen de Stad, in drie Kerken (g). *Koenraad Markinius* voorheen Leeraar te Emmerik, en nu 's Prinsen veldprediker, deed in de Hoofd Kerk, de eerste Leerreden, over de woorden van *Jesaias, Kap. XLV. vs.* 1—7. Voor de predikatie, werd de *XCVIIIste*, en na dezelve, de twee laatste versen van den *XXIVsten Psalm* gezongen. Onder het gehoor bevonden zig, de Prins van Oran-

(g) Het voornaamste in de jongste Belegering van 's Hertogenbosch voorgevallen, *agter* PELGROMUIS.

XI. Boek. 1629. Orange, de Koning van Bohemen, en de Prins van Deenemarken, die Peters, waren van drie kinderen, welken toen ter tyd gedoopt werden. Het getal der Toehoorders, werd op agt duizend geschat, het geen my niet aanneemlyk voorkomt. Ten behoeve der armen, werd omtrent drie duizend guldens ingezameld (*h*). Het kan zyn, dat dit het getal der Toehoorders, in de drie Kerken geweest is, en de ingezamelde penningen, in alle de Kerken, zodanig eene Som uitleverden, om dat, zo als ik hier voor verhaald heb, in drie Kerken, den Godsdienst gehouden werd.

Bestelling van het Kerkbestier binnen de Stad. Eerste Leeraars. Op bevel der Algemeene Staaten, werd de Stad, voor eerst als by leening met Predikanten voorzien, om benevens Markinius, hier eene nieuwe Gemeente aantekweeken. Ten dien einde kwamen *Bernardus Busbof* uit Utrecht, *Gisbertus Voetius* uit Heusden, *Gisbertus Moringius* uit Bommel, en *Johannes Spiljardus* uit Gorinchem alhier aan (*i*). Deeze vergaderden op den negenden October, voor de eerste reize, om te beraamen, hoedanig men, den Dank- en Bededag, die, volgens last der Algemeene Staaten, in alle de Vereenigde Nederlanden, ter dankzegging, van den voorspoedig geëindigden Veldtogt, gehouden moest worden, hier ter Stede vieren zoude (*k*). Op den

(*h*) Bor Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 359. Korn. de Witt Leerrede op het eerste Eeuwfeest der Classis van 's Hertogenbosch gedaan: *bladz.* 57. Oudenhoven, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 141. *Edit.* 1649.

(*i*) Bor, Korn. de Witt *en* Oudenhoven ibi quo supra.

(*k*) Acten des Kerken Raads te 's Hertogenbosch van den 9. *Octob.* 1629.

den elfden October besloten zy, de Regeering te verzoeken, dat de St. Jakobs Kerk, die nog met Soldaaten bezet was, geruimd werd, om daarin, gelyk ook, in de St. Peters-, en Kruisbroeders-Kerken, te prediken, als mede, dat eenige Ziekentroosters, aangesteld mogten werden. Men beraamde, dat de Godsdienst, op de Zondagen voor- en na den middag, in twee Kerken gehouden zoude worden, in de week op dingsdag, en donderdag nadenmiddag, en op vrydag, ten negen uuren 's morgens. De twee Kerken, die men ten dien einde verkoor, waren de Hoofd- en de St. Jakobs-Kerken. Verder werd goedgevonden, naar de geenen, die, binnen de Stad, ter woning gekomen, en ledemaaten der Hervormde Gemeente waren, te verneemen, om uit dezelven, eenen Kerkenraad te verkiezen (*l*). De keuze daar van werd, op den zes en twintigsten derzelver maand gedaan. Men benoemde by voorraad vyf Ouderlingen, en vier Diakenen (*m*). De Ouderlingen, en Diakenen zouden eene vergadering uitmaaken, tot tyd en wyle, zig beter gelegenheid opdeed, om een grooter getal van beiden, te kunnen verkiezen (*n*).

XI. Boek. 1629.

Na

(*l*) Acten des Kerken Raads *van den* 11 *October* 1629.

(*m*) Acten des Kerken Raads *van den* 26 *October* 1629. De Ouderlingen waren: *David de Weert*, en *Herman de Bitter* Schepenen. *Jacob Essing* Auditeur militair: *Adriaan Ploos*, Konvooimeester en *Jan Mertense*. De Diakenen. Mr. *Kornelis Bakkaert* Schepen, Mr. *Lazarus van Zonst* Pensionaris, *Kornelis van Tyssen*, en *Simon Govert*.

(*n*) Acten des Kerken Raads *van den* 11 *November* 1629.

XI. Boek. 1629. Na de bestelling der Kerklyke zaaken, ga ik tot het Krygswezen, en vervolgens tot het Burger bestier over. Tot Gouverneur werd aangesteld, *Johan Wolphaart van Brederode*, Vryheer van Brederode, Vyanen, Ameide, enz. Groot-Artillerymeester van het Leger, en daar na Maarschalk (*o*); tot Kommandeur, *Jo. Filip van Thienen* Luitenant-Kollonel, van het Regiment des Heeren van Brederode (*p*). Van de aanstelling eenes Wagtmeesters, of Grootmajoors, vind ik niets gemeld. Zommige hebben my verzekerd, dat hier toe, Jo. *Hendrik van Tuil van Bulkenstein* aangesteld werd. Wat hier van zy, kan ik niet melden. Zeker is het, dat hy, eerst in die waardigheid, op het jaar 1643, voorkomt (*q*).

Aanstelling van een Gouverneur en Kommandeur.

Verandering in de Regeering. Op den vyf en twintigsten September verschenen op het Stadhuis, de Heeren *de Bye*, *Huigens*, *Noordwyk*, *De Rovere*, *Van der Dussen*, *Overlander*, *Nobel*, *Van Beaumont*, *Vosbergen*, *Ploos*, *Velddriel*, *Van Haarsholte*, *Schatter*, *Berents*, *Berchem*, *Jensema*, en *van Goch*. Deeze waren, door de Algemeene Staaten gemagtigd, zo om de Regeering te veranderen, als om verscheide schikkingen te maaken. Eerstlyk werd de Griffier Mr. *Gysbert van de Velde* aangezegd, dat hy, om zyne bekwaamheid, door hun Hoog Mogenden, en den Prins, in zyn ampt bevestigd was. Hy

(*o*) Oudenhoven, *bladz.* 233. *Edit.* 1670.

(*p*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 360.

(*q*) Notulen *van den* 19. *September* 1643. *Register.* Berestyn en Stads Rekening *van St. Remys* 1643 *tot* 1644.

Hy bedankte daar voor, en verzogt wegens zynen hoogen ouderdom, ontslaagen te zyn, waar op de Geheimschryver *Ruys*, tot Griffier aangesteld werd: doch als deeze, om gelyke reden, als Van de Velde, zig verschoonde, werd daar toe, de Geheimschryver Mr. *Mathys van den Ancker*, met behouding van dat ampt, benoemd. De Geheimschryver *Laurens van Kessel*, werd in zyn ampt bevestigd. Tot tweede Geheimschryver werd *Johan Dreysschoir*, en tot derden *Willem Ploos*, aangesteld. Tot eerste Pensionaris werd Mr. *Johan Gans*, en tot tweeden Mr. *Lazarus van Zonst*, alle van den Hervormden Godsdienst benoemd. Waar na zy allen den eed van getrouwheid af leiden (*r*). Ik vinde by Bor (*s*), dat men den Pensionaris Mr. *Johan van de Velde* verzogt, zyn ampt te blyven behouden, dan dat hy zulks weigerde, en dat de andere Pensionaris, om zynen hoogen ouderdom, mede verschoning daar van verzogt. Dit kan mooglyk waar zyn, doch Stads Registers melden hier van niets. Zeker is het, dat de Pensionaris Mr. *Willem van Reys*, dit ampt, reeds een en veertig jaaren bekleed had, en dat hy dus, wegens zyne hooge jaaren, daar van met reden verschoning kan gevraagd hebben. In deezen twyfel moet men het meeste aan Stads Registers geloof slaan, uit dezelve is duidlyk te zien, dat Gans, en van Zonst, reeds de toezegging van het Pensionaris ampt,

XI. Boek. 1629.

(*r*) Notulen *van den* 25. *September* 1629. *Register* Zonst.

(*s*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 361.

XI. Boek. 1629. ampt, kort voor het overgaan der Stad bekomen hebben.

Hoogschout. De Ritmeester *Brochum* stond vervolgens binnen, en leide als Hoog- en Laagschout, over de Stad, en Meyerye den eed af.

Schepenen. De Oud-Schepenen daar op binnen geroepen, werden alle uit den eed ontslagen. De Gemagtigden der Algemeene Staaten, stelden vervolgens eenen nieuwen Schepens bank aan (*t*). Deeze bestond uit twee Roomschgezinden, der voorgaande Regeering, en zeven Hervormden. Na dat de Gemagtigden der Staaten, de Schepenen beëdigd hadden, verklaarden zy, dat het de mening van hun Hoog Mogende was, dat zy gedurende dit jaar, de bestiering zo van Regtszaaken, als van het Burgerlyke, zonder tot dit laatste, den ouden Raad, en de Gildens te roepen, oeffenen zouden, en dát na dien tyd, de Stad als voorheen, bestierd zoude worden. Schepenen vonden hier in merklyke zwarigheid. Waar om men hun gelaste, dat zy humme redenen schriftlyk zouden opgeeven, om na overleg met den Prinse, daar op, ten meesten dienste des Lands, en tot rust der Stad, een besluit te neemen (*u*).

De Hoogschout en Schepenen gaaven, op den agt en twintigsten deezer maand, de Gemagtigden der Algemeene Staaten, in het Jesuiten Klooster vergaderd, hunne bezwaarnissen in geschrift over. Zy bestonden hier in: „ Dat Stads bestier, „ van alle oude tyden, door drie Leden geschied, „ en

(*t*) Notulen voorschreven.
(*u*) Notulen voorschreven.

„ en dat by de voorwaarden van overgaaf der XI. Boek.
„ Stad, bedongen was, dat zulks voortaan alzo
„ zoude moeten gedaan werden. Men kon om 1629.
„ alle hinderpaalen, en vreeze weg te neemen, de
„ Raaden, en de Dekenen op nieuw, den eed
„ van getrouwheid afneemen. Behalven dit,
„ waren 'er verscheiden onder de Ambagten, die
„ den Hervormden Godsdienst toegedaan waren;
„ Deezen zoude men Dekenen, en Gezworens
„ der Gilden kunnen maaken. Het zoude veel
„ opspraak onder de Gemeente verwekken,
„ ingeval Schepenen, het bestier van alles,
„ toevertrouwd werd. Men kon niet te min, den
„ Schepenen, voor dit jaar alleen, zonder kren-
„ king van Stads Voorregten, vergunnen, de
„ open vallende ampten te vergeeven." Zy ver-
zogten verder by deeze gelegenheid: „ Dat de
„ Prins, de Stad, ingevolge de voorwaarden
„ van overgaaf, vry van alle vreemde lasten ge-
„ liefde te houden, en dezelve niet meer,
„ dan de Hoofd, en andere Steden van Bra-
„ bant, belasten; gelyk dit duidlyk bedongen
„ was: en dat de Stad, ten aanzien der zwaare
„ schaade, en lasten, gedurende de Belegering
„ geleden, eenigsins te gemoed gekomen, en
„ verligt mogt werden (v)." Hier op verklaar-
den de Gemagtigden der Staaten „ dat het de
„ mening van hun Hoog Mogende was, de voor-
„ waarden van overgaaf, volkomen te agtervol-
„ gen. Overzulks zouden Schepenen, als het
„ eerste Lid der Regeering, de Geregtszaaken
„ al-

(v) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 363.

XI. Boek. „ alleen afdoen. Het Burgerlyk bestier, en dat
1629. „ der Geldmiddelen, zouden door Schepenen, „ en Raaden bestierd worden. Wat het derde „ Lid of de Dekenen betrof; zy zouden over „ zodanige zaaken, als de nieuwe Ordonnantie „ der Aarts Hertogen mede bragt, geroepen wor- „ den (*w*)."

De Gemagtigden der Staaten stelden derhalven, dertien Raaden der Stad aan, onder deezen, waren eenige weinigen, uit de oude Regeering. De anderen bestonden uit Hervormden, die zig hier neder gezet hadden. De twee Pensionarissen werden mede tot Raaden verkoren. *Rogier van Grinsven*, en Jo. *Peter van Gestel*, werden onder anderen, mede hier toe aangesteld, doch vonden niet goed, dit aanteneemen (*x*).

De gewezen Voor-Schepen van Gestel, en de Schepen *van Zoerendonk* verschenen den vyf en twintigsten September op het Stadhuis, en gaaven in tegenwoordigheid van de Gemagtigden, der Algemeene Staaten, Stads Zegels, en eenige Sleutelen, den nieuwe Schepenen over. Zy bedankten de Gemagtigden, dat zy de Stad, met eene goede Regeering voorzien hadden, en verklaarden, trouwe onderzaaten van den Lande te zullen blyven (*y*). Op den derden November, vergaderde de Schepenen, en Raaden, voor de eerste reize. Men verkoor eenen Rentmeester voor het Gasthuis, eenen voor het Geest- of Armhuis, en Kerkmeesteren, en eenen *Agent* der Stad, in

(*w*) IDEM, *bladz.* 364.
(*x*) IDEM, *bladz.* 361 *en* 362.
(*y*) NOTULEN voorschreven.

in 's Gravenhaage. Ook werd besloten, aan verscheiden Weeskinderen, die tot de jaaren daar toe staande gekomen waren, en by de tegenwoordige omstandigheden, gaarne uit het Weeshuis wilden vertrekken, hunnen uitzet te geeven; als mede eenige penningen ten lasten der Stad op te neemen, om daar mede de herstellingen aan de bruggen, poorten, werken der Stad, en barakken te doen (z). Het is zeer aanmerklyk, dat in Stads Rekening, van Baafmis 1629, tot 1630, geene opgenomene penningen, in ontfang gebragt, gevonden worden, maar wel, agtien duizend gulden, die de Algemeene Staaten de Stad geschonken hadden. Egter worden voor de herstelling der gemelde werken merklyke sommen in uitgaaf gebragt. Het vernieuwen der bruggen koste alleen, elf duizend vyf honderd drie en zeventig gulden aan hout; Het herstellen der ouden, en het timmeren van eenige nieuwe Barakken, negen duizend een honderd vyf en vyftig gulden, en het maaken van wagthuizen, schilderhuizen, wolfskuilen, en paalwerk, zeventien duizend agt honderd zes en negentig gulden. Het is waar dat het slot deezer Rekening, ten nadeele der Stad, vier duizend twee honderd negen gulden, en agtien stuivers bedroeg, het welk zeker weinig is, wanneer men de geweldige sommen, die de Stad uitgegeeven had, aanmerkt. Hier kwam nog een verlies, van zeven en dertig duizend vier honderd drie en negentig gulden, en tien stuivers by, die de Stad minder, we-

XI. Boek. 1629.

(z) Notulen *van den* 3. *November* 1629. *Register* Zonst.

XI. Boek. 1629.

wegens den bier, en wyn Accyns ontfangen had (*a*), hoewel dezelve daar van, dertig duizend guldens bekwam.

Slegting der linien van het Leger.

Ondertusschen had men de omwallingen des Legers beginnen te slegten, de galleryen weg te neemen, midsgaders de Schansen, en Stads wallen te herstellen. Het grof geschut en oorlogsbehoeftens van het Leger werden ingescheept, het krygsvolk verzonden, en de Stad met levens- en oorlogsvoorraad voorzien. Het slegten geschiede gedeeltelyk door Soldaaten, en gedeeltelyk door Huislieden, het welk een merklyke somme kostte. Het meeste krygsvolk trok naar *Arnhem*, werwaards het geschut vooraf ingescheept was. De Prins verzogt, dat vier Gemagtigden der Algemeene Staaten, zig derwaards begaven, om nevens Graaf Ernst van Nassauw, en andere Krygsoversten 's Lands zaaken in agt te neemen (*b*).

Het Leger voor 's Hertogenbosch breekt op.

Eindlyk brak het gansche Leger, van voor 's Hertogenbosch, den zestienden, en zeventienden October op. De Dam in de Dieze, was eenige dagen te voren, weggenomen, waar door het water met zulk een geweld, uit de Maaze, kwam aanzetten, dat alle de landen, rontsom de Stad overstroomd werden (*c*).

Bevel om de Kerken in de Meyerye te ruimen.

De Gemagtigden der Algemeene Staaten gelasten, op den twintigsten October, dat alle de Roomsche Priesters, de Kerken in de Meyerye zouden ruimen, zonder daar in voortaan eenigen dienst te doen, en dezelven aan de Predikanten, wel-

(*a*) Stads Rekening *van St. Remys* 1629 *tot* 1630.
(*b*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 362 *en* 363.
(*c*) Idem *bladz.* 393.

welken door hun Hoog Mogende gesteld zouden werden, overtegeeven. Men stond den Pastoren toe, hunne Kerklyke versierselen, mede te neemen, en gelaste hun, binnen agt dagen, na dat zulks tot hunne kennis gekoomen was, aan derzelver Gemagtigden, eenen netten staat, van alle de goederen, en inkomsten der Kerken, over te leveren. XI. Boek. 1629.

Op den naam des Konings van Spanje, kwam hier tegen, den vyf en twintigsten dier maand een bevel uit, waar by de Priesters, en de Geestlykheid, in de Meyerye gelast werden, daar aan geensins, op straffe van verlies, van het inkomen hunner goederen, te gehoorzamen. De Offisieren der Meyerye, werden ernstig bevolen, te beletten, dat men aan de Roomsche Geestlykheid, geenen hinder in het oeffenen haarer Godsdienst, zoude toe brengen, of haar dwingen, de gevorderde lysten, der Kerklyke goederen over te geeven (*d*). Het aanstellen van eenige Predikanten in de Meyerye, bleef voor eerst agter. Het duurde tot het jaar 1633, eer men eenigen op de voornaamste plaatsen stelde; doch die werden allen, genoegzaam, of verjaagd, of gevangen. Tegen bevel des Konings van Spanje.

De Raad en het Leenhof van Brabant, en Landen van Overmaaze in 's Gravenhaage, gelastte, op den zes en twintigsten October: „ Dat die, „ welke eenige *Heerlykheden*, *Tienden*, *Landen*, „ *Renten* of *andere Leengoederen*, zo binnen 's „ Hertogenbosch, als in de Meyerye bezat, de„ zelven binnen zes weeken na dit bevel, in het „ zelve Leenhof moest verheffen, om den Al„ gemeenen Staaten daarvan hulde, en manschap „ te Bevel des Raads van Brabant om hulde en manschap te doen.

(*d*) Idem *bladz.* 390 *en* 391.

XI. Boek. 1629. „ te doen. Met de nalatigen zoude men handelen, als volgens ſtyl, en gewoonte der Leenreggen gebruiklyk was."

Tegen-bevel wegens den Koning van Spanje.

Hier tegen werd, den vyftienden November, op den naam des Konings van Spanje, een tegenbevel gegeeven, van inhoud: „ Dat alzo men onderrigt was, dat die van den Raade, en Leenhove van Brabant, en der Landen van Overmaaze in 's Graavenhaage, het bovengemelde bevel, uitgegeeven hadden, en dat de vier Kwartieren der Meyerye, niets met de Stad 's Hertogenboſch gemeens hadden, maar daar van geheel afgeſcheiden waren, men mitsdien allen, die eenige *Leengoederen, in dezelve bezaten*, gelaſtte, die voortaan aan het Leenhof van Brabant te Bruſſel, te blyven verheffen, en geenſins in 's Graavenhaage, op ſtraffe van verontwaardiging, en van die goederen verſtooken te zullen blyven."

Tweede bevel des Raads en Leenhove van Brabant in den Haage.

Den vyfden Februari des jaars 1630 deed de Raad, en het Leenhof in 's Graavenhaage, afkondigen: „ Dat alzo niemand der Leenbezitters, binnen zes weeken in het vorig bevel geroerd, eenige Leenen had komen verheffen, zy als nog gelaſte, binnen zes weeken, zulks te doen, of dat de nalatigen honderd goude reaalen, aan de Hooge Overigheid verbeuren zouden. De Fiskaal van denzelven Raade, zoude ter verbeurdverklaring dier Leenen procederen (*e*)."

Hier tegen kwam weder op den negenden Maart een tegenbevel, op den naam des Konings van Spanje uit (*f*). Het ging op deeze wyze, met alle

(*e*) IDEM *bladz.* 395—398.

(*f*) PLACAATBOEK van Brabant *Deel* I. *bladz.* 277. 1. *kol.*

alle de bevelen, die van wegen de Algemeene Staaten, of den Raad van Brabant, in 's Graavenhaage, met betrekking tot de Meyerye gemaakt werden. XI. Boek. 1629.

De Gemagtigden der Algemeene Staaten deeden in dit jaar bekend maaken, dat zy over de Stad, en het Vrydom, de gemeene 's Lands middelen, op den voet van Holland, zouden doen verpagten. De Regeering gaf terstond daartegen, een verzoek over: „ Dat de Stad een Hoofdstad van „ Brabant was: By de voorwaarden van Overgaaf „ derzelver, was uitdrukkelyk bedongen, dat zy „ als een Hoofdstad gehandeld zoude werden. „ Zy vermeende, dat vermits de kleine Steden „ van Brabant, als Bergen op Zoom, Graave, „ en anderen, niet op den Hollandschen voet, „ maar vry minder belast waren; 's Hertogenbosch niet meer, dan die kleine Steden, maar „ even als de grensvestingen van Gelderland, en „ Overyssel, belast moest werden." De Gemagtigden der Algemeene Staaten antwoordden hier op: „ De bekentmaakingen der te doene verpagting, waren overal, volgens den wille van „ hun H. Mog: aangeplakt, zy vermogten dus, „ niets daar in, veranderen, en de verpagting, „ moest haaren voortgang hebben; De Regeering „ konde haar bezwaar, deswegens den Algemeenen Staaten voordraagen (g)." Men was op aanhouden der Provincie Holland, tegen wil, en herhaalde protesten der Regeering genoodzaakt, Stads Excyns, op de Wynen en Bieren, met de helft

Verpagting van 's Lands gemeene middelen binnen de Stad.

(g) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch. *bladz.* 363 *en* 364.

XI. Boek. 1629.

helft te verminderen. De Regeering klaagde hier over den Algemeenen Staaten, die op den drie en twintigsten December des jaars 1630 de Stad, deswegens, zeven en dertig duizend guldens schonken (*b*). Zederd dien tyd, kantte zig de Regeering gestadig, tegen het verpagten van 's Lands middelen binnen de Stad. Zulks was van geen andere vrugt, dan dat de Stad, van tyd tot tyd, eenige vergoeding bekwam. Dit duurde tot het jaar 1665; wanneer de Algemeene Staaten, op den een en dertigsten December, aan de Stad, een vierde van 's Landsmiddelen, die binnen de zelve geheven werden, toestonden (*i*), het welk tot heden toe, nog geschied.

Verpagting der gemeene middelen, in de Meyerye.

De Afgezondenen der Algemeene Staaten tragtten ook, van wegens hun Hoog Mogenden, de gemeene middelen in de Meyerye te verpagten. Op den negen en twintigsten October deezes jaars, kwam weder daar tegen, op naam des Konings van Spanje, een Plakaat uit, des vond men geraaden, de Schouten der plaatsen, te ontbieden; Met deezen kwam men overeen: Dat de Meyerye, die verpagting afkoopen, en dat zy in alles, voor een half jaar, deswegen, honderd en tien duizend gulden, aan den Staat geeven zoude (*k*). Hoe in vervolg, tot het jaar 1648 het zig in deezen

Doch naderhand afgekogt.

(*b*) Remonstrantie wegens de continuatie van het Remplacement, door de Regeering van 's Hertogenbosch aan de Heeren Staaten Generaal in het jaar 1713. overgegeeven.

(*i*) Remonstrantie voorschreven.

(*k*) Bor, Beschryving van 's Hertogenbosch *blads.* 392 en 393.

zen opzigte, toegedragen hebbe, kan ik by mangel van bewys, niet melden. XI. Boek.

Op den derden Januari 1630 gelasten de Algemeene Staaten: „ Dat alle Geestlyke Manspersoonen, die tegen de voorwaarden van Overgaaf, in de Stad gebleven waren, binnen vier, of vyf dagen, daar uit zouden moeten vertrekken, op straffe, van voor goeden prys gehouden te werden. Die daar uit gegaan, en weder ingekomen waren, zouden zig, binnen vier en twintig uuren, daar uit, moeten begeeven. Die tot verrigting zyner zaaken, binnen de Stad moest komen, zoude zig aan de poorten, aangeeven, en vervolgens by den Bevelhebber, gebragt moeten werden, en na verrigting van dien, terstond moeten vertrekken, zonder inmiddels eenige Vermaningen, Kerklyke diensten, of iet anders, binnen de Stad, dat tegen de voorwaarden van Overgaaf streed, te mogen doen." 1630. Plakaat dat de Geestlyke Manspersoonen uit de Stad vertrekken moeten.

Op den zestienden daar aan volgende, werd wegens de Algemeene Staaten, alle Vrouwen Kloosteren aangezegd: „ Dat hun Hoog Mogende goedgevonden hadden, de Kloosterlingen in Vryheid te stellen, de Kloosters te openen, en toe te staan, dat een ieder van haar, onder het gebied van hun Hoog Mogende mogt gaan woonen, daar zy het goed vonden, en dat het onderhoud, haar, uit de Kloosters gegeeven zoude werden. Het zoude haar vry staan, binnen de Kloosters te blyven, mits zy zig van haaren opentlyken Godsdienst onthielden. Ten dien einde zouden de Klooster-Kerken gesloten werden." De Burgers, die binnen de Stad wilden blyven, werden gelast den eed van De Vrouwen Kloosters geopend.

XI. Boek. getrouwheid, aan de Algemeene Staaten af te leggen (*l*).

1630.

Manifest der Predikanten te 's Hertogenbosch.

Vier der Predikanten hier ter Stede bevonden, dat de Ingezetenen, door verscheide lasteringen, van hun gehoor afgeschrikt werden, en zy dus geen vrugt konden doen. Derhalven werd met toestemming des Hoogschouts, en Schepenen, op den zestienden Mei 1630 opentlyk afgekondigt. „ Dat zy niets geleerd hadden, of voortaan „ niets, dan het oud Apostolisch Katolyk, en Kris- „ telyk geloof, het welk door den Zaligmaker, „ de Propheeten, en de Apostelen nagelaten was, „ leeren zouden. Zy waren volvaardig, voor dat „ woord, hunne zielen te verpanden, zo als zy „ mits deezen deeden. Zy verzogten, en betuig- „ den, dienvolgens, aan allen, inzonderheid den „ Priesteren, en anderen Kerklyken der Pausge- „ zinden, dat zy voortaan niet meer agter den „ rugge, by den eenvouwigen, de Hervormde „ Leer lasteren zouden. Zy konden hunne rede- „ nen daar tegen, voor de volle Gemeente, of „ ten minsten voor de Regeering der Stad, in te- „ genwoordigheid der Predikanten, voorstellen; „ welke bereid waren, hun zulk een antwoord „ daar op te geeven, dat zy niet twyfelden, of „ alle verstandigen, en onpartydigen zouden de „ waarheid, of onwaarheid, bemerken. Ingeval „ iemand van hun, deswegens spreken wilde, „ waren zy bereid zoodanige tyd en plaatsen, daar „ toe te kiezen, als de Regeering goedvinden „ zoude, te stellen; Ingevalle niemand zig, bin- „ nen

(*l*) Idem *bladz.* 401 *en* 402. Rekening der Stad *van St. Remys* 1629 *tot* 1630.

„ nen een maand, na dien tyd, openbaarde, ver- XI. Boek.
„ klaarden zy het daar voor te houden, dat de 1630.
„ Priesteren, en andere Roomsgezinden, niet
„ magtig waren, hunne lasteringen tegen de Her-
„ vormde Leer en derzelver Leeraars te bewy-
„ zen."

De *Heer van Thienen*, Kommandeur der Stad, ontfing in dit jaar uit handen eenes Trompetters, die van Diest kwam, vier pakjes, die aan de voorgemelde vier Predikanten, volgens het opschrift besteld moesten worden. Na dat die geopend waren, vond men daar in, drie gedrukte uitdagingen in het Latyn, Waalsch en Nederduitsch, door *G. ab Angelis*, *S. Theologiæ Doctor civis Buscoducensis*, en *Corn. Jansenius S. Theologiæ Doctor & Sacrarum Litterarum Professor Regius Lovanii*, onderteekend. Men vond daar nog by, een Latynsch Boekje, van denzelven Jansenius, met dezen Titel: *Alexi Pharmacum civibus Sylvæ Ducensibus propinatum, adversus ministrorum suarum fascinum;* Uit de uitdagingen, zag men, dat de samenspraak over den Godsdienst, binnen 's Hertogenbosch, plat afgeslagen werd. De gemelde twee Heeren waren egter bereid, daar over, op het platte Land, omtrent de wederzydsche grensen, openlyk te twisten. De Predikanten antwoordden, „ dat, alhoewel zy met de Hoog-
„ Leeraars van Leuven, niet te doen hadden, zy
„ egter volvaardig waren, op deeze twee voor-
„ waarden, met hun in gesprek te treeden. Eerst-
„ lyk zoude zulks in het openbaar, ten byzyn
„ van toehoorders, des wederzydschen Gods-
„ dienst geschieden; en ten tweede, zoude men
„ aan de Aarts Hertogin, en de Algemeene Staa-
„ ten, tyd en plaats verzoeken, aldaar zouden

Brieven van twee Leeraars der Godgeleerdheid te Leuven aan de Predikanten.

XI. Boek. 1630. „ Bestierders, ter handhaving, der ordentlykheid „ aangesteld, en ook van wederzyde verzeke- „ ring, en gerustheid gegeeven worden. De „ verdere voorwaarden, waar omtrent men niet „ over een kon komen, zouden aan de Bestier- „ ders overgelaaten worden." Boven dien boden de Predikanten nog aan, tot de gemelde samenspraaken bereid te zyn, zelfs binnen Leuven, Antwerpen, of Gend, zo dikwils zy, daar toe verzogt werden, mits men hun verzekering gaf, aldaar vry te mogen komen. Dit antwoord, was op den vier en twintigsten Juni deezes jaars ondertekend (m). *Ik heb niet gevonden, wat hier op gevolgd zy*: Het eenige, dat my deswegens voorgekomen is, bestaat hier in, dat de Kerkenraad op den twee en twintigsten Mei deezes jaars zyne Gemagtigden, die naar den Haage gingen, gelastte, den Algemeenen Staaten te verzoeken, dat zy de Predikanten vryheid geeven wilden, met de Roomsche Priesters, volgens de gedaane aankondiging, in gesprek te treeden (n): Doch dat zy, op den negen en twintigsten daar na goed vond, hier van niets te reppen (o). Ik vinde ook, dat Voetius naderhand, tegen het boekje genaamd *Alexi pharmacum*, een ander van gelyken naam, geschreven heeft (p).

Verandering van het ingaan der huishuuren. Tot deezen tyd toe, was het huuren der huizen, hier ter Stede jaarlyks met St. Jan, of den vier en twintigsten Juni ingegaan. Op den negen-

(m) Idem, *bladz.* 402—406.
(n) Acten des Kerkenraads *van den* 22 *Mei* 1630.
(o) Acten voorsz. *van den* 29 *Mei* 1630.
(p) Notulen der Stad *van den* 25. *November* 1631. *Register* Gans.

gentienden Januari deezes jaars vond de Regeering goed, dat de huishuuren, met den eersten Mei jaarlyks, aanvang zouden neemen (*q*): en dit is tot heden toe in gebruik gebleven.

XI. Boek. 1630.

Eenige huisgezinnen uit Gulikerland trag-ten zig binnen de Stad neder te zetten.

Twee Gemagtigden van verscheide lieden in het Gulikerland woonagtig, gaaven de Afgezondenen der Algemeene Staaten, die thans binnen de Stad waren, te kennen, „ dat 'er ruim honderd „ huisgezinnen, die in de landen van Gulik, Lim- „ burg, en in de Stad Aken woonden, genegen „ waren, zig binnen 's Hertogenbosch neder te „ zetten, waar toe zy vryheid verzogten, als me- „ de om zekeren Predikant, *Rotarius* genaamd, „ tot hunnen Leeraar te mogen aanneemen, om „ in de Hoogduitsche taale te prediken, en dat „ hem een jaarwedde toegelegd mogt werden: „ Dat men hun ook, zonder getuigenissen van „ goed gedrag, wilde toelaten, om dat zy die niet „ bekomen konden. Zy verzogten verder vry „ Burgerregt, en inkomen in de Gilden, vrydom „ van inkomende regten, als mede een vaandel, „ om een Hopmanschap uit te maaken, en op het „ Stadhuis te waaken." De Afgezondenen der Staaten gaven dit verzoek, de Regeering over (*r*). Hier op werd voor eerst niets besloten.

Gelyk ook verscheide Bombazyn werkers.

In de maand Juni gaaven twee Lieden, uit Gulikerland, de Regeering te kennen, dat verscheide Kooplieden, en Bombazyn-werkers, zig hier ter Stede wilden nederzetten, om die nering te doen. De Regeering beloofde hun, eene bekwaa-

me

(*q*) Notulen *van den* 19. *Januari* 1630. *Register* Zonst.

(*r*) Notulen *van den* 15. *Januari* 1630. *Register* Zonst.

XI. Boek. 1630. me plaats aan te wyzen, om een Klander te ſtellen, met uitſluiting van alle anderen. Zy zoude iemand aanſtellen om de Bombazynen te looden, wanneer men aangaande de koſten, over een gekomen was, zoude zy den Raad van Staaten verzoeken, hun eene der Kloosteren afteſtaan, om de ſpinders, en anderen tot hunne nering nodig, te huisveſten (s). Ik heb van het gevolg hier van, niets gevonden. Zeker is het, dat eenige dier Lieden overgekomen zyn, om dat de Kerkenraad, den Hoogduitſchen Predikant by zig ontbood, en hem vroeg, of hy alhier beroepen of beveſtigd was, en op wat voet hy derhalven het H. Avondmaal, aan zyn volk bediend had. Hy antwoorde, dat de Algemeene Staaten op den eerſten Februari deezes jaars, goedgevonden hadden, hier ter Stede een Hoogduitſche Gemeente, op te rigten, en hem, zo dra 'er een behoorlyk getal van huisgezinnen zig nedergezet had, tot Leeraar aan te ſtellen. De Kerkenraad gelaſte hem, tot tyd en wyle, hy behoorlyk beroepen zoude wezen, zig van het bedienen der Heilige Bondzegelen, te onthouden. Dit werd by hem aangenomen. Hy verzogt naderhand zyn kind in zyne Gemeente te mogen doopen, het welk hem gewygerd, en aangezegd werd, dit kind in de Nederduitſche Kerk te doopen (t). Ik neem hier uit niet af, dat de overkomſt dier Lieden, geen andere voortgang gehad hebbe, dan dat eenige weinigen, zig hier ter neder gezet hebben, en naderhand vertrokken zul-

(s) Notulen *van den 7. Juni* 1630. *Regiſter* Gans.
(t) Acten des Kerkenraads *van den* 22. *Mei* 5. *Juni en* 17. *Juli* 1630.

zullen zyn. Mooglyk is de rede hier van geweest, dat de Staatschen, en Spaanschen, in deezen jaare over een kwamen, het wederzydsch krygsvolk de Landen van Gulik, Berg, en Kleeve, als onzydige Landen te doen ruimen, uitgezonderd, dat ieder van hun, eenige bevestigde plaatsen zoude mogen inhouden. XI. Boek. 1630.

De Prins en Prinses van Orange kwamen in de maand September, binnen deeze Stad, en namen hunnen intrek by den Hoogschout, waar voor de Stad hem schadeloos stelde (*u*). De Regeering deed, kort na derzelver aankomst onderstaan, om de eer te hebben, hunne Hoogheden, op het Stadhuis te vergasten (*v*). Ik vinde in Stads Registers niet aangetekend, wat hier op geantwoord zy. De Regeering beschonk den Prins met een aam Rynsche, twee oxhoofden Franschen Wyn, en twee hoeden havers, en by zyn vertrek uit de Stad met een voeder Rynschen Wyn (*w*), en de Prinses met een stuk Lynwaad (*x*). By deeze gelegenheid vond de Regeering goed, vermits de tyd van de verandering der wet aanstaande was, zyne Hoogheid den voorslag daar toe over te geeven (*y*). De Prins veranderde egter geduerende zyn verblyf alhier de wet niet, maar schreef in het begin van October, den Hoogschout, dat hy de Schepenen, uit naam der Algemeene Staaten, De Prins en Prinsesse van Orange komen binnen de Stad. De Schepenstoel voor een jaar gecontinueerd.

(*u*) Stads Rekening van *St. Remys* 1629 *tot* 1630.
(*v*) Notulen *van den* 7. *September* 1630. *Register* Gans.
(*w*) Stads Rekening *van St. Remys* 1630 *tot* 1631. Notulen *van den* 2. *September* 1630. *Register* Gans.
(*x*) Stads Rekening *van St. Remys* 1629 *tot* 1630.
(*y*) Notulen *van den* 9. *September* 1630. *Register* Gans.

XI. Boek. 1630. ten, voor een jaar in hunne bediening bevestigde. Zy werden dus voor een jaar op nieuw, in den eed genomen (z). By deeze gelegenheid maakte men eenige zwaarigheid, om den Heer *Baccaerd* den eed af te neemen, om dat hy Leenman in de Leen- en Tolkamer alhier was. Schepenen verzogten den Hoogschout, hem niet te beëedigen voor dat hy dit ampt afgestaan had (a). De voorsz. Baccaerd verdedigde zig hier omtrent, met dit gevolg, dat hy in den eed genomen werd (b).

Dankdag over het verjaaren van het veroveren der Stad. De Kerkenraad droeg ook den Schepenen voor, om ter zaake der verjaaring van het veroveren der Stad, een dankdag te houden, waar op Schepenen besloten, dien dankdag, jaarlyks, op den zeventienden September te vieren (c).

Pestziekte. De Pestziekte waarmede de Stad, zederd eenige jaaren, min of meer besmet was, verhief zig wederom, in het laast van het voorgaande, en in dit jaar. Kort na de overgaaf van de Stad, gelaste de Regeering, den Gasthuismeester, het Pesthuis te openen, om daar in de besmettene te ontfangen (d). De Regeering stelde ook eenen Pestmeester aan, op eene jaarlyksche wedde van vyf honderd guldens, zo lang de besmetting duurde, wel-

(z) Notulen *van den* 3. *October* 1630. *Register* Zonst.

(a) Notulen *van den* 11. *October* 1630. *Register* Gans.

(b) Notulen *van den* 30. *October* 1630. *Register* Gans.

(c) Notulen *van den* 12. *September* 1630. *Register* Zonst.

(d) Notulen *van den* 25. *October* 1629. *Register* Zonst.

welke wedde tot op de helft verminderd werd, wanneer de Stad, van die plaag bevreid was (e). Tevens werd ook geboden, geene goederen, of eetwaaren, uit de besmette huizen, in anderen te brengen, of op de markt te verkopen (f). De Pestziekte hield eerst in de maand October des jaars 1632 geheel op (g). XI. Boek. 1630.

Behalven die kwaal heerschte binnen de Stad de Roode Loop. De Regeering deed aan het groote Gasthuis, een nieuw gebouw stigten, waar in zulken, die den Loop hadden, afzonderlyk gelegd zouden worden (h). 1631. Roode Loop.

By de voorwaarden van Overgaaf was bedongen, dat alle de Nonnen binnen de Stad, in de Kloosters zouden mogen blyven, en uit de Klooster goederen, onderhouden worden, in het jaar 1630 was goedgevonden, dat zy die Kloosters na haar goedvinden, konden verlaaten, en in alle plaatsen, onder der Staaten gebied gaan woonen; doch het schynd, dat de meesten in de Kloosters gebleven zyn, om dat zy op nieuw anderen in haare orde ontfingen, en Priesters, in de plaats der overledenen aanstelden: de Raad van Staaten, hier van onderregt, schreef aan de Regeering, dat de meening der hooge Overigheid was, dat wanneer eenige Priesters, of Nonnen stierven, derzelver inkomsten, tot 's Lands nut besteed moesten werden, en dat dus zulke aanvullingen niet Bevel tegen het aanneemen van Kloosterlingen.

(e) Stads Rekening *van St. Remys* 1629 *tot* 1630. *en* 1630 *tot* 1631.
(f) Notulen *van den* 14. *Juni* 1630, *Register* Gans.
(g) Stads Rekening *van St. Remys* 1631 *tot* 1632.
(h) Notulen *van den* 11. *Augustus* 1631. *Register* Zonst.

XI. Boek. 1631. niet mogten geschieden; door dit gebod werd de Regeering genoodzaakt het bevel, van 's Lands Overheid na te komen (*i*).

Pogingen der Brabantsche Steden om deel in 's Lands Regeering te bekomen. Omtrent deezen tyd, begonnen de Brabandsche Steden, die onder de Algemeene Staaten stonden, te yveren, om deel in 's Lands Regeering te bekomen. Kort na het overgeven van 's Hertogenbosch, had men reeds, hier van, beginnen te spreeken. Thans werd dit wederom levendig. Alvorens dit te verhandelen, zal ik kort opgeeven, op wat wyze Brabant dit regt, is kwyt geraakt. Na dat de Hoofdsteden, en laastlyk Antwerpen, aan Spanje overgegaan waren, hield men de overigen te gering, om op *zig zelven* geregeerd te worden. Deeze hadden van de Algemeene Staaten, Wethouderen, en Wetten ontfangen. Bergen op Zoom, dat altyd der Staaten zyde gehouden had, Breda en anderen, die gedurende den oorlog verloren, en herwonnen waren, eischten in het jaar 1608 uit kragt der Utrechtsche Vereeniging, in hunne vryheden, om ter Staats vergadering mede te stemmen, hersteld te worden: Doch zy verwierven niets. De tyden waren toen reeds veranderd, en het gezag der Staaten te wel bevestigd, om het getal der stemmen, te vermeerderen (*k*). Na het overgaan van 's Hertogenbosch, de vierde Hoofdstad van Brabant, kwamen de Gemagtigden dier Stad, nevens die van Bergen op Zoom, zo voor zig, als voor die van de Willemstad, en Graave, op het Stadhuis alhier,

(*i*) Brief van den Raad van Staaten *van den* 10 *Maart* 1631. in de Archieven der Stad.
(*k*) Grotii Histor. *Lib.* XVII. *pag.* 540.

hier, by elkander, om onderling te beraamen, op wat wyze zy in de regeering der Vereenigde Nederlanden zitting en stem konden bekomen. Bergen op Zoom wilden toen, zig met die van 's Hertogenbosch, niet inlaaten, voor en aleer deeze Stad zekeren verband brief, den zes en twintigsten Maart 1609, tusschen de Brabantsche Steden gemaakt, ondertekend had. De inhoud daar van kwam hier op uit. „ Dat vermits gedurende „ de voorslagen eener vrede, tusschen Spanje en „ de Staaten, en naderhand by het maaken eenes „ Bestands, de Brabantsche Steden, die de zyde „ der Vereenigde Nederlanden hielden, zeker „ vertoog hadden overgegeeven, om in die handeling begrepen, en als Bondgenooten der Utrechtsche Vereeniging erkend te worden, als „ mede, om zitting, en stem in de regeering der „ Vereenigde Nederlanden te bekomen, het welk „ niets te weeg gebragt had, dan dat de Algemeene Staaten verklaard hadden, dat by het „ sluiten des Bestands, de Steden, Dorpen, en „ Gehugten van Brabant, die zy bezaten, daar „ in mede begrepen zouden wezen, en na dien „ tyd, by hun beschermd worden: Het welk dus „ niet, dan tot nadeel der Brabanders uit gelegd „ kon worden. Dus was in den jaare 1609 den „ Staaten, doch zonder gevolg vertoond. Die „ van Bergen op Zoom, Breda, en de Willemstad, hadden derhalven goedgevonden, op hun „ verzoek aan te houden, en om daar in te slagen, zig onderling te verbinden, om nimmer „ van de Utrechtsche Vereeniging, van den Hervormden Godsdienst, noch van elkander te „ scheiden, ook niet om wat oorzaak te gedogen, zig te doen scheiden: zy zouden gelyk-

XI. Boek. 1631.

Men wil dat die van 's Hertogenbosch voor af zeker verdrag tekenen.

„ lyk-

XI. Boek. 1631. „ lyk hun oogmerk tragten te bereiken, en met „ raad elkander onderſteunen, tot welk alles, zy „ zig met eeden verpligt hadden."

Waar in zy bewilligen. In dit alles bewilligde de Regeering van 's Hertogenboſch. De Gemagtigden dier Stad ſloegen voor, of het niet beſt ware, alvorens dit aan te vangen, den Prinſe van Orange, hun voorneemen bekend te maaken, en zynen byſtand, daar toe, te verzoeken; Na dit geſchied was, kon men na bevind van zaaken handelen. Dit werd goedgekeurd, en men zond ten dien einde, van ieder Stad, twee Gemagtigden naar den Haage, welken de zaak zo bedekt als mooglyk moeſten houden.

Men geeft den Prins van het voorneemen kennis. De Gemagtigden verklaarden den Prinſe hun voorneemen, en de redenen, met het regt, dat zy daar toe hadden; zy verzogten hem, dat hy als Baanderheer van Brabant, zig by de Steden geliefde te voegen. De Prins bedankte de Steden voor de eer, die zy hem aandeeden, en beloofde haar in deeze zaak, waar in hy begreep dat zy regt hadden, alle hulp en byſtand te zullen doen; dan hy kon niet goedvinden zynen naam by dat verzoek te ſtellen: In zo een geval kon hy van nut wezen, want als verzoeker aangemerkt, zoude men nalaaten, zyn gevoelen daar over in te neemen: De Gemagtigden antwoorden hier op, dat de Steden op zig zelf, geen Landſchap uitmaakten, en dus geene ſtem vraagen konden: Noodwendig moeſt 'er zig een der Baanderheeren by voegen, om daar door, een volkomen Lighaam, van één geweſt te vormen: dit zoude ligtlyk by de Algemeene Staaten ook zo begrepen en daar om het verzoek afgeſlagen worden. De Prins antwoorde, dat hy oordeelde, dat het daar

toe

toe niet komen zoude. Men herinnerde hem zyne belofte, ten tyde van de Overgaaf van 's Hertogenbosch gedaan, de Stad hier in te zullen helpen: niet tegenstaande deeze belofte kon hy niet goedvinden, thans zig by de Steden te voegen; egter keurde hy goed, dat het verzoek, op den naam der Steden, en daar in belang hebbende Leden van Brabant, geschiede: Volgens zyn gevoelen kon men wel begrypen, wie daar door verstaan werd. De Gemagtigden beloofden, hier van verslag te zullen doen, en de gezamentlyke Gemagtigden der Steden eer zy scheiden, beraamden, dat die van 's Hertogenbosch, in deeze, alléén op hunne voorregten, die een Hoofdstad van Brabant toekwamen, zoude blyven staan, de eene Stad, zoude de andere helpen, en die, welke door de Algemeene Staaten, aldaar, in eenige ampten waren gesteld, zouden die behouden, en als *genaturaliseerde* Brabanders aangemerkt worden (*l*).

XI. Boek. 1631.

Nadere byeenkomst der Steden.

Hier op beschreef de Regeering van 's Hertogenbosch, de Gemagtigden der andere Steden. In deeze byeenkomst, was men het gansch niet eens, om dat die van 's Hertogenbosch eenige eisschen deeden, die ik egter niet aangetekend vind, waar in de overigen weigerden toeteстemmen. Na lang overleg, kwam men overeen, om de begonnen zaak, behoudens het voorregt van ieder Stad, te bevorderen: Die van de Willemstad wilden weeten, of zy mede tot 's Lands Regeering toegelaten zouden werden. De andere Steden ver-

(*l*) Notulen *van den 7. Augustus 1631. Register* Gans.

XI. Boek. 1631. klaarden zig hier toe genegen, om dat de Willemstad, in het verbond van den jaare 1609 begrepen was: Men kwam voorts overeen, dat die welke in 's Hertogenbosch, in eenige ampten gesteld waren, voor gebooren Brabanders zouden gehouden werden. Dit werd mede, ten opzigte van Steenbergen, vastgesteld (*m*).

Die van 's Hertogenbosch verzoeken dat de byeenkomst aldaar gehouden mag werden.

In het laatste van dit jaar, ontfing de Regeering alhier eenen brief, van die van Bergen op Zoom om eenige uit haar in 's Gravenhaage, tot vordering dier zaak, te zenden. Het antwoord hier op was, dat die van Bergen op Zoom, en de andere Steden hunne Gemagtigden, in 's Hertogenbosch, met het begin des volgenden jaars, wilden zenden (*n*). By gebrek van aantekeningen in Stads Registers, kan ik, het gevolg hier van, niet verhaalen: Zeker is het, dat men zig by de byzondere Gewesten heeft vervoegd, en dus niets op deeze zaak gevolgd is (*o*).

Verzoek om ontslag van de Hollandsche imposten.

Van geen gewenschter uitslag, was het verzoek der Regeering alhier, om van de Hollandsche Lyst, volgens welke de gemeene middelen geheven werden, ontheeven te werden, en zodanig, als de andere Brabantsche Steden, die onder de Vereenigde Gewesten stonden, te betaalen (*p*). In onze tyd heeft de Regeering het ongelyk, dat haare

(*m*) Notulen *van den* 7. *Augustus* 1631. *Register* Gans.

(*n*) Notulen *van den* 24. *November* 1631. *Register* Gans.

(*o*) Resolutien van Holland *van den* 30. *December* 1632 *en* 5. *Januari* 1633. by van Zurk Codex Batavus op de woorden *Brabant*, *Brabanders* §. 3. No. 5. Edit. 1759.

haare Stad, hier door leed, den Algemeenen Staaten aangetoond; waar van ik op zyn plaats zal handelen. XI. Boek. 1631.

Het pas-poort geld afgeschaft.

In den tyd der Nederlandsche onlusten, toen 's Hertogenbosch 's Konings zyde hield, had men aldaar van Stads wege, zeker regt op de uitgaande, en inkomende goederen, vooral van zulken, die naar de Vereenigde Nederlanden gezonden werden, of van daar kwamen, gevorderd. De Regeering schafte dit in deezen jaare af (q).

Geschil over den eigendom der Meyerye.

Het geschil, over den eigendom der Meyerye, veroorzaakte den Ontfanger der Beden van der Staaten zyde, eenen grooten last, om die, in de Meyerye op te beuren. De Raad van Staaten stelden den Algemeenen Staaten voor, om de Beden van de Meyerye te vorderen, vermits men zulks, den Vyand in het Kwartier van Antwerpen toeliet, om dat hy in het bezit der Hoofdstad was. Hun Hoog Mog. moesten derhalven geenen afstand, van het inmaanen der Beden, in de Meyerye gedogen: zy zouden zig anders in hun goed regt, over den eigendom der Meyerye te kort doen: te meer, daar de Ontfanger van 's Vyands zyde, het dubbeld der Beden, reeds geïnnet had. De Ontfanger in 's Hertogenbosch moest dus gelast worden, met de invordering der Beden voort te gaan (r). De Raad van Staaten gelaste de Inwoners der Meyerye, van het

(p) Aitzema, zaaken van Staat en Oorlog *Deel* III. *Boek* XI. *bladz.* 147-150. *Edit. in Quarto.*

(q) Stads Rekening *van St. Remys* 1630 *tot* 1631.

(r) Aitzema, zaaken van Staat en Oorlog *Deel* III. *Boek* XI. *bladz.* 345 *en* 346. *Edit. utf.*

XI. Boek. 1631. het Markgraaffchap van Bergen op *Zoom*, de landen van Steenbergen, en Kuik, waar van de Algemeene Staaten de vafte Steden bezaten, den Vyand geen hoofdgeld meer te betaalen, zy zonden dien laft, aan de Krygsbevelhebbers der Vestingen, om dien, door eenen Deurwaarder aan de Opgezetenen te doen aankondigen, even gelyk de Vyand, met het Plakaat van het Hoofdgeld, had gedaan. Naderhand werd het afgekondigd, vermits men verftond, dat zulks, van 's Vyands zyde, gefchied was (*s*).

1632. Voorflag van Vrede of beftand. De Staatfchen bemagtigden in dit jaar de Steden Maaftricht, Limburg, *Valkenburg*, *'s Hertogenraade*, en *Daalhem*. *Hier door geraakten* alle de landen van Overmaaze, onder hun gebied (*t*). Dit gaf aanleiding, dat men van de Spaanfche zyde, eenen voorflag van Vrede, of Beftand deed. De Gemagtigden te velde hielden in het Leger verfcheide byeenkomften, met die der Spaanfche Nederlanden, waar van de voorftellen naar den Haage gezonden werden. De Algemeene Staaten vaardigden twee Gemagtigden naar Maaftricht af, alwaar men in den beginne dagt, te zullen handelen, dan vermits deeze Stad, met de Peft befmet, en te ver van Bruffel, en den Haag gelegen was, gaf men in bedenken, de handelingen naar 's Hertogenbofch te verleggen, waar in de Gemagtigden der Spaanfche Nederlanden bewilligden (*u*). De Regeering van 's Hertogenbofch hier van onderrigt, deed het Stadhuis, tot het houden der byeenkomften terftond gereed maa-

's Hertogenbofch tot den Vredenhandel voorgeflagen.

(*s*) Idem *Deel* II. *Boek* XV. *bladz.* 347 *en* 348. *Edit. utf.*
(*t*) Idem *Deel* III. *Boek* XII. *bladz.* 49—53. *Edit utf.*
(*u*) Idem *Deel* III. *Boek* XII. *bladz.* 57—59. *Edt. utf.*

maaken (*v*), doch de byeenkomst werd naar den Haag overgebragt. Hier ter Stede werden de Gemagtigden der Spaansche Nederlanden, door den Hofmeester der Algemeene Staaten ingewagt, om hen naar 's Haage te geleiden. Inmiddels hadden de Staaten den Bevelhebber alhier gelast scherp toe te zien, dat die Gemagtigden, noch hun gevolg, de vestingwerken, of de krygsvoorraadhuizen bespieden (*w*); Alle de handelingen liepen op niets uit.

XI. Boek. 1632.

Doch naar den Haag verlegt.

De overwinning van Maastricht, en der landen van Overmaaze gaf gelegenheid, dat de Regeering hier ter Stede in overweeging nam, den Raad van Brabant, in 's Graavenhaage te verzoeken, zyn verblyf in haare Stad te houden. Om die Leden hier toe aan te moedigen, besloot zy, hun, vrydom van Stads-excynsen, aan te bieden (*x*). Zy deed op den eersten Februari 1633. daar van verslag, doch my is niet gebleeken, wat de Raad hier op geantwoord heeft (*y*). Ik vinde in den last, dien de Gemagtigden gegeeven werd, alleen aangetekend, dat zy, by den Raad onderstaan zouden, hoe men dit by de Algemeene Staaten zoude verzoeken. Dus kan ik niet melden, of deeze, of de Raad van Brabant, zulks hebben afgeslagen.

Den Raad van Brabant in den Haage verzogt zyn verblyf in 's Hertogenbosch te neemen.

1633.

In

(*v*) Notulen *van den* 2. *November* 1632. *Register* Gans.

(*w*) Aitzema *Deel* III. *Boek* XII. *bladz.* 63. *Edit. utr.*

(*x*) Notulen *van den* 18. *November* 1632. *Register* Gans.

(*y*) Notulen *van den* 1. *Februari* 1633. *Register* Zonst.

XI. Boek. 1633.

Eenige Predikanten in de Meyerye beroepen.

In het jaar 1631. was by de Algeneene Staaten reeds goedgevonden, Predikanten te *Eindhoven*, *Helmond*, *Oisterwyk*, *Oirschot*, *Hilvarenbeek*, *Tilburg*, *Boxtel*, *Waalwyk*, *Oedenrode*, *Vugt*, *Hintham*, en den *Dungen* te doen aanstellen; Egter zouden de drie laastgemelde plaatsen, door de Predikanten van 's Hertogenbosch, bediend worden, gelyk ook *Nieuwkuik*, door dien van Vlymen, *Drunen*, door die van Baartwyk, en Heusden, *Loon op Zand*, door die van Sprang, en Besooyen, nogtans hield men in bedenken, op wat voet, die aanstelling geschieden, en welke Predikanten men beroepen zoude (*z*). Op den tweeden Maart deezes jaars, werd eindlyk goedgevonden, dat men alleen te Helmond, Tilburg, Oirschot, Oisterwyk, *Osch*, en Vugt, Predikanten zoude stellen. Te Eindhoven, hadden reeds zederd den jaare 1630. de Predikanten van Vlymen, Sprang, 's Gravemoer, en Dussen, op het Kasteel, voor de Bezetting gepredikt, en de Prins, als Heer dier plaats bewilligde terstond in de beroeping van een vast Leeraar voor die Stad, waar in reeds drie en vyftig Ledematen, en eene Kerkenraad was. In het jaar 1631. was hier *Johannes van der Hagen*, tot Predikant beroepen (*a*). De vrees voor de Spanjaarden, belette hem in de Stad te komen, des moest hy, in het Kasteel, als een gevangen, zig veele jaaren onthouden, en van daar, zyne Gemeente be-

(*z*) De Witt, eerste Eeuwfeest van het Klassis van 's Hertogenbosch *bladz.* 66. *in de aantekeningen.*

(*a*) Idem *bladz.* 66 *en* 67. *in de aantekeningen.*

bedienen (*b*). De andere Predikanten konden het op hunne plaatsen mede niet houden. De Leeraar der Engelsche Gemeente, in 's Hertogenbosch *Petrus Gribius* naar Helmond beroepen, konde aldaar met geene mooglykheid bevestigd worden, des verzogt hy ontslag, dat hem werd toegestaan (*c*). Eeven eens moest de Predikant *Focanus*, die te Vugt beroepen was, mede die plaats ruimen, en zig binnen 's Hertogenbosch, begeeven, daar hy zynen tyd, met schryven, tegen de gevoelens der Roomsche Kerk besteede (*d*). Alle de overige Predikanten, werden in het volgende jaar verdreven. Die van Oisterwyk, en Tilburg werden van het Spaansch krygsvolk opgeligt, en naar Breda gevoerd, en niet eer geslaakt, dan, na dat die Stad, in het jaar 1637. door de Algemeene Staaten bemagtigd werd (*e*).

XI. Boek. 1633.

Na dat de Prins van Orange de Stad Rynberk veroverd had, brak hy, in het midden des Zomers, van daar op, en sloeg zig vervolgens te Boxtel, en daar omtrent neder; Hy bleef aldaar tot in September, en trok vervolgens naar den kant van Maastricht. Van hier nam het Leger zynen togt, door de Meyerye, naar Nieuwmegen, met voorneemen om de winterkwartieren te

Het Staaten Leger blyft een geruimen tyd in de Meyerye.

(*b*) Oudenhoven, Beschryving van 's Hertogenbosch *bladz.* 65. *Edit.* 1649.

(*c*) De Witt, eerste Eeuwfeest van het Klassis van 's Hertogenbosch *bladz.* 67 *en* 68. *in de aantekeningen.*

(*d*) Idem *bladz.* 69. en 70. Oudenhoven. *bladz.* 65. *Edit.* 1649. alwaar zyne werken opgeteld worden.

(*e*) De Witt *bladz.* 70. en Oudenhoven ibi quo supra.

XI. Boek. 1633. te betrekken (*f*). De Meyerye werd hier door der maaten bedorven, dat de huislieden, zig niet zonder groote schaade, van huis begeeven konden; des de Schepenen van 's Hertogenbosch gelasten, dat de Rolle, wel zynen voortgang zoude hebben, doch geene vonnissen uitgesproken, of iemand, die in, of omtrent de Dorpen, daar het Leger lag, woonde, van zyne verdediging verstoken zoude worden (*g*).

Geschil over Stad impost der Wynen die naar het Leger vervoerd werden.

Terwyl nog het Leger te Boxtel lag, ontstond 'er een geschil, tusschen de Wynkopers hier ter Stede, en de pagters van Stads middelen. De Raad van Staaten had een vry Leger doen uitschryven, en dus was het een ieder geoorloofd, alle eet-, en drink-waaren zonder betaaling van eenige lasten, in het Leger te brengen. De Wynkopers deezer Stad, deeden by deeze gelegenheid, eenige vaten met Wyn derwaards voeren, waar van de Pagters, twintig stuivers van ieder aam vorderden. De Kooplieden vervoegden zig hier op by den Raad van Staaten, wien zy voordroegen, „ dat vermits te Boxtel een Vryleger „ lag, het welk men ook in 's Hertogenbosch af„ gekondigd had; de Pagters, derhalven niets, „ van het geene derwaards gevoerd werd, vor„ deren mogten. De Raad schreef hier op de „ Regeering, dat die eenige goederen naar het „ Leger voerde, zulks onverhinderd, mogt doen, „ zonder aan de Pagters iet te betaalen (*h*)."

Waar

(*f*) Aitzema *Deel* III. *Boek* XII. *bladz.* 142. *Edit. uit.*
(*g*) Notulen *van den* 6. *Augustus* 1633. *Register* Zonst.
(*h*) Resolutie van den Raad van Staaten *van den* 17. *Januari* 1634. In de Notulen *van den* 1. *Maart* 1634. *Register* Gans.

Waar tegen de Regeering vertoonde, „ dat zy „ ten behoeven haarer Stad, verscheide Excynsen „ hief. Onder deeze was eenen van de Wynen, „ die aldaar eerst opgeslaagen, en vervolgens naar „ buiten vervoerd werden; Deeze Impost werd „ niet, wegens de slyting binnen de Stad, maar „ voor de onkosten, die zy tot onderhoud der „ Kaade, Kraan, en der werklieden, die zy in „ dienst moest houden, als mede voor het Yken, „ Pylen, en Branden, maaken moest, geheeven. „ Deeze last werd niettegenstaande het Vryleger, „ in de andere Steden, niet alleen op de Wynen, „ maar op de Bieren, Meel, en andere waaren, „ gevorderd, en betaald. De Gemagtigden uit „ den Raad binnen 's Hertogenbosch, hadden in „ een dergelyk geval, ter zaake van het uitvoe- „ ren van Meel, dat men vry naar het Leger te „ Boxtel wilde brengen, verstaan; dat daar van, „ Stads Impost, en uitgaande Regten betaald moest „ werden: De Regeering vermeende, dat ins- „ gelyks, met de Wynen gehandeld behoorde te „ werden. De Raad vond hier op goed, dat „ door het afkondigen van het Vryleger, Stads- „ regt op de uitgaande Wynen, geensins te niet „ gedaan was, maar dat zulks voldaan moest „ worden, en by nalatigheid van dien *, by daad- „ lyke afpanding gevorderd kon worden (*i*)."

XI. Boek. 1633.

* *parate Executie.*

1634.

De gevlugte Predikanten in de Meyerye worden gelast, zig naar hunne plaatsen te begeven.

De Predikanten, die in het jaar 1631 op sommige plaatsen in de Meyerye aangesteld, doch van daar verdreeven waren, werden in het jaar 1634. door de Algemeene Staaten gelast, wee-

(*i*) Appointement des Raads van Staaten *van den* 16. *Februari* 1634. in de Notulen *van den* 1. *Maart* 1634. *Register* Gans.

XI. Boek. 1634. weeder naar hunne ſtandplaatſen te keeren. De Kerkenraad hier ter Stede, gaf hun hier van kennis. Zy verklaarden hier toe bereid te zyn, onder beding, dat de Kerkenraad zoude tragten uit te werken, dat de onkoſten hunner gevangenis, hun, en hunne Weddens, gedurende dien tyd, aan hunne vrouwen betaald zouden werden, het welk hun toegezegd werd; waar op zy zig derwaards begaaven, doch werden even als te vooren belet hunnen dienſt te verrigten (*k*).

Kwartierſchouten in de Meyerye aangeſteld. De Algemeene Staaten ſtelden in dit jaar, over ieder der vier Kwartieren, in de Meyerye, eenen Kwartierſchout aan. Ter zelver tyd werden de oude Kwartierſchouten door den Koning van Spanje gehandhaafd, waar door veele moeilykheden, ontſtonden. Van de Spaanſche zyde werd geëiſcht dat * Vrywaaringen voor 's Konings amptenaaren, ten platten lande, gegeeven zouden werden, het welk de vereenigde Staaten niet gedogen wilden. De Spaanſchen deeden terſtond de Staatſche Amptenaaren, en Predikanten weghaalen. De Vereenigde Staaten die zig met ernſt, hier tegen ſtelden, deeden in alle Landen, die onder hunne Vrywaaring zaten, niet alleen Amptenaaren, en Prieſters, maar zelf de Abten, en Biſſchoppen, opligten (*l*). Ik giſſe dat de Predikanten van Oiſterwyk, en Tilburg, by deeze gelegenheid naar Breda gevoerd werden. Dergelyke wederzydſche kwellingen, hielden tot het ſluiten der Munſterſche Vrede aan, waarom ik hier van, telkens geene melding zal maaken.

* *Sauvergardes.*

Men

(*k*) De Witt, eerſte Eeuwfeeſt van het Klaſſis van 's Hertogenbosch *bladz.* 70. *in de aantekeningen.*

(*l*) Aitzema *Deel* III. *Boek* XIV. *bladz.* 293. *Edit. ulf.*

Men had reeds in den jaare 1632. bevonden, dat de Haven by het inkomen der Stad te naauw was, dus de hooischepen met ongemak moesten lossen. Om die reden, had men toen twee huizen, die daar omtrent stonden ingekogt en weg gebroken (*m*). Dit gaf noch geene genoegzaame ruimte, waarom de Regeering goed vond, eene kaade, van de sluizen by den Vischmarkt, tot den Boom, toe te doen maaken, zy kogt tot dien einde een gedeelte van alle de huizen, die aldaar stonden, en schonk dē helft der steenen, die tot de nieuwe huizen aldaar gebruikt zouden werden. Voorts werd de kaade uit den grond opgehaald (*n*), dat ruimte genoeg gaf om aan ieder zyde, der haaven te lossen. Die kaade word thans, de Smalle Haven genaamd: Dit alles kwam de Stad op zes en twintig duizend zeven honderd agt en veertig guldens te staan. Om die te vinden was de Regeering genoodzaakt, in twee jaaren tyds, vier en twintig duizend guldens, ten lasten der Stad op te neemen (*o*).

XI. Boek. 1634.

Kaade aan de oostzyde der Haven gemaakt.

De Regeering gelaste mede in dit jaar de Opgezetenen der Meyerye, om het slyk uit de haven, die nu gediept was, weg te voeren. De Gemagtigden der Kwartieren van Peel- en Kempeland, verschenen op het Stadhuis, en klaagden, dat men hun dit als een nieuwigheid opdrong. Waar tegen de Regeering inbragt, dat zulks in den jaare 1611. mede geschied was: des ver-

Aanschryving aan de Meyerye om het slyk der haven weg te voeren; dat geweygerd word.

(*m*) Notulen *van den* 27. *Februari* 1632. *en* 31. *Maart* 1633. *Register* Gans.

(*n*) Notulen *van den* 29. *April* 1634. *Register* Gans.

(*o*) Stads Rekening *van St. Remys* 1633 *tot* 1634. *en van* 1634 *tot* 1635.

XI. Boek. 1634. verzogt zy, dat die der Meyerye, het slyk wilden doen vervoeren, zy zoude inmiddels onderzoeken, of de Stad, tot die aanschryving geregtigd was, ingeval van neen, zoude zy die kosten voldoen, by weigering van deezen voorslag, zou de Regeering, ten hunnen kosten, de nodige karren verzorgen, en de uitgeschote penningen op hen verhalen, zo als zy zoude vinden te behooren (*p*). De Gemagtigden vertoonden eenigen tyd hier na, aan de Regeering, „ dat zy ten tyde van het Bestand, de Stad, tot het vervoeren van slyk, en aarde, met eenige karren hadden bygestaan, doch de Stad had haar de kosten voldaan. In deezen tyd, daar de opperheerschappy der Meyerye, nog in twyfel getrokken werd, zoude het voor hun gevaarlyk zyn, die karren te leveren, om dat zy zig de wraak der Spaanschen op den hals zouden haalen." De Regeering volharde egter by haaren eisch (*q*). Ik kan niet melden hoe deeze zaak afgelopen zy, om dat het Register door den Pensionaris Gans, in deezen jaare gehouden, niet meer te vinden is, en in dat des Pensionaris van Zonst, word hier van niets gemeld.

De Vestingwerken verbeterd. In dit jaar werden ook de Vestingwerken der Stad merklyk verbeterd, en een nieuw bolwerk, tusschen den grooten Hekel, en den geweldigen Provoost gelegd, het welk het *Oranje Bolwerk* genaamd werd: ook deed de Regeering den geheelen wal rontsom de Stad met olmen en linden boomen beplanten (*s*).

De

(*p*) Notulen van den 26. *Mei* 1634. *Register* Zonst.
(*q*) Notulen van den 2. *Juni* 1634. *Register* Zonst.
(*s*) Stads Rekening van *St. Remys* 1633 *tot* 1634.

De besmetlyke ziekte, die in het voorig jaar, min of meer de Stad besmette, begon in de maand Augustus deezes jaars, heviger te woeden. De Regeering deed zeker kundig Pestmeester, die zig te Utrecht bevond, verzoeken, dat hy voor eenigen tyd, herwaards wilde komen. Hy kwam, doch enkel voor den tyd van drie maanden, op Voorwaarden, dat hy, behalven vrye huishuur, vuur en ligt, honderd en twintig guldens maandlyks bekomen zoude (*t*). De ziekte hield aan tot in de maand November 1638 (*u*). De Regeering had mede een Pest Vroedvrouw, aangenomen, en bovendien, nog eenen Pest, en drie Medicynmeesters (*v*).

XI. Boek 1635.

Pest ziekte binnen de Stad.

Terwyl de Prins van Orange de Schenkenschans belegerde, deed de Bezetting van 's Hertogenbosch twee gelukkige togten in de Meyerye. De eerste geschiede op den vyfden, en volgende dagen van October, onder het bevel van Graaf *Fredrik van Nassauw*, met twee honderd paarden. Hy versloeg op den negenden by Helmond omtrent twee honderd Spaansche Ruiters: Een Luitenant Kollonel, en verscheidene gemeene bleven op de plaats, zestig gevangenen, en honderd en dertig Spaansche paarden, werden door hem naar 's Hertogenbosch gebragt. Van der Staaten zyde werd 'er maar eenen Ruiter gekwetst. De tweede togt geschiede eenige dagen daar na. Een bende van honderd Ruiters, ligte veele

Gelukkige onderneemingen der bezetting van 's Hertogenbosch.

(*t*) Notulen *van den* 25. *Augustus en* 13. *September* 1635. *Register* Zonst.
(*u*) Stads Rekening *van St. Remys* 1638 *tot* 1639.
(*v*) Stads Rekenig *van St. Remys* 1634 *tot* 1635.

XI. Boek. 1636. veele vyanden, en paarden in de Meyerye op; en bragten die binnen (*w*).

Storing des Roomschen Gods-dienst. De oeffening des Roomschen Godsdienst had na het overgaan der Stad geheel opgehouden. De Kerken der Vrouwenkloosters waren gesloten, en de Nonnen genoodzaakt, haaren Godsdienst, in een der Kamers, van de zelven te verrigten. De Roomschgezinde oeffenden, niet tegenstaande de strenge Plakaaten, hunnen Godsdienst in afgelegen Huizen, en Kelders, het welken hun somtyds gelukte, doch dikwyls werden zy gestoord. Op den vyftienden Juni deezes jaars begaf zig de Hoogschout, met zyne dienaaren, naar een huis waar in die *Godsdienst geschiede*. De bewoners van het zelve, die geenzins dulden, dat hy tegen hunnen wil, daar binnen kwam, beriepen zig op den Vrydom, der Burgeren van 's Hertogenbosch, volgens welken, deezen, in hunne huizen vry waren, en de Hoogschout hen, wanneer de deur, en vensters gesloten zyn, daar in, niet mogt vangen, dan met toestemming, en in tegenwoordigheid van het grootste gedeelte der Schepenen (*x*). De Hoogschout die zig hier aan niet kreunde, dreigde met geweld het huis doen openen, doch die van binnen dreven hem, en zyne dienaaren te rug, zo dat hy genoodzaakt werd, onverrigter zaake te vertrekken. Hy beklaagde zig deswegens aan Schepenen, en vertoonden hun eenen brief

(*w*) Aitzema *Deel* IV. *bladz.* 213 *en* 215. *Edit. utf.*
(*x*) Privilegie van Hertog Jan den III. van Braband van den . . . . 1318. aangehaald by Oudenhoven *bladz.* 30 *en* 31. *Edit.* 1670. Kostuimen der Stad 's Hertogenbosch *Titel* II. *Art.* 22. *bladz.* 9. *Edit.* 1758.

brief des Raads van Staaten, van den zesden Juni 1634. inhoudende, „ dat men niet verſtond, „ dat dit voorregt der Burgery, tegen de bevelen der Algemeene Staaten, met opzigt tot den „ Godsdienſt, en de gemeene middelen gegeeven, ſtrekken kon, maar wel tegen andere „ misdaaden, zo als het voorheen gebruikt was." De Hoogſchout verzogt derhalven, dat Schepenen dien brief wilden doen afkondigen, en de Burgery waarſchouwen, zig, in het doen van huiszoekingen, ter zaake van den Godsdienſt, met dat voorregt niet te behelpen, om dat hy ter uitvoering van de bevelen der Algemeene Staaten, en ter waarneeming van zyn ampt, in het ſtooren, van zulke ſamenkomſten zoude moeten voortgaan; dit verzoek ter vergadering ingebragt, beſloot de Regeering om alle zwaarigheden voor te komen, de verzogte afkondiging te laaten doen, doch zo, dat die alleen zyne betrekking, op het ſtuk des Roomſchen Godsdienſt zoude hebben, zonder dat dit, in het toekomende tot gevolg getrokken zoude werden (y).

XI. Boek. 1636.

Zederd eenigen tyd herwaards, hadden verſcheide Burgers hier ter ſtede, wanneer zy om ſchulden, of andere redenen in regten betrokken werden, en voorzagen, dat de zaak ten hunnen nadeele uitvallen zoude, zig als dan, in 's Lands dienſt begeeven, om dus de uitvoering der nadeelige vonniſſen, te ontgaan. Schepenen droegen dit geval den Raad van Staaten voor, en verzogten, dat aan de geenen, die zig voor hunne bank geſteld hadden, en een nadeelig vonnis voor-

Burgers die proceſſen verliezen en zig in krygsdienſt begeven kunnen voor de vonniſſen geëxcuteerd worden.

(y) Notulen van den 19. Juni 1636. Regiſter Zonst.

XI. Boek. 1636.

voorzagen; daar op in 's Lands dienst gingen; dat nogtans het Vonnis over hen geveld, uitgevoerd mogt werden. Dit werd hun door den Raad gunstig toegestaan (z).

De Verpondingen binnen de Stad ingevoerd.

De Raad van Staaten besloot in dit jaar over alle de huizen, en landeryen binnen de Stad, en in het Vrydom gelegen, de verpondingen in te voeren. Hier van werd de Regeering kennis gegeeven, met begeerte, dat zulks afgekondigd zoude worden, en dat zy, den Ontfanger van dit middel, in alles de hand zoude bieden. De Regeering verzogt hier op den Raad van Staaten, dat die invordering voor eerst, wederhouden werd (a). De brief deswegens *afgevaardigd* hield in, „ dat zy verzogt verschoond te worden, den Ontfanger der Verpondingen by te „ staan, men had den Gemagtigden des Raads „ vertoond, dat zy volgens haaren eed, aan de „ Stad gedaan, denzelven, in het invorderen van „ dat middel, zo als het thans ingevoerd was, „ de behulpzaame hand niet konde bieden, om „ dat zulks, tegen de voorregten eener Hoofdstad van Brabant, by de voorwaarden van „ Overgaaf, door de Algemeene Staaten bevestigd, aanliep. Haare Ingezetenen waren, door „ het gestadig heen en weder trekken der Legers „ van den Staat, en der Vyanden, in de Meyerye, zodanig verarmd, dat zy van hunne hoeven, en landen aldaar, niets genoten. De „ Ser-

(z) Appointement des Raads van Staaten *van den* 10. *Maart* 1636 op de Requeste van Schepenen in de Notulen *van den* 18. *Maart* 1636. *Register* Zonst.

(a) Notulen *van den* 2. *September* 1636. *Register* Zonst.

„ Servitiegelden werden flegt betaald, en de Stad XI. Boek. 1636.
„ zoude met de Verpondingen te veel bezwaard „ zyn, om dat verscheide huizen, daar in, hooger gesteld werden, dan dezelve waardig waren, zy verzogt derhalven, dat de Stad van „ dien last, voor eerst, verschoond mogt blyven." De Blokmeesters magtigden Twee uit de hunnen, naar den Haage, om by den Raad herstelling van de ongelyke schatting der huizen, in de Verponding te verwerven. Deeze vertoonden, „ dat het Land, aan de Burgery, wel anderhalf jaar Servitiegelden verschuld was. Dit „ bedroeg by de tagtig duizend guldens, en de „ Verpondingen, waar aan men de Servitiegelden korten zoude, beliepen, zo als die gesteld „ waren voor een half jaar, omtrent twaalf, of „ dertien duizend guldens. De verpondingen „ behoorden ook, met den verhuistyd, zynde de „ maand Mei integaan." Hier op werd door den Raad van Staaten geantwoord: „ Dat de Verpondingen voor een half jaar, zo als die aangeslagen waren, betaald zouden moeten worden: Doch dat indien de Regeering, of de „ Blokmeesters, eenige huizen wisten aan te wyzen die te hoog geschat waren, zy dit op de „ leggers aantekenen zouden, om dit te herstellen, en ingeval men bevond, dat eenige „ huizen te veel voor het eerste half jaar betaald „ hadden, zoude dit in het volgende, afgetrokken worden (c)."

In

(b) NOTULEN van den 11. September 1636. Register ZONST.

(c) NOTULEN van den 23. October 1636. Register ZONST.

XI. Boek. 1637.

In het volgende jaar magtigde de Raad van Staaten eenigen uit die vergadering, tot de herstelling van de leggers der Verpondingen. De Ontfanger gaf hier van de Regeering kennis, met verzoek, dat zy eenigen uit de haare daar by zoude voegen. Zy antwoorde, „ dat nu de Ver„ pondingen, niet tegenstaande haare vertoogen „ daar tegen, binnen de Stad ingevoerd waren, „ zy tot ontlasting der Burgery, eenige Gemag„ tigden tot het doen der herstelling benoemen „ zoude (*d*)." Op deeze wyze werden de Verpondingen, hier ter Stede ingevoerd.

Barakken op de Haven verkogt.

Aan de westzyde der Haven, had de Regeering voorheen op *den toenmaaligen wal*, eenige Barakken doen timmeren, deeze waren thans bouwvallig, en ontsierden de Stad. De Regeering verkogt die daarom in dit jaar, om op derzelver plaats, Burgerhuizen te doen zetten. De Raad, en Rentmeester der Domeinen hier van verwittigd, besllooten dit werk te stuiten, waar toe hy meende geregtigd te zyn, om dat agter die Barakken, voorheen, eenen gemeenen weg gelopen had, die door de Regeering thans verkogt was, zonder hier toe vryheid van den Raad van Staaten, als bestierders der Domeinen verkregen te hebben (*e*). De Regeering vertoonde hier op Stads regt, met opzigt tot dien weg. Hier uit bleek het, dat zy bevoegd was; haarer Stads Gemeente, zonder oorlof van 's Lands Do-

(*d*) NOTULEN *van den* 28 *en* 29 *Augustus* 1637. *Register* ZONST.

(*e*) NOTULEN *van den* 28. *Augustus* 1637. *Register* ZONST.

Domeinen, te verkoopen, waarom zy verzogt, XI. Boek. dat de Rentmeester, de koopers, met het timmeren dier huizen wilde laaten voortgaan (*f*). Dit 1637. schynd van geen gewenscht gevolg geweest te zyn, om dat men in het volgende jaar, met goedvinden des Raads van Staaten, overeen kwam, dat de Stad, of de eigenaars der verkogte Barakken, voor het erf, van dien gemeenen weg, dat zy betimmeren zouden, elk aan 's Lands Domeinen eenen gulden, jaarlyks betaalen zouden (*g*).

In dit jaar deed de Raad van Staaten eén Schans Sterkte by het inkomen der Haven stigten, deeze ligt den Pahalf binnen, en half buiten de Stad, en heeft vyf penbril Bolwerken. Naar de zyde der Stad ligt een gestigt. Brug, waardoor men binnen de Vesting komt. Aan de buiten zyde was voorheen een Poort, welke thans verkleind, en tot een *sortie* Poortje verstrekt. Daar binnen, is een Wagt- Krygs-Voorraadhuis, en eenige Barakken. De oude Orten Poort, die voorheen daar ter plaatse stond, was reeds twee jaaren te vooren, afgebroken (*h*). De Raad deed toen aan de Oostzyde, een nieuwe Poort timmeren, zo als uit het jaartal, het welk boven dezelve stond, bleek, deeze is, by onze tyden afgebroken en veranderd. Ik gisse dat die Sterkte den *Papenbril*, uit eenen ouden haat tegen de Roomsgezinden, die toen algemeener, dan thans was, genaamd zal zyn. In de

(*f*) Notulen *van den* 29. *Augustus* 1637. *Register* Zonst.

(*g*) Register der Verbanden No. 4. ter Leen en Tolkamer berustende *bladz*. 168—176.

(*h*) Oudenhoven *bladz* 29. *Edit*. 1670.

XI. Boek. 1637. de openbaare gefchriften en 's Lands Refolutien, komt zy, onder den naam van de *Willem en Maria* Schans voor. Wat de rede deezer benoeming zy, is my onbekend. In het begin des volgenden jaars, gaf de Raad van Staaten laft, om drie huizen, die te na by aan die Schans ftonden, af te breeken, dezelven werden by de Regeering gewaardeerd, en door het Land betaald (*i*).

1638. Streng bevel tegen de Roomfche Geeftlykheid en Godsdienft.

In het begin des jaars 1638. werd wegens de Algemeene Staaten, een fcherp bevel tegen het oeffenen des Roomfchen Godsdienft afgekondigt. Dit hield in, „ dat de Priefters, die zig tot het „ doen van Miffen, of iets anders lieten gebrui- „ ken, voor goeden prys gerekend zouden wor- „ den, zy konden zig egter in die gevallen, voor „ zes honderd guldens vrykoopen, zo zy meer- „ der vermogen hadden, kon men hen, met voor- „ kennis der Algemeene Staaten, op hooger prys „ ftellen: Hy, die zyn huis, tot Roomfchge- „ zinde Vergaderingen leende, zoude telkens, „ drie honderd gulden verbeuren: Die een Prie- „ fter liet ontfnappen, zoude gehouden zyn, den „ gemelden prys van vrykooping te voldoen. Ie- „ der Toehoorder dier vergaderingen, zoude „ vyf en twintig gulden verbeuren. Alle Geeft- „ lyke Manfperfoonen hadden de Stad te ruimen, „ zonder daar weder in te komen, op ftraffe, van „ in eene gelyke boeten te vervallen!" Het fchynd my toe, dat 'er evenwel eenige Roomfche Geeftlyken, in de Stad geduld werden; want de Algemeene Staaten gaven tevens laft, „ dat de

„ Geeft-

(*i*) NOTULEN *van den* 27. *April* 1638. *ante prandium & post prandium. Regifter* ZONST.

„ Geestlyken, welken het geoorlofd was, binnen „ de Stad te blyven, hunne vryheid aan den „ Hoogschout en Schepenen, zouden moeten „ overgeeven, om die den Algemeene Staaten „ over te zenden (*k*)." Of dit zyne betrekking hebbe, op de Kanunniken, Priesters der Vrouwen Kloosteren, of anderen, die de Burgery bedienden, kan ik by gebrek van bewys, niet bepaalen.

XI. Boek. 1638.

De Regeering verbood mede den Roomschgezinden, op eene boete van vyf en twintig gulden, hunne huizen, op de Heilige Dagen te sluiten. Dit was reeds voorheen, op de boeten van drie gulden gelast: doch verscheidene Burgers, zig hier aan niet storende, werd de Regeering genoodzaakt, die boete te verhoogen, en deed by deeze gelegenheid mede, haar gebod, tegen het onteeren, van den gewoonen rustdag, vernieuwen (*l*).

Gebod tegen het sluiten der huizen op de Heilige Dagen.

MARIA DE MEDICIS Koninginne van Frankryk, die eenige jaaren in Brabant had doorgebragt, kwam in Augustus deezes jaars in Holland, onder voorwendzel, om de wateren van Spaa te zullen gebruiken. Zy nam haaren weg door 's Hertogenbosch. De Graaf van Kuilenburg, en de Heer van Brederode, werden door de Algemeene Staaten gemagtigd, om haar alhier, uit hunnen naam te begroeten, het welk ook door de Gemagtigden te Velde geschiede; na een kort verblyf alhier, ver-

De Koninginne Moeder van Frankryk komt in 's Hertogenbosch.

(*k*) RESOLUTIE van de Staaten Generaal *van den* 23. *Januari* 1638. in de NOTULEN *van den* 3. *Februari* 1638. *Register* ZONST.

(*l*) NOTULEN *van den* 21. *Juli* 1638. *Register* ZONST.

XI. Boek. 1638. vertrok zy naar 's Gravenhaage (*m*), en vermits zy, gedurende haar aanwezen hier te Lande, door de Algemeene Staaten in alles vry gehouden werd, verzogt de Heer van Brederode aan Stads Regeering, dat zy, 's Lands, en Stads pagters geliefde te gelaſten, vrybriefjes voor haare verteeringen, te laaten volgen: zulks hadden de pagters geweigerd, die daarom met gevangenis gedreigd werden. De Regeering antwoorde, zy had over de pagters van 's Lands gemeene middelen, niets te gebieden had, doch die van Stads middelen, zoude zy daar toe gelaſten (*n*).

Verandering op de uitgaande en inkomende Regten.

De kooplieden hier ter Stede, die handel op Keulen, Aken, en andere *onzydige plaatſen* dreven, hadden tot nu toe, van hunne goederen, altyd meer, voor inkomende, en uitgaande Regten, dan de kooplieden van andere oorden betaald. Dit werd *het vyanden licent* genaamd. De Regeering hier ter Stede, vertoonde zulks thans den Algemeenen Staaten. *Zy* voegde hier by, „ dat zulks op de Waaren, die in dezelve plaat-„ ſen het meeſt getrokken werden, honderd ten „ honderd verſchilde. Dit was oorzaak, dat de „ handelaars haarer Stad, met die van Nieuwme-„ gen, geene markt konden houden, en dus „ moeſt Stads geringe nering, geheel verloopen. „ Het zogenaamde *Vyanden licent*, was haare „ Stad opgelegt, om dat haare koopwaaren, die „ van Keulen, en Aken kwamen, en daar naar

„ toe

(*m*) Aitzema IV. *Deel* XVIII. *Boek bladz.* 61—64. *E-dit. utſ.*

(*n*) Notulen *van den* 16. *Auguſtus* 1638. *Regiſter* Zonst.

„ toe gezonden werden, langs Weert, en over „ de Maaze, door Stevenswaart moeſten vervoerd worden. Dit waren geene plaatſen, daar „ men eenige koopwaaren vertieren kon: integendeel, ſchoon die van Nieuwmegen hunne „ goederen aangaven, en minder betaalden, vervoerden zy egter dezelven, langs Gennep, Gelder, Straalen, Venlo, Roermonde, door de „ Stad, of langs de muuren van Erkelens. Dit „ waren Steden, daar men alle koopgoederen, „ zonder verhindering, kon loſſen, en vertieren, „ door dien men niet behoefde te doen blyken, „ dat die goederen te Keulen, of te Aken gekomen waren. *Zy* vermeende, dat haare ingezetenen niet erger moeſten gehandeld worden, „ dan andere onderdaanen van den Staat, en verzogt derhalven, dat de kooplieden hier ter Stede, insgelyks, voor zo veel hunnen handel op „ Keulen en Aken betrof, met de betaaling van „ het gewoone *licent*, gelyk die van Nieuwmegen volſtaan mogten. Zy bood in den naam „ haarer Kooplieden aan, by den uitvoer *Vyanden licent* te betaalen, tot dat bewezen was, „ dat hunne goederen, te Keulen en Aken gekomen, en opgeſlagen waren: als dan zou „ de, door den Ontfanger in 's Hertogenboſch „ te rug gegeven worden, het geen zy meerder „ dan *Rynlicent* (dat is zo veel als die van „ Nieuwmegen betaalden) voldaan hadden." De Algemeene Staaten gelaſten hier op, dat de Ingezetenen van 's Hertogenboſch, ter zaake van de betaaling der licenten, van de goederen die naar Keulen en Aken gezonden werden, gelyk als die van Nieuwmegen gehandeld zouden wer-

XI. Boek. 1638.

XI. Boek. 1639.

den, en den Ontfanger werd gelast, zulks in agt te neemen (*o*).

Eenige huizen omtrent den Papenbril afgebroken.

Op het voorig jaar heb ik verhaald, dat de Algemeene Staaten, in 's Hertogenbosch, eene Schans by de Haven hadden doen maaken. In dit jaar schreven zy aan de Regeering alhier, dat tot verzekering dier Schans, veertig huizen afgebroken moesten worden, die, op drie en vyftig duizend en zes honderd gulden geschat waren, zy verzogten, dat de Regeering hun eenen staat der renten, en lasten, op dezelve gevest, wilde doen toekomen, om van de gewaardeerde somme afgetrokken te worden (*p*). De Regeering deed terstond afkondigen, dat die eenige lasten op dezelve huizen had, daar van op het Stadhuis kennis moest geeven (*q*).

De Heer *Nobel* Gemagtigde der Algemeene Staaten, bevond zig thans hier ter Stede, om met de Regeering over het afbreken dier huizen te handelen: Hy stelde by die gelegenheid voor, dat hy by bezigtiging van het Predikheeren Klooster, en het Geest- of Armhuis bevonden had, dat het tot groot sieraad der Stad verstrekken zoude, daar ter plaatze eene Straat aan te leggen: Ook vertoonde hy een ontwerp eener Haven, die door de erven der Predikheeren, Tolbrugs, en Geer-

truide

(*o*) RESOLUTIE der Staaten Generaal *van den* 6. *November* 1638. in de NOTULEN *van den* 19. *November* 1638. *Register* ZONST.

(*p*) RESOLUTIE der Staaten Generaal *van den* 17. *Augustus* 1639. in de NOTULEN *van den* 28. *September* 1639. *Register* GANS.

(*q*) NOTULEN *van den* 28. *September* 1639. *Register* GANS.

truide Kloosters loopen, en tot in de tegenwoordige Haven zig uitstrekken zoude. Ten dien einde moest de Regeering, die Kloosters, van het gemeene Land koopen, om die Haven daar door te graaven. De Regeering antwoorde, dat wat de nieuwe Straat aanging, zy gaarne met het Land eene lyn wilde trekken, waar toe zy reeds de Regenten van het Arm- of Geesthuis, gemagtigd had, met beding, dat, vermits die Straat, over eigen erven zoude loopen, 's Lands Domeinen daarin geen gezag zouden hebben. Wat de Haven betrof, de Regeering toonde zig genegen, om die, ten kosten dier Stad, zo wyd en breed, als thans de Haven aan den boom was, te doen graaven, en de nodige Bruggen daar over te doen leggen: Doch met opzigt tot het kopen der Kloosteren, verklaarde zy, dat dit al te zwaaren last voor de Stad zoude zyn, om dat zy de penningen daar toe zoude moeten opneemen (*r*). Het graven dier Haven heeft tot heden toe geenen voortgang gehad, schoon zulks naderhand meer dan eens voorgeslagen werd.

XI. Boek. 1639.

1640. Voornemen om het vyandlyk Comtoir te Vugt niet meer te dulden.

*Z*ederd het overgaan van 's Hertogenbosch aan de Vereenigde Nederlanden, hadden de Spaanschen in het Dorp Vugt, een half uur gaans van 's Hertogenbosch gelegen, een Komptoir opgerigt. Hier vorderden zy van alle goederen, die in, of uit de Stad gevoerd werden, in- en uitgaande regten. De Algemeene Staaten besloten in dezen jaare zulks niet meer te dulden, ten ware de Koning van Spanje wilde toestaan, dat men van hun-

(*r*) NOTULEN *van den* 9. *Augustus* 1639. *Register* GANS.

XI. Boek. 1640. hunnent wege, een Komtoir voor de poorten van Antwerpen ſtelde. De *Komvoimeeſter* gaf dit de Regeering te kennen, deeze wel voorziende, dat de Spaanſchen daar in, nimmer bewilligen, en dat dus de geheele neering uit de Stad verlopen zoude, gelaſte haare Gemagtigden in den *Haage*, alle moeite aantewenden, dat dit agterbleve (*s*). Ik heb in Stads Regiſters niet gevonden, wat gevolgen dit gehad hebbe: het komt my voor, dat de zaak op den ouden voet gelaten zy.

Hervormde Blokmeeſters aangeſteld. Hoewel de Stad nu reeds elf jaaren onder de magt der Algemeene Staaten geweeſt was, hadden de Roomſchgezinden egter het Blok- of Armmeeſterſchap alleen aan zig gehouden. De Regeering begreep, dat dit tot nadeel der armen van den Hervormden Godsdienſt zoude kunnen ſtrekken, had reeds in het voorige jaar gelaſt, dat ieder der negen wyken, door twee Blokmeeſters van den Hervormden, en twee van den Roomſchen Godsdienſt, beſtierd zouden worden, en had van haar beſluit den Blokmeeſteren kennis gegeeven (*t*). Zy had ook agtien Blokmeeſteren van den Hervormden Godsdienſt aangeſteld. By hun, werden agtien Roomſchgezinde gevoegd (*u*). De zaak bleef hier by tot in dit jaar, wanneer de Blokmeeſters de Regeering te kennen gaven, dat de aanſtelling der nieuwe Blokmeeſteren, hun toekwam, om dat de Blokken hunnen oorſprong hadden, uit eene Liefdaadige Samenvoeging der Bur-

(*s*) NOTULEN *van den* 18. *April* 1640. *Naar den middag Regiſter* ZONST.

(*t*) NOTULEN *van den* 8. *October* 1639. *Regiſter* GANS.

(*u*) NOTULEN *van den* 20. *October* 1639. *des voor en na de middags Regiſter* GANS.

Burgery, zo als dit, uit de instelling van den Blok op de Markt, in het jaar 1480. de oudste van allen, bleek, waar naar de andere Blokken gestigt waren. Deeze Samenvoeging diende, om de armen te helpen, en dus was het hunne zaak, ook had de Regeering zig nooit hier mede gemoeid. By de Voorwaarden van Overgaaf was ook bedongen, dat dergelyke Stigtingen, op den ouden voet moesten blyven, zy verzogten derhalven dat de Regeering, haar besluit intrekken wilde; Deeze volharde daar egter by, en deed de Blokmeesteren aanzeggen, dat zy hun de vryheid van verkiesing laaten zoude, mits zy, zo wel Hervormden, als Roomschgezinden daar toe aanstelden (*v*). De Blokmeesteren verkoren hier op Blokmeesteren, alle den Roomsgezinden Godsdienst toegedaan. Schepenen ontboden hier op de Blokmeesteren, welke na eenige woorden wisseling aannamen, de Hervormde Blokmeesteren door de Regeering aangesteld, te erkennen, mids zy in het vervolg de vrye keuse behielden (*w*). Den volgenden dag verschenen de Blokmeesteren op het Stadhuis, en zeiden, dat zy deswegen onder zig besloten, en vastgesteld hadden, de schikkingen door de Regeering gemaakt te agtervolgen, voor zo veel die met de Stigtingen, en het oud gebruik niet streden, en met opzigt tot de anderen, waren zy genegen eene samenspraak te houden, om daar in zulke middelen te beramen, als men zonder partyschap van Godsdienst, oordeelen zoude XI. Boek. 1640.

(*v*) NOTULEN *van den* 16. *April* 1640. *des nademiddaags Register* ZONST.

(*w*) NOTULEN *van den* 17. *April* 1640. *Register* ZONST.

XI. Boek. de te behoren. De Regeering vroeg hun, of zy
1640. de door hun aangestelde Blokmeesteren eenvouwig aanneemen wilden. Hier op antwoorden zy, geene nadere verklaring te kunnen doen, waarop men hen deed heenen gaan (*x*). Toen gelaste men den nienwe Blokmeesteren, door de oude aangesteld, de sleutelen hunner kisten over te geeven. Terwyl zy hier mede draalden, werd hun aangezegd, dien avond, voor zonnen ondergang, de sleutelen overtegeeven, op de verbeurte van twaalf gulden, welke boete, den volgenden dag verdubbeld werd, en telkens alle dagen, tot dat zy, den last der Regeering volbragt hadden (*y*). Des nademiddaags verscheen een der aangestelde Roomsche Blokmeesteren op het Stadhuis, die verklaarde geene sleutelen te hebben. Men vroeg hem, of hy van zyne bediening wilde afstaan; hy antwoorde, neen, ten ware hy, van die, welken hem aangesteld hadden, ontslagen was: andermaal gevraagd zynde, antwoorden hy, dat wanneer hy iet misdaan had, hy de gestelde boete voldoen zoude. Een ander verklaarde reeds afstand gedaan te hebben. Terzelver tyd verscheen een Notaris, met twee getuigen, die uit naam der Blokmeesteren een *protest* deed. Zy betuigden daarin de sleutelen over te zullen geeven, doch verzogten, zig daar over te mogen beraaden, andersins zouden zy zig, aan hooger hand vervoegen. Men antwoorde hun, dat hun den last der Regeering bekend was, en dat zy zig daar na zouden

(*x*) NOTULEN *van den* 18. *April* 1640. *Register* ZONST.
(*y*) NOTULEN *van den* 19. *April* 1640. *des voordemiddaags Register* ZONST.

den gedragen (z). De Regeering onderrigt, dat de Blokmeesteren gedurig samenkomsten hielden, en eenigen van hun naar den Haage gezonden hadden, besloot mede eenige Gemagtigden derwaards te doen vertrekken (a). Inmiddels bragten alle de Blokmeesteren de sleutelen hunner kisten over. Ten zelven dage vertoonde zig weder voor Schepens Kamer, een Notaris en twee getuigen, met verzoek om binnen te staan: Den Kamerbewaarder, die hem beval een weinig te vertoeven, antwoorde hy, dat hy gelast was te zeggen, dat de Blokmeesteren onder *protestatie* hunne sleutelen overgebragt hadden, om alle boeten te ontgaan. Kort hier na, werd den Notaris binnen geroepen, doch deeze was reeds vertrokken (b), en van dit voorval werd Stads Gemagtigden in den Haage, kennis gegeeven (c). Na verloop van drie of vier dagen, werden de aangebleven Blokmeesteren, nevens de Hervormden op het Stadhuis ontboden, daar hun gezegd werd, dat zy voortaan nieuwe Blokmeesteren konden aanstellen, mits zy een gelyk getal van Hervormden daar toe naamen; ook vroeg men den Roomsgezinden, of zy de Hervormden, door de Regeering aangesteld, erkennen, en met hun de Blokken, en den armen bestieren wilden: dit met ja beantwoord zynde, werden hun de sleutelen over-

XI. Boek. 1640.

(z) Notulen *van den* 19. *April* 1640. *des nademiddaags Regifter* Zonst.

(a) Notulen *van den* 20. *April* 1640. *des nademiddaags Regifter* Zonst.

(b) Notulen *van den* 21. *April* 1640. *Regifter* Gans.

(c) Notulen *van den* 21. *April* 1640. *Regifter* Gans.

XI. Boek. 1640.

overhandigd (*d*). Dus eindigde dit geschil, zonder dat ik vinde, dat de Algemeene Staaten, of de Prins op het verzoek der Regeering, of der Blokmeesteren iet beslooten hebben. Tot den huidigen dag, word de ontfang, en uitgaaf van ieder Blok, door een Hervormden, en een Roomschgezinden Blokmeester gedaan, welke van hun bewind aan alle de afgegaane, Rekening doen.

Opschryving der Ingezetenen die voorheen in Spaanschen dienst geweest waren.

Of de Regeering in deezen tyd, eenig vermoede hadde, dat zommige ingezetenen, den Koning van Spanje hunnen ouden Heer, nog een goed hart toedroegen, kan ik by gebrek van aantekening niet melden. Zulks schynd egter waarschynlyk, om dat zy goed vond, de naamen der geenen, die binnen de Stad woonden, en voorheen in Spaanschen dienst geweest waren, te doen aantekenen, en hen den eed van getrouwigheid deed afleggen. Zy deed ook alle de toegangen, waar door verscheide huizen, die door byzondere huishoudens bewoond werden, en dus met elkander gemeenschap hadden, toe metselen (*e*).

Krygsverrigtingen.

De krygsverrigtingen, die gedurende dit jaar voorvielen, hadden geen betrekking op de Stad, of de Meyerye. Alleenlyk vind ik, dat de Prins na het opbreeken der belegering van Hulst, het leger door de Meyerye, naar den Maas kant, omtrent de Stad Graave bragt, en dat hy toen, binnen 's Hertogenbosch kwam (*f*). In Stads Registers

(*d*) NOTULEN *van den* 24. *en* 25. *April* 1640 *Register* GANS.

(*e*) NOTULEN *van den* 19. *Mei* 1740. *Register* ZONST.

(*f*) AITZEMA V. *Deel* XX. *Boek bladz.* 89. *Edit. uts.*

giſters vind ik egter van zyne komſt, niets gemeld, zo dat ik giſſe, dat zyn vertoeve hier ter Stede, van zeer korten duur zal geweeſt zyn. XI. Boek. 1640.

De Spaanſchen ſtroopten deezen geheelen Zomer in de Meyerye, zelf tot aan de Maaze by Bokhoven, en Hedikhuizen. De oorzaak hier van was, dat het Oorlogſchip, dat voor het eerſtgemelde Dorp lag, boven de Schans Crevecœur, en in plaats van dat een Proviantſchip gelegt was, en dat beide deeze Schepen, met de wagt aan de Maas by Hedikhuizen, te ſamen maar met vyf en veertig mannen bezet waren. De Schippers, die van hier naar Holland voeren, beangſtigd, vermits de Schipper van het Marktſchip op Gouda, door den vyand gevangen was, verzogten de Regeering alhier, dat zy by den Prins, of de Admiraliteit wilde te weeg brengen, dat het Oorlogſchip als voorheen, voor Bokhoven gelegt mogt werden. Dit geſchiede, en de Regeering verzogt mede, dat de wagt aldaar vermeerderd mogt werden (g). Of dit laaſte toegeſtaan zy; is my niet gebleken.

Voorheen waren aan alle de huizen hier ter Stede, over de ſtraat voor uitſtekende gooten, waar door het water, genoegzaam op het midden der ſtraaten nederſtortte, zo als dit in veele Steden van Brabant en Duitſchland nog is. Dit veroorzaakte een groot ongemak voor die, welke by ſtort regens langs ſtraat gingen. Om dit voor te komen, gelaſte de Regeering in deezen jaare, dat alle die gooten binnen een jaar weggedaan, en het water langs de gevels, door loode, of blikke pypen afgeleid zoude moeten werden. Hier aan werd

De uitſtekende gooten binnen de Stad afgekeurd.

(g) Notulen van den 20. Juli 1640. Regiſter Gans.

XI. Boek. 1640. werd wel door de gegoedsten, doch niet door de geringsten voldaan: De Blokmeesteren verzogten in het volgende jaar de Regeering, dat die tyd nog met een jaar, verlengd mogt wogt worden, het welk voor drie maanden werd toegestaan, met last, dat de gooten naar dien tyd, ten lasten der gebrekigen, gebroken zouden worden, welken boven dien, in een boete van twaalf guldens zouden vervallen (*b*).

1641. Opschudding over het storen van den Roomschen Godsdienst.

In April deezes jaars, viel hier ter Stede een opschudding voor, waar toe het volgende aanleiding gaf. Op Paasschen ondernamen de Roomschgezinden in zeker huis hunnen Godsdienst te verrigten. De Stadhouder van den Hoogschout en twee Schepenen begaven zig derwaards: Terstond barstte een menigte, zo Burgers als Krygslieden, onder een verschriklyk schreeuwen ter deure uit, en viel op den Stadhouder, en Schepenen aan, welken door eenige uit dien woesten hoop te rug gestooten, en geslagen werden, sommigen wierpen met steenen, anderen trokken hun zydgeweer. De Stadhouder en Schepenen hadden naauwlyks tyd, om zig in de koets van den Hoogschout, die daar omtrent stond, te bergen, waar door zy het geweld ontreeden, en op het Stadhuis vlugten. Een groote menigte volgde hen, onder gestadig schreeuwen, en het werpen met steenen en slyk tot zelf in de koets. De Hoogschout liet terstond hier over getuignissen inwinnen, en daar van aan Schepenen verslag doen (*i*). Deeze deden afkondigen: Dat ingeval ie-

(*b*) Notulen *van den* 25. *Juli* 1641. *Regifter* Zonst en Berestyn.

(*i*) Notulen *van den* 4. *April* 1641. *Regifter* Gans

iemand eenige Burgers, die hier aan deel hadden, XI. Boek.
wist aantewyzen, van Stads wege vyf en twintig
gulden bekomen, en zyn naam geheim gehouden 1641.
zoude werden. Eenigen tyd hier na werd de beloning tot drie honderd guldens verhoogd (*k*). De Hoogschout beschuldigde de Schepenen by de Algemeene Staaten, dat zy zig niet haastig genoeg, tot het hooren van getuigen, in deeze zaak wilden laten gebruiken. Deeze schreven de Regeering, dat hun zulks te vooren gekomen was, zy vertrouwden, dat dezelve in het vervolg betoonen zoude, dat men dergelyke zaaken terstond by de hand moest nemen, zonder zig te ontrekken, om naar behooren kort regt te doen (*l*). Weinig tyds naderhand vorderden de Algemeene Staaten van Schepenen, hun, van de waare gesteldheid der zaaken, en van de gevolgen dier opschudding te onderrigten (*m*). Ik heb niet gevonden, dat dit nagekomen zy, maar wel, dat daar over hevige twisten onder Schepenen ontstaan zyn (*n*). Ik ben daar om niet in staat geweest, om dit geval in alle zyne omstandigheden te verhaalen: Ik vind egter dat twee Burgers hier over, in hegtenig geraakten (*o*), de een werd on-

(*k*) Notulen *van den* 8. *April* 1641. *Register* Gans en *van den* 6. *Mei* 1641. *Register* Zonst en Berestyn.

(*l*) Resolutie van Staaten Generaal *van den* 19. *April* 1641. in de Notulen *van den* 25. *April* 1641. *Register* Zonst en Berestyn.

(*m*) Resolutie van Staaten Generaal *van den* 4. *Mei* 1641. in de Notulen *van den* 11. *Mei* 1641. *Register* Zonst en Berestyn.

(*n*) Notulen *van den* 15. *Mei* 1641. *Register* Zonst en Berestyn.

(*o*) Notulen *van den* 25. *Mei* 1641. *des nademiddaags* *Register* Gans.

XI. Boek. onder * borgſtelling by eede ontſlagen. De an-
1641. der losgelaten, mits hy de helft der koſten van het geding betaalde (*p*).

* *cautie juratoir.*

Verkoping van eenige Kloosters binnen de Stad en moeilykheid over het maken der Staaten van Straaten door de erven.

De Raad van Staaten voorgenoomen hebbende, eenige Kloosteren binnen deeze Stad te verkoopen, gaf zulks de Regeering te kennen, met aanbieding, dat vermids de Stad veel daar aan gelegen was, zy haar den voorkeur dier verkooping geeven wilde. De Stad benoemde hier op zes Gemagtigden, dien zy gelaſten, den Afgezondenen der Staaten voor te houden, dat de Kruisbroeders Kerk, tevens een Kerſpel, of Parochie Kerk was, en dus de Stad toebehoorde: *By het verkopen kon men de Kerk niet mede veilen: men behoorde* de Burgers, die in de meeſte Klooſter Kerken eigen graaven hadden, toe te laten, de zarken weg te haalen: ook moeſten zy onderſtaan hoe veel het uiterſte was, waar voor men de Klooſteren bekomen kon, met verzoek, dat by de verkooping van het Predikheeren Klooſter bedongen mogt worden, dat 'er eene Straat, van de Hinthamerſtraat, over de Torenſtraat, tot aan den wal toe, door getrokken mogt worden. Het verſlag der Stads Gemagtigden behelsde: dat 'er over het graaven eener Haven geſproken was, dat men meende van Stads wege te moeten geſchieden. Het trekken der Straat vond men dienſtig. Het Kruisbroeders Klooſter zoude voor eerſt niet verkogt worden. De Burgery kon de zarken uit de Kerken doen haalen, mits men den eigendom daar van bewees. De Klooſters waren op geen geld geſteld geworden;

(*p*) VONNISBOEK ter Griffie der Stad beruſtende op dato *den* 27. *Mei en* 24. *Auguſtus* 1641.

den, en dus hadden zy 'er niet op geboden. De Regeering besloot hier op, voor de Predikheeren en Minderbroeders Kloosteren, vyftig duizend guldens te doen bieden, mits dat 's Lands Domeinen over de Straaten die men 'er door heenen trekken zoude, geen gezag zouden hebben (*q*). De hier toe Gemagtigden antwoorden: dat 'er voor die twee Kloosteren, vyf en zeventig duizend guldens gevraagd was, en, dat zy 'er vyf en veertig voor geboden hadden. Dit had geen ingang gevonden, waarom de Regeering vyftig duizend deed bieden, mits dat de erven van dezelven, eenige jaaren vrydom van verpondingen genieten zouden. Dit bod werd mede niet aangenomen, en het graaven der Haven, was wederom opgehaald, zonder dat men het eens konde worden. Van het trekken eener Straat, door het Predikheeren Klooster was wel gesproken, doch hier toe was mede geene genegenheid bespeurd (*r*).

XI. Boek. 1641.

Eenigen tyd hier na, gaf *Frans Blom*, Koopman hier ter Stede, de Regeering te kennen, dat hy in onderhandeling over het koopen dier beide Kloosters was geweest, doch de volkomen verkoping was uitgesteld, om dat hy eerst met Haar, over het trekken van eenige Straaten door die Kloosteren, wilde handelen. De Regeering benoemde daar toe, eenigen uit den haare (*s*). Welke te kennen gaa-

(*q*) NOTULEN *van den* 13. *Maart* 1641. *des voordemiddaags Regifter* ZONST.

(*r*) NOTULEN *van den* 13. *Maart* 1641. *des nademiddaags Regifter* ZONST.

(*s*) NOTULEN *van den* 29. *Maart* 1641. *Regifter* ZONST en BERESTYN.

XI. Boek. 1641. gaaven dat Blom gezegd had, dat de Stad, ten haaren kosten, een nieuwe Haven zoude doen graven, als mede, wat de Regeering daar toe geven wilde; de Stad moest eenige huizen, daar toe inkoopen, en by het aanleggen van Straaten alles, dat men gewoon was bybrengen. In geval de Regeering tot het graaven der Haven niet verstaan kon, dat hy dan door de Kloosters, zulke Straaten mogt trekken als hy goed zoude vinden, en eenige huizen daar toe nodig, doen waardeeren. De Regeering besloot hier op, Blom over de Kloosteren te laaten handelen, zo als hem goeddagt. De *Stad zoude het graaven der Haven bekostigen, doch Blom zoude die moeten beschoeien* en onderhouden; waar in de Regeering hem de hand zoude bieden, en in het maaken der Staaten, als alle anderen behandelen (*t*). Blom, en de Pensionaris Gans, kogten weinig tyds hier na die beide Kloosteren, de Regeering deed met hun over het trekken van twee Straaten door het Predikheeren Klooster heen, spreken, de eene over de Torenstraat, nevens het erf van het Geesthuis, en de tweede, door dat, van het zieken Gasthuis, beide tot den wal toe (*u*). Zy deed ook twee huizen, die tusschen het Gasthuis, en het Predikheeren Klooster stonden, inkoopen, en liet den opstal aan de kopers der Kloosteren. Men trok dan eene Straat, uit de Hinthamerstraat naar de wal toe. Waar van de erven ten oosten aan het Geesthuis, en die ten westen aan de kopers verblee-

(*t*) NOTULEN *van den* 30. *Maart* 1641. *des voordemiddaags Register* ZONST en BERESTYN.

(*u*) NOTULEN *van den* 28. *Juni* 1641. *Register* ZONST en BERESTYN.

bleeven (*v*). De Stad werd hier door met de eerste Nieuwstraat vermeerderd. Zy loopt niet regt, zo als men in den beginne voor had, maar met twee kromtens, waar van denklyk de oneenigheden door het verdeelen der erven de oorzaak wåren. Over het aanleggen der andere Straaten reezen 'er mede moeilykheden, waar van het verhaal volgen zal. XI. Boek. 1641.

De Pensionaris Gans, en Blom hadden by het koopen der gemelde twee Kloosters bedongen, dat zy by waardering, eenige erven van byzondere lieden, tot het maaken der Straaten door die Kloosters heen, mogten overneemen. Zy verzogten derhalven om den Beemd van het Gasthuis. De Regeering vertoonde hier op den Raad van Staaten, dat als dit moest geschieden, haar regt van eigendom, en bestier over de goederen der arme gestigten, daar door nadeel zoude lyden: Dit regt had zy meer dan vierhonderd jaaren gehad, en zelf met uitsluiting van den Hertog van Brabant geoeffend. Dit had Filip van Bourgondien voor hem, en zyne nakomelingen in het jaar 1458. erkend: Gysbert Mazius Bisschop hier ter Stede had daar tegen een inbreuk willen doen: doch was by vonnisse des Raads van Brabant, op den agtienden Januari 1612. afgewezen. Het gemelde regt was by de voorwaarden van Overgaaf bevestigd: De Regeering vertrouwde, dat de Raad haar wel wilde verschoonen, om dat zy Eed- en Amptshalven dien Beemd niet kon overgeeven. Indien de koopers der Kloosteren, eeni- Moeielykheid over het innemen van den Gasthuis Beemd.

(*v*) NOTULEN *van den* 4. *Juli* 1641. *Register* ZONST *en* BERMSTYN.

XI. Boek. 1641. eenige huizen tot het aanleggen van Straaten no dig hadden, zoude zy die waarderen (*w*). D Raad antwoorde. Hy had aan de koopers he regt der Algemeene Staaten overgegeeven, he welk in het regt van overneeming, van de nodi ge erven, tot bevoordeeling hunner goederen be ſtond. Hy was derhalven geneegen de koopers daar by te handhaven, en begeerde, dat de Re geering zig met hun, over de waarde van dien Beemd verdroeg, en dat Schepenen over de op dragten dier goederen, zonder eenig *proteſt* t doen, zouden hebben te ſtaan, om dat de koo pers het gemeene Land anders zouden kunne bemoeielyken (*x*). *De Regeering werd dus ge* drongen met Blom, eene overeenkomſt aan t gaan. Het komt my niet klaar voor, hoe zig di geſchikt hebbe. Uit Stads Regiſters (*y*) ziet men, dat hem den geheelen Beemd overgegeeven is. Uit het vervolg zal blyken, dat hy dien te rug gegeeven hebbe, zo dat hy 'er maar een dwarsweg door gemaakt heeft. Dit beveſtigen de Rekeningen van het Gaſthuis, waar van ik maar eenen zal aanhaalen (*z*). De Stad verkreeg hier door eene nieuwe Straat, die aan het Koornhuis van het Geeſthuis begind, en tot aan het Plyn zig uit-

(*w*) NOTULEN *van den* 3. *September* 1641. *Regiſter* ZONST en BERESTYN.

(*x*) RESOLUTIE des Raads van Staaten *van den* 11. *September* 1641. in de NOTULEN *van den* 29. *September* 1641. *des nademiddaags Regiſter* ZONST en BERESTYN.

(*y*) NOTULEN *van den* 8. *October* 1641. *des nademiddaags Regiſter* ZONST en BERESTYN.

(*z*) REKENING van het groot Gaſthuis over het jaar 1764. Fol. 76. & *verſo*.

uitſtrekt. Naderhand, is uit deeze Straat tot in de Hinthamer Straat nog eene Straat getrokken, waar over weder oneenigheden ontſtonden. XI. Boek. 1641.

De krygsverrigtingen die in dit jaar voorvielen, hadden geene betrekking op de Stad of de Meyerye. Het Leger der Staaten trok in de maand Juni te Lith, en te Litooien in het Kwartier van Maasland by een, daar het gemonſterd werd, vervolgens nam het zynen togt langs den Maasdyk, naar de Graav, om het Huis te Gennep te belegeren (*a*). Krygsverrigtingen.

Na het overgaan der Stad, had men de vier Schutteryen ontwapend, afgedankt, en haare vaandelen ontnomen. Thans was men bedagt, die weder op te rigten: De Prins toonde zig hier toe genegen. Hy deed den Gemagtigden der Stad, in den Haage, zyne gedagten deswegens ſchriftlyk overgeeven. Zy behelsden, dat ieder Schuttery uit honderd en vyftig, of twee honderd mannen zoude beſtaan: De Schutters zouden aan het Land, den Prinſe, en de Stad, den eed van getrouwigheid moeten doen. De Kapiteinen, Luitenanten, Vaandragers en Onder-Offiſieren zouden van den Hervormden Godsdienſt moeten wezen, ten ware zyn Hoogheid goed vond, dat onder de laaſten, ook eenige van den Roomſchen genomen werden. De Prins zoude voor de eerſte reis, de Kapiteinen verkiezen: Naderhand zouden zy als voorheen, by den Raad der Stad, met goedvinden van den Bevelhebber aldaar, benoemd worden. Tot Kapiteinen zouden Leeden der Regeering, en de verdere Offiſieren uit de Gemeen- 1642. Wederoprigting der vier Schutteryen.

(*a*) Aitzema V. *Deel* XXI. *Boek blads.* 263. *Edit. utſ.*

XI. Boek. 1642. meente gekozen worden. Alle nagten zoude 'er een Korporaalſchap op het Stadhuis waaken, en de Burgers met een Soldaat de ronde doen, en voorts in 't ſtuk der wagten, zig naar het goedvinden des Bevelhebbers gedragen (*b*). Schepenen benoemden zeven leden der Regeering tot Kapiteinen, waar uit de Prins 'er vier verkoos (*c*), welke in den eed genomen werden. De Regeering ſchonk aan ieder Schuttery een Vaandel, met beding, dat dit nimmer in gevolg getrokken zoude werden (*d*). Kort hier na, vond de Regeering goed, dat de vier Kapiteinen een dubbeld getal uit de Leeden der Regeering, gelyk ook uit de Burgery benoemen zouden, om daar uit by den Prinſe, twee Luitenants te laaten kiezen. Na dat dit geſchied was, werden deeze in den eed genomen (*e*).

De Prins van Orange en zyn Zoon komen in de Stad. De Kommandeur maakte in den Zomer deezes jaars de Regeering bekend, dat de Zoon des Prinſe van Orange voornemens was, binnen de Stad te komen, om haare gelegenheid, en de nieuw gemaakte Veſtingwerken te beſchouwen: Denklyk zoude de Prins zynen Zoon vergezellen. Het zoude deezen moeilyk vallen de trappen van het Stadhuis op te klimmen, waar om de Heer van Bre-

(*b*) RAPPORT van den Preſident Piek en Penſionaris Gans Gecommitteerden naar den Haage *van den* 7. *Auguſtus* 1642. in de NOTULEN *van den* 8. *Auguſtus* 1642. *Regiſter* BERESTYN.

(*c*) BRIEF des PRINSE VAN ORANGE *van den* 15. *Juni* 1642. in het voorſz. Rapport.

(*d*) NOTULEN *van den* 11. *Auguſtus* 1642. *Regiſter* BERESTYN.

(*e*) NOTULEN *van den* 20. *Auguſtus* 1642. 27. *Januari* en 6. *Februari* 1643. *Regiſter* BERESTYN.

Brederode haar in bedenking gaf, of het niet best ware, in geval zy goed vond, de beide Prinsen te onthaalen, zulks ten zynen huize te doen, het welk de Regeering zig liet wel gevallen (*f*). De beide Prinsen kwamen in de Stad. Zy bezagen onder anderen de nieuw aangelegde Vestingwerken, en inzonderheid den Papenbril. By deeze gelegenheid, merkte de Prins Stadhouder aan, dat de weg buiten de Orten Poort veel te breet gemaakt was, en beval dat dezelve afgekard, en daar ter plaatze alleen, een hoog voet pad gelaten moest werden. De Regeering magtigde hier op Stads Rentmeesteren, om dien weg volgens de gedagten van zyn Hoogheid te doen veranderen (*g*). XI. Boek. 1642.

Geduurende deezen veldtogt vielen 'er wederom geene krygsverrigtingen voor, die de Stad, of de Meyerye aangingen. Het Staaten Leger was door gebrek van voorraad genoodzaakt, in het midden van September zig by Oisterwyk neer te slaan (*h*). De Schepen die met mondbehoeftens geladen, uit Holland hier ter Stede aankwamen, waren zo veele, dat niet alleen de Haven vol lag, maar dat het drie vierde gedeelte in de Rivier de Dieze buiten den Boom moest blyven (*i*). Krygsverrigtingen.

De

(*f*) NOTULEN *van den* 8. *Juni* 1642. *Register* ZONST en BERESTYN.

(*g*) NOTULEN *van den* 22. *Juni* 1642 *Register* ZONST en BERESTYN.

(*h*) AITZEMA V. *Deel* XX. *Boek bladz.* 415. *Edit. uts.* MEMOIRES de Frederik Henri *page* 312.

(*i*) NOTULEN *van den* 10. *December* 1642. *Register* BERESTYN.

XI. Boek. 1643.

Wallen der groote Schans beplant.

De Heer van Brederode, ziende, dat de wallen der groote, anders de Isabelle Schans genaamd, zederd de belegering onbeplant waren gebleven, deed nu by de Regeering aanzoek, om die te beplanten. Zy nam dit aan op voorwaarde, dat de Stad by afhouwinge het voordeel deezer beplantinge genieten zoude, en verzogt, dat hy daar van een acte wilde verleenen (*k*).

Nieuwe Ruiters Wagt.

De Bevelhebber vertoonde voorts in deezen jaare de Regeering, dat de koopers van het Minderbroeders Klooster, die gehouden waren, in plaats van zeker Wagthuis, dat voorheen omtrent het zelve gestaan had, een ander te stellen. Volgens de voorwaarden *van koop*, *konden zy met* een houten volstaan, doch hy oordeelde beter te zyn, een steenen te maaken, en aan hun het geen dit meerder zoude kosten, te voldoen. De Regeering, die dit mede begreep, bewilligde in deezen voorslag, en ontbood de koopers by haar, om daar over te spreken (*l*). Zy kwam met hun overeen, dat de Stad in de Minderbroeders Straat, een steene Wagthuis zoude doen stellen, mits de koopers den grond, en boven dien, agt honderd gulden gaven. Zy zouden mede de loode goot tusschen dat Wagthuis, en hunne daar nevens staande huizingen, moeten bekostigen, doch die zoude naderhand door de Stad, en hun on-

(*k*) NOTULEN *van den* 3. *April* 1643. *Regisſter* BERESTYN.

(*l*) NOTULEN *van den* 8. *Augustus des nademiddaags* en *van den* 18. *Augustus* 1643 *des voordemiddaags Register* BERESTYN.

onderhouden worden (*m*). In laatere tyden is deeze Ruiterwagt in onbruik geraakt, en tot verhuuring van Rouwmantels, en Bedden gebezigd, thans is die onder den naam van het *Mantelhuis* bekend.

XI. Boek. 1643.

Aanstelling van een Fourier.

De Heer van Brederode schreef de Regeering, dat hem verscheide klagten over het huisvesten der Soldaaten, en het betaalen der *Servitie Gelden* voorgekomen waren. Hy verzogt, dat 'er by voorraad, voor den tyd van een jaar, een Fourier aangesteld mogt worden. De Regeering, die de Stad van dien last bevryden wilde, antwoorde, dat zy verschooning daar van verzogt, zy zoude zorgen, dat de Soldaaten behoorlyk gehuisvest, en dat de *Servitie Gelden* betaald werden (*n*). Brederode drong zyn verzoek nader aan. De Regeering, die het daar over oneens was, vond goed, dat haare Gemagtigden, die eerstdaags naar den Haage stonden te vertrekken, met hem daar over spreken zouden (*o*). In een vergadering des nademiddaags gehouden, veranderde zy van gevoelen, zonder dat ik 'er eenige rede, waarom, by gemeld vind. Zy stelde eenen Fourier, alleen voor den tyd van een jaar aan, en zoude naderhand overwegen wat te doen (*p*).

Schoon

(*m*) NOTULEN *van den* 22. *Augustus* 1643. *Regißter* BERESTYN.

(*n*) NOTULEN *van den* 10. *en* 13. *October* 1643. *Regißter* BERESTYN.

(*o*) NOTULEN *van den* 20. *October* 1643. *des voordemiddaags Regißter* BERESTYN.

(*p*) NOTULEN *van den* 20. *October* 1643. *des nademiddaags Regißter* BERESTYN.

XI. Boek. 1643. Vrugteloose handeling over de Opperheerschappye der Meyerye.

Schoon 's Hertogenbosch nu een geruimen tyd aan Neerlands Gemeenebest gehegt was, vielen 'er nog gedurig twisten over de Opperheerschappy der Meyerye voor. Men tragtte in deezen jaare, ter gelegenheid van het aanvangen der Munstersche Vrede, dit geschil weg te neemen. Zekere *van Gerwen*, die voorheen Kwartierschout van Peelland, van 's Konings zyde geweest was, gaf hier gelegenheid toe. De Algemeene Staaten wilden geensins van die Opperheerschappy afstaan. Dit werd van de Spaanschen zo euvel opgenoomen, dat zy alle voorslagen verwierpen, en dat alle voorgenoome schikkingen vrugtloos afliepen (*q*).

Krygsverrigtingen.

Geene betrekking hadden de krygsverrigtingen geduurende deezen jaare op de Stad of de Meyerye. Het Staaten Leger had zyne verzamelplaats gelyk meermaalen, te Lit en Littooien in het Kwartier van Maasland. Na de Fransche overwinning by *Rocroy* wakkerde eerst de veldtogt, en men verzamelde eenige Schepen by de Schans te Voorn, welke het Leger afhaalden, en naar Bergen op Zoom voerden (*r*).

1644. De verdere huizen op het Plyn en de St. Pieters Kerk afgebroken.

De Gemagtigden des Raads van Staaten, thans hier ter Stede, maakten de Regeering bekend, dat eenige huizen op het Orten eind afgebroken, en dus gewaardeerd moesten worden. De Regeering deed die door de gezworen Paalmeesters waarderen, en alzo de St. Pieters, en Paulus Kerk mede afgebroken moest werden, verzogt zy, dat de Kerk van het Geertruide Klooster, aan de

(*q*) Aitzema V. *Deel* XXIII. *Boek bladz.* 521. *Edit. utſ.*
(*r*) Idem *bladz.* 529. *Edit. utſ.*

de Stad, in plaats gegeeven mogt werden, dat ook de waarde der voorheen afgebroken huizen, voldaan, en de hoofdsommen der renten, die uit dezelven gingen, aan de eigenaars van dien afgelost, en de prys der thans aftebreken huizen, voldaan mogt werden (s). De gemelde huizen werden op drie en vyftig duizend, en drie honderd guldens, gewaardeerd. De Regeering verzogt den Raad, dat de huizen niet voor de maand Mei, van het volgende jaar, afgebroken mogten werden, om de bewoners tyd te geeven zig van anderen te voorzien; dat ook met de voldoening der waarde, niet zo lang als voorheen, vertraagd mogt werden. De Raad maakte ter gelegenheid van het schryven hier over, de Regeering indagtig, dat zyne Gemagtigden haar het maaken eener nieuwe Haven voorgehouden hadden, hy zoude gaarne zien, dat de Regeering zig over die zaak zo spoedig als mooglyk, geliefde te beraden, en hem, van haar besluit, kennis geeven. De Regeering merkte hier op aan, dat die Haven haare Stad geen voordeel toe zoude brengen, om dat meeste Schepen des Zomers, wegens het laage water, te Crevecoeur moesten blyven liggen: ook moesten over die Haven, ophaalbruggen gelegt worden (t). Zederd werd 'er niet meer van gerept. De Raad schreef in het einde deezes jaars de Regeering: dat tegen de aanstaande Maand Mei, alle de huizen, en de St. Pieters en Paulus Kerk afgebroken zou-

XI. Boek. 1644.

(s) Notulen *van den* 28. *Maart* 1644. *Register* Berestyn.

(t) Notulen *van den* 4. *Mei* 1644. *Register* Berestyn.

XI. Boek. 1644. zouden moeten werden. Zy zoude de Eigenaars daar van kennis geeven, en de prys dier huizen zoude terstond voldaan werden (*u*). Men gaf 'er terstond de eigenaars der huizen kennis van. Het liep egter nog eenigen tyd aan, eer dit alles geschikt werd (*v*).

De renten ten lasten der Stad tegen den twintigsten penning gebragt.

De Stad had ten deezen tyde veel opgenoome penningen ten haaren laste. De Regeering had in het jaar 1642. al bedagt geweest, om de renten te verminderen en eenige Gemagtigden benoemd, om te onderzoeken, hoe dit te doen. Op hun verslag vond zy goed, die allen tegen den penning twintig te brengen (*w*). Hier door won de Stad jaarlyks *twee duizend* drie honderd twee en veertig guldens vier stuivers en tien penningen.

Voorzorg voor de zekerheid der Stad.

Of men eenige vyandlyke aanslagen tegen de Stad ontdekt hebbe, kan ik by gebrek van aantekening niet melden. Zeker is het, dat de Heer van Brederode alle voorzorg gebruikte, als of hy dit vreesde. Hy maakte de Regeering bekend, dat de Hinthamerpoort voor het vertrek des Legers, met aarde gevuld moest werden, de rytuigen zouden door een andere Poort inkomen, de Wagt, op het Buitenwerk voor die Poort, zoude men met schuiten derwaards voeren: ook verzogt hy de Monsterrollen der Burgery, en dat alle

(*u*) Resolutie des Raads van Staaten *van den* 23. *December* 1644. in de Notulen *van den* 27. *December* 1644. *Register* Copes.

(*v*) Notulen *van den* 27. *December* 1644. *Register* Copes.

(*w*) Notulen *van den* 30. *Mei* 1644. *Register* Berestyn.

alle de Schilderhuisjes op de Muuren, en Bolwerken, mogten hersteld, en de doorgangen van het eene huis naar het ander toegemaakt werden. Als mede, dat de Regeering een Kadykje, van de Lange Brug te Orten, tot aan de Stad, om van het water meester te blyven, wilde doen maaken. De Regeering liet zig dit alles welgevallen, uitgenomen, dat zy het herstellen der muuren, en het maaken van het Kadykje als tot de Vestingwerken behoorende, ten lasten der Stad niet wilde neemen: Wat de doorgangen van het eene huis naar het ander aanging, indien men daar onder, de wederzydsche dakvensteren, die op eenen goot uitkwamen, niet begreep, zoude zy het toemetselen bezorgen (*x*). Dit laaste is geschied, om dat ik vinde, dat de Regeering dit deed afkondigen, en door Gemagtigden onderzoeken, of zulks naargekomen was, en eenige gebrekigen in boetens verwees (*y*).

XI. Boek. 1644.

In deezen jaare werden eindlyk de moeilykheden tusschen de Regeering, en de koopers der Kloosteren, op het trekken van Straaten, en het overneemen van den Gasthuis Beemd, afgedaan. Het volgende geval gaf hier toe gelegenheid. Een der koopers verzogt de Regeering, dat zy de nieuwe Straaten met steenen wilde doen beleggen. Deeze verklaarde 'er zig genegen toe, mits de Straaten haare behoorlyke breedte hadden, of dat de Raad van Staaten die goed keurden (*z*). Zyne Gemagtigden hier ter Stede verklaarden, dat de

De twisten over het leggen der Straaten, en over den Gasthuis Beemd afgedaan.

(*x*) NOTULEN *van den* 6. *Mei* 1644. *Register* COPES.
(*y*) NOTULEN *van den* 18. *Juni* 1644. *Register* COPES.
(*z*) NOTULEN *van den* 10. *Augustus* 1644. *Register* COPES.

XI. Boek. 1644. de koopers de Straaten niet zo breed gelyk bedongen was, gemaakt, en ook maar gedeeltlyk betimmerd hadden, doch verzogten, dat de Regeering daar op, zo naauw niet wilde zien: zy sloegen tevens voor, of men het geschil over den Gasthuis Beemd, aan haare uitspraak laten wilde. De Regeering vond hier op goed, de tweede Nieuwstraat voor zo ver die betimmerd was, te doen bestraaten, en het geschil over den Beemd aan de Gemagtigden des Raads over te laaten (*a*). Deeze spraken derhalven uit, dat de koopers der Kloosteren, van den Gasthuis Beemd, afstand zouden doen, mits dat het Gasthuis hun, voor het maaken der afheiningen, *zeven honderd guldens* betaalen zoude, en hun de huur van dien Beemd, voor het lopende jaar laaten genieten, of dien, volgens waardeering overlaaten: De Gemagtigden der Regeering, oordeelden, dat deeze uitspraak niet voordeelig voor het Gasthuis was, kwamen met de koopers overeen, dat het Gasthuis, den Beemd behouden zoude: Stelde dezelven eenige nieuwe huizen daar op, zouden die gelyke voorregten, als die door de koopers in de Nieuwstraat gebouwd, genieten; Geene nieuwe Straaten zouden door dien Beemd, dan met goedvinden van den Prins, en den Raad van Staaten gelegd worden. Dit werd door de Regeering goedgekeurd, zy voegde 'er by, dat door de voorwaarden van koop des Predikheeren Kloosters, de eigendom van dien Beemd, niet van het Gasthuis geweeken was (*b*).

Niets

(*a*) Notulen *van den* 28. *September* 1644. *Register* Copes.

(*b*) Notulen *van den* 19. *October* 1644. *Register* Copes.

Niets werd 'er geduurende deezen jaare in den kryg gedaan, daar de Stad of Meyerye mede gemoeid waren. Een Spaansche party ligte den Boode van 's Hertogenbosch naar Amsterdam op, en hielden hem gevangen. Zyne brieven en pakken, waren zonder dat ik vinde hoe, in handen van den Majoor der Hemertse Schans gekomen: Verscheide Kooplieden verzogten, dat zy door een vertrouwd Man geligt mogten werden. Men zond hier op een der Prokureurs met een brief aan den Heer van Hemert (*c*). Ook werd 'er in dit jaar een der Stads Groenroedens, of Bodens opgeligd, en naar Gelder gebragt, daar hy een geruimen tyd gevangen zat. Hy verzogt van de Regeering drie honderd guldens, om daar mede zyn losgeld te betaalen, en beloofde dit aan zyn jaargeld te zullen laaten korten, of te rug geven. Dit werd hem toegestaan, mits hy daar voor, eene gelofte voor Schepenen deed (*d*).

XI. Boek. 1644.

De tyd was thans gekomen, dat de huizen op het Plyn, en de St. Peters en Paulus Kerk, volgens afspraak afgebroken stonden te werden. Eenige Afgezondenen van den Raad kwamen hier ter Stede, om dit in het werk te doen stellen. De Regeering magtigde zes uit den haare, om met hun te handelen (*e*), doch men kon over het overgeven der Geertruide Kerk niet eens worden, des zond de Regeering eenigen naar den Haage, om waare het mooglyk die Kerk te bekomen: zy wil-

1645. De huizen op het Plyn met de St. Peters Kerk afgebroken.

(*c*) NOTULEN *van den* 9. *Augustus* 1644. *Register* COPES.

(*d*) NOTULEN *van den* 25. *Augustus* 1644. *Register* COPES.

(*e*) NOTULEN *van den* 14. *Maart* 1645. *Register* COPES.

XI. Boek. wilde ook gaarne van den Lande iet bedingen, om die in ſtaat te ſtellen (*f*). De Raad ſtond
1645. hier op de Geertruide Kerk, nevens een gedeelte van het Klooſter af, om het laaſte tot een Kerkhof te gebruiken (*g*). Terſtond benoemde de Regeering eenige Gemagtigden, om de Kerk in ſtaat te doen brengen en deed van dit beſluit de Nonnen kennis geven. Alle de bouwſtoffen der af te brekene Kerk werden door den Raad, voor drie duizend vier honderd guldens aan de Stad overgelaaten, waar mede de Regeering de Kruisbroeders, en Geertruide Kerke deed herſtellen (*h*). Zy deed mede afkondigen, dat die eenige grafſteenen in de St. Peters en Paulus Kerk had, en binnen de Stad woonde, hun regt daar toe, binnen vier en twintig uuren, en die daar buiten woonden, binnen agt dagen aangeven zoude, om die naar zig te neemen (*i*).

Eenige inwoners der aftebrekene huizen ſtelden de Regeering voor, dat hun aangezegt was, dat zy die verlaaten zouden, alzo de Raad van Staaten die verkogt had, zy hadden geantwoord, dat zy na betaaling der koopſchat zulks doen zouden. Hier op antwoorde men, dat zy wel gedaan hadden, en zig daar aan zouden houden, de Regeering zoude daar over aan den Raad ſchryven, en hun behulpzaam zyn, om den prys daar voor te bekomen (*k*). Ik heb het gevolg hier van niet gevonden.

De

(*f*) NOTULEN *van den* 18. *Maart* 1645. *Regiſter* COPES.
(*g*) RESOLUTIE des Raads van Staaten *van den* 23. *Maart* 1645. aangehaald in de NOTULEN *van den* 31. *Maart* 1645. *Regiſter* COPES.
(*h*) NOTULEN *van den* 31. *Maart* 1645. *Regiſter* COPES.
(*i*) NOTULEN *van den* 24. *April* 1645. *Regiſter* COPES.
(*k*) NOTULEN *van den* 5. *Mei* 1645. Regiſter BERESTYN.

De krygsvertigtingen hadden geduurende dit jaar weder geene betrekking tot de Stad of Meyerye: Alleenlyk kan ik melden, dat by het openen des Veldtogts der Staaten Ruitery, te Tilburg vergaderde, en naar het Leger, dat omtrent Bergen op Zoom lag, trok (*l*). De Spaanschen, gingen met hunne strooperyen, langs de Maas hunnen ouden gang. Den een en twintigsten Juli, kwam een party uit de bezettingen van Lier, Herentals, en Gelder; Zy randde tusschen de Schansen Hemert, en Crevecœur, het Marktschip van 's Hertogenbosch op Haarlem aan. De Schipper, die aan het roer stond, werd dood geschoten, het Schip geplunderd, en die daar in waren gevanglyk weggevoerd. De buit was aanmerklyk, om dat behalven de Lynwaaden, en andere Koopmanschappen, daar in twaalf duizend guldens aan geld was. Dit gebeurde in het gezigt van den Uitlegger der Staaten, die op de Maas lag, zonder dat die het anker ligte, of zeilen aanspande, om het Marktschip te hulp te komen. De Regeering deed hier over den Kapitein vraagen, waarom hy geen werk gemaakt had, om het Marktschip te helpen. Hy antwoorde dat de Admiraliteit op de Maaze hem gelast had, geene zeilen aan te spannen, veel min met zyne Soldaaten aan te vallen, om wat rede het wezen mogt: terstond werd de Admiraliteit verzogt, dat zy de Kapiteinen, die op de Maaze lagen, wilde gelasten, alles aan te wenden, om dien stroom te beveiligen (*m*).

XII. Boek. 1645.

Krygsvertigtingen.

Deeze

(*l*) Aitzema IV. *Deel* XXV. *Boek blads.* 170. *Edit. uitf.*
(*m*) Notulen *van den* 27. *Juli* 1645. en Brief daar over geschreven in de Notulen *van den* 6. *September* 1645. *Regifter* Berestyn.

XI. Boek. 1645. Deeze zond hier op twee Gemagtigden herwaards, om middelen daar toe te beraamen, waar by de Regeering eenigen uit den haare voegde, om met die der Admiraliteit daar over over te handelen (*n*). De Stads Gemagtigden in den Haage gaven mede dit geval, den Algemeenen Staaten te kennen, en verzogten, dat zy zulke middelen beraamen wilden, op dat dergelyke voorvallen geweerd mogten werden. Waar op de Admiraliteit gelast werd, zig over het gedrag van dien Kapitein te doen onderrigten, en denzelven na bevind van zaaken, te regt te stellen. Zy moesten verder alle de Kapiteinen, die tot bezetting op de binnen stroomen lagen, *ernstig aan schryven*, op des Vyands voornemen te letten, en zig daar tegen te stellen, *zo* als het goede Soldaaten betaamde (*o*).

1646. Orde op het Ysbyten. De zwaare vorst, die in deezen winter voorviel, gaf gelegenheid om het Ys te byten. De Regeering beraamde met de vier Hoplieden, en Luitenanten der Burgery, in het begin deezes jaars eene Ordonnantie, op dit werk. Ieder Hopmanschap werd een vierde gedeelte der graften, rontsom de Stad toegewezen. Ieder huis in de Stad zoude een Man leveren, op de boeten van twaalf stuivers. Die te rug bleven zouden gelyke boeten moeten betaalen. De vreemde Schippers, die zig in de Stad bevonden, zouden de be-

(*n*) Notulen *van den* 4. *September* 1645. *Register* Berestyn.

(*o*) Resolutie der Staaten Generaal *van den* 5. *Augustus* 1645. in de Notulen *van den* 6. *September* 1645. *Register* Berestyn.

behulpzaame hand moeten bieden, en eenige andere zaaken meer (*p*). XL. Boek. 1646.

De Regeering kennis bekomen hebbende, dat men te Munster over de Vrede stond te handelen, gelastte haare Gemagtigden in den Haage, zo by de Algemeene Staaten, als by den Prinse aan te houden, dat 's Lands Gemagtigden, die derwaards gezonden zouden werden, zorg droegen, dat Stads Gerechtigheden, en inzonderheid haar Regt op de Meyerye, gehandhaafd mogten werden (*q*).

De belangens der Stad met opzigt tot de Meyerye by de Munstersche Vrede handeling aanbevolen.

Wanneer het Staatsche Leger, van Bergen op Zoom, langs Breda en 's Hertogenbosch trok, om de Stad Venlo te belegeren, kwam de Prins van Orange binnen deeze Stad. De geheele Burgery stond in de wapenen langs de straaten geschaard. Na de maaltyd vertrok zyn Hoogheid uit de Stad, naar het Leger, dat daar voor lag. By zyne aankomst en vertrek, werden telkens negentig stukken geschut drie maalen gelost (*r*). Na het eindigen van den Veldtogt toog het Staaten Leger door de Meyerye, om de winterkwartieren te betrekken; het eene gedeelte over Mierloe, en het ander over Oirle, en daar omstreeks (*s*).

De Prins komt in de Stad.

Geene betrekking altoos hadden de krygsverrigtingen deezes jaars op de Stad, of Meyerye.

Krygsverrigtingen.

Door

(*p*) Notulen *van den* 1. *Januari* 1646. *Regifter* Berestyn.

(*q*) Notulen *van den* 20. *Februari* 1646. *Regifter* Copes.

(*r*) Aitzema VI. *Deel* XXVI. *Boek bladz.* 238. *Edit. utf.* Notulen *van den* 21. *September* 1646. *Regifter* Berestyn.

(*s*) Aitzema *als voor bladz.* 243. *Edit. utf.*

XI. Boek. 1646. Door de strooperyen der Vyanden werd de vaart naar Holland wederom belemmerd. Het besluit der Algemeene Staaten des voorleden jaars had ten gevolge gehad, dat men het getal der Soldaaten op den uitlegger by Bokhoven, met twintig vermeerderde, en eene wagt omtrent het Welsche Rek leide. In het laaste van dat jaar, had de Admiraliteit goedgevonden, die vermeerderde Manschap af te danken, waar van de Kapitein des Uitleggers de Regeering kennis gaf. Deeze voor ongelukken bedugt, verzogt de Admiraliteit, dat die vermeerdering, en wagt, zo wel des winters, als des zomers blyven mogt. Het was anders te vreezen, dat het zenden van goederen langs de Maaze geschuwd, en de Stad dus van haare koophandel ontbloot zoude werden. Zy verzogt mede die der Steden Gorinchem, Dordrecht, en Rotterdam haar daar toe behulpzaam te zyn (*t*). De Admiraliteit nam egter de vermeerdering en de wagt weg; Doch verklaarde des zomers alles in den voorigen staat te zullen herstellen. In de maand Juli deezes jaars schreef de Regeering aan de Admiraliteit, dat het grootste gedeelte der bezetting te veld getrokken was, waarom zy om de beloofde vermeerdering, en de wagt verzogt (*u*). Hier op volgde niets, en de Vyand plunderde wederom in de maand September, omtrent het Dorp Engelen het Marktschip van 's Hertogenbosch op Gornichem (*v*).

Dit

(*t*) Notulen *van den* 5. *December* 1645. *Regifter* Copes.

(*u*) Notulen *van den* 18. *Juni* 1646. *Regifter* Beresteyn.

(*v*) Notulen *van den* 22. *September* 1646. *Regifter* Copes.

Dit geval gaf het Schippers Gilde hier ter Stede de aanleiding, om de Regeering te kennen te geeven, dat de Maaze, tusschen Bokhoven, en de Hedikhuisensche Maaze zo droog was, dat men schier niet vlooten kon: Daar omtrent waren verscheide ryswaarden, in welke de Vyand met gemak kon nestelen. De Schippers die daar digt langs voeren, konden daar door in ongelegenheid geraken, te meer, om dat zy de Goederen in ligters overlaaden, en tot digt aan de Stad met Paarden moesten laaten trekken. Zy hadden dus den bystand der Uitleggers nodig: doch deeze waren niet genoeg bemand: Het verzogt daarom, dat de Regeering de Admiraliteit voordroeg, zodaanige orders te stellen, dat de Schippers zonder gevaar de Kooplieden konden dienen. De Regeering verzogt hier op de Admiraliteit, dat die Ryswaarden gekapt, de wagten langs de Rivier, en het Volk op de Uitleggers, vermeerderd mogten werden, en aan de Regeeringen van Dordrecht, Rotterdam, Gornichem, Schiedam, en den Briel, derzelver Afgevaardigden ter Admiraliteit, last te geeven, te bezorgen, daar haar voorstel ingang vonde (*w*).

XI. Boek. 1646.

In het volgende jaar werd wederom een zaak levendig, die in het jaar 1631. met een ongelukkigen uitslag ondernomen was, naamlyk om voor Staats Brabant, deel in 's Lands Regeering te verkrygen. De Stad Breda gaf hier toe de eer-

1647. Staats Brabant tragt nogmaals deel in 's Lands Regeering te bekomen, of wel zyn eigen gewest te bestieren.

(*w*) Notulen *van den* 19. *September* 1646. *Regifter* Berestyn.

XI.e Boek. 1647. eerste aanleiding. Deszelfs Regeering magtigde Eenen uit den haare herwaards, en ook eenen naar Graave. Deeze stelden voor, dat het nódig ware, dat eenigen uit de Regeeringen der Brabandsche Steden in den Haage te saamen kwamen, om daar omtrent middelen te beraamen, en toe te zien, dat by de algemeene Vredehandeling, niets tot nadeel haarer Steden, en derzelver Voorregten besloten werd. De Regeering alhier kon daar toe niet komen. Zy gaf egter last aan eenen van haar, die om andere zaaken zig naar den Haage moest begeven, te onderstaan, op wat wyze die zaak, best ondernomen kon worden, van dit voorneemen gaf zy aan de Regeering der Stad Graave kennis (*x*). Kort hier na kwamen eenige Gemagtigden der Stad Breda herwaards, deeze verwittigden de Regeering, dat die van Bergen op Zoom, Steenbergen en Willemstad besloten hadden, met allen yver eenige Gemagtigden naar den Haage te zenden. Zy oordeelden, dat de onwilligheid der Regeering alhier, voor de gemeene zaak zeer nadeelig was, en verzogt, dat zy haare Gemagtigden, thans in den Haage, gelasten wilde, met de verdere Brabantsche Steden in onderhandeling te treeden, men zoude ten Hove hulp vinden. De Regeering nam hier op aan, mede eenige Gemagtigden tot dat oogmerk naar den Haage te zenden (*y*). Zy benoemde daar toe Stads eerste Pen-

Gemagtigden naar den Hage gezonden.

(*x*) NOTULEN *van den* 5. *Maart* 1647. *Register* BERESTYN.

(*y*) NOTULEN *van den* 7. *Maart* 1647. *Register* BERESTYN.

Pensionaris *van Berestyn* (z). De voorzittende Schepen mede naar den Haage afgevaardigd, kwam eerlang te rug. Hy berigtte, dat 'er om redenen niets was in het werk gesteld: des gaf hy in bedenking, of het niet best ware, daar naar te tragten, dat Staats Brabant, Staatsgewyze, gelyk de andere Nederlanden, bestierd werd. Voorts maakte hy bekend, dat alle de Gemagtigden in den Haage goedgevonden hadden, eenen hunner, naar ieder Stad te zenden, om het goedvinden der Regeeringen daar over, te verstaan: zy hadden 'er drie benoemd om in den Haage te blyven, ten einde het goed dunken der Steden te ontfangen, en nu en dan overtezenden, wat zy tot bevordering van dit werk, ondernomen hadden. Wanneer de zaak voltooid was, zouden de Gemagtigden der Gezamentlyke Steden herwaards komen. De Regeering die reeds begreep, dat 'er tot het bekomen van aandeel in 's Lands Regeering weinig hoop was, vond nogtans goed, dien voorslag, onder goeddunken van den Prinse te onderstaan, om alsdan daar op te besluiten, en gelaste haare Gemagtigden in den Haage, niets, zonder haaren last te verrigten (*a*). XI. Boek. 1647.

Hun verslag.

De Gemagtigden der Stad keerden eerlang te rug, met verslag: „ Dat zy eenige aanmerkingen op het vertoog der Baander Heeren, Edelen en Steden van Brabant, toen het nog ver„ eenigd

(z) Notulen *van den* 15. *Maart* 1647. *Regifter* Berestyn.

(*a*) Notulen *van den* 2. *April* 1647. *Regifter* Berestyn.

XIe Boek. 1647. „ eenigd was, gemaakt hadden, om die aan de „ Steden voor te houden. De Hoogschout van „ 's Hertogenbosch, die zig in den Haage be„ vond, oordeelde, dat hy mede tot de hande„ lingen toegelaten moest werden, doch dit was „ hem geweigerd. Hy had zig deswegens by „ de Algemeene Staaten beklaagd, en hem was „ gezegt: dat de Hoogschout geen lid der Re„ geering was. Hier op was verstaan, dat ieder „ zyn regt op het papier zoude stellen, en bin„ nen een maand ter Griffie overgeeven (*b*)."

1648. De zaak word her vat. In het volgende jaar, verschenen op hun verzoek in de vergadering van Schepenen alhier, de Drossard van Breda, en de Amptman van de Graave. De laaste droeg voor, „ dat de Alge„ meene Staaten, in het jaar 1588. beloofd had„ den, dat ingeval de Staat, over eene Alge„ meene Vrede, of Overdragt der Landen „ handelde, de Regeerders van Bergen op Zoom „ beschreven zouden worden. De Vrede was „ nu getekend; van deeze belofte had hy in den „ Haage gesproken, des oordeelde hy, dat, eer „ de bekragtiging der Vrede geschiede, het tyd „ was, om het afgebroken werk te hervatten." De Drossard van Breda verklaarde reeds tot dien einde naar den Haage gemagtigd te zyn, en verzogt, dat de Regeering eenigen derwaards wilde zenden, ook ten dien einde de Steden Bergen op Zoom, Steenbergen, en Willemstad te beschryven. Schepenen antwoorden, dit aan de Re-

(*b*) Notulen *van den* 24. *April* 1647. *Register* Beresteyn.

Regeering te zullen voordragen (*c*), gelyk geschiede, waar op deeze eenigen, ter bestemder tyd naar den Haage zonden (*d*). Het verslag hunner verrigting was: „ Men had den Prinse,
„ van de zaak kennis gegeeven, en hem ver-
„ zogt, dat zyn naam, als Baanderheer van Bra-
„ bant, in het verzoek gesteld mogt werden,
„ zy hadden verstaan, dat dit niet ingewilligd
„ zoude worden, ten zy men eerst onderstaan
„ had, hoe de zaak zig schikken zoude. De
„ Prins had hun verklaard het best te wezen,
„ dat het verzoek, op den naam der Baander-
„ heeren, en Steden van Brabant geschiede. Hy
„ had het ontwerp daar van goedgekeurd, zou-
„ de het overgeeven, en zyn belang daar in,
„ aanbevelen; Hy dagt, dat dit verzoek aan de
„ byzondere Gewesten gezonden zoude wer-
„ den; In dit geval zoude hy zynen naam,
„ en waardigheid bekent maaken. Zy hadden
„ alle de leden der Algemeene Staaten hunne
„ zaak aanbevolen: Tot nog toe was 'er egter
„ geen besluit op genomen (*e*)." De redenen waar op het verzoek steunde, zal ik, als niet algemeen bekend, zo als ze in Stads Registers aangetekend zyn, kortlyk opgeven. „ De
„ verbondene Edelen, die in het jaar 1566, het
„ verzoek te Brussel de Hertogin van Parma ge-
„ daan

Verslag van Stads Gemagtigden.

Gronden waar op het verzoek steund.

(*c*) NOTULEN *van den* 25. *Februari* 1648. *Register* BERESTYN.

(*d*) NOTULEN *van den* 28. *Februari* 1648. *Register* BERESTYN.

(*e*) RAPPORT van Commissarissen in de NOTULEN *van den* 16. *Mei* 1648. *Register* COPES.

XI. Boek. 1648.

„ daan hadden, waren meest uit Brabant, en „ Vlaanderen. Brussel had zig voormaals, tegen het heffen van den tienden penning door den „ Hertog van Alba gevorderd, gekant. Na het inneemen der Stad Briele, had Brabant zulken bekwame gelegenheid niet, om het Spaansche „ juk af te schudden, als Holland en Zeeland. „ In den hoogsten nood, waren de Staaten van „ Brabant, de eerste en voornaamste oorzaak der „ Gentsche Bevrediging geweest; en de Staaten van „ dat Land, hadden het Duitsche Krygsvolk uit „ 's Hertogenbosch, Breda, en Bergen op Zoom „ gejaagd. De Utrechtsche Vereeniging, was „ door verscheide *Baanderheeren*, en Steden „ van Brabant getekend, onder anderen door de „ Stad Breda, die haare Gevolmagtigden ter „ vergadering der Algemeene Staaten gezonden „ had. Toen de Vereeniging te 's Hertogenbosch afgekondigd was, had die Stad, ook „ haare Gemagtigden gezonden. De zaaken „ waren zedert veranderd, en de Prins van Oran- „ ge was met de Steeden Bergen op Zoom, en „ Willemstad by de Vereeniging gebleven. 's „ Hertogenbosch, Breda, Graave, en Steenber- „ gen waren door den Vyand bemagtigd. Het „ was niet redelyk, dat men die als overwonnen handelde, te meer: alzo dezelve met veele anderen, die nu aan 's Lands Regeering „ deel hadden, gelyk waren. Alle de Brabantsche Steden waren met geweld, of list in „ Spaansche handen gekomen: Zy waren dus „ niet als Brugge, en het Land van den Vrye, „ *geproscribeerd*. Aan deezen, en de verdere „ Nederlanden, hadden de Staaten, by het ver-

„ drag

XI. Boek. 1648.

„ drag met Frankryk, in het jaar 1635. be-
„ loofd, dat zy hen, indien zy het Spaansche
„ juk afschudden wilden, in het verbond aanne-
„ men zouden. De Staaten van Brabant hadden
„ het besluit van den jaare 1581, waar by de
„ Koning van Spanje van zyn regt op de Neder-
„ landen vervallen te zyn, verklaard was, me-
„ de helpen neemen: Na het verlies van Ant-
„ werpen in het jaar 1585, hadden de Gemag-
„ tigden van Brabant, afscheid ter vergadering
„ der Algemeene Staaten genomen, met ver-
„ zoek, dat de overige Steden van dat Land,
„ volgens 's Lands Voorregten gehandeld zou-
„ den worden. De Gemagtigden hadden daar
„ door, geen nadeel aan het regt der Baander-
„ heeren, en Steden van Brabant kunnen toe-
„ brengen, om dat zy van de Staaten daar toe
„ niet gelaſt waren. Uit dien hoofde, hadden
„ de Heer Bruininx wegens Prins Maurits van
„ Naſſauw, de Heeren van Lokeren en Famars,
„ uit den naam der verdere Baanderheeren, en
„ de Gemagtigden van Bergen op Zoom, in het
„ jaar 1586, en in twee volgenden jaaren ver-
„ zogt, en aangehouden, hunnen Staat in het
„ byzonder te beſtieren, en in het inwilligen der
„ middelen van Oorlog, Verpagtingen, en an-
„ dere zaaken, zodanig deel te hebben, als die
„ van Brabant uit kragt der Utrechtſche Veree-
„ niging, toebehoorde. De Algemeene Staaten
„ hadden hier op verklaard, dat zy de toenmaa-
„ lige gedeeltens van Brabant, voor hunne
„ Bondgenooten, en niet als Staaten van Bra-
„ bant konden houden. In het jaar 1588, was
„ Prins Maurits tot Kapitein Generaal over de

„ Ste-

XII Boek. 1648. „ Steden, Schanssen, en het Krygsvolk van „ Brabant aangesteld, om alle de zaaken aldaar, „ uit naam der Algemeene Staaten te bestieren, „ zonder nadeel aan de Staaten van Brabant, die „ aan deeze zyde waren, of aan de Stad Ber„ gen op Zoom, toe te brengen. Hy beloof„ de toen, dat indien namaals, over een alge„ meene Vredehandeling, of Overdragt van de Op„ perheerschappy der Landen, in het gemeen „ gehandeld mogt worden, de Baanderheeren, „ en Edelen van Brabant, en de Regeering van „ Bergen op Zoom, beschreven zouden wor„ den: *Was dit nu ten opzigte van eene Stad* „ *beloofd, het zelve diende men omtrent de an*„ deren, voor als nu, wanneer een Hoofdstad, „ en veele andere Steden van Brabant, aan de „ zyde der Staaten gebragt waren, te volgen. „ De Raad van Brabant in het jaar 1591, in „ den Haage, zonder de voorregten van Bra„ bant te krenken opgeregt, bleef aldaar. Wan„ neer de gemeene middelen te Bergen op „ Zoom, en Breda verhoogd waren, en dee„ ze Steden haar bezwaar daar tegen in bragten, „ hadden de Algemeene Staaten verklaard, dat „ zy als *Leden der Vereeniging* nevens haare na„ buuren, de gemeene lasten moesten draagen: „ Ingeval namaals eenige verhoogingen van „ dien, of nieuwe middelen aldaar ingevoerd „ werden, zoude men haar eerst ter vergade„ ring der Algemeene Staaten beschryven, om „ met gelyke magt, als zy, in de vergadering „ der Staaten van Brabant, verschynen zou„ den, te stemmen. De Staat en Regeering „ van Brabant was tot deezen tyd dus geble-

„ ven,

„ ven; Breda, Steenbergen, Graave, 's Her- XI. Boek.
„ togenbosch en Maastricht, waren hier zederd 1648.
„ by gekomen. Brabant had thans, behalven
„ Maastricht, zes bemuurde Steden: Het had
„ eene uitgestrektheid van meer dan dertig uu-
„ ren in de lengte, en meer dan tien, in de
„ breete, en dus meer dan de helft van geheel
„ Brabant. De Vereenigde Nederlanden waren
„ door den oorlog verrykt, en Brabant ver-
„ armd. Dit zoude nu de oorzaak der verbeur-
„ te haarer vryheid zyn. Het was klaar, dat de
„ Nederlanden, hoewel onderscheiden van el-
„ kander, altyd een lighaam geweest waren,
„ zonder dat het eene Gewest, over het andere
„ eenige heerschappy had. De Prins, en de
„ Staaten van Holland, en Zeeland hadden in het
„ jaar 1573, den Koning van Spanje berigt,
„ dat schoon de Nederlanden onder een hoofd
„ gekomen waren, egter altyd vastgesteld was,
„ dat die Landen hunne eigen *Politie*, en vry-
„ heden behouden zouden, zonder dat het eene
„ Landschap, eenige heerschappy over het an-
„ der, toekomen zoude, om het zelve zyne vry-
„ heden, en geregtigheden afhandig te maa-
„ ken, maar met elkander in een gelyken graad
„ verbonden te zyn. By de Utrechtsche Vereeni-
„ ging was bedongen, dat ieder Lid, en Stad,
„ zyne byzondere Voorregten, Gewoontens en
„ Geregtigheden behouden zouden: Men gaf
„ derhalven in bedenking, of uit hoofde dier
„ Vereeniging, en de bygebragte redenen, al-
„ le de Landen, niet dan een lighaam tot on-
„ derlinge bescherming der deelen waren: want
„ had het eene deel, zyne middelen tot die be-

„ scher-

XI. Boek. 1648.

„ scherming gegeeven, het andere de rivieren „ bezet, het derde had zyne Steden ter bevei„ liging der overigen ten besten gegeeven, en „ het geweld der vyanden was daar op afge„ stuit. De Prinsen van Orange hadden daar „ toe hunne Middelen, Persoonen, en Levens „ opgeofferd. Ieder had dus iet tot het in staat „ stellen van het Gemeene Best toegebragt. De „ oorlog was niet tusschen de Nederlanders on„ der elkander, maar tusschen de Nederlanders, „ en de Spaanschen ontstaan. Dit bleek uit een „ brief, door de Staaten van Holland, aan de „ Algemeene Staaten te Brussel, den twaalf„ den September 1573. geschreven, daar in „ werd gemeld, dat zy geenen kryg, tegen „ elkander voerden, maar hun kryg was te„ gen de vreemde volkeren. De Utrechtsche „ Vereeniging was gemaakt, om de Landen „ by hunne Geregtigheden te bewaren. On„ der deeze was zeker de Regeering begre„ pen. De Koning van Spanje, had op de „ Vredehandelingen te Breda, Keulen en el„ der aangeboden, de Landen in hunne Vry„ heden, en Regten te handhaven, en in„ dien 'er iets in veranderd ware, zoude hy „ dat doen herstellen. Tot voorstand dier gron„ den hadden de Algemeene Staaten verschei„ de maalen, de Spaansche Nederlanden ge„ sommeerd, en wel in zekeren brief van den „ zevenden Juni 1602, waar in zy hun vriend„ lyk baden, op den loflyken naam, die „ hunne Voorvaderen van over veele honder„ de jaaren verworven, hun nagelaten had„ den, te letten: Zy waren voorstanders, en

„ be-

XI. Boek. 1648.

„ beschermers van de Vryheden en Geregtig-
„ heden der Nederlanders, en derzelver Land-
„ schappen in het byzonder. De Nederlan-
„ den, die onder Spanje waren, werden on-
„ derscheidshalven *de Overheerde Landen* ge-
„ naamd. By reductie der Brabantsche Steden
„ tot de Vereeniging, was altyd beloofd, de
„ Inwoners by hunne Voorregten te bewaren.
„ De Staaten van Holland hadden op den ne-
„ gentienden Februari 1647, verklaard, wel
„ te weeten: dat de Landschappen verbon-
„ den waren, om elkander met goed en bloed
„ by te staan, en niet van een te scheiden. Dit
„ was te verstaan van zulken, die onder de
„ Vereeniging hadden begeerd te zyn, en het
„ als nog begeren zouden. Dit hadden de Baan-
„ derheeren, en Steden van Brabant altyd be-
„ geerd, en begeerden het nogmaals. In het
„ verbond tusschen de Koningen van Frank-
„ ryk, Engeland, en de Algemeene Staaten
„ van den jaare 1596, stond. Dat de Afge-
„ zanten dier Koningen, zig verbonden met
„ de Algemeene Staaten der Vereenigde Neder-
„ landen, te weten met die van Gelderland,
„ en Zutphen, Holland, en West-Fries-
„ land, Zeeland, Utrecht, Vriesland, Over-
„ yssel, Groeningen en Ommelanden, mids-
„ gaders *de Edelen, Steden, en Schanssen*
„ *van Brabant* die toen met de Staaten Veree-
„ nigd waren. Alhoewel zederd het verlies van
„ Antwerpen, Brabant by de Algemeene Staa-
„ ten geregeerd was, zulks was alleen maar
„ by voorraad geschied, en onder voorafbe-
„ ding, van geenen nadeel aan de regten der

„ Baan-

XI. Boek. 1648.

„ Baanderheeren, Edelen en Steden van Bra„ bant, toe te brengen. Alzo nu de Oor„ log haast stond te eindigen, en de Koning „ van Spanje de Vereenigde Nederlanden, en „ hunne Verbondene Landschappen, voor „ Vrye Landen, op welken hy niets te vor„ deren had, erkennen zoude, vertrouwde de „ Baanderheeren, Edelen, en Steden van Bra„ bant vastlyk, dat zy voor Vrye, en niet voor „ Overheerde Landen gehouden zouden wor„ den, en dus van geen erger staat dan de „ Spaansche Nederlanden zyn (*f*)."

Verder gevolg deezer zaak.

De Gemagtigden der Brabantsche Steden, vervoegden zig eenigen tyd hier na, by den Prinse, die hun zeide, dat hy het nodig achtte, dat men zig tot de Byzondere Gewesten wendde, en dat hy in zo een geval, alles wat behoorlyk was, zoude toebrengen. Zyne Hoogheid vergunde hier toe brieven van voorschryving (*g*). De Regeering hier ter Stede schreef aan de anderen, om tegen den agtsten van Juni eenige Gemagtigden herwaards te zenden, om te overleggen, wat verder in deeze zaak te doen (*h*). Men vond aldaar goed, zig onderling te verdeelen, om zig by de

(*f*) Memorie en Verzoek der Baanderheeren en Steden van Brabant aan de Staaten Generaal overgegeven in de Notulen *van den* 16. *Mei* 1648. *Regifter* Copes.

(*g*) Copie Brief van den Prinse van Orange *van den* 1. *Mei* 1648. in de Notulen *van den* 16. *Mei* 1648. *Regifter* Copes.

(*h*) Notulen *van den* 16. *Mei* 1648. *Regifter* Copes.

de Byzondere Gewesten te vervoegen (*i*). In het volgende jaar zal ik verhalen, wat uitslag de zaak gehad hebbe. XI. Boek. 1648.

De Algemeene Staaten schreven aan de Regeering alhier, dat de Vrede tusschen haar, en den Koning van Spanjen gesloten was, en dat de Goedkeuringen daar van, uitgewisseld waren. Zy zonden haar de afkondiging daarvan, om op den vyfden Juni N. S. dit den Volke bekend te maaken. Ook werd gelast, dat op den tienden daar aan volgende, eene algemeene Bededag gehouden zoude werden. De Regeering besloot hier op de Vrede, door een der Stads Geheimschryvers, ten overstaan van Schepenen, Gezworens, en Raaden, van de puye voor het Stadhuis te doen afkondigen (*k*). En aan alle de Leden der Regeering ten dien dage, op het Stadhuis, eene maaltyd te geeven (*l*). De Algemeene Staaten geven van de Vrede aan de Regeering kennis.

By deeze Vrede, te Munster gesloten, erkende de Koning van Spanje, de Vereenigde Nederlanden voor onafhanklyke Landen, op welke hy, en zyne nakomelingen niets eischen zouden. By het derde Lid, stond hy de *Stad en Meyerye, van 's Hertogenbosch*, den Algemeenen Staaten af (*m*). Dus werd niet alleen

(*i*) NOTULEN *van den* 4. *Juni* 1648. *Register* COPES.

(*k*) NOTULEN *van den* 2. *Juni* 1648. *Register* BERESTYN.

(*l*) NOTULEN *voorsz.*

(*m*) Zie de Vrede van Munster in het GROOT PLAKAAT BOEK I. *Deel bladz.* 79. *en volgenden.*

XI. Boek. 1648. leen de Stad, die zederd den jaare 1629. in hunne magt geweest was, maar ook de Meyerye aan der Staaten gebied overgelaaten. In het volgende Boek zal ik verhalen, wat veranderingen zy, als wettige Overigheid, in de Meyerye maakten.

Einde van het Tweede Deel.

VERBEETERINGEN.

Bladz. 16. Regel 7. *ſtaat* dezelver *lees* dezelven.
Bladz. 105. Regel 24. *doe uit het woord* en
Bladz. 210. Regel 18. *ſtaat* Hintmerpoort *lees* Hinthamerpoort.
Bladz. 224. Regel 13. voeg *na het woord Orange het woord* bekomen.
Bladz. 237. Regel. 11. *ſtaat* Breaute *lees* Breauté *en ook op die plaatſen daar dit voorkomt.*
Bladz. 344. in de aanhaling (1) *ſtaat* Grobbendok *lees* Grobbendonk.
Bladz. 423. Regel 2. *ſtaat* Caſterons *lees* Caſterens.
Bladz. 533. Regel 24. *ſtaat* daar *lees* dat.